I207.915/8

قاۋسىلقان قامىجان

ئەدەبىيات تەرەققىياتى ھەققىدىكى ئويلار

21500000332

ئىنجاك خەلق نەشرىياتى

还期	还期
06.6.19	
06.8.22	
06.10.11	
06.11.28	
07.1.15	
10.3.5	

مۇندەرىجە

بېغىشلىما ..... مەمتىمىن زاكىر
ئادەمنى قايتا ئويلاندۇرىدىغان «زۇنۇن قادىرى ئەسەرلىرى» ...1
تېيىپچان ئېلىيوپ ۋە مىجەت ناسىرنىڭ «كۆڭۈل سوۋغىسى» 17
تالانت، ئىقتىدار - جاپالىق ئىزدىنىشتىن كېلىدۇ 31
جان ۋە قاندىن پۈتۈلگەن شېئىرلار 49
كەڭلىك، مۇكەممەللىك ۋە چوڭقۇرلۇق 61
ئاتاقلىق جامائەت ئەربابىدىن ئاتاقلىق شائىرلىققىچە 77
ئاتا تارىخىنىڭ بەدىئىي ئېنسىكلوپېدىيىسى 89
ئەدىپ ۋە بالىلار ئەدەبىياتى 105
چىڭغىز ئايتماتوۋ ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ھەققىدە 119
يېڭىلىق، ئىجادىيلىق ھەققىدە ئىزدەنگۈچىلەرگە مەنسۇپ 139
مەن تېيىپچان ئېلىيوپ ئەسەرلىرىنى قانداق تەتقىق قىلدىم 153
قۇرمانالى ئوسمان شېئىرلىرى ئۇستىدە مۇلاھىزە..... 164
مانا بۇ — بوغدا 172
بەدىئىي زوقلىنىش ۋە ئېستېتىك تونۇش..... 187
«لۇشۇن تەتقىقاتى» ئىلمى ھەققىدە 208
شېئىرىيەتتىكى ماھارەت ۋە شائىر تەپەككۇرى 214
ئاتاقلىق ئالىملىقتىن ئاتاقلىق يازغۇچىلىققىچە 235

بېغىشلىما

مەمتىمىن زاكىر

(شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى)

ھەرقانداق بىر پەن بىر ئىزدا توختاپمۇ قالمايدۇ، يوقلىپمۇ كەتمەيدۇ. ئۇ يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىپ، كىچىكلىكتىن چوڭىيىپ، ئاجىزلىقتىن كۈچىيىپ ئۆزلۈكسىز تەرەققىي قىلىدۇ. جۇملىدىن ئەدەبىياتمۇ بىر خىل پەن، پەن بولغاندىمۇ ئىجتىمائىي پەنلەرنىڭ مۇھىم بىر تۈرىدۇر. ئۇنداقكەن ئەدەبىياتمۇ ئۆزلۈكسىز تەرەققىي قىلىدۇ، يېڭىلىنىدۇ. بۇ بىر مۇقەررەرلىك. ئازادلىقتىن كېيىن ئېلىمىزنىڭ كۆپ مىللەتلىك ئەدەبىياتى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندى. بولۇپمۇ ئىسلاھات، ئىشىكنى ئېچىۋېتىش دولقۇنى دەۋرىدە ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەرەققىيات يولى تېخىمۇ كەڭ ئېچىلدى، تەرەققىيات قەدەملىرىمۇ تېزلىتىلدى. شۇ قاتاردا ئەدەبىيات - سەنئەت تەتقىقاتى، ئەدەبىي ئوبزورچىلىق ئىشلىرىدىمۇ كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى.

«سۇ ئىچكەندە قۇدۇق قازغۇچىنى ئۇنتۇپ قېلىشقا بولمايدۇ». يۇقىرىدىكى ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيىتى، ئەدەبىيات - سەنئەت تەتقىقاتى ساھەسىدە كىشىنى خۇشال قىلىدىغان مول نەتىجىلەرگە ئېرىشىشىمىزنى بىرىنچىدىن، پارتىيىمىزنىڭ توغرا، دانا رەھبەرلىكىدىن، پارتىيىمىزنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىنى پۈتۈن ئىشلىرىمىزنىڭ مۇھىم

ئەدەبىي مۇنبەر، بەدىئىي رەقەملەر 249
«لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى» ناملىق كىتاب ھەققىدە 271
خەلق، داھىي، ئىنقىلاب 282
ئىتتىپاقلىق ناخشىسى - «چىپار ئاتلىق قازاق» ھەققىدە 287
ئاچچىق مەسخىرە، شىپالىق دورا 295
ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەدەبىيات ۋە ئۇنىڭ رولى ... 311
يەرلىك ئەدەبىي ژۇرنال ۋە ئەدەبىياتنىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىكى 315
تارىخىي تېمىدا ئەسەر يېزىش ھەققىدە ئويلىغانلىرىم 338
تەمى ئۆزگىچە يېڭى مېۋە 342
ئۇمىد ياشلاردا 348
قەلبلەر كۆكىدە چاقنىغان چولپان 354
شېئىرىي تىل، شېئىرىي پىكىر، شېئىرىي تۈيغۇ 358
ئىككى پارچە چاتما شېئىر ھەققىدە ئويلىغانلىرىم 366
ئىلمىي ئەسەر — «دېڭىز - ئۇنچىلىرى» توغرىسىدا 382
كىشىلىك ھاياتنىڭ گۈزەللىك كۈيى 391
ھەسرەت قىسسىسى 396
ئۇيغۇر ماقال - تەمسىللىرىدە ئىپادىلەنگەن گۈزەللىك تەربىيىسى 401
«پەرۋاز قىل تۇرپان» ئۇستىدە مۇلاھىزە 405
مۇھەممەت ئىلى زۇنۇن دراملىرى ھەققىدە 411

بېغىشلىما

مەمتىمىن زاكىر

(شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى)

ھەرقانداق بىر پەن بىر ئىزدا توختاپمۇ قالمايدۇ، يوقلىپمۇ كەتمەيدۇ. ئۇ يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىپ، كىچىكلىكتىن چوڭىيىپ، ئاجىزلىقتىن كۈچىيىپ ئۆزلۈكسىز تەرەققىي قىلىدۇ. جۇملىدىن ئەدەبىياتمۇ بىر خىل پەن، پەن بولغاندىمۇ ئىجتىمائىي پەنلەرنىڭ مۇھىم بىر تۈرىدۇر. ئۇنداقكەن ئەدەبىياتمۇ ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلىدۇ، يېڭىلىنىدۇ. بۇ بىر مۇقەررەرلىك. ئازادلىقتىن كېيىن ئېلىمىزنىڭ كۆپ مىللەتلىك ئەدەبىياتى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندى. بولۇپمۇ ئىسلاھات، ئىشىكنى ئېچىۋېتىش دولقۇنى دەۋرىدە ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەرەققىيات يولى تېخىمۇ كەڭ ئېچىلدى، تەرەققىيات قەدەملىرىمۇ تېزلىتىلدى. شۇ قاتاردا ئەدەبىيات - سەنئەت تەتقىقاتى، ئەدەبىي ئوبزورچىلىق ئىشلىرىدىمۇ كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى.

«سۇ ئىچكەندە قۇدۇق قازغۇچىنى ئۇنتۇپ قېلىشقا بولمايدۇ». يۇقىرىدىكى ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيىتى، ئەدەبىيات - سەنئەت تەتقىقاتى ساھەسىدە كىشىنى خۇشال قىلىدىغان مول نەتىجىلەرگە ئېرىشىشىمىزنى بىرىنچىدىن، پارتىيىمىزنىڭ توغرا، دانا رەھبەرلىكىدىن، پارتىيىمىزنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىنى پۈتۈن ئىشلىرىمىزنىڭ مۇھىم

ئەدەبىي مۇنبەر، بەدئىي رەقەملەر 249
«لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى» ناملىق
كىتاب ھەققىدە 271
خەلق، داھىي، ئىنقىلاب 282
ئىتتىپاقلىق ناخشىسى - «چىپار ئاتلىق قازاق»
ھەققىدە 287
ئاچچىق مەسخىرە، شىپالىق دورا 295
ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەدەبىيات ۋە ئۇنىڭ رولى ... 311
يەرلىك ئەدەبىي ژۇرنال ۋە ئەدەبىياتنىڭ يەرلىك
ئالاھىدىلىكى 315
تارىخىي تېمىدا ئەسەر يېزىش ھەققىدە ئويلىغانلىرىم..... 338
تەمى ئۆزگىچە يېڭى مېۋە 342
ئۇمىد ياشلاردا 348
قەلبلەر كۆكىدە چاقنىغان چولپان 354
شېئىرىي تىل، شېئىرىي پىكىر، شېئىرىي تۈيغۇ 358
ئىككى پارچە چاتما شېئىر ھەققىدە ئويلىغانلىرىم..... 366
ئىلمىي ئەسەر — «دېڭىز - ئۇنچىلىرى» توغرىسىدا..... 382
كىشىلىك ھاياتنىڭ گۈزەللىك كۈيى 391
ھەسرەت قىسسىسى 396
ئۇيغۇر ماقال - تەمسىللىرىدە ئىپادىلەنگەن گۈزەللىك
تەرىپىسى 401
«پەرۋاز قىل تۇرپان» ئۇستىدە مۇلاھىزە..... 405
مۇھەممەت ئېلى زۇنۇن دراماسىلىرى ھەققىدە 411

بىر تەرەققىياتنىڭ ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈشىدىن، ئىككىنچىدىن، كەڭ ئەدەبىيات - سەنئەت خادىملىرىمىزنىڭ كۆپ تەرەپلىمىلىك ئىزدىنىشىدىن، تىرىشىپ ئۆگىنىشىدىن، جاپالىق ئىجاد قىلىشىدىن، قېتىرقىنىپ تەتقىق قىلىشىدىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ.

شۇنى بىلىشىمىز كېرەككى، ئۆگىنىشتە، ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرىدا چېگرا بولمايدۇ. بىزنىڭ كۆپ مىللەتلىك دەۋرىمىز ئەدەبىياتى تېخىمۇ شۇنداق بولۇشى كېرەك. ھەممە ساھەلەردە مۇقىملىقنى، ئىتتىپاقلىقنى، بولۇپمۇ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشنى، ئۆزئارا ئۆگىنىشنى، ئۆزئارا ھەمكارلىشىشنى، تىرىشىپ ئىجاد قىلىشنى، يېڭىلىق يارىتىشنى، ئاكتىپ ئىشلەشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئىلگىرلەشتە رىقابەتنى قانات يايدۇرۇش مەسلىسى — ئۇستىمىزدىكى يېڭى ئەسىرىمىزنىڭ بىزدىن كۈتكەن تەلىپىدۇر.

ئۇلۇغ پارتىيىمىزنىڭ ئۇچ ئەۋلاد رەھبەرلىرى، خەلقىمىزنى بەخت - سائادەت يولىغا باشلىغۇچى نۇرلۇق يولتۇزلار — ماۋزېدۇڭ، دېڭ شياۋپىڭ، جيانگ زېمىنلەر ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىغا ئىزچىل كۆڭۈل بۆلۈپ، بۇ ھەقتە مۇھىم نۇتۇقلارنى سۆزلەپ، مۇھىم يوليورۇقلارنى بەرگەن ئىدى.

مۇئەييەنلەشتۇرۇشكە بولىدۇكى، پارتىيىمىزنىڭ توغرا رەھبەرلىكى، ئۇچ ئەۋلاد پارتىيىمىز رەھبەرلىرىنىڭ بىباھا غەمخورلۇقى بولغانلىقى ئۈچۈن راۋاج تاپقان ۋە راۋاج تېپىۋاتقان يېڭى دەۋر ياش ئەدەبىياتىمىزنىڭ بۈگۈنكى گۈللەنگەن، غايەت زور غەلىبىلەرگە ئېرىشكەن كۈنى بولالىدى.

ئەدەبىياتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا تۈرتكىلىك رول ئوينايدىغان ھەم كەم بولسا بولمايدىغان، ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ ئەڭ يېقىن ھەمراھى ھېسابلانغان يەنە بىر ئىچكى مۇھىم ئامىللار بار. ئۇ بولسىمۇ ئەدەبىيات تەتقىقاتى بىلەن ئەدەبىي ئۇبزورچىلىقىدۇر. بۇ ئىككىسى ھەقىقىي خەلق قەلبىدە

قەدىرلەنگەن، تارىخنىڭ ئۇزۇن سىناقلىرىغا بەرداشلىق بېرەلەيدىغان ئەدەبىياتنىڭ ئىنسانلارنىڭ مەنىۋى دۇنياسى ئالەمىدە پەرۋاز قىلىدىغان ئىككى قانىتى ۋە ئىككى ئاساسلىق ئەڭگۈشتىرىدۇر.

روشەنكى، تەتقىق قىلمىغان ئەدەبىيات، ئەدەبىي ئوبزورچىلارنىڭ باھاسىدىن، تاسقىشىدىن ئۆتمىگەن ئەدەبىي ئەسەرلەر تېخى باھاسى چىقمىغان مالغا ئوخشايدۇ. شۇڭا ئەدەبىياتنىڭ ساپالىق، ساغلام تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن ئەدەبىي ئوبزور يەنە ئەدەبىي تەنقىدكە تايانمىسا بولمايدىغانلىقىنى چۈشەندۇرۇپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز. شۇڭا مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار، مۇناسىۋەتلىك رەھبىرىي خادىملار بۇ ئىشقا نىسبەتەن جىددىي ئېتىبار بىلەن قاراپ كۆڭۈل بۆلۈشى، يارىدەم بېرىشى، ئۇنى كۈچەيتىشى ھەمدە تەتقىقاتچىلىرىمىزمۇ، ئەدەبىي ئوبزورچىلىرىمىزمۇ زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى زۆرۈر.

قازاق مىللىتىدىن بولغان ئىقتىدارلىق ئەدەبىيات تەتقىقاتچىسى يولداش قاۋسىلقان قامىجان ھەر مىللەت ئەدەبىياتىغا چوڭقۇر مۇھەببەت باغلاپ، مەخسۇس ئەدەبىيات تەتقىقاتى ئۈچۈن ئۇزۇن يىل پىداكارلىق بىلەن قەلەم تەۋرىتىپ، كۆپ تەرەپلىمىلىك ئىزدىنىپ، مول نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەن ئاتاقلىق ئوبزورچى. ئۇنىڭ ئەمگەكلىرى ئېلىمىز ئىچى ۋە سىرتىدا يۇقىرى باھالارغا ئېرىشىپ كەلدى. يولداش قاۋسىلقان قامىجانىنىڭ ئۇيغۇر، قازاقتىن ئىبارەت ئىككى مىللەت ئەدەبىياتىنى تەتقىق قىلىپ ئويغۇر، قازاق تىللىرىدا نەشر قىلغان ئىلمىي كىتابلىرىمۇ، ئېلان قىلغان ماقالىلىرىمۇ خېلى كۆپ. بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ پەخىرلىنەرلىك ۋەكىللىرىدىن تېيىپجان ئېلىيوپ، خەنزۇ ئەدەبىياتىنىڭ پېشۋاسى لۇشۈن، قىرغىزلارنىڭ دۇنياۋى يازغۇچىسى چىڭغىز ئايتماتوۋ، ئېلىمىز قازاقلىرىدىن ئۆمەر غازى ئايتان، سۇلتان

ئادەمنى قايتا ئويلاندۇرىدىغان «زۇنۇن قادىرى ئەسەرلىرى»

1992 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى «زۇنۇن قادىرى ئەسەرلىرى» ناملىق چوڭ ھەجىملىك ئەدەبىي كىتابنى نەشر قىلغان ئىدى. بۇ مەشھۇر يازغۇچىنىڭ بىزگە مەڭگۈلۈك ئابىدە سۈپىتىدە قالدۇرۇپ كەتكەن قىممەتلىك مەنىۋي بايلىقىدۇر.

مەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدا كۆرۈنەرلىك ئورۇن تۇتىدىغان زۇنۇن قادىرى ئەسەرلىرى بىلەن خېلى ئۇزۇندىن تارتىپ پىششىق تونۇش. مەن ئۇلۇغ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بۇ سۆيۈملۈك يازغۇچىسى ۋاپاتىنىڭ 11 يىللىقىنى خاتىرىلەش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇنى سېغىنىش، چوڭقۇر ئەسلەش يۇزىسىدىن بۇ كىتابنى يەەن بىر قېتىم تەكرار، كۆڭۈل قويۇپ، سۆيۈنۈپ ئوقۇپ، يېڭىۋاشتىن بىر مۇنچە نەرسىلەرنى ھېس قىلدىم ۋە بۇ جەريانىدا ئويلىغانلىرىمنى تۆۋەندىكى ئۇچ نۇقتىغا يىغىنچاقلاپ كەڭ ئوقۇرمەنلەر بىلەن قايتا ئورتاقلىشىشنى مۇۋاپىق تاپتىم.

زۇنۇن قادىرى ئەسەرلىرىنىڭ مىللىيلىكى

ھەممىمىزگە ئايانكى، ئەدەبىي ئەسەردە مىللىي ئالاھىدىلىكنىڭ بولۇشى ئىنتايىن مۇھىم. مىللىي ئالاھىدىلىك بولمىغان ئەسەرلەرنى ئۆز مىللىتىنىڭ ئوقۇرمەنلىرى ياقتۇرمايلا

جانبولاتوپ قاتارلىق مەشھۇر يازغۇچى، شائىرلارنىڭ مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرى ئۇستىدە يېزىلغان ماقالىلىرى جەمئىيەتتە ناھايىتى ياخشى تەسىرلەرنى قوزغىغان.

يولداش قاۋسىلقان قامىجانىنىڭ ئۆز مىللىتى ئەدەبىياتىنى تەتقىق قىلىشتىن ھالقىپ، باشقا مىللەتلەرنىڭمۇ ئەدەبىياتىنىمۇ تەتقىق قىلىشتەك يۈكسەك ئىلمىي روھى ۋە ئومۇمىيلىق پەزىلىتى، تېخىمۇ ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى چوڭقۇرلاپ باش چۆكۈرۈپ تەتقىق قىلغان جاسارىتىدىن چىن قەلبىمدىن سۆيىنىمەن. ئۇنىڭ ئۇيغۇر تىلىدا يورۇق كۆرگەن ئالتىنچى كىتابى «ئەدەبىيات تەرەققىياتى ھەققىدە ئويلار» نىڭ نەشر قىلىنغانلىقى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئەدەبىيات تەتقىقاتى ئۈچۈن تۈرتكىلىك رول ئوينىغۇسى.

2002 - يىلى 10 - ئاينىڭ 17 - كۈنى

قالماستىن، باشقا مىللەت ئوقۇرمەنلىرىمۇ ياقتۇرمايدۇ. دۇنيا ئەدەبىياتى غەزىنىسىدىن ئورۇن ئالغان مەشھۇر ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسىدە مىللىي ئالاھىدىلىك يۈكسەك دەرىجىدە گەۋدىلەنگەن. چۈنكى ھەر قانداق يازغۇچى ئۆزىنىڭ ھەقىقىي سەنئەتكارغا خاس بەدىئىي ماھارىتىنى، تالانتىنى ئۆز مىللىتىنىڭ مىللىي ئاتموسفېراسىدىن نەپەس ئېلىپ، مىللىي تۇپراقتا يىلتىز تارتىپ چىچەكلەپ مېۋە بېرىش ئارقىلىق نامايان قىلىدۇ. رۇئۇن قادىرى ئەسەرلىرى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ مەشھۇر ھېكايە، دراممىلىرىدا مىللىي ئالاھىدىلىك روشەن ئىپادىلەنگەن. «چېنىقىش» ھېكايىسى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىغا تەسىر كۆرسەتكەن زامانىمىزدىكى پارلاق نەمۇنە. ئۇ ئۆز ۋاقتىدا خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ تارقىتىلىش ئارقىلىق مىللەت، مەملىكەت چېگرالىرىدىن ھالقىپ چەت ئەللەردە نۇرغۇن تىللارغا تەرجىمە قىلىنغان ئىدى. يەنە كېلىپ يازغۇچى مۇشۇ مەشھۇر ئەسىرى بىلەن ئۇيغۇر پروزىسىنى كۆپ مىللەتلىك ئېلىمىز ئەدەبىياتى ئىچىگە ئېلىپ كىرگەن، شۇنداقلا دۇنيا ئوقۇرمەنلىرىگە يېڭى دەۋر ئۇيغۇر پروزىچىلىقىنىڭ تەرەققىياتىدىن شەپە بەرگەن ئىدى. بۇ ئەسەرنىڭ مەملىكەت ۋە دۇنياۋى تەسىر كۈچى، بەدىئىي قۇدرىتى ئۇنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكى ۋە تالانت دېتى بىلەن مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان تىپىك پېرسوناژ مەتنىياز ئوبرازىنىڭ مىللىي پسىخىكىسى، مىللىي خاراكتېرىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. شۇنىڭدەك يازغۇچى «چېنىقىش» ھېكايىسىدە باشتىن ئاخىر مىللىي مۇھىت ئىچىدە مىللىي خاسلىق ئالامەتلىرىنى يارقىنلاشتۇرۇپ تەسۋىرلىگەن مەتنىياز ئوبرازىنى تولۇق مىللىي روھ بىلەن تويۇندۇرغان.

ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى مىللىيلىك ئاساسەن يازغۇچىنىڭ پېرسوناژ تەسۋىرلىرىدە، مۇھىت، مەنزىرە تەسۋىرلىرىدە كونكرېت ئىپادىلىنىدۇ. «باھارخان نان ياققان جايىدىن بىر،

ئىككى ئىسسىق نان، توقاچ، گاھى چاغدا كىر يۇغان جايىدىن كوزىدا، يا ھېجىردا تاماق كۆتۈرۈپ كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆي تەرەپكە قايرىلدىمۇ، باقى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھېچ تەرەپكە قارىماي دوكۇلداپ كىرىپ كېتەتتى. باھارخان نېمە تاپسا، ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆزى چەتتە تۇراتتى» («ماغدۇر كەتكەندە» دىن)، روشەن مىللىيلىك ئالامەتلىرى يورۇتۇپ بېرىلگەن بۇ بۆلەكتە (ستاتتا) ئەگەر باھارخانىنىڭ ئىسمىنى باشقا بىر مىللەت ئايالىنىڭ ئىسمىگە ئۆزگەرتىۋەتسىڭىزمۇ يەنىلا ئۇنىڭدىن ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ئۆزىگە خاس مىللىي پۇرىقى چىقىپ تۇرىدۇ. ئۇنى ھېچقانداق قىلىپ يوقىتىش زادى مۇمكىن ئەمەس. بۇنىڭدىن باشقا باھارخانىنىڭ ھەرىكەتلىرىدىن، مۇئامىلىسىدىن ئۇيغۇر ئاياللىرىدا بولىدىغان ئەرلەرگە نىسبەتەن ئىتائەتمەنلىك، سەممىي ساداقەتلىك، كۆيۈمچانلىق خىسلىتى چىقىپ تۇرىدۇ. «بۇگۈن تاڭ يورۇشى بىلەن ئۆملۈكتە قىزغىن ئومىغا چۈشكەن ئىدى. بۇ ئادەملەرنىڭ تىنىمسىز ھەرىكەتلىرى، ئۇنى ئاز دېگەندەك ئارىلاپ ئويۇن - چاقچاقلىرى، جاراڭلىق ناخشىلىرى ئۇنى بىر جەھەتتىن ھەيران قالدۇرسا، يەنە بىر جەھەتتىن بۇ خىل زېرىكىشنى يوقىتىش ئۈچۈن ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى ...» ... «ئېرىق بويىدىكى چىغىر يول بىلەن بىرنەچچە خوتۇن كېتىپ باراتتى. ئۇلارنىڭ قولىدا چېلەك، بەزىلىرىنىڭ مۇرىسىدە خۇرجۇن ياكى يوغان - يوغان بوغما قاپاقلار بار ئىدى» («چېنىقىش» دىن).

يۇقىرىدىكى مىساللاردىن مىللىي تۇسنىڭ ئېلېمېنتلىرى ھېچقانداق دەلىل - ئىسپات تەلەپ قىلمىغان ھالدا ئۆزلۈكىدىن ئاشكارىلىنىپ تۇرىدۇ. «مۇرىسىدە خۇرجۇن»، «يوغان - يوغان قاپاق» دېگەن سۆزلەردىن شۇ تەپسىلاتنىڭ باش - ئاخىرىدىكى ئېنىقلىمىلارنى ئوقۇپ ئولتۇرمايلا، مۇرىسىگە خۇرجۇن، قاپاق يۈدۈپ كېتىۋاتقان ئادەملەرنىڭ قايسى مىللەتتىن ئىكەنلىكىنى بىلىۋالالايسىز. ئالدىدىكى مىسالدا كوللېكتىپ ئېلىپ بېرىلغان

مېهنەت قوينىدىكى پائالىيەت يەنى ئەمگەك مۇھىتىدىكى رېئاللىق ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ روشەن مىللىي خاسلىقى بىلەن يۇغۇرۇلغان ئەمگەكچانلىقىنى، ئۇنىڭغا تەڭكەش قىلىغان ناخشىكەشلىكىنى، خۇش چاقچاقلىقى قاتارلىق ئالاھىدىلىكلىرىنى نامايان قىلىدۇ. مانا بۇ زۇنۇن قادىرنىڭ ئۆز تىلى بىلەن شەرھىيلەنگەن: ئۇيغۇر يېزىلىرى زېمىنىدىكى «كوللېكتىپ مېهنەتنىڭ ياخشى خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ بىرى. مېهنەتنىڭ سەنئىت دەرىجىسىگە قاراپ ئۆرلەپ بېرىشى. بۇ كىشىلەرنىڭ روھى كۆتۈرەڭگۈلۈكىنى تەمىن قىلىدۇ». ھەقىقەتەن «ھەر قانداق ئىشقا قىزىقىش ۋە روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈك بولمىسا ياخشى نەتىجە چىقمايدۇ». مانا بۇ مىللىي ئاڭنىڭ مەنتىقىسى. مىللەت بولىدىكەن، مىللەتنىڭ مىللىي ئەدەبىياتى ۋە ئۇنىڭ مۇھىم ئاساسچىلىرى بولىدۇ. بۇنىڭدىن مۇستەسنا يارىتىلغان ئەدەبىيات مەۋجۇت ئەمەس.

زۇنۇن قادىرى — مىللىي زېمىن مۇھىتى ئىچىدە راۋاجلانغان ئۇيغۇر پروزىسى ۋە ئۇيغۇر دراماتورگىيىسىنىڭ ئىككى دەۋرىدىمۇ بۆسۈش خاراكتېرلىك ئىلگىرىلەش ۋەزىيىتىنى بارلىققا كەلتۈرگەن بايراقدارى. ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئىت ساھەسىدىن چىققان مىللىي قەھرىمان، ئۇ ئازادلىقتىن ئىلگىرى مىللىي تۈرمۇشنىڭ ساپ ماتېرىياللىرى بىلەن ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن «ماغدۇر كەتكەندە» ناملىق مەشھۇر ھېكايىسى بىلەن «غۇنچەم» ناملىق مەشھۇر سەھنە ئەسىرىنى، يەنە بىر مۇنچە ھېكايە، دراملارنى يېزىپ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا بۆسۈش خاراكتېرلىك ۋەزىيەتنى بارلىققا كەلتۈردى ھەم ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ئىككىنچى چوڭ ژانىر - پروزا بىلەن دراماتورگىيەنىڭ ئاساسىنى تۈرغۇزدى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ساغلام مىللىي تۈرمۇشىنى، مىللىي پسىخىكىسىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. خەلق سۆيۈنگەن، تارىخ قەدىرلىگەن يۇقىرىدىكى ئىككى مەشھۇر

ئەسەر كېيىنكى ئۇمىدلىك ئەۋلادلار ئۈچۈن ئۆلمەس ئۆرنەك، ئەبەدىلىكەبەد ساقلاشقا، ئەتىۋارلاشقا مۇناسىپ قۇتلۇق يالداما بولۇپ قالدى.

ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرى جامائەتچىلىكىگە يادا بولۇپ كەتكەن مىللىي تۈرمۇش رېئاللىقىنىڭ ھەقىقىي بەدىئىي قىسسىسى، گۈزەل دراما تىلى، دراماتىك توقۇنۇش ھېسسىياتى ئارقىلىق كۆيلەنگەن، سۈرەتلەنگەن ھەقىقىي مۇھەببەت ناخشىسى «غۇنچەم» نىڭ ئەڭ زور مۇۋەپپەقىيەتلىرى بەدىئىي كۈچ - قۇدرىتىدىن كۆرۈلىدۇ. ئىجتىمائىي ئۇنۇمى، تەسىرى، ئوينىغان رولى جەھەتتىن تەھلىل قىلغاندا تارىخىي قىممىتىدە، رېئال ئەھمىيىتىدە كۆرۈلىدۇ. ئىپادىلەش سەنئىتى، يازغۇچىنىڭ ماھارىتى جەھەتتىن تەھلىل قىلغاندا ئۇنىڭدىكى پېرسوناژلارنىڭ مىللىي خاراكتېرلىرىنىڭ تىپىك، يارقىن يارىتىلغانلىقىدا كۆرۈلىدۇ.

ئۇيغۇرلار باغسىز ئولتۇرمايدۇ، ھەر بىر جېنى بار ئائىلىنىڭ بىردىن مېۋىلىك بېغى بولىدۇ. زۇنۇن قادىرى «غۇنچەم» دە پېرسوناژلارنىڭ دېئالوگلىرى ئارقىلىق باغنى ئالاھىدە گۈرۈنغا قويۇپ تەسۋىرلەيدۇ.

غۇنچەم: ياخشىمۇ دادام رەھمەتلىك مۇشۇ باغنى قىلىپ قويۇپتىكەن، بولمىسا قانداقمۇ قىلاتتۇق.

زورىخان: دادامنىڭ ئۆزى كەمبەغەل بولغان بىلەن، كىشىنىڭ ھەققىدىن قورقىدىغان، ئىنساپلىق، ئىشچان ئادەم ئىدى. قولى گۈل ئىدى - دە ئۇ رەھمەتلىكنىڭ، كۆچىتى زايە بولماي تۇتاتتى.

غۇنچەم: باغۋەنكەن - دە، ھە، ئاپا، دادام.

زورىخان: ۋاي بىر دەمسەن ئۇنى، ئۇستا باغۋەن ئىدى، مۇشۇ ئالمىلارنىڭ كۆچەتلىرىنى خۇددىي كىچىك بالىنى پەپلەپ چوڭ قىلغاندەك ئۆستۈرگەنىدى . . .

يازغۇچى ناھايىتى ئىخچام، ۋەزىنلىك قىلىپ، ئانا -

بالىنىڭ دىئالوگى ئارقىلىق ئالمىلىق باغنىڭ بەرپا قىلىش جەريانىنى سۈرەتلىسە، ئەمدى ئەسەردە غۇنچەم بىلەن زوربخانغا تۇپتىن قارىمۇ قارشى قويۇپ تەسۋىرلەنگەن ئىككىنچى بىر ئاساسلىق پېرسوناژ — دالا بۇرىسى شاڭيۇ ئاغزىدىن «. . . بۇ خوتۇننىڭ (زوربخاننى دېمەكچى) ياخشى ئىككى نەرسىسى بار - دە» دېيىش ئارقىلىق كۆركەم گۈللۈك باغ بىلەن گۈزەل قەلەم قاش قىزنىڭ تۇل خوتۇن زوربخاننىڭ قولىدىكى ئۇزۇكنىڭ ئىككى ياقۇت كۆزىدەك قىلىپ كۆرسىتىپ باغنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئوبرازلاشتۇرىدۇ.

ئېلىمىز ئازاد بولغاندىن كېيىن يەنى 50 - يىللارنىڭ ئىچىدە مەشھۇر يازغۇچى زۇنۇن قادىرى مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا شۆھرەت قازانغان ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە مۇھىم ئەسىرى «چېنىقىش» دراماسىنى يېزىپ، يېڭى دەۋر بەخش ئەتكەن غايەت زور ئىلھامنىڭ تۈرتكىسى ئاستىدا بەدىئىي ئەدەبىيات ئىجادىيىتىدە يەنە بىر قېتىم بۆسۈش ۋەزىيىتىنى يارىتتى. بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ نۇرلۇق، ئىستىقباللىق كەلگۈسى ئۈچۈن چاقناپ تۇرغان شانلىق ئۈلگە تىكلەپ بەردى. زۇنۇن قادىرى ئەسەرلىرى كۆپرەك يېزا ھاياتىدىن، ئاددىي ئادەملەر تۇرمۇشىدىن تېما تاللاپ، ماتېرىيال ئېلىپ يېزىلغان. شۇڭا، يازغۇچىنىڭ ھەر قانداق ئەسىرىنى ئوقۇساق، ئۇيغۇر خەلقى ئولتۇراقلاشقان زېمىنىنىڭ ئۆزگىچە، تېرىكچىلىك قىلىدىغان مەھەللە، ھويلا - ئارامليرىنىڭ چېۋەرلىك بىلەن سىزىلغان گۈزەل كارتىنىسىنى كۆرۈمىز.

زۇنۇن قادىرىنىڭ ھېكايە، دراملىرىدا خۇددى ئۆز يۈرتىمىز، ئۆز مەھەللىلىرىمىزدىكى بىللە تۇغۇلۇپ، بىللە چوڭ بولغان يېقىن تۇغقانلىرىمىز ياكى ئۆز ئەتراپىمىزدىكى بىزگە پىششىق تونۇش كىشىلەردەك، ئىسىملىرى يادا بولۇپ كەتكەن، تەقى - تۇرقى دائىم كۆز ئالدىمىزدا تۇرىدىغان، باقى، مەتنىياز،

غۇنچەم، ھاشىم ئاخۇن، گۈلنىسا، ئۆمەر شاڭيۇ قاتارلىق جانلىق ئوبرازلار بار. ئۇلارنىڭ ئىش - ھەرىكەت، كىشىلىك مۇناسىۋەتلىرى، تىركىشىش - توقۇنۇشلىرى مەركەزلىك بايان قىلىنغان ۋەقەلەردىن، پېرسوناژلارنىڭ ئىچكى - تاشقى كەچۈرمىشلىرىدىن ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئۆزىگە تەئەللۇق مىللىي ئالاھىدىلىكلىرىنىڭ ئالامەتلىرى، ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي پسىخىكىسى ئېنىق ئىپادىلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ھەقىقىي تۇرمە مىللىي تۇپراقنىڭ قات - قېتىدىن بىخلىنىپ، مۇنبەت مىللىي تۇرمۇش ئېتىزىدىن زوق ئېلىپ، بەدىئىي ئەدەبىيات باغچىسىدا ئۆسۈپ يېتىلگەن، مىللىي پۇراق قېنىق سىڭدۈرۈلگەن، تەمى ئۆزگىچە مەنۇي بايلىقتۇر.

زۇنۇن قادىرى ئەسەرلىرىنىڭ رېئالىستىكلىقى

ئۇيغۇر پروزا ئىجادىيىتى مۇھىتىغا رېئالىستىك ئىجادىيەت ئۇسۇلىنى زۇنۇن قادىرى ئېلىپ كىرگەنلىكى ئوقۇرمەنلەرگە ئايان. يازغۇچى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملاشتۇرغان ئىجادىي پائالىيىتىدە باشتىن - ئاخىر چىنلىققا، رېئاللىققا سادىق بولدى، باشتىن ئاخىر رېئالىزملىق ئىجادىيەت ئۇسۇلىنى قوللاندى.

زۇنۇن قادىرى ئىجادىيىتىنى ئومۇمىي جەھەتتىن مۇنداق ئىككى چوڭ دەۋرگە بۆلۈشكە بولىدۇ: يازغۇچىنىڭ ئالدىنقى دەۋردىكى ئەسەرلىرى ئاساسەن 20 - ئەسىرنىڭ 30 - 40 يىللىرىدا مەيدانغا كەلگەن بولۇپ، بۇ دەۋردىكى ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە ئەسەرلىرى «مۇئەللىمنىڭ خېتى»، «رودۇپاي»، «پەرمان»، «ماغدۇر كەتكەندە»، «غۇنچەم»، «گۈلنىسا» قاتارلىق ھېكايە ۋە سەھنە ئەسەرلىرىدىن ئىبارەت. يازغۇچى بۇ ئەسەرلىرىنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك قاراڭغۇلۇق قاپلىغان زۇلۇم دۇنياسىنىڭ رېئال كارتىنىسىنى ئۇستىلىق بىلەن سىزغان.

شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا ھەممە جايدا ھۆكۈم سۈرگەن ئادالەتسىزلىك، ناھەقچىلىكلارنى ئاشكارىلاپ، ئادەمخور كونا جەمئىيەتتىكى قىلىچىدىن قان تامغان ۋەھشىي، ياۋۇز قارا كۈچلەرنىڭ جىنايەتلىرى ئۈستىدىن شىكايەت ئوقۇغان. ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنىپ زۇلۇم دەستىدىن خورلانغان ئەمگەكچى خەلقنىڭ كۈلپەتلىك ھاياتىنى، تارتقان ئازاب - ئوقۇبەتلىرىنى تەسۋىرلەپ، ئۇلارغا ھېسداشلىق قىلغان. بۇ مەزگىلدە زۇنۇن قادىرىنىڭ ئىجادىيىتى رېئالىستىك ئەدەبىياتنىڭ ئىپادىلەش ئۇسۇلىنى ئىجادىي رەۋىشتە قوبۇل قىلىپ، رېئالىستىك ئەدەبىياتنىڭ ئىستىلى، ئۇسلۇبىنى رەسمىي تۈرمۇشقا يېقىنلىشىپ بولغانىدى. گەرچە يازغۇچى قولىغا قورال ئېلىپ، قوشۇن تەشكىللەپ زۇلۇمغا، تەڭسىزلىككە قارشى ھۇجۇمغا ئۆتمىسىمۇ، قەلەمنىڭ كۈچلۈك قۇدرىتىگە تايىنىپ كونا دۇنيانىڭ يىلتىزىغا پالتا ئۇردى. خەلقنى قاخشاتقان، شىللىسىغا مىنىۋېلىپ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغان ئاقسۆڭەك فېئوداللارنىڭ ھالاكەتلىك تەقدىرىنى كۆرسىتىپ بەردى. ئاشكارىلاش بىلەن ھېسداشلىق قىلىش، نەپرەتلىنىش بىلەن مۇھەببەت باغلاش مەسىلىسى زۇنۇن قادىرىنىڭ رېئالىستىك ئەسەرلىرىنىڭ تۈپ نېگىزلىك تۈگىنى بولۇپ كەلدى. ئۇ ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى ئىجادىيەت پائالىيەتلىرىدە ئاساسەن قەلەمنىڭ ئۇچىنى زۇلۇم، جاھالەت دۇنياسىنى پاش قىلىشقا، ياۋۇز، ھۆكۈمران كۈچلەرنىڭ جىنايەتلىرىنى ئاشكارىلاشقا، ئەيىبلەشكە، ئۇنىڭغا ئەگەشكەن ھالدا زۇلۇم، جاھالەت زەنجىرىگە چىرمالغان، بۇلاڭ - تالاڭغا ئۇچرىغان تۆۋەن قاتلام كىشىلىرىگە، ئەركىن كاسىپلارغا، ئىلىم ئىگىلىرىگە چىن قەلبىدىن ھېسداشلىق قىلىشقا، ئۇلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇشقا قاراتتى.

«پەنجىرىدىن كىرىۋاتقان تۇيۇقسىز ئاۋاز مۇئەللىمنى سەسكەندۈرۋەتتى. ئۇنىڭ چىگىش خىياللىرى دەھشەتلىك بىر

قورقۇنچقا ئورۇن بېرىپ قەيەرلەرگىدۇر ئۇچۇپ كەتتى. ئۇ بېشىنى كۆتۈردى - دە، بىر نۇقتىغا قاراپ بەزگەك كىشىدەك تىتىرەشكە باشلىدى. چۈنكى مۇشۇ ھالەتتە ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا جاللات شېڭ شىسەينىڭ خەلققە كۆرسىتىۋاتقان دەھشەتلىك قانلىق كارتىنىلىرى ئۆتۈشكە باشلىدى. مىڭلاپ - مىڭلاپ كىشىلەر تۇيۇقسىزلا كۆك ماشىنىغا چۈشۈپ غايىب بولاتتى. ئۇلار نېمە گۇناھ قىلدى ۋە نەگە ئېلىپ كېتىلدى؟ ئۇنى ھېچكىم بىلمەيتتى، لېكىن تۈرمىلەردە بولۇۋاتقان ھاقارەت، زورلۇق، زۇلۇم، ۋەھشىيلەرچە قىيناشلار ئادەم سويىدىغان قۇشخانىلاردا ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ قانلىق پاجىئەلىرىدىنمۇ نەچچە ھەسسە دەھشەتلىكرەك قىيناپ ئۆلتۈرۈشلەرنى سېزەتتى» («مۇئەللىمنىڭ خېتى» ناملىق ھېكايىدىن).

رېئاللىقنى چىنلىق ۋە سەمىمىيلىك بىلەن يورۇتۇپ بەرگەن يۇقىرىدىكى بايانىنى ئوقۇغان چېغىڭىزدا پۈتۈن بەدىنىڭىز تىتىرەيدۇ. ئۇنىڭدا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە قىلغان زۇلۇمنىڭ، تارتقۇزغان ئازابىنىڭ قانچىلىك دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ئالالايسىز.

40 - يىللارنىڭ ئىككىنچى يېرىمىغا كەلگەندە، زۇنۇن قادىرىنىڭ قەلىمى تېخىمۇ ئۆتكۈرلەشتى. بۇ مەزگىلدە تالانتلىق يازغۇچى رېئالىستىك ياۋروپا ئەدەبىياتىنىڭ بولۇپمۇ تەنقىدىي رېئالىزم ئەدەبىياتىنىڭ ۋەكللىرىنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلغان بولسا كېرەك. يازغۇچىنىڭ مۇشۇ چاغلاردا يازغان ھېكايىلىرىنىڭ ئۇسلۇبى شۇ تەنقىدىي رېئالىستىك يازغۇچىلارنىڭ ئۇسلۇبىغا يېقىنلىشىپ كېتىدۇ. ھېكايىلىرىنىڭ (چېخوپنىڭ ھېكايىلىرىنىڭكىگە ئوخشاش) ھەجىمى بەكمۇ ئىخچام، تىلى شۇنداق چۈچۈك، ساتىرىك پۇرىقى بەكمۇ قويۇق. ماۋزۇسىمۇ قىزىقارلىق قويۇلغان. كومپوزىتسىيىسىنى كۈلكە بىلەن يۇغۇرۇلغان يۇمۇرىستىك تىل، ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن ھەجىۋىي

دېتاللار ئىگىلىگەن. «كۇچۇككە ھۇجۇم» ناملىق ھېكايىسىدە بىر ئوفىتسېر كۇچۇكنى ھەدەپ تىللايدۇ. ئاخىرى كۇرەش بارغانسېرى كەسكىنلىشىپ ھايات - ماماتلىق ئېلىشىش باسقۇچىغا يەتكەندە ئوفىتسېر كۇچۇكنى ئېتىپ تاشلاپ غەلىبە قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن باشقىلارنىڭ تەنە قىلىشى ئارقىلىق، ئوفىتسېر قويلارغا ھۇجۇم قىلىپ غەلىبە قىلغان دونكىخوتچە قەھرىمان دېگەن نام ئالىدۇ. «ئىككى بارمىقىم بىلەن» ناملىق ھېكايىنىڭ ۋەقەلىكى بۇنىڭدىنمۇ قىزىق يېزىلغان. ئۇنىڭدا پارىخور ئەمەلدارنىڭ ئەپت - بەشىرلىرى راسا چۈۋۈپ تاشلانغان. بۇ ھېكايە ئەينى دەۋردە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپلا قالماستىن، بەلكى بۈگۈنكى كۈندىمۇ رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە ئەسەردۇر. ھېكايىدە كونا شەيئىجاڭغا پارىخورلۇق بابىدىن دەرس ئۆتۈپ يول كۆرسىتىدۇ: «مەسىلەن، بېشىنى ئېگىز كۆتۈرگەن بىرىنى مەن يامان دەپ ئىشارەت بارمىقىمنى كۆرسىتىپ قويسام، قورقۇپ كېتىپ بار دۇنياسىنى ئايىماي ئۆيۈمگە ئەكېلىپ بېرىدۇ. ئەگەر بەزىسىنى مەن ياخشى دەپ باشمالتىقمنى كۆرسىتىپ قويسام خۇشامەت قىلىپ ئۇمۇ ئەڭ ياخشى نەرسىلىرىنى ئۆيۈمگە توشۇيدۇ. مانا شۇ ئىككى بارمىقىم بىلەنلا ئىش پۈتىدۇ».

زۇنۇن قادىرى ئىجادىيىتىنىڭ كېيىنكى دەۋرى 50 - يىللارنىڭ بېشىدىن 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان ۋاقىتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭ بۇ يېڭى دەۋر ئەمەلىيىتىنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىپ يازغان ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە مۇھىم ئەسەرلىرى «چېنىقىش»، «قىزىلگۈل»، «خاتىرجەم بولغان ئائىلە»، «بىر دېھقان يىگىت بىلەن سۆھبەت» قاتارلىق ھېكايە ۋە ئوچېرك، سەھنە ئەسەرلىرىدىن ئىبارەت. بۇلاردا ئاساسەن ئازاد زامان رېئاللىقى ۋە ئۇنىڭدىكى غايەت زور ئۆزگىرىشلەر، يېڭى ئادەملەرنىڭ يېڭىچە مۇناسىۋەتلىرى، يېڭى مەزمۇن ئالغان

ھايات باغچىسىنى گۈللەندۈرۈش يولىدىكى پائالىيەتلىرى، تەبىئەتنى ئۆزگەرتىش يولىدىكى باتۇرانە كۈرەشلىرى يارقىن، جانلىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. پېرسوناژلارنىڭ كىشىلىك قاراش ۋە ئىجتىمائىي ئالاقىلىرىدىكى مەۋجۇت زىددىيەتلەر، كەسكىن تىركىشىشلەر مەنتىقىلىق ھەم ئوقۇرمەنلەرنى ئۆزىگە ئىشەندۈرگۈدەك دەرىجىدە بىر تەرەپ قىلىنغان.

بۇنىڭدىن يېرىم ئەسىرگە يېقىن ۋاقىت ئىلگىرى يېزىلغان «چېنىقىش» ناملىق ھېكايە ئەينى ۋاقىتتىمۇ مەشھۇر ئەسەر ھېسابلانغان ئىدى، ھازىرمۇ مەشھۇر ئەسەر ھېسابلىنىدۇ. ئەسەردە رېئال تۇرمۇش چىنلىقى، دەۋر ھەقىقىتى، كىشىلەر خاراكتېرىنىڭ ئۆزگىرىش مەنتىقىسى، ماھىيەتلىك دېتاللار يىغىندىسىدىن تەركىب تاپقان دولقۇنسىمان سۈژىتكە سىڭدۈرۈلۈپ رېئالىستىك ئىپادىلەش ئۇسۇلىنىڭ يارىمىدە راۋاجلاندۇرۇلغان. شۇنداقلا زامان ئۆزگىرىشى، كىشىلەر تەدىيىۋى ئېڭىنىڭ ئۆسۈشى ئەسەردە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان.

ھېكايىدە يازغۇچى زۇنۇن قادىرى ئىككى دەۋر رېئاللىقىنى بۇۋاستە بېشىدىن ئۆتكۈزگەنلىكى ئۈچۈن بۇ رېئاللىقنى «چېنىقىش» تا ماھىيەتلىك ئالامەتلىرى بىلەن گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشكەن. بۇنىڭ بىلەن يازغۇچى ئەسەردە مەتنىيازنىڭ ئۆزىدىكى پاسسىپ ئىدىيىۋى ھالەتنى ئۆزگەرتىپ، ئاكتىپ ئىدىيىۋى ھالەتنى يېتىلدۇرگەنلىكىنى، بىر تەرەپتىن ئۇنى ئىچكى ئامىلنىڭ تەسىرىگە باغلىسا يەنە بىر تەرەپتىن تاشقى ئامىلنىڭ تەسىرىگە باغلاپ كۆرسىتىدۇ. ئاخىرى بۇ ئىككىلىسىنىڭ بىرىدە مەتنىيازنىڭ تىپىك ئوبرازىنى يارىتىپ، ئادەملەرنى نابۇت قىلغان كونا جەمئىيەتكە نەپرەت ياغدۇرسا يەنە بىر تەرەپتىن ئادەملەرنى ھالاكەت گىردابىدىن قۇتۇلدۇرغان يېڭى دەۋرگە مەدھىيە ئوقۇيدۇ. زۇنۇن قادىرىنىڭ يەنە مۇشۇ مەزگىلدە يازغان، شۇنداقلا يېڭى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا تۇنجى قېتىم مەملىكەت بويىچە مۇكاپاتقا ئېرىشكەن چوڭ ھەجىملىك سەھنە

ئەسىرى «توي» دىمۇ 50 - يىللاردىكى ئۇيغۇر يېزىلىرىنىڭ كونكرېت رېئاللىقى ئومۇميۈزلۈك، ئۆزگىچىلىكلىرى بىلەن خېلى سىستېمىلىق يورۇتۇلغان رېئالىستىك ئەسەر.

كىشىلەر ئېيتقاندەك، «غۇنچەم» ئۇيغۇر رېئالىستىك دراماتورگىيىسىنىڭ گۈلتاجى دېيىلسە، «چېنىقىش» نى ئۇيغۇر رېئالىستىك پروزىسىنىڭ گۈلتاجى دېيىشكە بولىدۇ.

يازغۇچى رېئاللىقا قانچىلىك يېقىنلاشسا، يۈزلەنسە، قەلىمى شۇنچىلىك ئۆتكۈرلىشىدۇ. ئەسەرنىڭ ئىجتىمائىي ئۇنۇمىمۇ ئاشىدۇ. زۇنۇن قادىرى ئەنە شۇنداق قىلدى. ئۇ ئىككى زامان رېئاللىقىنى ئەمەلىيەتتىن ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن يازغۇچى سۈپىتىدە بىر - بىرىگە تۇپتىن ئوخشىمايدىغان كونا - يېڭىدىن ئىبارەت ئاشۇ ئىككى دەۋرنىڭ قىياپىتىنى رېئالىستىك ئۇسۇلدا چىنلىق بىلەن سىزىپ كۆرسەتتى.

زۇنۇن قادىرى ئەسەرلىرىنىڭ كلاسسىكلىقى

زۇنۇن قادىرىنىڭ ئىككى دەۋردە يازغان ھېكايە، سەھنە ئەسەرلىرىنىڭ كونكرېت ئەمەلىيىتىنى چىقىش قىلىپ، بولۇپمۇ ئۇلارنىڭ ئىدىيىۋى چوڭقۇرلىقى ۋە بەدىئىي يۇكسەكلىكىگە، تارىخىي قىممىتى ۋە ئىجتىمائىي ئۇنۇمى، تەسىر كۈچىگە، رولىغا ۋە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا تۇنجان ئورنىغا قاراپ ئۇيغۇر يېڭى دەۋر كلاسسىك پروزىچىلىقى ۋە ئۇيغۇر يېڭى دەۋر كلاسسىك دراماچىلىقىنىڭ ئاساسىنى زۇنۇن قادىرى سالغان، دەپ خۇلاسە چىقىرىشقا، شۇنداقلا ئۇنىڭ نادىر ھېكايە، دراملىرىنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يېڭى دەۋر كلاسسىك پروزا ۋە دراما ئەسەرلىرى، دەپ مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە تامامەن بولىدۇ. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات خەزىنىلىرىگە تولىمۇ باي مىللەت. بىزنىڭ ئورتاق ئويلىنىشقا، ئىلمىي يوسۇندا ئورتاق مۇلاھىزە قىلىشقا قويغىنىمىز مەشھۇر يازغۇچى زۇنۇن قادىرى ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى

ئۈستىدىكى مەسىلىدىن ئىبارەت.

زۇنۇن قادىرىنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدا ئالاھىدە نامى بار ئادەم، مەشھۇر شەخس بولۇپ قېلىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەب ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ، خەلققە مەڭگۈ ئۆلمەس كلاسسىك ئەسەرلەرنى تەقدىم قىلغانلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. ئۇ شۇنداق نادىر كلاسسىك ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلىش داۋامىدا تۆۋەندىكى 3 مەنبەگە تايانغان: بىرىنچى، ئالدىدا ئېيتقىنىمىزدەك، ئۇيغۇر مىللىتى كلاسسىك ئەدەبىيات خەزىنىسىگە باي، تارىخىدا كلاسسىك ئەدەبىيات نەمۇنىلىرى مول ساقلانغان مىللەت ھەم قەدىمىي مەدەنىيەتلىك مىللەت.

ئەلۋەتتە، ئۆز مىللىتىنىڭ كلاسسىك ئەدەبىيات بايلىقى زۇنۇن قادىرىغا نىسبەتەن تەسىر كۆرسىتىپ ئۇستازلىق رول ئوينىمايدۇ قالمىدى. تالانت تولپارىغا بالدۇر مىنگەن، بالدۇر ئويغانغان ئىجادكار ئىشنى كلاسسىك ئەدەبىيات مىراسلىرىغا ۋارىسلىق قىلىش، ئۆگىنىشتىن باشلىدى، ناۋايى، مەشرەپ ۋە باشقا كلاسسىكلەرنىڭ ئەسەرلىرىنى قىزغىش بىلەن ئوقۇدى. كۆپلىگەن كلاسسىك ئەسەرلەر بىلەن پىششىق تونۇشتى. ئىككىنچى، باشقا مىللەت كلاسسىكلىرى يەنى رۇس، قازاق، ئۆزبېك ۋە باشقا تۈركىي مىللەتلەر كلاسسىكلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنىمۇ ئوقىدى، بولۇپمۇ شەرق كلاسسىكلىرىدىن شەيخ سەئىدىنىڭ «گۈلىستان» نى، ئوبۇلقاسىم پىردەۋسىنىڭ «شاھنامە» سىنى ئوقۇپ ئۇلاردىن كۆپرەك ئۆرنەك ئالدى. بۇلار يازغۇچىنىڭ بەدىئىي ئىجادىيىتىدىكى ساپاسى، ئۇنۇمى، تەسىرى ھەققىدىكى نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتتى. تونۇشنى چوڭقۇرلاشتۇردى. ئۇچىنچى، زۇنۇن قادىرى ئۆز مىللىتىنىڭ تۇرمۇشىنى دائىملىق ئىنچىكە كۆزەتتى، قېتىرقىنىپ تەتقىق قىلدى، پۇختا ئۆگەندى. بۇنىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ ئىستېقبالىلىق

ئىجادىيىتى ئۇچۇن تىپىك ماتېرىيال كاننى ئاچتى. نەتىجىدە ئۆلمەس ئەسەرلەرنى يېزىشنىڭ ماتېرىيالىنى تېپىپ چىقتى.

كلاسسىك ئەسەرلەرنى يېزىش دېمەك — مەڭگۈ ئۆلمەس، تارىخنىڭ، ئەمەلىيەتنىڭ ئېغىر سىناقلىرىدىن توختىماي ئۆتىدىغان، ھەممە ئېغىزلاردا داستان بولۇپ تارالغۇدەك، كېيىنكىلەرگە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغۇدەك، قايسى دەۋرگە ئايرىپ قويساڭ شۇ دەۋردە پارقىراپ تۇرىدىغان، ۋاقىت ئۆتكەنسېرى كونىرىماستىن ئەكسىچە يېڭىلىنىپ تۇرىدىغان مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى يېزىش دېمەكتۇر. زۇنۇن قادىرى ئەنە شۇنداق قىلدى.

زۇنۇن قادىرى ھەقىقەتەن قالتىس يازغۇچى، يازغۇچى بولغاندىمۇ بۇ دۇنياغا، ئەدەبىي ئىجادىيەت مەيدانىغا پەقەت بىرلا قېتىم كېلىدىغان، ناھايىتى كەم كۆرۈلىدىغان يازغۇچىدۇر.

شۇنى ئېيتىش كېرەككى، دۇنيا مىقياسىدا كلاسسىك ئەدەبىياتنىڭ مەيدانىغا كېلىش ۋاقتى ھەر ئەلدە، ھەر مىللەتتە ھەرخىل بولۇپ كەلدى. ئالايلى، بەزى مىللەتلەردە 9 -، 12 - ئەسىردىن باشلانغان بولسا، بەزى مىللەتلەردە 17 -، 19 - ئەسىرلەردە، ھەتتا بەزىلىرىدە 20 - ئەسىرنىڭ بېشىدىن باشلاپ باشلانغان. بەزى مىللەتلەر ئەدەبىياتىدا پروزا، دراماتورگىيە ژانىر، تۈرلىرىدە كلاسسىك ئەسەر شۇنداق بولغان. بۇنداق ئەھۋال كۆپرەك تۈركىي تىلداش مىللەتلەر ئەدەبىياتىدا ئۇچرايدۇ. تۈركىي تىلداش مىللەتلەرنىڭ قايسىسىنىڭ بولسىمۇ كلاسسىك پوئېزىيىلىرىغا قارىغاندا كلاسسىك پروزالىرى، كلاسسىك دراماتورگىيىلىرى كۆپ كېيىن مەيدانغا كەلگەن. بۇ بىر ئەمەلىيەت.

گەرچە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ پوئېزىيەنىڭ مەيدانغا كېلىش تارىخى خېلى ئۇزۇن، تەرەققىياتى، تەسىرى زور،

كېيىنكىلەرنىڭ قوللىرىغا كېلىپ يەتكەن نەمۇنىلىرىنىڭ تۈرلىرىمۇ، سانلىرىمۇ كۆپ، مەزمۇنىمۇ باي بولسىمۇ، پروزا، دراماتورگىيىنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى 20 - ئەسىرنىڭ 30 - ۋە 40 - يىللىرىغا توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭ نەمۇنىلىرى قايسى؟ دېيىلسە، ھېچقانداق ئىككىلەنمەستىن «مۇئەللىمنىڭ خېتى»، «ماغدۇر كەتكەندە»، «كۆچۈككە ھۆجۇم» قاتارلىق ئەسەرلىرىنى ئۇلگە قىلىپ كۆرسىتىشكە بولىدۇ.

دەۋر ئالمىشىپ، كونىنىڭ ئورنىنى يېڭى ئىگىلەپ، ھاكىمىيەت تۈزۈلمىسىدە، ئىقتىسادىي بازىستا تۈپتىن ئۆزگىرىش ھاسىل بولۇپ، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن يەنى 50 - يىللارغا كەلگەندە زۇنۇن قادىرى «چېنىقىش» ناملىق ھېكايىسى ۋە «توي» ناملىق دراممىسىدىن ئىبارەت ئىككى ئاتاقلىق ئەسىرىنى يېزىپ ئۇيغۇر كلاسسىك پروزاسى بىلەن دراماتورگىيىسىنى نۇرلاندۇردى. شۇنداق قىلىپ ئۇ ئۆزىنىڭ ئىزدىنىش، يېڭىنى بەرپا قىلىش بىلەن بەنت بولۇپ ئۆتكەن ئىجادىيەت ھاياتىدا نۇرغۇن ئەگرى - توقايلىقلارغا دۇچ كېلىپ نۇرغۇن توسالغۇلارغا ئۇچراپ، تۇرمۇشنىڭ نى - نى قىسمەتلىرىنى بېشىدىن كەچۈرۈش ئارقىلىق ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدا ئۇلۇغۋار ئىشلارنى قىلىپ ئەبەدىي ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇردى.

كلاسسىك ئۇقۇمى، ئاتالغۇسى دۇنيادىكى ھەر قايسى مىللەت جامائەتچىلىكىگە، ئىلىم - پەن ساھەلىرىگە، ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەلىرىگە لاتىن تىلىدىن مەلۇم ئىلمىي ئاتالغۇ سۈپىتىدە تارقىلىپ، تۇراقلىق ئۇقۇمغا ئايلىنىپ ئومۇملىشىپ كەتكەن. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بۇ ئاتالغۇ رۇس تىلى ئارقىلىق كىرگەن. بىر مىللەت ئەدەبىياتىدا بالدۇر ياكى دەسلەپكى قەدەمدە ۋۇجۇدقا چىققان، ھەتتا شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە نادىر دەپ قارالغان ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسى كلاسسىك ئەسەرلەر بولىۋەرمەيدۇ، پەقەت

ئۇلارنىڭ ئىچىدە ھەقىقىي تۇردە ئۆزىنىڭ تارىخىي قىممىتىنى يوقاتمايدىغان، بەدئىيلىك جەھەتتىن قۇدرەتلىك، خەلقنىڭ قەلبىگە سىڭىپ كىرگەن، تارىخنىڭ سىنىقىغا بەرداشلىق بېرەلەيدىغان، ئاساس تۇرغۇزۇش، تۇرتكە بولۇش، تەسىر كۆرسىتىش رولىنى ئويناپ ئەسەرلەرلا كلاسسىك ئەسەر بولالايدۇ.

زۇنۇن قادىرنىڭ مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا داڭلىق مەشھۇر ھېكايە، دراملىرىنى كىشىلەر خۇددى يېڭى يېزىلغاندەك ھېس قىلىدۇ. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەرەققىياتىنىڭ ئالتۇن دەۋرىنىڭ مېۋىسى ھېسابلانغان بۈگۈنكى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا كۆزگە كۆرۈنگەن ۋەكىللىرىنىڭ ئىچىدە زۇنۇن قادىرى ئەسەرلىرىگە مۇراجىئەت قىلمىغانلار، زۇنۇن قادىرنى ئۇستاز تۇتمىغانلار يوق دېيەرلىك. ئۇزۇن گەپنىڭ قىسقىسى، زۇنۇن قادىرى ئۆزىنىڭ كلاسسىكلىق دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن بىر يۇرۇش مەشھۇر ئەسەرلىرىنىڭ غايەت زور تەسىر كۈچى بىلەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى يېڭى بۇرۇلۇش دەۋرىگە باشلاپ كىرگەن بايراقدار.

ئوقۇرمەنلەر ۋە قەلەمكەشلەر ئىلگىرى زۇنۇن قادىرنىڭ گۆھەردەك قەدىرلەپ كەلگەن، ھازىرمۇ شۇنداق بولۇۋاتىدۇ، كەلگۈسىدىمۇ شۇنداق بولۇۋېرىدۇ.

بۇ بايراق مەڭگۈ يېقىلمايدۇ، بەلكى بارغانسېرى ئېگىز لەپىلدەيدۇ!

تېيىپجان ئېلىيوف ۋە مەجىت ناسىرنىڭ «كۆڭۈل سوۋغىسى»

19 ـ ئەسىر قازاق ئەدەبىياتىدا ئۇلۇغ شائىر ئاباي قۇنانباي، 20 ـ ئەسىرگە كەلگەندە ئاكادېمىك، يازغۇچى، مەشھۇر ئەدەبىيات ئالىمى مۇختەر ئەۋەزوف چىققىنىغا ئوخشاش، 19 ـ ئەسىردە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئۇلۇغ كلاسسىك لىرىك شائىر ئابدۇرېھىم نىزارى، 20 ـ ئەسىرگە كەلگەندە ئۇلۇغ رېئالىست شائىر، مۇتەپپەككۇر، ئەدەبىياتشۇناس تېيىپجان ئېلىيوف چىقتى.

دېمەك، بىر ئەسىردە بىر ئۇلۇغ ئىنسانىنىڭ ئانا دىيارىدا يەنى بىر مىللەت ئەدەبىياتىدا بارلىققا كەلگەنلىكى شۇ مىللەتنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدىكى ئەڭ زور پەخىرلىك ئىشتۇر.

شائىر تېيىپجان ئېلىيوفنىڭ ئۇلۇغلۇقى، دانالىقى، ئىجادچانلىقى، يۈكسەك ئىنسانىي پەزىلىتى، ئىلمىيلىكى ئۇنىڭ توغرا كەسپىي ئەخلاقى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن بولۇپ، ئۇ يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەرەققىياتىدا كۆپ تەرەپتىن روشەن ئىپادىسىنى تاپتى. تېيىپجان ئېلىيوفنىڭ بىر پۈتۈن ھاياتى ئىزچىل ئۆگىنىش، ئىشلەش، ئىجاد قىلىشقا بېغىشلانغان ھايات. ئۇ ئالدى بىلەن ئۆز مىللىتىنىڭ ئەدەبىياتىنى ئۆگەندى. ئۆز مىللىتىنىڭ ئەدەبىي مىراسلىرىغا ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا، يېڭىنى يارىتىشقا يول ئاچتى، ئۆزىگە تەلەپچان بولۇپ،

ئۇزلۇكسىز ئىزدەندى، يۇكنىڭ ئېغىرىنى كۆتۈرۈشكە جۈرئەت قىلدى، نەتىجىدە، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا مەزمۇن، شەكىل، خاسلىق جەھەتتىن يېڭىلىق ئاتا قىلدى.

شۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە بولىدۇكى، ھەر قايسى مىللەت ئەدەبىياتىنىڭ تارىخىدا مەلۇم بىر ئۆرلەش، گۈللىنىش دەۋرى بولىدۇ. بۇ مەزگىل شۇ مىللەت ئەدەبىياتىدا ئالاھىدە تالانت ئىگىسى، شۆھرەتلىك ئۇلۇغ بىر زاتنىڭ ئوتتۇرىغا چىققان مەزگىلىگە توغرا كېلىدۇ. مۇختەر ئەۋزوفنىڭ دەۋرى قازاق ئەدەبىياتىنىڭ گۈللەنگەن دەۋرى، چىڭغىز ئايتماتوفنىڭ دەۋرى قىرغىز ئەدەبىياتىنىڭ گۈللەنگەن دەۋرى بولغان بولسا، غوپۇر غۇلامنىڭ دەۋرى ئۆزبېك ئەدەبىياتىنىڭ گۈللەنگەن دەۋرى، تېيىپجان ئېلىيوفنىڭ دەۋرى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ گۈللەنگەن دەۋرىدۇر.

تېيىپجان ئېلىيوف ئىجادىيەت مۇساپىسىدە ئىزچىل تۇرده ئەسەرلىرىگە مىللىي ئالاھىدىلىكنى، مىللىي پۇراقنى سىڭدۈرۈشنى چىڭ تۇتقاچقا، ئۇنىڭ ئىجادىيىتى مۇنبەت مىللىي پۇراقتا چېچەكلەپ مېۋە بەردى، مىللىي ئەدەبىي مىراسلارغا ئىزچىل تۇرده ئىجادىي يوسۇندا ۋارىسلىق قىلدى. نېرىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئابدۇرېھىم نىزاردىن ئۆرنەك ئالدى. مەملىكەت ئىچىدە خەنزۇ ئەدەبىياتىدىن ۋە قېرىنداش مىللەتلەر ئەدەبىياتىدىن ئۆرنەك ئالدى، مەملىكەت سىرتىدا رۇس ئەدەبىياتى، قازاق ئەدەبىياتى، ئۆزبېك ئەدەبىياتىدىن ئۆرنەك ئالدى.

يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك، تېيىپجان ئېلىيوفنىڭ ئۆسۈپ - يېتىلىشىگە تۇرتكە بولغان ئامىللار كۆپ تەرەپلىمىلىك بولسىمۇ، يەنىلا ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۆز مىللىتىنىڭ باي ئەدەبىي مىراسلىرى، ئۆزىنىڭ تەبىئي تالانتى، تىرىشچانلىقى ئاساسلىق

ۋە ھەل قىلغۇچ ئورۇندا تۇرىدۇ.

دېمەك، بەدىئىي ئىجادىيەت چولپانلىرىنىڭ بىرى دەپ ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئېلىنىپ كېلىۋاتقان تېيىپجان ئېلىيوف ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدا، تېخىمۇ ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا، ھازىرقى ۋە بۈگۈنكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا بۆسۈش خاراكتېرلىك تۆھپە يارىتقان، نام - شۆھرىتى مىللەت ئىچى - سىرتى، دۆلەت ئىچى - سىرتىغا نامايان بولغان شائىرلارنىڭ شائىرى. مانا بۇ ھەممىگە ئايان بولغان ھەقىقەتتۇر.

ئۇلۇغ شائىر تېيىپجان ئېلىيوف ئىجادىيەت ئەمەلىيىتى ئارقىلىق ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇرغان يېڭى دەۋرده ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئالاھازەل بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە مەملىكەتكە، شۇنداقلا دۇنياغا يۈزلەنمەكتە. ئۇ مانا مۇشۇنداق ئۇزلۇكسىز گۈللىنىۋاتقان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتى ئۈچۈن نۇرغۇن تەر تۆكۈپ، يېڭى كۆچلەرنى يېتىشتۈرۈپ بەرگەن تەلەپچان ئۇستازلاردىن بولۇپ قالدى. «شائىرنىڭ ئۆزى ئۆلسىمۇ، سۆزى ئۆلمەيدۇ» دېگەندەك ئۇنىڭ روھى ھېلىمھەم كېيىنكىلەر ئۈچۈن ئۇستازلىق رول ئوينىماقتا. بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، كەڭ تەتقىقاتچىلار بىلەن ئەدەبىيات خۇمار جامائەتچىلىك ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى سۆيۈپ ئوقۇشتىن ئۇنى ئەتراپلىق تەتقىق قىلىش باسقۇچىغا ئوتتى.

دەرۋەقە، تېيىپجان ئېلىيوف ئىجادىيىتى ھەققىدىكى تەتقىقات ئۇزلۇكسىز چوڭقۇرلاشقان ھالدا داۋاملاشماقتا. ئۇيغۇر ھازىرقى زامان ۋە بۈگۈنكى زامان ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسىنى تۇرغۇزغان ۋە ئالاھىدە كۆزگە كۆرۈنگەن ۋەكىل خاراكتېرلىدىكىلەر ئىچىدىن كۆپ تالاش - تارتىش، كۆپ مۇلاھىزە يۈرگۈزۈلگىنى، ئەسەرلىرى ئۇستىدە ئىلمىي تەتقىقات ماقالىلىرى ئەدەبىي ئوبزور ماقالىلىرى ئەڭ كۆپ يېزىلغان ۋە

ئېلان قىلىنغىنى يەنىلا تېيىپجان ئېلىيوف بولدى. شۇنداقلا ھەقىقىي، ئىلمىي يوسۇندا يۇقىرى باھالارغا نائىل بولغىنى يەنىلا تېيىپجان ئېلىيوف بولۇپ قالدى. ئۇ ۋاپات بولغاندىن بۇيانقى ئون يىل ئىچىدە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئۈستىدە ئاپتونوم رايون بويىچە ئۈچ قېتىم ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى ئۆتكۈزۈلدى، مەخسۇس تېلېۋىزىيە فىلىمى ئىشلەندى.

يولداش تۆمۈر داۋامەت: «ئاتاقلىق شائىر تېيىپجان ئېلىيوف يالغۇز ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىلا ئەمەس، بەلكى كۆپ مىللەتلىك جۇڭخۇا ئېلىمىز شېئىرىيىتى مۇنبىرىدە چاقنىغان نۇرلۇق چولپانلارنىڭ بىرى ئىدى، ئۇنىڭ ۋەتىنىمىزنىڭ، جۇملىدىن شىنجاڭنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتىنى گۈللەندۈرۈش يولىدا قوشقان تۆھپىسى ۋە يېزىپ قالدۇرغان شانلىق ئەسەرلىرى ئۆز قىممىتىنى يوقاتمايدىغان ئەتىۋارلىق مەنىۋى بايلىق سۈپىتىدە تارىخ بېتى ۋە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ساقلىنىدۇ» دەپ يەكۈنلەش ئارقىلىق تېيىپجان ئېلىيوفنىڭ ئىجادىيەت ھاياتىغا يۈكسەك باھا بەرگەنىدى. خەلق ئارىسىدا يۇقىرى ئابرۇيلۇق، ئاتاقلىق جامائەت ئەربابى جانابىل سىماغۇل تېيىپجان ئېلىيوف ئىجادىيىتى ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق دېدى: «مەشھۇر شائىر، ئەدىب، بەدئىي ئەدەبىيات ئىجادىيىتىنىڭ يۈكسەك پەللىسىدە تەڭرىتېغىنىڭ ھەيۋەتلىك قارىغىيىدەك ئەبەدىلئەبەد قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تالانتلىق ئوغلانى ھەم پەخرى تېيىپجان ئېلىيوفنىڭ كەۋسەر سۆيى بىلەن سۇغىرىلغان ئەدەبىي ئەسەرلىرى مەڭگۈ ئۆلمەيدۇ».

يۇقىرىقىلاردىن باشقا بۈگۈنكى زامان جۇڭگو ئەدەبىياتىدا ئالاھىدە ئورنى بار ئىستېداتلىق يازغۇچى ۋاڭ مېڭ: «ئۇيغۇر مىللىتى ـ شېئىرىيەت مىللىتى، تېيىپجان كامالەتكە يەتكەن شائىر ئىدى» دەپ مەدھىيلىسە، مالچىنخۇ: «يولداش تېيىپجان

مەملىكىتىمىزنىڭ مەشھۇر شائىرى، ئۇ جۇڭگو ئازسانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەرەققىياتىغا مۇھىم تۆھپە قوشقان» دەپ شائىرنىڭ قىممەتلىك ئىجادىيەت پائالىيىتىنى مۇئەييەنلەشتۈردى. مانا بۈلار نوپۇزلۇقلارنىڭ شائىر تېيىپجان ئېلىيوفقا بەرگەن ئەمەلىي ھەم ئىلمىي قىممىتى بار، شۇنداقلا ھەر بىرىنىڭ بىر ئەمەس، ھەتتا بىر نەچچە ماقالىگە تېتىيدىغان تەسىر كۈچى، پايدىلىنىش قىممىتى بار ئەڭ مېغىزلىق باھالىرىدۇر.

2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن مەجبۇت ناسىرنىڭ ئۆزگىچە ئۇسلۇب، ئۆزگىچە شەكىلدە يېزىلغان «كۆڭۈل سۆزىنسى» ناملىق كىتابى نەشر قىلىندى.

مۇبارەك قەلىمى بىلەن بۇ كىتابقا كىرىش سۆزى يېزىپ بەرگەن سۆيۈملۈك ئانا، ئالىي ھۆرمەتكە سازاۋەر ھەدىمىز ماھىنۇر قاسىم: «مەجبۇت ناسىر كىشىلەرگە كۆيۈمچان، مېھرىبان، سەمىمىي، كەمتەر، خەلق سۆيەر، تىرىشچان بىر كادىر بولۇپ يېتىشىپ چىقتى. ئۇنىڭ مۇشۇ خىسلەتلىرى مۇشۇ توپلامغا كىرگۈزۈلگەن سۆزلىرىدە، مەرسىيىلىرىدە، باشقىلارغا يازغان بېغىشلىما ياكى خەتلىرى ۋە تەبرىكلىرىدە ئاجايىپ كونكرېت ئىپادىلەنگەن» دەپ ئەمەلىيەتنى چىقىش قىلغان ھالدا دەل، توغرا، ئىلمىي يەكۈن چىقاردى. «كۆڭۈل سۆزىنسى» نىڭ ئەڭ قىزغىن ئوقۇرمىنى، ئىستېداتلىق تەنقىدچى، ئاتاقلىق ئەدەبىي تەنقىدچى مۇھەممەت پولات: «مەن مەجبۇت ناسىر ئەپەندى بىلەن شەخسەن تونۇشمىغانلىقىمدىن ھازىرغىچە بىرەر قېتىممۇ ھەمسۆھبەتتە بولۇپ باقمىدىم، لېكىن بىر نەچچە قېتىملىق كەسپىي يىغىنلارغا قاتنىشىپ، ئۇنىڭ مەنىلىك سۆزلىرىنى ئاڭلىدىم، باشقىلار بىلەن بولغان سەمىمىي مۇناسىۋەتلىرىنى كۆردۈم. ھەقىقەتەن ئۇ مەندە كەمتەر، ئاددىي ـ سادىدا، ئاق

كۆڭۈل، ھەۋەس، قىزىقىش دائىرىسى كەڭ، مول بىلىم تىندۇرمىسىغا ئىگە تىرىشچان ئادەمنىڭ تەسىراتىنى قالدۇردى» دېدى.

ھەقىقىي ئالىيجاناب، ئېسىل پەزىلەت، جاپالىق ئىجادچانلىق، تىنىمسىز ئىزدىنىش روھى بىلەن تويۇنغان، تۆھپىكارلارغا مەدھىيە ئوقۇلغان بۇ مۇقەددەس كىتابقا ئوبرازلىق، رومانتىك ماۋزۇ قويۇلۇپ، ئۆزگىچە بەدىئىي ئۇسلۇبتا يېزىلغان مۇنداق بىر پارچە ئەسەر كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، بۇ «شائىر ئېيتقان تۆگمەس ناخشىنى خەلقىمىز ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئېيتقۇسى» ئىدى. بۇ ئەسەر ئەينى ۋاقىتتا تېيىپجان ئېلىيوفنىڭ مەخسۇس ئىجادىيىتىگە ھەققىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئىككى قېتىملىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدا ئوقۇلغان، گېزىت - ژۇرنال، رادىئو - تېلېۋىزورلاردا ئېلان قىلىنىپ، جامائەتچىلىكنىڭ قىزغىن ئالقىش سادالىرىغا سازاۋەر بولغانىدى. ئىجادكار، تۆھپىكارلارنىڭ سادىق دوستى مىجىت ناسىرنىڭ «شائىر ئېيتقان تۆگمەس ناخشىنى خەلقىمىز ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئېيتقۇسى» ناملىق بۇ كۆڭۈل سوۋغىسىدا مەرھۇم شائىر تېيىپجان ئېلىيوفنىڭ قەيسىرانە ئىجادچان روھىنى، يۈكسەك پەزىلىتىنى، تۆھپىكار روھىنى ھەمدە شانلىق ئوبرازىنى سۆيۈملۈك خەلقىغە ئەسلىتىپ، تارىخنىڭ ئالتۇن بېتىگە ئۇنىڭ ئەبەدىي ئۆچمەس مۇنارىنى تىكلەپ بەردى.

يولداش مىجىت ناسىرنىڭ «كۆڭۈل سوۋغىسى» ناملىق بۇ ئەسىرى جەمئىي 24 ئابزاستىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ھەر بىر ئابزاستىكى مەزمۇنلار ئۆز ئالدىغا يەككە - يەككە بىر ياقالىگە تېتىيدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ ئەسەر روشەن خاسلىققا ئىگە بولۇپ، يېقىملىق ھەم بەكمۇ تەسىرلىك يېزىلغان. شۇنداقلا ئۇ مەزمۇن بىلەن شەكلى ئۆز ئارا بىر - بىرىگە ماسلاشقان ھالەتتە

بىر خىل پوبلىستىكىلىق تۇر شەكىللەندۈرۈپ مەيدانغا كەلگەن.

«كۆڭۈل سوۋغىسى» ناملىق بۇ ئەسەر ئوقۇرمەنلەرگە مۇنەۋۋەر ۋەتەن ئوغلانى، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئىجادىيەت دۇردانىلىرىنىڭ ئاساسچىسى، شۇنداقلا يېڭى دەۋر ئەدەبىياتى بويىچە ئەقىل - پاراسەت مەنبەلىرىدىن بىرى بولغان، خۇش تەبەسسۇم، ئىللىق چىراي، سىيماسى بىزگە مەڭگۈ قەدىرلىك چىن ئىنسان - شائىر تېيىپجان ئېلىيوفنى چوڭقۇر سېغىنىش ئىلكىدە ئەسلەتتى.

ئاپتور مەرھۇم شائىرنىڭ روھىغا ئاتاپ يازغان بۇ ئەسىرىدە ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئۆتكەن يىراق ئۆتمۈشنى، ئەھمىيەتلىك بولغان كونكرېت رېئاللىقنى يارقىن نۇرلاندۇرۇپ، پەلسەپىۋى قاراش، ئوبرازلىق سۆزەتلەش، مۇھاكىمىلىق پىكىرلەر بىلەن جارانگلىق سادالارنى زىچ بىرلەشتۈرۈپ ئىپادىلەش ئارقىلىق ئاكتىپ ئوقۇرمەنلەرنىڭ قەلب دۇنياسىنى لەرزىگە كەلتۈردى.

شائىر تېيىپجان ئېلىيوف ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئىجادىي ھاياتى ھەققىدە خىلمۇ خىل تېمىلاردا ئەسلىمە، ماقالىلەر يېزىلدى. لېكىن «شائىر ئېيتقان تۆگمەس ناخشىنى خەلقىمىز ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئېيتقۇسى» دەك زور تەسىر قوزغىغان لىرىكىلىق، مەندار يېزىلغانلىرى تولىمۇ ئاز.

مەن ئويلايمەنكى، بىر رەھبىرىي كادىرنىڭ ۋاقتى ھەرقانچە قىس، ۋەزىپىسىنىڭ ئېغىرلىقىغا قارىماي، ۋاقىت ئىچىدىن ۋاقىت چىقىرىپ، مەسىلىلەرگە نىسبەتەن ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىپ، ئىلمىي يوسۇندا تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئانا دىيارىمىزدا ھەر ساھە كەسىپتە جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەپ، زەپەر قۇچقان نەمۇنچى تۆھپىكارلار، ئىجادىيەت چەۋەندازلىرىغا پارتىيە، ھۆكۈمىتىمىزنىڭ، خەلقىمىزنىڭ غەمخورلۇقى، سۆيگۈ - مۇھەببىتى،

مېھىر - شەپقىتىنى ياغدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئەجىر، مېھنىتىنى، نەتىجىلىرىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشى، قەدىرلىشى كىمنى تەسىرلەندۈرمەي تۇرالىسۇن؟!

مۇئەللىپنىڭ قەلىمى دەل مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، شۇنى ئەسكەرتىشنى لايىق تاپتى: ھەر قانداق ئۇلۇغۋار ئىشلاردا ئومۇملۇق، ئىنسانپەرۋەرلىك ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. قەلەمكەش ۋە ھەر ساھە تۆھپىكارلارنىڭ سىرداش دوستى، ھۆرمەتكە سازاۋەر جامائەت ئەربابلىرىنىڭ بىرى بولغان مىجىت ناسىر ئەپەندى ھازىر ئارىمىزدا ھايات تۇرۇۋاتقان ۋە بىزدىن مەزگىلسىز ئايرىلىپ كەتكەن جەمئىي 16 نەپەر شەخسنىڭ مىللىتى، يۇرتى، مۇناسىۋىتىنىڭ يىراق - يېقىنلىقىغا قارىماي، ھەممىسىنى جۇڭخۇا پەرزەنتلىرى دەپ قاراپ، ئۇلارغا چىن قەلبىدىن پارتلاپ چىققان «كۆڭۈل سوۋغىسى» ناملىق گۆھەردەك كىتابىنى تەقدىم قىلدى.

ئاپتور مىجىت ناسىر چەكسىز پەخىرلىنىش، يۈكسەك ئىززەت - ھۆرمەت ئىچىدە مەرھۇم شائىر تېيىپجان ئېلىيوف ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيەت پائالىيىتى ئۈستىدە توختىلىپ: «شائىر پۈتكۈل ئىجادىيەت جەريانىدا، بولۇپمۇ تىلى پىشقان، ئىقتىدارى ئاشقان، مەيلى بەزى بېسىملارغا ئۇچرىغان ۋاقىتلار ياكى زامان، ماكان، شارائىت يار بەرگەن مەزگىللەردە بولسۇن ئىنسان تەبىئىتىدىكى نازۇك ھېسسىيات، يوشۇرۇن تۇيغۇ، پسىخىكا ھالەتلەرنى گۈزەل شېئىرىي تىل، يۈكسەك ماھارەت بىلەن پەلسەپىۋى تەپەككۇر كەڭلىكىدە تۇرۇپ، ئۆز قەلىمى ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن. ئۇ تەبىئەت، جەمئىيەت ۋە ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ۋە ئومۇمىي پرىنسىپلارنى خالىغانچە ئەمەس، ئومۇمىي قانۇنىيەتلەر بويىچە ئىلمىي بايان قىلالىغان ئاتاقلىق مۇتەپپەككۇر، ئالىم ئىدى» دەپ ئىلمىي ئاساستا يەكۈن

چىقىرىپ، ئۇنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئالدىغا قويدى.

شائىر تېيىپجان ئېلىيوف ئۆمرىنى پەقەت شېئىرىي ئىجادىيەت بىلەنلا ئۆتكۈزگەن ئىنسان ئەمەس. ئۇ ئۆزىنىڭ روھىيىتىگە ئورناپ كەتكەن تىنىمسىز ئىزدىنىش روھىنىڭ مەدىتى بىلەن ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ، پەن، مەدەنىيەت، ئىلىم، ماھارەت بىلەن دىلىنى تويۇندۇرغان ئۆز زامانىنىڭ ئاتاقلىق ئەدەبىيات ۋە جەمئىيەتشۇناس ئالىمى.

ئۇنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئۇنىۋېرسال تالانتى، قابىلىيىتى، ئۆزلۈكسىز تىرىشىش روھى ئوقۇرمەنلەرگە ئايان بولغان ھەقىقەت.

يولداش مىجىت ناسىر ئەپەندى سۇنغان «كۆڭۈل سوۋغىسى» دا ئۆزگىچە يېڭى مەزمۇن بىلەن ئۆزگىچە يېڭى شەكىلنىڭ بىرلىكى روشەن ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. يېڭىچە شەكىل، يېڭىچە ئۇسلۇبتا ئورۇنلاشتۇرۇلغان يىلتىزى چوڭقۇر، مەنتىقىلىق پىكىرنىڭ ئىلمىيلىكىنى، پاكىتى كۈچلۈك يۈرگۈزۈلگەن مۇلاھىزە، تەسەۋۋۇر، قەلبتىن - قەلبكە بىلىندۈرمەي سىڭىپ كىرىدىغان جىلۋىدار ھېسسىياتنىڭ زىچلىقىنى، دىئالېكتىكىلىق بىرلىكىنى بۇزۇۋېتىشكە ھېچكىمنىڭمۇ قولى بارمايدۇ. ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا، ئەسەردىكى ھەر بىر ئابزاستىن بىرەر جۈملە سۆز، ھەتتا بىرەر يەككە سۆزنىمۇ چىقىرىۋېتىشكە بولمايدۇ ياكى بىرەر جۈملە سۆز، بىرەر ئېغىز گەپنى قوشۇپ قويۇشقا تېخىمۇ بولمايدۇ. يولداش مىجىت ناسىر ئەپەندى ئۆز ئەسىرىدە شائىر تېيىپجان ئېلىيوفنىڭ شائىرانە ئىچكى دۇنياسىنىڭ لىرىك كارتىنىسىنى سېخىيلىق بىلەن جەزىبدار تۈستە مۇنداق سىزىپ چىقتى: «شائىر ھاياتلىقنىڭ يادروسى، قايناق ھېسسىيات، تۇيغۇ گۈزەللىكى ۋە ئۆتكۈر سەزگۈنىڭ يۈكسەك تاجىسى، مەۋجۇدىيەت ئىنسان يۈرىكىدىن ۋولقاندەك ئېتىلىپ چىققان ھايات

سىگناللىرىنىڭ پۈتۈن بەدەن بويلاپ تاشقى دۇنيا يەنى بىر مۇھەببەتلىك يۈرەككە سىمسىز يوللاردىن زەرەتلىگىك ئاققان مۇقەددەس سۆيگۈ - مۇھەببەتنامىنى تەڭداشسىز لىرىكىلىق شېئىرىي، مۇھەببەتلىك يۈرەك تىلى بىلەن تولۇق ئېچىپ بېرەلىگەن، كىشىلەرنى ئىنسانىي ساپ مۇھەببەتكە ۋە ئۇنى خۇددى سەبىي بوۋاقلارنىڭ ئاسرىغاندەك قەدىرلەشكە ئۇندىگەن ھەقىقىي لىرىك، پىسخىكا شائىر ئىدى».

مەن شۇنداق بىر ئەمەلىيەتنى، ئىلمىيلىكنى چوڭقۇر ھېس قىلدىمكى، يولداش مىجىت ناسىر ئەپەندى «كۆڭۈل سوۋغىسى» ناملىق ئەمگەك مېۋىسى ئىچىدىن كۆرۈنەرلىگىك ئورۇن بەرگەن «شائىر ئېيتقان تۇغمەس ناخشىنى خەلقىمىز ئەۋلادمۇ - ئەۋلاد ئېيتقۇسى» ناملىق پوبلىستىكىلىق ئەسىرى خۇسۇسەن مەن ئۇچۇنلا ئەمەس، ھەتتا باشقىلار ئۈچۈنمۇ، شۇنىڭدەك ئېلىمىز ئىچى - سىرتىدىكى ئوقۇرمەنلەر ئۈچۈن شائىر تېيىپجان ئېلىيوفنىڭ تۆھپىسى، ئىنسانىي قىممىتى، ئىجادىي ھاياتى، شائىرانە تۇيغۇسىنى تونۇشتۇرىدىغان ئەڭ ياخشى دەرسلىك بولالايدىغانلىقى ھەممىمىزگە چۈشىنىشلىك.

«تېيىپجان ئېلىيوف ئاغزىدىن ئانا سۈتىنىڭ پۈرىقى كەتمىگەن سەبىي، غۇبارسىز بالىلىق چېغىدا يازغان تۇنجى ئىجادىيىتى ‹جەڭچى ئاكامغا› ناملىق شېئىرى ئارقىلىق ئۆز تالانتىنىڭ دەسلەپكى ئۇچقۇنىنى ئوقۇرمەنلەرگە تەقدىم قىلغانىدى. يېگىرمە نەچچە ياشقا كىرگەندە، ‹تۇغمەس ناخشا› ناملىق دۇنياۋى تەسىرگە ئىگە مەشھۇر شېئىرنىي يېزىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ بەدىئىي ئىجادىيەت دۇنياسىدىكى پالتىس ماھارىتىنى نامايان قىلىپ، قىرغاقلاردىن ئۈيغۇر ساداسىنى، شېئىرىي گۈزەللىك دۇنياسىنى ئاسىيا، ئەرەب، ياۋروپا ئەللىرىدەك خەلقئارا سەھنىلىرىدە ياڭراق ئاۋاز بىلەن دۇنياغا

ياڭراتقان ھەم يۇقىرى باھاغا ئېرىشەلىگەن، تۇنجى نۆۋەت ئەدەبىيات - شېئىرىيەت ساھەسىدە مىللىتىمىزنى خەلقئاراغا تونۇتقان ئىسمى - جىسمىغا لايىق خەلقئارا شائىرى ئىدى» دەپ ناھايىتى توغرا يەكۈنلىگەنىدى ئاپتور.

ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىنىڭ باشلىرىدا دۆلىتىمىزدىن چاۋشىيەنگە بارغان ۋەكىللەر ئۆمىكى تەركىبىدە سۆيۈملۈك شائىر تېيىپجان ئېلىيوفمۇ بار ئىدى. شەرق ئەدەبىيات دۇنياسىدا گىگانت قەد كۆتۈرگەن بۇ ئۇلۇغ تالانتلىق زات ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ 19 دۆلەتتە دوستانە زىيارەتتە بولدى. سەككىز دۆلەتنىڭ پايتەختىدە شېئىر ئوقۇپ، جۇڭخۇا مىللىتىمىزنىڭ مۇھىم بىر ئەزاسى بولۇپ ھېسابلانغان ئۈيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ بۈيۈك ساداسىنى دۇنياغا ياڭراتتى. شۇ قاتاردا يەنە ئۈيغۇر كلاسسىك شېئىرىيىتىنىڭ پارلاق نەمۇنىلىرىنى يەر شارىغا يايدى. بۇ جەريانداا، ئۇ ھەر قايسى دۆلەتلەردىن كەلگەن 40 قا يېقىن مەشھۇر شائىرلار بىلەن تونۇشۇپ، دوستلاشتى، ھەمسۆھبەتتە بولۇپ تەجربە ئالماشتۇردى، ئۇلارنىڭ يۇقىرى باھالىرىغا ئېرىشتى. شۇنىڭدىن بۇيان، تېيىپجان ئېلىيوف ئېلىمىزنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت سېپىدىن چىققان خەلقئارا مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش، دوستلۇق ئەلچىسى بولۇپ قالغانىدى.

خەلقىمىز قەلبىدە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغان شائىر تېيىپجان دائىم تىنچ، مۇقىم، خاتىرجەملىك، ئىناقلىق، ئىتتىپاقلىق، ئومۇملۇقنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇپ، دۆلىتىمىزنىڭ كۆپ مىللەتلىك دۆلەت ئىكەنلىكىنى، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ بىر ئائىلە ئىكەنلىكىنى، بۇ مەسىلە دۆلىتىمىزنىڭ كۆپ مىللەتلىك دۆلەت خاراكتېرىنى ئىگىلىگەنلىكىنى، پارتىيە مىللىي سىياسىتىنىڭ ئۇلۇغ ۋە دانالىقىنى باشتىن - ئاخىر ئېسىدە چىڭ ساقلىدى. شائىرنىڭ بۇ جەھەتتىكى يادرولۇق رول

ئوينىغان ئاجايىپ ئېسىل خىسلىتىنى يولداش مىجىت ناسىر مۇنداق شەرھلىدى: «ئۇ جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدىكى يۇقىرى - تۆۋەن، دۆلەت، جەمئىيەت ئەربابلىرى، ئاددىي پۇقرالىرى بىلەن قايسى مىللەت بولۇشىدىن قەتئىينەزەر سىردىشىپ، مۇڭدىشالايدىغان، چۈشىنىپ ئۆز كۆڭلىنى بېرەلەيدىغان، قەدىرلەشتىن - قەدىر ئالالايدىغان، ھۆرمەتتىن - ھۆرمەت تاپالايدىغان، تەڭلىكتىن - تەڭلىك ئالالايدىغان شائىر بولۇپ، كىشىلىك مۇناسىۋىتىدىكى ئەڭ نېگىزلىك تەڭلىك قائىدىلەرگە ئەمەل قىلغانىدى. بولۇپمۇ ئۇ ياشلارغا مېھرىبان، غەمگۇزار، قوينىنى كەڭ ئاچقان، كۆڭلى - كۆكسى دەريادەك، باشقىلارنىڭ نەتىجىلىرىدىن خوش بولالايدىغان، ئۇچراشقان كىشىلەرگە ياخشى تەسىر مېنىڭ ئەڭ يېقىن كىشىم، دەيدىغان چۈشەنچىنى بېرەلەيدىغان ئاق كۆڭۈل، كەمتەر، سەممىي، ھەقىقىي روھىي ئىنژېنېر، ژاپادار، خەلقپەرۋەر شائىر ئىدى».

مىجىت ناسىر ئەپەندىنىڭ شائىرنى شۇنداق تەرىپلىشىنىڭمۇ بەلگىلىك رېئال ھەم ئىلمىي ئاساسى بار. دېمىسىمۇ تېيىپجان ئېلىيوف ئۆمرىدە يۇقىرىغىمۇ چىققان، تۆۋەنگىمۇ چۈشكەن، ناھايىتى كۆپ ژاقىتلاردا پۇقرالار بىلەن تەقدىرداش بولۇپ ياشىغان. خەلقنى چوڭقۇر چۈشەنگەن، خەلقنى چىن دىلىدىن سۆيگەن، ھۆرمەتكە سازاۋەر ئىجادكار ئىدى. شۇڭا ئۇ ئۆزىگە خەلقنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسى، گۈزەل ئەخلاقىي - پەزىلىتىنى، ئىنسانپەرۋەرلىك، مەرىپەتپەرۋەرلىك، ئادالەتپەرۋەرلىك، ژاپادارلىق ئىدىيىسىنى ئۆزىنىڭ روھىيىتىگە مۇجەسسەملەشتۇرگەن.

شۇنى ئېنىق ئېيتىش كېرەككى، تېيىپجان ئېلىيوفتىكى سەممىيلىك، ئىجادچانلىق، ئەمگەكچانلىق، دىلكەشلىك، ئەلدىن، ۋەتەن مۇھەببىتىدىن، دەۋردىن پەخىرلىنىش،

شادلىنىش تۇيغۇسى تامامەن خەلقتىن كەلگەن. ئۇلار تېيىپجان ئېلىيوفنىڭ ئىجادىي پائالىيىتىدە چېچەكلەپ، مول مېۋە بەرگەن. يەنە كېلىپ، تېيىپجان ئېلىيوف ئۇمىدۋار شائىر، ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ روھىنى يالغۇز ئىجادىيىتىدىلا ئەمەس، ياشلارغا قىلغان غەمخورلۇقى، كۆيۈنۈشى، ئۇمىد - تىلەكلىرىدە ئېنىق ئەكس ئەتتۈرگەن.

تېيىپجان ئېلىيوف ئادەمىيلىكى بىلەن ئۆز مىللىتىنى ئارىسىدىلا ئەمەس، قېرىنداش مىللەتلەر ئارىسىدىمۇ چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغان. ئاتاقلىق خەنزۇ شائىرى گۈشياۋشىن بىلەن ئاتاقلىق قازاق يازغۇچىسى قاۋسلقان قوزىباي ژاپات بولغاندا، ئۇ، ئۇلارنىڭ ژاپاتىغا ئېچىنىپ قاتتىق يىغلىغانىدى. دېمەك، تېيىپجان ئېلىيوفنىڭ قېرىنداش مىللەتلەرگە نىسبەتەن مېھىر - مۇھەببىتى شۇ قەدەر كۈچلۈك ئىدى.

«شائىر ئېيتقان تۇغمەس ناخشىنى خەلقمىز ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئېيتقۇسى» نىڭ ئوقۇرمەنلەر قەلبىدە مۆلچەرلىگۈسىز زور تەسىرلەرنى قالدۇرغانلىقى بارچىغا ئايان. بۇ ئەسەرنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا، يولداش مىجىت ناسىر ئەپەندى تېيىپجان ئېلىيوف ھەققىدە دېمەكچى بولغانلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇپ مېغىزلىق يىغىنچاقلىغان مۇنداق ئىككى ئابزاس بار: «شائىرنىڭ ھايات تارىخىنى ئەسلىسەك، ئەسەرلىرىنىڭ مەزمۇنىنى دەۋرگە، كەلگۈسىگە باغلاپ چۈشەنچىمىزنى ئاشۇرساق، مۇشۇ ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا ئارىمىزدا ئۆتكەن ئەخلاق - پەزىلەت بابىدا، ئەدەبىيات ساھەسىدە گۈزەل قەلب، مول ئەمگەك نەتىجىلىرى بىلەن خەلقمىز قەلبىدە مەڭگۈ ئابىدە قالدۇرۇپ، شېئىرىيەت مەشئىلىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئالەمدىن ئۆتكەن بايراقدار بىر چىن ئىنسانىنىڭ يەنى ئىسمى - جىسمىغا لايىق ئۇلۇغ شائىرنىڭ گىگانت ئوبرازى كۆز ئالدىمىزغا كېلىدۇ».

«تىنچ يېتىڭ، ئەلنىڭ ئۇلۇغ شائىرى، سىز ئېيتقان تۇگىمەس ئاخشىنى خەلقىمىز ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئېيتقۇسى، بۇنىڭغا ئىلى، تارىم دولقۇنلىرى جۇر بولغۇسى، باغلار ئارا نەغمىچى قۇشلار تەڭكەش قىلغۇسى. بۇ ناخشا ئاۋازى ۋەتەن غەزىلى، تۇھپىڭىز زىمىن قوينىدا، يۇرتۇم ئاسمىنىدا، ئۇزۇلمەس تارىخ بېتىدە ئۇلۇغ نامىڭىزنى ئەبەدىي ئۇلۇغلايدۇ، روھىڭىز مەڭگۇ ئۆلمەيدۇ».

يۇقىرىدىكى ئابزاسلاردا مىجىت ناسىر ئەپەندى خەلق قەلبىنى شېئىرىيەت مەشئىلى بىلەن يورۇتۇپ، خەلقنىڭ مىللىي مەدەنىيەت تارىخىدا يېڭى ھەم ئىجادىي، بەدىئىي ئابىدە تىكلىگەن شۆھرىتى زور، تالانتلىق ئەدىب تېيىپجان ئېلىيوفنىڭ بۇيۇك تۇھپىلىرىنى ئوبرازلىق، تەنتەنىلىك تەرىپلەپ، ئۇنىڭغا «ئۇلۇغ» دېگەن باھانى بەردى.

ھېس قىلىشىمىزچە، يولداش مىجىت ناسىر ئەپەندى بۇ ئەمگىكىنى كۆپ ئويلىنىش، ئىزدىنىش ئارقىلىق يازغان. شائىرغا بەرگەن «ئۇلۇغ» دېگەن باھانىمۇ كۆپ ئويلىنىش ئارقىلىق بەرگەندەك تۇرىدۇ. قانداقلا بولمىسۇن، شۇنداق يۇقىرى باھانى بېرىشنى شائىرنىڭ كونكرېت ئەمەلىيىتى بەلگىلىگەن دېيىشكە بولىدۇ. چۈنكى تۆمۇر داۋامەت، جانابىل، ۋاڭ مېڭ، مالچىنخۇ قاتارلىق ئاتاقلىق شەخسلەرنىڭ تېيىپجان ئېلىيوفقا بەرگەن باھالىرىمۇ «ئۇلۇغ» دېگەن ئۇقۇمغا يېقىنلىشىدۇ.

يولداش مىجىت ناسىرنىڭ تېيىپجان ئېلىيوفقا «ئۇلۇغ» دېگەن باھانى بېرىشىنىڭمۇ كۆچلۈك رېئال ۋە ئىلمىي ئاساسى بار. شۇنداق نامنى بېرىشىنىڭمۇ شەرت ـ شارائىتى پىشىپ يېتىلگەن.

بىز مىجىت ناسىر ئەپەندىنىڭ سۆيۈملۈك خەلقگە شۆھرىتى زور تۇھپىكارلارغا بېغىشلىغان كۆڭۈل سۇۋغۇلىرىنى ئۇزۇلدۇرمەي تەقدىم قىلىپ تۇرۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

تالانت، ئىقتىدار ـ جاپالىق ئىزدىنىشتىن كېلىدۇ

دۇنيادىكى بارلىق ئىلىم ئىگىلىرىنىڭ تالانتى، ئىقتىدارى — تىرىشچانلىق، ئىجادچانلىق روھ بىلەن جاپالىق ئىزدىنىشتىن كەلگەن. جۈملىدىن ئەدەبىيات سېپىدىن چىققان تالانتلىق يازغۇچى، ئەدىبلەرنىڭمۇ شۇنداق. بىز قايسىبىر مىللەت، قايسىبىر دەۋر ئەدەبىياتى تارىخىدىن بولمىسۇن، ئەدەبىي ئىجادىيەت جەريانىنى كۆزىتىش، ئەدەبىي ئەسەرلەرنى، يازغۇچىلارنى، ئەدەبىيات ھادىسىلىرىنى باھالاش، ئىنكار قىلىش، مۇئەييەنلەشتۈرۈش، قانۇنىيەتلىك يېڭى نەرسىلەرنى تېپىش ئەھۋاللىرىدىن ئېغىز ئاچقان چاغلىرىمىزدا، كۆز ئالدىمىزغا قانداقتۇر ئالاھىدە ئادەملەرنىڭ ئەمەلىي تۇھپىسى كېلىدۇ. مانا بۇ كىشىلەر باشقا ئەمەس، دەل ئەدەبىيات قوشۇنىمىز ئىچىدىن يېتىشىپ چىققان ئەدەبىي تەنقىدچىلەردۇر. بىر مىللەت ئەدەبىياتىدا تالانتلىق يازغۇچى، شائىر، دراماتورگلار كۆپلەپ چىقىشى مۇمكىن. لېكىن بىرەر ئىستېداتلىق ئەدەبىي تەنقىدچىنىڭ يېتىشىپ چىقىشى ناھايىتى تەس.

ئەدەبىي تەنقىد ھەر قايسى مىللەت ئەدەبىياتىنىڭ بارلىققا كېلىشىگە ئەگىشىپ بارلىققا كەلگەن، تەرەققىي قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ تەرەققىيات قەدىمى ئوخشاش بولمايدۇ. ئەدەبىي تەنقىد يوق ئەدەبىيات خۇددى قوپال تىكىلگەن كىيىمگە، سۈزۈق بېرىلمىگەن تامغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدا سۈپەتلىك ئىلگىرىلەش، قانۇنىيەتلىك تەرەققىياتمۇ بولمايدۇ. ئەدەبىي تەنقىدنىڭ مۇھىم ئورنىنى، يېتەكچىلىك رولىنى، ئىلمىي

قىممىتىنى چۈشەنگەن، ھېس قىلغان كىشىلەر ئۇنى ئەدەبىي ئىجادىيەت ئەمەلىيىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ مايا كىسى، سۈزۈك ئەينەكى، ئادىل تارازىسى، يازغۇچىلار بىلەن كىتابخانىلارنىڭ، ئەدەبىي ئەسەرلەر بىلەن بەدئىي زوقلانغۇچىلارنىڭ كۆۋرۈكى، ئەلچىسى، ئىجادكارلارنىڭ يېقىن دوستى، سىردىشى، مەسلىھەتچىسى، ۋەكىلى دەپ بىلىدۇ. لېكىن ئىسمى - جىسمىغا لايىق يارىملىق ئەدەبىي تەنقىدچىلەرنىڭ يېتىشىپ چىقىشى ئاسانغا چۈشمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىلىنسكىي: «تەنقىدچى تالانت، ئەڭ كەم ئۇچرايدىغان تالانتتۇر، تەنقىدچىنىڭ ماڭغان يولى ئەڭ ئەگرى - توقاي ھەم خەتەرلىك يول» دەپ كۆرسەتكەنىدى. بۇنىڭدىن ئەدەبىي تەنقىدچىلەرگە قويۇلىدىغان تەلەپنىڭ قانچىلىك يۇقىرى، ئۇلار ماڭغان يولنىڭ قانچىلىك خەتەرلىك ھەم ئەگرى - توقاي، ئۇلار ئۇستىگە ئالغان ۋەزىپىنىڭ قانچىلىك ئېغىر ۋە جاپا - مۇشەققەتلىك ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز. چۈنكى ئەدەبىي تەنقىدچىلەر بىرەر پارچە ئەدەبىي ئەسەرنى ئۇيان - بۇيان قىلىش ئىشى بىلەن ئەمەس، يازغۇچى، شائىرلار بارلىققا كەلتۈرگەن ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ تەقدىرى، بىر مىللەت، بىر دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ تەقدىرى، ئىستىقبالى بىلەن ھەپىلىشىدۇ. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن بىز ئەدەبىي تەنقىدچىلەرنى، ئۇلارنىڭ پىكىر، مۇلاھىزە، باھا، نۇقتىئىنەزەرلىرىنى ھەرگىز ئاددىي ئۆلچەم بىلەن ئۆلچىمەيمىز. بىز ئۇلارنى ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ ئادەتتىكى جەريانلىرىدىن، بەدئىي ئەدەبىياتنىڭ ئادەتتىكى قوشۇنى ئىچىدىن ئەمەس، ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىي قىلغان، ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ رونақ تاپقان، تاكامولالاشقان دەۋردە شەكىللەنگەن قوشۇنى ئىچىدىن ئىزدەيمىز.

ئېلىمىز ئازاد بولغاندىن كېيىن، ئېلىمىزدىكى باشقا ھەر

مىللەت ئەدەبىياتى سەنئىتىگە ئوخشاشلا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىمۇ بۇرۇلۇش دەۋرى باشلاندى. بۇ چاغلاردا بولۇپمۇ 60 ~ 50 - يىللاردا مەرھۇم پەتتارجان ۋە روزى قاسىملارغا ئوخشاش ئەدەبىي تەنقىدچىلەر ئوتتۇرىغا چىقتى. بۇلارنىڭ شۇ مەزگىل، شۇ شارائىتتىكى ئەدەبىياتىنىڭ دەسلەپكى ئەمەلىي ئەھۋالىنى ئاساس قىلىپ يازغان ماقالىلىرى ئەدەبىي ئىجادىيەت ئىشلىرىنى مەلۇم دەرىجىدە ئىلگىرى سۈرۈپ، كېيىنكى چاغلاردا بۇ ساھەدىمۇ مەخسۇسلاشقان قۇدرەتلىك قوشۇننىڭ مەيدانغا كېلىدىغانلىقىدىن دېرەك بەردى.

ئېلىمىز خەلقىغە ھەقىقىي بەخت، شادلىق، ئازادلىق كۈنلەرنى ئېلىپ كەلگەن پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيى 3 - ئومۇمىي يىغىن بەخش ئەتكەن غايەت زور ئىلھامنىڭ تۇرتكىسى ئاستىدا تەرەققىي قىلىشقا يۈزلەنگەن يېڭى دەۋرىمىز ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىمۇ بىر ئەۋلاد تىرىشچان، تالانتلىق، چوڭقۇر پىكىرلىك مەخسۇسلاشقان ئەدەبىي تەنقىد قوشۇنى بارلىققا كېلىشكە باشلىدى. بۇلار مۇنتىزم ئالىي مەكتەپلەردە مەخسۇس كەسپىي سىستېمىلىق ئۆگىنىپ، ئەدەبىيات ئىلمىنىڭ، ئەدەبىي تەنقىدچىلىكنىڭ بىر پۈتۈن قانۇنىيەتلىرىنى پىششىق ئۆزلەشتۈرگەن. مىللىتىمىز، دۆلىتىمىز، دۇنيانىڭ ئەدەبىيات تارىخىدىن خەۋەردار، ھەر قايسى مىللەتلەر ئەدەبىياتى توغرىسىدا سېلىشتۇرمىلىق چۈشەنچىلەرگە باي، ئىشەنچىلىك، ئىرادىلىك، ئۆمىدلىك كۆچلەردىندۇر. تەنقىدچىي مۇھەممەت پولات بۇ قوشۇننىڭ ئەڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان ۋەكىللىرىنىڭ بىرى. جاسارەتلىك، تىرىشچان، ئىلمىخۇمار، ئىقتىدارلىق بۇ ئەدەبىي تەنقىدچىمىز بىرمۇنچە سۈپەتلىك، ۋەزىنلىك ئەدەبىي تەنقىدي ماقالىلەرنى يېزىپ كىتابخانلار، جامائەتچىلىكنىڭ، ئىجادكارلارنىڭ نەزىرىگە ئالاھىدە چۈشۈپ، ئۇلارنىڭ ئېتىراپ

قىلىشىغا ۋە ئادىل باھاسىغا ئېرىشىپ كەلدى. ئۇنىڭ «ياخشىراق يازايلى، قىسقىراق يازايلى»، «ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا پروزا»، «كىتابخانىلىق تەسىراتلىرى» قاتارلىق ئەدەبىي ئوبزور - ماقالىلىرى توپلىمى، يەنە «ساتىرامىزنىڭ ياخشى ئۇلگىسى»، «شېئىرىيىتىمىزنىڭ يېقىنقى ئەھۋالى توغرىسىدا مۇلاھىزىلەر»، «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا رېئالىستىك پروزىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە راۋاجلىنىشى»، «زۇنۇن قادىر ھېكايىچىلىقىنىڭ بەزى خۇسۇسىيەتلىرى»، «بەدئىي ئەدەبىياتتىكى زامانىۋىلىق ۋە دەۋر روھى»، «يېڭىلىق، ئىجادچانلىق بەدئىي ئەدەبىياتنىڭ ھاياتى»، «زوردۇن سابىر ھېكايىلىرىدا پېرسونا‌ژلار تەسۋىرى»، «زۇلمەتلىك يىللارنىڭ ئىسيانكار شائىرى»، «ئەدەبىي تەنقىدچىلىكىمىزنىڭ يېقىنقى ئەھۋالىغا بىر نەزەر» قاتارلىق ماقالىلىرى بىلەن شۇنداقلا باشقا بىرمۇنچە يېڭى، ئىجادىي كۆزقاراشلىرى بىلەن كىشىلەرنىڭ كۆچلۈك دىققىتىنى قوزغىدى. ئۇ كەم - كۈتىسز يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تۆھپىكار ئەدەبىي تەنقىدچىسى بولۇپ قالدى. يولداش مۇھەممەت پولاتنىڭ ئەدەبىيات ئىلمىنىڭ ماھارەت ۋە تالانتىنى تەلەپ قىلىدىغان بۇ قىيىن مۇنبىرگە چىقىشى ئاسانلىق بىلەن قولغا كەلمىگەن. ئۇ كۆپ كۈچ سەرپ قىلىپ ئۆز مىللىتىنىڭ، ئېلىمىزنىڭ، چەت ئەللەرنىڭ ئەدەبىي مىراسلىرىنى، ئەدەبىيات قانۇنىيىتىگە دائىر مول بىلىملەرنى كۆڭۈل قويۇپ ئۆگىنىپ ئەدىبلەر ئۈچۈن ئەڭ قىيىن ئۆتكەل ھېسابلىنىپ كەلگەن ئەدەبىي تەنقىد بىلەن شۇغۇللىنىشنىڭ ئاساسىنى يارىتىۋالغان. مۇھەممەت پولات بىر مەھەل تىرىشىپ ئۆگىنىش، تەكرار مەشىق قىلىش، زېرىكمەي ئىزدىنىش جەريانلىرىنى بېشىدىن كەچۈرگەندىن كېيىن ئۆز پىكرىنى، ئۆز قاراشلىرىنى، ئىلمىي مۇلاھىزە، بەدئىي تەسەۋۋۇرلىرىنى

ئەركىن، بىمالال پەرۋاز قىلدۇرۇش باسقۇچىغا قەدەم قويدى. دەسلەپ ئىلمىي تەتقىقات، ئەدەبىي تەنقىدچىلىك ئىشلىرىدا ئۆزىگە بىر قەدەر پىششىق تونۇشلۇق بولغان ئەمەلىي ئىشلارنى مۇھاكىمە قىلىپ قەدەممۇ قەدەم ھەل قىلىشنى مەقسەت قىلدى. ئۇ ئۆزىنى مۇرەككەپ، چىگىش ئىشلاردىن قاچۇرمىدى، ئاسان يولدا ماڭمىدى. ئۇنىڭ ئەدەبىي تەنقىدچىلىكتىن ئىبارەت مەسئۇلىيەتچانلىقى كۈچلۈك بولغان بۇ دۇنيانىڭ بوسۇغىسىغا كىرىپ، ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەيلا جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشكەن: «شېئىرىيىتىمىزنىڭ يېقىنقى ئەھۋالى توغرىسىدا بەزى مۇلاھىزىلەر» نامىلىق ماقالىسىدا يېڭى دەۋر ئۇيغۇر پوئېزىيىسىنىڭ قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا يېڭىچە جانلىنىش ھالىتىگە قەدەم قويغانلىقى توغرىسىدا ئىلمىي ۋە ئەتراپلىق پىكىر يۈرگۈزدى. «شېئىرىيىتىمىزدىكى يېڭى يۈزلىنىشنى باھار نۇرىغا چۆمگەن سەلتەنەتلىك ھايات مۇھىتى بىلەن كىشىلەر مۇناسىۋىتىدە يۈز بەرگەن يېڭى ئۆزگىرىشلەردىن بارلىققا كەلگەن يېڭى پىكىر، يېڭى ئىدىيە، يېڭى ھېسسىياتلارنى قىزغىن ئالقىشلىدى. شېئىرىيەت ئىجادىيىتىدە ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبقا ئىگە بولغان لىرىك شائىر مۇھەممەتجان سادىقنىڭ «چىن مۇھەببەت» نامىلىق داستانى، مۇھەممەتئىلى زۇنۇننىڭ «قۇچاقلا، ئۇ سېنىڭ دادىڭ»، ئوسمانجان ساۋۇتنىڭ «ياڭرا ئەجەم»، «ۋەتىنىم سۇت بەرگەن ھالال ۋە ئاپئاق»، ئەبەيدۇللا ئىبراھىمنىڭ «ئۇچ غەزەل»، ئابلىمىت سادىقنىڭ «دوستلار بەزمىسىگە مۇخەممەس»، تۇرسۇنئاي ھۇسەيىننىڭ «جىنەستە»، ھاجى ئەخمەتنىڭ «غەزەللىرى» ھەققىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ بۇ شېئىرلارنىڭ بەزىلىرى ئۈستىدە نۇقتىلىق ئايرىم توختالدى. بەزىلىرىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكلىرى ئۈستىدەئومۇملاشتۇرۇپ تەھلىل يۈرگۈزدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ مەدەنىيەت

مۇستەبتلىكى پەيدا قىلغان ناچار ئىستىل، يامان ئىللەتلەرنى تازىلاپ، ئىجادىيەت ئەمەلىيىتىدە ساقلىنىپ كېلىۋاتقان يېتەرسىزلىكلەرنى تۈزىتىپ، ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە جانلىنىش، يېڭىلىنىش، ئۆزگىرىش ۋەزىيىتىنى شەكىللەندۈرۈشنى تەشەببۇس قىلدى. شېئىرىيەت ماھىرلىرىنى، كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسى بىلەن مەنىۋى پائالىيىتىنىڭ بەدىئىي ئىنكاسى بولغان، خەلقنىڭ ھەقىقىي يۈرەك سادالىرىغا ئايلانغان يالقۇنلۇق شېئىرلارنى يېزىشقا ئىلھاملاندۇردى.

مۇھەممەت پولات ئۆزىنىڭ «ساتىرامىزنىڭ ياخشى نەمۇنىسى» ناملىق ماقالىسىدا ئاتاقلىق شائىر تېيىپجان ئېلىيوفنىڭ ھەق - ناھەق ئاستىن - ئۈستۈن قىلىنغان مالىمانچىلىق يىللىرىدا ناھەق قارىلانغان، مەشھۇر «ۋالاقتەگكۈرۈپنىڭ ئۆلۈمى» ناملىق شېئىرى ئۈستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ، بۇ شېئىرنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ساتىرىنىڭ بىر نەمۇنىسى بولۇشقا مۇناسىپ ئىكەنلىكىنى، كىشىلەرنى قايىل قىلغۇدەك دەرىجىدە مۇقەممەلاشتۇرۇلدى. تەنقىدچى ماقالىسىدە: «شائىر تېيىپجان ئېلىيوف ساتىرادا كىشىلەرنى نەپرەتلەندۈرىدىغان سەلبىي تۈرمۇش پاكىتلىرىنى تىپىكلەشتۈرۈپ «ۋالاقتەگكۈرۈپكە ئوخشاش قۇرۇق سۆز مەستانىلىرىنىڭ جانلىق بەدىئىي ئوبرازىنى يارىتىپ، ئۇلارنىڭ ھالاكەتلىكىنى تەقدىرلىنىڭ ھەجۋى مەنزىرىسىنى سىزىپ بېرىپ، بىر ئوچۇم يالغانچى مەمەدانلارنى قاتتىق قامچىلىغان. دېمەك، ئاپتور بىزنىڭ ئالغا بېسىش يولىمىزدىكى بىر ئەمەلىي توسالغۇنى پاش قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئوقۇغا بولغان كۆچلۈك نەپرىتىنى روشەن ئەكس ئەتتۈرۈپ، كىشىلەرنى كومۇنىستىك ئاڭ بىلەن تەربىيىلەشتىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئىشقا مۇناسىپ تۆھپە قوشۇپ، پارتىيە، سوتسىيالىزمغا

بولغان قىزغىن مۇھەببىتىنى ئەمەلىي ھالدا چوڭقۇر ئىپادىلىگەن،» دەپ ئەسەرنىڭ كۆچلۈك خاھىشچانلىقىنى يەنى ئىدىيىۋى مەزمۇن جەھەتتىكى ساغلاملىقىنى، مۇھىم ئىجتىمائىي رولىنى، رېئالىنى ئەھمىيىتىنى كونكرېت پاكىتلار ئاساسىدا ھەقىقىي، ئەمەلىي، ئىلمىي يوسۇندا خۇلاسە قىلدى. كىشىلەر ئارىسىدا ئالاھىدە شۆھرەت قازانغان بۇ ساتىرىك شېئىرنى، سېلىشتۇرما ئەدەبىيات تەنقىقات ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ ئۇلۇغ رۇس شائىرى ۋىلادىمىر ماياكوۋسكىنىڭ «مەجلىسۋازلار» ناملىق مەشھۇر شېئىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ تەھلىل قىلىپ، شېئىرنىڭ تەسىر كۈچىنى، بەدىئىي قىممىتىنى، ئىجتىمائىي ئەھمىيىتىنى يەنە بىر پەللە يۇقىرى كۆتۈردى. يولداش مۇھەممەت پولاتنىڭ ئەدەبىي تەنقىدچىلىك جەريانىنىڭ بىرىنچى باسقۇچىدا يازغان ماقالىلىرىدە، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئىلگىرىكى ئەھۋالىنى ئەسلەپ، ساۋاقلارنى قوبۇل قىلىپ ئاپەتلىك يىللار پەيدا قىلغان مەنىۋى جاراھەتلەرنى ساقايتىپ، روھىي جەھەتتىكى بويۇنتۇرۇقلاردىن ئۆزۈل - كېسىل قۇتۇلۇپ ئىجادىيەتنى گۈللەندۈرۈش لازىملىقىنى ئىلمىي ۋە ئەمەلىي ھالدا شەرھلەپ ئۆتتى.

ئىلمىزنىڭ ئىقتىسادىي تۈزۈلمىسىدە، ئىدىئولوگىيە ساھەسىدە ئاجايىپ جانلىنىش، گۈللىنىش دەۋرىنى باشلىغان ئىسلاھات دولقۇنى ئەدەبىيات، سەنئەت ساھەسىگمۇ ئۆزىنىڭ ئىجادىي تەسىرىنى كۆرسەتتى. بۇنىڭ بىلەن يولداش مۇھەممەت پولاتنىڭ ئەدەبىي تەنقىدچىلىك پائالىيىتىمۇ ئىسلاھات دولقۇنىغا ئەگىشىپ، قەدەممۇ قەدەم كېڭىيىپ ئۆزىنىڭ ئىككىنچى باسقۇچىغا ئۆتتى. ئۇ بۇ مەزگىلدە يازغان ماقالىلىرىدا ئەدەبىيات نەزەرىيىسى سىستېمىسىنى قالايمىقانلاشتۇرغان خاتا نۇقتىئىنەزەرلەرنى، پاسسىپ ئەنئەنىۋى قاراشلارنى، ئىجادىيەت

ئىستىلىدىكى چاكىنىلىقلارنى ئىنكار قىلىش بىلەن توغرا نۇقتىئىنەزەرلەرنى، ئەدەبىياتنىڭ ئىلمىي قانۇنىيەتلىرىنى، ئاكتىپ ئىجادىي تەشەببۇسلارنى مۇئەييەنلەشتۇرۇشنى؛ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۇستىدە ئومۇملاشتۇرۇپ تەتقىقات ئېلىپ بېرىش بىلەن ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە، تەسىرى بىر قەدەر چوڭ بولغان ئايرىم شەخسلەرنىڭ ئىجادىيەت ئۇنۇمى، ئىجادىيەت ئۆزگىچىلىكلىرىگە باھا بېرىشنى ئاساس قىلدى. ئىلمىي ئىشىنىڭ دەل، كونكرېت، رېئال بولۇشىغا ئالاھىدە كۈچ سەرپ قىلدى. نەتىجىدە ئۇ كىشىلەرنى قايىل قىلىش، جەلپ قىلىش كۈچى بار بېيجىڭ ئىجادىي كۆز قاراشلىرى ئارقىلىق ئىجادىيەتنىڭ گۈللىنىشىگە مۇئەييەن تەسىر كۆرسىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە بىر تەنقىدچى بولۇپ قالدى. كوممۇنىستىك پارتىيە رەھبەرلىكىدە كۆپ مىللەتلىك ئېلىمىز دىيارىدا ئېلىپ بېرىلغان ئېچىۋېتىش، جانلاندۇرۇش ھەرىكىتى بىلەن بېيجىڭ زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ساندىن سۈپەتكە ئۆتۈش، خەلقىمىزنى يۇقىرى سەۋىيىلىك مەنىۋى بايلىقلار بىلەن تەمىنلەش، مەملىكەتنىڭ، دۇنيانىڭ يۇقىرى سەۋىيىسىگە يۇزلىنىش قەدىمى باشلاندى. مانا بۇ ۋەزىيەت مۇھەممەت پولاتنىڭ ئەدەبىي تەنقىدچىلىك ئىشلىرى بىلەن تېخىمۇ مۇۋەپپەقىيەتلىك شۇغۇللىنىشىنىڭ ئۇچىنچى باسقۇچىنىڭ بارلىققا كېلىشىگە ئاساس ياراتتى. ئۇ بۇ جەريانداۋ مۇنداق ئىككى تەرەپكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەردى: ئۇنىڭ بىرى ئۆگىنىش بىلەن ئىزدىنىشنى بىرلەشتۈرۈش، يەنە بىرى، ئەمەلىي تەكشۈرۈش بىلەن ئىلمىي يوسۇندا تەتقىق قىلىشنى بىرلەشتۈرۈش ئىدى. ئۇ بۇلارنىڭ ئالدىنقىسىنى ئاساس، كېيىنكىسىنى يېتەكچى قىلدى. ئۇ كۆپىرەك ئېلىمىز ئەدەبىياتىدىكى، دۇنيا ئەدەبىياتىدىكى يېڭىلىقلارغا كۆپرەك كۆز تىكتى. ئۇنىڭدىن ئۆگەندى. بولۇپمۇ

نەزەريىۋى جەھەتتىكى يېڭى قاراشلارنى ئىجادىي ئۆزلەشتۈرۈپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ۋۇجۇتقا كەلگەن بۆسۈش خاراكتېرىدىكى يېڭىلىقلارنى سەزگۈرلۈك بىلەن بايقاپ ئۇنى ئۇلۇغ قىلىشقا، ئومۇملاشتۇرۇشقا تىرىشتى. يولداش مۇھەممەت پولات بۇ مەزگىلدە يازغان ماقالىلىرىنىڭ تېما دائىرىسىنى خىلمۇ خىللاشتۇرۇش، مۇلاھىزە نۇقتىسىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش، ئىلمىي سەۋىيىسىنى كۆتۈرۈش، تەسىر كۆچىنى، يېتەكچىلىك رولىنى ئاشۇرۇش بىلەن بىر چاغدا نۆۋەتتە ئەدەبىي ئىجادىيەت ئەمەلىيىتىدە ساقلىنىۋاتقان ياكى تالاش - تارتىش بولۇۋاتقان مەسىلىلەرگە جۈرئەتلىك ئارىلىشىپ ئۇنى ئەمەلىيلەككە، ئىلمىيلىككە ئۇيغۇن ھالدا توغرا بىر تەرەپ قىلىشقا كۈچ چىقاردى. ئۇ يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ بۈگۈنكى تەرەققىياتىدا كىتابخانىلىق تەسىراتلىرىنى نامايان قىلغۇچى، ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ ئىدىيىۋىلىك، بەدىئىيلىك جەھەتتىكى ئارتۇقچىلىق، كەمچىلىكلىرىنى ئايرىپ باھالىغۇچى سۈپىتىدە ئەمەس، بەلكى ئەدەبىي ئىجادىيەتتە كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىش، ئۇنۇملۇك يارىدەم بېرىش، يول ئېچىش رولى بار؛ ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب، ئىستىلغا ئىگە تالانتلىق ئەدەبىي تەنقىدچى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقتى. ئۇنىڭ ئون نەچچە يىل ئىزچىل تۇرده ئەدەبىي تەنقىدچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ كىتابخانىلار ئاممىسىغا تەقدىم قىلغان ئەمگەكلىرى ئىچىدە ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە مۇھىم ئەسەرلىرىنىڭ بىرى، 1985 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا پروزا» ناملىق كىتابى بولدى. بۇ كىتاب ئاساسەن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى رېئالىستىك پروزا ژانىرىنىڭ شەكىللىنىشى، راۋاجلىنىشى ۋە بۇ ساھەدە كۆزگە كۆرۈنگەن يازغۇچىلارنىڭ ئىجادىيەتلىرىنى نۇقتىلىق تەھلىل قىلىشقا بېغىشلانغان ھازىرقى

زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا شەكىللەنگەن ئەدەبىي تەنقىدچىلىكتە ئالاھىدە ئورۇن تۇتقان. بۇ كىتابتا ئاپتور كەڭ دائىرىلىك ئىزدىنىپ، ئەتراپلىق باش قاتۇرۇپ، بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ ئۆزىگە مەنسۇپ ئىلمىي قانۇنىيەتلىرى، تەرەققىيات يۆنىلىشى ۋە تۈپ ئاساسلىق پرىنسىپلىرى بويىچە سوتسىيالىستىك پروزا ئىجادىيىتىنىڭ بېشىدىن كەچۈرگەن ئەگرى - توقايلىقلارنى، مۇۋەپپەقىيەتلىك باسقان قەدەملىرىنى، خەلق كۆرىشىنىڭ پارلاق غەلىبە مېۋىلىرى، دەۋرنىڭ ئېقىمى، تالانتلىق قەلەم ئىگىلىرىنىڭ جاسارىتى، تىرىشچانلىق روھى بىلەن زىچ بىرلەشتۇرۇپ ئىنچىكە، مۇككەممەل مۇلاھىزە قىلغان.

ھازىرغىچە بىر دەۋر، بىر مىللەت ئەدەبىياتىنىڭ گۈللىنىشى، تەرەققىيات سەۋىيىسىنىڭ قايسى دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنلىكى، كۆپىنچە پروزا ئىجادىيىتىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسى بىلەن ئۆلچىنىپ كەلدى. يولداش مۇھەممەت پولاتنىڭ كۆپرەك زېھنىي كۈچىنى سەرپ قىلىپ زۇنۇن قادىردىن باشلانغان ھازىرقى زامان ئۇيغۇر پروزىسىنىڭ تەرەققىياتىنى كېيىنكى دەۋرلەردە ئوتتۇرىغا چىققان قېيۇم تۇردى، زوردۇن سابىرلارغا باغلاپ مۇلاھىزە يۈرگۈزۈش جەريانىمۇ مەلۇم بىر دەۋر كۆز قارىشىنىڭ يېتەكچىلىكىدە بولغان. ھەقىقەتەن بۇ دەۋرنى ئۇيغۇر پروزىسىدىن گۈللىنىش، ئۆرلەش، ئىزدىنىش ۋەزىيىتىنى يارىتقان ئالتۇن دەۋرى دېيىشكە بولىدۇ. بۇنىڭغا «ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا پروزا» ناملىق كىتابتا يەكۈنلەنگەن نەتىجە، تەنقىق قىلىنغان ئەمەلىيەت، بېرىلگەن باھا، چىقىرىلغان ھۆكۈملەر تولۇق ئىسپات بولالايدۇ.

ھەرقانداق شەيئىنىڭ تەرەققىياتىدا ئىچكى ئامىللارنىڭ تەسىرى ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدۇ. جۈملىدىن ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىياتىمۇ شۇنداق بولىدۇ. تەنقىدچى كىتابىدا ئۇيغۇر

پروزىسىدا كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىغان گۈللىنىش، ئىلگىرىلەش ۋەزىيىتىنىڭ شەكىللەنگەنلىكىنى ئاساسەن پىشىپ - يېتىلىشكە باشلىغان ئىچكى ئامىللارنىڭ تۇرتكىسىدىن بولغانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۇرىدۇ.

گەرچە بىر مىللەت ئەدەبىياتى ئۇستىدە ئېلىپ بېرىلغان تەنقىقات، باھا، مۇلچەر قاتارلىقلاردا شۇ مىللەت ئەدەبىياتىدىكى ئومۇمىي نەتىجىلەرنى ئومۇملاشتۇرۇپ شەرھلەش مەركەز قىلىنسىمۇ، ئەمما ئەمەلىي ئىزدىنىش ۋە مۇھاكىمە قىلىشقا ئۆتكەندە بۇ ئىشلار يەنىلا ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە يازغۇچى، شائىرلارنىڭ ئىجادىيەت يولى، ئىجادىيەت ئالاھىدىلىكلىرىنى يەكۈنلەش، ئېرىشكەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى مۇئەييەنلەشتۇرۇش، بەدىئىي قىممىتىنى ۋە ئىجتىمائىي تەسىرىنى ئىسپاتلاپ كۆرسىتىش مەسىلىسىگە بېرىپ تاقىلىدۇ. بۇ ئىشلار يولداش مۇھەممەت پولاتنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى رېئالىستىك پروزىنىڭ تەرەققىياتى ھەققىدە ئېلىپ بارغان تەتقىقات ئۆزىنىڭ روشەن ئىسپاتىدىسىنى تاپقان.

بىز ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا پروزىنىڭ شەكىللىنىش، راۋاجلىنىش جەريانىنى ئەسلىگەن چاغلىرىمىزدا كۆز ئالدىمىزغا ئالدى بىلەن ئاتاقلىق يازغۇچى زۇنۇن قادىر ۋە ئۇنىڭ مەشھۇر ھېكايىلىرى كېلىدۇ. ئۇيغۇر پروزىسىنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتىغا نەزەر تاشلىغان ۋاقىتلىرىمىزدا كۆزىمىز ئەڭ ئالدى بىلەن بىر قىسىم تۆھپىكار يازغۇچىلىرىمىزنىڭ مەسىلەن: قېيۇم تۇردى، زوردۇن سابىر ۋە ئۇلارنىڭ دەۋرىمىز كىشىلىرىنى جەلپ قىلغان مول پروزا ئىجادىيىتى مېۋىلىرىگە تىكىلىدۇ.

ئەدەبىي تەنقىدچى مۇھەممەت پولاتنىڭ «ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا پروزا» ناملىق ئىلمىي كىتابىدا زۇنۇن قادىرنىڭ ئۇيغۇر

هېكايىچىلىك ئىجادىيىتىنىڭ دەسلەپكى نەمۇنىلىرى هېسابلانغان «ماغدۇر كەتكەندە» ، «چېنىقىش» تىن ئىبارەت ئىككى هېكايىسى هەققىدە كەڭ دائىرىلىك مۇلاهىزە يۈرگۈزۈلگەن. نۆۋەتتىكى هېكايىچىلىك ئىجادىيىتىمىزنىڭ سۈپىتىنى كۆتۈرۈشكە پايدىلىق، ئەھمىيەتلىك سەنئەت قاراشلىرى ئوتتۇرىغا قويۇلغان. بۇ ئىككى پارچە هېكايىنىڭ تاكى هازىرغىچە ماختىلىپ كېلىۋاتقان بەدئىي قۇرۇلمىسىدىكى پۇختىلىق، ۋەقەلەرنى بايان قىلىش ئۇسۇلىدىكى ئۆزگىچىلىك، تۇرمۇش چىنلىقىنى بەدئىي چىنلىققا ئايلاندۇرۇش جەھەتتىكى مەنتىقىلىق، پېرسوناژلار خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىش جەھەتتىكى تىپىكلىك، تىل ئىشلىتىش سەنئىتى، تېما ۋە پېرسوناژلار خاراكتېرىگە، هېسسىيات تەسۋىرىگە سىڭدۈرۈلگەن قويۇق مىللىي پۇراق قاتارلىقلار ئىلمىي يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈلگەن بەدئىي ئەدەبىيات تەنقىدچىلىكى سەۋىيىسى بويىچە تەپسىلىي تەهلىل قىلىنغان.

ئەدەبىي تەنقىد يازغۇچىلارنى، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنى، بارلىق ئەدەبىيات ـ سەنئەت هادىسىلىرىنى ئۆزىگە مەنبە ۋە ئوبيېكت قىلىدۇ. ئەدەبىي تەنقىدچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى، ئۆگىنىش، ئىزدىنىش، تەتقىق قىلىش، ئىجاد قىلىش، كۆزىتىش ۋە قوبۇل قىلىش قاتارلىق پائالىيەتلەردىن ئايرىلمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەدەبىي تەنقىدچىلەر ئەدەبىي ئىجادكارلار بىلەن تەقدىرداش، هەمنەپەس بولۇپ ئۆتىدۇ. مۇهەممەت پولات پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ئەدەبىي ئىجادكارلارنىڭ ئەدەبىي ئەمگەكلىرىنى ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىش ئىشىغا بېغىشلاپ ئۇلارنىڭ ياخشى مەسلىهەتچىسى بولۇپ قالدى. ئۇ ياراملىق ئىلمىي ئەمگەكلىرىنى بارلىققا كەلتۈرۈشتىن بۇرۇن تەتقىقات ئوبيېكتىنى ئېنىق تاللىدى. سېزىمچانلىق بىلەن

كۆزەتتى. ئۆز ئىشلىرىنىڭ توغرا، ساغلام بولۇشىغا، باشقىلارنى قايىل قىلغۇدەك چوڭقۇرلۇققا، ئىلمىيلىك ۋە مۇكەممەللىككە ئىگە بولۇشقا كۈچ چىقاردى. ئۇ ئۆزى ئىشتىياق باغلىغان ئەدەبىي تەنقىدچىلىكنى ئەدەبىياتنىكى مۇهىم سەپ، بىر خىل پەن دەپ قاراپ، مەۋجۇت مەسىلىلەرگە هەر قاچان ئىلمىي پوزىتسىيە تۇتتى.

ئەدەبىي تەنقىد ـ بىر خىل پەن. ئۇ ئەدەبىي ئىجادىيەت ئەمەلىيىتى ۋە ئەدەبىيات نەزەرىيىسىنى ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۈرۈپ قوللىنىش، تەدبىقلاش داۋامىدا بارلىققا كېلىدۇ. شۇڭا ئەدەبىي تەنقىدچىلىك بىلەن شۇغۇللانماق ـ ئەدەبىيات ئىلمىي هەققىدىكى بىر مۇهىم پەن بىلەن شۇغۇللانماق دېمەكتۇر. روشەن ئېنىقلىققا ئىگە بولغان ئەمەلىيەت هەقىقەتنىڭ ئىنكار قىلىشقا بولمايدىغان ئىلمىي پاكىتى. يولداش مۇهەممەت پولات ئەدەبىي تەنقىدچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىش جەرياندا بوشلۇقنى تولدۇرۇش، ئارقىدا قالغان بۇ ساهەنى ئىلگىرى سۈرۈش، جانلاندۇرۇشتىن ئىبارەت ئېغىر يۈكنى بىرىنچى بولۇپ مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن زىممىسىگە ئېلىپ ئىلگىرىلەپ، ئاممىنىڭ ئۆزىگە نىسبەتەن ئىشەنچىسىنى تۇرغۇزدى.

پېشقەدەم يازغۇچى، شائىر ئابدۇرېهىم ئۆتكۈرنىڭ «ئىز» ناملىق رومانى بىلەن يازغۇچى زوردۇن سابىرنىڭ «ئىزدىنىش» رومانى (1 ـ كىتابى) تەشىر قىلىنىش بىلەن، سەزگۈر، چوڭقۇر پىكىرلىك ئەدەبىي تەنقىدچىمىز مۇهەممەت پولات «يارىتىش ۋە ئىجاد قىلىش — رومانچىلىقىمىزنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ بىردىنبىر يولى» ناملىق ماقالىسىنى يېزىپ، بۇ ئىككى رومانىنىڭ بەدئىي مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى ماهىرلىق بىلەن تېپىپ چىقىپ، بۇ رومانلارنىڭ تېما كەڭلىكىنى، مەزمۇن چوڭقۇرلۇقىنى، بەدئىي كۆچىنى، ئېستېتىك قىممىتىنى تۇجۇپلەپ تەهلىل قىلىش

ئارقىلىق كىتابخانىلارغا رومانچىلىق ئىجادىيىتىنىڭ تېز تەرەققىي قىلىپ، بارغانسېرى تاكامۇللىشىپ، سۈپەت ئۆزگىرىشىگە ئۆتۈشنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، ئەدەبىياتىمىزدا يېتەكچى ژانىر دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدى.

مۇھەممەت پولاتنىڭ: «شېئىرىيەت ئىجادىيىتىدە ھېسسىيات، تەسەۋۋۇر ۋە ئوبراز» ناملىق ماقالىسى، ئۇنىڭ «شېئىرىيىتىمىزنىڭ يېقىنقى ئەھۋالى توغرىسىدا بەزى مۇلاھىزىلەر» ناملىق ماقالىسىدىن كېيىن مەخسۇس شېئىرىي ئىجادىيەت ۋە ئۇنىڭ يېڭى يۈزلىنىشى ھەققىدە يېزىلغان يەنە بىر مۇھىم ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئەسەردۇر. ئاپتور بۇ ماقالىسىدە بۇرۇن يازغان ماقالىلىرىغا قارىغاندا شېئىرى ۋە شېئىرىيەت ئىجادىيىتى، ھازىرقى شېئىرىيىتىمىزنىڭ ئەھۋالى، كىتابخانىلارنىڭ ھازىرقى يېزىلىۋاتقان شېئىرلارغا بولغان ئوخشىمىغان ئىنكاسلىرى، شېئىرىيەت ئىجادىيىتىنىڭ ئىدىيە ۋە بەدىئىي سۈپىتىنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈش مەسىلىسى ھەققىدە تېخىمۇ مۇكەممەل، تېخىمۇ ئىلمىي پىكىر يۈرگۈزگەن. شېئىرىيەت ئىجادىيىتىنىڭ جېنى ھېسابلىنىدىغان ھاياجانلىق ھېسسىيات، باي تەسەۋۋۇر، كۆچلۈك ئوبراز، جانلىقلىق قاتارلىقلارنى ئىلمىي يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈپ ئىجادىي تەھلىل قىلغان، ئىنسانلار قەلبىنىڭ ئوتلۇق يالقۇنى، نازۇك لىرىك ساداسى بولغان شېئىرنىڭ قۇدرەتلىك مەنىۋى كۈچىنى يەنمۇ نۇرلاندۇرۇپ كۆرسەتكەن. ياخشى يېزىلغان بىر نەچچە شېئىرلارنى ۋاستە قىلىپ تۇرۇپ شائىرلار قەلبى بىلەن كىتابخانىلار قەلبىنى مۇستەھكەم تۇتاشتۇرۇپ، ئۇلار ئارىسىدا ئىشەنچ بىرلىكى، چۈشەنچە بىرلىكى، مۇددىئا بىرلىكىنى پەيدا قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشكەن. شۇنداقلا ئەمەلىي ئىزدىنىشلىرىدىن ھاسىل بولغان تەپەككۇر جەۋھەرلىرىنى

يېغىنچاقلاپ: «شېئىر ئالىيجاناب قەلبىنىڭ يالقۇنى، ئىنسان مەنىۋى كۈچىنىڭ سېھرىي سۈرىتىدۇر، شۇنداقلا ئۇنىڭ مىللىي روھىنىڭ لىرىك ئىزھارى، ئۇنىڭ قەلبىدە ئورغۇۋاتقان مىللىي ئىپتىخارلىق تۇيغۇسىنىڭ گەۋدىلىنىشىدۇر. تېخىمۇ ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇ ئۆز خەلقىنىڭ ئۆتمۈش ۋە رېئاللىقنىڭ، قايغۇ ۋە شادلىقنىڭ، ئارزۇ ۋە ئۈمىدنىڭ، غەزەپ ۋە نەپرىتىنىڭ، ئەخلاقىي يۈكسەكلىك بىلەن مەنىۋى گۈزەللىكنىڭ بەدىئىي خاتىرىسى، ئىنسانىيەتنىڭ ئازادلىق، تەڭلىك، ئەركىنلىك ۋە دوستلۇق غايىسىنىڭ لىرىك خىتابنامىسىدۇر.» دەپ كۆرسەتتى. ئاپتور بۇ ماقالىسىدا ئۆزىنىڭ نېگىزلىك كۆز قاراشلىرىنى ئابستراكت ئۇقۇم، مۇرەككەپ، قېلىپسىز چۈشەنچىلەر نۇقتىسىدىن شەرھلىمەستىن، ئەڭ مۇھىمى ئۇنى سەنئەت قانۇنىيىتىدىن يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈپ تېپىك، كونكرېت، ئاكتىۋال ئەدەبىي ئوچۇرلار ئاساسىدا ئومۇملاشتۇرۇپ ئىزھار قىلدى. يېڭى ئىجادىي شېئىرلارنى يارىتىشنىڭ بەدىئىي ئاساسلىرىنى ھېسسىيات بىلەن تەسەۋۋۇرنىڭ بىرلىكى، ئىجتىمائىي رېئاللىقتىن تۆرەلگەن شېئىرىي مەزمۇن بىلەن ئېستېتىك تۇيغۇنىڭ بىرلىكى، ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىدىكى، روشەنلىك، جانلىقلىق بىلەن يارقىن ئوبرازچانلىقنىڭ بىرلىكى نۇقتىسىدىن تەھلىل قىلىپ ئىلمىي يوسۇندا گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدى.

بەدىئىي سەنئەت زېمىنىدا، ئەدەبىيات تەرەققىياتىنىڭ دولقۇنلۇق ئېقىمىدا ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ ئۇزۇنغا سوزۇلغان مۇساپىسىدە ھەقىقىي تۇرىدە ئەتراپلىق پىشىپ يېتىلگەن، ئۆز زامانىسى ئەدەبىياتىنىڭ ئىلغار سەۋىيىسىنى ھەقىقىي ئۆزلەشتۇرگەن ئىقتىدارلىق ئەدەبىي تەنقىدچىلەر دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا تەسىر كۆرسىتىپ، ئىجادىيەتتە

يېڭىچە يول ئېچىش رولىنى ئويناياليدۇ.

يولداش مۇھەممەت پولاتنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئىلگىرىكى تەجرىبە - ساۋاقلىرىنى ئەستايىدىل، سىستېمىلىق يەكۈنلەش، ھازىرقى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى دەل توغرا، ئىلمىي يوسۇندا باھالاش، كەلگۈسى تەرەققىياتىغا سەزگۈرلۈك بىلەن نەزەر تاشلاشتىن ئىبارەت مەزمۇنلارنى بىر پۈتۈن گەۋدە قىلغان ئىلمىي ئەمگەكلىرى ئەدەبىي ئىجادىيەت ئىشلىرىمىزنى ئۈزلۈكسىز راۋاجلاندۇرۇشتا بەلگىلىك ئىجادىي روللارنى ئويناندى. ئۇنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئىسلاھات دولقۇنىنىڭ تۇرتكىسى ئاستىدا يېڭى بۇرۇلۇش دەۋرىگە ئۆتكەن مەزگىلدە زور بىر تۇركۈمدىكى پىشقەدەملەر، ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە ياشانغانلاردىن تەركىب تاپقان ئەدەبىي ئىجادكارلار قوشۇنىنىڭ قۇرۇلمىسىنى مۇستەھكەملەش، ئۇلارنىڭ ئاكتىپچانلىقىنى قوزغاش، ئىجادچانلىق روھىنى جارى قىلدۇرۇش جەھەتلەردە بەرگەن سەممىي ياردەم ۋە ئىلھاملىرىمۇ كۆرۈنەرلىك بولدى. ئۇنىڭ پروزا ساھەسىدىن زۇنۇن قادىر، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، قېيۇم تۇردى، زوردۇن سابىر، مەتتىمىن ھوشۇر، سەمەت دوگايلى، مۇھەممەت باغراش قاتارلىق يازغۇچىلارنىڭ بەزى مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرىنى تاللاپ تەھلىل قىلىپ يازغان ماقالىلىرى بىلەن شېئىرىيەت ساھەسىدىن تېيىپجان ئېلىيوف، مۇھەممەتجان سادىق، رەخىم قاسىم، بۇغدا ئابدۇللا، ئوسمانجان ساۋۇت، ئەبەيدۇللا ئىبراھىم، ئابلىكىم خېۋىر قاتارلىق بىر قىسىم شائىرلارنىڭ ئۇلگىلىك ئەسەرلىرىنى مەركەز قىلىپ يازغان ماقالىلىرى بۇنىڭغا جانلىق پاكىت بولالايدۇ. يولداش مۇھەممەت پولات «يېڭى دەۋرنىڭ يېڭىچە لىرىك مەدھىيىسى» نامىلىق ماقالىسىدە تالانتلىق شائىر ئوسمانجان ساۋۇتنىڭ «باغداشنىڭ باغرىدا چاقنىغان يۇلتۇز» نامىلىق بىر پارچە شېئىرى ئۈستىدە

ئوختالغان. ھەر قانداق مۇنەۋۋەر ئەسەر، ئالدى بىلەن كىتابخانىلار ئاممىسىنىڭ سىنىقىدىن، باھالىشىدىن، مۇئەييەنلەشتۇرۇشىدىن ئۆتىدۇ. ئاندىن ئەدەبىي تەنقىدچىنىڭ تەھلىل قىلىش، باھالىشى ئارقىلىق خۇلاسە قىلىنىپ، ئۇنىڭ قانداق قىلىپ ئىدىيىۋىلىك، بەدىئىيلىك جەھەتلىرىدە كامالەتكە يەتكەن، تەسىرى چوڭقۇر، مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەنلىكى ئىسپاتلىنىدۇ.

مۇھەممەت پولات «باغداشنىڭ باغرىدا چاقنىغان يۇلتۇز» نامىلىق بۇ لىرىك شېئىرىنى ئوقۇش ۋە مۇلاھىزە قىلىش داۋامىدا ئۇنىڭ بىر پۈتۈن گەۋدىگە ئايلانغان بەدىئىي قۇرۇلمىسى ئىچىدىكى ناھايىتى ئاددىي، ئادەتتىكى كىچىككىنە ۋەقەلىككە سىڭدۈرۈپ تەسۋىرلەنگەن مۇھىم ئىجتىمائىي مەزمۇنىنى، يېڭى ئىدىيىۋى پەزىلەتنىڭ ئۆزگىچە، رەڭدارلىقتا جۇلالىنىپ كۆرۈنگەن ماھىيەتلىك ئالامىتىنى بايقىغان. ئۇنى بىر خىل نەزەريىۋى پەللىدە يورۇتۇپ، ئوسمانجان ساۋۇتنىڭ ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب شەكىللەندۈرۈپ، يېڭىچە ئىجادىي يول تۇتۇپ، شېئىرىيەت ئىجادىيىتىنىڭ يېڭى يۈكسەكلىككە قاراپ ئۈزلۈكسىز ئىلگىرىلەۋاتقان شائىرانە جاسارىتىگە ئىلھام ۋە مەدەت بەرگەن.

«ساۋاب» يېڭىلىق ۋە ئىجادىلىققا ئىنتىلىشنىڭ بەدىئىي مېۋىسى» نامىلىق ماقالىسى مۇھەممەت پولاتنىڭ ئەدەبىي تەنقىدچىلىك ئەمگەكلىرى ئىچىدە كىتابخانىلار تەرىپىدىن ئالاھىدە ئالقىشلانغان ئەسەرلىرىنىڭ بىرىدۇر. ئاپتور بۇ ماقالىسىدە مۇھەممەت باغراشنىڭ «ساۋاب» قا كىرگۈزۈلگەن مۇئەييەن ئېستېتىك غايە، بەدىئىي ئىنتىلىش روھىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ھايات كۆرۈنۈشلىرىنىڭ گۈزەل كارتىنىسى سىزىلىپ، ئىجتىمائىي تۇرمۇش يارقىن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، «ساۋاب»، «سەپداش» قاتارلىق ھېكايىلىرى تەپسىلىي تەھلىل قىلىنغان. ياش يازغۇچىنىڭ دەسلەپكى قەدەمدە قازانغان يېڭىلىققا، ئىجادىلىققا ئىگە بەدىئىي مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە ئاپىرىن ئوقۇغان.

يىغىپ كەلگەندە، ئەدەبىي تەنقىدچى مۇھەممەت پولات يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىيات قەدىمىنى تېزلىتىش، ئەدەبىياتنىڭ قانۇنىيەتلىك رېتىمىنى قېلىپلاشتۇرۇش، ئاپتورلارنىڭ ئىجادچانلىق روھىغا ئىلھام بېرىش، ئۇلارنىڭ پىكىر قىلىش ئىستىلىغا، ئىپادىلەش ئۇسۇلىغا، ئىجادىيەت خاھىشىغا تەسىر كۆرسىتىش، ئىجادىيەت قارىشىدىكى مەۋجۇت بەزى چىگىش مەسىلىلەرنى تەھلىل قىلىش، كىتابخانىلارنىڭ ساغلام بەدىئىي زوق ئېلىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۇرۇش جەھەتلەردە كۆزگە كۆرۈنەرلىك خىزمەتلەرنى ئىشلىدى.

بىزنىڭ يۇقىرىدا دېگەنلىرىمىزدىن يولداش مۇھەممەت پولاتنى ئەدەبىي تەنقىدچىلىكتە كامالىغا، ئەڭ يۇقىرى ئۆلچەمگە يەتتى دېگەنلىكتىن دېرەك بېرەمىدۇ، ئەلۋەتتە. ئۇنىڭ ئالدىدا ھەم قىيىن، ھەم مۇشكۇل بولغان نى ـ نى ئۇزۇن يوللار بار. ئۇنىڭ قىزغىن ئىشتىياق باغلاپ، ئىزچىل تۇرده شۇغۇللىنىپ كەلگەن ئەدەبىي تەنقىدچىلىك پائالىيەتلىرىدە، ئىجادىي مېۋىلىرىدە ئەتراپلىق دەل، چوڭقۇر بولمىغان بەزى تەرەپلەرمۇ ئاز ـ تولا ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭ تېخىچە ھەل قىلالمىغان، چۈشىنىپ يېتەلمىگەن مەسىلىلىرىمۇ يوق دېگىلى بولمايدۇ. يولداش مۇھەممەت پولات ئىلگىرى ئۈمىدلىك ھەۋەسكارلار، يالقۇنلۇق ياش كۈچلىرىمىز ئىچىدە ئاۋانگارتلىق رول ئويناپ كەلگەندى. ئەمدىلىكتە ئالدىنقى ئەۋلاد قاتارىغا ئۆتۈپ، كېيىنكىلەرنىڭ، بولۇپمۇ ئەدەبىي تەنقىدچىلىك ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ كېلىۋاتقانلارنىڭ يارىملىق دوستى ۋە دىتلىق مەسلىھەتچىسى بولۇپ قالدى. بىز ئۇنىڭ ئەدەبىي تەنقىدچىلىكتىكى كېيىنكى ئىزدىنىشلىرىگە، بولغۇسى ئىلمىي سەپەرلىرىگە تېخىمۇ زور مۇۋەپپەقىيەتلەر تىلەيمىز.

جان ۋە قاندىن پۈتۈلگەن شېئىرلار

شېئىردىكى پىكىر بىلەن ھېسسىيات جان بىلەن قانغا ئوخشايدۇ. پىكىر ئىچىگە ھېسسىيات، ھېسسىيات ئىچىگە پىكىر يوشۇرۇنغان شېئىرلار قۇدرەتلىك ھاياتىي كۈچكە ئىگە بولىدۇ. نوقۇل ھالدا ھېسسىياتنى تەكىتلەش بىر تەرەپلىمىلىك بولىدۇ. چۈنكى ھېسسىياتلا بولۇپ، پىكىر بولمىغان شېئىر جانسىز بىر نەرسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ.

مۇھەممەتجان سادىق پىكىرگە باي پەيلاسوپ شائىر ھەم تىلى ئوبرازلىق، ھېسسىياتقا باي لىرىك شائىر. ئۇ شېئىرىي ئىجادىيەت سەپىرىدە پىكىر ۋە ھېسسىياتنىڭ بىرلىكىگە ئىزچىل ئەھمىيەت بېرىپ كەلدى. شۇڭا ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىن ھېسسىياتقا بېرىلىپ كېتىپ، پىكىردىن ئايرىلىپ جانسىز ھالغا چۈشۈپ قالغان ياكى پىكىر قوغلىشىپ ھېسسىياتتىن ئايرىلىپ يالىڭاچلىنىپ قالغان ئەھۋاللارنى ئۇچراتقىلى بولمايدۇ. شائىرنىڭ شېئىرىي رومان، داستانلىرىمۇ شۇنداق.

مۇھەممەتجان سادىق ئەدەبىي ئىجادىيەتتە باشقىلارغا ئوخشىمايدىغان يولدا ماڭغان، ئۆز ئالاھىدىلىكى بىلەن ئوقۇرمەنلەرگە پىشىشق تونۇلغان، يەنى بىر ئۆمۈر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى چاچما شېئىر تۈپرىقىدا تەر تۆككەن ۋە مول ھوسۇلغا ئېرىشكەن شائىر.

مۇھەممەتجان سادىق نېمە ئۈچۈن دەسلەپ شائىرلىق

كوچىسىغا كىرگەن ۋاقىتلىرىدىن تارتىپلا چاچما شېئىر شەكلىگە يېپىشىۋالدى؟ 1953 - يىلى شائىرنىڭ «ئانامغا» ناملىق تۇنجى شېئىرى ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشكەنىدى. شۇ چاغلاردىلا ئۇ كۆپ قاتلاملىق ئوي - پىكىرلىرىنى، مۇرەككەپ ۋە نازۇك كۆڭۈل كۈيلىرىنى، باي تەسەۋۋۇرى ۋە ئوبيېكتىپ تۇرمۇش رېئاللىقىدىن ئالغان تەسىراتلىرىنى ئۆلچەملەشكەن ئەندىزە - قېلىپقا چۈشۈرۈپ ئەنئەنىۋى شېئىرىيەت شەكىللىرى بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈشنىڭ قىيىنلىقىنى ھېس قىلغان ۋە ئۇنى چاچما شېئىر شەكلى ئارقىلىق لەرزان، كەڭ - كۇشادە، بىمالال ئىپادىلەپ بېرىشكە تىرىشقان. ئۇيغۇر شېئىرىيىتى يېڭى دەۋرگە قەدەم قويۇپ دەسلەپكى تەرەققىياتقا يۈزلەنگەن 50 - يىللاردا شائىر مۇھەممەتجان سادىق «سالام تارىمدىن»، «تىيانشان ناخشىسى»، «يولدا»، «سۇغا ئىزلەپ»، «يەنبېيەندىكى قىز خاتىرىسىگە»، «ئۇيغۇر ناخشىلىرى»، «يېزا يولىدا»، «گۈزەللىكنىڭ سىرى» قاتارلىق بىر يۈرۈش ئۆزگىچە ئۇسلۇبقا ئىگە شېئىرلارنى يېزىپ ئوقۇرمەنلەرنى جەلپ قىلدى، زامانىمىز ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە ئۆمىدلىك نۇرلۇق يۈلتۇز بولۇپ يالقۇنلاپ ياندى، ھەقىقىي شېئىرىي پىكىرنىڭ، شېئىرىي ھېسسىياتنىڭ مېغىزىنى چېقىپ كۆرسەتتى. بۇ شېئىرلارنىڭ ھاياتىي كۈچ بىلەن تولغان ئىدىيىۋى مەزمۇن چوڭقۇرلۇقى، ئىستېتىك قىممىتى، بەدىئىي سەۋىيىسى شۇ مەزگىلدىكى مەتبۇئات بەتلىرىنى كۆرگەن شېئىرلارنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە ۋەكىللىك قىلىپلا قالماستىن، شەك - شۇبھىسىزكى، ھازىر يېزىلىۋاتقان ھەم ئوقۇرمەنلەرنىڭ مەنىۋى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ماختىشىغا ئېرىشىۋاتقان شېئىرلارنىڭمۇ ئالدىنقى قاتارىدىن ئورۇن ئالالايدۇ.

«بادام گۈللۈك گىلەمدەك

رەڭدار،
چىرايلىق تارىم باغلىرى
كەڭ سوزۇلغان ئۇزاقتىن - ئۇزاقلارغا . . .
قۇياشتىن ئۆتكۇر رەك -
بىرنۇر
پارقىرايدۇ تارىم باھاردا
شولا چېچىپ يىراقتىن - يىراقلارغا . . .
قارا كۆز قىز لېۋىنى -
سۆيۈشكە ئىنتىلگەن يىگىتتەك،
ئىنتىلدۇق
ھەمىشە دولقۇنلاپ يەنئەن نۇرىغا.»
(«سالام تارىم» دىن)

مانا بۇ جانلاندۇرۇش، سېلىشتۇرۇش، سۈپەتلەشتىن ئىبارەت ئىستېلىستىك ۋاستىلەر ئارقىلىق ئاجايىپ مەنىدار، ئوبرازلىق سىمۋول بىلەن سىزىلغان يېڭى ھايات مەنزىرىسىنىڭ كۆركەم سۈرىتى. 1954 - يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 33 يىللىق تويىغا بېغىشلاپ يېزىلغان بۇ شېئىردا شائىر تويغا سالام يوللىغان «تارىم» نى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە سىمۋول قىلغان. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئېلىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىغا ئوخشاش تارىم بويلىرىغمۇ بەخت - سائادەت باھارىنى ئېلىپ كەلگەن دەۋر نۇرىنى يەر - جاھانغا، جىمى ھاياتلىققا يورۇقلۇق ئاتا قىلغان قۇياش نۇرىدىنمۇ ئۆتكۇر رەك قىلىپ تەسۋىرلىگەن. مانا بۇ شېئىرنىڭ كىشىلەرگە بەدىئىي لەززەت بېغىشلىغان ئېستېتىك كۈچى، دەۋر روھى ۋە ئىجتىمائىي ئەھمىيىتىدۇر.

ھايات رېئاللىقىدىن، تۇرمۇش تەپسىلاتلىرىدىن ئوي -

پىكىر، تۈيغۇ ـ ھېسسىيات سۆزۈش، ئوي ـ پىكىر، مۇھەببەت تۈيغۇسى ئىچىگە تەپسىلات تەسۋىرىنى سىڭدۈرۈش مۇھەممەتجان سادىق پوئېزىيىسىنىڭ بىر ئالاھىدىلىكى.

«كۆز كەلدى . . .
سېرىق تاۋارغا پۈركىنىپ
تولۇن يۈز كەلدى . . .
ساڭغا تولغان ئاشلىقتەك
ئېغىز تولۇپ سۆز كەلدى»

دەپ سەھرا تەنتەنىسى ئىچىدە باشلىنىدىغان «يېزا يولىدا» ناملىق شېئىر ئاددىي ھەم يېقىملىق، چوڭقۇر يېزىلغان. ئۇنىڭدا يىل بويى تۆككەن قان ـ تەرنىڭ مېۋىسىنى تېتىپ بېقىش ئۈچۈن يېزا يولىنى بويلاپ بازارغا كېتىۋاتقان ياش دېھقان ئەر ـ خوتۇننىڭ خۇشاللىق سەرگۈزەشتىلىرى، ئەمگەك كۈيلىرى، مۇھەببەت تۈيغۇلىرى لېرو ئېپىك ئۇسۇل بىلەن ئىپادىلەنگەن.

50 ـ يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىن 60 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرلىرىغىچە داۋام قىلغان «سول» چىل پىكىر ئېقىمىنىڭ قارا بورىنى ھېسسىياتى يالقۇنلۇق، پىكرى ئۆتكۈر، ئىجادىي نەپەس يولى راۋان تالانتلىق ياش شائىر مۇھەممەتجان سادىقنىمۇ گاڭگىراتماي قالمىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇ ساغلام سەنئەتكە باغلانغان قەلب رېشتى، پاك ئىنسانىي ۋىجدانى بىلەن «ئانا مۇھەببىتى»، «قەلبىم تازىمۇ چاڭقىغاندى»، «قارغا مەدھىيە»، «باھار قوشىقى»، «سېنىڭ كۆزلىرىڭ»، «بىر ھويلىدا»، «قىزىلگۈل»، «ئىرادەم ناخشىسى»، «تاڭ سەھەردە»، «ئىككى مەنزىرە»، «ئالما يۈزلۈك قىز» قاتارلىق ياخشى شېئىرلارنى ئىجاد قىلدى. بۇ شېئىرلار «سول» چىللىقنىڭ قارا بۇلۇتلىرى قاپلىغان شۇ دەۋردە ناھايىتى كەم تېپىلىدىغان، ئوقۇرمەنلەرنى

چىن سۆيۈندۈرگەن، خەلقنىڭ يۈرەك قاتلىمىدا قەدىرلىنىپ ساقلانغان ئىجادىي مەنىۋى مەھسۇلاتلاردۇر.

«قارغا مەدھىيە ناملىق شېئىردا شائىر:

«ئاق چېچەككە كۆمۈلگەن
سۆگەت ئاستىدا
تۇنجى قېتىم سۆزلىدىم ئىشقىمنى يارغا . . .
ئويۇن قىلىپ سىلكىۋىدى
بەڭگۈش قاراكۆز،
پۈركەنگەنتىم
مامۇق قارغا . . .
قار!
بالىلىقىم،
ياشلىقىمنىڭ گۈزەل سۈرىتى،
ئاق پاڭچۇدەك ئاق كۆكسۈڭگە
سىزىقلىق تۇرار»

دەپ ئىچكى دۇنياسىدىن پارتىلغان لىرىك تۈيغۇ تەسىراتى ئارقىلىق تەبىئەت ھادىسىلىرى ئۈستىدە تەبىئەتنىڭ ئۆز قانۇنىيىتى بويىچە شېئىرىي مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ، كىشى قەلبىنى ھاياجانغا سالىدىغان ئاپئاق قار مەنزىرىسىنىڭ گۈزەل سۈرىتىنى سىزىدۇ.

مۇھەممەتجان سادىق ئۈيغۇر شېئىرىيىتىدە ئۆز ئالدىغا بىر دۇنيا يارىتقان، ماھارەتتە ۋايىغا يەتكەن يۇقىرى سەۋىيىلىك شائىر. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئەكس ئەتتۈرگەن رېئاللىقنىڭ ماھىيەتلىكلىكى، ئىپادىلىگەن مەزمۇنىنىڭ تېرەن ۋە ئەھمىيەتلىكلىكى، بەدىئىي تەسىر كۈچى بىلەن ئوقۇرمەنلىرىنىڭ ئاغزىغا خۇددى داڭلىق ئىلى ئالمىلرىنىڭ تەمىدەك تېتىيدۇ، تېنىگە ئىلى قويلىرىنىڭ شورپىسىدەك سىڭىپ كېتىدۇ.

ئاپەتلىك يىللار ئاخىرلاشقاندىن كېيىن مۇھەممەتجان سادىق شېئىرىيىتى يېڭى بۇرۇلۇش دەۋرىگە كىرىپ، مەزمۇن ۋە بەدىئىيلىك جەھەتلەردىن يۇكسىلىش، چوڭقۇرلىشىش، كېڭىيىش ۋەزىيىتىنى ھاسىل قىلدى. زامانىمىزدىكى، زېمىنىمىزدىكى، كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى، كىشىلەر مۇناسىۋىتىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى كۆرگەن شائىرنىڭ ئىلھامى تېخىمۇ قاينىپ تاشتى. ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ ئۇسلۇب ئۆزگىچىلىكى شەكىل جەھەتتىنلا ئەمەس، تېما كەڭلىكى، مەندارلىقى، بەدىئىيلىكى، ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىنىڭ يارقىن، رەڭدارلىقى، پىكىر قۇرۇلمىسى ۋە تۇيغۇ رېتىمىنىڭ مەنتىقىلىق باغلىنىشى تەرەپلەردىن تېخىمۇ روشەنلەشتى. نەتىجىدە، مۇھەممەتجان سادىق شېئىرىيىتىنىڭ ئۆزىگە تەئەللۇق نېگىزلىك خۇسۇسىيەتلىرى، ئىجادىيەت ئۇسلۇبى ئوقۇرمەنلەر ئارىسىدا زور ئىنكاس پەيدا قىلدى.

مۇھەممەتجان سادىق شېئىرىيەت ھاياتىدا ئاددىي ئۇقۇملار، ئادەتتىكى چۈشەنچىلەرنى شەرھلەش بىلەن چەكلىنىپ، ئوي - پىكىرنىڭ تىرەنلىكى بىلەن تەسەۋۋۇرنىڭ چەكسىز كەڭلىكىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، ئاسان يولدا مېڭىپ غەلىبە قازىنىپ كەلگەن شائىر ئەمەس. ئۇ ھەمىشە نۇرغۇن ۋاقىت ۋە زېھنىي كۈچ سەرپ قىلىپ شېئىرلىرى ئۈستىدە كۆپ كاللا قاتۇرىدۇ، تەكرار ئويلىنىپ پىكىر يۈرگۈزىدۇ، شۇڭا ئۇنىڭ شېئىرلىرىنى ئوقۇرمەنلەرمۇ شۇنچىلىك ئويلىنىپ ئوقۇيدۇ، مۇلاھىزە قىلىدۇ. خۇددى چايناپ يېگەن تاماقنىڭ تەمى ئېغىزدىن كەتمىگىنىگە ئوخشاش شائىر مۇھەممەتجان سادىقنىڭ شېئىرلىرىنىڭ تەمى ئېسىدىن چىقمايدۇ.

بىز تۆۋەندە شائىرنىڭ 1969 - يىلى يازغان ئىككى پارچىسىغا نەزەر تاشلاپ باقايلى:

چوققىلار ئۈستىدە گۈرۈلدەر بوران،
كەڭ يېيىپ قانىتىنى ئۇچىدۇ بۈركۈت.
گويا ئۇ، قوغلايدۇ ئالدىغا سېلىپ،
قاچاقتا پىتىرلاپ قارامتۇل بۇلۇت.

شارقىراپ ياغماقتا يامغۇر شىددەتلىك،
تۇلپار ئۈيرىسى چاپار توپلىنىپ.
يىلقىنى قوتقۇزۇپ يارنىڭ تۇغدىن،
كېلىدۇ تاغ قىزى قامچا ئوينىتىپ.

ھەر بىرسى تۆت مىسرادىن تەركىب تاپقان، بەكمۇ ئىخچام يېزىلغان بۇ ئىككى پارچە بىزگە خۇددى پۈتۈن بىر تاغنىڭ كىچىكلىتىلگەن كۆرۈنۈشىدەك تۇيۇلىدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىدە مۇھىتمۇ، ۋەقەلىكمۇ، پېرسونازمۇ بار. ئالدىنقىسىدا تەبىئەت بىلەن ھايۋانات ئوتتۇرىسىدىكى ئېلىشىش، كېيىنكىسىدە تەبىئەت، ھايۋانات، ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت تەسۋىرلەنگەن. ئەل بېشىغا، شائىرغا يەنە بىر قېتىم بەخت باھارىنى ئېلىپ كەلگەن پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن شائىر مۇھەممەتجان سادىق تالانتىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئىجادىيەتتە ھەسسىلەپ ھوسۇل ئېلىشنىڭ تېپىلغۇسىز پۇرسىتىگە ئېرىشتى.

ئىشنى ئادەم قىلىدۇ. ئىشنىڭ قانداق بولۇشىنى ئادەمنىڭ ساپاسى، ئىقتىدارى، بىلىمى بەلگىلەيدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش شېئىرنى شائىر يازىدۇ. شېئىرنىڭ قانداق بولۇشىنى مۇقەررەر يوسۇندا شائىرنىڭ ساپاسى بەلگىلەيدۇ. گەپنىڭ قىسقىسى، ياخشى شېئىرلارنى ياخشى شائىرلار يازىدۇ. 80 - ۋە 90 - يىللار چەۋەندا زور شائىر مۇھەممەتجان سادىقنىڭ تىنىم تاپماي ئىزدىنىپ كۆپ ئېسىل مېۋە بەرگەن مەزگىلى — ئالتۇن دەۋرى

بولدى. ئۇ بۇ يىللاردا «مۇھەببەت ۋە ئىرادە»، «بۇگۈن شۇ كويدىمەن»، «بۇ ئاددىي قەبرە ئالدىدا»، «بۇلاق»، «بۇ پىكرىم»، «ئىنسان مېۋىلىك دەرەخ»، «تۇرپان ناخشىلىرى»، «نان»، «سالام ساڭا ئوتتۇرا ئاسىيا»، «كۆيۈۋاتقان قىزىل يۇلغۇن»، «مەجنۇن ناخشىلىرى» قاتارلىق نۇرغۇن يەككە ۋە چاتما شېئىرلارنى يېزىپ ئوقۇرمەنلىرىنى تېخىمۇ گۈزەل بەدئىي ھايات قوينىغا ۋە مەنىۋى بايلىق مۇھىتىغا باشلاپ كىردى.

«مېۋىلىك دەرەخقە ئوخشايدۇ خوددى،
ئادەمنىڭ ياشلىقى.
ئىنسانمۇ بىرەر ئالما،
ياكى ئانار
قالدۇرسا ئۆز نەسلىگە،
كۆڭۈلنى قاندۇرۇپ.
(«ئىنسانمۇ مېۋىلىك دەرەخ» تىن)

ئادەمنىڭ قانداق مەخلۇق ئىكەنلىكىنى ئايرىپ كۆرسىتىدىغان ئۆلچەم ئۇنىڭ ئادىمىيلىك خۇسۇسىيىتى، ئىنسانىي ماھىيىتى، پەزىلىتىدۇر. يۇقىرىدىكى ئەسەردە شائىر مېۋىلىك دەرەخقە ئوخشايدىغان ئىنسانىنىڭ ياشلىق چېغىنىمۇ، ھەقىقىي دوستلۇق سىرىنىمۇ ئىزچىللىققا ئىگە دىئالېكتىك بىرلىك، پەلسەپىۋى نۇقتىئىنەزەر بىلەن يورۇتۇپ، ئوقۇرمەنلەر قەلبىگە ئىنسانىي خىسلەت ۋە ئىنسانىي ئىپتىخارلىقنىڭ ئابىدىسىنى ئورنىتىشقا تىرىشىدۇ.

ئۆز ئەھدىسىگە سادىق بولۇش، ئىرادىسىگە ئىشەنچ باغلاش، كەسپىنى سۆيۈش، پاك ۋە ھاللىق بىلەن ئۆز يولىدا مېڭىش مۇھەممەتجان سادىققا خاس شائىرانە دانالىقتۇر. شائىر بىزگە «سەپەردىكى كۈنلەر» ناملىق ئەسىرىدە:

«راست مەن ئاددىي بىر ئىنسان

ۋە لېكىن پاك مېھىر ـ مۇھەببەتكە تولغان دىلىم.
بېشىمدا نە تاجىم،
نە ئۇتۇغاتىم بار،
مېنىڭ سۆيگۈنۈم،
مېنىڭ شېئىرىم،
ئىجاد ۋە ئىلىم» دەيدۇ.

ئومۇمىلاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، مۇھەممەتجان سادىقنىڭ يېرىم ئەسىر مابەينىدە، ئاساسەن، چاچما شېئىر شەكلى ئارقىلىق شەكىللەنگەن شېئىرىيىتى باشتىن ـ ئاخىر شېئىرىي پىكىر، شېئىرىي ھېسسىيات، شېئىرىي ئوبراز، بالاغەتكە يەتكەن شېئىرىي تىل سەنئىتى بىلەن تويۇندۇرۇلۇپ كەلدى. شائىرنىڭ ئۇسلۇبىدىكى تەنتەنىلىك، جىلۋىگەرلىك، نازۇكلۇق، ئەركىن، كەڭ ـ كۇشادىلىق ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئۆزگىچە ئورۇن ئىگىلىگەن شېئىرىيىتىنىڭ روناق تېپىشى، قۇدرىتىنى نامايان قىلىشىغا يول ئاچقان، زېمىن ھازىرلىدى.

ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرى، ئۇيغۇر قەلەمكەشلىرى ئىچىدىلا ئەمەس، قازاق ئوقۇرمەنلىرى، قازاق قەلەمكەشلىرى ئارىسىدىمۇ شائىر مۇھەممەتجان سادىقنى «زامانىمىزدىكى مايا كوۋىسكىي» دەپ تەرىپلەشلەرنى ئىلگىرى كۆپ قېتىم ئاڭلىغانىدىم. مېنىڭچە، مۇھەممەتجان سادىقنى مايا كوۋىسكىيغا ئوخشاش شائىر دېيىش تامامەن ئەھۋالىيەتكە ئۇيغۇن. بۇ سېلىشتۇرما، مۇلاھىزىلەردىن يەكۈنلەنگەن ھەقىقەت. ئۇ «شائىر ۋىجدانى» دا:

«يۇرىكىم ئالتۇن ئارىسىدا
سورىماقتا ئار ـ نومۇس ئىمانىنى،
چۇشەرمۇ ئالتۇن چەش
ۋەياكى پاخال ـ سامان،
كۆرۈڭلار ھەي ئادەملەر،

قەلبىمنىڭ ۋىجدانىنى!»

دەپ يۇرەك باغرىنى ئاختۇرۇپ، ئىچكى سىرىنى ئوقۇرمەنلىرىنىڭ ئالدىغا يېيىپ كۆرسىتىدۇ. دېمىسىمۇ ھەقىقىي شائىر كىشىلەر قەلبىدىكى ئوبرازىنى ئەمەل، پۇل، ئالتۇن بىلەن ئەمەس، گۈلخاندەك لاۋۇلداپ يانغان ئادەملىك سۆيگۈسى، ئوتلۇق قەلبى بىلەن تىكلەيدۇ. ئاسماندىكى قۇياش سۈزۈك ھەم ئۆتكۈر نۇرى بىلەن ئالەمنى يورۇتسا، شائىر سەمىمىي، راستچىللىقى، خالىس، پىداكارلىقى بىلەن كىشىلەر قەلبىنى يورۇتىدۇ.

پىكىر يىلتىزىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، ھېسسىيات تەسىر دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى مۇھەممەتجان سادىقنى تەدرىجىي ھالدا داستانچىلىق ئىجادىيىتى مەيدانىغا يېتەكلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە تارىخ، جەمئىيەتنىڭ يېڭى تەرەققىياتى، تۇرلۇك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئۆزلۇكسىز ئۆزگىرىشى ۋە يېڭىلىنىشى سەۋەبىدىن زېھنىلىك، تەلەپچان شائىرنىڭ تەپەككۇرى، ئالڭ - پىكرى يېڭىلاندى، بىلىم قۇرۇلمىسى بېيىدى، ماھارىتى پىشىپ يېتىلدى، ئىجادچانلىق روھى ئۇرغۇدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە خەلقنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنىڭ بېيىشىغا ئەگىشىپ، ئەدەبىي ئەسەرلەرگە بولغان تەلىپىمۇ يۇقىرىلىدى، بۇلار مۇقەررەر يوسۇندا شائىرنى تۇرمۇش مەزمۇنىنى تېخىمۇ كەڭلىك ۋە چوڭقۇرلۇقتىن بىمالال يورۇتۇپ بېرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە يىرىكرەك ژانىرلارنى قوللىنىشقا مەجبۇر قىلدى.

17 - ئەسىردە ئۆتكەن مەشھۇر كلاسسىك شائىر ئابدۇرېھىم نىزارى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا مۇھەببەت داستانلىرىنى كۆپ يېزىپ شۆھرەت قازانغىلا قالماي، غەرب تەنقىداتچىلىرى تەرىپىدىن «تەڭداشسىز مۇھەببەت كۈيچىسى» دەپ تەرىپلەنگەنىدى.

زامانىمىزدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا داستاننى ئەڭ كۆپ يازغان شائىر مۇھەممەتجان سادىقتۇر. ئۇنىڭ «قېلىن قاردىكى ناخشا»، «يۇرتۇم»، «تىيانشان بۇركۈتى»، «چىن مۇھەببەت»، «ھىجران ۋە ۋىسال»، «قىزىلگۈل ۋە بۇلبۇل ھېكايىسى»، «ۋاپا ۋە مەردلىك»، «ناخشىچى»، «ئاۋرال داستانى»، «چەت ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر»، «قىزىل يۇلغۇن»، «ستودېنتلار»، «دىلبەر ۋە ھەمراھ»، «تۇلپار مىنگەن پالۋان»، «توي ئۇستىگە توي»، «ئاتا ۋە ئوغۇل»، «بۇ دۇنيا مۇھەببەت دۇنياسى» قاتارلىق داستانلىرى، «ئىلى پەرزەنتلىرى» ناملىق شېئىرىي رومانى ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

«ئىلى پەرزەنتلىرى» ناملىق شېئىرىي رومان مۇھەممەتجان سادىق شېئىرىيىتىدىكى چوڭ ھەجىملىك يىرىك ئەسەر بولۇپلا قالماستىن، بەلكى يېڭى دەۋر ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىمۇ بەدىئىي قۇرۇلمىسى مۇكەممەل، تېما دائىرىسى كەڭ، ماتېرىيالى مول، ۋەكىللىك خاراكتېرلىك ئىگە يىرىك شېئىرىي ئەسەرلەرنىڭ بىرىدۇر.

«ستودېنتلار» ناملىق داستان مۇھەممەتجان سادىقنىڭ نۆۋەتتىكى تۇرمۇش رېئاللىقى ئىچىدىن ماھىرلىق بىلەن تېما تاللاپ، دەۋرىمىز ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ مول، رەڭدار ھايات كارتىنىسىنى سىزىپ بەرگەن ۋەكىللىك خاراكتېرلىك ئىگە يەنە بىر مۇھىم ئەسىرىدۇر. داستاندا شائىر بۇاستە بېشىدىن ئۆتكۈزگەن كەچۈرمىشلىرى بىلەن تۇرمۇش تەسىراتلىرىدىن ھاسىل بولغان، كىشىلەرنىڭ ئىلگىرىلەش، ئىنتىلىش روھىغا ئىلھام بېرىدىغان، كىشىلەرنى ئويلاندۇرۇپ تەسەۋۋۇرنى قاناتلاندۇرىدىغان سۇبېيېكتىپ تۇيغۇ، ئارزۇ - ئۇمىدلىرى ئاساسىدا قەلەم تەۋرەتكەن. ئەسەر ۋەقەلىكى باشتىن - ئاخىر ئەنئەنىۋى ئۆلچەملىك شېئىر شەكلىدە لەرزان، تۇز لىنىيىنى بويلاپ رەتلىك بايان قىلىنغان. ئىزچىل ۋەقەلىك ئىچىگە قويۇق دەۋر روھى، ئىلىم - پەن روھى، يېڭى كىشىلەر مۇناسىۋىتىدىكى

يېڭى سادا سىڭدۇرۇلگەن. بۇ داستان ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن ئوقۇرمەنلەر ئارىسىدا كۆچلۈك تەسىر قوزغىدى ھەم مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. داستانىنىڭ بۇنداق مۇۋەپپەقىيەتلىك يېزىلىشى شائىرنىڭ ماتېرىيالنى ناھايىتى ياخشى تاللىغانلىقى، ئىجادىيەت داۋامىدىكى تەلەپچان ھەم مەسئۇلىيەتچانلىقى، شۇنداقلا ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ مېغىزىنى چېقىپ ئېشىلەتكەنلىكىنىڭ نەتىجىسى.

بىز يەنە مۇھەممەتجان سادىقنىڭ «ستودېنتلار» نى يېزىش داۋامىدا پېرسوناژلارنىڭ پسىخىك ئالاھىدىلىكى، كەسپىي ئالاھىدىلىكى، ۋەقەلىرىنىڭ ئۆتكۈنچى دەۋرلىك ئۆزگىچىلىكىنى پىششىق ئىگىلەش ئاساسىدا ئەھمەتجان مۇئەللىم، دىلدار، ئۇمىد، زۆھرە، ھېزىم، شۆھرەت قاتارلىق پېرسوناژلار ئوبرازىنى ئۆز قېلىپىدا قۇيغاندەك جانلىق، ئەينەن ياراتقانلىقىنى ھېس قىلىمىز. داستاندا تەدرىجىي راۋاجلاندۇرۇلغان مۇرەككەپ ۋەقەلەر تۈگۈنىمۇ ئاخىرىدا ئەقىلغا مۇۋاپىق ھالدا ئۆز يېشىمىنى تاپقان، شۇنىڭدەك پېرسوناژلار خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىشكە مۇناسىۋەتلىك زىددىيەتلەرمۇ ئۆز قانۇنىيىتى بويىچە بىر تەرەپ قىلىنغان.

قىسقىسى، «ستودېنتلار» نامىلىق داستاننى دەۋرىمىز ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ گۈزەللىك كۆيى، ئىلىم - پەنگە يۈرۈش قىلىش مارشى دېيىشكە بولىدۇ.

كۆڭلۈمدىكىنى ئېيتسام، ئېلىمىز قازاقلىرىنىڭ مەشھۇر شائىرى تاڭجارىق جولدىنىڭ «ئىلى مەنزىرىسى» نامىلىق ئۇزۇن شېئىرىنى ئوقۇپ چوڭقۇر ھاياجانغا چۆمۈلگەنىدىم. مۇھەممەتجان سادىق ئەپەندىنىڭ بۇنىڭ بىلەن ئوخشاش تېمىدا يېزىلغان «يۇرتۇم» نامىلىق داستانىنى ئوقۇپمۇ شۇنداق ھاياجانلاندىم. شائىرنىڭ پىكىر يۈكسەكلىكى بىلەن ھېسسىيات يۈكسەكلىكى ئېپىك داستانلىرىغىمۇ قويۇق سىڭدۇرۇلگەن ھەم ئۇلارنىمۇ زور ھاياتىي كۈچ، بەدىئىي قۇدرەتكە ئىگە قىلغان.

كەڭلىك، مۇكەممەللىك ۋە چوڭقۇرلۇق

بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر پروزا ئىجادىيىتى ئىلگىرىكىلەرگە سېلىشتۇرۇپ بولمايدىغان دەرىجىدە يۈكسەلدى. بىراق تېما جەھەتتىكى كەڭلىك، بەدىئىي قۇرۇلما جەھەتتىكى مۇكەممەللىك، ئىپادىلەش سەنئىتى جەھەتتىكى ئۆزگىچىلىك، مەزمۇن جەھەتتىكى چوڭقۇرلۇق تەلىپىگە يەتكەن ئەسەرلەر يەنىلا ئىنتايىن ئاز.

تالانتلىق ياش يازغۇچى مۇھەممەد باغراشنىڭ «ئاقساق بۇغا» ناملىق پوۋېستى ئەنە شۇ «ئاز» نىڭ بىرى بولۇشقا مۇناسىپ مۇنەۋۋەر ئەسەردۇر. ئۇ تاللىغان تېمىسىدىن تارتىپ بەدىئىي قۇرۇلمىسىغا، قوللانغان ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىدىن تارتىپ تىل ئىشلىتىش سەنئىتىگە قەدەر ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبتا ئىجاد قىلغان.

مۇئەييەنلەشتۇرۇشىمىز كېرەككى: «ئاقساق بۇغا» يالغۇز مۇھەممەد باغراش ئىجادىيىتىدىكى خاس سالماقلىق، تەسىرى زور، ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئەسەر بولۇپلا قالماستىن، بەلكى يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ۋەكىللىك ئەسەرلەرنىڭ بىرى بولالايدۇ.

كەڭلىك، مۇكەممەللىك ۋە چوڭقۇرلۇققا قاراپ يۈزلەنگەن بەدىئىي ئەدەبىيات كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش پائالىيىتىنى، رېئال

دۇنيانى ئۆزگەرتىش، يېڭىلاش يولىدىكى كۈرىشىنى، ئارزۇسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئېستېتىك تەلىپىنى قاندۇرۇش بىلەن چەكلىنىپ قالماستىن يەنە ماكان، زامان، دەۋر، دۆلەت، مىللەت چېگرىسىدىن ھالقىپ، پۈتۈن ئىنسانلارنىڭ ئورتاق ئىنسانىي بۇرچىنى ئادا قىلىش نىشانىنى كۆرسىتىپ بېرىش ۋەزىپىسىنىمۇ ئۈستىگە ئالالايدۇ. چۈنكى ئىنسانلار ئۆزئارا ئورتاقلىشىش، ئۆزئارا پايدا يەتكۈزۈش، ئۆزئارا ھەمنەپەس، تەقدىرداش بولۇشتىن تاشقىرى، تەبىئەتنى سۆيۈش، ھاياتلىق دۇنياسىدا ئۆزلىرى بىلەن بىللە ياشاۋاتقان ھايۋانلارنى قوغداش، ئاسراش قاتارلىق ئۇلۇغۋار ئىشلار بىلەنمۇ چېتىشىپ كېتىدۇ. بۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، يازغۇچىلارنىڭ كىشىلىك تۇرمۇشتىن ھالقىپ ھاياتلىق دۇنياسىغا، ئانا تەبىئەتكە نەزەر سېلىشى، ھازىرقى، كەلگۈسى ئىشلار ئۈستىدە چوڭقۇر ئويلىنىشى، ئىزدىنىشى زۆرۈر. مۇرەككەپلىك، كەڭلىك، چوڭقۇرلۇققا ئۆتۈش يولى بىلەن كىشىلەر خىيالىنى قاناتلاندۇرۇپ، ئاددىي ئادەملەرنىمۇ، ئالىيجاناب ئادەملەرنىمۇ ئالەمشۇمۇل ئويغا سېلىش مەسىلىسى - ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى تولىمۇ مۇشكۈل ئىش.

ئىسلاھات دولقۇنى دىيارىمىزغا ئېلىپ كەلگەن بۈيۈك ئۆزگىرىشلەر يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى تېخىمۇ باي ماتېرىيال مەنبەسى بىلەن تەمىن ئەتتى. يازغۇچىلىرىمىزنى ئالەملىك تەپەككۇر، غايەت زور ئىجادىي كۈچ، يېڭىچە قاراشقا ئىگە قىلدى. ئۇمىدلىك ياش يازغۇچى مۇھەممەت باغراشنىڭ «ئاقساق بۇغا» ناملىق پوۋېستىدا زامانىمىزدىكى ئاددىي ئادەملەر تۇرمۇشىنىڭ مەزمۇنى ئىنسانىي مۇناسىۋەتتىن ھايۋانات دۇنياسى

بىلەن بولغان مۇناسىۋەتكە كېڭەيتىلىپ، ۋەقەلىك كىشىنى ئويغا سالىدىغان دەرىجىدە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

ئەسەر ۋەقەلىكى ئىككى لىنىيە بويىچە بايان قىلىنىدۇ. سۈژىت تەرەققىياتى بىرىنچى ھايۋانلارنىڭ ھايات - ماماتلىق سەرگۈزەشتىلىرىگە مەركەزلەشسە، بىرىنچى ۋەتەن، خەلقنىڭ ئامانلىقىنى قوغداش يولىدا شەرەپلىك ۋەزىپىلەرنى ئۆتەۋاتقان جەڭچىلەر تۇرمۇشىغا مەركەزلىشىدۇ. ۋەقەلىكىنىڭ يېشىمىمۇ كىشىلەر ئويلىمىغان يەردىن چىقىدۇ.

زىددىيەتسىز تۇرمۇش بولمىغاندەك، كۈرەشسىز ھاياتلىقمۇ بولمايدۇ. ئىنسانلارنىڭ ھاياتىدا ھايات - ماماتلىق تىركىشىشلەر مەۋجۇت بولۇپ تۇرغىنىدەك، ھايۋانلار ئوتتۇرىسىدىمۇ ئاشۇنداق تىركىشىشلەرنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى مۇقەررەر. پوۋېستتا تەسۋىرلەنگەن مارال (ئەسەردە «ئانا بۇغا» دەپ ئېلىنغان) نىڭ موزىيىنى (ئەسەردە «بۇغا بالىسى» دەپ ئېلىنغان) ئەگەشتۈرۈپ قېچىشى ۋەھشىي بۆرىنىڭ ھۇجۇمىدىن ھەم ئۆزىنىڭ ھەم موزىيىنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئىدى. چۈنكى، ئاچ بۆرىنىڭ ئالدى بىلەن موزاينى، ئاندىن مارالنى ئۆزىگە يەم قىلىشى تۇرغان گەپ. ئەگەر ئاچ بۆرى ئاشۇنداق ۋەھشىيلىك بىلەن ئوزۇقلۇق تېپىپ يېمىسە، ئۇنىڭ ھايات كەچۈرۈشى مۇمكىن ئەمەس. بۇ خىل قانۇنىيەت ۋە مەنتىقە ئانا تەبىئەت تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن. يازغۇچىنىڭ پوۋېستتا ئۆزى تاللىغان تېمىنى چۆرىدەپ، ئادەمىيلىك سۈپەت بېرىلگەن ھايۋانلارنىڭ ئوبرازىنى يارىتىپ، ئۇلارغا بىرەك ئالىيجاناپ ئىنسانىي پەزىلەت ۋە مۇھەببەتنى گەۋدىلەندۈرىدىغان روشەن

خاراكتېر بېرىشكە تىرىشقان. شۇنىڭدەك مەسەللەردىكى جاللاندۇرۇش ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ، ئەسەردە نۇقتىلىق تەسۋىرلەنگەن ھايۋانلارنىمۇ خۇددى ئادەملەرگە ئوخشاش مۇلاھىزە يۈرگۈزەلەيدىغان، ئويلىيالايدىغان، ھەسرەتلىنىدىغان ۋە ھاياجانلىنىدىغان ئالاھىدىلىككە ئىگە قىلغان. بۇنىڭ بىلەن كىتابخانىلارنى ئادەملەرنى قانداق چۈشەنگەن بولسا، ھايۋانلارنىمۇ شۇنداق چۈشىنىش ۋە شۇنداق قەدىرلەش تۇيغۇسىغا كەلتۈرگەن. ئادەملەرنىڭ ياشاش شارائىتى بىلەن ھايۋانلارنىڭ ياشاش شارائىتىنى بىر قەدەر ئەتراپلىق، پىششىق يورۇتۇپ بېرىش ۋە بۇلار ئوتتۇرىسىدىكى بىرلىك، بېقىندىلىق، قارىمۇ قارشىلىق مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە تەپسىلاتلار تەسۋىرىدىن تولۇق پايدىلانغان.

مەلۇمكى، تەپسىلاتلار تەسۋىرى ھەجمى چوڭراق ئىپىك ئەسەرلەردە ئاساسلىق ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. ئۇ پېرسونا‌ژلارنىڭ ھەرىكىتى، ھېسسىياتى، تىلى ۋە شارائىت، مۇھىت قاتارلىقلارنىڭ كونكرېت تەسۋىرىنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇپ، ئوبرازلاشتۇرۇپ بېرىشنىڭ ئىخچاملانغان كىچىككىنە تەركىبىي بىرلىكى بولۇپ، ئەسەرنىڭ مەركىزىي ئىدىيىسىگە بىۋاستە بېقىندۇرۇلغان ھالدا ئىپادىلىنىدۇ. پۈۋېستنىڭ ئاساسلىق گەۋدىسىنى تەشكىل قىلغان بۇغا موزىيىنىڭ ھاياتلىق يولىدىكى كەچۈرمىشلىرى، ئىشقيارنىڭ ئۇنىڭ سۈنغان پۇتىنى داۋالاش جەريانى، مارالنىڭ ئېچىنىشلىق ھايات سەرگۈزەشتىلىرى بىلەن تراگېدىيىلىك تەقدىرى پۈتۈن بەدىئىي ئەسەرنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئىزچىللىققا، تەسىرچانلىققا، ئېستېتىك

قىممەتكە، مول ئىجتىمائىي ئۇنۇمگە ئىگە قىلغان.

«ئاقساق بۇغا» ناملىق پۈۋېستتا يازغۇچىنىڭ بەدىئىي ئومۇملاشتۇرۇش پرىنسىپى ئاساسىدا ئىش كۆرۈپ، ئادەملەرنىڭ ھايۋانلارغا قارىتىلغان كۆيۈنۈش، ئاسرىشىنى ھەقىقىي ئىنسانپەرۋەرلىكنىڭ مۇھىم مەزمۇنىغا ئايلاندۇرۇپ ئىپادىلىشىدىكى ئالدىنقى شەرت ئاتا تەبىئەت ئاتا قىلغان كەڭرى زېمىندۇر. تېخىمۇ ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا، تاللانغان ۋەقە، تەپسىلاتلاردىكى چىنلىق، پېرسونا‌ژلار خاراكتېرىدىكى سەمىمىي - ساداقەتلىك، ئۇلارنىڭ كەچۈرمىشلىرىدىكى تەبىئىيلىك، مۇناسىۋەتلىرىدىكى دىئالېكتىك بىرلىك ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن رەھىمدىللىق قاتارلىقلار بەلگىلىك كونكرېت شارائىتتا ئۆسۈپ يېتىلگەن، مەلۇم ماكاندا بىخلانغان.

يازغۇچى ئەسەردە ئادەملەر بىلەن ھايۋانلارنى ئەركىن، كەڭ - كۇشادە ئۇچراشتۇرۇش مۇددىئاسى بىلەن قويۇق ئورمان قاپلىغان تاغلىق رايونىنى يەنى ئادەم قارىسى ناھايىتى ئاز كۆرۈنىدىغان مۇھىتنى چېۋەرلىك بىلەن تاللىغان. «ئاقساق بۇغا» نىڭ تېمىسى ئادەملەر بىلەن ھايۋانلارنىڭ مانا مۇشۇنداق ھاياتلىق دۇنياسىدىن، تۇرمۇش قايىنىمىدىن تاللانغان بولغاچقا، بۇ تېما ئاشۇنداق يېڭى بولۇپلا قالماي، ئىجتىمائىي ئۇنۇمى جەھەتتىمۇ تولىمۇ ئەھمىيەتلىكتۇر. بۇ ئەسەردە ئادەملەر بىلەن ھايۋانلار ئوتتۇرىسىدىكى تەقدىرداشلىق بىر قەدەر كەڭ دائىرە ئىچىدە ئىنچىكە تەسۋىرلەنگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭدا يەنىلا ئادەم ۋە ئۇلارنىڭ پائالىيىتى ئاساسلىق ئورۇنغا قويۇلغان. تەبىئەت ۋە ھايۋانلار دۇنياسىدىكى گۈزەللىك ئۇستىگە يەنىلا

كىشىلەر قەلبىدىكى گۈزەللىك دەسستىلگەن. يازغۇچى ئىنسانلارنىڭ ۋۇجۇدىغا سىڭگەن رەھىمدىللىك بىلەن رەھىمسىزلىكنى، پاكلىق بىلەن ئىپلاسلىقنى ئۇلارنىڭ مۇناسىۋەتلىرىدىكى ئاشكارە تەرەپلەر ئارقىلىق ئەمەس، تېخىمۇ مۇھىمى ئادەملەرنىڭ ھايۋانلارغا، تەبىئەتكە تۇتقان مۇئامىلىسى ھەم پوزىتسىيىسى ئارقىلىق گەۋدىلەندۈرگەن. مارالنىڭ ئۆز باغرىنى يېرىپ چىققان موزىيىغا بولغان كۆيۈنۈشى، بۆرىنىڭ مارالنى موزىيى بىلەن تۇتۇپ ئوزۇقلۇق قىلىش يولىدىكى ھۇجۇمى مەركەز قىلىنغان ھايۋانلار ئارىسىدىكى مۇھەببەت، نەپرەت، رەھىمدىللىك، ۋەھشىلىكنىڭ ئاشكارىلىنىشى تاغ ئارىسىدا، ئورمانلىق ئىچىدە، جۇدۇنلۇق قىش مەزگىلىدە باشلانغان بولسا، ئاددىي جەڭچى ئىشقىيارنىڭ قەيسەرلىكى، تىرىشچانلىقى، ۋاپادارلىقى كىشىلەرگە قارىتىلغان مۇئامىلىسىدىن ھالقىپ كەتكەن تەبىئەت — ئانا زېمىنگە بولغان سۆيگۈسى، ئۆلۈش ھالىتىگە چۈشۈپ قالغان بۇغا موزىيىنى بېقىپ قاتارغا قوشۇش ئۈچۈن كۆرسەتكەن پىداكارلىقى؛ پولىك كوماندىرىنىڭ بۇغا موزىيىنى ئۆلتۈرۈپ يېيىش ئۈچۈن قىلغان ھەرىكەتلىرى ھەربىي تۈرمۈش مۇھىتىدىن باشلىنىدۇ. بۇلار ئەسەردە ئاساسلىق قەھرىمان ئىشقىيار ئوبرازىنى يارىتىش جەريانىدا نامايان بولىدۇ. ئىشقىيارنىڭ خاراكتېرى ئاقساق بۇغىنى داۋالاش، ئۇنى خۇددى ئۆزىنىڭ بىر قورساقتىن چۈشكەن قېرىندىشىدەك ئەتىۋارلاپ بېقىپ قاتارغا قوشۇشى داۋامىدا تېخىمۇ كونكرېت ئاشكارلىنىدۇ.

يازغۇچىنىڭ سۈبيېكتىپ دۇنياسىدىكى سەزگۈ، ھېسسىيات

كەڭلىكى، ئوبيېكتىپ جەھەتتە ئېرىشكەن ماھىيەتلىك تۈرمۈش ماتېرىياللىرى، تەپەككۇرىدىكى چوڭقۇرلۇق، تەسەۋۋۇرىدىكى ئەركىنلىك، ئىزدىنىش يولىدىكى قاتتىق تەلەپچانلىقى، ئىپادىلەش ئۇسۇلىدىكى ئىجادىيلىكى قاتارلىقلار ئەسەرنىڭ تەسىرچانلىقىنى ئاشۇرۇشقا، ئىدىيىۋىلىك ۋە بەدىئىيلىك جەھەتتىكى قىممىتىنى ئۆستۈرۈشكە مۇقەررەر يوسۇندا تۈرتكى بولىدۇ، تەسىر كۆرسىتىدۇ.

مۇھەممەد باغراش «ئاقساق بۇغا» نى يېزىش جەريانىدا سەنئەت قانۇنىيىتىگە، تۈرمۈش چىنلىقىنى بەدىئي چىنلىققا ئايلاندۇرۇش پرىنسىپىغا مۇراجەت قىلىپ، ئىجادىيەتتە ئۆز ئىرادىسى، ۋىجدانى، جەمئىيەت تەرەققىياتى ۋە تەبىئەت دىئالېكتىكىسى ھەققىدىكى بىلىملەردىن ئورۇنلۇق پايدىلانغان.

ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى پايدا - زىيانىنى چىقىش قىلغان قارىمۇ قارشىلىق، بىرلىك مۇناسىۋەت بىلەن ھايۋانلار ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇ قارشىلىق ۋە بىرلىك مۇناسىۋەت — پۈتكۈل ھاياتلىقنى مۇقەددەس ماكان بىلەن تەمىن ئەتكۈچى ئانا تەبىئەتنىڭ تەڭپۇڭلۇقلىقنى ساقلاشقا بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئامىللار جۈملىسىگە كىرىدۇ. بۇ ھەقىقەتنى ئىلمىي ئاساستا ئىسپاتلاپ بېرىش مەسىلىسىگە قارىغاندا ئەدەبىي ئەسەرلەردە ئەكس ئەتتۈرۈش مەسىلىسى يازغۇچىدىن يۇقىرى ماھارەت تەلەپ قىلغاچقا تولىمۇ قىيىنغا چۈشىدۇ.

ئاپتور ئۆز ئەسىرىدە بايان قىلىنغان پۈتۈن ۋەقەلىكنىڭ مېغىزىنى ئىشقىيار بىلەن بۇغىنىڭ ئاقساق موزىيى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە مۇجەسسەملەپ، كىتابخانلارنىڭ

كۆز ئالدىدا ئاجايىپ تەسىرلىك مەنزىرىنى شەكىللەندۈرىدۇ. جەڭچى يىگىت ئىشقىيار تاغلىق رايوندا ۋەزىپە ئۆتەۋاتىپ پۈتى سۇنۇپ ھاڭنىڭ ئىچىدە ياتقان بۇغا موزىيىنى ئۇچراتتىپ، بىرىنچى قېتىم ۋەھشىي بۆرىنىڭ ئاغزىدىن، ئىككىنچى قېتىم پولىك كوماندىرىنىڭ پىچىقىدىن قۇتۇلدۇرۇۋالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇنىڭ پۈتىنىمۇ داۋالاپ ساقايتىپ، ئۇنى ياشاش ئىقتىدارىغا ئېرىشتۈرىدۇ. بۇ ئارقىلىق ئىشقىيار بۇغا نەسلىنىڭ سەممىي دوستى، ۋاپادار باغۋەنى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۆزىنىڭ ئاجايىپ تەسىرلىك ئالىيجاناب بۇرچىنى ئادا قىلىدۇ. ھاياتلىق قانۇنىيىتىدىن قارىغاندا: مەيلى ئادەملەر، مەيلى ھايۋانلار ئۇچۇن بولسۇن، ئۆز «ئەركى بىلەن ياشاپ» ئۆز «ئەجلى بىلەن ئۆلۈش» تىنمۇ يۈكسەكرەك ئىش بولمىسا كېرەك.

ئىشقىيار جىددىي ۋە كەسكىن ئېلىشىشلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ، بۇغا موزىيىنى مۇستەقىل ياشاش ھالىتىگە كەلتۈرۈش بىلەن ئۇنىڭ تىلسىز ئېڭىغا «ئادەملەر بىز ئۇچۇن خىزمەت قىلغان ئىكەن، بىزمۇ ئۇلار ئۇچۇن خىزمەت قىلىشىمىز لازىم» دېگەن تونۇشنى سىڭدۈرىدۇ. يازغۇچى بۇ ئارقىلىق بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ دۇنيانى تونۇش، دۇنيانى ئۆزگەرتىشدىكى غايەت زور رولىنى تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا گەۋدىلەندۈرىدۇ.

ئىشقىيار كېيىنكى رېئاللىقنىڭ تەقەززاسى بويىچە كۆڭلىگە پۈككەن دەسلەپكى پىلانىنى ئۆزگەرتىشكە مەجبۇر بولىدۇ - دە، ئۆزى بىۋاستە ئەجىر سىڭدۈرگەن، بېقىپ يېتىلدۈرگەن ھاياتلىق ئاتا قىلغان بۇغا موزىيىنى بەزى

كىشىلەرنىڭ خەۋپىلىك كۆزلىرىدىن بىراقلا قاچۇرۇش مەقسىتىدە ئۇنى كىندىك قېنى تۆكۈلگەن ماكان — ئانىسى ياشاۋاتقان ئورمانلىققا ئاپىرىپ قويۇپ بېرىدۇ. لېكىن ئۇنىڭ مۇددىئاسىنى ئەكسىچە بۇغا موزىيى ئۆزۈن ئۆتمەيلا قايتىپ كېلىپ ئۆزىنىڭ غەمگۇزارى — ئىشقىياردىن ئايرىلمايدىغانلىقىنى تىلى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئەملىي ھەرىكىتى ئارقىلىق ئىسپاتلايدۇ. بىراق شۇنداق قەتئىي ئىرادىگە كەلگەن موزاي، ئىشقىيار بىلەن پولىك كوماندىرنىڭ «كەتمىنىنى چاپقان» روتا كوماندىرى ئوتتۇرىسىدا قاتتىق سۇركۇلۇش يۈز بەرگەن كۈنى توساتتىن يوقاپ كېتىدۇ. چۈنكى ئۇ، روتا كوماندىرنىڭ ئىشقىيارنى ئىشخانىدىن چىقىرىۋېتىپ، پولىك تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقىغا ئۆزىنى ئۆلتۈرۈش ھەققىدە بەرگەن تېلېفونىنى ئاڭلاپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئانىسىنىڭ بىر زامانلاردا «ئۇلار (ئادەملەرنى دېمەكچى) قوينى ئۆلتۈرۈپ يېيىش ئۈچۈن بوردايدۇ» دېگەن سۆزىنى ئېسىگە ئالغان. شۇنىڭ بىلەن بۇغا موزىيى خەتەرلىك قورغاندىن چىقىپ ئۆزىگە تونۇش «بۆرى تولا» ئېقىنى بويىغا كېلىدۇ. تۇغۇلغان ماكانىنىڭ ئورمانلىرىنى، چۆپلۈك - قىيالىرىنى، تاشلىرىنى كۆرىدۇ. لېكىن بۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇنى ئۆزىگە جەلپ قىلالمايدۇ. ئۇ يەنىلا شەپقەتچىسى ئىشقىيارنى سېغىنىدۇ. ئۇ بۇغا نەسلىنىڭ شان - شۆھرىتىنى ساقلاپ، خىسلەتلىك مېھرىبان، ۋاپادار ئادەملەرنى تونۇش، چۈشىنىش، سۆيۈش، ئۇلارنىڭ قەدىر - قىممىتىگە يېتىشكە قايتىدىن بەل باغلاپ جەڭچىلەر ئورۇنلاشقان جايغا ئايلاغ بېسىپ ئىشقىيارنى تاپىدۇ.

پوۋېستتا هايۋانلار خسلىتى گەۋدىلەندۈرۈلگەن مۇناسىۋەتنى، ئادەملەر بىلەن هايۋانلارنىڭ خاراكتېرىدىكى گۈزەللىكنى ئەكس ئەتتۈرگەندە، ئارىسىغا هەرگىزمۇ تەڭلىك بەلگىسىنى قويمىغان. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇلاردىكى مۇستەقىللىق بىلەن بېقىندىلىقنى، بىرلىك بىلەن قارىمۇ قارشىلىقنى، رېئاللىستىك ئۇسۇل بىلەن گۇمانىستىك ئۇسۇلنىڭ بىرلىكنى بەدىئىي كەڭلىك پەللىسىگە كۆتۈرۈپ ئىپادىلىگەن. ئەسەردە هەممىدىن بۇرۇن ئادەمنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى، رولى خېلى تولۇق گەۋدىلەندۈرۈلگەن. ئادەم جاهاننىڭ تۈۋرۈكى، هاياتلىقنىڭ مەركىزى، ئانا تەبىئەتنىڭ گۈلتاجى، گۈزەللىكنىڭ ئىجادكارى. ئادەمسىز يەر ـ زېمىننىڭ نېمە ئەهمىيىتى بولسۇن؟! بىراق ئادەمنىڭ باشقا جانلىقلارغا رەهىم ـ شەپقەت قىلىشى ناتايىن. پەقەت ئىنسانپەرۋەرلىك، ۋاپادارلىق روهىغا ئىگە بىلىملىك ئادەملەر يالغۇز ئىنسانلار ئۈچۈن بەخت ـ سائادەت ئەكېلىپلا قالماستىن، ئانا تەبىئەت ۋە ئۇنىڭ قويىنىدا ياشىغۇچى مەخلۇقلارغىمۇ بەخت ئېلىپ كېلىدۇ.

پۈتۈن هاياتلىقنىڭ مەنبەسى هېسابلانغان ئانا تەبىئەت ئۆزىنىڭ ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلاپ تۇرۇش ئۈمىدىنى ئالدى بىلەن ئادەملەرنىڭ زىممىسىگە يۈكلىگەن. بۇ «ئۆزىنى چەكسىز مۇهەببەت بىلەن سۆيىدىغان ئەقىللىق، ئىشچان ئادەملەر» نىڭ قولىدىن كېلىدۇ.

«ئاقساق بۇغا» پوۋېستىنىڭ قۇرۇلمىسى خىلمۇ خىل ۋەقەلەر، كۆپ تەرەپلىمىلىك هاياتلىق مەزمۇنلىرىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، بۇلارنىڭ هەممىسى ئادەملەر بىلەن هايۋانلارنىڭ رېئال مۇناسىۋىتىدىن تاللانغان. يازغۇچى ئەسەرنىڭ مەركىزي ئىدىيىسىنى يورۇتۇپ بېرىشته ئادەملەرنى يېتەكچى، هەل قىلغۇچى، هايۋانلارنى يارەمچىلىك رول ئويىنىغۇچى ئورۇندا قويۇپ تەسۋىرلىگەن.

شۇبهىسىزكى، ئادەم تەبىئەت ۋە جەمئىيەتنىڭ خوجايىنى، ئادەملەرنىڭ شۇنداق ئالاهىدە ئىمتىيازغا ئىگە بولۇشى، ئۇلارنىڭ

ئادەملەر بىلەن هايۋانلار ئوتتۇرىسىدىكى بىرلىك مۇناسىۋىتىنى، ئادەملەر بىلەن هايۋانلارنىڭ خاراكتېرىدىكى گۈزەللىكنى ئەكس ئەتتۈرگەندە، ئارىسىغا هەرگىزمۇ تەڭلىك بەلگىسىنى قويمىغان. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇلاردىكى مۇستەقىللىق بىلەن بېقىندىلىقنى، بىرلىك بىلەن قارىمۇ قارشىلىقنى، رېئاللىستىك ئۇسۇل بىلەن گۇمانىستىك ئۇسۇلنىڭ بىرلىكنى بەدىئىي كەڭلىك پەللىسىگە كۆتۈرۈپ ئىپادىلىگەن. ئەسەردە هەممىدىن بۇرۇن ئادەمنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى، رولى خېلى تولۇق گەۋدىلەندۈرۈلگەن. ئادەم جاهاننىڭ تۈۋرۈكى، هاياتلىقنىڭ مەركىزى، ئانا تەبىئەتنىڭ گۈلتاجى، گۈزەللىكنىڭ ئىجادكارى. ئادەمسىز يەر ـ زېمىننىڭ نېمە ئەهمىيىتى بولسۇن؟! بىراق ئادەمنىڭ باشقا جانلىقلارغا رەهىم ـ شەپقەت قىلىشى ناتايىن. پەقەت ئىنسانپەرۋەرلىك، ۋاپادارلىق روهىغا ئىگە بىلىملىك ئادەملەر يالغۇز ئىنسانلار ئۈچۈن بەخت ـ سائادەت ئەكېلىپلا قالماستىن، ئانا تەبىئەت ۋە ئۇنىڭ قويىنىدا ياشىغۇچى مەخلۇقلارغىمۇ بەخت ئېلىپ كېلىدۇ.

پۈتۈن هاياتلىقنىڭ مەنبەسى هېسابلانغان ئانا تەبىئەت ئۆزىنىڭ ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلاپ تۇرۇش ئۈمىدىنى ئالدى بىلەن ئادەملەرنىڭ زىممىسىگە يۈكلىگەن. بۇ «ئۆزىنى چەكسىز مۇهەببەت بىلەن سۆيىدىغان ئەقىللىق، ئىشچان ئادەملەر» نىڭ قولىدىن كېلىدۇ.

«ئاقساق بۇغا» پوۋېستىنىڭ قۇرۇلمىسى خىلمۇ خىل ۋەقەلەر، كۆپ تەرەپلىمىلىك هاياتلىق مەزمۇنلىرىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، بۇلارنىڭ هەممىسى ئادەملەر بىلەن هايۋانلارنىڭ رېئال مۇناسىۋىتىدىن تاللانغان. يازغۇچى ئەسەرنىڭ مەركىزي ئىدىيىسىنى يورۇتۇپ بېرىشته ئادەملەرنى يېتەكچى، هەل قىلغۇچى، هايۋانلارنى يارەمچىلىك رول ئويىنىغۇچى ئورۇندا قويۇپ تەسۋىرلىگەن.

شۇبهىسىزكى، ئادەم تەبىئەت ۋە جەمئىيەتنىڭ خوجايىنى، ئادەملەرنىڭ شۇنداق ئالاهىدە ئىمتىيازغا ئىگە بولۇشى، ئۇلارنىڭ

باشقا جانلىقلارغا، بولۇپمۇ هايۋانلارغا قارىغاندا كۆپ پاراسەتلىك، ئەقىللىق بولغانلىقىدىندۇر. ئەگەر ئادەملەر يۇكسەك ئادەمىيلىك پەزىلىتىگە مۇناسىپ ئىش كۆرۈپ، ئەقىل - پاراسەت، بىلىم قۇدرىتىنى كۆرسەتمىسە، بۇنىڭدىن ئىنسانلارنىلا ئەمەس، تەبىئەت دۇنياسىدىكى باشقا جانلىقلارنىمۇ بەھرىمەن قىلالىسا، ئاندىن رەھىمدىللىق بابىدا كامالەتكە يەتكەن بولىدۇ. تەبىئەت ۋە جەمئىيەتنىڭ گۈللىنىشىگە مۇناسىپ ھەسسىسىنى قوشالايدۇ. مانا بۇ كەڭ كىتابخانىلار «ئاقساق بۇغا» پوۋېستىنى ئوقۇغاندىن كېيىن كېلىدىغان ئورتاق تەسىراتتۇر.

ئادەم ۋە هايۋانلار ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق، مېھرىبانلىقىنى ئىبارەت بىرلىك مۇناسىۋەتنىڭ مۇستەھكەملىنىشى ياكى بۇزۇلۇشى — تەبىئەت دۇنياسىنىڭ ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقى ۋەزىيىتىنىڭ قانداق بولۇشىغا بىرىپ تاقىلىدىغان مەسىلە. مۇبادا تەبىئەت دۇنياسىنىڭ ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقىدا ئېغىر بۇزۇلۇش يۈز بەرسە، ئۇ هالدا ئىنسانلار بىلەن هايۋانلارنىڭ تەقدىرىنىڭ ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىش قىيىن.

دۇنيادىكى هاياتلىقلارنىڭ هەممىسىنىڭ ئۆزلىرىگە يارىشا تىرىكچىلىك يولى، تۇتىدىغان ئورنى ۋە ئويناىدىغان رولى بولىدۇ. بۇ نۇقتىنى ئاڭلىق چۈشىنىش ئىقتىدارىغا ئىگە مەخلۇقات يەنىلا ئادەملەردۇر. ئەمما ئادەملەر بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ. ئەسلىدىمۇ ئادەملەر بىر - بىرىگە ئوخشاش قالماسلىقى كېرەك، ئەلۋەتتە. شۇڭا ئەدەبىي ئەسەرلەردە تەسۋىرلەنگەن پېرسونازلارمۇ بىر - بىرىگە ئوخشمايدۇ. بۇ ئوخشماسلىقنى رېئاللىقتا ياشىغان ۋە ياشاۋاتقان ئادەملەرنىڭ ئىنسانىي تەبىئىتى كەلتۇرۇپ چىقارغان. يازغۇچى ئاشۇ ئوخشاشمىغان ئادەملەر ئىچىدىن ئىشقىيارنى تىپىك خاسلىققا ۋە ئومۇمىيلىققا ئىگە شەخسكە ئايلاندۇرۇپ، باشقىلارغا ئوخشايدىغان هەم ئوخشمايدىغان ئۆزگىچىلىككە ئىگە تىپىك پېرسوناژ ئوبرازى قىلىپ يارىتقان.

ئىشقىيار ئوبرازىدىكى ئۆزگىچىلىك ئۆزىنى ئوراپ تۇرغان مۇھىتتىن كەلگەن قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىش جەھەتتىكى قەتئىيلىكىدە؛ پىكىر يۈرگۈزۈش، شەيئىلەرگە باھا بېرىش، شەيئىلەرنى چۈشىنىش، مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىش جەھەتتىكى قاراشلىرىنىڭ روشەنلىكىدە ۋە ئۇمىدۋارلىققىدا ئىپادىلىنىدۇ. ئۇنىڭ خاراكتېرىدە باشتىن - ئاخىر بىر خىل ئىزچىللىقنى ساقلاپ كەلگەن يېقىملىق سېھرىي كۈچ بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ ئادەملەرنىلا ئەمەس، بەلكى ياۋايى هايۋانلارنىمۇ ئۆزىگە جەلپ قىلالىغان.

يازغۇچى پوۋېستتا قىستۇرۇپ بايان قىلغان مارالنىڭ تراگېدىيە بىلەن ئاخىرلاشقان سەرگۈزەشتىلىرىمۇ ئەسەر مەزمۇنىنى بېيىتىش، يېڭىلاش، تەسىر كۈچىنى، ئىجتىمائىي ئۇنۇمىنى ئاشۇرۇشقا تۈرتكە بولۇش، چوڭقۇرلاشتۇرۇش رولىنى ئوينىغان.

هاياتلىقنىڭ ئالتۇن نۇرلىرى چېچىلىپ تۇرغان بۇ دۇنيا، بۇ تىرىكچىلىك زېمىنىدا ئانا - بالىلىق مۇھەببەت ئىنسانلار تەرىپىدىن قانداق قەدىرلەنگەن بولسا، هايۋانلار تەرىپىدىنمۇ شۇنداق قەدىرلىنىپ كەلگەن. ئادەملەر ئۇلارغا نىسبەتەن قانداق سۆيگۈ مۇھەببەت، هېسسىياتتا بولسا، هايۋانلارمۇ شۇنداق هېسسىياتتا بولغان.

دېمەك، بالىغا ئامراقلىق ئادەملەر ئۈچۈنمۇ، هايۋانلار ئۈچۈنمۇ ئورتاق بولغان ئالاهىدە بىر هادىسە. ئادەملەر هەمىشە ئۆز ئەۋلادلىرىنىڭ ساغلام ئۆسۈپ چوڭ بولۇشىنى، ئۆزلىرىنىڭ ئۇلۇغۋار ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلىشىنى، خىسلەتلىك، ئەقىللىق، بىلىملىك ئادەم بولۇشىنى، ئىنسانلار ئۈچۈن پايدىلىق ئىشلارنى قىلىپ تۆھپە يارىتىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. پەرزەنتلىرىنى ئاشۇنداق مەقسەتتە تەربىيىلەيدۇ. جۈملىدىن هايۋانلارمۇ ئۆز بالىلىرىنى «مۇھىتنى، مۇستەقىل ياشاشنى ئۆگەنسۇن، دۇنيانى كۆرۈپ كۆزى ئېچىلسۇن، ئىرادىسى

تاۋلانسۇن، ئىقتىدارى مۇكەممەللەشسۇن» دەپ تەرىبىلەيدۇ.
«پالاكەتچىلىك» لەردىن ئاران قۇتۇلغان بىچارە مارالنىڭ بىر چاغلاردا دېرەكسىز غايىب بولۇپ كەتكەن موزىينى «ئەسلەپ» قالتىق «قايغۇ - ھەسرەت» چېكىشى بىلەن ئۆلۈم گىردابىغا يېقىنلىشىپ سەكراتتا ياتقان مەزگىلدىكى «ئانا بولۇپ قورساق كۆتۈرۈپ باققانلار چۈشىنىدۇ» دېگەن يۇرەك سۆزى بۇنى تېخىمۇ ئوبرازلىق ھالدا گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدۇ.

پېرسوناژلارنىڭ روھىي دۇنياسىغا قەلب كۆزىلىكىنىڭ، ئىنسانىي پەزىلەتنىڭ ئەڭ ئېسىل دۇردانىلىرى يېغىنچاقلانغان يارقىن بەدىئىي قۇرۇلمىلىق ئەسەر — «ئاقساق بۇغا» دا يارىتىلغان ئاساسلىق بەدىئىي ئوبرازلارنىڭ يەنە بىرى، ئەسەردە ئادەملىك سۈپەت بېرىلگەن بۇغىنىڭ ئاقساق موزىيىدۇر. شۇڭا پۈتۈنلەي «ئاقساق بۇغا» دەپ نام قويۇلغان. ئۇنى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا تۇنجى قېتىم خېلى مۇكەممەل يارىتىلغان ھايۋانلارنىڭ تىپىك ئوبرازى دېسەك ئارتۇق كەتمەس دەپ ئويلايمەن.

ئاقساق موزاينىڭ ئادەملەرنىڭ ياخشىلىقلىرىنى بىۋاستە كۆرگەن، ئۇلارنىڭ مېھرى - شەپقەت بۇلىقىدىن قانغۇدەك «سۇ» ئىچكەن ھايۋان ئىكەنلىكى كىتابخانىلارغا ئايان. بىزدە ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن قالغان «ياخشىلىق يەردە قالمايدۇ» دېگەن ھېكمەتلىك سۆز بار. بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، خالىس قىلىنغان ياخشىلىق، خەير خاھلىق ئادەملەر ئۈچۈنمۇ، ھايۋانلار ئۈچۈنمۇ ئەڭ مۇقەددەس ھېسابلىنىدۇ. ئۆزىگە قىلىنغان ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان ھاياتلىق ئىگىسى ئومۇمەن بولمىسا كېرەك. بۇنىڭ ئەكسىچە ئىش تۇتىدىغانلار، ئانا تەبىئەتنىڭ جازاسىغا ئۇچرىماي قالمايدۇ.

پۈۋېستتا يازغۇچى بۇ نۇقتىنى ئوبرازلىق قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن مارالنىڭ ئادەملەر ھەققىدىكى قارىشىنى يېغىپ تۆۋەندىكىدەك بايان قىلىدۇ:

«مەن ئادەملەر ئىچىدە ئالۋاستى تەبىئەتلىك ئادەملەرنى كۆردۈم، ھاياتنى بۇزۇۋاتقان، تەبىئەتنى خانىۋەيران قىلىۋاتقان ئادەملەرنى، پەقەت ئېلىشنىلا، يوقىتىشنىلا بىلىدىغان ئادەملەرنى كۆردۈم. مەن يەنە بىر تال گۈلنى، بىر تال چۆپنى، بىر تۈپ دەرەخنى جېنىدىن ئەزىز كۆرىدىغان، ھايۋانات، ئۇچار - قاناتلىق ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن دوستىدەك قەدىرلەيدىغان، زېمىن، تەبىئەتنى ئانا ئورنىدا ئۇلۇغلايدىغان، ئۆزىنىڭ تەبىئەتنىڭ دوستى، زېمىننىڭ ئوغلى ۋە ئۇنىڭ ھەمايىچىسى ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىلىپ كېلىۋاتقان نومۇسچان، ھايالىق، پېشانىسىدا نۇر - زىبا بالقىپ، قەلبىدە پاك، غەرەزسىز ئىنسانىي سۆيگۈ - مۇھەببەت كۆۋەجەپ تۇرغان ئىنتايىن نۇرغۇن ئادەملەرنى كۆردۈم. ئۇلار ھاياتنى قۇتقۇزۇپتۇ، دۇنيانى بېزەۋېتىپتۇ، ئانا تەبىئەت ئۈچۈن ئىخلاسمەن ۋاپادار پەرزەنت سۈپىتىدە خىزمەت قىلىۋېتىپتۇ»

مانا بۇ پۈۋېست مەزمۇنىنىڭ مېغىزى، شۇنداقلا ئىنسانلار بىلەن تەقدىرداش يارىتىلغان، تەبىئەت دۇنياسىدىكى مەۋجۇت گۈزەللىكنىڭ ئورگانىك بىر قىسمىنى تەشكىل قىلغان تىلسىز ھايۋانلارنىڭ، ئادەملەرنىڭ ماھىيىتىدىن پەرقلەندۈرۈپ چىقارغان ئادىل خۇلاسىسىدۇر.

پۈۋېستنى پۈتۈن ئىخلاس بىلەن ئوقۇپ چىققان سەگەك كىتابخان، ئىشقىيار ئانا تەبىئەتنىڭ تىلسىز ئەركىسى، ھايۋانلارنىڭ سەممىي قوغدىغۇچىسى تۇرۇقلۇق، نېمىشقا بۆرىنى ئېتىپ ئۆلتۈرىدۇ. بۆرىمۇ تەبىئەتنىڭ يارىشىقى، ھايۋانلار دۇنياسىنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرىنىڭ بىرىغۇ، ئۇ نېمە ئۈچۈن ئىشقىيارنىڭ شەپقىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ؟ دېگەن ئويلارغا كېلىشى مۇمكىن. بىزنىڭچە تازا كەسكىنلەشكەن ھايات - ماماتلىق ئېلىشىش پەيتىگە دۇچ كەلگەن ئىشقىيار يىرتقۇچ ھايۋان بۆرىنى ھالاك قىلىش بەدىلىگە مارالنىڭ بىچارە ئاقساق موزىيىنى قۇتۇلدۇرۇۋالىدۇ. مۇبادا بۆرە ئۆلتۈرۈلمىسە ئاقساق موزاي

هاياتتىن مەھرۇم بولاتتى، ئەلۋەتتە. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىشقىيار ئۆلەر ھالەتكە چۈشكەن ھايۋان بالىسىنى قۇتۇلدۇرۇپ، شۇنچىلىك جاپالارنى چېكىپ، ئۇنى ياشاش ئىقتىدارىغا ئېرىشتۇرۇش ئارقىلىق نېمە مۇددىئاغا يەتمەكچى، دېگەندىن ئىبارەت قىزىقارلىق ۋەقە تۇغۇنمۇ مەيدانغا چىقمايتتى. بۇغا موزىيى خەتەردىن قۇتۇلغاندىن كېيىن، ئىشقىيار ئۆز قولى بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرگەن بۆرە ئۈچۈن قاتتىق ھەسرەت چېكىدۇ. ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىدۇ. ئاپئاق قار ئۈستىدە قانغا مىلىنىپ ياتقان بۆرىنىڭ ئوبرازى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كەتمەيدۇ. بۇنىڭدىن كىتابخانىلار ئەسەر قەھرىمانى ئىشقىيارنىڭ بۆرىگىمۇ چوڭقۇر ھېسداشلىق قىلىدىغانلىقىنى بايقىۋالالايدۇ.

يازغۇچى پوۋېستتا يەنە مۇشۇ كۇنگە قەدەر داۋاملىشىپ كەلگەن «نوروز» بايرىمى ۋە بۆرە توتىمى ھەققىدىكى رىۋايەتلەرنى مەقسەتلىك كىرگۈزۈش ئىمكانىيىتىنى بېرىش، ئۇلارنى قوغداش قەدىمكى زامانلاردا ياشىغان ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن تارتىپ مۇقەددەس مەجبۇرىيەت بولۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ.

يازغۇچى پوۋېستتا ھېسسىيات تەسۋىرى، پورتىرت تەسۋىرى، مەنزىرە تەسۋىرى قاتارلىقلارنىمۇ خېلى ئوبدان تاۋلىغان. جانلىق، گۈزەل، ئوبرازلىق تىلدىن ماھىرلىق بىلەن پايدىلانغان.

ياخشى كۆڭلىمىز بىلەن ئەسكەرتىپ قويۇشقا تېگىشلىك بىر ئەھۋال شۇكى ئەسەردە پېرسوناژلار سۆپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان ھايۋانلارنىڭ نامى توغرا قوللىنىلمىغان. مەسىلەن، «ئانا بۇغا»، «بۇغا بالىسى» دەپ ئېلىنغان ئاتالغۇلاردىكى «ئانا»، «بالا» دېگەن سۆزلەر ئەسلىدە ئادەملەرگە خاس. شۇڭا، ماقالەمدە «ئانا بۇغا» دېگەننى «مارال»، «بۇغا بالىسى» دېگەننى «بۇغا موزىيى» ياكى «مارال موزىيى» دەپ قوللاندىم. بۇ مۇۋاپىقمۇ - يوق؟ ئاپتورنىڭ ئويلىشىپ كۆرۈشىنى تەۋسىيە قىلىمەن.

ئاتاقلىق جامائەت ئەربابىدىن ئاتاقلىق شائىر لىققىچە

زامانىمىزدىكى ئاتاقلىق جامائەت ئەربابى، ئاتاقلىق شائىر يولداش تۆمۈر داۋامەتنىڭ «ئۆمۈر ئىزلىرى» ناملىق چوڭ ھەجىملىك شېئىرلار توپلىمى 2000 - يىلىنىڭ كىرىشى بىلەنلا مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن خەنزۇ، ئۇيغۇر تىللىرىدا نەشر قىلىنىپ تارقىتىلدى. بۇ يالغۇز ئۇيغۇر خەلقى ئۈچۈنلا ئەمەس، دۆلىتىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن، جۈملىدىن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەدەنىيەت ھاياتىدىكى زور خۇشاللىق ئىش، شۇنداقلا ئۇ چېگرىمىزدىن ھالقىپ ئالەمگە ياڭرىغان دەۋرىمىزنىڭ، خەلقىمىزنىڭ بۈيۈك ئىپتىخارلىق ناخشىسىدۇر.

مەن شائىر تۆمۈر داۋامەتنىڭ شېئىرلىرىنى سۆيۈپ ئوقۇيدىغان ئوقۇرمەنلەرنىڭ بىرى. مەن شائىر بىلەن 1993 - يىللىرى تونۇشقانىدىم. شۇنىڭدىن بۇيان تۆمۈر داۋامەتنىڭ ئاق كۆڭۈل، كىچىك پېئىل، ئىنسانلارغا خاس ئېسىل پەزىلىتىمۇ، ئىجادكارلىق خىسلىتىمۇ، مىللىي تۇرمۇش پۇرىقى كۈچلۈك لىرىك شېئىرلىرىمۇ مەندە خېلى چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغانىدى. بۇ جەريانداا شائىر تۆمۈر داۋامەتنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئەسەرلىرىنىڭ بىرى «ئالتاي لىرىكىلىرى» ناملىق چاتما

شېئىرلىرى ھەققىدە ئۇيغۇر تىلىدا يازغان «شائىرانە تەسىرات، بەدئىي سۈرەت» ناملىق ماقالەم بىلەن شائىرنىڭ ئىجادىيىتى ۋە ئىجادىيەت پائالىيەتلىرى ئۈستىدە ئومۇميۈزلۈك مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ، قازاق تىلىدا يازغان «دەۋر روھى، گرازدان ناخشىسى» ناملىق چوڭراق ھەجمدىكى ماقالەم ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

بۈگۈنكى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا كۆزگە كۆرۈنگەن باشقا پىشقەدەم شائىرلارغا قارىغاندا شائىر تۆمۈر داۋامەتنىڭ رەسمىي ئەدەبىي ئىجادىيەتكە كىرگەن ۋاقتى ئۇزۇن بولمىسمۇ، ئىلگىرىلىشى تېز، ئالغان مەھسۇلاتى مول بولدى. شائىرنىڭ بەدئىي ئىجادىيەت مۇساپىسىدە قەلەمنىڭ ئۆتكۈرلەشكەن، ئۇيغۇر پىكىرىنىڭ چوڭقۇرلاشقان، ماھارەتتە تاكامۇللاشقان، لېرىك ھېس - تۇيغۇسىنىڭ ئۇرغۇغان، سۆيۈملۈك خەلقىگە مۇھىم مەنىۋى بايلىق تەقدىم قىلىشقا باشلىغان مەزگىلى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىنكى ۋاقىتقا توغرا كېلىدۇ. شائىر تۆمۈر داۋامەت بۈگۈنگە قەدەر نەچچە يۈز پارچە شېئىرىنى ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردى. ئۇنىڭ «تىيانشان شادلىقى» (1982 - يىلى مىللەتلەر نەشرىياتى)، «ۋەتەنگە مۇھەببەت» (1987 - يىلى قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى)، «دەۋر ئىلھامى» (1991 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى)، «ھايات مەشئىلى» (1992 - يىلى مىللەتلەر نەشرىياتى)، «بوستانلار ئارىلاپ» 1996 - يىلى مىللەتلەر نەشرىياتى)، «ئۆمۈر ئىزلىرى» (2000 - يىلى مىللەتلەر نەشرىياتى) قاتارلىق ئالتە شېئىرلار توپلىمى ئۇيغۇر تىلىدا نەشر قىلىندى.

1985 - يىلى «يۈرەك كۆيلىرى»، 1987 - يىلى «ئانا يۈرت مۇھەببىتى»، 1993 - يىلى «ھايات مەشئىلى»، 1996 - يىلى

«بوستانلار ئارىلاپ»، 2000 - يىلى «ئۆمۈر ئىزلىرى» قاتارلىق بەش شېئىرلار توپلىمى خەنزۇ تىلىدا نەشر قىلىندى. «يۈرەك كۆيلىرى»، «ئانا يۈرت مۇھەببىتى»، «ھايات مەشئىلى» قاتارلىق ئۈچ شېئىرلار توپلىمى ياپون تىلىدا، «سايرا، ئۇيغۇر دۇتارى» ناملىق شېئىرلار توپلىمى ئۆزبېك تىلىدا، «ئۆمۈر ئىزلىرى» ناملىق شېئىرلار توپلىمى ئەرەب تىلىدا نەشر قىلىندى. يۇقىرىدىكىلەردىن باشقا شائىر تۆمۈر داۋامەتنىڭ يەنە بىر نەچچە پارچە تاللانغان شېئىرلىرى 1989 - يىلى قازاقستاندىكى «يازغۇچى» نەشرىياتى تەرىپىدىن سلاۋيان يېزىقىدىكى ئۇيغۇر تىلىدا نەشر قىلىنغان «تىيانشان ناخشىسى» ناملىق جۇڭگولۇق ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ كوللېكتىپ شېئىرلار توپلىمىنىڭ بېشىغا ئېلىنغان. بۇلاردىن باشقا تۆمۈر داۋامەتنىڭ ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش جەھەتتىكى ئىقتىدارىنى، يېزىقچىلىق جەھەتتىكى ئىپادىلەش ماھىرلىقىغا مۇناسىۋەتلىك تالانتىنى ھەم شائىرنىڭ بىلىمىنىڭ كەڭلىكىنى، توپلىغان ماتېرىيال بايلىقىنى نامايان قىلىدىغان، خەلقىمىزگە مول ئېنسىكلوپېدىيىلىك بىلىم بېرىدىغان، شۇنداقلا مەملىكىتىمىزنىڭ ئىچى - سىرتىدىكى شىنجاڭنى چۈشىنىشكە، تەتقىق قىلىشقا قىزىققانلارنى ئەتراپلىق ماتېرىياللار بىلەن تەمىن ئېتىدىغان، 1990 - يىلى نەشر قىلىنغان «سۆيۈملۈك يۈرتۇم شىنجاڭ» ناملىق چوڭ ھەجملىك كىتابى چەت ئەللەردە ئىنگلىز، ئەرەب تىللىرىدا نەشر قىلىنىپ دۇنياغا تارقىتىلدى. بۇنىڭدىن شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت خەلقى، بولۇپمۇ قەلەم ئىگىلىرى پەخىرلەنمەي تۇرالمايدۇ!

شۇنى ئېيتىش لازىمكى، بىر مىللەتنىڭ قايسى دەۋردىكىلىرى بولمىسۇن، شۇ مىللەتنىڭ مىللىي ئەدەبىياتىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن بۈيۈك يازغۇچى، شائىرلارنىڭ ئۆز

مىللىتىنىڭ مىللىي مۇھتىنى تەسۋىرلىگەن، مىللىي پسىخىكىسىنى، مىللىي تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرگەن، پېرسوناژلارنىڭ مۇرەككەپ ۋە ئىنچىكە مىللىي خاراكتېرلىرىنى ئېچىپ بەرگەن ئەسەرلىرى مىللەت تەۋەلىكىدىن ھالقىپ، باشقا مىللەت تىللىرىغا، باشقا مەملىكەتلەردە قانچىلىك كۆپ نەشر قىلىنسا، باشقىلارنى ئۆزىگە قانچىلىك كۆپ جەلپ قىلالىسا، شۇنچىلىك ياخشى بولغىنى، ئامەت كەلگۈسى ئەمەسمۇ؟

دېمەك، نېرىسىدىن ھېسابلىساق ئازادلىقتىن بۇيان، بېرىسىدىن ھېسابلىساق پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان پارتىيە مىللىي سىياسىتىنىڭ پارلاق نۇرى ئاستىدا ئېلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى تارىختىكى ھەر قانداق دەۋر ئەدەبىياتى بىلەن سېلىشتۇرۇشقا بولمايدىغان دەرىجىدە تەرەققىي قىلىش پۇرسىتىگە ئېرىشىپ، تېز گۈللەندى، تېز روناق تاپتى. پۈتۈن مەملىكەتكە، دۇنياغا تەسىر كۆرسىتىشكە باشلىدى. بۇ قىلچىلىك ئىنكار قىلىشقا بولمايدىغان ھەقىقەت.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا زۇنۇن قادىر، تېيىپجان ئېلىيوف، تۆمۇر داۋامەت، ئابدۇكېرىم خوجا، مۇھەممەتجان سادىق، زوردۇن سابىر، بۇغدا ئابدۇللا، قۇربان بارات، مۇھەممەتئىمىن ھوشۇر، مۇھەممەت باغراش يەنە باشقا يازغۇچى شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرى كەينىدىن چەت ئەل تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنىپ، چەت ئەللەردە نەشر قىلىنغانلىقى يېڭى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ دۇنياغا يۈزلەنگەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ.

تۆمۇر داۋامەتنىڭ يەنە ئۆزى بىۋاستە مەسئۇل بولۇپ ھەم بىۋاستە قول تىقىپ تۈزدۇرگەن 13 تومлуق ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى «12 مۇقام»، بەش تومлуق «جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر مەدەنىيەت قامۇسى» قاتارلىق كىتابلىرىمۇ بار.

شائىرنىڭ شېئىرلىرىنىڭ پۈتۈن مەزمۇن يادروسىغا باشتىن - ئاخىر ۋەتەنپەرۋەرلىك، خەلقپەرۋەرلىك، مەرىپەتپەرۋەرلىك، تەرەققىيپەرۋەرلىك روھ، ھەقىقىي ئىنسان پەزىلىتى سىڭدۈرۈلۈپ، باي، رەڭدار تۇرمۇش رېئاللىقى تەسىرلىك، يارقىن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن شائىر تۆمۇر داۋامەتنىڭ شېئىرلىرىنى خەلق ياخشى كۆرىدۇ، خەلق سۆيىدۇ، ياقتۇرۇپ ئوقۇيدۇ. بولۇپمۇ ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئاددىي ئادەملەرنىڭ چىن يۈرەك ساداسىغا ئايلانغان.

يۇقىرىدا دېگىنىمىزدەك، تۆمۇر داۋامەت زامان بىلەن ھەمنەپەس، خەلق بىلەن تەقدىرداش، تۇرمۇشقا، رېئاللىققا سادىق، سەمىمىي، ھېسسىياتچان، غايىۋى تەسەۋۋۇرغا باي ئۇمىدۋار لىرىك شائىر. ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى لىرىك شېئىرلاردۇر. ئىپتىك شېئىرلار ئاز ئۇچرايدۇ.

شائىر تۆمۇر داۋامەت دەۋر مېلودىيىسىنى، دەۋرنىڭ ئاساسلىق ئېقىمىنى، خەلقنىڭ ئەركىن، ئازادە، شاد تۇرمۇشىنى، نازۇك كۆڭۈل كۈيلىرىنى، يېڭى ھايات كەچۈرمىشلىرىنى، ياخشى ئارزۇ - تىلەكلىرىنى، نۇرلۇق كېلەچىكىنى، ۋەتەننى، يۇرت - ماكاننى ۋە ئۇنىڭ گۈللىنىش، ئۆزگىرىشلىرىنى، ھەيۋەتلىك ھەم گۈزەل تاغ - دەريالىرىنى قىزغىن مەدھىيىلىدى ۋە ئۇلارنى مەركەزلەشتۇرۇپ، بەدىئىي بۈيۈمغا ئايلاندۇرۇپ ئويرازلىق ئەكس ئەتتۈردى. بۇ جەرياندا ئۇ ھەقىقىي شائىرانە ماھارىتىنى، بەدىئىي دىتىنى، بەدىئىي تالانتىنى نامايان قىلىپ، ئىدىيىسى روشەن، ئوي - پىكرى چوڭچوڭ ھەم چوڭقۇر، قۇرۇلمىسى ئەپچىل، ھېس - تۇيغۇلىرى يېقىملىق، لەززان، مىللىي پۇرىقى كۈچلۈك، شېئىرىي تىلى جىلۋىدار، خەلق تىلىغا يېقىن بولۇشتەك بىر خىل ئۆزگە خاس ئىجادىيەت ئۇسلۇبىنى شەكىللەندۈرگەن. ئۇنىڭ

شېئىرلىرى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ تۇپ ئالاھىدىلىكلىرىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن. شۇڭا تۆمۇر داۋامەت شېئىرلىرىنى تەتقىق قىلىش مەسلىسى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنى تەتقىق قىلىش مەسىلىسىدىن ئايرىلالمايدۇ. مانا ئوقۇرمەنلەر بىلەن يېڭىدىن يۈز كۆرۈشكەن «ئۆمۈر ئىزلىرى» يالغۇز شائىر تۆمۈر داۋامەتنىڭ شېئىرلار توپلاملىرى ئىچىدىلا ئەمەس، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىكى شېئىرلار توپلاملىرى ئىچىدىكى ھەجمى جەھەتتىن ئەڭ چوڭ ھەم ناھايىتى سۈپەتلىك شېئىرلار توپلىمى بولۇپ، ئۇنىڭغا جەمئىي 11 مىڭ 396 مىسرا كېلىدىغان 248 پارچە شېئىر، بىر داستان كىرگۈزۈلگەن. بۇ بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن مول مېۋىلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

شائىرنىڭ «ئۆمۈر ئىزلىرى» ناملىق كىتابى دېگەندەك ئۆمۈر ئىزلىرى، ئۇ ھەقىقىي ئۆمۈر داستانى، ئۇنىڭدا ئۇلۇغۋار ۋە ئالىيجاناب ئىنسانىي ھايات مەزمۇنلىرىنىڭ ماھىيەتلىك تەرەپلىرى نەپىس، جۇلالىق شېئىرىي تىل جەۋھەرلىرىنىڭ يارقىمدە بېباھا، قىممەتلىك پەلسەپىۋى پىكىر، ھاياجانغا تولغان لىرىك ھېسسىيات دۇردانىلىرى بىلەن يۇغۇرۇلۇپ، مېغىزلىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

تۆمۈر داۋامەت 40 يىلغا يېقىن ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن بەدىئىي ئىجادىيەت سەپىرىدە ئۆزىنىڭ ئوتلۇق، ئوبرازلىق پىكىر، سۆيگۈ ـ مۇھەببىتىنى، مەردانە قەلب كۆيلىرىنى جانجان ۋەتەنگە، مۇقەددەس يۇرت ـ ماكانغا بېغىشلىدى. ئۇنىڭ بۇ ئۆلمەس، مەڭگۈلۈك تېما ھەققىدە قەلىمى زادى توختاپ قالمىدى. فونتاندەك پارتلىغان ئىلھام ھارارىتى قىلچىلىك پەسىيمپ كەتمىدى. مەسىلەن، شائىر «ئانام سەن ۋەتەن»، «جۇڭگولۇق بولغىنىمدىن پەخىرلىنىمەن»، «ۋەتەن

مۇقەددەس»، «ۋەتەن تويىغا» قاتارلىق بىر يۈرۈش ياخشى شېئىرلارنى يېزىپ، ئۆزىنىڭ يۈكسەك ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى ئۇرغۇتتى. ھەرقانداق ئادەمدە بولۇشقا تېگىشلىك ۋەتەنگە، يۇرت ـ ماكانغا بولغان ساداقەتمەنلىك، چوڭقۇر سۆيگۈ، مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلدى.

تۆمۈر داۋامەت ۋەتەن تېمىسىدا، يۇرت ـ ماكان تېمىسىدا خەلقنىڭ دىتىغا ياققۇدەك ئەنە شۇنداق بىر مۇنچە يارامليق شېئىرلارنى يېزىش داۋامىدا مەزمۇن تەكرارلىنىشىغا، بەزى پىكىر، سۆز، ئىبارىلەرنىڭ تەكرارلىنىشىغا قەتئىي يول قويمىدى. ھەتتا بەزى شېئىرىي پىكىر، پەلسەپىۋى نۇقتىنەزەرلەرنىڭ بەزى مەزمۇنلىرىنىڭ ئاز ـ پاز يېقىنلىشىپ قېلىشىدىنمۇ ساقلاندى. كېسىپ ئېيتىش كېرەككى، ئۇنىڭ ئوخشاش تېمىدا يازغان شېئىرلىرىنىڭ ھەر بىرى ئۆز ئالدىغا بىر دۇنيا ھېسابلىنىدۇ. ئالايلى، شائىر «ئانام سەن ۋەتەن» ناملىق شېئىرىدا ۋەتەن سۆيگۈسىنى بىۋاستە ئەمەس، ۋاستىلىك ھالدا پېرسوناژ قەلبىدىن، پېرسوناژ ئاغزىدىن بېرىدۇ.

شېئىرنىڭ بېشىدا شائىر ناھايىتى چوڭقۇر مەنىلىك قىلىپ: «بەختسىز ھەمدە دەردمەندۇر ئانىسىدىن يېتىم قالغان، ئېزىققان قوزىدەك ئىگىزار ۋەتەندىن ئايرىلىپ ئىنسان» دەپ ئېپىگراممىما كەلتۈرگىنىدەك، ۋەتەندىن ئايرىلىپ چەت ئەلگە چىقىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان بىر جۇڭگولۇق 30 يىلدىن كېيىن، يەنى چېكىلىرىگە قىرو قونۇپ، يۈزىگە، كۆز جىيەكلىرىگە قورۇقلار يامىشىپ، قېرىپ قالغان چېغىدا تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان يۇرتى — ئەزىز قەشقەرنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولىدۇ. مۇقەددەس زېمىن قۇچىقىدا بەختلىك، بايىاشات، ئازادە، تۇرمۇش كەچۈرىۋاتقان ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بىلەن دىدارلىشىپ خۇشاللىقتا چۆمۈلىدۇ. قەدىمىي شەھەر قەشقەرنىڭ گۈزەل كۆرۈنۈشلىرىنى كۆرۈپ ۋەتەن

ئىشقىدا تېخىمۇ كۆيۈپ يانىدۇ. قايتىشىدا ۋەتەنداشلىرى ھەدىيە قىلغان «ئاھ ۋەتەن، ئەبەدىي ئانا ماڭا سەن» دېگەن سۆزىنى ئېلىپ كېتىدۇ.

شائىر تۆمۈر داۋامەت مانا بۇ شېئىرىدا ئوقۇرمەنلەرنى ئالاھىدە ھاياجانغا سالىدىغان بىر يېڭى تەپسىلاتنى تاللاپ، ئۇنىڭغا ۋەتەن سۆيگۈسىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى ئۇستىلىق بىلەن سىڭدۈرگەن.

تۆمۈر داۋامەت چەت ئەللەردە دوستانە زىيارەتتە بولغان مەزگىللەردە جۇڭگونىڭ شۇ ئەللەردە ئولتۇراقلاشقان ئۇيغۇرلىرىنىڭ چەت ئەللىك دوستلارنى ئالاھىدە جەلپ قىلغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا سازاۋەر بولغانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ قىنقىنىغا پاتمايدۇ ھەمدە «جۇڭگولۇق بولغىنىمدىن پەخىرلىنىمەن» ناملىق شېئىرىنى يېزىپ، ئۆزىنىڭ ۋەتەنگە بولغان مۇھەببىتىنى بۇاستە ئىپادىلەيدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا شائىر مەخسۇس يۇرت - ماكان، دېھقانلار ھەققىدە يازغان شېئىرلىرىدىمۇ بىر - بىرىگە ئوخشىمىغان مەزمۇندا، بىر - بىرىدىن روشەن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ئۇسلۇبتا ئوخشىمىغان ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى ئارقىلىق تېمىنى رەڭدار يورۇتۇپ كەلدى.

شائىر تۆمۈر داۋامەت مەيلى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ خىزمەتلىرىنى ئىشلىگەن ئەينى ۋاقىتلىرىدا بولسۇن، مەيلى دۆلەت خىزمىتىنى ئىشلىگەن ھازىرقى مەزگىللەردە بولسۇن، ئۇ تۆۋەنگە بېرىپ تۆۋەنىنىڭ خىزمەتلىرىنى كۆزدىن كۆچۈرگەندە ياكى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغاندا، ھەم لوگىكىلىق تەپەككۇرنىڭ، ھەم ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ ياردىمىگە تايانىدى. نەتىجىدە شائىر خىزمەت بىلەن ئىجادىيەتنى بىر - بىرىگە تەسىر يەتكۈزمەي، ھەر ئىككىلىسىدىن ئۇنۇم ھاسىل

قىلىش، نەتىجە قازىنىش ئاساسىدا قىممەتلىك مەنىۋى بايلىق يارىتىش. مانا بۇلار، راستىنىلا ئېيتقاندا، بۇ رەھبەرلىرى كادىرلاردىن كەم تېپىلىدىغان ئالاھىدە تالانت.

تۆمۈر داۋامەت خەلقنىڭ ھەم پىشقان رەھبەرى ھەم تۆھپىكار، يېتىشكەن شائىرى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ، قەيەرگە بارسا، شۇ يەردە بىردىن، ھەتتا بىر نەچچە پارچىدىن شېئىر ئۇندۇرۇپ ماڭدى. بۇنىڭغا شائىرنىڭ: «ئانا دەريا - خۇاڭخې دەريا سى»، «چىڭشىيۇشەن تېغىغا چىققاندا»، «سەددىچىن سېپىلىگە چىققاندا»، يەنە تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇبى بىلەن شىمالىدا بولغان ۋاقىتلىرىدا يازغان «كۇلگىن قەشقەر»، «ئىلى ۋادىسى»، «تاغلارنى قۇچاقلىغان ئاتۇشتا»، «شىخەنزە»، «چۆچەك ئېتىزلىرى»، «ئالتاي لىرىكىلىرى»، «يېشىل تۇرپان»، «سانجىدىكى تەسىرات»، «كورلىغا بارغۇچە ئويلىغانلىرىم»، «قاراماي ناخشىلىرى»، «كۇچا تەسىراتلىرى» ۋە باشقا ئەسەرلىرى تولۇق پاكىت بولالايدۇ.

بۇلارنىڭ ھەممىسى شائىرنىڭ نەق مەيدانىدا پارتلىغان ئىلھام، ھېسسىيات، تەسىراتلىرىدىن ۋۇجۇدقا كەلگەن ئىجادىيەت مېۋىلىرىدۇر.

ئوبېيېكتىپ رېئاللىقنىڭ ئۆزىدىن بۇاستە ئاڭلىغان ياكى كۆرگەن نەرسىلەرنى دەرھال شېئىرىي تىلنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئوبرازلاشتۇرۇپ، مەركەزلەشتۇرۇپ ئىپادىلەپ بېرىش ۋە ئۇنى تېپىكلەشتۇرۇلگەن بەدىئىي مەھسۇلاتقا، بەدىئىي بۇيۇمغا ئايلاندۇرۇپ پىششىقلاپ كۆرسىتىش ئۇنچە ئوڭايغا توختىمايدۇ. تۆمۈر داۋامەتنىڭ چەت ئەللەردە دوستانە زىيارەتتە بولغان چاغلىرىدا ئىجاد قىلغان: «ئەرەب خەلىپىلىكىگە زىيارەت» (چاتما)، «ئوكيانلارنىڭ ئۇ چېتىگە سەپەر»، (چاتما)، «تۈركىيە ئىلھاملىرى» (چاتما)، «لوندون قۇچىقىدا»، «مالايسىيا»،

«تاشكەنت» ، «دوستلۇق كۈيى» قاتارلىق شېئىرلىرىنى ئوقۇسىڭىز ، شائىر قەلبىنىڭ نەقەدەر تېز ، ھېسسىياتىنىڭ نەقەدەر تەسىرلىك ، جەلپكار ، پىكىرنىڭ نەقەدەر تېرەن ، شائىرانە قەلبىنىڭ نەقەدەر ئالەمشۇمۇل ئىكەنلىكىنى ، دۇنياۋى دوستانە سەپىرىنىڭ نەقەدەر ئەھمىيەتلىك بولغانلىقىنى ھېس قىلىسىز . ئاندىن تۆمۇر داۋامەتنى ھەقىقەتەن ئىسمى - جىسمىغا لايىق دوستلۇق كۈيچىسى ، دىپلومات دېگەن ئىلمىي يەكۈننى چىقىرالايسىز .

شائىر تۆمۇر داۋامەتنىڭ يۇقىرىدا تىلغا ئالغان ، خەلقئارا تېمىلاردا يېزىلغان ، دوستلۇق مەدھىيىلەنگەن ، شۇنداقلا خەلقئارا ئىنتېرناتسىئونالىزملىق روھ نۇرلاندۇرۇلغان مۇھىم شېئىرىي ئەسەرلىرىدىن باشقا ، يەنە بىر مۇھىم يېرىك ئەسىرى - ئۇنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قازاقىستان قاتارلىق بەش دۆلەتتە ئېكسكۇرسىيىدە بولغان مەزگىلدە يازغان «دوستلۇق سەپىرى» ناملىق كىتابىدۇر . بۇ كىتاب 1996 - يىلى مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن خەنزۇ ، ئۇيغۇر تىللىرىدا نەشر قىلىنىپ تارقىتىلدى . بۇنىڭ بىلەن ئاتاقلىق شائىر تۆمۇر داۋامەت يېڭى زامان ئۇيغۇر ئاخبارات ئەدەبىياتى ئۇچۇنمۇ كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشتى .

تۆمۇر داۋامەت كىشىلەر تەرىپىلەشكىنىدەك ھەقىقىي خەلقپەرۋەر شائىر . ئۇنىڭ ھەممىمزگە ئايان بولغان خەلقنى سۆيۈش ، خەلقنى قەدىرلەش ، خەلقنىڭ غېمىنى يېيىش ، خەلقنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇش ، بارلىقىنى خەلقە بېغىشلاشتەك ئىدىيىسى ، پەزىلىتى ، رەھبەرلىك ئىستىلى ۋە ئىجادىيەت ئىستىلىغا ، ئىجادىيەت مېۋىلىرىگە سىڭگەن . ئۇ ئەسلى ئاددىي ئادەملەر ئارىسىدىن ، ئېنىقراق ئېيتقاندا ، دېھقانلار ئارىسىدىن كەلگەن خەلقنىڭ رەھبىرى ، خەلقنىڭ شائىرى . شۇڭا ئۇ ھەرقانداق ۋاقىتتا ، ھەرقانداق شارائىتتا ، مەيلى ئۇرۇمچىدە

تۇرسۇن ، مەيلى بېيجىڭدا تۇرسۇن ياكى لوندوندا بولغان مەزگىللىرىدە بولسۇن ، ئۆز ئەسلىنى ، يەنى ئاددىي ئادەملىكىنى ئۇنتۇپ قالمىدى . يەنىلا خەلقنى مەدھىيىلىدى . بۇلار خەلقپەرۋەر شائىرنىڭ «كەتمەنىم» ، «خەلقىم» ، «كۆر ، دېھقان كۆلكىسىنى مايسىلار» ، «دېھقان دوستۇمغا» ، «قاقاقلاپ كۈل خەلقىم مەيدەڭنى كېرىپ» قاتارلىق شېئىرلىرىدا روشەن ئىپادىسىنى تاپقان .

«خەلقىم» ناملىق شېئىرىدا تۆمۇر داۋامەت «سېنى دەپ ئۆگەندىم ، سېنى دەپ ئىشلەپ ، ساڭا نەپ بېرىشتىن ئۆزگە نىيەت يوق» دەيدۇ ھەم ئەمەلىيەتتىمۇ شائىر شۇنداق قىلدى .

تۆمۇر داۋامەت «مۇئەللىم ، سىز ئامىسىز قەھرىمان» ، «بىلىم نۇرى» ، «مەرىپەت ئوچقىدا يانغان چولپان» ، «ياشلار ئوقۇ ياشلىقىڭدا» ، «ئوقۇتقۇچى دوستۇمغا» قاتارلىق شېئىرلارنى يېزىپ بىلىمنى ، بىلىم ئىگىلىرىنى قەدىرلەپ ، ياشلارنى ئىلىم - پەن ئۆگىنىشكە دەۋەت قىلىپ كەلگەن مەرىپەتپەرۋەر شائىر ئۆزىمۇ بىلىم خۇمار ، تەلەپچان شەخس .

تۆمۇر داۋامەت «ۋاقىت ۋە ھايات» ، «پاراسەت» ، «غايە ۋە شىجائەت» ، «مۇھەببەت — سۆيگۈگە تولسۇن كەڭ ئالەم» ، «ھەقىقەتنى مىزان قىل» ، «ۋاپادارىم قايدا سەن» ، «ئاھ ، ئىنسان» ، «باشلىق بولسا» قاتارلىق شېئىرلىرىدا يېڭىچە مەزمۇن ، رەڭدار بەدىئىي شەكىلنىڭ بىرلىكىدە ئادەمىيلىك خىسلەت ، پاراسەت جەۋھەرلىرىنى ھېكمەتلىك ئىبارىلەر بىلەن خېلى يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈپ شەرھلىگەن ، شۇنداقلا بۇ شېئىرلاردا ئىنسانىي چىن مۇھەببەت ، ئىنسانپەرۋەرلىك روھ ، ۋاپادارلىق ، سەمىمىيەتلىك ئالاھىدە گەۋدىلەندۇرۇلگەن . يېغىپ ئېيتقاندا ، ئاتاقلىق شائىر تۆمۇر داۋامەت ئۆزچىل داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن ئۇزۇن يىللىق ئىجادىيەت سەپىرىدە

بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەرەققىياتى ئۈچۈن نۇرغۇن تۆھپىلەرنى قوشتى. كۆپ مىللەتلىك ئېلىمىز جۇڭگو ئەدەبىياتى ئۈچۈنمۇ تېگىشلىك تۆھپىسىنى قوشتى.

مەن شائىر تۆمۈر داۋامەتنىڭ ئىجادىيەت ئىشلىرىنىڭ تېخىمۇ مۇۋەپپەقىيەتلىك، ئۆمرىنىڭ ئۇزۇن بولۇشىنى تىلەيمەن.

ئاتا تارىخىنىڭ - بەدىئىي ئېنسىكلوپېدىيىسى

«ئېلجاۋكۇنبىي» ناملىق رومانىنى ئوقۇپ ئويلىغانلىرىم

بەدىئىي ئەدەبىيات زېمىنىدا بارلىققا كەلگەن بالزاكنىڭ «ئىنسان كومېدىيىسى»، شولوخوپنىڭ «تىنچ دون» ئېپوسى، باجىننىڭ «شىددەتلىك ئېقىم» ترىلوگىيىسى، چىڭغىز ئايتماتوپنىڭ «ئەسىردىن ھالقىغان بىر كۈن» ناملىق رومانى، سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ «سۇتۇق بۇغراخان» ناملىق رومانى قاتارلىق مەشھۇر ئەسەرلەرگە كىشىلەر بىر دەۋر، بىر مىللەت، بىر دۆلەت، بىر قىتئە جەمئىيىتىنىڭ، رېئاللىقنىڭ ئەينىكى، ئېنسىكلوپېدىيىسى دېيىشىپ يۇقىرى باھالارنى بېرىشكەن ئىدى. «ئېلجاۋ كۇنبىي» رومانىنى بىرىنچى بولۇپ ئوقۇپ ئۇنىڭغا كىرىش سۆز يازغان تارىخ ئالىمى، يازغۇچى، تەتقىقاتچى جاقىپ مىرزاقان: «‹ئېلجاۋ كۇنبىي› رومانى ئىسمى - جىسمىغا لايىق نادىر بەدىئىي ئەسەر بولۇپلا قالماستىن، مول ئېنسىكلوپېدىيىلىك بىلىم بېرىش ئارقىلىق كىتابخانىلارنى ئۆزىگە كۈچلۈك جەلپ قىلىدىغان ياخشى دەرسلىكتۇر» دەپ كۆرسەتتى.

قازاق خەلقى ئىچىدىن يېتىشىپ چىققان فىزىكا ئالىمى،

كۆزگە كۆرۈنگەن فانتازىيىلىك يازغۇچى سۈلتان جانبولاتوفنىڭ ئىككى تومۇق «ئېلجاۋ كۈنبىي» رومانى 1994 - يىلى ئىلى خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىپ تارقىلىشى بىلەن تەڭ، ئۇزۇن ئۆتمەيلا مەملىكىتىمىزنىڭ ئىچى - سىرتىدا تەسىر قوزغىدى.

بۇنىڭدىن ئىككى مىڭ يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ئىلگىرى ئۆتكەن ئاتا تارىخىنى يورۇتۇپ بەرگەن «ئېلجاۋ كۈنبىي» رومانى بۈگۈنكى زامان قازاق ئەدەبىياتى گۈلىستانىدا تىكلەنگەن بۈيۈك چوققا بولۇش سۈپىتى بىلەن يىرىك پروزا ئەسەرلىرى ئىجادىيىتىگە مەزمۇن، شەكىل، ئۇسلۇب جەھەتلەردىن كۆپ تەرەپلىمىلىك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بېغىشلىقلارنى ئېلىپ كىردى.

«ئېلجاۋكۈنبىي» — تارىخىي رومان

«ئېلجاۋ كۈنبىي» — ئەدەبىياتىمىزنىڭ يېڭى تەرەققىيات مۇساپىسىدا مەيدانغا كەلگەن زامانداشلىرىمىزنىڭ چىن قەلبىدىن پەخىرلىنىشىگە ئەرزىيدىغان ياخشى تارىخىي رومان بولۇپ، كۆتۈرۈپ چىققان تېمىسىنىڭ سالمىقى، بەدىئىي ساپاسى جەھەتلەردە ئىلگىرى تارىخىي تېمىدا يېزىلغان رومانلارنىڭ ھەرقاندىقىدىن يۇقىرى تۇرىدۇ.

ئومۇمىي پەن سىستېمىسىنىڭ بىر پۈتۈن گەۋدىسىنى ھاسىل قىلغان تەبئىي پەن، ئىجتىمائىي پەن ساھەسى بويىچە مول ۋە ئەتراپلىق بىلىم ئىگىلىگەن، ماتېرىيال توپلىغان، تەسەۋۋۇرغا باي فانتازىيىلىك يازغۇچىمىز سۈلتان جانبولاتوف قازاقلارنىڭ ناھايىتى نېرىسىدە ياتقان ئاتا تارىخىنى ئاقتۇرۇپ، تېخىمۇ ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا، قازاق مىللىتىنىڭ مىللەت بولۇپ شەكىللىنىشىنىڭ ئاساسىنى ياراتقان دەسلەپكى قەبىلىلەر تۇرمۇشىنىڭ مۇرەككەپ ۋە چوڭقۇر قاتلاملىرى ئىچىگە بۆسۈپ

كىرىپ رومانىنىڭ تېمىسىنى تاللىغان. تولىمۇ كونىراپ كەتكەن تارىخىي تېمىغا باشقىچە بوياق بېرىپ، يېڭى بەدىئىي تۈسكە كىرگۈزۈپ جانلاندۇرۇپ كۆرسىتىش ئۈچۈن كۆپ كۈچ سەرپ قىلغان. شۇنىڭدەك رومانغا قويۇلغان مۇقەددەس نام «ئېلجاۋ كۈنبىي» بۇنىڭدىن 2098 يىل ئىلگىرى ئۇيسۇن ئېلىدە دەۋران سۈرگەن ئېلجاۋ نەندىبېينىڭ ئوغلى. ئۇ تا ھازىرغىچە نامىشەرىپى تارىخ تەتقىقاتچىلىرى تەرىپىدىن ئالاھىدە تىلغا ئېلىنىپ كەلگەن مۇھىم تارىخىي شەخس. يازغۇچى بۇ رېئال مەشھۇر تارىخىي شەخسنى رومانىنىڭ باش قەھرىمانى سۈپىتىدە تەسۋىرلەپ، ئۇنى ئەدەبىيات ئالىمىدىكى مەڭگۈ ئۆلمەس بەدىئىي تىپقا ئايلاندۇرغان. دېمەك، كونكرېت نامايەندە بولغان ئەملىيەت - بىلىملىك، ئىقتىدارلىق يازغۇچى ئۈچۈن بۇ رومانىنى يېزىش ناھايىتى تەسكە توختىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. بەزىلەر تارىخىي تېمىدا ئەسەر يېزىش ئاسانراق دېيىشىدۇ. مېنىڭ قارىشىم بۇنىڭ ئەكسىچە، تارىخىي تېمىدا قەلەم تەۋرىتىش، تارىخنى يېزىشتىنمۇ قىيىن. چۈنكى تارىخىي پاكىتنى لوگىكىلىق پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىلىق ئىپادىلەش بىلەن ئوبرازلىق پىكىر يۈرگۈزۈش يولى بىلەن ئىپادىلەشنىڭ ئارىلىقىدا زور پەرق بار. «ئېلجاۋ كۈنبىي» - تارىخىي رومان.

تارىخ — تارىخىي رومان ئەمەس، تارىخىي رومان — تارىخ ئەمەس، شۇنداق بولسىمۇ «تارىخ»، «تارىخىي رومان» دېگەن بۇ ئىككى ئاتالغۇ ئوتتۇرىسىدا ھەم زور ئايرىمچىلىق ھەم زىچ مۇناسىۋەت بار. تارىخ - تارىخىي رومانىنىڭ بارلىققا كېلىشىنىڭ مەنبەسى، تارىخىي رومان - تارىخنىڭ يارقىن سىزىلغان بەدىئىي كارتىنىسىدۇر. تارىخ لوگىكىلىق تەپەككۇرنىڭ مەھسۇلى، تارىخىي رومان ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ مەھسۇلى، ئىلمىي فانتازىيىلىك تەسەۋۋۇرغا باي رېئاللىست يازغۇچى سۈلتان

جانبولاتوف خەلق قەلبىنى سۆيۈندۈرگەن «ئېجاۋ كۇنبىي» دەك ياراملىق رومانىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىشتا، مول تارىخىي بىلىم، ئىشەنچلىك تارىخىي پاكىت، كامالەت تاپقان بەدىئىي ماھارەتتىن ئىبارەت ئۈچ مۇھىم ئامىلغا تايىنىپ ئىش كۆرگەن. مۇشۇ ۋەجىدىن ئەسەردە ئىنسانىيەت تارىخىدا خېلى بالدۇر خانلىق قۇرۇپ، ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن ئۇيسۇن ئېلىنىڭ ئىقتىسادىنى، مەدەنىيىتىنى، ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلىرىنى، تۇرلۇك تىرىكچىلىك پائالىيەتلىرىنى، قۇدرەت تېپىش، تەسىرىنى كېڭەيتىش، گۈللىنىش، كۈچىيىشى جەريانىنى ئەكس ئەتتۇرۇپ بېرىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشكەن.

بۇلاق سۈلىرى قوشۇلۇپ چوڭ دەريانى ھاسىل قىلىپ، ھەيۋەتلىك شاۋقۇن چىقىرىپ راۋان ئاققىنىدەك رومانىنىڭ بىر پۈتۈن گەۋدىسىنى تەشكىل قىلغان ۋەكىللەر باش تېمىنىڭ تەلىپىگە بېقىندۇرۇلۇپ، ئاساسلىق سۈژىت لىنىيىسىنى بويلىتىپ بىمالال، ئەركىن راۋاجلاندۇرۇلغان.

شۇ دەۋرلەردە جۇڭگونىڭ غەرب تەرىپىدە دۇنخۇاڭ بىلەن شۆلەنتاغ ئارلىقىدا قانىتىنى كەڭ يېيىپ قوشنا خانلىقلار بىلەن قەبىلىلەرگە زور تەسىر كۆرسىتىپ كەلگەن خەلقلەرنىڭ بىرى ئۇيسۇن قەبىلىسى بولغان. ئەسلىدە ئۇلار خېلى ئۇزۇن ۋاقىت ھون تەڭرىقۇتىنىڭ كونترول‌لىقىدا بولۇپ كەلگەن. كېيىنكى مەزگىللەردە ئۇيسۇنلار داھىيسى نەند بېينىڭ رەھبەرلىكىدە ئۇلۇغ يۈزلەر بىلەن ھون تەڭرىقۇتىدىن ئايرىلىپ چىقىپ ئۆزلىرىنىڭ ھەربىي ستراتېگىيىسىنى كۈچەيتىشكە، ھاكىمىيەت قۇرۇلمىلىرىنى مۇستەھكەملەشكە، ئىقتىسادىنى، مەدەنىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇشقا بەل باغلايدۇ. بىراق ئۇيسۇنلارنىڭ بۇ جەڭگىۋار پىلانىنى تارمار قىلىشنى كۆزلەپ كەلگەن ئاشۇ قوشنا ئەللەر تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ كىرىپ داھىيلىرى نەندبېينى ئۆلتۈرۈپ

ئۇلارنى ۋەيران قىلىۋېتىدۇ. يورۇق دۇنياغا يېڭىدىن كۆز ئاچقان ئېلجاۋ كۇنبىي كونمۇدالىسىدا يېتىم قالىدۇ. ئۇنى بىر تەرەپتىن قۇشلار ئوزۇقلۇق ئەكىلىپ بېرىپ باقسا، بىر تەرەپتىن بۆرى ئەمچىكىنى ئېمىتىپ بېقىپ چوڭ قىلىدۇ. ھايۋانلارنىڭ ئىنسان بالىسىغا قىلغان بۇ مېھرىبانلىق شەپقىتىدىن تەسىرلەنگەن ھون تەڭرىقۇتى ئېلجاۋ كۇنبىينى قولغا ئېلىپ ئالاھىدە ئىخلاس بىلەن تەربىيىلەيدۇ. ئاندىن ئۇنىڭغا ئۇيسۇن ئىلىنىڭ باشقۇرۇش ھوقۇقىنى بېرىدۇ. ئەل بەختى ئۈچۈن تەدبىرلىك، دانا، ئەقىللىق بولۇپ ئۆسۈپ يېتىلگەن ئېلجاۋ كۇنبىي چېچىلىپ كەتكەن خەلقنى يىغىپ، ۋەيران بولۇپ كەتكەن دۆلىتىنى تېز ئەسلىگە كەلتۈرىدۇ. لېكىن ئۇيسۇن ئېلىنىڭ بېشىغا يەنە داۋاملىق بالا ـ قازا كېلىپ تۇرىدۇ. تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى تۈگىمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا نەندبېينىڭ ئۇلۇغ يۈزلەر ئەمەس، ھونلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەنلىكى مەلۇم بولىدۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇيسۇنلارنىڭ ھونلارغا بولغان ئۆچمەنلىكى، غەزەپ ـ نەپرىتى كۈچىيىدۇ.

ئىچكى ئىتتىپاقلىقنى چىڭىتىپ، قوشنا ئەل خەن پادىشاھلىقى بىلەن قويۇق دوستلۇق مۇناسىۋەت ئورناتقان، ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەپ دۆلەتنى گۈللەندۈرۈش، قۇدرەت تاپقۇزۇشنىڭ يولىنى ئاچقان ئۇيسۇن خەلقى غەلىبىدىن ـ غەلىبىگە ئېرىشىدۇ.

يازغۇچى رومانىدا ئاشۇ رېئاللىقنى ئۇيسۇن ئېلىنىڭ كۈچىيىشىگە مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن تارماق ۋەقەلىكلەر، تارماق ئېقىملارنى رومان سۈژىتىنىڭ كىندىك تومۇرىغا باغلىغان ھالدا بايان قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇيسۇن ئېلىنىڭ بەختى ئۈچۈن تۇغۇلغان پاراسەتلىك باشلامچىسى ئېلجاۋ كۇنبىيگە ئەگەشكەن ھەم ئۇنى يادرو قىلغان بۆجەي، بارىشىن گۈزەل، قۇتبىي،

ئارداق، چىن تۆمۈر، ئۇلانباي، دارۇ، شيەنشورا، قارجاۋ قاتارلىق بىر مۇنچە مۇھىم قوشۇمچە پېرسوناژلارنى ئوتتۇرىغا چىقارغان. يازغۇچى بۇ پېرسوناژلار ئۇچۇن ئەسەردە ئوخشىمىغان پائالىيەت قىلىش زېمىنى ھازىرلاپ، ئۇلارنىڭ ئوخشىمىغان خاراكتېرىنى يارىتىپ، ئۆزلىرىگە لايىق ئورۇنغا ئىگە قىلغان.

شۇنى مۇئەييەنلەشتۇرۇش كېرەككى: رومانداۋ ئەكس ئەتتۇرۇلگەن رېئاللىق - بۇنىڭدىن ئىلگىرى ھېچكىمنىڭمۇ قەلىمى يېقىن بارمىغان قېرى تارىخ، تارىخ بولغاندىمۇ بىر مىللەتنىڭ، ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا قازاق مىللىتىنىڭ ئاتا تارىخى. لېكىن يازغۇچىنىڭ ئۆزى دېگەندەك شۇ يىگىرمە بىر ئەسىر بۇرۇن ياشىغان ئۇيسۇنلار بۇگۇنكى ئۇيسۇنلار (ھازىرقى قازاقلار) ئەمەس. قەدىمكى ئۇيسۇن قەبىلىلىرىنى بۇگۇنكى قازاقلارنىڭ مىللەت بولۇپ شەكىللىنىشىدىن ئىلگىرىكى ئاتا - بوۋىلىرى دەپ قارىغان تەقدىردىمۇ، قازاق مىللىتىنى ئۇيسۇنلارنىڭ ساپ ئەۋلادلىرى دېگىلى بولمايدۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئۇيسۇنلارنىڭ قازاقنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ئېتنىكى مەنبەسى ئىكەنلىكى ئېنىق.

«ئېلجاۋكۇنبي» رومانى - شانلىق تارىخي دوستلۇق شەجەرىسى

يازغۇچى سۇلتان جانبولاتوف رومانىنىڭ كىرىش سۆزىدە ناھايىتى ئېنىق قىلىپ «خەلقلەر دوستلۇقى ئۆمۈرۋايەت ياشايدىغان ئېسىل ئەنئەنە. بۇمۇ «ئېلجاۋكۇنبي» نى ئايلىنىپ ئەتراپىدىن كەتمەيدىغان مۇھىم مەزمۇنلارنىڭ بىرى» دەپ كۆرسەتكەن ئىدى. رومانىنىڭ مەزمۇنىنى بېيىتقان، رومانىنىڭ تارىخي ئەھمىيىتىنى قۇدرەتلىك ئورۇنغا كۆتۈرگەن، شۇنداقلا

رومانداۋ نۇقتىلىق تەسۋىرلەنگەن يەنە بىر مۇھىم ۋەقەلىك خەن پادىشاھلىقىنىڭ كەچۈرمىشلىرى ئىدى. ئىنسانىيەت تارىخىدىن سالماقلىق ئورۇن ئېلىپ كەلگەن بۇ ئەل، ئۇيسۇن دۆلىتىنىڭ شەرق تەرىپىدە قوشنا چېگرىداش ئولتۇراقلاشقان. ئۇ ئۆز زامانىدىكى كەمبەغەللىكتىن قۇتۇلۇپ گۈللىنىشكە، ئاجىزلىقتىن كۈچىيىتىپ قۇدرەت تېپىشقا يۈزلەنگەن جاسارەتلىك ئەللەرنىڭ بىرى ئىدى. لېكىن شۇ چاغلاردا ئۇيسۇنلارنىڭ تەقدىرىنى چاتىگىلىغا ئېلىۋېلىپ راۋاج تاپتۇرماي كەلگەن ھونلار خەن پادىشاھلىقىنىڭمۇ كۈچسىزلىكىدىن پايدىلىنىپ ئۆلارغىمۇ كۈن بەرمەي كەلگەن ئىدى. ئۇيسۇن دۆلىتى، خەن پادىشاھلىقىدىن ئىبارەت بۇ ئىككى ئەلنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلىك كۈنلەر، باشقىلارنىڭ بوزەك قىلىشىدىن قۇتۇلۇش ئارزۇسى — ئۇلارنى تاجاۋۇزچى كۈچلەرگە تاقابىل تۇرۇش، ئۇلارنىڭ ئۇستىدىن غالىب كېلىش، دوستلۇق، تەقدىرداشلىق مۇناسىۋەت ئورنىتىش، ئۆز ئېلىنى قۇدرەت تاپقۇزۇش، ئۆز ماكانلىرىنى گۈللەندۈرۈش، دۆلەت ئىقتىسادىنى، ھاكىمىيەتىنى مۇستەھكەملەش يولىغا باشلىدى.

ئېلجاۋ كۇنبي ۋەيران بولغان ئۇيسۇن دۆلىتىنى قايتىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ئەلنى ئىلى ۋادىسىغا كۆچۈرۈپ ئاپارغان چاغلىرىدا، خەن پادىشاھلىقىنىڭ بىلىملىك، ئابرۇيلۇق ئادىمى ۋە پادىشاھ مەسلىھەتچىسىخەن ۋۇدىمۇ ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغان ئىدى. بۇنىڭ بىلەن ئىككى ئەلدىن يېتىشىپ چىققان بۇ تەدبىرلىك، پاراسەتلىك ئىككى شەخس ئىككى ئەل مۇناسىۋىتىنى كۈچەيتىشكە يادرولۇق رول ئوينايدۇ. شۇ دەۋرلەردىكى ئىككى ئەل يەنى ئۇيسۇنلار بىلەن خەن پادىشاھلىقى ئوتتۇرىسىدا ئورنىتىلغان دوستلۇق مۇناسىۋەت مۇنداق ئىككى تۈرلۈك ئۇلۇغۋار مەقسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈستىگە قۇرۇلغان. ئۇ

بولسىمۇ بىر تەرەپتىن ئۆزئارا يار - يۆلەكتە بولۇشۇپ ئەلنى راۋاج تاپقۇزۇش، دۆلەتنى گۈللەندۈرۈش، ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەش، كۈچەيتىش بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن بىرىنى - بىرى قوللاش، قوغداش ئارقىلىق كۈچنى مەركەزلەشتۈرۈپ تاشقى تاجاۋۇزچى كۈچلەرنىڭ، بولۇپمۇ ھونلارنىڭ ھۇجۇمىغا، بۇلاڭ - تالاڭ قىلىشىغا قارشى تاقابىل تۇرۇش، ھەتتا ئۇلارنى مەغلۇپ قىلىپ ئەلنى، جاھاننى تىنچلاندۇرۇشتىن ئىبارەت ئىدى. بۇ جەھەتتە يازغۇچى سۇلتان جانبولاتوفنىڭ ئىزدىنىشى مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغان. ئۇيسۇنلار بىلەن خەن ئەۋلادلىرىنىڭ دوستلۇق، ھەمكارلىقىنى يورۇتۇپ بېرىدىغان نۇرغۇن تارىخىي يازما ماتېرىياللار ۋە ئىلمىي ئىزلىنىشلەر ئارقىلىق ھەققەتلىكى ئىسپاتلانغان ئىشەنچلىك ماتېرىياللاردىن پايدىلىنىپ، ئۇنىڭدىن يۇقىرى سۇپەتلىك بەدىئىي ئۇنۇم ئالغان. ئۆز زامانلىرىدا تەقدىرداشلىق، ئىتتىپاقلىققا تايىنىپ ئۆز ئېلىنى كۈچەيتىش، گۈللەندۈرۈشتە شۆھرەت قازانغان ئاشۇ ئىككى نوپۇزلۇق ئەل بىر بىرىگە بولغان تەسىرىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇش، تېخىمۇ كېڭەيتىش ئۈچۈن دوستلۇق مۇناسىۋەتتىن ھالقىپ، قۇدا - باجىلىق مۇناسىۋەت ئورنىتىشقا قەدەم قويىدۇ. ئۇيسۇن بىلەن خەن پادىشاھلىقى ئارىسىدىكى دىپلوماتىك مۇناسىۋەتنىڭ بارغانسېرى قۇيۇقلىشىشى بىلەن ئەقلگە ئەقىل، كۈچكە كۈچ قوشۇلىدۇ.

ئۇيسۇن بىلەن خەن پادىشاھلىقىنىڭ دىپلوماتىك مۇناسىۋىتىنىڭ راۋاجلىنىشى بىلەن ئۇلارنىڭ كۈچلۈك رەقىبلەر ئوستىدىن غەلبە قازىنىشى توختاپ قالمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئاشۇ دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى ئارقىلىق بارلىققا كەلگەن دوستلىقى، ئۇلار ئوتتۇرىسىدا قۇدا - باجىلىق مۇناسىۋىتىنىڭ ئورنىتىلىشى بىلەن تېخىمۇ ئىناق تاپىدۇ.

شۇنى ئېيتىش كېرەككى، دۆلەت بىلەن دۆلەت ئوتتۇرىسىدا، خەلق بىلەن خەلق ئوتتۇرىسىدا دوستلىشىش، دۇشمەنلىشىش، ھەمكارلىشىش، قارشىلىشىشنىڭمۇ تۈرلۈك سەۋەبلىرى بولىدۇ. قەدىمىي زامانلارنىڭ قەدىمىي ئىنسانلىرى ئۇيسۇن ئېلى بىلەن خەن ئېلىنىڭ ھەمكارلىشىشى، دوستلىشىشى بىلەن بۇ ئىككى ئەلنىڭ ھونلار بىلەن قارشىلىشىشى، دۇشمەنلىشىشىنىڭمۇ تۈرلۈك سەۋەبلىرى بار. دوستلارنىڭ كۈچى قانچىلىك كۈچەيگەنسېرى، دۇشمەن كۈچى شۇنچىلىك ئاجىزلايدۇ، ئاخىرى ھالاك بولىدۇ. مانا بۇ تارىخنىڭ ھۆكۈمى، تارىخ ھەقىقىتى. يازغۇچى سۇلتان جانبولاتوف «ئېلچاۋ كۈنبىي» ناملىق تارىخىي رومانىدا ئاتا تارىخىنىڭ ئۆزى ياراتقان يۇقىرىدىكى قانۇنىيەتنى ئاساسەن ئۇيسۇنلار بىلەن خەن پادىشاھلىقى ئېلىنىڭ ھەقىقىي دوستلۇقتىن رونىق تاپقان قۇدرەتلىك كۈچىنى نامايان قىلىشتا: بىرىنچىدىن، ئۆز ئەل خەلقىنىڭ تەقدىرىنى ئۆزۈل - كېسىل ھەل قىلىش، ئامانلىقىنى قوغداش، ئەركىنلىكىنى قولغا كەلتۈرۈش، باشقىلارنىڭ بوزەك قىلىشىدىن، ئۆزىگە بېقىندۇرۇپ ئېلىشىدىن ياكى تاجاۋۇز قىلىشىدىن قۇتۇلۇش، ساقلىنىش ھەتتا ئۇلار ئۇستىدىن غالىب كېلىش؛ ئىككىنچىدىن، ئىچكى - تاشقى ئىتتىپاقلىقىنى، دوستلۇقنى كۈچەيتىپ، ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەپ يۇرتنى، ئەلنى سۆيۈش روھىنى ئۇرغۇتۇپ، جاسارەت بىلەن كۈرەش قىلىپ يۇرتنى گۈللەندۈرۈش، ئەلنى بېيىتىش؛ ئۈچىنچىدىن، ئۆزئارا قىز چىقىرىش، قۇدا - باجىلىق مۇناسىۋەت ئورنىتىش يولى دوستلۇق تومۇرنىڭ يىلتىزىنى تېخىمۇ چوڭقۇر يىلتىز تارتقۇزۇشتىن ئىبارەت مۇھىم تەرەپلەرنى ناھايىتى مۇۋەپپەقىيەتلىك يورۇتۇپ بەرگەن. بۇنىڭ بىلەن رومان بۇيۇك تارىخىي دوستلۇقنىڭ جەڭگىۋار ناخشىسىغا، تارىخىي دوستلۇق

شەجەرىسىگە ئايلانغان.

«ئېلجاۋ كۈنبىي» - ئىلمىي فانتازىيىلىك رومان

تالانتلىق يازغۇچى، ئاتاقلىق فىزىكا ئالىمى سۈلتان جانبولاتوف ئۆزىنىڭ تەبىئەت، جەمئىيەت، ئىنسانىيەت ھەققىدە مول بىلىمىگە، ئالاھىدە يېتىلدۈرگەن ماھارەت كۈچىگە، بەدىئىي دىتىگە تايىنىپ يەر شارى خوجايىنلىرىغا بېرىلگەن «ئىنسانىيەت» دېگەن ئاتالغۇغا مەنداش ئىككىنچى بىر پىلانىتىكى ھاياتلىق خوجايىنلىرىغا قويۇلغان ئورتاق نام — «مادا زات» دېگەن يېڭى ئاتالغۇنى بارلىققا كەلتۈردى.

رومانىدا قەدىمىي قېرى تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر شەخسلەرنى، قەبىلىلەر ئەھۋالىنى ۋە يۈز بەرگەن ئالەملىك ۋەقەلىك جەريانىنى تارىخچىلار تاپقان تارىخىي پاكىتلار ياكى ئالىملارنىڭ ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش ئارقىلىق تېپىپ چىقىلغاندەك، «مادازات» لار دۇنياسىدىن كەلگەن مېھمانلار تەرىپىدىن ئېنىق مەلۇم قىلىنىدۇ. ئېشەش، چالا، تەنخىيىمىدىن ئىبارەت ئىنسانىيەتكە ناتونۇش بولغان شەخسلەر رومانىنى ئوقۇغان كىتابخانلار ئاممىسىغا غارشىنىڭ ئىلىم - پەن مۇساپىسىدە دەرىجىدىن تاشقىرى تەرەققىي تاپقان ھاياتلىق پلانىتىسىدىن كەلگەن مادازاتلىق ئالىملاردەك ھېس قىلىنىدۇ. ئەلۋەتتە شۇنداق تۇيۇلۇشىمۇ ئەقىلگە سىغىدۇ. ئاساسلىقى يەر شارىغا كەلگەن ئۇچ مېھمانىنىڭ ۋەزىپىسى تەرەققىيات جەھەتتە مادازاتلار جامائىتىدىن ئىككى مىڭ يىل كېيىن قالغان ئاشۇ زېمىن قۇچقىدا تىرىكچىلىك قىلىپ ھايات كەچۈرۈۋاتقان ئىنسانلار دۇنياسىنى چۈشىنىش ئىدى. ئۇلار يەر شارىغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، گەرچە ھاياتلىق ئۇچۇن ئانا ۋە پاناھ بولغان بۇ مۇقەددەس دىيارىدىكى ئىنسانلارنىڭ

تىلىنى، دىلىنى، ئىچكى سىرلىرىنى بىلمەيدىغان، ئىلىم - پەننىڭ قۇدرىتىگە تايىنىپ ئۇيسۇن دۆلىتىنىڭ تەپتەكشى، بىپايان يەرلىرى بىلەن قوشۇپ ئۇنىڭ شەرقىي تەرىپىگە ئورۇنلاشقان چىن خاقانلىقىنىڭ زېمىنىنىمۇ ئاپپاراتقا چۈشۈرۈپ بولىدۇ. ئاندىن ئىچكىرىلەپ تەكشۈرۈش، سىنچىلاپ تەتقىق قىلىش يولى بىلەن قالاق، ۋەيرانە ھالەتتە تۇرغان يەر شارىدا بولۇۋاتقان ئىنسانلارنىڭ بىر - بىرىنى بوزەك ئېتىش، بىر - بىرىگە تاجاۋۇزچىلىق قىلىش، ئادالەتسىزلىك، ئىمانسىزلىق ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىشتەك ئىشلىرىنىڭ تېگى - تەكتىنى بايقاش، ھېس قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا بۇلارنىڭ ئەكسىچە بولغان مادازاتلارنىڭ بىر - بىرىگە تاجاۋۇز قىلىش، زىيان ئۇرۇشنى قىلچىلىك سادىر قىلمايدىغان، ھەتتا بىر تال گىياھ، بىرەر مەخلۇقلارغىمۇ زىيان سالماي ئۇلارنى ئاسراشتەك يۇكسەك مەدەنىيىتىنى، ئاجايىپ پەزىلىتىنى ئەسلەيدۇ.

ئەدەبىي ئىجادىيەتتە بەدىئىي ماھارەتنىڭ چەكلىمىسى يوق. «ئېلجاۋ كۈنبىي» رومانىدا قەدىمىي ئاتا تارىخ تېما قىلىنغان.

تارىخنىڭ ئۆزى - ئىلىم، تارىخنىڭ ئۆزى ئەدەبىيات. ئۇنىڭغا ئاشۇ ماھارەت كۈچى بىلەن، بەدىئىي تۇس، كىشىلەرگە ئېستېتىك زوق بېغىشلايدىغان گۈزەل پەرداز، رەڭدار بوياق بېرىشكىمۇ بولىدۇ. كىشىلەر قانچىلىك تەتقىق قىلسىمۇ ئەرزىيدىغان ئىلمىي تۇس كىرگۈزۈشكىمۇ بولىدۇ.

ئاتا تارىخنى چوڭقۇر يىلتىزى بىلەن قومۇرۇپ قۇچاقلاپ ئوتتۇرىغا چىققان قالتىس ماھارەتلىك، فانتازىيىلىك يازغۇچى سۈلتان جانبولاتوف رومانى ئۇستىدە ئىزدىنىش، يېزىش جەريانىدا بەدىئىي تەپەككۇر بىلەن ئىلمىي تەپەككۇرنىڭ قۇدرىتىگە تايىنىپ بەزەن قېرى تارىخ قاتلىمىغا شۇڭغۇپ كىرسە، بەزەن يۇكسەك

دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان ئىلىم - پەننىڭ پەللىسىدە جەۋلان قىلىدۇ. بىر دەم تارىخچى سۆيتىدە، بىر دەم ئارخېئولوگ سۆيتىدە ئوتتۇرىغا چىقسا، بىردەم يازغۇچى سالاھىيىتى بىلەن بىردەم ئالىم سالاھىيىتى بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىدۇ.

يازغۇچى سۈلتان جانبولاتوف رومانىنىڭ ئىلمىي فانتازىيىلىك بايان، مۇھاكىمە بىرلەشتۈرۈلگەن ئۇسۇلدا ئىپادىلەنگەن بۇ ژانرياتتىدا، ئەسەر سۈژىتىنىڭ يادروسى قىلىپ سۈرەتلەنگەن ئويسۇن ئېلىنىڭ كېيىنكى تەقدىرى توغرىسىدىكى مۆلچەرنى، ئالدىن چىقىرىلغان ھۆكۈمنى يەنىلا غارشدىن كەلگەن ئۇچ مېھمانغا بېرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن غارشلىق ئالىملار ئويسۇنلارنىڭ ماڭغان يولى توغرا، ئىرادىلىرى مۇستەھكەم، ئىچكى ۋە تاشقى جەھەتلەردىن ئىناق، ئىتتىپاق بولسىلا ئىلگىرى ۋەيرانلانغان يۇرتنى قايتا قۇرۇپ، يېڭىۋاشتىن راۋاج تېپىپ، كۈچلۈك، قۇدرەتلىك ئەلگە ئايلىنىدىغانلىقىنى مۆلچەرلەيدۇ. شۇنداق قىلىپ غارشلىقلار بىر ئەلنىڭ ئۆزلۈكسىز كۈچەپ تەرەققىي تېپىشتىكى مۇھىم ئامىل — بىلىملىك، ئابرۇيلۇق، تەدبىرلىك، دانىشمەن داھىيىسى، ئونىڭغا ماسلاشقان ئىناق، ئەمگەكچان، تەشكىلچان، باتۇر، پاراسەتلىك خەلقى بولۇشى كېرەك، دېگەن يەكۈننى چىقىرىدۇ.

«ئېلجاۋ كۈنبي» - ئۆزگىچە بەدىئىي ئۇسلۇبتا يېزىلغان رومان

«ئېلجاۋ كۈنبي» - تارىخي نۇقتىئىنەزەر بىلەن زامانىۋى ژانۇ زىچ بىرلەشتۈرۈلگەن تارىخي رومان، ئىلمىي رومان، بەدىئىي رومانىدۇر. رومانىنىڭ كومپوزىتسىيە قۇرۇلمىسى، سەنئەت تېخنىكىسى، مىللىي بويىقى، تۇرمۇش پۇرىقى، بەدىئىي

تىپ يارىتىش ئۇسۇللىرى، ئىجاد قىلىنىش ئۇسلۇبى جەھەتتە ئالەملىك ئەدەبىيات مۇنبىرىدە جاھان جامائەتچىلىكىگە پىششىق تونۇلغان ۋە ئۇلارنىڭ قەلبىگە، قېنىگە سىڭىپ كەتكەن مەشھۇر ئەسەرلەرنىڭكىدىن پەرق قىلىنىپ تۇرىدۇ. يازغۇچى سۈلتان جانبولاتوف ھەقىقەتەنمۇ رومان ئۇستىدە بىلىم قوۋدىرتىنى، ئەقىل دىتىنى، قەلەم كۈچىنى ئايىمىغان.

رومانىنىڭ بەدىئىي ساپاسىنى كامالەتكە يەتكۈزۈش جەھەتتىكى بىۋاستە ۋە ۋاستىلىق رول ئوينىغان ئامىللارنى ئەسەرنىڭ بىر پۈتۈن بەدىئىي گەۋدىسىنى تۇرغۇزۇشقا مۇناسىۋەتلىك بىر مۇنچە تەرەپلەرگە باغلاپ شەرھلەشكە بولىدۇ. بۇلار رومانىنىڭ ئۆزىگە خاس ھالدا شەكىللەندۈرگەن ئۇسلۇبى، كۆپ لىنىيىلىك كومپوزىتسىيە قۇرۇلمىسى، كۆپ قاتلاملىق تىپىك ۋە ماھىيەتلىك دېتاللار بىرىكمىسى، مۇرەككەپ ۋە چىگىش دراماتىك توقۇنۇشلار، قىزىقارلىق ۋە تەسىرلىك مەنزىرە تەسۋىرلىرى، پىرسوناژلار تەسۋىرلىرى، چېۋەرلىك بىلەن ئېچىپ بېرىلگەن خاراكتېر سەنئىتى، رەڭدار ئىپادىلەش ۋاستىلىرىنىڭ ئۇنۇملۇك قوللىنىشى، جانلىق، ئوبرازلىق تىللارنىڭ تاللاپ، پىششىقلاپ ئىشلىتىشى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

رومانىنىڭ مەركىزي سۈژىتىنى تەشكىل قىلغان ھەم يادرولۇق ئورۇن تۇتقان ۋەقەلەر ئويسۇن قەبىلىسىنىڭ تىرىكچىلىك تۇرمۇشىنى، ئېتنوگرافىيەسىنى يورۇتۇپ بېرىشنى ئاساس قىلغان. ئەمدى ئاشۇ يۇنىلىشنى بويلىتىپ كىندىك سۈژىتىگە بېقىندۇرۇپ جانلىق ئۆزگىرىشچان ھالەتتە يانداشتۇرۇپ، چىن خاقانىنىڭ پائالىيەتلىرىنى چېۋەرلىك بىلەن يېغىپ ئويۇل ئورۇنلاشتۇرغان. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا ئويسۇن ئېلى بىلەن چىن ئېلىنىڭ مۇناسىۋىتى ئارىلىقىغا مەلۇم بوشلۇق

قالدۇرۇپ، ئۇنىڭدا مادازاتلىق ئۈچ مېھماننىڭ يەر شارى ئۈستىدىكى ئىنسانلار دۇنياسىنى بولۇپمۇ قەدىمىي ئۇيسۇن قەبىلىسى، خەن پادىشاھلىقى، ھون خاقانىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىنى نۇقتىلىق كۆزىتىشىگە، ئىنچىكىلەپ تەكشۈرۈشىگە زېمىن ھازىرلاپ بەرگەن. بۇ ئارقىلىق فانتازىيىلىك يازغۇچى سۈلتان جانبولاتوف يەر شارىلىقلار بىلەن غارشىلىقلارنىڭ تەقدىرىنى بىر - بىرىگە يېقىنلاشتۇرۇپ كۆرسىتىشكە تىرىشقان، شۇنىڭدەك ئۇ شۇنچىلىك ئۇزۇن تارىخ ئۈستىدە قانچىلىك ئويلانغان، قانچىلىك ئىزدەنگەن بولسا، شۇنچىلىك ئويلانغان ۋە ئىزدەنگەن. يازغۇچى رومانىدا ئاساسلىق پېرسوناژ ئوبرازىنى ۋايىغا يەتكەن بەدىئىي تىپ دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ تەسۋىرلەش جەريانىدا ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ ھەم مەزمۇنىغا ھەم شەكلىگە ئائىت ئامىللارنىڭ رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرغان. ئالايلى، ئالەمگە مەشھۇر تارىخىي شەخس قەدىمىي قەبىلە ئۇيسۇن ئېلىنىڭ باتۇر، دانا ئوغلانى، تەدبىرلىك يول باشلىغۇچىسى ئېلجاۋ كۈنبېي ئوبرازىنى يارىتىشتا تۆۋەندىكى ئىككى خىل بەدىئىي ئۇسۇلدىن بىمالال پايدىلانغان. مەسىلەن، دەسلەپ باش قەھرىمانىنىڭ بالىلىق دەۋرى ئەپسانىۋىلاشتۇرۇلۇپ تەسۋىرلەنگەن بولسا، قەھرىمانىنىڭ كېيىنكى مەزگىللەردىكى يەنى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە داۋام قىلغان پائالىيىتى ئادەمىيلىك سۈپەتتە، رېئالىستىك ئۇسۇلدا تەسۋىرلىنىدۇ.

ياخشى يېزىلغان ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ بەدىئىي مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئىچىدە ئەسەر مەزمۇنىغا سىڭدۈرۈلگەن مىللىي تۇس، زامان روھى، يەرلىك پۇراق ۋە ئىپادىلەش سەنئىتى، تىل ئىشلىتىش ماھارىتى قاتارلىقلارمۇ مۇھىم ھەم ئاساسلىق ئورۇننى تۇتىدۇ. گەرچە «ئېلجاۋ كۈنبېي» رومانى ئەڭ قەدىمىي دەۋردىكى تېخى ئىنسانلار مىللەتكە بۆلۈنمىگەن، «مىللەت» دېگەن ئاتالغۇ

پەيدا بولمىغان قەبىلە تارىخىي تېمىدا يېزىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا روشەن مىللىي تۇس، خېلى قېنىق مىللىي بوياق بەرگەن. بۇگۈنكى زامان قازاقلىرى ۋارسلىق قىلىپ ساقلاپ كېلىۋاتقان ئەنئەنىۋى ئۆرپ - ئادەتلىرى ئەڭ قەدىمىي ئاتا - بوۋىلىرى ھېسابلىغان ئۈيسۇنلاردىن كەلگەنلىكى ئېنىق، بۇنىڭغىمۇ رومانىدا تەسۋىرلەنگەن رېئاللىقلارنىڭ ھەممىسى تارىخىي چىنلىق ئىكەنلىكىگە تارىخنىڭ ئۆزى گۇۋاھلىق بېرەلەيدۇ. يۇقىرىدىكىلەردىن باشقا ئۈيسۇن، خەن ئەللىرى ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق، قۇدا - باجىلىق، دىپلوماتىك يېغىن، بارىدى - كەلدى مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئورنىتىلىشى داۋامىدىكى ئۆز ئارا سوۋغا تەقدىم قىلىش، رەسمىيەت بېجىرىش ئىشلىرىنىڭ ھەممىسى ئۆزلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى ئۆرپ - ئادەت، قائىدە يوسۇنلىرى بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ.

شۇنى ئېيتىش كېرەككى، «ئېلجاۋ كۈنبېي» رومانىنىڭ ئىككىنچى كىتابىدا بېرىلگەن يارقىن ھېسسىيات، گۈزەل مەنزىرە تەسۋىرىنى ئوقۇغان چېغىڭىزدا ئۆزىڭىزنى ئاجايىپ ھېسسىيات جەۋھەرلىرى بىلەن يۇغۇرۇلغان پوئېزىيە دېڭىزىغا كىرىپ كەتكەندەك ھېس قىلىسىز. خۇددى «ئاننا كارېننا» بىلەن «زامانىمىزنىڭ قەھرىمانى» نى ئوقۇپ ئولتۇرغاندەك ئويغا كېلىسىز. مانا بۇلار رومانىنىڭ بەدىئىيلىكىنى ھەسسىلەپ ئاشۇرۇشقا تۇرتكە بولغان ھېسسىياتنىڭ قۇدرىتىدۇر. ئەدەبىي ئەسەرنى - ئەدەبىي ئەسەر قىلىدىغان ئاساسلىق ئامىل تىل سەنئىتىدۇر. ھەر قانداق ئەدەبىي ئەسەر يۈكسەك دەرىجىدە ئوبرازلاشتۇرۇلغان، ۋايىغا يەتكۈزۈلۈپ پىششىقلانغان تىل دۇردانىلىرىنىڭ كۆچى بىلەن رونىق تاپىدۇ. گەپنىڭ قىسقىسى، ئەدەبىي ئەسەرنىڭ ئۆمرى تىلى بىلەن بەلگىلىنىدۇ. قىممىتى تىلى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. كۆزگە كۆرۈنگەن فانتازىيىلىك يازغۇچى

سۆلتان جانبولاتوف زامانىمىزنىڭ بەدئىي ئەدەبىيات زېمىنىگە قازاقنىڭ قەدىمىي ئاتا تارىخىنىڭ بەدئىي مۇنارىنى ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ قەدىمىي دەۋرلەردە ياشىغان ئاتا - بوۋىسى — ئۇيسۇن تىلى بىلەن ئورناتتى. ئۇنى ئاشۇ ئۇيسۇن قەبىلىسىنىڭ ئىككى مىڭ بىر يۈز يىلدىن كېيىنكى ئەۋلادلىرىنىڭ تەرەققىي تاپقان، باي، گۈزەل مىللىي تىلى ئارقىلىق تېخىمۇ جانلاندۇرۇپ، تېخىمۇ نۇرلاندۇرۇپ ئەكس ئەتتۈردى.

روشەنكى، رومانداۋ يېڭى تېمىنىڭ يورۇتۇپ بېرىلىشى، يېڭى ۋەقەلىكلەرنىڭ بايان قىلىنىشى، ئوبرازلىق، مەنىدارلىقى، ئىلمىي پەلسەپىۋى پىكىر، قاراشلارنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى، يېڭى تۈيغۇلارنىڭ ئىزھار قىلىنىشىغا مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن ئارخائىزم سۆزلەر قېزىپ چىقىرىلغان ۋە يېڭى مەزمۇنلار ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇلغان. شۇنىڭدەك ئاپتور رومانداۋ نۇرغۇنلىغان ئىلمىي ئاتالغۇلارنى قوللىنىشتىن تاشقىرى، كۆپلىگەن ئەقلىيە سۆزلەرنى، ماقال - تەمسىللەرنىمۇ ئىشلىتىشكە كەڭرى ئورۇن بەرگەن. بۇلارنىڭ كۆپ قىسمىنى يېڭى ئەقلىيە سۆزلەر، يېڭى ماقال - تەمسىللەر تەشكىل قىلدۇ.

كەڭلىك، چوڭقۇرلۇق جەھەتتىكى ئۆزگىچىلىكلەرگە نەزەر تاشلىغاندا «ئېلجاۋ كۈنىبي» رومانى تارىخىيلىق، ئىلمىيلىك، بەدئىيلىك، ئېستېتىك جەھەتلەردىنمۇ، تىل جەھەتتىنمۇ ئۆگىنىش، تەتقىق قىلىش قىممىتىگە ئىگە.

ئەدەب ۋە باللار ئەدەبىياتى

باللار تۇرمۇشى باللار ئەدەبىياتىنىڭ مەنبەسى، ئاساسلىق ئەكس ئەتتۈرۈش ئوبيېكتى، باللار ئەدەبىياتىنىڭ رولى ۋە مۇھىم ۋەزىپىسى باللارنىڭ ئەقلىي، ئەخلاقىي جەھەتتىن ساغلام تەربىيىلىنىپ، ئەتراپلىق يېتىلىشىگە ياردەم بېرىش، ئۇلارنىڭ دۇنيانى، ئۆزلىرى ياشاۋاتقان ئىجتىمائىي مۇھىتتىكى تۇرلۇك ھادىسىلەرنى، ئىجابىي ۋە سەلبىي نەرسىلەرنى چۈشىنىش، پەرقلەندۈرۈشىگە ياردەم بېرىش، مەنىۋى تۇرمۇشنى بېيىتىشتىن ئىبارەت.

بىزگە مەلۇمكى، ھەرقايسى دەۋر، ھەرقايسى مىللەت باللار ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسىنى قۇرغان ۋە ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرغانلار شۇ دەۋر، شۇ مىللەتنىڭ يازغۇچى، شائىرلىرىدۇر.

باللار ئەدەبىياتى ئۈچۈن قان - تەرنى ئاققۇزۇپ، مول ھەم سۈپەتلىك مېۋە بېرىپ كېلىۋاتقان يازغۇچى، شائىرلار ھەممە دەۋر، ھەممە مىللەتتە بار. تۇرسۇنمۇھەممەت پەخرىدىن ئەنە شۇلارنىڭ بىرى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆسمۈرلەر كۆڭلىگە ياققان جۇشقۇن، ئاھاڭدار، يۇمشاق لىرىكىلىق، ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبقا ئىگە شېئىرلىرى ئارقىلىق جامائەتچىلىككە تونۇلغان باللار شائىرى. ئۇ قىرىق يىلغا يېقىن ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن ئۆتكەن مەنىلىك ھايات مۇساپىسى داۋامىدا بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر باللار ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسىنى مۇستەھكەملەش ۋە ئۇنى

راۋاجلاندۇرۇشقا كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشتى. شائىرنىڭ مەخسۇس بالىلارغا بېغىشلانغان تەملىك ۋە چۈچۈك ئىجادىيەت مېۋىلىرى يېڭى دەۋرىمىز ئۆسمۈرلىرىگە مەنىۋى كۇچ، ئىستېتىك زوق بېرىپ كەلدى.

شائىر تۇرسۇنمۇھەممەت پەخرىدىننىڭ بالىلار شېئىرلىرىدا بالىلار تۇرمۇشىدىكى ماھىيەتلىك تەرەپلەر ئۇلارنىڭ پسىخىك ئالاھىدىلىكلىرىگە ئۇيغۇن ھالدا يورۇتۇلۇپ سەبىي قەلبىلەردە دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەنگەن گۈزەل ئارزۇ - ئىستەكلەر، ۋەتەننى، ئىلىم - پەننى، ئەمگەكنى سۆيۈش، خەلققە سادىق بولۇش، ئومۇمنىڭ، باشقىلارنىڭ مۇلكىنى ئاسراش، ئاتا - ئانىسىنى، ئوقۇتقۇچىلىرى، چوڭلارنى ھۆرمەتلەش، غايىلىك، ئەخلاقلىق، ئىنتىزامچان بولۇش، تىرىشىپ ئۆگىنىپ كۇندىن - كۇنگە يۇقىرى ئۆرلەش قاتارلىقلار يارقىن ئىپادىلەنگەن.

شائىر تۇرسۇنمۇھەممەت پەخرىدىننىڭ بالىلارغا بېغىشلانغان بالىلارنىڭ كۆڭلىگە ياقىدىغان شۇنداق ياخشى شېئىرلارنى يازالىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەبلەرنى شائىرنىڭ بالىلار تۇرمۇشى بىلەن پىششىق تونۇشقانلىقى، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى ئۆز مەنتىقىسى بويىچە ئەكس ئەتتۇرۇش جەھەتتە مۇۋاپىق شەكىلنى تاللاپ، پىشقان بەدىئىي ماھارەت بىلەن ئۆزگىچە ئۇسلۇبنى شەكىللەندۇرگەنلىكىدىن ئىزدەشكە توغرا كېلىدۇ، ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ تولىسى كىتابخانلارغا گويا بالىلارنىڭ ئۆز ئاغزىدىن، ئۆز تەپەككۇرى، ئۆز تەسەۋۋۇرىدىن كۆچۈرۈۋېلىنغاندەك، ئۆز ئېڭى، ئۆز چۈشەنچىسى بويىچە ئۆزلەشتۇرۇلۇپ ئىجاد قىلىنغاندەك تۇيغۇ بېرىدۇ. ئەگەر بىز ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ بېشىدىكى ئاپتورنىڭ ئىسمىنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ، ئەسەرنىڭ ئۆزىنى ئوقۇيدىغان بولساق، بالىلارنىڭ ئۆز قەلبى بىلەن يېزىلغان شېئىرلىرىدەك ھېس قىلىمىز. بۇ شېئىرلاردا

بالىلارنىڭ تۇرمۇشى، ئارزۇ - ئىستەكلىرى، ھېس - تۇيغۇسى، پسىخىك خۇسۇسىيەتلىرى چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۇرۇلگە.

تۇرسۇنمۇھەممەت پەخرىدىننىڭ بالىلار شېئىرلىرىنىڭ تېما مەنبەسى باي ھەم كەڭ، رەڭدار، ئىپادىلەش شەكىللىرى كۆپ خىل، ئۇلاردا بالىلار شېئىرىيىتىدە بولۇشقا تېگىشلىك ئامىللار تولۇق ئىپادىسىنى تاپقان «مېنىڭ جان دوستۇم» شائىرنىڭ ياشلىق دەۋرىدە يازغان شېئىرلىرىدىن بىرى. بۇ شېئىردا ئاپتور ئۆسمۈرلەرنىڭ بالىلىق ئارزۇلىرىنى، كىتابخومارلىقىنى ئەكس ئەتتۇرگەن.

«كىمكى ئۇنى دوست تۇتسا،
ئەسقاتىدۇ ھەر جايدا.
ئەسلا ھاردىم دېمەيدۇ،
يەتكۈزىدۇ كۆپ پايدا.
... ...
زوقلىنىسەن سۆزلىسە،
ئېغىزى يوق، يا كۆزى.
ئەقىل قوشار ئەقلىگە،
قەن - ناۋاتتەك ھەر سۆزى.»

يۇقىرىقى مىسرالاردا ئىپادىلەنگەن مەزمۇننى بالىلار بىر قېتىم ئوقۇپلا چۈشىنىپ ئالالايدۇ. بۇنىڭدىكى سەۋەب، ئاددىي شەكىل، راۋان تىل ئارقىلىق يەڭگىل ئوقۇمدىكى مەزمۇننىڭ رېتىم، قافىيەلەرگە چۈشۈرۈلۈپ ئىپادىلەنگەنلىكىدۇر.

شائىر ئۆز ئوبيېكتىنىڭ ئەھمىيىتىگە بېقىپ مۇھاكىمە قىلىش، ئوخشىتىش، جانلاندۇرۇشتەك ئىستىلىستىكىلىق ۋاستىلەرنى قوللىنىپ، شېئىرنىڭ ئىلمىيلىك، بەدىئىيلىك

جەھەتلەردىكى سەۋىيىسىنى ئۆستۇرگەن. ئالايلى، كىتاب «ھەممەت ئىلىم ھېكمەتتىنكى مەنبەسى»، «ئۇ، بىلمىگەننى بىلدۇرىدۇ» «ئەسقاتىدۇ ھەر جايدا»، «بۇ دوستنى پۈتۈن يەر يۈزى بىلمىدۇ» دېگەن مىسرالاردا چوڭقۇر پەلسەپىۋى پىكىر، مول مەزمۇن، ئىلمىي تۈس ئالغان مۇلاھىزىلەر بار. مەلۇمكى، بالىلارنى مەلۇم نىشانىنى كۆزلەپ تەربىيىلەشنىڭ دەسلەپكى قەدىمى ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ ئېڭىغا مەربىپەتپەرۋەرلىك ئىدىيىسىنى سىڭدۇرۇشتىن باشلىنىدۇ. مانا بۇ بالىلار ئەدەبىياتى ئىجادىيىتىدە ئالاھىدە ئورۇن تۇتۇپ كەلگەن مۇھىم تېما.

«يۇرۇڭلار دوستلار مەكتەپكە»، «سالام مەكتىپىم»، «پەنگە يۇرۇش قوشقى» قاتارلىق شېئىرلار ئەنە شۇنداق تېمىلاردا يېزىلغان.

«ئەلاچى سىنىپ» نامىلىق شېئىردا ئاكا - ئۇكا ئىككى بالىنىڭ ئۆزئارا سۆھبىتى دىئالوگ ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن.

«سىنىپىمىز ھەر قاچان،
تۇرار تازا يۇپ - يورۇق.
جاي - جايىدا ئۇستەل، بور،
پارتىلىرى رەت تولۇق.»

بۇ بالىلار ئۆز قوللىرى بىلەن بەرپا قىلغان ئازادە، كۆڭۈللۈك ئۆگىنىش مۇھىتىنىڭ ئوبرازلىق تەسۋىرىدۇر.

ئانا تەبىئەت بىلەن كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ مۇناسىۋىتى نۇقتىسىدىن قارىغاندا، مۇھىتنى بۇلغايدىغانمۇ ئادەم، مۇھىتنى تۈزلەيدىغانمۇ، گۈزەللەشتۈرىدىغانمۇ ئادەم. مۇھىتنىڭ كۆڭۈللۈك ياكى كۆڭۈلسىز بولۇش، پاكىز ياكى پاسكىنا بولۇشى كىشىلەر مەدەنىيىتىنىڭ، ئەخلاق، پەزىلىتىنىڭ قانداق بولۇشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. بۇ شېئىرنى ئوقۇغان كىتابخانلارنىڭ كۆز

ئالدىغا شۇ گۈزەل مۇھىتنى بەرپا قىلغان گۈزەل، يۇمران قەلبلەرنىڭ ئوبرازى كەلمەسلىكى مۇمكىن ئەمەس.

شائىر شېئىردا يەنمۇ ئىلگىرىلەپ:

«دەرسكە زىل چالغاندا،
ئولتۇرىمىز جىم بولۇپ.
مۇئەللىملەر كىرگەندە،
ھۆرمەتلەيمىز تىك تۇرۇپ.
مېھرى بىلەن مۇئەللىم،
سالام دەيدۇ زوقلىنىپ.
زېھىن قويۇپ تىرىشىپ،
ئوقۇيمىز بىز روھلىنىپ.»

دەپ تەسۋىرلەيدۇ.

بۇ مىسرالاردا بىلىمگە تەشنا تىرىشچان ئوماق بالىلار بىلەن كۆيۈمچان، تەلەپچان باغۋەنلەرنىڭ ئىللىق مۇناسىۋىتى، مېھرى - شەپقىتى جانلىق ئىپادىلەنگەن.

«يول چېتىدە يۇرىمىز،
ئۆيىمىزگە يانغاندا.
ئېسىلمايمىز ھارۋىلار،
ماشىنىلار ماڭغاندا.
بىزدە يوقتۇر كېچىكىش،
ئۇرۇش - تالاش ئەھۋاللار.
بولغاچ دوستلۇق ئىناقلىق،
خۇشال بىزنىڭ بالىلار.»

بۇ مىسرالاردا بالىلار خاراكتېرى ئۆز تىلى، ئۆز ھېسسىياتى، مىجەز - خۇلقىغا ماسلاشتۇرۇلغان ھالدا تەبئىي ھەم يېقىملىق، يېغىنچاق ھەم ئوبرازلىق گەۋدىلەندۇرۇلگەن.

باشلانغۇچ مەكتەپ هاياتى بالىلار ئۇچۇن ئېيتقاندا، ئۇلارنى ئاڭسىزلىقتىن ئاڭلىقلىققا يېتەكلەش، زېھنى - كۆچىنى ئۆگىنىشكە قارىتىشقا ئادەتلەندۈرۈش باسقۇچى ھېسابلىنىدۇ. تەكشى قەدەم، مۇستەھكەم ئىرادە بىرلىكىدە پارلاق مەنزىلنى بويلاپ ئالغا ئىگىرىلەشنىڭ ئۇلۇغسىنى يارىتقان «ئەلاچى سىنىپ» نامىلىق شېئىردا بالىلارنىڭ كوللېكتىپ پائالىيىتى جانلىق ئىپادىلەنگەن. «مەكتىپىمىز مەيدانى» نامىلىق شېئىردا بالىلارنىڭ كوللېكتىپ پائالىيىتى جانلىق ئىپادىلەنگەن. «مەكتىپىمىز مەيدانى» نامىلىق شېئىردا كىچىك دوستلارنى جەلپ قىلىش رولىنى ئويناپدىغان، ئۇلارنىڭ جۇشقۇن روھلۇق، شاد - خۇرام كەيپىياتىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان يەنە بىر مۇھىم ئامىل - دەرستىن سىرتقى كۆڭۈللۈك تۇرمۇش مەنزىرلىرى تەسىرلىك سىزىلغان.

«ئۇندا ئۆتەر تەنھەرىكەت
بەيگىلىرى جۇشقۇنلۇق.
مەنىلىك شاد ئويۇنلار
بېغىشلايدۇ دىلغا زوق.
كۆچەت تىكىپ مەيدانىنى
كۆكەرتىمىز، ئاسرايمىز.
گۈزەل مەكتەپ قوينىدا
ئۆم بەختىيار ياشايمىز.
ئوبدان ئوقۇپ دەم ئېلىپ،
ئۆتەر ھايات يېڭىچە،
شۇنداق ئاۋات ھەمىشە.»

مانا بۇ بىزدىن ھېچقانداق ئىزاھ تەلەپ قىلمايدىغان ھەقىقىي بالىلار ناخشىسىدۇر.

بالىلار ئەدەبىياتىنى چۈشىنىش ۋە ئۇنى تەنقىد قىلىش، بالىلار ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى ئىجاد قىلىش ئۈچۈن بالىلارنىڭ پسىخىك خۇسۇسىيىتىنى، خاراكتېر ئۆزگىچىلىكلىرىنى، تۇرمۇش ئادەتلىرىنى پۈختا ئىگىلەش كېرەك. ئاندىن قالسا بالىلار ئاسان قوبۇل قىلالايدىغان يېنىك شەكىللەرنى، ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىنى، تىلنى ياخشى تاللاش لازىم.

تۇرسۇنمۇھەممەت پەخرىدىننىڭ يۇقىرىدا دېيىلگەندەك بالىلارنىڭ ئويى، تەسەۋۋۇرى، ھېسسىياتى، تىلى بويىچە يېزىلغان شېئىرلاردىن باشقا بۇاستە بالىلارغا بېغىشلاپ يېزىلغان شېئىرلارمۇ بەلگىلىك ئورۇننى ئىگىلىگەن. «ئىنىمنىڭ ئارزۇسىنى» نامىلىق شېئىرى بۇنىڭ مىسالىدۇر. بۇ شېئىرنىڭ ئالدىنقى قىسمىدا «مەن» نىڭ ئاغزىدىن ئىنىسىنىڭ تەسىرلىك ئىش - پائالىيەتلىرى ئىخچام بايان قىلىنسا، شېئىرنىڭ كېيىنكى قىسمىدا «مەن» نىڭ ئىنىسىگە بولغان ئامراقلىقى كۆچلۈك ھاياجان بىلەن ئىزھار قىلىنىدۇ.

«ئەخمەت دەپ بىر ئىنىم بار،
سۆزلەپ بېرەي مەن سىزگە.
يۈرەر پاكىز ھەم رەتلىك،
ياقار قىلىقى بىزگە.
تېخى مەكتەپ كۆرمىگەن،
ئەمدى كىردى ئالتىگە.
تاپشۇرۇلسا بىرەر ئىش،
قالدۇرمايدۇ ئەتىگە.»

دەپ كىچىك دوست ئەخمەتنىڭ پاكىز، رەتلىك كىيىنگەن، قۇلىقى يۇمشاق، قىلىقى تاتلىق، مىجەزى يېقىملىق، قىياپىتى ئوماق بىر خىل خاسلىق ئالاھىدىلىكى تەسۋىرلەنسە، كەينىدىنلا:

«قېرىنداشنى چاك تۇتۇپ،
ئولتۇرۇشى بىر ئەپلىك.
ھەرپ، رەقەم ئۆگەنسە،
يېزىپ چىقار بەك رەتلىك.
كېلىپ زوقۇم ئۈنىڭغا،
دېسەم نېمە بولىسەن.
شەپكىسىنى تۈزەپ ئۇ،
دەيدۇ ئەسكەر بولىمەن.»

دېگەن مىسرالار ئارقىلىق ئەخمەتنىڭ زېرەكلىكى، تىرىشچانلىقى، دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللىنىشكە باشلىغان غايىۋى ئارزۇسى قاتارلىقلار ئىپادىلەنگەن.

ئەدەبىي ئەسەرلەردە چوڭلار بىلەن بالىلارنىڭ تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە زور پەرق بولغىنىغا ئوخشاش، ئوقۇۋاتقان بالىلار بىلەن مەكتەپ يېشىغا توشمىغان بالىلارنىڭ تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئوتتۇرىسىدىمۇ مۇئەييەن پەرق بولىدۇ. ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ ئارزۇسى، پىكىر يۈرگۈزۈش، چۈشىنىش، ئۆزلەشتۈرۈش، پەرق ئېتىشىدە خېلى ئىلگىرىلەش بولىدۇ. ئۇلارنىڭ كاللىسىدا، غايىۋى دۇنياسىدا ئالىم، ئېنژىنېر، ئاگرونوم، دوختۇر، يازغۇچى، لېيۇتچىك بولۇش ئىشتىياقى قوزغىلىدۇ. لېكىن، مەكتەپ يېشىغا يەتمىگەن بالىلار بۇنداق ئىشلارنى تېخى ئويلاشقا ئۇلگۇرەلمەيدۇ.

راستچىللىق ۋە ئىخلاسنىڭ
ئەجرىدۇر تەر دېگەن.
تەر تۆكۈشتىن قورققانغا،
ئىززەت ـ ھۆرمەت نەدىكەن.
ئوغلۇم كىچىك بولساڭمۇ،
ھەرىكەتلىرىڭ جايىدا.

پاراسىتىڭ، زېھنىڭدىن،
تاڭ قالمەن گاھىدا.
ئوقۇشلىرىڭ بەك ياخشى،
ھەتتا ئىشىڭ، قىلىقىڭ.
شۇڭا يىگىت دېمەسكە،
قانداق چىدايدۇ دىلىم.»
(«ئوغلۇمنىڭ سوئالىغا» دىن)

مەيلى چوڭ ياكى كىچىك بولسۇن، كىشىلەرنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى، زېھنىي كۈچى، ئويلاش، مۇلاھىزە يۈرگۈزۈش، پىكىر قىلىش ئىقتىدارى ئۇلارنىڭ يېشى، جىسمانىي جەھەتتىكى پەرقى بىلەن ئۆلچەنمەيدۇ. دەرۋەقە «بالا» دېگەن ئۇقۇم بىلەن «يىگىت» دېگەن ئۇقۇمنىڭ ئوتتۇرىسىدا خېلى پەرق بار. چۈنكى، «بالا» دېگەن ئۇقۇم پەقەت بالىغلا قارىتىلغان. «يىگىت» دېگەن ئۇقۇمغا كەلسەك ئۇ، بالىلىق دەۋرىدىن ئۆتكەن ياشلارغا قارىتىلغان. دېمەك، يۇقىرىقى «ئوغلۇمنىڭ سوئالىغا» ناملىق شېئىردا شائىر دادىنىڭ بالىسىنى قايسى ئالاھىدىلىككە قاراپ «يىگىت» قاتارىغا كىرگۈزگەنلىكى، بالا بولسا: «مەن تېخى بالا تۇرسام، نېمە ئۈچۈنيوغان ئادەملەر قاتارىغا ئۆتۈپ قالدىم؟!» دەپ دادىسىغا سوئال قويۇپ تۇرۇۋالغانلىقىدىن ئىبارەت تۈگۈننى ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن يېشىپ بەرگەن. ئۇ بولسىمۇ بالا ياش جەھەتتە ئەمەس، ئەقىل جەھەتتە «يىگىت» لىك دەرىجىسىگە يېتىپ قالغانلىقىدىن ئىبارەت. بۇ يەردە شائىر ئۆزى تەسۋىرلەۋاتقان ئوبىيېكتنىڭ ئەقىل جەھەتتىن يېتىلىپ قالغانلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن «يىگىت» دېگەن ئۇقۇمنى ئوبرازلىق مەنىدە قوللانغان.

بىۋاستە بالىلار تىلىدا يېزىلغان شېئىرلاردا بولسۇن ياكى بالىلارغا بېغىشلاپ يېزىلغان شېئىرلار بولسۇن، پىكىر،

هېسسىيات بولىدۇ. بەزىلىرىدە كونكرېت تەپسىلاتلار تەسۋىرى ھەتتا سۈژېتنمۇ بولىدۇ. بۇلارنىڭ قانداق ئىپادىلىنىشى بالىلارنىڭ سەۋىيىسى، بىلىم ئىقتىدارى بىلەن چەكلىنىدۇ. بالىلار ئەدەبىياتى ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللانغاندا بۇ نۇقتىغا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىشى كېرەك. بۇنىڭغا ئەمەل قىلىنمىغاندا، شېئىرنىڭ ئىدېيۇلىك ۋە بەدىئىيلىك جەھەتتىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ بالىلار ئەدەبىياتىغا كىرمەيدۇ. ئىشلىتىلگەن تىلنىڭ جانلىق، ئوبرازلىق، گۈزەل، ئەسەر قۇرۇلمىسىنىڭ باغلىنىشلىق بولۇشى، مەزمۇنىنىڭ ئېنىق، چۈشىنىشلىك ئىپادىلىنىشى، ھېسسىياتنىڭ تەسىرلىك ئىزھار قىلىنىشى قاتارلىقلار ئەدەبىي ئەسەرنىڭ ھەممىسىگە قويۇلىدىغان ئورتاق تەلەپ، بالىلار ئەدەبىياتىغا دائىر ئەسەرلەرمۇ بۇنىڭ سىرتىدا ئەمەس.

بالىلارغا ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى بېرىپ، پاك قەلبىگە بۇ روھنى سىڭدۈرۈشمۇ بالىلار ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرىدىن بىرى. شائىر تۇرسۇنمۇھەممەت پەخرىدىنىنىڭ بالىلار شېئىرلىرىدا ۋەتەن، ئانا يۇرت مەدھىيىلەنگەن شېئىرلارمۇ خېلى بار. ئۇ «ۋەتەن ھەققىدە قوشاق» ناملىق شېئىرىدا:

«بىزنىڭ ۋەتەن جۇڭخۇانىڭ
پەسلى دائىم گۈل - چىمەن.
شەرىپىنى - مېھرىنى،
مەدھىيىلەيمەن زوق بىلەن.
ۋەتىنىمنىڭ تۇپرىقى
ئۇيۇق بويلاپ سوزۇلغان.
خەلقى باتۇر ئەمگەكچان،
دۇنياغا تونۇلغان.»

دەپ دەۋرىمىز باللىرىنىڭ ۋەتەن - خەلققە ۋە ۋەتەننىڭ گۈزەل تاغ - دەريالىرى ھەم ئەۋزەل شارائىتىغا بولغان مۇھەببىتى چەكسىز سۆيۈنۈشى، پەخىرلىنىش تۇيغۇسى ئىپادىلەنگەن.

«نۇرلۇق قۇياشلىق قۇچىقىدا،
كۈچ - قۇۋۋەتكە تولدى قەلبىم.
ئازاد - ئاۋات ھۆر قوينۇڭدا،
ئۆسمەكتىمەن ئېلىپ تەلىم.
ئۆرلە ۋەتەن، يۈكسەل يەنە،
ھەر بىر غەلبە بەختىم مېنىڭ.
ئەلا ئوقۇپ سېنىڭ ئۈچۈن،
تۆھپە قوشۇش ئەھدىم مېنىڭ.»
(«ئۇلۇغ ۋەتەن» دىن)

كىشىلەرنىڭ ۋەتەنگە بولغان مۇھەببىتى قانچىلىك چوڭقۇر بولىدىكەن، ۋەتەن ئۈچۈن خىزمەت قىلىش، ۋەتەننى گۈللەندۈرۈش ئىرادىسىمۇ شۇنداق كۈچلۈك بولىدۇ. يۇقىرىدىكى مىسرالاردا شائىر ئازاد زامان، بەختىيار ھايات قۇچىقىدا ئەركىن ئۆسۈپ يېتىلىۋاتقان ئۆسمۈرلەرنىڭ قەلب قاتلىمىدىن ئۇرغۇپ چىققان ئوتلۇق ھېسسىياتى، ئۇلارنىڭ كەلگۈسىدە ۋەتەننى گۈللەندۈرۈش يولىدىكى تۆھپىكارلاردىن بولۇش ئىرادىسىنى گەۋدىلەندۈرگەن.

ئاتا - ئانىلارنىڭ بالىلاردىن كۈتكەن ئۈمىدى، تىلىكىنى بالىلارنىڭ ئاتا - ئانىلارغا بولغان مۇھەببىتىنى، ساداقەتمەنلىكىنى ئىپادىلەشمۇ بالىلار ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرىنىڭ بىرى. بۇ نۇقتىنى بىز شائىرنىڭ «مېھرىبان ئانا» دېگەن شېئىرىدىن ئېنىق كۆرۈۋالالايمىز.

ئۇنىڭدا:

«قەلبىڭ كۈندەك ئىللىق، ئىسسىق،
مېھرىبانىم، جېنىم ئانا.
سېنى دېسەم ئۆركەش ياساپ،
ئاقار دىلدىن مېھرىم ساڭا.
جان كۆيدۈرۈپ باقتىڭ مېنى،
ئۆستۈم ساغلام يىلدىن يىلغا.
گۈزەل هايات ئارزۇسىنى
چىراغ قىلىپ ياقتىڭ دىلغا.
هايات ماڭا قۇچاق ئاچتى،
قارا، بالاڭ سەپتە مانا.
ئەھدىم: ياشلىق باهارىمنى،
تەقدىم قىلىش ئەلگە ئانا.»

دەپ ئانا قەلبىنى چۈشەنگەن، ئانا قەدىرگە يەتكەن بالىلارنىڭ ئانىغا بولغان مۇھەببىتى، ئانا ئالدىدىكى ئەھدى ئىزهار قىلىنغان.

ئاتاقلىق بالىلار شائىرى تۇرسۇنمۇھەممەت پەخرىدىن شېئىرلىرىدا يەنە مەلۇم سۈژىت بىلەن يېزىلغان شېئىرلارمۇ خېلى ئۇچرايدۇ. بۇلار «رۇستەمنىڭ بىر كۈنى»، «خەت»، «تۇنجىسى ۋە كەنجىسى»، «جاسارەت ناخشىسى»، «رەھمەت سىزگە پىئونېر» قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. «رەھمەت سىزگە پىئونېر» دە مۇنداق بىر قىزىقارلىق ۋەقە بايان قىلىنىدۇ.

كۈن ئۇپۇققا باش قويغان مەزگىل. مەكتەپتىن كەچرەك يېنىپ، مەنزىرىسى كۆركەم ئورمانلىق ئارىسىدىكى مەھەللىنى ئارلاپ ئۆيگە قايتىپ كېلىۋاتقان پىئونېر قىز هۆرىخان يولدىن بىر پورتمانىنى تېپىۋالىدۇ. ئۇنى قولىغا ئېلىپ، بۇنىڭ ئىگىسى كىم بولغىيدى، شۇ تاپتا ئۇ راسا تىت ـ تىت بولۇۋاتقاندۇ ـ هە؟!

بىر دەم كۈتەي، بەلكىم ئىزدەپ كېلىپمۇ قالار، دەپ ئويلاپ خېلى ۋاقىتقىچە ساقلايدۇ. لېكىن هېچقانداق ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيدۇ. قاراڭغۇ چۈشكەندىن كېيىن ئۇ ئۆيگە كېلىپ بۇ ئەھۋالنى ئانىسىغا سۆزلەپ بېرىدۇ. ئۆيدىكىلەر پورتمانىنى ئېچىپ كۆرىدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدىن نۇرغۇن نەق پۇل، بىلەت، هۆججەت قاتارلىق نەرسىلەر چىقىدۇ. ئانىسى: «بالام! بۇ نەرسىلەرنى قانداق قىلماقچىسەن؟» دەپ سوريغاندا قىز دەرهال: «ئەتە مەكتەپ رەھبەرلىكىگە تاپشۇرۇپ، بېرىشىم كېرەك» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئەتىسى ئۇ مەكتەپكە بېرىپلا پورتمانىنى مەكتەپ رەھبەرلىكىگە تاپشۇرۇپ ئاندىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۇنىڭ ئىگىسى كېلىپ يېتتۈرۈپ قويغان پورتمانىنى ساق ـ سالامەت تاپشۇرۇۋالىدۇ ۋە هۆرىخانغا رەھمەت ئېيتىدۇ. شائىر بۇ شېئىردا بالىلار ئوقۇغان هامان ئېسىدە تۇتۇپ ئالالايدىغان كىچىككىنە ۋەقەنى تۇز لىنىيە بويىچە قانات يايدۇرۇپ بايان قىلىش ئارقىلىق ئۇلۇگلىك پىئونېر هۆرىخانىنىڭ خاراكتېرىگە مۇجەسسەملەنگەن دەۋرىمىز بالىلىرىغا خاس ئالىيجاناب خىسلەتنى مەدهىيىلىگەن.

بالىلارنى ئەمگەكنى سۆيۈشكە، ئەمگەك مېۋىلىرىنى قەدىرلەشكە يېتەكلەش، ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدا خەلقنىڭ ئەمگەكچانلىق روهىنى چېچەكلىتىشمۇ بالىلار ئەدەبىياتىنىڭ مۇهىم بىر تېمىسىدۇر. «پەردە» ناملىق ئېپىك شېئىر مانا شۇنداق تېمىدا يېزىلغان.

بالىلار ئەدەبىياتىغا تەۋە ئەسەرلەردە بالىلار تۇرمۇشىدىكى ئىجابىي نەرسىلەر ياكى ئىجابىي پېرسونا ژلار ئوبرازىنى يارىتىش ئارقىلىق ئۇلارنى تەربىيىلەشكە كۆڭۈل بۆلۈپلا قالماستىن يەنە بالىلار تۇرمۇشى ياكى ئۇلارنىڭ مىجەز ـ خاراكتېرىدىكى بولمىغۇر قىلىقلارنى كۆرسىتىپ بېرىش، تەنقىدلەش يولى بىلەن ئۇلارنى يامان ئىش، ناچار ئىللەتتىن يىرگەندۈرۈش ئارقىلىقمۇ

تەربىيىلەش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدۇ. بىۋاستە بالىلار قەلبى بىلەن باغلانغان شائىر قەلىمىدىن تۆرەلگەن «تۆگمىنىڭ زارى»، «سىيىت ئۇيالدى»، «ئېيتىڭلارچۇ؟ توغرىمۇ»، «ياردەم»، «غۇۋا» قاتارلىق شېئىرلار ئاشۇنداق مۇددىئادا يېزىلغان ئەسەرلەردۇر. بۇ يەردە شۇنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشىمىز لازىمكى، چوڭلارنىڭ بولمىغۇر تەرەپلىرىگە تەدبىقلاپ يېزىلغان پاش قىلىش، تەنقىدلەش خاراكتېرىدىكى ئەسەرلەر بىلەن بالىلارنىڭ ۋۇجۇددىكى ئىللەتلەرنى تەنقىد قىلىش مەقسىتىدە يېزىلغان ئەسەرلەر مەزمۇنىنى ئىپادىلەش ئۇسۇلى، تىل ئىشلىتىش قاتارلىق جەھەتلەردە روشەن پەرقلىنىدۇ. يەنى چوڭلار ئۈچۈن يېزىلغان بۇنداق شېئىرلاردا تىل ناھايىتى ئۆتكۈر، ئاچچىق ھەم كىنايىلىك بولىدۇ. ئەسەرنىڭ پاش قىلىش خاراكتېرى كۈچلۈك بولىدۇ. بالىلارغا بېغىشلاپ يېزىلغان بۇنداق خاراكتېردىكى شېئىرلاردا بولسا، راۋان، چۈشىنىشلىك بولغان بالىلار تىلى ئارقىلىق ساقلانغان، سادىر بولغان مەسىلىنىڭ ئۆزى پاش قىلىنىدۇ، تەنقىد قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ يامان ئاقىۋىتى، تۈزىتىش ئۇسۇللىرى ۋە ئەڭ ئاخىرقى نەتىجىسى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىلىدۇ.

يېغىپ ئېيتقاندا، پېشقەدەم بالىلار شائىرى تۇرسۇنمۇھەممەت پەخرىدىننىڭ بالىلار ئەدەبىياتى ئىجادىيىتىدىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرى بىزنىڭ قەدىرلىشىمىزگە، مۇناسىپ باھا بېرىشىمىزگە ۋە ئەستايىدىل تەنقىق قىلىشىمىزغا ئەرزىيدۇ.

چىڭغىز ئايتماتوۋ ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ھەققىدە

ھازىرقى زامان دۇنيا ئەدەبىياتىنىڭ يېڭى تەرەققىيات باسقۇچىغا نەزەر تاشلىساق، ئۆزىنىڭ باي تەسەۋۋۇرى، ئالەمشۇمۇل تەپەككۇر قۇدرىتى، ئاجايىپ بەدىئىي تالانتى بىلەن ھەرقايسى ئەللەر ۋە مىللەتلەر ئىچىدە كەڭ تەسىرگە ئىگە قىرغىزستان يازغۇچىسى چىڭغىز ئايتماتوۋ ۋە ئۇنىڭ جاھان جامائەتچىلىكى تەرىپىدىن قىزغىن ئالقىشلىنىپ كېلىۋاتقان ئەسەرلىرى كۆز ئالدىمىزغا كېلىدۇ.

جاھان ئەدەبىياتى مۇنبىرىدە كەم ئۇچرايدىغان ھەقىقىي تالانت ئىگىسى، زامانىمىزدىكى دۇنيا خاراكتېرلىك ئەدەبىي ئىجادىيەت مۇساپىسىنىڭ ھارماس چەۋەندازى، ئاجايىپ تىل سەنئەتكارى چىڭغىز ئايتماتوۋ 1928 - يىلى 12 - دېكابىردا قىرغىزستاننىڭ تالاس ۋادىسى شېكەر ئاۋۇلىدا خىزمەتچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ كىچىكىدىلا دائىم رۇس باللىرى بىلەن بىللە ئويناپ، ئوقۇش پىشىغا يەتكۈچە، رۇس تىلىنى ئۆگىنىۋالىدۇ. چىڭغىزنىڭ چوڭ ئانىسى ئايىمقان ۋە ھاممىسى قاراقىز ئايتماتوۋا ئۆز زامانىدا ھېكايە، چۆچەك، ئەپسانە، رىۋايەت، خەلق قوشاقلىرىنى ساقلىغۇچى، باشقىلارغا تارقاتقۇچى ئۇستا ماھىرلاردىن ئىدى. ئۇلار قىرغىز خەلقىنىڭ ئېسىل

ئەدەبىيات - سەنئەت تەسىراتلىرىنى چىڭغىزنىڭ سەبىي قەلبىگە سىڭدۈرگەن. بۇنداق ياخشى ئەدەبىي مۇھىت چىڭغىزنىڭ دىلىنى يورۇتۇپ، كۆزىنى ئېچىپ، ئۇنىڭدا ئەدەبىياتقا نىسبەتەن قىزىقىش، سۆيۈنۈش ھەۋىسىنى قوزغىغان.

چىڭغىزنىڭ ئۆز دادىسى تۆيقۇل 1937 - يىلى چېكىدىن ئاشقان سولچىل ھەرىكەت تۈپەيلىدىن، تۇرلۇك بەتنام چاپلىنىپ باستۇرۇلۇپ كەتكەنىدى. بۇ چاغدا قاراقىز چىڭغىزغا پاناھ بولۇپ، بېشىنى سىلاپ، يار - يۆلەكتە بولغان. بۇنىڭ بىلەن چىڭغىز ئاۋۋال قىرغىز، ئاندىن رۇس باشلانغۇچ مەكتىپىدە ئوقۇغان.

كىچىك چىغدىلا پۈتۈن زېھنىي كۈچىنى سەرپ قىلىپ بىلىم ئېلىشقا كىرىشكەن زېرەك، جاسارەتلىك ۋە ئىرادىلىك ئۆسمۈر چىڭغىز مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا قاتمۇ قات قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كەلسىمۇ، تىرىشىپ ئۆگىنىش، ئەدەبىياتقا، ئەدەبىي ئىجادىيەتكە ھەۋەس قىلىش ئىرادىسىدىن ۋاز كەچمەيدۇ. 1941 - يىلى فاشىزمغا قارشى ۋەتەن ئۇرۇشى باشلىنىپ كېتىپ مەكتەپلەر تارقىلىپ كېتىدۇ. نەتىجىدە چىڭغىز ئايتماتوۋ 1942 - يىلى ئوقۇشتىن چېكىنىشكە مەجبۇر بولۇپ، ئۇزاق ئۆتمەي شېكەرگە يەنە قايتىپ كېلىدۇ. ئاۋۇلدىكى ياش بالىلار ئارىسىدا مەدەنىيەت سەۋىيىسى بىر قەدەر يۇقىرى بولغان چىڭغىز ئۇرۇشنىڭ ئېغىر ۋەزىپىلىرىنى ئۈستىگە ئالغان ئارقا سەپتىكىلەرنىڭ ئەمگەك كۈنىنى خاتىرلىگۈچى، باجگىر، تراكتور ئەترىتىنىڭ ئىستانوكچىسى، رايونلۇق ھۆكۈمەتنىڭ كاتىپى بولۇپ ئىشلەيدۇ. قانلىق ئۇرۇش توختىشى بىلەن تەڭ، ئۇ ئۇقۇشنى يەنە داۋاملاشتۇرىدۇ. چىڭغىز 1946 - يىلى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، جامبولدىكى مال دوختۇرلۇق تېخنىكومىغا كىرىپ ئوقۇيدۇ. تېخنىكومنى ئەلا

نەتىجە بىلەن پۈتتۈرۈپ، 1948 - يىلى قىرغىزستان مەملىكەتلىك يېزا ئىگىلىك ئىنىستىتۇتىغا ئوقۇشقا كىرىدۇ. 1953 - يىلى ئالىي مەكتەپنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈرۈپ، ئۇچ يىل مال دوختۇرى، چارۋىچىلىق تەتقىقات ئورنىنىڭ تەجرىبە فېرمىسىدا تېخنىك بولۇپ ئىشلەيدۇ. 1956 - يىلدىن 1958 - يىلغا قەدەر چىڭغىز ئايتماتوۋ خىزمەتتىن ئايرىلىپ موسكۋادىكى ماكسىم گوركى نامىدىكى سابىق س س س ر يازغۇچىلار جەمئىيىتى باشقۇرۇشىدىكى يۇقىرى دەرىجىلىك كۇرىستا ئىككى يىل ئوقۇيدۇ. كېيىن، قىرغىزستانغا قايتىپ كېلىپ، «قىرغىز ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ مۇھەررىرى، «پراۋدا» گېزىتىنىڭ قىرغىزستاندا تۇرۇشلۇق مۇخبىرى بولۇپ بەش يىل ئىشلەيدۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، چىڭغىز ئايتماتوۋ ئاخباراتچىلىق، ژۇرنالىست ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. كېيىنكى مەزگىللەردە، ئۇ ئۆز ئىجادىيىتىنى يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈشنىڭ ئوڭۇشلۇق شەرتىنى يارىتىپ مەخسۇسلاشقان يازغۇچىلىق مۇنبىرىگە چىقىدۇ.

چىڭغىزنىڭ تېخنىكوم، ئالىي مەكتەپلەردە ئۆگەنگەن بىر يۈرۈش ئىجتىمائىي ۋە تەبئىي پەن بىلىملىرى ئۇنىڭ كىشىلىك ھاياتىنىڭ نازۇك سىرلىرىنى، كىشىلىك مۇناسىۋەتنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىنى، جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ مۇرەككەپ قانۇنىيەتلىرىنى، شەيئىلەرنىڭ ئۆزگىچىلىكلىرىنى ئەتراپلىق چۈشىنىپ ئىگىلىشىگە، شۇنداقلا ئەدەبىي ئىجادىيەت قانۇنىيىتىنى ئىگىلىشىگە كەڭ يول ئېچىپ بېرىدۇ. بولۇپمۇ ئۇ ئۆز مىللىتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، تارىخ، پەلسەپە، ئۆرپ - ئادەت، دىن، جۇغراپىيە، قانۇن - تۈزۈم، پسىخولوگىيە ۋە باشقا تەرەپلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بۈيۈك قامۇس «ماناس» نى قېتىرقىنىپ ئۆگىنىپ تەتقىق قىلىدۇ ھەمدە قازاق خەلقىنىڭ

ئۇلۇغ يازغۇچىسى مۇختەر ئەۋزوۋنى ئۆزىگە ئۇستاز تۇتۇپ، ئۇنىڭدىن بىۋاستە ۋە ۋاستىلىك ھالدا تەلىم ئالىدۇ. شۇڭا ماناس داستانى ۋە مۇختەر ئەۋزوۋ ئۇنىڭ «ئىككى گۆھرى» بولۇپ قالىدۇ. بېيجىڭ داشۆسى رۇس تىلى فاكۇلتېتىنىڭ مۇتەخەسسىسى فېڭ جيا «جەمىلە ئۇستىدە مۇلاھىزە» ناملىق تەتقىقات ماقالىسىدە ناھايىتى ئېنىق قىلىپ: بۇنىڭدىن 20 نەچچە يىل ئىلگىرى «دەل مۇشۇ 30 ياشتىكى قىرغىز يازغۇچىسىنى ئەڭ دەسلەپ بايقىغان ۋە ئۇنى تونۇغان كىشى لېنىن مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن «مۇختەر ئەۋزوۋ بولدى دەپ كۆرسەتكەنىدى، دېگەندەك مەشھۇر قازاق يازغۇچى مۇختەر ئەۋزوۋ ئەينى ۋاقىتتا چىڭغىز ئايتماتوۋنىڭ «جەمىلە» ناملىق پوۋېستى ئۇستىدە چوڭقۇر مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ، «ئاقيول تىلەيمەن» ناملىق ماقالىسىنى رۇس تىلىدا يېزىپ، ئۇنى «سوۋېت ئەدەبىياتى گېزىتى» نىڭ 1958 - يىل 12 - ئۆكتەبىر سانىدا ئېلان قىلغانىدى. ئۇ بۇ ماقالىسىدە چىڭغىز ئايتماتوۋنىڭ پوۋېستىنى يۇقىرى باھالاپ «بۇ ئەسەر قىرغىز پروزىسىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن مۇۋەپپەقىيىتى» دېگەن. كېيىن بۇ پوۋېست يازغۇچىنىڭ «تاغ ۋە دالا ھېكايىلىرى» ناملىق توپلىمى بىلەن بىللە 1963 - يىلى لېنىن ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. يەنە «ئاق پاراخوت» ناملىق پوۋېستى كىنو سىناريىسىگە ئۆزگەرتىپ ئىشلىنىپ، 1976 - يىلى موسكۋادا كىنو بايرىمى باش مۇكاپاتىغا مۇيەسسەر بولدى.

تالانتلىق يازغۇچى چىڭغىزنىڭ يېتىلىش جەريانى، ماڭغان يولى، ئىجادىيەت پائالىيىتى ھەقىقەتەن كىشىنى تەسىرلەندۈرىدۇ. گەرچە ئايتماتوۋنىڭ مەخسۇس ئوقۇغان، ئىگىلىگەن نەرسىلىرى كۆپرەك چارۋىچىلىق، يېزا ئىگىلىكى كەسپىگە دائىر بىلىملەر بولسىمۇ، ئەسلىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ

قەلبىگە سىڭگەن، ئالدىغا قويغان ئارزۇسى «ئىنسان روھىنىڭ ئىنژېنېرى» بولۇش ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ يەنىلا ئاساسلىق ئەقىل كۈچىنى ئەدەبىيات بىلىملىرىنى ئىگىلەشكە، ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشقا سەرپ قىلدى.

چىڭغىز ئايتماتوۋنىڭ ئەسەرلىرى 1952 - يىلىدىن تارتىپ گېزىت - ژۇرناللاردا جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشۈشكە باشلىغان. شۇ مەزگىللەردە رۇس تىلىدا يازغان «ھاشىم»، «ئالغا باسماقتىمىز» قاتارلىق ھېكايىلىرىدە ئاددىي 8 تۇرمۇش ۋەقەلىكلىرى ئارقىلىق قىرغىز چارۋىچىلىرىنىڭ مىللىي ئۆرپ - ئادەتلىرىنى، قائىدە - يوسۇنلىرىنى تەسۋىرلىگەن. چىڭغىز ئايتماتوۋ پروزا ئەسەرلىرىدىن باشقا، شېئىر، دراما، نەسىر، كىنو سىناريىسى قاتارلىق ئەسەرلەرنىمۇ يازغان، ئەدەبىي ئوبزورچىلىق، ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرى بىلەنمۇ شۇغۇللانغان، بۇلارنىڭ ھەممىسىدە بەلگىلىك مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قازانغان. ئۇنىڭ ئىچىدە پوۋېست ئىجادىيىتى ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئۇ 50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن تارتىپ 60 - يىللارنىڭ باشلىرىغىچە بىرمۇنچە ياخشى پوۋېست، ھېكايىلەرنى يازدى. 1956 - يىلى يازغان «ئاسما كۆۋرۈك»، 1957 - يىلى يازغان «يۈزمۇيۈز» پوۋېستىنىڭ ۋەقەلىكى ئاساسەن ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى تېمىسىدىن تاللانغان. ئۇ بۇ ئەسەرلىرىدە جامائەتچىلىك ئالدىدا ئۆزىنىڭ ئۆتكۈر زېھنىي كۈچىنى، ئىجادچانلىق روھىنى، بەدىئىي ماھارىتىنى نامايان قىلدى. گەرچە «يۈزمۇيۈز» ناملىق پوۋېستتا توقۇلمىغا كۆپرەك ئورۇن بېرىلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ پېرسۇنازلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى رېئالىستىك ئۇسۇل بىلەن ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئاشكارىلىدى. يازغۇچىنىڭ «جەمىلە» ناملىق پوۋېستى 1958 - يىلى يېزىلغان بولۇپ، بۇ ئەسەر دەسلەپ قىرغىزستاندا «ئەۋەن» دېگەن نام بىلەن ئېلان قىلىنغانىدى.

كېيىن، بۇ پوۋېست ئۆزبېك تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان چاغدىمۇ بۇ نام ئۆزگەرتىلمەي ئەينەن ئېلىنغان. بىراق، رۇسچىغا تەرجىمە قىلىنغاندا «ئەۋەن» دېگەن بۇ سۆز رۇس تىلىدا يېقىملىق مەنىنى ئىپادىلەپ بېرەلمەيدىغان بولغاچقا، «يېڭى دۇنيا» ژۇرنىلى مۇھەررىرىنىڭ تەكلىپى بويىچە پوۋېستنىڭ نامى «جەمىلە» گە ئۆزگەرتىلگەن.

«جەمىلە» چىڭغىز ئايتماتوۋنىڭ تۇنجى قېتىم مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا زور تەسىر قوزغىغان ئەسىرىدۇر. پوۋېستتا يازغۇچى كىشىلىك مۇناسىۋەتتىكى ئىنچىكە مەسىلىلەرنى، بولۇپمۇ ئىشقىي ـ مۇھەببەتنىڭ يوشۇرۇن ـ نازۇك سىرلىرىنى ئۇستىلىق بىلەن ئاشكارىلاپ، روشەن خاسلىققا ئىگە تېپىك پېرسوناژلارنىڭ روھىي دۇنياسىنىڭ يارقىن ئىچكى ئالامەتلىرىنى يورۇتۇپ بەرگەن.

«جەمىلە» نامىلىق پوۋېستنىڭ ئۇسلۇبى يېڭى، ئىجادىي، شوخ، تىلى خۇددى شېئىرىي ئەسەرگە ئوخشاش، سۆزنىت لىنىيىسى قىزىقارلىق.

چىڭغىز ئايتماتوۋ 1960 ـ يىلى «سەۋرى قامەتلىك دىلبىرىم»، 1961 ـ يىلى «بوتا كۆز»، 1962 ـ يىلى «بىرىنچى مۇئەللىم»، 1963 ـ يىلى «يەر ـ ئانا»، 1966 ـ يىلى «ئەلۋىدا گۈلسارە» قاتارلىق پوۋېستلارنى ئېلان قىلدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە «يەر ـ ئانا» نامىلىق پوۋېستتا ئادەملەرنىڭ مۇرەككەپ ئىجتىمائىي تۇرمۇشىنى، پسىخىك ھالىتىنى ماھىرلىق بىلەن ئىپادىلەپ بەرگەن. شۇنداقلا يازغۇچى بۇ ئەسەردە ئانا ئوبرازىغا يېڭىچاقلاپ قىرغىز خەلقىنىڭ ئەمگەك سۆيەر خىسلىتىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى كونكرېت تۇرمۇش تەپسىلاتلىرى بايانى بىلەن، ھېسسىياتنى گرەلەشتۈرۈپ بېرىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ ئىپادىلىگەن.

يازغۇچى «بىرىنچى مۇئەللىم» دېگەن پوۋېستىدا، پېرسوناژلارنى يەككە ـ يېگانە ئوتتۇرىغا چىقارماستىن، ئۇلارنىڭ تەقدىرىنى مىللەتنىڭ تەقدىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ تەسۋىرلەيدۇ، بۇ پوۋېست كىتابخانىلارغا قىرغىز خەلقىنىڭ مائارىپ، پەن ـ مەدەنىيەت تەرەققىياتى ھەققىدە تولۇق مەلۇمات، سىستېمىلىق چۈشەنچە بېرىدىغان ياخشى بىر بەدىئىي ھۆججەتلىك قىممەتكە ئىگە.

چىڭغىز ئايتماتوۋ 1970 ـ يىلغا كەلگەندە «ئاق پاراخوت» (دەسلەپتە «تەقلىدىي چۆچەكلەر» دېگەن نام بىلەن ئېلان قىلىنغان)، 1977 ـ يىلى «دېڭىز ياقىلاپ يۈگۈرگەن ئالا ئىت»، «سەھەردىكى ئاق تۇرنا» قاتارلىق پوۋېستلىرىنى يېزىپ جامائەتچىلىككە تەقدىم قىلدى.

چىڭغىز ئايتماتوۋنىڭ «ئاق پاراخوت» نامىلىق پوۋېستى تەسىرى چوڭ، خېرىدارى كۆپ بولغان ئەسەرلەرنىڭ بىرىدۇر.

يازغۇچى بۇ مەشھۇر ئەسىرىنى يېزىش داۋامىدا خەلق چۆچەكلىرىنىڭ خىلمۇخىللىقىغا ئىگە ئەنئەنىۋى، بەدىئىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىدىن كەڭ، ئەتراپلىق، ئىجادىي يوسۇندا پايدىلانغان. ئۇ بارلىق ماھارىتىنى ئىشلىتىپ سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى رېئاللىقىدا مەۋجۇت بولۇۋاتقان ناتوغرا ئىستىل، ناچار ئىللەتلەرنى، پاسسىپ، قالاق كۆچلەرنى رەھىمسىزلىك بىلەن پاش قىلغان؛ ناھايىتى قىيىن ئەھۋالدا قالغان ئاددىي خەلقنىڭ تەقدىرىگە كۆچلۈك ھېسداشلىق قىلغان. «ئاق پاراخوت» ئېلان قىلىنىش بىلەن تەڭلا جامائەتچىلىك يازغۇچىغا ئاپىرىن ئوقۇپ، ئەسەرنىڭ ئېلان قىلىنغانلىقىغا تەتتەنە قىلىدۇ، كەينى ـ كەينىدىن خەت يېزىشىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىر بوۋاي چىڭغىزغا خەت يېزىپ مۇنداق دەيدۇ: «مەن سىزنىڭ «ئاق پاراخوت» دېگەن پوۋېستىڭىزدا تىلغا ئېلىنغان مۆمىن بوۋاي بولىمەن، 84 ياشقا

كىردىم، پۈتۈشتىكىزدا تەسۈىرلەنگەن سىنتاش جىلغىسىدا ياشايمەن. راستلا ئۆمۈر بويى ئورمان مەيدانىدا ئىشلەپ كەلدىم. سىز نەپرەتلىنىدىغان ھېلىقى ئادەم تا ھازىرغىچە مېنى بېسىپ كېلىۋاتىدۇ. ھېلىقى ئوغۇل بالا، يەنى مېنىڭ نەۋرەم ھېچقاچان سۈغا چۆكۈپ ئۆلگەن ئەمەس . . . » بۇ ئاينىڭ سۆزىدىن قارىغاندا، ئەسەردە تەسۈىرلەنگەن ۋەقەلىكلەر بىزگە رېئال تۇرمۇشتا بار بولغان ھەقىقىي ئىشتەك تۇيۇلىدۇ. ئەمەلىيەتتە، يازغۇچى بۇ ئاي دەۋاتقان يەرگە زادىلا بېرىپ باققان ئەمەس. شۇنى ئېيتىش كېرەككى، ئەدەبىي ئەسەرلەردە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئىجتىمائىي تۇرمۇش رېئاللىقى تۇرمۇش چىنلىقىنىڭ ئۆزى ھەم ئۆزى ئەمەس، ئەدەبىي ئەسەرلەردە تەسۈىرلەنگەن پېرسونا ژلار بىزگە تونۇش ھەم ناتونۇش ئادەملەردۇر. شۇڭا، «ئاق پاراخوت» نامىلىق پۈۋېستتا تەسۈىرلەنگەن بۇ ئاي سىنتاش جىلغىسىدا ياشىغان بۇ ئايغا ھەم ئوخشايدۇ، ھەم ئوخشىمايدۇ، جۈملىدىن ئۇنىڭ نەۋرىسىمۇ شۇنداق. ئوخشايدىغان تەرىپى تۇرمۇش رېئاللىقىنىڭ ئۆزىدىن مەركەزلەشتۈرۈپ ئېلىنغانلىقىدا، ئوخشىمايدىغان تەرىپى ئۇنىڭدا بەدىئىي توقۇلما بولغانلىقىدۇر. ئەرمەنستانلىق بىر ئەدەبىي ئوبزورچى گ. ئاتران چىڭغىز ئايتماتوۋنى زىيارەت قىلغان چاغدا: «ئەسەرلىرىڭىزدىكى پېرسونا ژلار راست بار ئادەملەرمۇ ياكى ئۇنداق ئەمەسمۇ؟» دەپ سورىغاندا، ئايتماتوۋ: «ياق، مېنىڭ ئەسەرلىرىمدىكى قەھرىمانلارنىڭ راست ئۇلگىسى يوق، لېكىن قىزىقىشى، كىشىلەرنى راست شۇنداق ئادەملەر بار ئوخشايدۇ، دېگەن ئويغا كەلتۈرۈپ قويغان بولۇشى مۇمكىن. ئەسەر كەڭ تارقالغان ھامان باش قەھرىمانىم دەرھاللا ئۆزىنىڭ ئەسلىي ئۇلگىسىنى تېپىۋالىدۇ» دەپ جاۋاب بەرگەن. يۇقىرىدا دېيىلگەنلەر ئەدەبىي ئەسەرنىڭ چىنلىقى ۋە تەسىرچانلىقى چىنلىقتىن كېلىدىغانلىقىنى

ناھايىتى ئېنىق چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

«ئەسىردىن ھالقىغان بىر كۈن» ناملىق رومان چىڭغىز ئايتماتوۋنىڭ دۇنياۋى شۆھرەت قازانغان بۈيۈك ئەسىرىدۇر. بۇ ئەسەر ھازىرقى زامان قىرغىز ئەدەبىياتىدىن ئالاھىدە ئورۇن ئىگىلەپلا قالماستىن، بەلكى زامانىمىزدىكى دۇنيا ئەدەبىيات قاتارىدىنمۇ مۇناسىپ ئورۇن ئىگىلىگەن. بۇ رومان 1980 - يىلى يېزىلغان. يازغۇچى بۇ تۇنجى رومانىنى يېزىش ئۈچۈن پەقەت بەش ئايلا ۋاقىت سەرپ قىلغان، لېكىن كىشىلەر ۋاقىتنىڭ قىسقىلىقىغا قاراپ: دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ ئالاھىدە نەزىرى چۈشكەن شۇنداق چوڭ ھەجمىدىكى مۇنەۋۋەر ئەسەرنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا قانداق يېزىپ بولغاندۇ دېگەن ئويغا كېلىشى مۇمكىن، يازغۇچى ئۆزىنىڭ كونكرېت ئىجادىيەت ئەمەلىيىتى ئۈستىدە توختىلىپ: «شۇنىڭغا ئېپسۇسلىنىمەنكى، مېنىڭ خىزمەت ئەھۋالىم تولىمۇ تۇراقسىز، ھەمىشە ئۇزۇلۇپ قالىدۇ. ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، يېزىقچىلىققا بېسىپ ئولتۇرالماي قالىمەن، لېكىن ئىمكانىيىتىم بولسىلا، ھەتتا بىر مىنۇت ۋاقتىمنى، پۈتۈن زېھنىمنى يېزىقچىلىققا بېرىمەن. ھېلىقى رومانىمنى (« ئەسىردىن ھالقىغان بىر كۈن» نى دېمەكچى) يازغان ۋاقتىمدا ئەھۋال شۇنداق بولدى . . . ئەمەلىيەتتە بۇ رومانىنى يېزىشىمغا ئانچە كۆپ ۋاقىت كەتمىدى. 1979 - يىل 12 - ئايدىن 1980 - يىل 4 - ئايغىچە يېزىپ بولدۇم. ئىشقىلىپ تاماق ۋە ئۇخلاشتىن باشقا ۋاقتىمنىڭ ھەممىسىدە توختىماي يازدىم، ھەر كۈنى يازدىم» دېگەن. بۇ پاكىت يازغۇچىنىڭ تەسەۋۋۇر ۋە تەپەككۇر قىلىشتا تېز، يېزىشتا تېز ئاجايىپ ماھارەتلىك تىل سەنئەتكارى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. «ئەسىردىن ھالقىغان بىر كۈن» دە، يازغۇچى ھازىرقى زامان سۈۋېت ئەدەبىياتىدا، ماكسىم گوركىدىن كېيىن، ئىشچىلار

ئوبرازنى يارىتىشنىڭ پارلاق ئۇلگىسىنى يەنە بىر قېتىم تىكلەپ بەردى ھەم ئۇنى تېخىمۇ يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈشنىڭ يولىنى ئاچتى.

چىڭغىز ئايتماتوۋ بۇ رومانىنى يېزىش جەريانىدا يېڭىچە ئۇسلۇب قوللىنىپ، يېڭىچە يول تېپىپ، ۋەقەلىكلەرنى ئىخچام، مەزمۇنلۇق، ھېسسىياتلىق ئىپادىلەپ بەرگەن. «ئەسىردىن ھالقىغان بىر كۈن» دە يازغۇچى، تارىخىي ئادەملەرنىڭ ۋە بۈگۈنكى دەۋر ئادەملىرىنىڭ ئوبرازىنى يارىتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە كەلگۈسى دۇنيا ئادەملىرىنىڭ فانتازىيىلىك ئوبرازىنىمۇ ياراتتى. كەڭلىك، چوڭقۇرلۇق، مۇكەممەللىك، سىستېمىلىق، يىغىنچاقلىق، غايىۋىلىك، بەدىئىيلىك، يېڭىلىق جەھەتلەردىن قارىغاندا، «ئەسىردىن ھالقىغان بىر كۈن» رومانىدا تەسۋىرلەنگەن ۋەقەلىكلەرنىڭ ھەممىسىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىدۇ. رومان كىشىلەرنى تارىخىي تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەشكە، بۈگۈنكى ۋە كەلگۈسى دۇنيا ھەققىدە، ئىنسانلارنىڭ دائىم كۆڭۈل بۆلۈپ كەلگەن تەقدىرى ھەققىدە ئويلىنىشقا، ئۆزلىرىنىڭ ھاياتلىق دۇنياسىدىكى ئىنسانىي بۇرچىنى ئادا قىلىشقا ئىلھاملاندۇرىدۇ.

رومانىنى ئوقۇغان كىتابخانىلار ئەسەرنىڭ سۈژىت تەرەققىياتى لىنىيىسىنى بويلاپ تارىخنى، ھازىرقى زامانىنى، كەلگۈسىنى ئارىلايدۇ، ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىغا تارىختا ئۆتكەن ئادەملەرنىڭ پاجىئەسى، بۈگۈنكى دەۋرىمىزدە ياشاۋاتقان كىشىلەرنىڭ پاجىئەسى ۋە تەقدىرى، كەلگۈسى دۇنيا كىشىلىرىنىڭ ئىستىقبالى كېلىدۇ.

ئايتماتوۋنىڭ ئىككىنچى رومانى — «قىيامەت». بۇ ئەسەر 1986 - يىلى نەشر قىلىنغان. يازغۇچى بۇ رومانىدا پېرسوناژلارنىڭ ئىچكى كەچۈرمىشلىرىنى، ھايات - ماماتلىق كۈرىشىنى پسىخولوگىيىلىك تەسۋىرلەش ئۇسۇلى بىلەن

ئاشكارىلايدۇ. ئايتماتوۋ ئەسەرنى يېزىشنىڭ تەييارلىق باسقۇچىدا ئىجتىمائىي رېئاللىقنى، ئۇنىڭدىكى ئۆزگىرىشلەرنى، يېڭى يۈزلىنىشلەرنى سەگەكلىك بىلەن ئىنچىكە كۆزىتىشتىن تاشقىرى، يەر شارىدا بولۇۋاتقان ئالەمشۇمۇل ئۆزگىرىشلەرگىمۇ نەزەر تاشلايدۇ. ئۇ ئىنسانىيەت دۇنياسىنىلا كۆزىتىپ قالماستىن، تەبىئەت دۇنياسىنىمۇ، كىشىلەرنىڭ تەبىئەت دۇنياسى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنىمۇ كۆزىتىدۇ. «قىيامەت» رومانىدا ئىنسانلار دۇنياسىنىڭ تەبىئەت ۋە ھايۋاناتلار دۇنياسى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى، كىشىلەرنىڭ تەبىئەت ۋە ھايۋاناتلار دۇنياسىنى قوغداشتىكى مەجبۇرىيىتى تېخىمۇ كونكرېت، تېخىمۇ جانلىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. يازغۇچى بۇ ئەسەردە كىشىلەر بىلەن كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت، زىددىيەت توقۇنۇشلىرىنى تەسۋىرلەش يولى بىلەن، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى رەھبەرلىك قۇرۇلمىسى، ئىقتىسادىي باشقۇرۇش تۈزۈمى، ياشلار مەسىلىسى، ئەخلاق - پەزىلەت مەسىلىسى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئىپادىلەپ، كىشىلەرنىڭ تەبىئەت، ھايۋاناتلارغا بولغان تونۇشى، ئۇلارنىڭ تىرىكچىلىك ئۇستىدىكى تىركىشىشلىرىنى قىزىقارلىق بايان قىلغان. بۇ رومان جاھان جامائەتچىلىكى ئارىسىدا ئىنسانىيەتنىڭ يۈكى تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ كەتتى، زامانىمىزدىكى يازغۇچىلارغا قويۇلىدىغان تەلەپ تېخىمۇ يۇقىرىلىدى، دېگەن سادانى پەيدا قىلدى. سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدا چىقىدىغان «كىتابلارغا باھا گېزىتى» تەھرىر بۆلۈمى 1988 - يىلىنىڭ بېشىدا كىتابخانىلارنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك رايىنى سىناپ كۆرگەندە، ئۇلار بۇ رومانغا 1986 - يىل نەشر قىلىنغان رومانلار ئىچىدە ئەڭ ياخشى چىققان كىتابلارنىڭ بىرى دەپ باھا بەرگەن.

1988 - يىلىنىڭ باشلىرىدا، يازغۇچىنىڭ ئۇچىنچى رومانى

«قار ئاستىدىكى ئىلاھىي ئانا» رۇس، قىرغىز تىللىرىدا كىتابخانىلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى. يۇقىرىقىلار چىڭغىز ئايتماتوۋنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى بەدئىي ماھارىتى ۋايىغا يەتكەن مەزگىلدە ياشىغان پوۋېستلارنى يېزىشتىن ياخشى رومانلارنى يېزىشقا ئۆتكەنلىكىنى كۆرسەتمەكتە.

ئايتماتوۋ 40 يىلغا يېقىن داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن ئىجادىيەت سەپىرىدە 12 پوۋېست، ئۇچ رومان، نۇرغۇن مۇنەۋۋەر ھېكايە، نەسىر، ئىلمىي مۇلاھىزە قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 150 نەچچە پارچە ئەسەرنى كىتابخانىلارغا تەقدىم قىلدى. بۇنىڭ بىلەن كىتابخانىلار چىڭغىز ئايتماتوۋ ئەسەرلىرىنى ئېكرانلاردا، سەھنىلەردە بۇۋاستە، تەكرار، بىمالال كۆرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى.

ئايتماتوۋنىڭ ئىجادىيەت پائالىيىتى جەريانى ئۇستىدە ئىزدەنگەن ۋاقتىمىزدا شۇنى ھېس قىلىمىزكى، ئۇ تەربىيىلىنىش، بىلىمىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىش، قەلەمنى پۇختا پىشۇرۇش، ئىپادىلەش ماھارىتىنى ئۈزلۈكسىز ئاشۇرۇش، ئالەمشۇمۇل تەپەككۇر كۈچى بىلەن قەدەممۇ قەدەم ئۆرلەش ئۆتكەللىرىدىن ئۆتۈپ، تېز سۈرئەتتە دۇنيا ئەدەبىياتى سەھنىسىگە چىققان يازغۇچى. ئۇنىڭ 50 - يىللاردىكى ئىجادىيىتىدە كۆپرەك ئادەتتىكى پارچە - پۈرات تۇرمۇش تېمىلىرى ئاساسلىق سالماقنى ئىگىلەپ كەلگەن. بۇ مەزگىل يازغۇچىنىڭ يېتىلىش، قاناتلىنىش دەۋرى بولۇپ، ئۇ قەلەم قۇۋۋىتىنى، زېھنىي كۈچىنى ئەدەبىي ئىجادىيەت مۇساپىسىدە چېنىقتۇرۇپ يېتىلدۇرۇشكە قارىتىدى. نەتىجىدە ئۇ كۆزلىگەن نىشانىغا دەسلەپكى قەدەمدە يېتىپ، «جەمىلە» ناملىق پوۋېستىنى يېزىش بىلەن ئۆز تالانتىنى نامايان قىلدى. 60 - يىللاردا يازغۇچى ئەخلاق - پەزىلەت، ساغلام كىشىلىك مۇناسىۋەت

تېمىسىنى چوڭرەدەپ، رېئاللىقنى رېئالىستىك ئۇسۇل بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈشكە گرەلەشتۈرۈپ، رومانتىزىملىق ئىجادىيەت ئۇسۇلىدىنمۇ ئەپچىل پايدىلىنىپ كەلگۈسى رېئاللىقنى گەۋدىلەندۈرۈش يولى بىلەن كىشىلەرنىڭ ئارزۇ - ئىستەكلىرىنى نۇرلاندۇردى. 70 - يىللاردا، چىڭغىز ئايتماتوۋ ئەدەبىي ئىجادىيەت جەھەتتە يېڭى بۇرۇلۇش دەۋرىگە ئۆتتى. ئۇ فانتازىيە بىلەن مىفولوگىيىنى، رېئالىزم بىلەن گۇمانىزمنى بىرلەشتۈرۈپ، ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە يۈرۈش قىلدى. 80 - يىللارغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، چىڭغىز ئەسەرلىرىنىڭ تېما دائىرىسى تېخىمۇ كېڭەيدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ رېئاللىق ۋە غايە ئۇستىدە پەلسەپىۋى نۇقتىئىنەزەر بىلەن يېكىر يۈرگۈزۈش ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ، كىشىنى تەكرار ئويغا سالىدىغان پەلسەپىۋى ئوبرازلارنى يارىتىشقا ئۆتتى. بۇ يازغۇچىنىڭ ئادەم بىلەن تەبىئەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرگەن ئەسەرلىرىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى.

چىڭغىز ئايتماتوۋنىڭ دۇنيا جامائەتچىلىكى بىردەك ئېتىراپ قىلغان ئىجادىيەت ئالاھىدىلىكلىرى كۆپ قاتلاملىق ئامىللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يازغۇچىنىڭ شانلىق بەدئىي مۇۋەپپەقىيىتىنى مۇنداق بىر قانچە تەرەپكە يىغىنچاقلاپ كۆرسىتىش مۇمكىن:

1. چىڭغىز ئايتماتوۋ ئەسەرلىرىنىڭ بەدئىي قۇرۇلمىسى يېڭى، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى پېرسونا‌ژلارنىڭ ھەرىكەت پائالىيەتلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش، ئۇلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى، پسىخىك خۇسۇسىيەتلىرىنى خاراكتېرىگە ماس كېلىدىغان بويالار بىلەن زىننەتلەپ كۆرسىتىش جەھەتلەردە زىددىيەتلەرنىڭ تۇغىنى كىشىلەر تېخى قىياس قىلمىغان يەردىن باشلىنىپ، مۆلچەرلىمىگەن يەردە ئاخىرلىشىدۇ. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە قىرغىز

خەلقنىڭ، بولۇپمۇ قىرغىز ياشلىرىنىڭ يېقىملىق، مۇلايىم خسلىتى، ۋاپادارلىقى، پاك مۇھەببىتى، يېڭىچە تۇرمۇش ئادەتلىرى، غايىۋى ئىنتىلىشلىرى جانلىق، تەنتەنىلىك تەسۋىرلەنگەنلىكىنى ھېس قىلىمىز. دەرۋەقە، بۇنداق تېمىلاردا يازغان ئەسەرلەرنىڭ تەمى كىشىلەرگە باشقىچە تېتىيدۇ. شۇنداقلا ئۇ يالغۇز ئۆز دەۋرى، ئۆز ماكانى، ئۆز مىللىتىنىڭ تارىخىدا ھەم مەۋجۇت بولۇۋاتقان رېئاللىقنى ۋە ئۇنىڭدىكى يېڭى يۈزلىنىشلەرنى يېزىش بىلەن چەكلىنىپ قالماستىن، تېما ئېقىنىنى ئەركىن بويلاپ، كىشىلەر قاتتىق دىققەت قىلىۋاتقان، ئارزۇ قىلىۋاتقان، دۇنياۋى ئەھمىيەتكە ئىگە تۈپ مەسىلىلەرنى دادىل ئوتتۇرىغا قويۇپ، دۇنيا جامائەچىلىكىنىڭ دىققىتىنى ئۆز ئەسىرىگە بۇرىيالىدى. چىڭغىز ئايتماتوۋ ئۆز ئەسەرلىرىدە مۇنداق ئۇچ مۇھىم تېمىنى يورۇتۇپ بەردى: (1) يازغۇچى بەزى ئەسەرلىرىدە ئىنسانلار ھاياتى، بەخت - سائادىتى ئۇچۇن زۆرۈر بولغان خاتىرجەملىك، تىنچلىق، ئەركىنلىك، باراۋەرلىك مەسىلىلىرىنى يېشىپ مەدھىيىلىدى. (2) بەزى ئەسەرلىرىدە ئىنسانلار ئۇچۇن بالايىئاپەت ئېلىپ كەلگەن قانلىق ئۇرۇشنىڭ جىنايەتلىرى، ئادەمىيلىك سۈپەتكە ئىات ياۋۇزلۇقلارنى چوڭقۇر پاش قىلىپ قامچىلىدى. (3) بەزى ئەسەرلىرىدە دۇنيادىكى بارلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى ئۇچۇن ئورتاق ئەكس ئەتتۈرۈش ئوبيېكتى بولغان ئەر - ئايال مۇناسىۋىتى، ئاتا - بالا، ئانا - بالا مۇناسىۋىتى، ئۇرۇق - تۇغقانلار مۇناسىۋىتى، قان - قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى، ئائىلە، ئىشقى - مۇھەببەت، نىكاھ، ئەخلاق، قائىدە - يوسۇن قاتارلىق مەڭگۈلۈك تېمىلارنى ئاساس قىلىپ يېزىپ، كىتابخانىلارغا گۈزەللىك بەخش ئەتتى.

2. چىڭغىز ئايتماتوۋ ئەسەرلىرىدە مىللىي تۇس، يەرلىك پۇراق ناھايىتى قويۇق، شۇڭا ئۇنى پېرسونازلارنىڭ مىللىي

خاراكتېرىنى يارىتىشتا، ئەدەبىيات گۈلزارلىقىدا مىللىي ئالاھىدىلىك تولۇق ئىپادىسىنى تاپقان گۈزەل نەقىشلىرىنى سىزىشتا قالتىس چېۋەر سەنئەتكار دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ.

ئايتماتوۋ ئۆزىنىڭ بەدىئىي ماھارەت مەنبەسىنى، سەنئەت قارىشىنى ئۆز مىللىتىنىڭ قىممەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەت مىراسلىرى بايلىقىدىن تاپقان. ئۇ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ياخشى شەكىل، ياخشى ئىپادىلەش ئۇلگىلىرىنى ئىجادىي يوسۇندا ئۆرنەك قىلىپ، رىۋايەت، ئەپسانە، چۆچەك قاتارلىق خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى تۇرلىرىنىڭ بەدىئىيلىك ئەنئەنىسىگە ئىجادىي ۋارىسلىق قىلغان. بۇ خىل ئىجادىي روھ ئۇنىڭ «دېڭىز ياقىلاپ يۇرگەن ئالا ئېت»، «ئاق پاراخوت» ناملىق رومانىدا روشەن گەۋدىلىنىدۇ.

3. چىڭغىز ئايتماتوۋ ئەسەرلىرىنىڭ ئالامەتلىرى پېرسونازلارنىڭ لىرىك تۇيغۇسىنى جىلۋىلەندۇرۇپ ئاشكارىلاشتا كۆرۈلىدۇ. يازغۇچىنىڭ ئەسەرلىرىدە پېرسونازلار خاراكتېرىنىڭ يارقىنلىقى ھېسسىيات بىلەن پىسخىك ھالەتنىڭ دىئالېكتىك بىرلىكىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. شۇڭا ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە تەسۋىرلەنگەن پېرسونازلارنىڭ كىشىلەرگە ئۆز ئەتراپىدا مەۋجۇت، رېئال تۇرمۇشتا بار ھەقىقىي ئادەملەردەك بولۇپ تۇيۇلۇشىنىڭ سەۋەبىمۇ شۇنىڭدىن بولسا كېرەك.

4. چىڭغىز ئايتماتوۋ خەلق تىلىغا تولىمۇ باي، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ تىلى مەنىدار، جانلىق، ئوبرازلىق. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى بىۋاستە ئوقۇغان رۇس، قىرغىز كىتابخانىلىرىلا ئەمەس، بەلكى دۇنيادىكى باشقا ھەر مىللەت كىتابخانىلىرىمۇ ئەسەرنىڭ تىلىنى بەكمۇ ياقتۇرىدۇ. چۇنكى ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ تىلى ئەسلىدە پىششىق تاللانغان بولغاچقا، باشقا تىللارغا تەرجىمە قىلىنغان چاغدىمۇ شۇنداق ياخشى چىقىشى تۇرغان گەپ.

5. چىڭغىز ئايتماتوۋ ئەسەرلىرى كۆچلۈك ئىجتىمائىيلىق-
قا، يارقىن غايىۋىلىككە ئىگە. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە ئىلگىرى
سۈرۈلگەن ئىنسانىيەت دۇنياسى، تەبىئەت دۇنياسى ھەققىدىكى
پەلسەپىۋى قاراشلار، رەڭدار گۈزەللىك تۇيغۇلىرى، ئارزۇ -
ئىستەكلىرى زامانىۋى ئالىڭ يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرۈلگەن. يازغۇچى
رېئاللىقنى تار دائىرىدە ئەمەس، كەڭ دائىرىدە تۇرۇپ كۆزىتىتى.
ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى بىر مىللەت، بىر دۆلەتكە تەۋە
كىشىلەردىن زامانىمىزدىكى پۈتۈن ئىنسانلارنىڭ ئورتاق
تەقدىرىنى، ئورتاق ھاياتلىق مەنزىرىسىنى كۆرگىلى، چۈشەنگىلى
بولىدۇ. بۇگۈنكى دەۋرىمىزدە، قايسى مىللەت ياكى قايسى
دۆلەتكە تەۋە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئايتماتوۋ ئەسەرلىرىنى
ئوقۇپ ئۇنىڭدىن مەنىۋى كۈچ، ئىستېتىك زوق ئالغان ھەرقانداق
كىتابخان ھازىرقى دۇنياغا، پۈتۈن ئىنسانىيەت جەمئىيتىگە نەزەر
تاشلىماي قالمايدۇ.

ئۇمىدۋارلىق، تىرىشچانلىق، تەلەپچانلىق - كىشىلەرنىڭ
سۈبيېكتىپ دۇنياسىنىڭ يادروسى، كىشىلەرنىڭ جاپالىق
ئىزدىنىش، ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش جەريانىدا قولغا
كەلتۈرگەن ئەمەلىي نەتىجىلىرى ئوبيېكتىپ رېئاللىققا، ماددىي
ۋە مەنىۋى بايلىققا ئايلىنىدۇ. چىڭغىز ئايتماتوۋ ئەسەرلىرى
ئاشۇنداق جاپالىق ئىزدىنىشنىڭ، ئاجايىپ ئىجادچانلىق
تالانتنىڭ، بەدىئىي ماھارەتنىڭ مېۋىسىدۇر.

ھەممىمىزگە مەلۇم، چىڭغىز ئايتماتوۋ ئىككى خىل تىلدا
ئەسەر يېزىپ، ئىككى مىللەت، ئىككى دۆلەت جامائەتچىلىكى
ئارىسىدا شۆھرەت قازانغىلا قالماستىن، بەلكى دۇنيا
جامائەتچىلىكى ئارىسىدىمۇ داڭ چىقاردى. سانلىق مەلۇماتلارغا
قارىغاندا، ئايتماتوۋ ئەسەرلىرى دۇنيادا 141 خىل تىلغا تەرجىمە
قىلىنىپ، 100 گە يېقىن مەملىكەتتە نەشر قىلىنىپ

تارقىتىلغان، تىراژى 8 مىليوندىن ئېشىپ كەتكەن. بۇ پاكىتلار
ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ دۇنياۋى تەسىرىنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە
كېڭەيگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ھەرقايسى
مەملىكەتلەردىكى نوپۇزلۇق ئەدەبىي تەنقىدچىلار ۋە ئەدەبىي
ئوبزورچىلارنىڭ چىڭغىز ئايتماتوۋ ئەسەرلىرىگە بەرگەن
باھالىرىمۇ كىشىنى قايىل قىلىدۇ. چىڭغىز ئايتماتوۋ رۇس
كىتابخانلىرىنىڭ ھەممىسىگە دېگۈدەك تونۇشلۇق، ئۇنىڭ
ئەسەرلىرىنىڭ ھازىرقى زامان رۇس ئەدەبىياتىغا كۆرسەتكەن
تەسىرىمۇ زور. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ قازاق ئەدەبىياتىغا
كۆرسەتكەن تەسىرىمۇ كۆچلۈك بولغان. ئۇ قازاقستاندا خىزمەت
قىلغان مەزگىللىردە، قازاق ئەدەبىياتى ئۇستىدىمۇ خېلى
ئىزدەنگەن، بىرمۇنچە تەنقىدىي ماقالىلىرىنى يېزىپ قازاق
كىتابخانلىرىغا تەقدىم قىلىپ، ئۇلارنىڭ قىزغىن قارشى
ئېلىشىغا ئېرىشتى. چىڭغىز ئايتماتوۋ قازاق خەلقىنىڭ دۇنياغا
مەشھۇر ئۇلۇغ يازغۇچىسى مۇختەر ئەۋزوۋنىڭ ئەسەرلىرىنى
سۆيۈنۈپ ئوقۇپلا قالماستىن، ئۇنىڭ «ئۇزۇن زامان» ناملىق
مەشھۇر پوۋېستىنىڭ قايتا تەشرىگە قازاق تىلىدا كىرىش سۆز
يازغان. ئاتاقلىق فرانسۇز يازغۇچى لۇئى ئاراگۇن «جەمىلە»
ناملىق پوۋېستىنى ئوقۇپ، چوڭقۇر ھاياجانلىنىپ، ئۇنىڭغا
«دۇنيادىكى ئەڭ كۆركەم ئاشىق - مەشۇقلار قىسسىسى» دەپ باھا
بەرگەن. بۇ پوۋېست 1959 - يىلى فرانسۇز تىلىغا تەرجىمە
قىلىنغاندىن كېيىنلا دۇنيانىڭ ھەممە يېرىگە تارقىلىشقا
باشلايدۇ، بۇ ئەسەر ھىندىستاندا 14 قېتىم، فرانسىيەدە يەتتە
قېتىم نەشر قىلىنىدۇ. «ئەسىردىن ھالقىغان بىر كۈن» ناملىق
رومان فرانسىيەدە ئارقا - ئارقىدىن تۆت قېتىم نەشر قىلىنىدۇ.
فرانسىيەنىڭ تەرەققىپەرۋەر ئەدەبىي تەنقىدچىسى جان
ئېلبىرتىن ئۇزۇنىڭ بۇ رومان ھەققىدە يازغان ماقالىسىدە:

«رومان دۇنيا ئەدەبىياتىنىڭ مۇشۇ ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا مەيدانغا كەلگەن بۇيۇك نەمۇنىلىرى ئىچىدىن ئورۇن ئېلىشقا مۇناسىپ، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ رومانىنى ئوقۇش كېرەك، تەكرار ئوقۇش كېرەك . . . ئۇ كىشىلەرنى چوڭقۇر ئويلىنىشقا يېتەكلەيدۇ، ئوقۇغانسېرى كىشىنىڭ خۇمارى قانمايدۇ» دەپ كۆرسەتكەن. يازغۇچىنىڭ «ئاق پاراخوت» ، «سەھەردىكى ئاق تۇرنا» قاتارلىق پوۋېستلىرى، «ئەسىردىن ھالقىغان بىر كۈن» ، «قىيامەت» ناملىق رومانلىرى ياپون تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ، ياپونىيە كىتابخانلىرى بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ، ئۇلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. ئايتماتوۋنىڭ ئىككى تومۇق تاللانما ئەسەرلىرى 1974 - يىلى بېرلىندا نېمىس تىلىدا، يەنە ئىككى تومۇق تاللانما ئەسەرلىرى 1976 - يىلى بۇلغارىيىنىڭ پايتەختى سوفىيىدە بۇلغار تىلىدا، تولۇق ئۇچ تومۇق ئەسەرلەر توپلىمى 1976 - يىلى ئىستامبولدا تۈرك تىلىدا نەشر قىلىندى. بۇلاردىن باشقا، «ئەسىردىن ھالقىغان بىر كۈن» ناملىق رومانى ئەنگلىيە، شۋېتسىيە، غەربىي گېرمانىيە ۋە شەرقىي گېرمانىيە قاتارلىق دۆلەتلەردە تەرجىمە قىلىندى.

چىڭغىز ئايتماتوۋنىڭ «قىيامەت» ناملىق رومانى گېرمانىيىدە نەشر قىلىنىپ، گېرمانىيە كىتابخانلىرى ۋە ئوبزورچىلىرىنىڭ يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشكەن. بۇ ئەسەر يەنە ئامېرىكىدا نەشر قىلىنىپ ئامېرىكا جامائەتچىلىكى ئارىسىدىمۇ زور تەسىر قوزغىغان. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ھەرقايسى مەملىكەتتىكى كىتابخانىلار، ئەدەبىلەر، ئاخباراتچىلار، ئالىملارنىڭ ئورتاق دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلغان ۋە ئۇلارنىڭ بىر يېڭى تەتقىقات تېمىسى بولۇپ قالغان. ئايتماتوۋ ئەسەرلىرى دۇنيا ئەدەبىيات تارىخىدا ئۆتكەن مەشھۇر كلاسسىك يازغۇچىلارنىڭ ۋە ھازىرقى زامان دۇنيا ئەدەبىياتى تۆرىدىن

ئورۇن ئالغان مەشھۇر يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن سېلىشتۇرۇلۇپ، «شېكسپىر ۋە ئايتماتوۋ» ، «توۋاردوسكى ۋە ئايتماتوۋ» ، «گوركى ۋە ئايتماتوۋ» ، قاتارلىق تېمىلارغا مەركەزلەشكەن خەلقئارا سېلىشتۇرما ئەدەبىيات تەتقىقاتى مەزمۇنىغا ئايلاندى. ئۇنىڭ سەككىز پارچە ئەسىرى خەلقئارا ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئۇ يەنە پارىژدىكى ياۋروپا ئەدەبىيات، مائارىپ، مەدەنىيەت ئاكادېمىيەسىنىڭ ئاكادېمىكى، پۈتۈن دۇنيا پەن ۋە سەنئەت ئاكادېمىيەسىنىڭ ئاكادېمىكى بولۇشتەك بۇيۇك نامغا ئېرىشتى.

دېمەك، چىڭغىز ئايتماتوۋ زامانىمىزدىكى تەسىرى چوڭقۇر، ئىناۋەتلى يۇقىرى دۇنياۋى يازغۇچىدىن بىرى. ھازىر قىرغىزىستان ئۇنىڭ نامى بىلەن خەلقئارالىق ئەدەبىيات مۇكاپاتى تەسىس قىلدى. بۇ مۇكاپات ھەر يىلى تارقىتىلىدۇ. تۇنجى مۇكاپات ئايتماتوۋنىڭ ئەينى چاغدىكى ئۇستازى مۇختەر ئەۋىزوۋغا بېرىلگەن.

چىڭغىز ئايتماتوۋ ئەسەرلىرى ئېلىمىز خەلقىنىڭمۇ سۆيۈپ ئوقۇشىغا سازاۋەر بولماقتا. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى مەملىكىتىمىزدە «شاڭخەي خەلق نەشرىياتى» ، «بېيجىڭ يازغۇچىلار نەشرىياتى» ، «بېيجىڭ خەلق نەشرىياتى» ، «بېيجىڭ شىنخۇا نەشرىياتى» ، «خۇنەن نەشرىياتى» ، «شىنجاڭ داشۇسى نەشرىياتى» ۋە «دۇنيا ئەدەبىياتى» قاتارلىق نوپۇزلۇق نەشرىيات ۋە ژۇرناللاردا خەنزۇ تىلىدا نەشر قىلىنىپ كەڭ تارقىتىلدى. ھازىر ئېلىمىزدە ئايتماتوۋنىڭ ئۇچ تومۇق ئەسەرلەر توپلىمى، ئۇچ رومانى، نۇرغۇن ھېكايە، ئىلمىي ماقالىلىرى، سۆھبەت خاتىرلىرى «بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى» ، «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى» ، «شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى» قاتارلىق نەشرىياتلاردا، «تارىم» ، «دۇنيا ئەدەبىياتى» ، «شىنجاڭ

سەنئىتى» قاتارلىق ژۇرناللاردا ئۇيغۇرچە نەشر قىلىنىپ، ئۇيغۇر كىتابخانىلىرى بىلەن يۈز كۆرۈشتى. يەنە «ئەسىردىن ھالقىغان بىر كۈن»، «قىيامەت» ناملىق رومانلىرى، «ئاق پاراخوت»، «ئەلۋىدا گۈلسارە»، «بىرىنچى مۇئەللىم» ناملىق پوۋېستلىرى ئېلىمىزدە قازاق، قىرغىز تىللىرىدا نەشر قىلىندى.

ئېلىمىزدىكى تەنقىدچىلار، ئەدەبىي ئوبزورچىلار چىڭغىز ئايتماتوۋ ئەسەرلىرى ئۈستىدە ئەتراپلىق ئىزدىنىپ، چوڭقۇر مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ، نۇرغۇن ماقالىلەرنىمۇ يازدى.

يېڭىلىق، ئىجادىيلىق ھەققىي ئىزدەنگۈچىلەرگە مەنسۇپ

چىڭغىز ئايتماتوۋ: «مېنىڭچە، ھەقىقىي يازغۇچى تۇرمۇشنى مۇنداق ئىپادىلىشى لازىم: ئۇ ئۆز ئوقۇرمەنلىرىنى ئۆز قەلبى، ئۆز ھېسسىياتى ۋە ئۆز بىلىمى ئارقىلىق جەمئىيەتكە كۆز سالالايدىغان قىلىشى، ئۆز كۆز قارىشىغا كەلتۈرەلەيدىغان بولۇشى لازىم» دەيدۇ. بىزنىڭ ئابدۇراخمان قاھار مۇشۇنداق يازغۇچىلارنىڭ بىرى، شۇنداقلا ئۇ تۇرمۇشنىڭ قاينىمىدا ئۆزۈپ، ئوچىقىدا تاۋلىنىپ پىشقان پېداگوگ ئۇستاز، يېڭىلىق، ئىجادىيلىققا باي ئىجاتكار. يازغۇچى ئابدۇراخمان قاھار دەرس مۇنبىرىدە ئۆتكەن ئۇزاق يىللىق ئوقۇتقۇچىلىق ھاياتىدا تالاي ـ تالاي ياش ئەۋلادلارنى بىلىم بىلەن قاناتلاندۇرۇپ تەرەپ ـ تەرەپكە ئۇچۇرسا، يەنە بىر تەرەپتىن نۇرغۇن ئەدەبىي ئەسەرلەرنى يېزىپ، ھايات ھەقىقىتىنى سۆزلەپ خەلقنى تەربىيىلىدى، بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ زەمزەم سۈيى بىلەن ئۇلارنىڭ ئوسۇزلۇقىنى قاندۇردى. ئابدۇراخمان قاھار ئەسەرلىرى رېئال تۇرمۇشقا يېقىنلىقى، پىكىر ئوراممىنىڭ مەنتىقىلىقى، بەدىئىيلىكىنىڭ يۇقۇرىلىقى، مىللىي ئالاھىدىلىك، يەرلىك پۇرىقىنىڭ قويۇقلۇقى، ھېسسىياتنىڭ گۈزەللىكى، تىلىنىڭ جىلۋىدار، لىرىكىلىقى ۋە ئوبرازلىقلىقى بىلەن روشەن

خاراكتېرلىنىدۇ. ئۇ بەدىئىي ئىجادىيەتنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە قاراپ تەلەپچانلىق، جاسارەت بىلەن ئۆرلىگەن، شۇنىڭ بىلەن بىللە، تالانتلىق ۋە تۆھپىكار ئىجادكارلارغا خاس كارامىتىنى كۆپ تەرەپتىن نامايان قىلغان.

1957 - يىلى «تارىم» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان «ئانا ۋەسىيىتى» ناملىق ھېكايىسى بىلەن پروزا ئىجادىيىتىگە قەدەم قويغان ئابدۇراخمان قاھار ئون نەچچە يىل تىرىشىپ ھېكايە ئىجادىيىتى بىلەن ھەپىلىشىپ «ھەسرەت»، «ئاچالدىكى جەڭ»، «كىچىك يول باشلىغۇچى»، «ۋاپا»، «سازەندە دېھقان»، «مۇنازا»، «ئاكا - ئۇكىلار»، «ئۇزۇك ۋە ياغلىق قىسسىسى»، «ئارزۇ»، «كېلىن»، «رۇستەم»، «ئىرادە» قاتارلىق 30 نەچچە پارچە ھېكايىسىنى ئېلان قىلدۇردى، «ئانا ۋەسىيىتى»، «ئەمەتھاجى»، «نەۋەئى ھەيكىلى ئالدىدا»، «كۆك تېرەك ئاستىدا» قاتارلىق ھېكايىلىرى خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىندى.

«رۇستەم» - ئوقۇرمەنلەرنىڭ بەدىئىي ئىستېمالىغا ئەپلىك، قۇرۇلمىسى پۇختا، تىلى جانلىق يېزىلغان ھېكايە بولۇپ، ئۇنىڭدا ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان رۇستەم، دۇشمەن ئوفىتسېرى، يەنە ئىككى نەپەر قاراقچى ئەسكەردىن ئىبارەت تۆت پېرسوناژ بار. بۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۇچكە بىر نىسبەتتىكى كۇرەش كەسكىن ھايات - ماماتلىق ئېلىشىش ئۇستىگە قۇرۇلغان.

روشەنكى، شېئىرلاردا ئوقۇرمەنلەرنى ئۆزىگە رام قىلىدىغان ئاساسلىق ئامىل - ھېسسىيات، شېئىرىي تۇيغۇ دېيىلسە، ھېكايىلەردە ئوقۇرمەنلەرنى ئالاھىدە مەپتۇن قىلىدىغان، قىزىقتۇرىدىغان، سۆيۈندۇرىدىغان ئامىل — ۋەقە. ۋەقە قانچىكى قىزىقارلىق بولسا، مۇقەررەر يوسۇندا ھېكايىمۇ شۇنداق تەسىرلىك چىقىدۇ. بۇنىڭغا «رۇستەم» ناملىق ھېكايىنىڭ

ئەمەلىيىتى پاكت بولالايدۇ. ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي كۇچلىرىنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى كۇرىشى تازا كەسكىنلەشكەن پەيتتە، نىلقا پارتىزانلىرىنىڭ جەڭچىسى رۇستەم بىر قېتىملىق قانلىق ئۇرۇشتا گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ قولىغا چۇشۇپ قالىدۇ. ماشىنىدىكى رۇستەمنىڭ ئىككى قولى باغلاقلىق، ئىككى بېقىندا دۇشمەننىڭ يالاپ ئېلىپ كېتىۋاتقان قوراللىق ئىككى ئەسكىرى بار. قارىماققا، قۇتۇلۇشنىڭ ھېچقانداق ئىمكانىيىتى قالمىغان، ھەتتا ئۆلۈم ئاغزىغا يېقىنلاشقان شۇنداق خەتەرلىك شارائىتتا رۇستەمنىڭ قەھرىمانلىق كۆرسىتىپ، ياۋۇز دۇشمەن ئۇستىدىن غالىب كېلىشنى كىم تەسەۋۋۇر قىلالايدۇ؟! رۇستەم ھېچكىم قىياس قىلمىغان دۇشمەن قولىدىن قۇتۇلۇش بىلەن بىللە، دۇشمەننىڭ بىر ئوفىتسېرى ۋە ئىككى ئەسكىرىنىمۇ ئۆلتۈرىدۇ.

«رۇستەم» قۇرۇلما جەھەتتىن ئىخچام، مۇكەممەل يېزىلغان ھېكايە بولۇش بىلەن بىللە، شۇ بىر دەۋرنىڭ رېئاللىقىنى ئىپادىلىگەن، بولۇپمۇ قەھرىمان خەلقنىڭ زۇلۇمغا، قاراڭغۇلۇققا قارشى كۇرىشىنى، باتۇرانە روھىنى نامايان قىلغان جەسۇرلۇق داستانىدۇر. بۇ ھېكايە ھەقىقىي ھېكايە تۇسى، بەدىئىي خۇسۇسىيىتى قاتارلىق ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن ھەۋەسكارلار ئۇچۇن ئۆرنەك بولالايدۇ.

ئەدەبىي ئىجادىيەت مۇساپىسىدە ئىندىۋىدۇئاللاشتۇرۇلغان پېرسوناژلار خاراكتېرىنى گەۋدىلەندۇرۇش ھەممە يازغۇچىنىڭ قولىدىن كېلىۋەرمەيدۇ، بولۇپمۇ ھەجمى كىچىك ئەسەرلەردە پېرسوناژ خاراكتېرىنى يارىتىش تېخىمۇ قىيىنغا چۇشىدۇ.

«ئەمەتھاجى» ناملىق ھېكايىدىكى ئەمەتھاجى ئۆز ئالدىغا بىر دۇنيا بولۇپ يارىتىلغان تىپىك پېرسوناژ ئوبرازىدۇر. ئۇ ئىچكى دۇنياسى بەكمۇ ھەسرەتلىك، سىرلىق، تاشقى كۆرۈنۇشى

بىچاره، مىسكىن، تېگى - تەكتىنى چۈشىنىپ يېتىش تەس بولغان غەلىتە مىجەزلىك ئىنسان. ئۇنىڭ تەقى - تۇرقى، يۈرۈش - تۇرۇشى كىشىگە لۇشۇننىڭ قەلىمى ئاستىدىكى كۇڭ يىجى ئوبرازىنى ئەسلىتىدۇ. كىشىلەرنىڭ قانداق ھەيران قېلىشلىرىدىن قەتئىينەزەر، ئەمەتھاجى «پەيغەمبەر يېشىغا» كەلگىچە تىكەندەك يالغۇزچىلىقتا، بالا - چاقا، ئورۇق - تۇغقانسىز، دوست - بۇرادەرسىز، غەمكىنلىك، مۇساپىرچىلىق ئىچىدە ئۆمۈر ئۆتكۈزىدۇ. شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ يارالمىشىدا ئىشچانلىق، چىدامچانلىقتىن ئىبارەت قەدىرلەشكە ئەرزىيدىغان خۇسۇسىيەتلەر، كىشىنىڭ رىزقىغا قول ئۇزارتمايدىغان ھالاللىقلار يوق ئەمەس ئىدى. ئۇ ھەر كۈنى دېگۈدەك ھاراق ئىچەتتى، كۆڭلى ئېچىلغان چاغلاردا ئىلىنىڭ ئىشقى مۇھەببەت ناخشىلىرىنى تازا ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئېيتىپ مەھەللىنى تەۋرىتىۋېتەتتى. شۇڭا مەھەللىدىكىلەر: «ئەمەتھاجىنىڭ ئىككى ئاغىنىسى بار: بىرى ناخشا، بىرى ھاراق» دەيىشەتتى. ئاخىر ئەمەتھاجىنىڭ روھىي دۇنياسىغا يوشۇرۇنغان سىر ئۇ ۋاپات بولغاندا ساندۇقىدىن چىققان ئۇزۇك بىلەن بىر پارچە خەتتىن تولۇق ئاشكارلىنىپ ئوقۇرمەنلەرنىڭ كۆڭلى ئارام تاپىدۇ. ھېكايە ئەمەتھاجىنىڭ كەچۈرمىشلىرى ئارقىلىق ئوقۇرمەنلەرنى ئويغا سالىدۇ ھەم ھەيران قالدۇرىدۇ. شۇنداقلا ئاخىرىدا ئۇلارنى «ھېكايە مۇشۇنداق يېزىلىشى كېرەك»، دېگەن تۇيغۇغا كەلتۈرىدۇ.

يازغۇچى ئابدۇراخمان قاھار «كەچۈر مېنى، نازاكەت»، «ئاشۇ يىللار»، «ئادەملەر، ماڭا رەھىم قىلمامدىلار»، «چوغلۇق - تۇغلۇق»، «ھەقىقىي ئىشلار يېزىلغان خاتىرە» قاتارلىق سەككىز پوۋېست يېزىپ، زامانىمىز ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا پوۋېستچىلىك ئىجادىيىتىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن كۆرۈنەرلىك تۆھپىسىنى

قوشتى. يازغۇچىنىڭ پوۋېستلىرى خېلى ۋەزنى بار، تەسىرى زور، خىللانغان مەنىۋى مەھسۇلاتلاردۇر. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئېلان قىلىنغان «كەچۈر مېنى نازاكەت» ناملىق پوۋېستى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ئوقۇرمەنلەر بىردەك ئېتىراپ قىلغان مۇنەۋۋەر پوۋېستلارنىڭ بىرى ئىكەنلىكى ھەممىمىزگە مەلۇملۇق.

پوۋېست ۋەقەلىكى ئۆزگىرىشچان ھالەتتە لىرىكىلىك بايان قىلىنغان. ۋەقەلىكنىڭ مۇقەددىمىسى قىشنىڭ شۇنچىلىك سوغۇق بىر كۈنىدە ئەسەردىكى ئاساسلىق پېرسوناژلارنىڭ ياۋايى ھايۋانلارلا ياشايدىغان تاغ باغرىدا ئۇچرىشىشى بىلەن باشلىنىدۇ. ئاچ بۆرىنىڭ ئاغزىدىن قۇتۇلۇپ قېچىپ كېلىپ، ھالىدىن كېتىپ چالا ئۆلۈك بولۇپ ياتقان يېتىم قىز — نازاكەتكە يېتىم ئوغۇل ئوۋچى يىگىت قۇددۇس يولۇقىدۇ. زورلۇق بىلەن ئۇچىنچى خوتۇنلۇققا ئالماقچى بولغان مەخسۇتبايغا قولىنىڭ ئۇچىنىمۇ تۇنۇزمىغان نازاكەت ئۆزىنى ئەجەلدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالغان ئاق كۆڭۈل ئوۋچى يىگىتكە قىزغىن مۇھەببەت باغلايدۇ. ئۇلار نىكاھلىرىنى ئۆزلىرى ئوقۇشۇپ، تاغ ئۆڭكۈرىدە بىر ياستۇققا باش قويۇشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن پوۋېستتا ئىككى ياشنىڭ قاتمۇ قات ئوڭۇشسىزلىقلار ئىچىدىكى ئىنتايىن ئېچىنىشلىق مۇھەببەت سەرگۈزەشتىلىرى قانات يايىدۇ.

«كەچۈر مېنى، نازاكەت» ناملىق پوۋېست مۇڭلۇق بۆلەكچە ئىشقى - مۇھەببەت كۈيى. ئۇنىڭدا باشقىلار تەرىپىدىن دائىم يېزىلىپ كېلىۋاتقان تېما ئەكس ئەتتۈرۈلگەن بولسىمۇ، ئاپتورنىڭ يېڭىچە ھەم ئىجادىي ئۇيۇ - پىكىرلىرى، ھېس - تۇيغۇلىرى، ۋەقەلىك ئورۇنلاشتۇرۇشتىكى جۇشقۇنلۇقى ئۇنى ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە قىلغان. يازغۇچى پوۋېستتا بىر جۈپ ياشنىڭ ئىشقى-مۇھەببەت كەچۈرمىشلىرىنى گۈل ئوستىگە گۈل

كەلتۇرۇپ سۇرەتلەپ، ھەقىقىي سۆيگۈ - مۇھەببەتنىڭ ئۇلگىسىنى تىكلىگەن.

نازاكەت زۇلۇم، خېيىمخەتەردىن قۇتۇلۇپ، كۆڭلىدىكى كىشى بىلەن قوشۇلۇپ ئۇزاققا بارماي، يەنە مەخسۇتباينىڭ قولىغا چۈشىدۇ ۋە رەھىمسىزلەرچە قاتتىق جازاغا تارتىلىدۇ. ماھىر ئوۋچى، مەرگەن يىگىت قۇددۇس ئامال تېپىپ قاماقتىن چىقىپ نازاكەتنى ئېلىپ قاچىدۇ. بۇنىڭ بىلەن پوۋېست ۋەقەلىكى تېخىمۇ كەسكىنلىشىش، مۇرەككەپلىشىش باسقۇچىغا كۆچىدۇ. بۇنىڭغا ئەگىشىپ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ كۆڭلىدىكى ئەندىشە ۋە قىزىقىشىمۇ كۈچىيىدۇ. ۋەقە ئىچىدىن ۋەقە كەلتۇرۇپ چىقىرىشقا، مۇرەككەپلىك ئىچىدىن يېڭى يول تېپىشقا، ئويلار ئىچىدىن ئوي تۇغدۇرۇشقا ماھىرلىق - ئابدۇراخمان قاھارنىڭ ئىجادىيىتىدە ئىزچىل ئىپادىلىنىپ كەلگەن ئالاھىدىلىكتۇر.

نازاكەت بىلەن قۇددۇس رەخىم ئىسىملىك كاتتا باينىڭ ئۆيىگە كېلىپ پاناھلىنىدۇ. رەخىم باينىڭ بىرلا قىزى بولغانلىقتىن شۇنچە كەڭ ھويلا، سارايدەك ھەشەمەتلىك ئۆيلەر چۆلدەرەپ تۇراتتى. باي ۋە ئۇنىڭ ئايالى نازاكەت بىلەن قۇددۇسقا ئىسسىق، مېھرىبان قۇچاقلىرىنى كەڭ يېيىپ قىزغىن مۇئامىلە قىلىدۇ. ئۇزاق ئۆتمەي نازاكەت ئوغۇل تۇغدۇ. باي بىلەن ئايالى بالىغا «ئەركىنتاي» دەپ ئات قويىدۇ. كۇنلەرنىڭ ئۆتۈشى، مۇناسىۋەتنىڭ قويۇقلىشىشى بىلەن باينىڭ قىزى گۈلگىنە قۇددۇسقا ئاشىق بولۇپ قالىدۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ نازاكەتنىڭ پېيىگە چۈشۈپ، قۇددۇسنى ئۇنىڭدىن تارتىۋېلىشنىڭ كويىدا بولىدۇ.

ئىنسانىنىڭ نىيىتى بۇزۇلسا كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيدۇ، ھەممە ئەسكىلىكلەرنى قىلىشتىن يانمايدۇ. ئەسەردىكى ۋەقە تەرەققىياتى ئويلىمىغان، قىياس قىلمىغان يەردىن بۇرۇلۇش

ياساپ، بىر مەھەل پەسلىگەن زىددىيەت قايتىدىن كۆتۈرۈلۈشكە باشلايدۇ. مال - دۇنيا ئىچىدە تۇرۇپمۇ، تۇرمۇشتىن بەختىنى تاپالمىغان گۈلگىنە قۇددۇسنى ئۆزىگە قارىتىش ئۈچۈن، ئاشكارا - يوشۇرۇن پىلانلاپ، نازاكەتكە بوھتان چاپلاپ، ئۇنى ھېچقانداق سەۋەب كۆرسىتىپ ئۆزىنى ئاقلىيالمايدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويىدۇ. گۈلگىنە نازاكەتكە نەشتىرىنى سانجىپ: «مېنىڭ ھويلامدا سەندەك بۇزۇقلارغا ئورۇن يوق» دېگەندە، قۇددۇسمۇ ئۇنىڭغا بولۇشۇپ: «ئۆيدىن يوقال!» دەپ قاتتىق ۋارقىرايدۇ. ناھەقچىلىككە چىدىمىغان نازاكەت ئوغلىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىدۇ.

ئوقۇرمەنلەر پوۋېستتا نازاكەت ۋە ئۇنىڭ بالىسى ئەركىنتاي ئۈچۈن كۈلپەتلىك ھەم قورقۇنچلۇق كۈنلەرنى ئېلىپ كەلگەن يېڭىدىن قوشۇلغان ۋەقەلىككە سوئال نەزەرىنى تاشلاپ ئۇنى بېرىلىپ ئوقۇشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئىنتايىن ئۇستىلىق بىلەن ئويلىمىغان يەردىن ئوتتۇرىغا چىققان گۈلگىنە نازاكەت ئۈچۈن ئوڭۇشلۇق كېتىۋاتقان ۋەزىيەتنىڭ يۇنلىشىنى بىراقلا تەتۈرسىگە بۇرىۋېتىپ، ئەمدى مەقسىتىگە يېتىپ، قۇددۇسنى قولغا كەلتۈردۇم دەپ ھۆكۈم قىلىدۇ. يازغۇچىمۇ ماھىرلىق بىلەن ۋەقەلىك راۋاجىنىڭ ھەربىر بۇرۇلۇش پەيتىدە بىر تېپىشماق تېپىپ، ئوقۇرمەنلەرنى قىزىقتۇرىدۇ. شۇنداق مۇستەھكەم سۆيگۈ - مۇھەببەت، شۇنداق چىن ساداقەتمەنلىك بىلەن بىر جان - بىر تەن بولۇپ كەتكەن ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىن بۇنداق رەھىمسىزلەرچە سۇركىلىشنىڭ پارتلاپ چىقىشىنى كىم ئويلىغان؟ ئۇنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولۇر؟!

نازاكەت بالىسىنى باغرىغا بېسىپ تەمتىرەپ يۇرۇپ، ئاخىرى نەۋرە قىزى بىلەن بىللە تۇرىدىغان ناۋاي ئەرشىدىن بۇۋاينىڭ شەپقىتىگە ئېرىشىدۇ. بۇ ئارىلىقتا يازغۇچى يەنە بىر ئاچىماق يول

تېپىپ، پاراللېل بايان قىلىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، قۇددۇسنىڭ تاسادىپىي ئېرىشكەن راھەت - پاراغەتلىك كۈنلىرىنى تەسۋىرلەيدۇ. باينىڭ قىزى گۈلگىنە بىلەن توي قىلماقچى بولغان قۇددۇس بېشىمغا ئامەت كەلدى، جىق بايلىقنىڭ خوجايىنى بولىدىغان بولدۇم، دەپ قارايدۇ. بىراق ئۇنىڭ بۇ كۈنلىرىمۇ ئۇزاققا بارمايدۇ. خېلى بۇرۇندىن تارتىپ گۈلگىنەنى ئالمىقىنىغا قوندۇرمەن دەپ يۈرگەن ئەھمەت بايۇەچچە گۈلگىنەنىڭ رەت قىلىشىغا ئۇچراپ، ئاچچىقىدا ئۇنىڭ ھەممە سۇيىقەستىنى ئاشكارىلايدۇ. قۇددۇس قاتتىق ئازابلىنىپ، يۈرتىمۇ يۇرت ئىزدەپ يۈرۈپ نازاكەتنى تاپىدۇ ۋە ئوغلى ئەركىنتاينىڭ ئاللىبۇرۇن تۇغەپ كەتكەنلىكىدىن خەۋەر تاپىدۇ. ئۇ نازاكەتتىن كەچۈرۈم سوراپ قايتا يارىشىپ قېلىش تەلىپىنى قويىدۇ. ئەمما نازاكەت ئۇنى قەتئىيلىك بىلەن رەت قىلىدۇ. بۇ دەل شىنجاڭدا گومىنداڭنىڭ زۇلۇمىغا قارشى خەلق قوزغىلىڭى باشلانغان يىللار ئىدى. نازاكەت ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ كومانىدىر بولىدۇ، نازاكەتنىڭ ئارقىسىدىن كېلىپ ئەسكەرلىككە قاتناشقان قۇددۇس ئۇرۇشتا خىزمەت كۆرسىتىپ قۇربان بولىدۇ. پۈۋېست ۋەقەلىكى، پېرسونازلارنىڭ كەچۈرمىشلىرى ئوقۇرمەنلەرنى ئەنە شۇنداق قايتا - قايتا ھاياجانغا سالىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ قەلبىگە ئۇنتۇلغۇسىز بولۇپ چوڭقۇر سىڭىپ كېتىدۇ.

بۇگۈنكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىدا كۆزگە كۆرۈنگەن مول ھوسۇللۇق يازغۇچىلارنىڭ بىرى ھېسابلانغان ئىقتىدارلىق يازغۇچى ئابدۇراخمان قاھار بەدئىي ئىجادىيەت بەيگىسىدە بارغانسېرى تېز ئىلگىرىلەپ، بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە بەلگىلىك ئورۇن، تەسىرگە ئىگە داڭلىق رومان يازغۇچىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. ھازىر ئۇنىڭ «ئىلى دولقۇنلىرى» (ئىككى توم)، «كۆڭۈل»، «يىراقتىكى كىشىلەر»، «ھايات سىرى»،

«ئاۋات شەھەرنىڭ يېڭى پۇقراسى» قاتارلىق رومانلىرى بار.

بىرەر نادىر ئەدەبىي ئەسەرنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشى كۆپ ھاللاردا مەلۇم ئىجتىمائىي ئوبيېكتىپ ئاساسقا ئىگە بولىدۇ. ئۇيغۇر مىللىتى تارىختا سودا - سېتىققا ماھىرلىقى بىلەن داڭق چىقارغان خەلق. ئۇلار سودا ئالاقىسى مۇناسىۋىتى بىلەن جاھانىنىڭ ھەممە جايلىرىغا دېگۈدەك قەدەم تەشرىپ قىلىپ مەدەنىيەت ئالماشتۇرغان، يېڭىلىق، تەرەققىيات ئېلىپ كەلگەن. ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇزاق تارىخقا ئىگە سودا ئەنئەنىسى يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، بولۇپمۇ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش دولقۇنى كۆتۈرۈلگەندىن كېيىن، سودا - سېتىق ئىشلىرىنىڭ ئۇچقاندەك راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ ئەسلىگە كەلدى ۋە يەنىمۇ جارى قىلدۇرۇلدى. ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدا نۇرغۇن ئىلغار ئىدىيىلىك، بىلىملىك، مەرىپەتپەرۋەر سودىگەرلەر ئۆتكەن. ئۇلار مىللەت ئۇچۇن كۆپلىگەن ياخشى ئىشلارنى قىلىپ، ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇرغان. ھازىرمۇ مۇشۇنداق بولۇۋاتىدۇ. يازغۇچى ئابدۇراخمان قاھارنىڭ 1999 - يىلى مەملىكەت بويىچە «تۇلپار مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن «ئاۋات شەھەرنىڭ يېڭى پۇقراسى» ناملىق رومانىدا يۇقۇرىدىكى رېئاللىق ئەكس ئەتتۇرۇلگەن. ئېنىقكى سودىگەرلىكمۇ ھۇنەر، يەنە كېلىپ ناھايىتى جاپا - مۇشەققەتلىك، كۈنىگە ئوت بىلەن سۇغا نەچچە قېتىم كىرىپ، نەچچە قېتىم چىقىدىغان ھۇنەر. «ئاۋات شەھەرنىڭ يېڭى پۇقراسى» دا تەسۋىرلەنگەن سودىگەر ماھىنۇر كىشىلىك مۇئامىلىدە ئادىل، ئىرادىلىك، ئۇمىدۋار ئايال. ئۇ سودا سېپىگە ئالتۇن ھالقىسى بىلەن ئالتۇن ئۇزۇكىنى ساتقان ئاز تولا پۇل بىلەن كىرىپ كېلىدۇ. ئۇ تالاي - تالاي چىغىر يوللارنى بېسىپ، تىرىشىپ - تىرمىشىپ يۈرۈپ بېيىپ قولىنى قەيەرگە سوزسا يېتىدىغان دەرىجىگە كۆتۈرۈلىدۇ. شۇنداقتىمۇ ئۇ

هەرگىز پۇلنى ئىنسانىي پەزىلەت، ۋىجدانىنىڭ ئورنىغا دەسسەتمەيدۇ. بىر قىسىم چىقىش يولىنى تاپالماي، جەمئىيەتتە قېقىندى - سوقىندى بولۇپ، تەمتىرەپ قالغان ئايالالارغا يار - يۆلەك بولىدۇ، تۇرمۇشتا تۈيۈق يولغا كىرىپ قالغان ياش قىزلارنى ھايات قوينىغا قايتۇرۇپ كېلىدۇ.

ماھىنۇر تۇرمۇشتىكى ئۆزى دۇچ كەلگەن ئالا نىيەتلىك، ھىيلىگەرلىك، ئالدامچىلىق ئۇستىدىن غالىب كېلەلىسىمۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا ۋاپادار، ساپ نىيەت ئاق كۆڭۈل ئىنسان ئىكەنلىكىنى ئەمەلىيەت ئارقىلىق ئىسپاتلاپ بېرەلىسىمۇ، ئۆز تۇرمۇشىدىكى كەم نەرسىنى تولدۇرۇپ ئالالمايدۇ. يازغۇچى رومانىدىكى ماھىنۇر ئوبرازىنى ئۆزى بىۋاسىتە كۆزىتكەن خىلمۇخىل خاراكتېردىكى ئايالالارنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى بەدىئىي ئۇسۇلدا مۇجەسسەملەش ئارقىلىق ئۇتۇقلۇق ياراتقان.

«ھايات سىرى» - ئۇيغۇر رومانچىلىقىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن ئۇتۇقى سۈپىتىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغان ياخشى رومانىدۇر. رومانىدا 40 - يىللاردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتى، تىرىكچىلىك پائالىيەتلىرىدىكى رېئاللىق ئارقا كۆرۈنۈشى قىلىنغان بىر قاتار تىپىك ۋەقەلەر، باي پەلسەپىۋى پىكىرلەر ۋە چوڭقۇر ھېسسىيات يارىدىمىدە تەسىرلىك تەسۋىرلەنگەن. ئەسەردە بىر دەۋرنىڭ، بىر مىللەتنىڭ مىللىي تۇرمۇشى، ياشاش شارائىتى، مىللىي پسىخىكىسى، ئادىتى ۋە چوڭ پارتلاش، چوڭ ئۆزگىرىش ھالىتىدە تۇرغان ماھىيەتلىك ئىشلارغا، ئاساسلىق ئېقىمغا چېتىلىپ تاللانغان ۋەقەلەر بىر ئائىلە كىشىلىرىنىڭ مۇناسىۋىتىدە ئېپادىلەنگەن ئادىمىيلىك پەزىلەت، ئىسنانىپەرۋەرلىك روھ، ھېچقانداق كۈچنىڭ كونترول قىلىشىغا كۆنمەيدىغان ساپ، ھەقىقىي مۇھەببەتنىڭ قۇدرىتى ۋە ھەشەمەتلىك ئائىلىنىڭ بايلىقات تۇرمۇشى ئىچىدە ئۆتكەن ئەيش - ئىشرەتلىك ئىشلار،

زىددىيەتلەر، تىركىشىش، كۈندەشلىك، شەھۋانىي نەپسىگە بېرىلىش قاتارلىقلار بايان قىلىنغان.

كىشىلىك ھايات تولىمۇ مۇرەككەپ، زىددىيەتلىك كۆرەش ۋە چۈشىنىپ يېتىش تەس سىرغا تولغان. ئىنسانلار خۇسۇسىيىتى، ئىنسانلار ماھىيىتى ھەققىدە مول بىلىمگە ئىگە پسىخولوگ يازغۇچى ئابدۇراخمان قاھار روماندا كىشىلىك ھاياتنىڭ سىرىنى كونكرېت پېرسونازلارنىڭ ئەركىن تىرىكچىلىك ھەرىكەتلىرى ۋە ئىنسانىي مۇناسىۋەتلىرى، ئەركىن ئىزھار قىلىشقان قەلب سادالىرى ئارقىلىق بىمالال، لەرزان ئىپادىلەپ بېرىشكە تىرىشقان، شۇنداقلا كىشىلىك ھاياتنىڭ مەزمۇنى ۋە سىرىنى ئىجابىي جەھەتتىنمۇ، سەلبىي جەھەتتىنمۇ، گۈزەللىك جەھەتتىنمۇ، رەزىللىك جەھەتتىنمۇ ئىزدەپ، ماھىيەتلىك ئالامەتلىرىنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئالدىغا يايغان. «ھايات سىرى» ناملىق رومانىنىڭ زور مۇۋەپپەقىيىتى ئۇنىڭ مەزمۇن چوڭقۇرلۇقى، ئىجتىمائىي تەسىر كەڭلىكى بىلەن بەدىئىي ساپاسىنىڭ يۇقىرىلىقىدا بايقىلىدۇ. يازغۇچى روماندا پېرسونازلارنىڭ مۇناسىۋەتلىرى، پائالىيەت زېمىنىنى پىلانلىق، ماھىرلىق بىلەن ئورۇنلاشتۇرغان. شۇنىڭدەك ئەسەرگە قاتناشتۇرغان پېرسونازلىرىنى ئۆز ئىندۇۋىدۇئاللىقى بىلەن يەنى ئۆز پورتىرىتى، ئۆز پسىخىكىسى، ئۆز ئىچكى دۇنياسى، ئۆز تىلى، ئۆز مەقسەت - مۇددىئاسى بىلەن يۇغۇرۇپ يارىتىپ ئوتتۇرىغا چىقارغان. ئەسەر سۈژىتىنىڭ راۋاجلىنىشى داۋامىدا پېرسونازلارنىڭ ئۆز خاھىشى، ئويلىغىنى بويىچە ھەرىكەت قىلىشىغا يول قويغان، كونترول قىلىۋالالمىغان، قېلىپقا چۈشۈرۈپ قويمىغان، مۇناقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، پېرسونازلارغا ھەقىقىي ئەركىنلىك بېرىپ، ئۇلارنىڭ رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرغان. شۇڭا ئوقۇرمەنلەر روماندىن تەسىرلىك،

هېسسىياتلىق، تەنتەنىلىك كەچۈرمىشلەرنىمۇ، ئېچىنىشلىق پاجىئە، تراگېدىيەلەرنىمۇ، يۇمۇرستىك ۋە شادىيانە ۋەقەلەرنىمۇ، قېرىنداشلىق ياردەم، مېھرىبانلىق، كۆيۈنۈش - سۆيۈنۈشلەرنىمۇ، ھەتتا ئىنسان قېلىپىدىن چىققان ئىپلاسلىق، ۋەھشىيلىك، ياۋۇزلۇقلارنىمۇ كۆرۈپ ئۆتكىدىن تەسىرلىنىدۇ، غەزەپلىنىدۇ. دېمەك روماندا ھەر خىل جىنس، ھەرخىل كەسىپ، ھەرخىل تەبىقە، ھەر خىل تېپتىكى پېرسوناژلارنىڭ مەخپىي ۋە ئاشكارا سىرلىرىنىڭ يېغىندىلىرىدىن تەبئىي رەۋىشتە ئوقۇرمەنلەرنى ئۆزىگە رام قىلغان ئەنە شۇنداق ئاجايىپ «ھايات سىرى» ئۆز يولى، ئۆز قانۇنىيىتى، ئۆز رېتىمى بويىچە بارلىققا كېلىدۇ.

رومانىدىكى پېرسوناژلارنىڭ سەركەردىسى، تۈۋرۈكى ھېسابلانغان ئاۋدونباي ھاجى بىلەن گۈلچېھرە خېنىم ئۇيغۇر پروزىسىدا، بولۇپمۇ ئۇيغۇر رومانچىلىق ئىجادىيىتىدە خاسلىق ئالاھىدىلىكى بىلەن يارىتىلغان تىپىك پېرسوناژلار ئوبرازىدۇر.

ئەسلىي يوقسۇزنىڭ ئەۋلادى، «يالاڭتۆش قەشقەرلىك» ئاۋدۇنباي سودا ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ، قوشۇمچە زاۋۇت قۇرۇپ غۇلجىدىكى داڭدار باي ئاۋدۇنباي ھاجىغا ئايلىنىدۇ. ئۇ قەشقەرنى مەركەز قىلغان جەنۇبىي شىنجاڭدىن تارتىپ، غۇلجىنى مەركەز قىلغان شىمالىي شىنجاڭغا قەدەر سودا تورىنى قۇرۇپ تاپقان پۇلى، يىغقان بايلىقى، قولىنىڭ ئۆزۈنلۇقى بىلەن ھەم كەڭ قورساق رەھىمدىللىقى، ئادىللىقى بىلەن قالتىس يۇز - ئابرۇي تاپىدۇ. ئۇ ئائىلە خىزمەتچىلىرىدىن تارتىپ ئۆزى بىلەن مۇناسىۋەتتە بولغان يوقسۇزلارغىچە شەپقەت ياغدۇرۇپ، ياردەم قولىنى سوزىدۇ، ھەتتا سودا - سېتىق ئىشلىرىدا ئادىل بولۇش، باشقىلارغا پايدا يەتكۈزۈش چارىسىنى قوللىنىدۇ. ئاۋدونباي ھاجى سودا ئىشلىرى بىلەن يىراق، ياقا يۇرتلاردا تۇرۇپ قېلىپ

ۋاقتىلىق ئۆيلىنىشكە توغرا كەلگەندە، ئەتەي نامرات يوقسۇزلارنىڭ قىزلىرىغا ئۆيلىنىدۇ، قايتىشىدا ئۇلارنى ئۆي - ماكان، مال - مۈلۈككە ئىگە قىلىدۇ. بۇنىڭدىكى مەقسىتىمۇ ئۇلارنىمۇ ياخشى كۈنلەرگە ئېرىشتۈرۈش ئىدى.

يازغۇچى رومانىدا «ھەقىقىي مۇھەببەت ئازابىدا قالغان ئادەم ئالدى بىلەن ئاق كۆڭۈل ئادەم، سەممىي ئادەم، نېيىتى تازا ئادەم بولىدۇ» دەپ ئېيتقاندەك، رومانىدىكى ھەقىقىي مۇھەببەت ئىگىلىرى گۈلبوستان بىلەن ئېكرام ئوبرازلىرىمۇ خېلى كۆڭۈل قويۇپ گەۋدىلەندۈرۈلگەن.

گۈلبوستان باينىڭ قىزى. لېكىن ئۇ بايلىقتىن چىن سۆيگۈ - مۇھەببەتنى ئۈستۈن قويغان، مەشھۇر «رابىيە - سەئىدىن» داستانىدىكى رابىيەگە ئوخشاش ساپ مۇھەببىتىگە سادىق، ھەقىقىي ۋىجدان ئىگىسى. ئۇ ھايات قىسمەتلىرىنىڭ قاتمۇقات قىستاقلىرى، جۇدۇن - چاپقۇنلىرىدا تاۋلانغان سولماس غۇنچە. ئەكرەمنۇ ئۆز جۆرىسىگە ماسلاشقان قولىنىڭ پەنجىسى گۈل، ئىشچان ھەم جاسارەتلىك يىگىت.

رومانىدىكى نۇقتىلىق تەسۋىرلەنگەن ئاۋدۇنباي ھاجىسى، گۈلبوستان، ئەكرەملەر كىشىلىك ھاياتنىڭ ئىجابىي ئامىللىرى بىلەن تويۇنىدۇرۇلۇپ يارىتىلغان پېرسوناژلار ئوبرازىدۇر.

«ھايات سىرى» ناملىق رومانىدا ئالاھىدە گەۋدىلەندۈرۈپ تەسۋىرلەنگەن ئىككىنچى مۇھىم شەخس گۈلچېھرە خېنىم ئەدەبىي ئەسەرلەر ئالمىدە كەم تېپىلىدىغان ئۇنتۇلغۇسىز ئوبرازلارنىڭ بىرىدۇر. گۈلچېھرە خېنىم ئوقۇرمەنلەرگە خۇددى بۇيرۇتۇپ ياسالغاندەك ئىچى - تېشى بىردەك گۈزەل، مۇقەددەس ئىنساندەك تۇيۇلىدۇ. بىراق ئۇ يۇگەنسىز كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرىپ كېتىپ، ئۆزىدىكى قەلب گۈزەللىكىنى رەزىللىككە ئايلاندۇرۇپ شەھۋانىي نەپسىگە بېرىلىشتە، بىردىنبىر كۈشەندىسى، كۈندىشى - مالىيە ئىمنجانىنى ئاشنا تۇتقان تۇلۇنئايدىنمۇ، مالىيە تاھىرنى ئاشنا

تۇتقان ئۆگەي كىچىك كىلىنى نازۇك ئايدىنمۇ ئاشۇرۇۋېتىدۇ. گۈلچېھرە خېنىمنىڭ كەچۈرگىسىز قىلمىشىغا كىچىك ئۆگەي ئوغلى، ھاراقكەش، لۇكچەك، ئەخلاقتا بۇزۇلغان جامالىدىن بايۇەتچىنىڭمۇ قەھرى - غەزىپى قاينايدۇ. جامالىدىن بايۇەچچە نومۇسقا چىداپ تۇرالماي، شەرئىەت ئورنىغا ئۆگەي ئانىسى گۈلچېھرە خېنىم بىلەن ئاكىسى كامالىدىن بايۇەچچىنىڭ ئۇستىدىن ئەرز قىلىپ، ئۇلارنى يۇرت - مەھەللىدە تۇرغۇسىز قىلۋېتىدۇ.

ھايات ئېقىمىنى، ھاياتنىڭ مەنىسىنى، كىشىلىك ھاياتنىڭ ئاجايىپ سىرلىرىنى ئاساسلىق تېما قىلغان بۇ رومان مۇنداق ئۇچ تۇرلۇك يەكۈن بىلەن ئاخىرلىشىدۇ:

كىشىلىك ھايات سەھنىسىدە رەڭۡازلىق، ھاياسىزلىق، ۋىجدانسىزلىق بىلەن ئويۇن كۆرسەتكەن، ئۆزىنى گۈزەللىكنىڭ تاجىسى ھېسابلىغان گۈلچېھرە خېنىم ئاۋدۇنباي ھاجىنىڭ ئابرۇيىغا داغ چۈشۈرۈپ، خانۇ - مالىنى ۋەيران قىلىشنىڭ سىرتىدا ئالتە بالىسىنى يېتىم قالدۇرۇپ، كامالىدىن بايۇەچچە بىلەن چەت ئەلگە قېچىپ غايىب بولىدۇ.

گۈلبوستان بىلەن ئەكرەم ئۆزلىرىنى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ قوينىغا ئېتىپ مۇراد - مەقسىتىگە يېتىدۇ.

ئەينى يىللاردىكى شان - شۆھرەتلىك، دۆلەتمەن كاتتا زات ئاۋدۇنباي ھاجىنىڭ تەقدىرى ۋەيران بولغان ئوردىسى ئىچىدە تراگېدىيە بىلەن ئاخىرلىشىدۇ.

بىز ئۆز ئىجادىيىتىگە نىسبەتەن قاتتىق قول، تىرىشچان يازغۇچى ئابدۇراخمان قاھار ئەسەرلىرىنىڭ مەنىۋى كۈچىنىڭ، ئېستېتىك قىممىتىنىڭ، ئىجتىمائىي ئۇنۇمىنىڭ يۇقىرى بولۇپ كەلگەنلىكىنى ھېس قىلىمىز. ئەلۋەتتە بۇلارنى يازغۇچىنىڭ يېڭىلىققا ئىنتىلىش روھىدىن، ئىجاتچانلىق جاسارىتىدىن، ئىزدىنىش قىزغىنلىقىدىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ.

مەن تېيىپجان ئېلىيوپ ئەسەرلىرىنى قانداق تەتقىق قىلدىم؟

ئۆگىنىش، ئىزدىنىش، تەتقىقات - تونۇشتىن، قىزغىشتىن باشلىنىدۇ. ئاندىن قەدەممۇ قەدەم كېڭىيىدۇ ۋە چوڭقۇرلىشىدۇ. ئاخىرقى ھېسابتا مۇقەررەر يوسۇندا بەلگىلىك نەتىجىگە ئېرىشىدۇ. كىشىلەرنىڭ بىرەر مەسىلىگە ياكى بىرەر كەسىپكە نىسبەتەن قىزىقىش تۇيغۇسى، ئىنتىلىش روھى تاسادىپىي پارتلاپ مەيدانغا كەلمەيدۇ. ئۇنىڭمۇ مەلۇم ئاساسى، سەۋەبى، جەريانى، باسقۇچى بولىدۇ. ئۆگىنىشتىكى مەقسەت ئىشلىتىش ئۇچۇن، ئىزدىنىشتىكى مەقسەت تەتقىق قىلىش ئۇچۇندۇر. ئۆگەنمەي تۇرۇپ تەتقىق قىلغىلى بولمايدۇ. تەتقىقات - بىلىشنىڭ يۇقىرى باسقۇچى، كونكرېت نەتىجىگە ئېرىشىشنىڭ ئاچقۇچى.

مېنىڭ شېئىرىيەت بەيگىسىنىڭ ئالتۇن تۇۋاق تۇلپارى تېيىپجان ئېلىيوپتىن ئۆگىنىشكە تەلپۇنىشىم، ئۇنىڭغا چىن دىلىمدىن نىيەت باغلىشىم، ئېتقاد قىلىشىم پەقەت ئۇنىڭغا ئوخشاش داڭلىق شائىر بولۇپ يېتىشىپ چىقىش ئۇچۇن ئەمەس ئىدى. يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا، شۇنداقلا كۆپ مىللەتلىك جۇڭگو بۇگۈنكى دەۋر ئەدەبىياتىدا ئالاھىدە ئورنى بار، ئىجادىيەت مېۋىسى مول، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىغا تونۇلغان، تەسىرى چوڭقۇر، نوپۇزلۇق شائىر تېيىپجان ئېلىيوپتىن ئىبارەت بۇ تېما ھەم كىچىك تېما ئەمەس، ھەم ئاسان تېما ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ

ئۇستىگە شائىر ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيىتى، ئىجادىيەت يولى ھەققىدە تەتقىقات بولمىغاچقا، تۇزۇك پايدىلىنىش قىممىتى بار ماتېرىياللارمۇ يوق ئىدى. شۇڭا پەقەت شائىرنىڭ ئەسەرلىرىنىلا ئوقۇپ ئۆگىنىش بىلەن بولدۇم. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن شائىر تېيىپجان ئېلىيوپنىڭ ئورنى، ئابرۇيى تېخىمۇ كۆتۈرۈلدى. خەلق ئاممىسىمۇ ئۆزلىرىنىڭ ئارىسىدىن شۆھرەت قازانغىنىغا چىققان بۇ تالانت ئىگىسىنى باشقىچە ئېتىبار بىلەن ھىمايە قىلدى، قەدىرلىدى.

دەسلەپكى قەدەمدە تونۇپ يەتكەن چۇشەنچىلىرىم، ئىزدىنىپ ئىگىلىگەن ماتېرىياللىرىمغا ئاساسەن، 1985 - يىلى 6 - ئايدا «تېيىپجان ئېلىيوپ ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيەتلىرى ھەققىدە ھېس قىلغانلىرىم» ناملىق، شائىرنىڭ ئەمگەك مېۋىلىرى ئۇستىدە ئومۇمىيۈزلۈك مۇلاھىزە يۈرگۈزۈلگەن ماقالەمنى يېزىپ چىقتىم. ئەمما بۇ ماقالەم نېمە ئۈچۈندۇر ئېلان قىلىنمىدى. 1986 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئۇرۇمچىدە ئېچىلغان رومانچىلىق ئىجادىيىتى مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتنىشىپ، تېيىپجان ئېلىيوپ بىلەن كۆرۈشتۇم. شۇ ۋاقىتتا ئۇ ماڭا: «مەن ۋە مېنىڭ شېئىرلىرىم ئۇستىدە خېلى ئىزدىنىپ، جاپا چېكىپ چوڭراق ھەجىمدە ماقالە يازغانلىقىمنى ئاڭلىدىم، كۆپ رەھمەت ئۇكام» دېدى. بۇ مېنىڭ شائىر بىلەن ئەڭ ئاخىرقى قېتىم يۈز كۆرۈشۈم بولۇپ قالدى. ئۇچ يىل ئۆتكەندىن كېيىن ئۇ ۋاپات بولدى. رەھىمسىز ئەجەل ئۇيغۇر ئەدەبىياتى، جۇملىدىن جۇڭگو ئەدەبىياتى ئۈچۈن چوڭ يوقىتىش ئېلىپ كەلدى. خەلق ئۆزىنىڭ تۆھپىكار، تالانتلىق ئوغلىنىدىن، سۆيۈملۈك شائىرىدىن ئايرىلدى.

مەن شائىر ۋاپاتىنىڭ ئۇچ يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن

«شائىرنىڭ ئۆزى ئۆلسىمۇ، سۆزى ئۆلمەيدۇ» ناملىق ماقالەمنى يازدىم. بۇ ماقالە «ئىلى دەريا‌سى» ژۇرنىلىغا بېسىلىپ كەڭ ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشتى. بۇ مېنىڭ تېيىپجان ئېلىيوپ توغرىسىدىكى ئېلىپ بېرىلغان تەتقىقات ئىشلىرىمنىڭ دەسلەپكى مېۋىسى بولدى. شۇندىن ئېتىبارەن «قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» دا «تېيىپجان ئېلىيوپ شېئىرلىرىدىكى تېما كەڭلىكى ۋە دەۋر روھى»، «تېيىپجان ئېلىيوپ شېئىرلىرىنىڭ بەدىئىي ئالاھىدىلىكى» ناملىق ماقالىلىرىمنى ئېلان قىلدۇردۇم.

شائىر تېيىپجان ئېلىيوپ ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيىتى، ئىجادىيەت يولى، تۇتقان ئورنى، خۇسۇسىيەتلىرى قاتارلىق كۆپ تەرەپلىمىلىك، كۆپ قاتلاملىق، باي ھەم كەڭ دائىرىلىك مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان سالمىقى ئېغىر، تەلىپى يۇقىرى بولغان ئىزدىنىش، تەتقىقات ئىشلىرىمنىڭ يولى ئېچىلىپ، بارغانسېرى راۋانلىشىشىغا ئەگىشىپ، خىزمەت ئورنىمۇ، ياشىغان ئورنىمۇ ئۆزگەردى. 1992 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتىدىن خىزمەت ئېھتىياجى بىلەن ئۇرۇمچىگە يەنى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىگە يۆتكىلىپ كەلدىم. بۇنىڭ بىلەن تېيىپجان ئېلىيوپ توغرىسىدىكى تەتقىقات ئىشلىرىمنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشقا تېخىمۇ مول ماتېرىيال مەنبەسىنى تېپىشىمغا ھەم تەتقىقات سۇرئىتىمنى تېزلىتىشكە قولايلىق شەرت - شارائىت يارىتىلدى.

تەتقىقات - شارائىتىنى، ماتېرىيالنى، پاكىتنى، ھەقىقەتنى، ئىلمىيلىقنى تەلەپ قىلىدۇ. مۇبادا بۇلار بولمىسا، ھېچقانداق ئىشنى قىلغىلى بولمايدۇ. مەن ئۇرۇمچىگە كېلىپ تېيىپجان ئېلىيوپ توغرىسىدىكى تەتقىقاتنى ئۇزۇلدۇرۇپ قويماي ئېلىپ بېرىش داۋامىدا تۆۋەندىكى كونكرېتنى ئامىللارغا تايانىدىم.

1. چوڭ ـ كىچىك كىتابخانىلارغا، ماتېرىيال بۆلۈملىرىگە بېرىپ شائىرنىڭ پۈتۈن ئەسەرلىرىنى ئاختۇرۇپ تېپىپ بىر باشتىن تەپسىلىي ئوقۇپ ئۆگەنىدىم، خاتىرە قالدۇردۇم. ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە مۇھىم ئەسەرلىرى ھەققىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ، ئاستا ـ ئاستا ھەزىم قىلدىم. بۇنىڭدىن باشقا شائىرنىڭ ئەسەرلىرى ھەققىدە ئازدۇر ـ كۆپتۇر يېزىلغان تەنقىدات، تەسىرات، باھا، مۇنازىرە ماقالىلىرىدىنمۇ پايدىلاندىم.

2. شائىر تېيىپجان ئېلىيوپنىڭ ئەسەرلىرىنى سۆيۈپ ئوقۇيدىغان ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئىنكاسلىرىدىن، شائىرغا بولغان يۈرەك سۆزلىرىدىن كۆپ پايدىلاندىم.

تېگى ـ تەكتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسى باشقىلارنىڭ ئوقۇشى ئۈچۈن، لەززەتلىنىشى ئۈچۈن يېزىلىدۇ. شۇڭا ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ قىممىتى ئۇنىڭ خەلقچىللىقىدا روشەن ئىپادىلىنىدۇ ۋە ئېنىق نامايەندە بولىدۇ. خەلق ياخشى كۆرمىگەن ئەدەبىي ئەسەرنىڭ ئۆمرىمۇ بولمايدۇ. ئەدەبىي ئەسەرلەر ھەقىقىي تۇرمۇش ئۆزىنىڭ ئېستېتىك رولى، تەربىيىۋى رولى، ئىجتىمائىي تەسىر كۈچى بىلەن خەلقنىڭ مەنىۋى بايلىقىغا، داۋاملىق ئىستېمال قىلىدىغان ماددىي بۇيۇمىغا ئايلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەدەبىي ئەسەرگە، ئۇنىڭ ئاپتورىغا قويۇلىدىغان ئەڭ تۇغرا دېئاگنوز، ئەڭ تۇغرا ئۆلچەم خەلقنىڭ رايى، بېرىلىدىغان ئەڭ ئادىل باھا، خەلقنىڭ ئىنكاسىدۇر.

مەن «تېيىپجان ئېلىيوپ تۇغرىسىدا تەنقىدات» نامىلىق ئىلمىي كىتابىمنى يېزىش داۋامىدا ئۇنىڭ ئوقۇرمەنلىرى بىلەن قويۇق مۇناسىۋەت ئورناتتىم. مېنىڭ پۈتۈن زېھنىي كۈچۈمنى سەرپ قىلىپ شائىرنى تەنقىد قىلىشىم، ئۇلارنىڭ شائىر ئەسەرلىرىنى سۆيۈپ ئوقۇشىدىن ئىبارەت ئورتاقلىق، مەقسەت، سەمىمىي نىيەت بىرلىكى بىزنى تەبئىي ھالدا يېقىنلاشتۇردى،

تېپىشتۇردى. ئۇلار ماڭا كۆپلەپ ئۇچۇر ـ ماتېرىياللار يەتكۈزۈپ، تەنقىدات ئاساسىنىڭ مۇستەھكەملىنىشىگە تۈرتكە بولدى.

3. شائىر تېيىپجان ئېلىيوپقا ئۆز ۋاقتىدا ياردەم بەرگەن، يول كۆرسەتكەن، ئۇستازلىق قىلغان پېشقەدەملەردىن، شائىرنىڭ دوستلىرىدىن، شائىرنى ئۇلگە قىلغان، شائىرنى قەدىرلەپ، ھۆرمەتلەپ ئۆزلىرىگە ئۇستاز تۇتقان شاگىرتلىرىدىنمۇ پايدىلاندىم. راستىنى ئېيتقاندا، ئۇلارنىڭ شائىرنى چۈشىنىشى، شائىر ھەققىدە بىلىدىغانلىرى ھەم شائىرنىڭ ئىجادىيىتى توغرىسىدىكى تونۇشى، كۆز قاراشلىرى ماڭا قارىغاندا ئەتراپلىق، چوڭقۇر ئىدى. توختى سابىر بىلەن مۇھەممەت رېھىم خۇسۇسەن ماڭا ئېيتىپ بەرگەن شائىرنىڭ ئۆسۈپ ـ يېتىلىش جەريانى، ئومۇمىي ئىجادىيەت مېۋىلىرىدىن بۆلەك ئۇنىڭ پەزىلىتى، تۇرمۇش ئىستىلى، كىشىلەرگە كۆيۈنۈشى، سەمىمىي ـ ساداقەتمەنلىكى، ۋاپادارلىقى، ئوچۇق ـ يورۇقلۇقى، ياشلارغا كۆڭۈل بۆلۈشى جەھەتتىكى ئىش ـ ئىزلىرى يالغۇز قەلەم ئىگىلىرى ئۈچۈنلا ئەمەس، ھەممە كىشىلەر ئۈچۈن ئۆمۈرلۈك ئۆرنەك بولۇشقا ئەرزىيدۇ.

مەن ئۇرۇمچىدىكى ئۇيغۇر قەلەمكەشلىرىدىن، بولۇپمۇ ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىدىكى شائىر بىلەن خىزمەتداش بولۇپ بىللە ئۆتكەنلەردىن ماتېرىيال ئالغان ۋاقتىمدا، ماڭا كۆپ ياردەم بەرگەن، چىن دىلىدىن قوللاپ يار ـ يۆلەكتە بولغان، مۇھىم يېپ ئۇچىغا ئىگە قىلغان. ئەمەلىي ھەرىكىتى بىلەن زور تەسىر كۆرسەتكەن، مەدەتكار، ئىلھامچى بولغان شەخس يولداش مۇھەممەت شاۋدۇن بولدى. ئۇ «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ يېقىنقى يىللاردىكى سانلىرىغا «تېيىپجان ئېلىيوپ شېئىرلىرىدىكى پەلسەپىۋى قاراشلار»، «تېيىپجان ئېلىيوپنىڭ

ئىجادىيەت پەزىلىتى ۋە ئىجادىيەت ئىستىلى» ، «تېيىپجان ئېلىيوپ شېئىرلىرى مەملىكەت ئىچى - سىرتىدا» قاتارلىق يېتەكلەش رولى، پايدىلىنىش قىممىتى بار مۇھىم ماقالىلىرىمنى كەينى - كەينىدىن ئېلان قىلىشىمغا ياردەم بەردى.

«تارىم» نىڭ يول ئېچىپ بېرىشى ئارقىلىق شائىر تېيىپجان ئېلىيوپ ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيەتلىرى ئۈستىدە ئىچكىرىلەپ كىرىپ تەتقىق قىلىپ يازغان ئىلمىي ئەمگەكلىرىم باشقا مەتبۇئاتلاردىمۇ ئېلان قىلىندى.

«تېيىپجان ئېلىيوپ ئەدەبىي مۇلاھىزىلىرىنىڭ قىممىتى» ، «تېيىپجان ئېلىيوپ شېئىرلىرىدا تەسۋىرلەنگەن ۋەتەن مۇھەببىتى» ، «بەدئىي ئەدەبىياتتىكى نۇرلۇق يولتۇز - تېيىپجان ئېلىيوپ» ، «تېيىپجان ئېلىيوپ شېئىرلىرىدا پارقىراپ تۇرغان مەرىپەت روھى» ، «تېيىپجان ئېلىيوپ ھېكايىلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى ھەققىدە» ، «تېيىپجان ئېلىيوپ توغرىسىدا تەتقىقاتىنىڭ مۇھىملىقى ۋە رولى» قاتارلىق ماقالىلىرىم كەڭ ئوقۇرمەنلەر بىلەن ئۆز ۋاقتىدا يۈز كۆرۈشتى.

مەن شائىر تېيىپجان ئېلىيوپ ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئۈستىدە زېھنى كۈچۈمنى مەركەزلەشتۈرۈپ ئولتۇرۇپ تەكرار ئويلىنىپ، ئىزدىنىپ، تەتقىق قىلىپ كېلىپ «ئىز ۋە ئۇلگە» ناملىق ئىلمىي كىتابنى دەسلەپكى قەدەمدە يېزىپ چىقتىم. ئەمما بۇ كىتابنى تۆت نەشرىياتقا ئەۋەتسەممۇ، ئالدى ئىككى يىل، كەينى ئالتە ئاي ياتتى. ئايلىنىپ - ئايلىنىپ قولۇمغا كەلدى. بىراق يەنە ئۆمىدىمنى ئۈزمىدىم. بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى بازىرى چىقار، دەپ ئويلىدىم. بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن كىتابنىڭ بۇرۇنقى قويۇلغان ماۋزۇسىنى ئۆزگەرتىپ، يەنە يېڭى مەزمۇنلارنى قوشۇپ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتىغا تاپشۇردۇم. نەشرىيات مەسئۇلى قىزغىن قوللىدى ھەمدە

نۇقتىلىق نەشر قىلىنىدىغان كىتابلار قاتارىدا ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات - نەشرىيات ئىدارىسىگە يوللىدى. ئىدارە باشلىقى مىجىت ئابدۇرۇسۇل: «ئۆزۈڭ قازاق مىللىتىدىن تۇرۇپ، بۇئاستە ئۇيغۇر تىلىدا، يەنە كېلىپ ئۇيغۇرنىڭ ئاتاقلىق شائىرىنى نۇقتىلىق تەتقىق قىلىپ، مۇشۇنداق يارامللىق كىتابنى يېزىپ چىققىنىڭغا رەھمەت» دەپ مېنى ئالاھىدە ئىلھاملاندۇردى. شۇ چاغدا خۇشاللانغانلىقىمدىن بېشىم ئاسمانغا تاقاشقاندەك بولدى. ئۆزۈن ئۆتمەي كىتابىم بېسىلىپ ئۇنىڭ تەقدىرى ھەل بولدى.

شائىر تېيىپجان ئېلىيوپ ناھايىتى كەم تېپىلىدىغان ئۇنىۋېرسال تالانت ئىگىسى. رەڭدار يۇقىرى سۈپەتلىك مەنىۋي بايلىقنىڭ ئىجاتچىسىدۇر. مەشھۇر شائىر تېيىپجان ئېلىيوپنى تەتقىق قىلىش مەسىلىسى ماھىيەت جەھەتتىن ئېلىپ قارىغاندا، ئۇ كەم - كۈتىسز ھالدا بۇگۈنكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى تەتقىق قىلىشنىڭ بىر مۇھىم تەركىبىي قىسمى ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى شائىر ئىجادىيىتىنىڭ ھەممە تەرەققىياتىنىڭ جەريانى، يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ھەرقايسى باسقۇچلاردىكى تەرەققىيات جەريانى بىلەن زىچ باغلانغان. تېيىپجان ئېلىيوپنىڭ ئەسەرلىرى بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ يۇقىرى تەرەققىيات باسقۇچىغا، پارلاق ئىستىقبالىلىق يۈزلىنىشىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ.

تېيىپجان ئېلىيوپ ئەتراپلىق يېتىلگەن، ھەممە جەھەتتىن تەربىيە كۆرگەن، تۇرمۇشنىڭ ئىسسىقىنىمۇ، سوغۇقىنىمۇ بېشىدىن ئۆتكۈزگەن كۆپ قىرلىق ئىجاتكار، ئۇ تولىمۇ مۇرەككەپ ئەگرى - توقاي يوللارنى باسقان. باشتىن - ئاخىرى كەسكىن تىركىشىش، زىددىيەتلەر بىلەن تولغان ئىجادىي ھاياتىدا شېئىر يېزىشنى تاشلاپ قويمىدى.

تېيىپجان ئېلىيوپ قىرىقىنچى يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ شېئىرىيەت ئىجادىيىتىگە كىرىشكەن بولسا، ئەللىكىنچى يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ ئەدەبىي تەنقىدچىلىك، ئەدەبىيات تەنقىقاتىغا كىرىشكەن.

مەن بۇ مەسىلە ئۈستىدىمۇ ئىچكىرىلەپ ئىزدەندىم. ئۇنىڭ يېڭى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەرەققىياتىدا كۆرسىتىدىغان تەسىرى زور، مۇھىم يېتەكلەش خاراكتېرىگە، پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە، پاكىتلىق، ئەمەلىي، نەزەرىيىۋى ئاساسى مۇستەھكەم، ئىلمىيلىكى يۇقىرى ئىلمىي ماقالىلىرىنى تەپسىلىي ئوقۇپ ئىنچىكىلەپ پىكىر يۈرگۈزدۈم، بۇ ھەقتە ئويلىغانلىرىمنى «تېيىپجان ئېلىيوپ ئەدەبىي مۇلاھىزىلىرىنىڭ قىممىتى» ناملىق ماقالەمدە يورۇتۇپ بېرىشكە تىرىشتىم.

يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا جۇش ئۇرۇپ راۋاجلانغان ئىلمىي تەنقىقات ئىشلىرىنىڭ مول، مۇۋەپپەقىيەتلىرىنىڭ گەۋدىلىك ئىپادىسى — كلاسسىك ئەدەبىيات تەنقىقاتى بىلەن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى تەنقىقاتىدا كۆرىلىدۇ. شائىر تېيىپجان ئېلىيوپ مۇشۇ ئىككى مۇھىم ساھەنىڭمۇ بايراقدارى. ئۇ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ ئېسىل نەمۇنىلىرى بىلەن ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى مىراسلىرىنى قېزىش، توپلاش، تارقىتىش، تەتقىق قىلىش ئىشلىرىدا ئىزچىل تۇرده باشلامچىلىق رول ئويناپ، جان پىدالىق بىلەن بېرىلىپ ئىشلىدى. ھەسسىلەپ ئەمگەك سىڭدۈردى. مەن بۇلارنى كۆرۈپ، تېيىپجان ئېلىيوپنىڭ خەلق ئالدىدا مەسئۇلىيەتچان بولۇش روھىنىڭ نەقەدەر كۈچلۈكلىكىنى، ئۆز مىللىتىنىڭ ئەدەبىيات مىراسلىرىغا سادىق بولۇش، سۆيۈش، قوغداش، پەرۋىش قىلىش جاسارىتىنىڭ نەقەدەر يۇقىرى ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم. بۇ جەريانداً ئويلاپ يەتكەنلىرىمنى، ئىزدەپ تاپقانلىرىمنى، «تېيىپجان

ئېلىيوپ ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى»، «تېيىپجان ئېلىيوپ ۋە ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى» قاتارلىق ماقالىلىرىمدا ئەكس ئەتتۇردۇم.

تېيىپجان ئېلىيوپنىڭ باشقا ئەمگەكلىرىنى، باشقا مەھسۇلاتلىرىنى قويۇپ تۇرۇپ پەقەت ئەدەبىي تەنقىد، ئەدەبىيات تەنقىقاتى ساھەسىدىكى ئەمگەكلىرىنىڭ نېرى - بېرىسىنى بىرلەشتۇرۇپ، ئومۇمىيۈزلۈك باھا بېرىپ دەڭسەپ كۆرىدىغان بولساق، ئۇ ھالدا ئۇنى بىر پۈتۈن ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدا ھەقىقەتەن ئىسمى - جىسمىغا ماس كەلگەن بىرىنچى ئەۋلاد ئاتاقلىق ئەدەبىيات تەنقىدچىسى، ئەدەبىيات تەنقىقاتچىسى، ئەدەبىيات نەزەرىيىچىسى دېيىشكە تامامەن بولىدۇ.

تېيىپجان ئېلىيوپنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن بىباھا گۆھەر ئەدەبىي مىراسلىرى، ئىجادىيەت بايلىقى — شائىرنىڭ بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ ھەرقايسى تۈر، ژانىرلىرى بويىچە بىر ئۆمۈر يازغان ئەدەبىي ئەسەرلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن تېيىپجان ئېلىيوپ ۋە ئۇنىڭ پۈتۈن ئىجادىيەت مېۋىلىرىنى مەركەز قىلغان ئىلمىي تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىش داۋامىدا نەزەر - دائىرەمنى تېخىمۇ كېڭەيتتىم. پىكىر يۈرگۈزۈش، مۇھاكىمە قىلىش ئۇسۇللىرىمنى يەنىمۇ خىللاشتۇردۇم. بىر تەرەپ بىلەنلا چەكلىنىپ قالدىم.

شائىر ئازدۇر - كۆپتۇر ئاز ھەم ساز قىلىپ چۈچۈك - چۈچۈك پروزا ئەسەرلەرنىمۇ، دراممىلىق ئەسەرلەرنىمۇ يازدى. نۇرغۇن جاراڭلىق ناخشا تېكىستلىرىنىمۇ ئىجاد قىلدى. ئۇ مۇزىكا ئىجاد قىلمىسىمۇ، خېلى پىشقان سازەندە، ناخشىكەچ، چاقچاقچى ئىدى. مۇبادا زېھنىمىزنى مەركەزلەشتۈرۈپ ئەستايىدىللىق بىلەن ئاختۇرۇپ باقساق، بۇ جەھەتلەردىنمۇ ئۆزىگە خاس ئۆزگىچىلىكى بار ئايرىم - ئايرىم تەتقىقات تېمىلىرى چىقىشى مۇمكىن.

«تېيىپجان ئېلىيوپ هېكايىلىرىنىڭ ئالاهىدىلىكلىرى هەققىدە» ناملىق ئىلمىي ئەمگىكىم، پەقەت شائىرنىڭ ئەللىكىنچى يىللاردا هەم ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە يازغان هېكايىلىرىنىڭ تۈپ نېگىزلىك خۇسۇسىيەتلىرى تۇتۇلۇپ يېزىلغانىدى.

بىز يۇقۇرىدا تېيىپجان ئېلىيوپ ئىجادىيىتى كۆپ قىرلىق، كۆپ ژانىرلىق ئىجادىيەت دېدۇق. ئۇنىڭغىمۇ دەلىل - ئىسپاتىمىز بار. شۇنداق بولسىمۇ شائىر ئىجادىيىتىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى يەنىلا شېئىرىي ئەسەرلەر تەشكىل قىلىدۇ.

تېيىپجان ئېلىيوپ پوئېزىيسى — بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر پوئېزىيىسىنىڭ تۈپ نېگىزلىك خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ جەۋھەرلىرىنى ئۆزىگە مېغىزلىق هالدا مۇجەسسەملىگەن پوئېزىيەدۇر. بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، تېيىپجان ئېلىيوپ پوئېزىيىسىنى چۈشىنىش، ئۇنىڭ ئاساسلىق قانۇنىيەتلىرىنى ئىگىلەش، تەنقىد قىلىش ئارقىلىق ئايرىمىلىقتىن ئومۇمىيلىققا ئۆتۈپ تەرەققىي قىلىۋاتقان يېڭى دەۋر ئۇيغۇر پوئېزىيىسىنىڭ ئېچكى قانۇنىيەتلىرىنى چۈشىنىپ يەتكىلى بولىدۇ.

مەن تېيىپجان ئېلىيوپنى تەنقىد قىلغاندا ئالدى بىلەن ئۇنىڭ كۆپ قاتلاملىق پوئېزىيە بايلىقىنى ئاختۇرۇشتىن باشلاپ، بارغانسېرى ئېچىكىرىلەپ كىردىم. مېنىڭ شائىر ئۇستىدە ئىزدىنىپ، شائىرنى تەنقىد قىلىپ يازغان، مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلغان ئىلمىي ماقالىلىرىمنىڭ كۆپ قىسمى شائىرنىڭ پوئېزىيىسى هەققىدە بولدى. يەنىپ ئېيتقاندا، كۆڭلۈمگە پۈككەن پىلان تىزىسىم ئاساسىدا شائىر تېيىپجان ئېلىيوپنىڭ پوئېزىيىسىنىڭ تېما كەڭلىكى، مەزمۇن چوڭقۇرلىقىنى، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى تەسىرىنى، تەربىيىۋى ئەھمىيىتى زور بولغان لىرىك جىلۋىدارلىقىنى، كۈچلۈك ۋە ئۆتكۈر ساتىرىك دارتىملىقىنى سەنئەت يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرۈپ

شەرھىيلەپ كۆرسىتىشكە تىرىشتىم. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا شائىر پوئېزىيىسىدىكى مىللىي تۈس، يەرلىك پۇراق، تىلدىكى جانلىقلىق، گۈزەللىك، بوياق، ئوبرازلىق ئىپادە، ئۇسلۇبىدىكى جۇشقۇنلۇق، تەنتەنىلىك، راۋانلىق قاتارلىقلارنى بەدئىي ئەدەبىيات ئىلمى، تىل سەنئىتى قانۇنىيىتى بويىچە مۇلاهىزە يۈرگۈزۈپ گەۋدىلەندۇرۇشكە تىرىشتىم.

مەن تۇرلۇك توسالغۇلاردىن توسۇلۇپ قالماي ئۆتۈپ، دۇچكەلگەن هەر خىل قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ تېيىپجان ئېلىيوپنى ئويلاپ يەتكەن يېرىمگىچە تىرىشىپ تەنقىد قىلدىم. لېكىن بىر دەۋر ئەدەبىياتىغا، بىر مىللەت ئەدەبىياتىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان بۇ مەشھۇر تۇهپىكارنى چوڭقۇرلاپ بىر يەرگە ئاپاردىم، دەپ ئېيتالمايمەن. تەنقىد قىلغانلىرىمۇ تەلەپتىن خېلىلا يىراق. ماڭغان يوللىرىمغا قاراپ باقسام تېيىپجان ئېلىيوپ تەنقىداتىدىن ئىبارەت يېڭى ئىلمىنىڭ بوسۇغىسىغا ئاران بارغاندەك تۇرىمەن، ئەمەلىيەتمۇ شۇنداق، شائىرنىڭ ئىجادىي هاياتىدا مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنمىغانلاردىن سىرت يىگىرمە يەتتە مىڭدىن ئارتۇق مىسرا شېئىرى، 500 مىڭ خەتلىك ئىلمىي ماقالە، ئەدەبىي ئوبزورى، هېكايە، دراما ئەسەرلىرى هايات ۋاقتىدا ئوقۇرمەنلىرى بىلەن يۈز كۆرۈشۈپتۇ.

يۇقىرىدىكىلەرنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرسەم، مەخسۇس شائىر تېيىپجان ئېلىيوپنى تەنقىد قىلىپ ماڭغان يولۇمنى يەنە ئۇزۇن ۋاقىت داۋاملاشتۇرۇشقا توغرا كېلىدىكەن.

قۇرمانئەلى ئوسمان شېئىرلىرى ئۇستىدە مۇلاھىزە

ئېلىمىزنىڭ شىنجاڭ رايونىدا ياشىغا قېرىنداش مىللەتلەر قاتاردا ياشاپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇر، قازاقلار ئەزەلدىن تارتىپ ناھايىتى ئىناق، ناھايىتى قويۇق مۇناسىۋەتتە بولۇپ كەلگەن مىللەتلەرنىڭ بىرى. ئەلۋەتتە تارىختىن بۇيان ئاۋۇل، ئۆي مەھەللىرى تۇتاش، مال - ۋارانلىرى ئارىلىشىپ ئوتلاپ، بالىلىرى قوشۇلۇپ ئويناشقان، ھەتتا ئارىلىرىغا ھېچقانداق چېگرا، شەرتلىك بەلگە ياكى ئۆرپ - ئادەت، مىزان چەكلىمىسى قويماستىن ئىچقويۇن - تاشقويۇن بولۇشۇپ، قىز ئېلىشىپ، قىز بېرىشىپ قۇدا - باجا بولۇپ يېقىن ئۆتۈشكەن بۇ مىللەتلەرنىڭ ئالاھىدە ئىدىئولوگىيە فورمىسى ھېسابلانغان ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەلىرىنىڭ زادى بىر - بىرىگە تەسىر كۆرسەتمەي قېلىشى مۇمكىنمۇ؟ مۇمكىن ئەمەس. قازاقلارغا ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، زۇنۇن قادىر، ئابدۇۋېھىم ئۆتكۇر، لۇتپۇللا مۇتەللىپ، ئەلقەم ئەختەم، تېيىپجان ئېلىيوۋ، ئابدۇكېرىم خوجايوۋ، مۇھەممەتجان سادىقلارنىڭ نامى قانداق پىشىق تونۇشلۇق بولسا، ئۇيغۇرلارغا تاڭجاريق جولدى، ئاسقار تاتاناي، قۇرمانئەلى ئوسمان، رەخمىتۇللا ئەپشە، قاۋسىلقان قوزىباي، ماغاز رازدان، ئۆمۇرغازى ئايتان، ئوڭالبايلارنىڭ ناملىرىمۇ

شۇنداق پىشىق تونۇشلۇقتۇر.

ھازىرقى زامان ۋە بۈگۈنكى ئېلىمىز - جۇڭگودا قازاق ئەدەبىياتىنىڭ ئالدىنقى قاتاردىكى ئاساسچىلىرىنىڭ بىرى ھېسابلانغان قۇرمانئەلى ئوسمان مول تۆھپىسى، ئەتىۋارلىق مەنىۋىي بايلىقلار ئىچىدىن مۇھىم ئورۇن ئالغان ئەدەبىي ئىجادىيەت مېۋىلىرى بىلەن قازاق خەلقى ئارىسىدا قانداق ئورۇن، ئابرۇي، ئىززەت - ھۆرمەتكە ئىگە بولغان بولسا، ئۇيغۇر خەلقى، ئۇيغۇر قەلەمكەشلىرى ئىچىدىمۇ شۇنداق ئىززەت - ھۆرمەتكە ئىگە ئىكەنلىكى بىزگە چۈشىنىشلىك ئەھۋالدۇر. ھازىرقى زامانداش تارتىپ بۈگۈنكى زامانغا قەدەر قازاق ئەدەبىياتىنىڭ ۋەكىللىرى ئىچىدە قۇرمانئەلى ئوسمانىنىڭ شېئىرلىرى ئېلىمىزدە خەنزۇ تىلىغا ۋە باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىغا كۆپ تەرجىمە قىلىندى. شۇنىڭدەك ئۇنىڭ بىر قىسىم شېئىرلىرى چەت ئەللەردە بەزى نوپۇزلۇق تىللارغىمۇ تەرجىمە قىلىندى. قۇرمانئەلى ئوسمانىنىڭ مىللەت، دۆلەت ئالتلاپ تونۇلۇشى ئۇنىڭ بەدىئىي دۇنياسىدا، ئىجادىيەت بەيگىسىدە تۆككەن ئەجرىدىن، كامالەت تاپقان ماھارىتىدىن، ھوسۇلى مول قەلىمىدىن، خەلقىغە تەقدىم قىلغان قىممەتلىك ئەمگەك مېۋىلىرىدىن كەلگەن. قۇرمانئەلى ئوسمانىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت جېڭىدە ئۆتكەن يېرىم ئەسىرلىك ھاياتىدا يازغان شېئىرىي ئەسەرلىرى، تېما دائىرىسىنىڭ كەڭ ۋە ئەھمىيەتلىكلىكى، مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇر ۋە ئاكتۇاللىقى، ھېسسىياتىنىڭ رەڭدار ۋە تەسىرچانلىقى، تەسەۋۋۇرىنىڭ باي ۋە كۆچلۈكلىكى، تىلىنىڭ يېقىملىق ۋە ئۆتكۈرلىكى بىلەن زامانىمىزنىڭ جەڭگىۋار سەنئەت تەرەققىياتىغا يۈزلىنىپ، راۋاج تېپىپ بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ئۆزىگە خاس يۈكسەك دەۋر روھىغا، قويۇق مىللىي پۇراققا، كۆچلۈك لىرىكىلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە قۇرمانئەلى پوئېزىيىسىنى

شەكىللەندۇردى.

قۇرمانئەلى ئوسمان ئىزچىل تۇرده دەۋرنىڭ يېڭى تەرەققىيات ئېقىمىغا، خەلقنىڭ ئىلغار ئىدىيىسىگە، ئالىي پەزىلىتىگە، گۈزەل غايىسىگە ۋەكىللىك قىلغان شائىر، ئۇ ئۆز شېئىرلىرىدا جۇشقۇن ئۇسلۇب، ئۆتكۈر پىكىر، ئۆيناق تىل، ئوتلۇق ھېسسىيات، قىزغىن مۇھەببەت بىلەن ۋەتەننى كۈيلىدى، خەلقنى، خەلق يارانقان دانالىقنى، خەلق ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن يېڭىلىقنى، خەلق قازانغان غەلىبىنى مەدھىيىلىدى. ۋەتەننىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى، رەڭدار تەبىئەت كۆرۈنۈشلىرىنى ئوبرازلىق تەسۋىرلىدى. دەۋر ھەقىقىتىنى، رېئاللىقنى سەمىمىي ئەكس ئەتتۈردى. شۇنىڭ ئۈچۈن شائىر قۇرمانئەلى ئاددى خەلق ئارىسىدىن يېتىشىپ چىققان، خەلق تەربىيىلىگەن، تورمۇشنىڭ ئېغىر سىناقلىرىدىن ئۆتكەن، ئۆمۈرۋايەت خەلقتىن ئايرىلمىغان، خەلقپەرۋەر شائىر، ئۇ دەۋرنىڭ تەلىپىگە بېقىپ، ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇنلىشىپ مۇھىم ھەم مۇرەككەپ ئىجتىمائىي خىزمەتلەرنى ئىشلەشتىن تاشقىرى خەلق مەدەنىيىتىنى، خەلقنىڭ، مىللەتنىڭ ئەدەبىيات سەنئىتىنى گۈللەندۇرۇش، پەرۋىش قىلىش يولىدا ئۈپرىماس تۆھپىلەرنى قوشتى.

قۇرمانئەلى ئوسمان شېئىرلىرى قازاق جامائەتچىلىكىنىڭ بەدىئىي زوقلىنىش ئىستېكىنى قوزغاپلا قالماستىن، قېرىنداش مىللەت جامائەتچىلىكىنىڭمۇ بەدىئىي لەززەتلىنىش ئىستېكىنى قوزغىماقتا.

قۇرمانئەلى ئوسمان: «مەن كۆپ ئىزدىنىپ، كۆپ ئويلىنىپ ياخشىراق شېئىرلار يازغانلىقىمدىن ئەمەس، شېئىرلىرىمنىڭ خەلق دىلىغا ياققانلىقى بىلەن پەخىرلىنىمەن» دەيدۇ. ئۇيغۇر خەلقنىڭ ئاتاقلىق شائىرى تېيىپجان ئېلىيوۋمۇ: «شائىرنىڭ ئانىسى خەلق» دەپ ناھايىتى توغرا تەرىپلىگەنىدى.

ئۆز كىتابخانىلىرىنى تەبئىي رەۋىشته ئويغا، ھاياجانغا سېلىش، ئۇلارنىڭ قەلب دۇنياسىدا چىن ۋە ھەقىقىي بەدىئىي زوقلىنىش ئىستېكىنى قوزغاش، كىشىلەرنى مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشكە يېتەكلەش، كىشىلەرنى روھلاندۇرۇش، جاسارىتىنى ئۇرغۇتۇش - قۇرمانئەلى ئوسمان شېئىرلىرىنىڭ ئىجتىمائىيلىقىنى، ئەھمىيەتلىك ئالامەتلىرىنى كۆرسىتىدىغان مۇھىم ئالاھىدىلىكلىرىنىڭ بىرىدۇر. شۇنىڭدەك ئۇ ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبىنىڭ شەكىللىنىشىگە زور تەسىر كۆرسەتكەن شائىر. ئۇنىڭ ئۆز مەزگىلىدە ۋە ھازىرمۇ قازاق كىتابخانىلىرى ئاممىسىنىڭ كۆچلۈك دىققىتىنى قوزغىغان، شۇنداقلا ئېلىمىزدىكى قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ تىللىرىغا كەڭ تۈردە تەرجىمە قىلىنىپ ئۇلارنىڭمۇ دىققىتىنى قوزغىغان مۇھىم ئەسىرى «ئۇنىڭ ئوڭى بىلەن چۈشى» ئىدى. بۇ ئەسەرنىڭ بەدىئىي قۇرۇلمىنىڭ ببر - بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن چىڭ ھەم مۇستەھكەملىكىگە، بىر ئائىلە كىشىلىرىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن ئېچىنىشلىق كەچۈرمىشلىرىنى تەسۋىرلەشىگە قاراپ ھېسسىيات قېنىق سىڭدۇرۇلۇپ، يىغىنچاق يېزىلغان لىرىك - ئېپىك داستان دېيىشكە بولىدۇ. بۇ ئەسەر ئېلىمىز قازاق پوئېزىيىسىدىكى نادىر نەمۇنىلەردىن بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۆزىنىڭ مۇرەككەپ دولقۇنسىمان ئورۇنلاشتۇرۇلغان مەزمۇن ۋە شەكىل قۇرۇلما ئالاھىدىلىكى، ئۆلمەس ئۆمۈرى، يوقالماس قىممىتى ئارقىلىق ئەبەدىي ياشايدۇ.

ئوبېيكتىپ شەيئىلەرنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئۇسۇلىدىكى چوڭقۇرلۇق، ئىنچىكىلىك، ھېسسىياتنى ئىزھار قىلىش جەھەتتىكى سالماق قەدەملەر، ئىپادىلەش سەنئىتىدىكى يېڭىلىق، جەلپكارلىق ئاممىلىرى لىرىك شائىر قۇرمانئەلى شېئىرلىرىدا روشەن ئىپادىسىنى تاپقان. شائىرنىڭ ئوپتىمىستىك ئويلار،

رىتىملىق لىرىك تۇيغۇلار، ماھىيەتلىك تۇرمۇش دېتاللىرى، سىمۇوللۇق تەسۋىر ۋاستىسى بىلەن بېرىلگەن «ئاق ئالتۇن تونلۇق پەرىشتە» ناملىق شېئىرىدا، ئوبرازلىق ئويلار، لىرىكىلىق سېزىم كۇيلىرى سىمۇوللاشتۇرۇلغان پېرسوناژ خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىشتە ئۆزىنىڭ بەدىئي كۇچىنى كۆرسەتكەن. شائىر بۇ شېئىرىدا بەزى مىسرالارنىڭ ئالدىغا رېتورىك سوئال قويۇش ۋاستىلىرىنى كىرگۈزۈش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ كىتابخانىلارنى ئويلىنىشقا، پىكىر يۈرگۈزۈشكە سالىدۇ. شائىرى بۇ ئەپچىل يېزىلغان ئىپتىك شېئىرىدا ئىككى دەۋر رېئاللىقىنى روشەن سېلىشتۇرما قىلىدىغان تەپسىلاتىنى مەقسەتلىك ھالدا دەل جايىدا تېپىپ كىرگۈزگەن.

قۇرمانئەلى ئوسمان ۋەتەن بىلەن تەقدىرداش، دەۋر بىلەن ھەمنەپەس شائىر، ئۇنىڭ شېئىرلىرىدا ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەت، يۇرت - ماكانغا بولغان سۆيۈنۈش، ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن بارلىنقىنى بېغىشلاشتەك روھ، جاسارەت، ئىشەنچ، دەۋرگە بولغان ساداقەتمەنلىك تىلغا ئېلىنماي، كۇيلەنمەي قالمىدى. مانا بۇلار شائىرنىڭ «كىگىز ئۆيدىن پۇتۇن ئالەمگە»، «ئارزۇ قىلمەن»، «قوللىغىن ۋەتەن»، «ئالتايىم مېنىڭ»، «دەۋر ناخشىسى» قاتارلىق شېئىرلىرىدا ئىپادىلەنگەن. يۇقىرىدىكى شېئىرلىرىدا بىردەك ۋەتەن مۇھەببىتى، سۆيگۈسى، ۋەتەن تەبىئىتى، دەۋر ئەۋزەللىكى، دەۋرنىڭ ۋەتەن، خەلقە ئېلىپ كەلگەن بەخت - سائادىتى، جەمئىيەت، يۇرت - ماكان قىياپىتىدىكى ئۆزگىرىشلەر، يېڭىلىقلار، خەلق قەلبىدىكى شادلىق تۇيغۇسى، ئازادلىك تۇيغۇسى، ئازادلىك كۇيى، خاتىرجەملىك قاتارلىق مەزمۇنلار نۇقتىلىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

قۇرمانئەلى ئوسمان تىل ھۇنىرى بىلەن دىت ھۇنىرىنى قەلەم ئۇچىغا يىغقان ئىقتىدارلىق، ئىجادىيەت ئاساسى چىڭ،

تەجرىبىسى مول شائىر. ئۇ تۇرمۇش ئوتىدا، ئىجادىيەت مەيدانىدا تازا قاينام پىشقان خەلق ئاممىسى بىلەن ئەڭ يېقىن سىرداش، دىلكەش شائىر بولغاچقا، تۇرمۇش مەزمۇنلىرىنى شېئىرلىرىغا ھەممە تەرەپتىن تولۇق سىڭدۈرگەن. شائىرنىڭ قايسى بىر شېئىرىدىن بولمىسۇن تاپىنى تەگكەن زېمىننىڭ، كۆزى كۆرگەن تۇرمۇش ھادىسىلىرىنىڭ پۈرىقى ئېنىق چېقىپ تۇرىدۇ. بولۇپمۇ قازاق خەلقىنىڭ ئۆزىگە خاس مىللىي تۇرمۇش ئالاھىدىلىكلىرىنىڭ ئالامەتلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. «مەرجان تاغ»، «ئاۋۇلۇمدا»، «بايرام كۈنلىرىدە»، «تۆرگە چىققىن»، «سالام»، «پەخىرلىنىپ قارايمەن» قاتارلىق شېئىرلىرىدا قازاق خەلقىنىڭ مىللىي پىسخىكىسى، ئۆرپ - ئادەتلىرى، ياشاش شارائىتى جانلىق سۈرەتلەنگەن.

قۇرمانئەلى ئوسمان نەزەر دائىرىسى كەڭ، پىكرى چوڭقۇر شائىر، ئۇ پۈتۈن ئىجادىيەت ھاياتىدا كەڭ كىتابخانىلار جامائەتچىلىكىگە ئۆز شېئىرلىرىنىڭ لىرىكىلىق كۈچى، تەسىرى بىلەنلا تونۇلغان شائىر ئەمەس. قۇرمانئەلى ئۆزىنى توختاتقان مەزگىللىرىدە، تېخىمۇ كونكرېت قىلىپ ئېيتقاندا 80 - يىللاردىن بۇيانقى يازغان شېئىرلىرىدا بەلگىلىك سالماققا ئىگە نۇقتىنەزەرلەرنى سىڭدۈرۈشكە، كىشىلەرنى ئويلىنىشقا سالىدىغان، پەلسەپىۋى قاراشلارنى كىرگۈزۈپ شەرھىلەشكىمۇ ئەھمىيەت بەرگەن. مەسىلەن، شائىرنىڭ «ئويلاندىم» دېگەن شېئىرى بۇنىڭغا مىسال بولالايدۇ. قۇرمانئەلى يەنە «ھايات ھەققىدە» ناملىق شېئىرىدا ئوبرازلىق تەپەككۇرغا ياندىشتۇرۇپ لوگىكىلىق تەپەككۇردىنمۇ ئۇنۇملۇك پايدىلانغان. ۋاقىت بىلەن ھاياتنىڭ بېقىندىلىق مۇناسىۋىتىنى، قىممىتىنى، پەلسەپىۋى قاراش بويىچە ئىلمىي تۇسكە كىرگۈزۈپ شەرھىلىگەن. بۇنىڭ بىلەن شائىر ۋاقىت قانداق قەدىرلەنگەن بولسا، ھاياتنىمۇ شۇنداق قەدىرلەشنىڭ مۇھىملىقىنى ھايات پەلسەپىسى نۇقتىنەزەرى ئارقىلىق يورۇتۇپ بەرگەن. قۇرمانئەلى ئوسمان ئەدەبىيات -

سەنئەت سېپىدىكى جاپاكەش جەڭچى ۋە نوپۇزلۇق تەشكىلاتچى بولۇش سالاھىيىتى بىلەن جەمئىيەت، تارىخ تەرەققىياتىنىڭ ئىلگىرىلەش قەدەم باسقۇچلىرىدا دوستلۇق، ئىتتىپاقلىق بايرىقىنى جەۋلان قىلدۇرغۇچى، بۇ تېمىنى ھەممىدىن يۇقىرى ئورۇنغا قويۇپ ئەكس ئەتتۈرگەن تەلەپچان ئىجادكار. «دوستلۇق مېھرى»، «دوستۇمغا خىتاب»، «دوست يۇرەكتىن»، «بىر تۇغقان مىليونلار بىلەن»، «قوشكېزەك قېرىندىشىم» قاتارلىق شېئىرلىرى يۇقىرىدىكى قاراشلىرىغا پاكىت بولالايدۇ.

قۇرمانئەلىنىڭ مەزمۇن، شەكىل بىرلىكى جەھەتتە سىستېمىلاشقان، قېلىپلاشقان لىرىك شېئىرلىرى ئىچىدە تەبىئەت لىرىكىسى خېلى ئورۇن تۇتىدۇ، شائىر ئۆزىنىڭ ھېس ـ تۇيغۇسىدىن، ئۆتكۈر كۆزىدىن، سېزىمچان زېھنىي قۇۋۋىتىدىن، پاراسەتلىك ئويلىرىدىن تەبىئەت مەنزىرلىرىنى، تەبىئەت ھادىسلىرىنى ھېچقانداق ۋاقىتتا كۆزدىن، كۆڭۈلدىن يىراق قالدۇرۇپ كۆرگەن ئەمەس. شائىر تەبىئەت ئۆزى ئاتا قىلغان ئىلھامنىڭ تۇرتكىسىدە تەبىئەت مەنزىرلىرىنى ئۆز رەڭگى، ئۆز قانۇنىيىتىگە ئۇيغۇنلاشتۇرۇپ تەسۋىرلىدى، ھەتتا تەبىئەتكە جان، تىل، قىلىق، تۇيغۇ بەردى، تەبىئەت بىلەن سىرداشتى.

شائىر قۇرمانئەلى ئوسمان لىرىك شېئىرلارنىڭ خۇش پۇراق گۈلى ھېسابلانغان ئىشقى مۇھەببەت لىرىكىلىرىنىمۇ ۋايىغا يەتكۈزۈپ يېزىشقا، كىشىلەرنىڭ دۇنياسىنى بەدىئىي ئۇسۇلدا پەردازلاشقا نىسبەتەن باشتىن ـ ئاخىر ئەھمىيەت بېرىپ كەلدى. «گۈلسۇم، ئىدىك»، «كەشتە»، «نېمىشقا كۆزۈڭ تالمىغان»، «ئاق ئۆيدە»، «لەرزان كېپىنەك»، «نەدە يۇردۇڭ» قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئىشقى ـ مۇھەببەت لىرىكىلىرى ئاز ئەمەس. شائىر قۇرمانئەلى 1946 ـ يىلى 22 يېشىدا يازغان «گۈلسۇم ئىدىك» دىن باشلاپ تاكى ھازىرغىچە داۋام قىلىپ كەلگەن يېرىم ئەسىر ۋاقىت جەريانىدا باھار گۈللىرىنى توزدۇرماي ساقلاپ ئۆتكۈر ۋە مول قەلبىنى كىشىلەرنىڭ، بولۇپمۇ ياشلارنىڭ ئىشقى ـ

مۇھەببەت سېزىملىرىنى تەسۋىرلەشتىن قاچۇرمىدى، ھەتتا ئوتتۇرا ياشتىن ئۆتكەن، كېيىنكى مەزگىللەردە ئىشقى مۇھەببەت لىرىكىلىرى تېخىمۇ جەلپدار شوخ ئاھاڭدا يازدى.

قۇرمانئەلى ئوسمان نەچچە ئون يىللىق ئۆمرىنى ئىجادىيەت ئۇچۇن بېغىشلاش داۋامىدا ھەقىقەتتىن ئايرىلمىغان، پاك قەلبىگە داغ چۈشۈرمىگەن ئەمەلىيەتچان، راستچىل، تۇرمۇشقا، خەلققە سادىق رېئالىست شائىر.

قۇرمانئەلىنىڭ ئۆزىگە نىسبەتەن قاتتىق تەلەپ قويۇپ يازغان «كەچمەسمەن» ناملىق شېئىرىدا ئىپادىلەنگەن مەزمۇن شائىرنىڭ خەلقپەرەسلىك ئىدىيىسىنىڭ ئومۇملاشقان ئوبرازلىق ئىنكاسىدۇر.

شائىر يەنە كىشىلەر ئېڭىدىكى، جەمئىيەتتىكى ناچار قىلىق، يامان ھەرىكەتلەرنى پاش قىلغان، قامچىلىغان، مەسخىرىلىگەن ساتىرىك شېئىرلارنى يېزىشقىمۇ ئەھمىيەت بەردى. «ئاۋايلاڭ بۇرادەر»، «بەس»، «قالمىسۇن سىزدىن ئارنومۇس»، «نېمە ئۇندۇردۇڭ» قاتارلىق ساتىرىلىرى جامائەتچىلىك ئارىسىدا خېلى زور تەسىر پەيدا قىلغان ئەسەرلەردۇر.

قۇرمانئەلى تىلغا باي، تىل ئىشلىتىشتە پىشقان شائىر. ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ تىلى خەلقنىڭ ئېڭىغا، چۈشەنچىسىگە، ھەزىم قىلىش ئىقتىدارىغا ئۇيغۇنلاشقان، خەلقنىڭ جېنىغا، قېنىغا سىڭىپ كەتكەن ساپ ۋە سۈزۈك تىل. شائىر ئۆز مىللىتىنىڭ تىل كانى دۇردانىلىرىدىن بىمالال پايدىلىنىپ تۇرمۇش رېئاللىقىغا بەدىئىي بوياق بەردى، روشەن مىللىي تۇس كىرگۈزدى.

قۇرمانئەلى ئوسمان ئېلىمىز جۇڭگو قازاق شائىرلىرى ئىچىدە ئۆزىگە خاس تىل ئىشلىتىش ئۇسلۇبىنى ياراتقان، خەلق «ئاتاقلىق شائىرىمىز» بەرگەن نامغا مۇناسىپ كامالەت تاپقان تىل سەنئەتكارىدۇر.

مانا بۇ - بوغدا

بۇگۈنكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى شېئىرىيەت، ئۆزىنىڭ يېرىم ئەسىرلىك تەرەققىياتى داۋامىدا يېڭىلىققا، ئىجادىيلىققا، ئىزدىنىش روھىغا باي، پىكرى تېرەن، ھېسسىياتى گۈزەل، تىلى ئوبرازلىق، بىلىم، ماھارەتتە ئەتراپلىق يېتىلگەن بىر تۈركۈم ئىقتىدارلىق تايانچ كۈچلەرنى يېتىشتۈردى. بوغدا ئابدۇللا شۇلارنىڭ ئىچىدىكى تەسىرى چوڭقۇر، تۆھپىسى زور، ئۆزىگە خاس ئىجادىيەت ئالاھىدىلىكى ئارقىلىق كۆزگە كۆرۈنگەن يېتۈك شائىرلارنىڭ بىرى. ئۇ 46 يىللىق بەدئىي ئىجادىيەت مۇساپىسىدە نۇرغۇن مۇنەۋۋەر شېئىرىي ئەسەرلەرنى يېزىپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتى، گۈللىنىشى ئۈچۈن بەلگىلىك تۆھپىسىنى قوشتى. كىشىلەرنىڭ: شىنجاڭدا تاغلارنىڭ ئىچىدە «بوغدا» دېگەن ئاتاقلىق تاغ بار، شائىرلارنىڭ ئىچىدە «بوغدا» ئىسىملىك ئاتاقلىق شائىر بار، دەپ تەرىپلىشى بىكار ئەمەس.

بىزگە مەلۇم، ئۇيغۇر شېئىرىيىتى 20 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ئىككى قېتىم چوڭ بۆسۈشنى بېشىدىن كەچۈردى. ئۇنىڭ ئالدىنقىسى 50 - يىللارنىڭ بېشىدىن 60 -

يىللارنىڭ بېشىغىچە بولغان ئارىلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، بۇ مەزگىلدە يېڭى مەزمۇنلار بىلەن يېڭىلانغان ئۇيغۇر لىرىكىسى يېڭى زامانغا جور بولۇپ، ئۆزىنىڭ كارامىتىنى كۆرسەتتى. «تۇگىمەس ناخشا» قاتارلىق نۇرغۇن نادىر لىرىك شېئىرلار كەينى - كەينىدىن مەيدانغا كەلدى. بوغدا ئابدۇللا دەل مۇشۇ دەۋردە تالانتلىق ۋە ئۈمىدۋار ياش لىرىك شائىر سۈپىتىدە جامائەتچىلىككە تونۇلدى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن، 90 - يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملاشقان 2 - باسقۇچقا، قەلەم ئىگىلىرى بىر قەدەر كەڭرى ئىجادىيەت مۇھىتىغا ئېرىشىپ، كۆپ قاتلاملىق، مۇرەككەپ قۇرۇلمىلىق، ئوقۇرمەنلەرنى تەبئىي رەۋىشتە ئويلىنىشقا، پىكىر يۈرگۈزۈشكە سالىدىغان پەلسەپىۋى شېئىرلار ئاساسىي ئورۇنغا كۆتۈرۈلدى. بۇ مەزگىلدە بوغدا ئابدۇللا قويۇق رېئالىستىك تۇس ئالغان رەڭدار ئىجادىيەت ئۇسۇلىدا شائىرانە قەلبىنىڭ چوڭقۇر قېتىدىن پارتلاپ چىققان ھېسسىيات، بەئەينى ئانىسىنىڭ سۈتى، ئاتىسىنىڭ قېنىدىن پۈتۈلگەندەك ھېكمەتلىك ئىبارىلەر، ئوبرازلىق ئوي - پىكىرلەر بىلەن تويۇندۇرۇلغان پەلسەپىۋى شېئىر، داستانلارنى يېزىپ شۆھرەت قازاندى.

بوغدا ئابدۇللا شېئىرىيەت ئىجادىيىتىگە ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىدىلا كىرىشىپ، 1954 - يىلى «شىنجاڭ ياشلىرى» گېزىتىگە بېسىلغان «دېھقان قىزلىرى ھەققىدە قوشاق» ناملىق شېئىرى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەت سەپىگە كىرگەن. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، كىشىلىك ھاياتىنىڭ نى - نى قىسمەتلىرىنى بېشىدىن كەچۈرۈپ، قېيىن، ھەتتا خەتەرلىك شارائىتلارغا دۇچ

كەلگەندىمۇ، ياخشى كۈنلەرگە ئېرىشكەندىمۇ قەلەمنى توختىتىپ قويمىغان. ئۇ ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ «باھار غۇنچىلىرى» (1978)، «يەلكەن» (1983)، «چۈش كۆرىدۇ بىر تۈپ ئانارگۈل» (1988)، «قىز قەلئەسى» (1993)، «سالغا تېشى» (1998) قاتارلىق شېئىرلار توپلاملىرىنى، «ئاينىڭ كىچىك مېھمىنى»، «كىچىك مىنبىڭ»، «يېتىم قىز ھەققىدە چۆچەك»، «مەلىكە ئامانىسا»، «مەريەم»، «جۈڭغار يۇلتۇزىغا»، «ئاققۇباشلىق قۇبوز»، «سالغا تېشى» قاتارلىق داستانلىرىنى ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردى.

بوغدا ئابدۇللا تىرىشچان ھەم تەلەپچان، تىل سەنئىتى ۋە شېئىرىيەت ماھارىتىدە ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب شەكىللەندۈرگەن شائىر. بۇ ئۇسلۇب ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ كۈپلىت، مىسرالىرىدىن تارتىپ، تىل ئورامى، مۇزىكىلىق ئاھاڭدارلىقى، مەزمۇنى، يورۇتۇپ بەرگەن تېمىلىرى، قوللانغان ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىغىچە، ئايرىم ئالامەتلىرىدىن، بىر پۈتۈن قۇرۇلمىسىغىچە ئېنىق ئىپادىلىنىپ تۇرىدۇ. بۇلار شائىر بوغدا ئابدۇللاغىلا خاس بولغان، ئۇنىڭ قېنىغا سىڭگەن، ئادىتىگە ئايلانغان ئالاھىدىلىكتۇر. بوغدا ئابدۇللا ھازىرغىچە بارماق ۋەزىن يەنى ئەنئەنىۋى شېئىر شەكلىدىمۇ، غۇزا، گۈڭگا تۇس ئالغان ئەركىن شېئىر شەكلىدىمۇ نۇرغۇن ياخشى ئەسەرلەرنى يېزىپ كېلىۋاتىدۇ. بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئالاھىدە تەسىرگە ئىگە ئىقتىدارلىق تەنقىداتچى پروفېسسور ئازات سۇلتان: «ئەگەر بىز بوغدا ئابدۇللانىڭ 80 - يىللاردىكى شېئىرىي ئىجادىيىتىنى ئۆزىنىڭ روشەن خاسلىقى، يېڭى ۋە

ئىجادىيلىقى بىلەن ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا مۇئەييەن تەسىر كۆرسەتتى دەپ قارىساق، ئۇنداقتا، ئۇنىڭ 90 - يىللاردىكى شېئىرلىرىدا يارىتىلغان بەدىئىي دۇنياغا، كىشىنى قاتتىق ئويغا سالىدىغان پەلسەپىۋى ھېكمەت ۋە ھايات سىرلىرى ھەققىدىكى پىكىرلەرگە، شۇنىڭدەك ئېستېتىك ئاڭنىڭ پەرۋازىغا قاراپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئىجادىيىتى ئېلىمىزدىكى قېرىنداش مىللەتلەر ئەدەبىياتىنىڭ يۇقىرى سەۋىيىسى بىلەن بىردەك بولۇپلا قالماي، دۇنيا ئەدەبىياتىغا يۇزلەندى، دېيىشكە بولىدۇ.» دەپ كۆرسەتكەنىدى. خۇددى يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك، بوغدا ئابدۇللا بەدىئىي ئىجادىيەت مۇساپىسىدە ماھارەتتە ئۆزلۇكسىز پىشىپ يېتىلىپ، بۆسۈش ۋەزىيىتى يارىتىپ، ئوقۇرمەنلەر نەزەرىدىكى بۈيۈك ھۆرمەت - ئېتىبارغا سازاۋەر سانالغۇلۇق شائىرلارنىڭ بىرىگە ئايلاندى.

ئۇ ئىجادىيەتتىكى دەسلەپكى قەدىمنى كۆپرەك بالىلار ئەدەبىياتىدىن باشلىغان. پېشقەدەم ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ ھېلىمۇ ھېسسىدە بولسا كېرەك، بوغدا ئابدۇللانىڭ شوخ، يالقۇنلۇق ياشلىق دەۋرىدە يازغان ئۇسلۇبى يەڭگىل، تىلى ئاممىباب، قۇرۇلمىسى ئاددىي بالىلار شېئىرلىرى ئۆز ۋاقتىدا بەلگىلىك تەسىر قوزغىغانىدى. ئۇ شېئىرلار ھازىرمۇ ئۆز قىممىتىنى يوقاتقىنى يوق.

شائىر بوغدا ئابدۇللا ئىجادىيىتىنىڭ كېيىنكى باسقۇچلىرىدا شائىرانە تەپەككۇر، باي تەسەۋۋۇرنى قاناتلاندۇرۇپ ۋە بەدىئىي ئىجادىيەت ئالىمىدە ئەركىن پەرۋاز قىلدۇرۇپ، ئوبېيېكتىپ رېئاللىق بىلەن سۇبېيېكتىپ غايىۋى رېئاللىقنى بىرلەشتۇرۇش،

لىرىك ھېسسىياتقا پەلسەپىۋى قاراشلارنى سىڭدۈرۈش ئارقىلىق ئىدىيىۋى مەزمۇن چوڭقۇرلۇقىغا، يۈكسەك بەدىئىي قىممەتكە ئىگە، كىشىلەرنى ئويلاندۇرىدىغان، ئۇلارغا غايەت زور مەنىۋى قۇۋۋەت، ئېستېتىك لەززەت بېغىشلايدىغان نۇرغۇن شېئىرلارنى يازدى. «ئوغلۇمغا جاۋاب»، «شېئىرىيەت ئىلاھى»، «بۇلبۇلنى سولىما قەپەزگە»، «قىز قەلئەسى»، «تارىم»، «ئۇرۇمچى»، «ئاھ، خەلقىم، دەپ ياشىغان شائىر»، «تۇرپان»، «شېكەر توغراق»، «قىز بىلىدۇ»، «ئانا قۇش»، «بىرىنچى ئايدىڭ»، «كرورانغا قايتىش»، «دېڭىز، يوپۇرماق، جانان»، «سېھىرلىك تاغلار»، «چۇش كۆرىدۇ بىر تۇپ ئانارگۈل»، «ئوچاق»، «ئۆركەشكىنى بەر تۆگىلەر»، «يۇرەك لىرىكىسى»، «يورۇقلاشتىن چىققان قىز» قاتارلىق شېئىرىي ئەسەرلەر ئەنە شۇنداق نادىر ئەسەرلەر جۇملىسىگە كىرىدۇ.

بوغدا ئابدۇللانىڭ بىرلا ئوقۇغان كىشىنىڭ ئېسىدە قالىدىغان، شۇنداق يېقىملىق، تاتلىق، مەنىدار، كىشىنىڭ يۈرىكىنى تىترىتىپ كۇچلۇك ھاياجانغا سالىدىغان «بۇلبۇلنى سولىما قەپەزگە» دېگەن ئاتاقلىق شېئىرى بار. ئۇنىڭدا ئونتۇلغۇسىز دەرد ـ ئەلەملەرنى قالدۇرۇپ، كىشىلەرنىڭ يۈرىكىنى زېدە قىلغان شۇم يىللاردىكى شائىرلارنىڭ كۇلپەتلىك سەرگۈزەشتىلىرى تەسۋىرلەنگەن. مەرھۇم ئۆتكۇر ئەپەندى بىر ئەسىرىدە «شائىر چىن مەنىسى بىلەن بۇلبۇلدۇر» دەپ تەرىپلىگەنىدى. بوغدا ئابدۇللامۇ نەزەربەند قىلىنغان، تۇرمىگە تاشلانغان، چۆل ـ باياۋانلارغا پالانغان شائىرلارنى قەپەزلەرگە سولانغان بۇلبۇللارغا ئوخشىتىپ، زۇلمەت دۇنياسىغا نەپرەت

ياغدۇرغان:

بۇلبۇلنى سولىما قەپەزگە،
بۇلبۇلغا باغ ياخشى، بىلمەمسەن؟!
سايرىسۇن، قانغۇچە سايرىسۇن،
باقمىساڭ خۇماردا ئۆلەمسەن.
بۇلبۇلنى سولىما قەپەزگە،
قانىتى يۇلۇنۇپ كەتمىسۇن.
ئۆزى ھەم كۆڭلى ھەم بەك ئۇزۇك،
ئۇنىڭغا ھېچ ئازار يەتمىسۇن.
بۇلبۇلنى سولىما قەپەزگە،
ئايرىسا جەننەتتۇر گۇلشىنى.
قەپەزنى ئاسمىغىن ساتىراش،
بولسەن ئەركىنلىك دۇشمىنى.!

شېئىردىكى ئاساسلىق پېرسوناژ بۇلبۇلغا «ئۆزى ھەم كۆڭلى ھەم بەك ئۇزۇك» دەپ بېرىلگەن خاراكتېر، شائىرلىرىمىزنىڭ شۇ دەۋردىكى ئومۇمىي ئەھۋالىنىڭ جانلىق سۈرىتى ئىدى.

«دېڭىز، يوپۇرماق، جانان» ـ رېئاللىق بىلەن خىيال، ئوبىيېكتىپ دۇنيا بىلەن سۇبىيېكتىپ دۇنيانىڭ گىرەلەشتۇرۇلۇپ تەسۋىرلىنىشىدىن ۋۇجۇدقا كەلگەن شېئىردۇر. ئۇنىڭدا لىرىك قەھرىمانىنىڭ سېھىرلىك ھايات كەچۈرمىشلىرى غۇۋا، مۇرەككەپ يوللار بىلەن نىسبەتەن زىددىيەتلىك ھالەتتە ئىپادىلىنىدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن بۇ شېئىردىكى ئىشقى ـ مۇھەببەت سېزىملىرى

گۈڭگا، رومانتىك ئويلار بىلەن گىرەلەشتۇرۇلۇپ، مەلۇم جۇلالانغان سۈزۈت ئۈستىگە يېغىنچاقلىنىپ سۈرەتلىنىدۇ. يەنە كېلىپ شائىر مەقسەتلىك ھالدا ۋەقەنى چۈشكە ئايلاندۇرۇپ، شېئىرنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ مۇلاھىزە يۈرگۈزۈش ئوبيېكتى قىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا قويۇق ئەپسانىۋى بوياق بېرىدۇ، شېئىرنىڭ ئاخىرىدا ئاشۇ يوپۇرماقتىن دېگىزغا سەكرەپ چۈشۈپ، سۈنىڭ ئاستىدىن ئىككى قولى بىلەن قىلىچنى سۈزۈپ چىققان گۈزەللىنى گۈھەر قىلىپ كۆرسىتىپ، «گۈھەر ھامان گۈھەر، سۇ ئاستىدىمۇ، يەر ئۈستىدىمۇ» دەپ خۇلاسە چىقىرىدۇ.

«تارىم» ناملىق شېئىر بوغدا ئابدۇللانىڭ ئوقۇرمەنلەر ئىچىدە تەسىر قوزغىغان مۇھىم ئەسىرىدۇر. ئىلگىرى بۇ تېمىدا خېلى كۆپ شېئىرلار يېزىلغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ مۇقاملىرى ئوخشىشىپ كېتەتتى. بوغدا ئابدۇللا يازغان «تارىم» نىڭ تەمى، ئۇسلۇبى باشقىچە. شېئىرنىڭ ھەجمىي چوڭ، ئىپادىلىگەن مەزمۇنى مول يەنى ئېتىكى كەڭ، تېگى چوڭقۇر بولۇپ، ئۇنى شائىر تەپەككۇرنىڭ كونترولىلۇقىدا ئوبرازلىق تەسۋىرلەنگەن ئەھمىيەتلىك ۋە تەسىرلىك تارىخ دېيىشكە بولىدۇ.

يۇرىكىم ئۈستىدە ئاقىدۇ تارىم،
قاراقۇرۇم بېشى، مەنزىل جايى لوپ.
ئۇنىڭ مىجەزى توسۇن تا ياۋا،
ئاققان، ئاقار غالىب، بولمىغان مەغلۇپ.
يولدا ئېقىنلارنى قوشار، ئۇلغىيار،
قاينامىلىرى رىۋايەت مىسلى.

بەزەن ساھىلغا دەسسىسەك پۇتتى،
يالماپ يۈتىدۇ قۇمنىڭ تىلى.

يۇقىرىدىكى مىسرالار تارىمنىڭ ئۆتمۈشىنىڭ ۋە رېئاللىقنىڭ قاراڭغۇلۇق تەرەپلىرىنىمۇ، يورۇقلۇق تەرەپلىرىنىمۇ، قايغۇلۇق تەرەپلىرىنىمۇ، خۇشاللىنارلىق، ئىپتىخارلىق تەرەپلىرىنىمۇ، ئاشۇ مۇقەددەس زېمىندا ياشىغان ئەجدادلارنىڭ تۆھپىسىنىمۇ، مەغلۇبىيىتىنىمۇ ئوقۇرمەنلەرنىڭ كۆز ئالدىغا ئەكېلىدۇ. شېئىردا شائىرانە تەپەككۇرنىڭ قۇدرەتلىك بەدىئىي كۈچىدىن پۈتۈلگەن مەنىدار، ئوتلۇق شېئىرىي ئوي - پىكىر، جىلۋىدار ھېس - تۇيغۇ، ئوبرازلىق، گۈزەل تىل قورالىنىڭ ياردىمى بىلەن، شائىر ئوقۇرمەنلىرىنى قەدىمقى بويىدا ئەكس ساداسى ياڭرىغان مىڭئۆيلەر بىلەن ... مەھمۇد، نۇزۇگۇم، سادىر پالۋان، بىلال نازىملارغا ئوخشاش ئەجدادلار بىلەن ئۇچراشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ قەلبىدە غۇرۇر، يۈكسەك ئىپتىخارلىق تۇيغۇسىنى پەيدا قىلىدۇ.

پاك ۋە سەممىي ھېسسىيات بىلەن تويۇنغان ئىشقى - مۇھەببەت كۈيى «بىرىنچى ئايدىڭ» مۇ ئۆزگىچىلىك بىلەن يېزىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئاپتور ئوقۇرمەنلەرگە مۇرەككەپ ھېسسىياتلىق ئىچكى دۇنياسىنىڭ ئالدىن ئاشكارلىنىشىدىن شەپە بېرىپ، ئاندىن ئۇلار بىلەن ئورتاقلىشىش باسقۇچىغا ئۆتىدۇ. لىرىك قەھرىمان جىمجىت، تىنچ، مۇڭلۇق ھالەتتە تۇرغاندا، ناتونۇش بىر پەرىزات پەيدا بولۇپ، ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدا كۆچلۈك دولقۇن قوزغايدۇ:

ئالەم شۇنداق: تۇغۇلۇش، ئۆلۈش،
نېمە ئۇ ياش، نېمە ئۇ پەرق.
مۇھەببەتنىڭ دەرياسى ئۇزۇن،
تۇيۇقسىدا بولساق بىز غەرق.
سورىمىسۇن، ئىزدىمىسۇن ھەم،
نېمە كېرەك بىزلەرگە ئاياش.
بىر زامانلار كەلسە تىرىشسا،
بولۇپ قالساق ئاپئاق ئىككى تاش.

شېئىرىدىكى ئىشقى ـ مۇھەببەت يالقۇنى بىلەن ئۇلۇغۋار ئۇمىدۋارلىق روھىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن رومانتىك تۇيغۇ شېئىرنىڭ سېھرىي كۈچىنى يېڭى پەللىگە كۆتۈرگەن.

بوغدا ئابدۇللا شېئىرلىرىدىن بىز كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئەھمىيەتلىك، ھېكمەتلىك مەزمۇنلىرىنى ماھىرلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئۆزىنىڭ ھاياتىي كۈچى ۋە تەربىيىۋى رولىنى نامايان قىلغان ئۆزگىچىلىكلەرنمۇ ئۇچرىتىمىز. مەسىلەن:

شېكەر توغراق بىر پاراڭ،
بۇنى ھېچكىم توقۇغان ئەمەس.
شورلۇقنى دەسسە، تۇز يالا،
تېتىمغۇچە لەززەت بىلىنمەس.

دەپ باشلىنىدىغان «شېكەر توغراق» ناملىق شېئىرىدا، ئاتا ـ بالا مۇناسىۋىتىدە يۈز بەرگەن قارىماقتا ئاددىي، لېكىن ئەھمىيەتلىك بىر ۋەقە ئارقىلىق ناھايىتى ماھىيەتلىك، چوڭقۇر

مەسىلە ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

شېئىر خېلى مۇكەممەل سۈژىت ئۇستىگە قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئوتۇنچى بوۋاي ۋە ئۇنىڭ بالىسى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت قىزىقارلىق، چوڭچوڭ قىلىپ تەسۋىرلەنگەن.

ھاردۇق يېتىپ ھالىدىن كەتكەن بوۋاي زاغرا ناننى ئوزۇقلۇققا بېرىپ بالىسىنى جاڭگالدىن ئوتۇن ئەكېلىشكە بۇيرۇيدۇ. دادىسىدىن نارازى بولۇپ ماڭغان بالا زاغرىنى تېشىپ، بارغان يېرىدىكى بىر توغراقنىڭ شېخىغا ئېسىپ قويىدۇ، بىراق ئۇ جاڭگالدا ئېزىپ قېلىپ ئاچلىقتىن ئۆلەر ھالەتكە يەتكەندە، ئۇنىڭغا ھېلىقى دەرەختىكى زاغرا ئۇچرايدۇ.

تۇنۇگۈن ياراتمىغان زاغرىنىڭ
ھەسەل ئىكەندۇق خېمىرى.
بۇرنىغا بۇ قېتىم سۇ كىردى،
ھوشىنى تاپتى شۇنىڭدىن بېرى.
شېكەر توغراق ھەر قەيەردە بار،
ئادەم بولۇشنىڭ بىرىنچى شەرتى.

زاغرا ناننىڭ كۈچ ـ قۇدرىتى بىلەن ئادەتتىكى بىر تۈپ دەرەخنىڭ ئاخىرى «شېكەر توغراق» بولۇپ قېلىشىنى ھەممىلا ئادەم تەسەۋۋۇر قىلالمايدۇ، ئۇنى ھەممىلا شائىر نادىر ئەسەرگە ئايلاندۇرالمايدۇ.

شېئىرىيەت پېشۋاسى تېيىپجان ئېلىيوف «شېئىر ـ تىل بويىقى بىلەن سىزىلغان ھېسسىيات سۈرىتى» دېگەنىدى. ئەمەلىيەتتىمۇ خەلق دىلىنى سۆيۈندۇرگەن ياخشى شېئىرلاردا

هامان شېئىرىي تىل بىلەن شېئىرى ھېسسىياتنىڭ ئاچقۇچلۇق رول ئوينىغانلىقىنى كۆرىمىز.

گۈزەل تىل، بايا، ستېرېئولۇق تەسەۋۋۇر، رومانتىك غايە، جەلۇىدار، ئوبرازلىق ھېسسىيات بوغدا ئابدۇللا شېئىرلىرىنىڭ ئاساسلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى روشەن گەۋدىلەندۈرگەن. ئۇ: «ئۇ يەردە كۆمۈلۈپ ياتقان مەن تۇرسام، ئۆزۈمنى تاپالماي يۈرەيمۇ ئۆزۈم» دەپ ئاجايىپ قۇدرەتلىك تەپەككۇر كۈچى ۋە ھېسسىيات بىلەن يازغان «كىرورانغا قايتىش» شېئىرىنى:

قەدىمكى تۇخۇملارنىڭ ئاپئاق قاسىرىقى،
بەلكى ئاق چۈجىلەر قانقان تاش بولۇپ.
ئۇلار تارتىشقان، قىيمىغاندۇر ھەم،
توپانەك بالادا شاش بولۇپ.
ئەنە، ئۇپۇقتا يانىدۇ شەپەق،
يانىدۇ بۇغىنىڭ مۈڭگۈزسىمان.
مەستانە توز كەبى خىيالغا پاتتىم،
خوش! مەن كەتتىم كىرۇران سايان.

دېگەن غايىۋى روھ يالقۇنى بىلەن پارلىغان رىتىملىق سادا ئارقىلىق تەنتەنىلىك ئاخىرلىشىدۇ.

بۇ شېئىر ئوقۇرمەنلەرنى قايتا - قايتا ئوقۇشقا، ھەزىم قىلىپ مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشكە ئۈندەيدۇ، ئاندىن ئۇلارنى ھايات ھەقىقىتى، ھاياتنىڭ قىممىتى ھەققىدە ئويلاندۇرىدۇ.

تېماتىك ئالاھىدىلىكى، پېرسوناژ ئوبرازىنى

گەۋدىلەندۈرۈشتىكى ئۆزگىچىلىكى، مەزمۇن چوڭقۇرلۇقى، مېھىر - مۇھەببەت يۈكسەكلىكى جەھەتتە «ئانا قۇش» ناملىق شېئىرىنى شېئىرىيىتىمىزنىڭ يېڭى مۇۋەپپەقىيىتى، ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنىڭ يۈرەك ناخشىسى دېيىشكە بولىدۇ. بۇ شېئىر يۇمشاق، رىتىملىق ئاھاڭدارلىقى، ئىخچام، راۋان تىلى، تەسىرلىك، گۈزەل، جانلىق، ھېسسىياتلىق ھارارەت كۈچى بىلەن ئوقۇرمەنلەرنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلدى.

سىم - سىم يامغۇر، لەپ - لەپ قار،
گۈر - گۈر بوران، ئىسسىقتا.
بىر مۈئەللىم جاپاكەش بور - توزاڭدا سىنىپتا.
سەبىي كۆزلەر، سەبىي جان،
ھايات يولى بەك ئۇزاق.
دىل يورۇماس بىلىمسىز،
پەرلىمەي يانماس چىراغ.

ئوقۇتقۇچى بولغان ئادەم خۇددى بۆشۈكتە بالىسى بار ئانىغا ئوخشايدۇ، ئانا ھەرگىز بۆشۈكنىڭ يېنىدىن نېرى كېتەلمەيدۇ. ئوقۇتقۇچىمۇ ئوقۇغۇچىلاردىن، دەرس مۇنبىرىدىن نېرى كېتەلمەيدۇ. ئۇ مەيلى قىشنىڭ دەھشەتلىك شۇنىرغان كۈنلىرىدە بولسۇن ياكى يازنىڭ تومۇز ئىسسىق كۈنلىرىدە بولسۇن، ھەرقاندىاق توسالغۇلارنى يېڭىپ سىنىپتا پەيدا بولىدۇ. شېئىرنىڭ كېيىنكى كۈپلېتى:

ئۇ ئىزدىمەس نەسىۋە،

ئانا قۇشقا ئوخشايدۇ.
ئۇچۇم بولسا بالىلىرى،
قاراپ - قاراپ تويمايدۇ.

دەپ، مۇئەللىمنى ئانا قۇشقا، ئوقۇغۇچىلارنى ئۇنىڭ سۆيۈملۈك بالىپانلىرىغا ئوخشىتىپ ئاخىرلىشىدۇ.

بوغدا ئابدۇللا قىسقا شئىر ئىجادىيىتىدە سۈپەتلىك مول هوسۇل ئېلىپ شۆهرەت قازىنىپلا قالماستىن، داستانچىلىق ئىجادىيىتىدىمۇ ئۆز ماهارىتىنى كۆرسىتىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ «مەلىكە ئاماننىسا»، «گۈلدەستىخان»، «سالغا تېشى»، «مەريەم»، «جۇڭغار يۇلتۇزىغا» قاتارلىق داستانلىرى يېڭى زامان ئۇيغۇر شېئىرىيىتى تەرەققىياتىدا كۆرۈنەرلىك ئورۇنغا ئىگە.

بۇنىڭدىن 130 نەچچە يىل ئىلگىرى مەشهۇر يىپەك يۇرتى خوتەننىڭ مەلۇم بىر يېزىسىدا يۈز بەرگەن رېئال ۋەقەلىك ئاساسىدا يېزىلغان «مەريەم» ناملىق مۇهەببەت داستانىدا، شائىر ئوقۇرمەنلەرنى پاك ۋە سەمىمىي هېسسىيات، شېرىن، لەززەتلىك تۇيغۇلار بىلەن مەست قىلىپ، ئۇلارنى خەلق قەلبىدە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىر قالدۇرغان ئىككى ياش — مەريەم بىلەن مەمەتنىڭ هەقىقىي ئىشقى - مۇهەببەت سەرگۈزەشتىلىرى ئىچىگە باشلاپ كىرىدۇ.

تام قوشنا ئىككى ئائىلىدە تۇغۇلۇپ، كىچىك چاغلىرىدىن تارتىپ بىللە ئويناپ چوڭ بولۇشقان ئايدەك ئاقپىشماق، زىبا دېهقان قىزى مەريەم بىلەن قاۋۇل دېهقان يىگىت مەمەت بىر - بىرىگە يوشۇرۇن كۆيۈشۈپ يۈرىدۇ. بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىشقان

ئاتا - ئانىلار پەرزەنتلىرىنىڭ رايىغا بېقىپ، «بېشى باش بولسۇن، ئايىغى تاش بولسۇن» دېگەن ياخشى نىيەتلىرىنى ئىزهار قىلىپ، توينىڭ تەرەددۇتىنى قىلىشىۋاتقاندا، مەريەمگە كۆزى چۈشۈپ قالغان ئاچ كۆز ئىشان ئۇنى كىچىك خوتۇنلۇققا ئېلىش ئۈچۈن، ئاتا - ئانىسىدىن زورلۇق بىلەن بۇلاپ ئېلىپ كېتىدۇ، مەمەتكە ئىنسان بالىسى كۆرمىگەن كۈنلەرنى كۆرسىتىپ ئازابلايدۇ. پاك مۇهەببىتىگە داغ چۈشۈرمەسلىك ئۈچۈن كۈرەش قىلغان مەريەم زومىگەر ئىشاننىڭ دەپسەندە قىلىشىغا، خورلىشىغا چىداپ تۇرالماي ئاخىرى ياشلىق ئۆمرىنى تراگېدىيە بىلەن ئاخىرلاشتۇرىدۇ.

داستاننىڭ بىر گەۋدىگە ئايلانغان سۇژىت قۇرۇلمىسى ئىخچام، زىچ ئورۇنلاشتۇرلغان. بۆلەكلەرگە بۆلۈنۈپ بايان قىلىنغان ۋەقەلەرمۇ مەزمۇن بىرلىكى جەهەتتىن بىر - بىرىگە مەنتىقىلىق باغلانغان. جانلىق تىلغا يېقىن، ئوچۇق هەم يېقىملىق، پەردازسىز شېئىرىي تىلدا تەسۋىرلەنگەن تەپسىلاتلار ئوقۇرمەنلەرگە قىزىقارلىق، تەسىرلىك تۇيۇلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا داستان ئۆزىگە دراماتىك خۇسۇسىيەتلەرنىمۇ مۇجەسسەملىگەن بولۇپ، زىددىيەت - توقۇنۇش، كەسكىن تىركىشىشلارنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىپادىلىگەن.

«سالغا تېشى» بوغدا ئابدۇللانىڭ يېقىنقى يىللاردا يازغان ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە مۇهىم ئەسەرلىرىنىڭ بىرىدۇر.

باش - ئاخىرى مۇستەهكەم باغلانغان هەم مەلۇم مەركىزىي نۇقتا بىرلىكىگە كېلىپ تۇتاشقان، ئۇستىخىنى چىڭ چىققان «سالغا تېشى» ناملىق بۇ يىرىك شېئىرىي ئەسەردە كۆزگە

كۆرۈنگەن بىرەر كونكرېت ۋەقە، تەپسىلات بايان قىلىنمىغان ياكى بىۋاستە ۋە ۋاستىلىك پېرسوناژ ئوبرازىمۇ تەسۋىرلەنمىگەن. لېكىن شائىر ئاجايىپ تەپەككۇر كۈچى، شائىرانە لىرىك ھېسسىيات يالقۇنى، گۈزەل، ئوبرازلىق، رەڭدار بەدىئىي تىلغا تايىنىپ، مىللەتنىڭ تالاي ئەسىرلىك مەدەنىيەت تارىخىنى سۆزلىتىپ، بۈيۈك، خاسىيەتلىك ئەجدادلار روھىنىڭ ساداسىنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئارقىلىق ئوقۇرمەنلەرگە يېڭى، ئىجادىي مەنىۋى مەھسۇلات تەقدىم قىلغان. بۇ قىممىتى زور، تەسىرى چوڭقۇر مەنىۋى مەھسۇلات - شائىلىق تارىخ ئىزلىرىدىن ئۆرنەك ئېلىشنىڭ، ئۇيغۇسىتىك روھىنى ئۇرغۇتۇپ، پارلاق كەلگۈسىگە تەلپۈنۈشنىڭ سالغا تېشى. ئۇنىڭدا ھەقىقەتەنمۇ مەنىلىك ئۆتكەن ئىزدىنىشلىك ھاياتنىڭ، كۆيۈنۈشنىڭ، ئانا تەبىئەت، ئانا زېمىنغا بولغان مۇھەببەتنىڭ، بەختنىڭ، بايلىقنىڭ، ئالغا ئىنتىلىشنىڭ، غەيرەت - جاسارەتنىڭ، گۈزەل ئارزۇ - تىلەكنىڭ كۈچى بار.

بوغدا ئابدۇللا باشتىلا شېئىرىيەت سېپىگە ئۆز ئالدىغا يول تۇتۇپ، ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب شەكىللەندۈرۈپ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ نەزىرىنى تارتىپ كىرىپ كەلگەنىدى، ئۇ ھېلىھەم شۇنداق رىتىمدا، شۇنداق تىنىقتا، شۇنداق قېلىپتا كېتىۋاتىدۇ. ئۇ ئىجادىيەت مۇساپىسىدە ھارماي ئىزدىنىپ، داۋاملىق يېڭىلىق يارىتىپ، مىللەت، دۆلەت چېگرىسىدىن ھالقىپ كېتىۋاتماقتا. ئۇ ياراتقان مەنىۋى مەھسۇلاتنىڭ سالمىقى بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ، قىممىتى، تەسىرى بارغانسېرى زورايماقتا، مانا بۇ — بوغدا.

بەدىئىي زوقلىنىش ۋە ئېستېتىك تونۇش

بەدىئىي زوقلىنىش - كىشىلىك كىتابخانلار جامائەتچىلىكىنىڭ ھەرخىل ژانىرلاردا يېزىلغان ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئوقۇپ ئۇنىڭدىن ھۇزۇرلانغان چاغدا پەيدا بولىدىغان بىر خىل ئالاھىدە مەنىۋى پائالىيەتتۇر.

دېمەك، بۇنداق مەنىۋى پائالىيەتنىڭ خاراكتېرىنى، قانۇنىيىتىنى، ئىجتىمائىي ئۇنۇمىنى، ئەھمىيىتىنى ۋە ئۇنىڭ كىتابخانلارنىڭ باشقا ئىجتىمائىي پەنلەر دائىرىسىگە كىرىدىغان ئەسەرلەرنى ئوقۇغاندىن كېيىن ھاسىل قىلغان زوقلىنىش پائالىيىتىدىن روشەن پەرقىنى تەتقىق قىلىش مەسىلىسى — ئەدەبىيات نەزەرىيىسىنىڭ ئەدەبىياتنى تونۇش ئىلمىنىڭ مۇھىم بىر مەزمۇنى ھېسابلىنىدۇ. ھەرقانداق ئەدەبىي ئەسەرنىڭ بەدىئىي كۈچى، ئىدىيىۋى مەزمۇن جەھەتتىكى قۇدرىتى، ئېستېتىك قىممىتى يازغۇچىنىڭ قەلەمىدىن پىشىپ ۋۇجۇدقا كەلگەندىن كېيىن ياكى مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنىش بىلەن ئەمەس، كىتابخانلارنىڭ قولىغا ئۆتكەندىن كېيىن ئېنىق مەلۇم بولىدۇ. يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىدە سىزىلغان تۇرمۇش كارتىنىلىرى، تىلنى ۋاستە قىلىپ يارىتىلغان بەدىئىي ئوبرازلار دائىم كىتابخانلارنىڭ قەلبىگە، ئېڭىغا ئوخشىمىغان دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىپ ئۇلارغا مول بەدىئىي زوق، بەلگىلىك ئېستېتىك تۇيغۇ بېغىشلايدۇ. كىشىلەر تەپەككۇر يۈرگۈزۈش پائالىيىتى جەريانىدا تەبىئىي رەۋىشتە يازغۇچىلارنىڭ سۆيۈنگەن نەرسىلىرىدىن

سۆيۈنىدۇ، ئۇلارنىڭ يىرگەنگەن نەرسىلىرىدىن يىرگىنىدۇ، ئۇلار ئەسەرلىرىدە ئەكس ئەتتۈرگەن ئىجتىمائىي تۈرمۇش رېئاللىقىنىڭ ماھىيىتى بىلەن تونۇشىدۇ. ئەمدى ئاشۇ رېئاللىققا نىسبەتەن ئاشكارا، يوشۇرۇن تېگىشلىك باھاسىنى بېرىدۇ. مۇئەييەنلەشتۈرىدىغان تەرەپلەرنى مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ، ئىنكار قىلىدىغان تەرەپلىرىنى ئىنكار قىلىدۇ. گەرچە كىتابخانلاردا ئەدەبىي ئەسەرلەر ۋە ئەدەبىيات ئىلمىي ھەققىدە بەلگىلىك قاراش بولمىسىمۇ ئۇزلىرىنىڭ ئەقىل - پاراسىتى، سەزگۈ ئەزالىرى، ئېستېتىك تۇيغۇلىرى ئارقىلىق تەسۋىرلەنگەن ماھىيەتلىك تۈرمۇش تەپسىلاتلىرىدىن تەسىرلىنىدۇ، بەدىئىي ئوبرازلاردىن لەززەتلىنىدۇ، ئەسەر مەزمۇنىنى چۈشىنىدۇ، ئەسەرنىڭ ئىستېتىك قىممىتىنى، ئىجتىمائىي ئۇنۇمىنى كۆرىدۇ.

بەدىئىي زوق، ئېستېتىك تۇيغۇ ئەدەبىي ئەسەرنى ئوقۇش داۋامىدا بارلىققا كەلتۈرگەن بىر خىل بەدىئىي تونۇش پائالىيىتىنىڭ مەھسۇلى. كىشىلەرنىڭ تونۇشى، ھېس قىلىشى ھەم كەڭ ھەم چوڭقۇر بولىدۇ. كىشىلەر ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئوقۇغاندا ۋە ئۇنىڭغا نىسبەتەن باھا بەرگەندە ئاشۇنداق كەڭلىك، ئاشۇنداق چوڭقۇرلۇق تۇيغۇسى بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ، مۇلاھىزە يۈرگۈزىدۇ. چۈنكى، كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ كەڭ دائىرىلىك پىكىر قىلىش، چوڭقۇرلاپ مۇلاھىزە يۈرگۈزۈش ئىقتىدارىغا تايىنىپ ئەدەبىي ئەسەرلەردىن بىمالال بەھرىمەن بولۇش ئارقىلىق مەنىۋى تۈرمۇشىنى بېيىتىدۇ، مەنىۋى ھاياتىنى تېخىمۇ جانلاندۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بەدىئىي زوقلىنىش پائالىيىتى كىشىلەرنىڭ مەنىۋى ھاياتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمىنى تەشكىل قىلالايدۇ.

كىتابخانلارنىڭ بىر پۈتۈن مەنىۋى ھاياتىدا سالماقلىق ئورۇنىنى ئىگىلەپ كەلگەن بەدىئىي زوقلىنىش پائالىيىتى، ئېستېتىك تونۇش تۇيغۇسى — پەقەت ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ

كىتابخانلار ئاممىسى بىلەن بىۋاستە ۋە ۋاستىلىق يۈز كۆرۈشۈشى داۋامىدا بارلىققا كېلىدۇ. ئېستېتىك تونۇش تۇيغۇسى مەۋجۇت بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئەدەبىي ئەسەرلەر زوقلانغۇچىلار (كىتابخانلار) نىڭ بەدىئىي زوقلىنىش ئوبيېكتى بولالايدۇ. شۇنداقلا ئۇ، ھاياتلىق دۇنياسى سىرلىرىنى، ئىنسانلار جەمئىيىتىنى، تارىخ تەرەققىياتىنى، تەبىئەتنى، مۇرەككەپ زىددىيەتلەرنى، ئىجتىمائىي تۈرمۇش قاتلاملىرىنى، تۈرلۈك - تۈمەنمىڭ شەيئىلەرنى، كىشىلىك مۇناسىۋەتلەرنى ئىنچىكىلەپ تونۇش، چوڭقۇرلاپ چۈشىنىش قورالىغا ئايلىنالايدۇ.

شۇنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشىمىز لازىمكى: ئېستېتىك تونۇش پائالىيىتى، ئىلمىي تونۇش پائالىيىتىدىن ئۆزىگە خاس ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكلىرى ئارقىلىق پەرقلىنىدۇ. ئالايلى، ئىلمىي تونۇش پائالىيىتىدە ئوقۇم، مۇلاھىزە يۈرگۈزۈش، ھۆكۈم چىقىرىش يولى بىلەن ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەتلەرگە، يەنى ئوبيېكتىپ شەيئىلەرگە نەزەرىيىلىك جەھەتتىن باھا بېرىدۇ. ئېستېتىك تونۇش پائالىيىتىگە كەلسەك، ئۇنىڭدا نىشانلىق ھېس قىلىش، تەپسىلىي چۈشىنىش ۋە خىيال ئارقىلىق ئىجتىمائىي تۈرمۇشنىڭ قانۇنىيەتلىرى، ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنىڭ ماھىيىتى ئوبرازلىق ئىگىلىنىدۇ. ئوبراز يېتەكچى قىلىنىدۇ، باشتىن - ئاخىر ئوبرازدىن ئايرىلمايدۇ.

يۇقىرىدىكىلەردىن باشقا بەدىئىي زوقلىنىش يەنى ئېستېتىك تونۇش پائالىيىتى يازغۇچىلارنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش دەۋامىدىكى پائالىيەتلىرىگىمۇ ئوخشىمايدۇ. چۈنكى، ئەدەبىي ئىجادىيەت پائالىيىتى، ئىجتىمائىي تۈرمۇشنى بىۋاستە بەدىئىي ئوبرازغا ئايلاندۇرىدۇ، رەڭدار، خىلمۇ خىل بەدىئىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى ئارقىلىق توپلىغان ماتېرىياللارغا تايىنىپ بىۋاستە ئەدەبىي ئەسەرلەرنى يورۇقلا چىقىرىدۇ، رېئال تۇرمۇشقا باھا بېرىدۇ. بەدىئىي زوقلىنىش يەنى ئېستېتىك

تونۇش پائالىيەتى بولسا كىشىلەرنىڭ مەنىۋى ھاياتىغا، مەنىۋى تۇرمۇش مەزمۇنى ئىچىگە كىرىدىغان پائالىيەت بولۇپ كىتابخانىنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى بەدئىي ئوبرازلاردىن ئالغان كونكېرت تەسىراتى ئاساسىدا بارلىققا كېلىدۇ. ئۇنىڭدا ھۆزۈرلىنىش، تەسىرلىنىش، چۈشىنىش ۋە تەكرار ئويلىنىش ئارقىلىق ئىجتىمائىي رېئاللىققا قايتا باھا بېرىلىدۇ.

كىشىلەر نېمە ئۈچۈن ئەدەبىي ئەسەرلەردىن زوقلىنىدۇ؟ بۇ مەسىلىنى بىر ئېغىز گەپكە يىغىنچاقلىغاندا، كىشىلەرنىڭ مەنىۋى ئېھتىياجىنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلەرگە چۈشكەنلىكىنىڭ زۆرۈرىيىتىدىن بولغان ئىشتۇر.

كىشىلەردە قانداقلا بولمىسۇن بىلىش، چۈشىنىش، ھۆزۈرلىنىش تۈيەلىدىن شەكىللەنگەن ئالغا ئىلگىرىلەش رولى بولىدۇ. بۇ، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى ياشاۋاتقان مۇھىتنى، رېئاللىقنى، دۇنيانى ئۆزگەرتىش، يېڭىلاش يولىدا ئېلىپ بارغان ئۇزۇن مۇددەتلىك كۈرىشىنىڭ تەرەققىياتى داۋامىدا ۋۇجۇدقا كەلگەن ئادەتتى. قايسى دەۋرده، قايسى شارائىتتا بولۇشىدىن قەتئىينەزەر كىشىلەر ئۆزلىرى ياشىغان دۇنيانىڭ سىرلىرىنى بىلگۈسى، چۈشەنگۈسى كېلىدۇ. ئۇلار ھازىرقى دەۋردىكى كىشىلەرنىلا ئەمەس، ئۆتكەن دەۋردىكى ئىشلارنىمۇ، ھەتتا ئىنسانلارنىڭ ئېتىبارائىي دەۋردىكى ئىشلىرىنىمۇ چۈشەنگىسى كېلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا كىشىلەر يىراق كەلگۈسى ئىشلارغىمۇ نەزەر تاشلاشقا ئىنتىلگىسى كېلىدۇ. لېكىن ھاياتلىق دۇنياسى، كىشىلىك تۇرمۇش چەكسىز بولىدۇ. ئۇنىڭدىكى خىلمۇ خىل ھادىسىلەر ھەم چېچىلاڭغۇ، ھەم يوشۇرۇن، سىرلىق بولىدۇ. ئادەتتە كىشىلەر ئاددىي، مۇرەككەپ ھادىسىلەردىن تەركىب تاپقان، خىلمۇ خىل زىددىيەتلەر بىلەن تولغان ئاشۇ كىشىلىك ھاياتنى، ئاشۇ ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى تولۇق تونۇپ كېتەلمەيدۇ. ئۇنىڭ ماھىيىتىنى، قانۇنىيىتىنى،

ئالاھىدىلىكلىرىنىمۇ بايقاپ ئالالمايدۇ. بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا يازغۇچىلار دۇچ كەلگەن توسالغۇلارنى بۆسۈپ ئۆتۈپ كىشىلەرنىڭ جەمئىيەتنى، تۇرمۇشنى، كىشىلىك مۇناسىۋەتلەرنى چۈشىنىشكە بولغان تەشنالىقىنى قاندۇرۇشقا تىرىشىدۇ. ئۇلار جاپالىق ئىزدىنىپ كىشىلىك دۇنياسىنىڭ ماھىيەتلىك ئالاھىدىلىكلىرىنى، سىرلىرىنى، ئۆزگىچىلىكلىرىنى ماھىرلىق بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇپ يېغىنچاقلاپ، تىپىكلەشتۈرۈپ، ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ھەرقايسى دەۋرلەردىكى كارتىنىسىنى يارقىن سىزىپ، كىتابخانلارنىڭ كىشىلىك دۇنياسىنىڭ ئىلگىرىكىسىنى، ھازىرقىسىنى، كەلگۈسىنى كۆز ئالدىلىرىغا كەلتۈرۈشىگە، چۈشىنىشىگە ياردەم بېرەلەيدىغان بىردىنبىر ئوبرازلاشتۇرۇلغان تۇرمۇش دەرسلىكى ھازىرلاپ بېرىدۇ. كىشىلەر ئەدەبىي ئەسەرلەردىن بەدئىي زوق ئالغاندا، ئېستېتىك تونۇش ھاسىل قىلغاندا ئەڭ مۇھىمى ئۆزلىرىنى، ئۆزلىرىنىڭ تۇرمۇشنى چۈشىنىش، كۆرۈش ئىمكانىيىتىنى يارىتىپ ئالالايدۇ. ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ مەنىۋى قىممىتىنى، ئېستېتىك تونۇش كۈچىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلالايدۇ. بەدئىي زوقلىنىشنىڭ سۈبېيكتىپ تەسىرىنى بېيىتىشقا مۇمكىنلىك تۇغدۇرۇۋالالايدۇ.

ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى ئىچكى ئىدىيىۋى مەزمۇنى، ھېسسىياتى بىلەن جەلپ قىلىش، بەدئىي زوق بېرىش، ئېستېتىك تۇيغۇغا كەلتۈرۈشتەك ھاياتىي كۈچى بىلەن كىتابخانلارنىڭ ئەتىۋارلىق مەنىۋى بايلىقى بولۇش ھېسابىغا ئۆتىدۇ. بەدئىي زوقلىنىش يەنى ئېستېتىك تونۇشقا كېلىش پائالىيىتى داۋامىدا ئەدەبىي ئەسەرلەردە يارىتىلغان بەدئىي ئوبرازلار كەڭ كىتابخانلارنى ئادەتتىكى تۇرمۇش رېئاللىقىدىن بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن بەدئىي تۇرمۇش رېئاللىقىغا باشلاپ كىرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇلاردا باشقىچە بىر گۈزەللىك تۇيغۇسى

قوزغىلىدۇ، يارقىن ھېسسىيات ئىلكىدە كىرگەن كونكرېت بەدىئىي مۇھىت ئىچىدە باشقىچە ھۆزۈرلىنىدۇ.

كىتابخانىلار ئەدەبىي ئەسەرلەردىن ئىبارەت سۈزۈك ئەينەكتىن باشقىلارنىڭ تۇرمۇشىنى، باشقىلارنىڭ روھىي ھالىتىنى، ئىچكى دۇنياسىنى كۆرۈپلا قالماستىن، بەلكى ئۆزلىرىنىڭمۇ تۇرمۇش ئادىتىنى، پسىخىك ھالىتىنى، ئىدىيىۋى ھېسسىياتىنى چۈشىنىۋالالايدۇ، تېگىشلىك باھاسىنى بېرەلەيدۇ. ئۇنىڭدىن مەلۇم خۇلاسىگىمۇ كېلەلەيدۇ. مەشھۇر رۇس يازغۇچىسى دوبرولىيوبوۋ بالىلىق دەۋرىدە بېچىيومىسكىيانىڭ «سالاپەتلىك ئاشىق» ناملىق رومانىنى ئوقۇغاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ روماندىكى ئاساسلىق قەھرىمان ھارام تاماق پارازىت قۇرت سامىيلوپقا ئەينەن ئوخشاپ كېتىدىغانلىقىنى ھېس قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا بۇنداق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانلىقىغا چىداپ تۇرالمىغان دوبرولىيوبوۋ: «ئەسەردە تەسۋىرلەنگەن بۇ پېرسوناژ مېنىڭ نومۇسۇمغا تەگدى. ئىزا تارتقانلىقىمدىن يۇزۇمۇ ئوتتەك قىزىپ كەتتى. مۇبادا بىرەر كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىپ كېتەلمىگەن بولساممۇ، ئەمگەك قىلىشنىڭ شۇنداق زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلدىم. مەن گەرچە يۇقىرى قاتلام جەمئىيىتىگە مەنسۇپ ئادەم بولساممۇ ئەمدى ئۆزۈمنى ئۇنداق بازارغا سېلىپ يۈرمەيمەن. ھازىرچۇ، مەن ئىشقىلىپ ئاستا - ئاستا ئۆزگىرىپ كېلىۋاتىمەن» دەپ ئۆز ئۆزىنى رەھىمسىز قامچىلاپ، ياخشى ئادەم بولۇشنىڭ يولىنى تاپقان.

دېمەك، دوبرولىيوبوۋ بۇ يەردە ئەسەردە يارىتىلغان سامىيلوپ ئوبرازىدىن ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئەپتى - بەشىرسىنى ئېنىق كۆرۈۋالغان. ئاندىن ئۆزىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى يىرگىنىشلىك يامان ئىللەتلەرنى بىراقلا ئىرغىتىپ تاشلاپ، ئۆزىدە ياخشى خىسلەتنى يېتىلدۇرۇپ ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئۆچمەس تۆھپىلەرنى يارىتىش يولىدا قەتئىي ئىرادىگە كېلىپ ئۆزلۇكسىز ئالغا ئىلگىرلىگەن.

يۇقىرىدىكىلەردىن بىز دوبرولىيوبوۋنىڭ ھاياتىدىكى ئاشۇنداق ئاجايىپ ئۆزگىرىشلەرنى مەيدانغا كەلتۈرۈشكە سەۋەبچى ئامىل ئەدەبىي ئەسەرلەر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالايمىز.

يازغۇچىلار ئۆز ئەسەرلىرى ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرىگە تونۇشلۇق رېئاللىققا، ئوبېيېكتىپ شەيئىلەرگە بولغان ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدىكى پوزىتسىيىسىنى، قاراشلىرىنى ئوخشاش بولمىغان ئۇسۇللار بىلەن ئىپادىلەيدۇ. ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىگە پۈككەن ئىجتىمائىي ھۇددىئاسىنى، ئارزۇ ئىستەكلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ، بايان قىلغۇچىنىڭ ياكى پېرسوناژلارنىڭ دىئالوگلىرىغا تايىنىپ كىشىلەرنىڭ قەلبىدىكى دەھەكچى بولغان سۆزلىرىنى ئوبرازلاشتۇرۇپ ئېيتىپ بېرىدۇ.

بىز يازغۇچى زۇنۇن قادىرنىڭ «قىزىلگۈل» ناملىق ھېكايىسىدىكى پېرسوناژلارنىڭ تۆۋەندىكى دىئالوگلىرىغا قاراپ باقايلى:

— رازىيەنىڭ قانداق جاۋاب بەرگەنلىكى ئېسىڭىزدە بارمۇ؟ — دەپ سورىدىم.

— ئېسىمدە، ئېسىمدە بولماي، — دەپ تەكىتلىدى دۇيجاڭ، رازىيە ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇرۇپ:

— ئەمىسە، ئاياللارنىڭ قولىدىن نېمە كېلىدۇ، دەپ ئويلايسەن؟! — دەپ ئۆزىگە سوئال بەرگەنىدى، كېرىمجان:

— ئوتياش ئوتاش، - دېدى.

— مانا، تۇزى يوق گەپ دېگەن مۇشۇ! — دەپ كۈلۈۋەتتى رازىيە، لېكىن بۇ كۈلكىدە غەزەپ ئۇچقۇنلىرى بار ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ لەۋلىرى قىزىرىپ تىترەپ كەتتى، — بىلەمسىز، بىز مۇنداق «ئاياللار ئەرلەر بىلەن تەڭ بولالمايدۇ، ئۇلار ئۇششاق - چۈششەك ئىشنىلا قىلسا بولىدۇ» دەيدىغان كونا جەمئىيەتتىكى بىمەنە سۆزلەرگە يول قويمايمىز، تېگىنى سۈرۈشتۇرسىڭىز دېھقانچىلىقنى بىز ئاياللار باشلاپ بەرگەن، بۇنى تارىختا

ئوقۇغانبىز.

— ئوقۇغان بولسىڭىز ئۇ، كىتاب، كىتابتا نېمىلەر دېيىلمەيدۇ؟

— ۋاي قوۋۇرغامەي، «چىراغپايدا چاي ئىچكەن (چېچەن) نى كۆردۈم» دېگەندەك، ئەمدى كىتابلاردىن قۇسۇر تاپقىلى تۇردۇڭما؟ ئۇقۇپ قوي كېرىم، ئۇ دېگەن پەن! — دېدى رازىيە.

— بۇ يەردە كىتابنىڭ ۋارىقىغا ئەمەس، ئىككى بىلەكنىڭ كۈچىگە تايىنىپ يەر ئاغدۇرىدىغان ئىش.

— بىزمۇ ئېتىزدا ئاغچا ئايلام ئوينايلى دېمىدۇق، سوقا تۇتۇپ يەر ھەيدەيمىز، ئەرلەر قىلغان ئىشنى بىزمۇ قىلمىز دەۋاتىمىز. كۈچنى ئىشلىتىش ئۈچۈن پەنمۇ كېرەك، پەممۇ كېرەك، روھمۇ، كۈچمۇ كېرەك. گىرەلەشكەن كەسكىن تىركىشىش مومېنتىدا بېرىلگەن پېرسوناژلارنىڭ بۇ دىئالوگلىرىنى ئوقۇغان كىشىلەر، بولۇپمۇ ئاياللار جامائەتچىلىكى قانداقمۇ بەدئىي زوق ئالالمايلا تۇرالسۇن؟ قانداقمۇ كىتابخانىلار قەلبىدە نۇر چاقنىتىدىغان بەلگىلىك ئېستېتىك تونۇش ھاسىل قىلالمايلا تۇرالسۇن؟ يازغۇچى پېرسوناژلار ئاغزىدىن بېرىلگەن شۇنداق ئۆتكۈر يۈمۇرستىك تىل، چوڭقۇر مەنىلىك سۆزلەر ئارقىلىق دەۋرىمىز ئاياللىرىنىڭ ئورتاق ئوتلۇق يۈرەك ساداسىنى، ئۇرغۇپ تۇرغان جاسارىتىنى، ھەقىقىي ئىنسانلارغا خاس پاك ۋىجدانىنى ئوبرازلىق ئىزھار قىلغان.

كىشىلەرنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئوقۇش ئارقىلىق ئۆزلىرىنى ئوراپ تۇرغان دۇنيانى، مۇھىتنى، جەمئىيەتنى چۈشىنىش، ئۇنىڭ ئىچىدىن ھەم باشقىلارنى ھەم ئۆزىنى كۆرۈش، تەسىرلىنىش، گۈزەللىككە تەلپۈنۈش، گۈزەللىكتىن بەھرىمەن بولۇش جەريانى بەدئىي زوقلىنىش جەريانى، ئېستېتىك تونۇش جەريانى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ ۋە ئەدەبىي ئەسەرلەردە يارىتىلغان پېرسوناژلار ئوبرازىنىڭ ياكى ئۇنىڭدا ئوبرازلىق سىزىلغان تۇرمۇش كارتىنىسىنىڭ ئەھمىيىتىنىڭ قانچىلىك مۇھىملىقىنى، رولىنىڭ قانچىلىك كەڭلىكىنى، تەسىر كۈچىنىڭ قانچىلىك چوڭقۇرلۇقىنى، بەدئىي قىممىتىنىڭ قانچىلىك يۇقىرىلىقىنى، بىرىدىغان ئېستېتىك تۇيغۇسىنىڭ قانچىلىك موللىقىنى باھالايدىغان بىرلىككە كەلگەن، قېلىپلاشقان ئۆلچەم يوق. شۇنداقتىمۇ ئۇنى قالايمىقان خۇلاسە چىقىرىپ، ئۆز بىلگەنلىرىچە ئۆلچەپ بەرگىلى بولمايدۇ.

ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ يامان ـ ياخشىسىنى، بەدئىي قىممىتىنىڭ، ئىجتىمائىي ئۇنۇمىنىڭ بار ـ يوقلۇقىنى ئۆلچەيدىغان بىردىنبىر ئادىل تارازا كىتابخانىلارنىڭ قولىدا. بىز بىر پارچە ئەدەبىي ئەسەردە بەدئىي ئوبرازنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان ياكى يارىتىلمىغانلىقى مەسىلىسى شۇ ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ ئوبيېكتىپ ئۆلچىمى دېسەك، كەڭ كىتابخانىلارنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئوقۇغاندىن كېيىنكى بىرلىككە كەلگەن ئىنكاسىنى شۇ ئەدەبىي ئەسەرنىڭ خۇلاسىسى دېيىشكە بولىدۇ.

ئۆلمەس ھاياتىي كۈچكە ئىگە ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ ئىدىيىۋىلىكى جەھەتتىكى، بەدئىيلىكى جەھەتتىكى تەسىر كۈچى چەكسىز بولىدۇ. ئۇ ئوقۇغانسېرى كىشىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدۇ. ئۇنىڭ تەمى كىشىلەرنىڭ ئاغزىدىن مەڭگۈ كەتمەيدۇ. ھاياتىي كۈچى ئاجىز ئەسەرلەر ئىدىيىۋى مەزمۇنى جەھەتتىن تولىمۇ تېتىقسىز، بەدئىيلىكى جەھەتتىن قوپال كېلىدۇ. ئۇ كىشىلەرنى ئوقۇغانسېرى شۇنداق زېرىكتۈرىدۇ، بىزار قىلىدۇ.

يېقىنقى ئون نەچچە يىلدىن بۇيان ئۇيغۇر پروزىسىدا رومانچىلىق ئىجادىيىتىدە خېلى ئىلگىرىلەش ۋەزىيىتى بارلىققا كەلدى، ئىلگىرى ـ ئاخىرى بولۇپ ئوتتۇزغا يېقىن رومان ھەرقايسى نەشرىيات ئورۇنلىرىدا نەشر قىلىندى. ئۆز مىللىتىدىن

چىققان يازغۇچىلىرىنىڭ قەلىمىدىن تۆرەلگەن رومانلار بىلەن يۈز كۆرۈشۈشنى تەشنالىق بىلەن كۈتۈپ كەلگەن كىتابانلار ئاممىسى بۇ رومانلارنى بەس - بەس بىلەن ئوقۇپ چىقىشتى. ئەنە شۇلارنىڭ ئىچىدە كىتابخانلار تەرىپىدىن تاللانغان ھەم ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە ياققان، ئەدەبىي ئىجادىيەت مۇسابىقىسىنىڭ كەڭلىك، چوڭقۇرلۇق بەيگىسىدە ئۈتۈپ چىققانلىرى «سۈتۈق بۇغراخان»، «ئىزدىنىش» تىن ئىبارەت نەچچىسىلا بولدى. بۇ ئەسەرلەر تالانت ۋە بەدىئىي ماھارەت كۆچى ئارقىلىق تارىخنى، تارىخىي رېئاللىقنى، تارىخىي شەخسلەرنى ھەم ھازىرقى زامان رېئاللىقىنى، ھازىرقى زامان كىشىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى چىنلىق بىلەن ئوبرازلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ، خەلقىمىزگە مول بەدىئىي زوق بېغىشلاپ، مەنىۋى تۇرمۇشنى بېيىتىشقا تۇرتكە بولدى. ئېيتىك تونۇشنىڭ چوڭقۇرلۇشىشقا يول ئاچتى. يېڭى دەۋر ئۇيغۇر پروزىسىنىڭ يېڭى ئەسەرلەر ئىجادىيىتىدە مەملىكىتىمىزنىڭ يۇقىرى سەۋىيىسىگە يۇزلىنىشىگە، دۇنياغا يۇزلىنىشىگە ئاساس سالدى.

كىشىلەرنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلەردىن زوقلىنىش، ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئوقۇپ بەلگىلىك ئېستېتىك تونۇشقا كېلىشى كۆپىنچە ھاللاردا ھېسسىياتنىڭ يارىدىمى ئارقىلىق بولىدۇ. ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ بەدىئىيلىكى جانلىق ئوبراز، ھەقىقىي تۇرمۇش، جەڭگىۋار غايىۋى ئۈمىدۋارلىق روھ، گۈزەل ئارزۇ ئىستەك، تەسىرلىك لىرىك تۇيغۇ، مەزمۇن بىلەن شەكىلنىڭ بىرلىك قۇرۇلمىسىدا روشەن گەۋدىلىنىدۇ. يازغۇچىلار ئەسەرنىڭ قىممىتىنى ئاشۇرىدىغان ھاياتىي كۆچنى، بەدىئىي ئاممىلارنى يەنىلا ئىجتىمائىي تۇرمۇش رېئاللىقىدىن تاپىدۇ. ئاندىن ئۇنى ئوبرازلاشتۇرۇپ مىڭلىغان زوقلانغۇچىلارغا تەقدىم قىلىدۇ. شۇڭا، كىتابخانلارنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلەردىن زوقلىنىشى ۋە ئېستېتىك تونۇش ھاسىل قىلىشى ئالدى بىلەن بەدىئىي ئوبرازنى

چۈشىنىشتىن باشلىنىدۇ. ئوبرازلىق تەپەككۇر يۈرگۈزۈش يالغۇز يازغۇچىلارنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلىشىنىڭ ئاساسىي بولۇپلا قالماستىن، كىتابخانلارنىڭ بەدىئىي زوقلىنىشىنىڭ، ئېستېتىك توقۇنۇشقا ئىگە بولۇشىنىڭمۇ ئاساسىي بولالايدۇ. ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ يارىدىمى بىلەن ئەدەبىي ئەسەرلەردە يارىتىلغان ئوبرازلار زوقلانغۇچىلارنىڭ كۆز ئالدىغا بەزى ئەسەرلەردە ئاشكارا گەۋدىلەنسە، بەزى ئەسەرلەردە يوشۇرۇن گەۋدىلىنىدۇ. ئالايلى، تاماشىبىنلار كىنولارنى، تېلېۋىزىيە فىلىملىرىنى، تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرىنى، سەھنە ئەسەرلىرىنى ھېچقانداق توسالغۇسىز ھالدا كەڭ - كۇشادە ئولتۇرۇپ بىۋاستە كۆرۈپ ئۆزلىرىنىڭ سەزگۈ ئەزالىرى ئارقىلىق بەدىئىي زوق ئالىدۇ. ئاجايىپ ئېستېتىك تۇيغۇغا كېلىدۇ. كىتابخانلار جامائەتچىلىكى بولسا پروزا ئەسەرلىرى، شېئىرىي ئەسەرلەر، نەسرىي ئەسەرلەرنى ئوقۇش ئارقىلىق ئۇنىڭدىن ھوزۇرلىنىدۇ، مۇقەررەر يوسۇندا مەدەنىيەت سەۋىيىسى، تۇتۇۋېلىش، بايقاش، مۇلاھىزە قىلىش، قوبۇل قىلىش جەھەتلەردە يا ئۇنداق، يا بۇنداق ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە چەكلىمىلىكلەر ئۈچرايدۇ. ئۇلار بۇ ئەسەرلەردىكى بايان قىلىنغان، تەسۋىرلەنگەن ۋەقەلەرنى، پېرسوناژلارنى كۆرۈش ئىمكانىيىتى بولمىغانلىقى ئۈچۈن بەدىئىي زوق ئېلىشتا يازغۇچىلارنىڭ بايانى، پېرسوناژلارنىڭ دىئالوگلىرىغا تايىنىدۇ. ئوقۇش جەريانىدا ئويلىنىدۇ، ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن مۇلاھىزە يۈرگۈزىدۇ.

ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ مەزمۇن پۈتۈنلۈكى ئوبېيېكتىپ بىلەن سۇبېيېكتىپتىن، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ دىئالېكتىك بىرلىكىدىن تەركىب تاپقان بولىدۇ. ئوبېيېكتىپ جەھەتتىن ئالغاندا ئەدەبىي ئەسەرلەر رېئال تۇرمۇشنىڭ قايتا ئىپادىلىنىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇنداق قايتا ئىپادىلىنىش ئىجتىمائىي تۇرمۇش رېئاللىقىنى تېخىمۇ دەل، توغرا، تېخىمۇ گۈزەل، تەسىرلىك

كۆرستىش ئۇچۇندۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن زوقلانغۇچىلار ئەدەبىي ئەسەردىن بىۋاستە، بىمالال نەپ ئالالايدۇ. سۈبيېكتىپ جەھەتتىن ئالغاندا ئەدەبىي ئەسەرلەردە تۇرمۇش رېئاللىقى شۇ پېتى، ئەينەن كۆچۈرۈلۈپ ئەمەس، ئۇنىڭغا ئىش قوشۇپ توقۇلما قىلىش يولى بىلەن ئىجادىي مېھنەت سىڭدۈرۈپ ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ. توپلانغان تۇرمۇش ماتېرىياللىرى ئومۇملاشتۇرۇ-لۇپ، مەركەزلەشتۈرۈلۈپ، يېغىنچاقلىنىپ ئىپادىلىنىدۇ. يازغۇچىنىڭ ھېسسىياتى، تۇرمۇش كەچۈرمىشلىرى، ئىدىيەۋى ھالىتى، ئارزۇسى، پىسخىك خۇسۇسىيەتلىرى ئەسەرنىڭ پۈتۈن مەزمۇنىغا، پېرسونا‌ژلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىغا سىڭدۈرۈۋېتىلىدۇ. ئاشۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن يازغۇچىلار پېرسونا‌ژلارنىڭ خاراكتېرىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېچىپ بېرىش ئارقىلىق ئۆز ئەسەرلىرىنىڭ بەدىئىي مېغىزىنى چېقىپ كۆرسىتىدۇ. شۇڭا، زوقلانغۇچىلار ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئوقۇپ ئۇنىڭدىن بەدىئىي زوق ئېلىشتا، بەلگىلىك ئېستېتىك تۇيغۇ ھاسىل قىلىشتا ئالدى بىلەن ئەسەرنىڭ ئىچكى مەنىسىنى چۈشىنىشكە، بەدىئىي ئوبرازلارنىڭ ئالاھىدىلىكىنى تېپىشقا، پېرسونا‌ژلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئىنچىكە ئاختۇرۇشقا، پېرسونا‌ژلارنىڭ خاراكتېرىنىڭ تەرەققىيات، مەنتىقىسى، قانۇنىيىتىنى تۇجۇپلەپ ئىگىلەشكە تىرىشىدۇ. يازغۇچى زوردۇن سابىر «ئامەت» ناملىق ھېكايىسىدا ئىككى پېرسونا‌ژنىڭ پورترت تەسۋىرىنى، پىسخىك ئۆزگىچىلىكلىرىنى، باشقىلارنىڭ ئۇلارغا تۇتقان پوزىتسىيىسىنى، مۇئامىلىسىنى بۇنداق قىزغىنلىق روشەن سېلىشتۇرمىلار ئارقىلىق بېرىدۇ: «ئۇلار ياندىشىپ مېڭىشتى، ئۇلارنىڭ تەن قۇرۇلۇشىغا قارامسىز؟ بىشىر دوغلاق، قىسقا بويۇن، كەڭ يەلكە، ئاياغلىرى مەزمۇت ئەزىمەت. رازاق ئۇنىڭ تونۇشتۇرۇشچە ئورۇق، پۈتلىرى ئىنچىكە، تىزى ئېگىلىپ تۇرىدىغان، دۇمچەكرەك ئادەم، چىرايلىرىچۇ؟ بىشىر

قارا قۇمچاق، يۈزلىرى ياپىلاق، ئۆزۈن بۇرنىنىڭ ئۈچى قىزىل، ساقال - بۇرۇتلۇق، كۆرۈمسىز ئادەم. رازاق ئۇنىڭ تەتۇرىسچە ئاق - سېرىق، ئاياللاردەك سىلىق يۈز، بۇرنى كىچىك، كۆزى يوغان، كوسا يىگىت . . . بىشىرنىڭ ئاۋازى غاراڭ - غۇرۇڭ، موزاينىكىدەك قوپال؛ رازاقنىڭ ئاۋازى بويىدەك ئىنچىكە ۋە جاراڭلىق. ئەمدى مەجەزىگە كەلسەك بىشىر كەم سۆز، ئۇنىڭ ئاغزىدىن ھەر بىر سۆزى خۇددى ئامبۇردا تارتىپ چىقىرىلغاندەك تەستە چىقىدۇ. ئۇ كەمدىن - كەم كۈلىدۇ، ئويۇن - تاماشىدا يوق. رازاق بولسا ئىشتىن ئويۇننى، ئۇيقۇدىن گەپ سېتىشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئۇ گەپ بىلەن يىغلاۋاتقان بالىنى يىغدىرىپ، تەرسانى ئاچچىقىدىن توختىتالايدۇ. مەھەللىگە تارقىلىدىغان پۈتۈن يېڭى خەۋەر، دۆلەت سىياسىتىدىكى ئۆزگىرىشلەر رازاقنىڭ تىلى بىلەن تارقىلىدۇ. . . » . . . «ئۇلارنىڭ سايلىنىش قائىدىسىمۇ ئادىدى: سىياسىي ھەرىكەت بولسىلا دۇيجاڭلىق رازاققا تېگىدۇ. دۇي قىينىچىلىققا قالغاندا، ئەزالار بىشىرنى دۇيجاڭ قىلىۋالىدۇ. رازاق گەپ بىلەن، بىشىر ئەپ بىلەن ئەزالارنى ياخشىلايدۇ. بىرسى باي قىلىدۇ، بىرسى گادايلاشتۇرىدۇ.»

بۇ پېرسونا‌ژلار تەسۋىرى كىتابخانىلارنى ئوقۇغان ھامان ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالىدۇ. كىتابخانلار بۇ ئىككى پېرسونا‌ژنىڭ تەسۋىرىنى قىزىقىش تۇيغۇسى بىلەن ئوقۇش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ بىر - بىرسىنىڭ تەتۇرىسچە بېرىلگەن تەققى - تۇرقى، چىراي - شەكلى، قىياپىتى، مېڭىش - تۇرۇشى، گەپ - سۆزلىرى، مىجەز - خۇلقىنى شۇ زامان ئېسىدە چىڭ تۇتۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇلار داۋاملىق ئەسلەپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئەمدى، بىشىر بىلەن رازاقتىن ئىبارەت بۇ ئىككى پېرسونا‌ژنى جەمئىيەتتىكى، ئۆزلىرى ياشاۋاتقان مۇھىتتىكى ئىككى خىل تىپتىكى كىشىلەر بىلەن سېلىشتۇرىدۇ. بىشىرنىڭ قانداق

كىشىلەرگە ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقى، رازاقنىڭ قانداق كىشىلەرگە ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا ئېنىق خۇلاسە چىقىرىدۇ.

ئەزەلدىن تارتىپ زوقلانغۇچىلار ئەدەبىياتنىڭ ئوبرازلاشتۇرۇش ئالاھىدىلىكلىرىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىشنى، ئۆزلىرىنىڭ مۇھىم تەسىرلىك مەنىۋى پائالىيەت مەزمۇنلىرىنى بېيىتىشنىڭ، كېڭەيتىشنىڭ ھالقىسى ھېسابلاپ كەلگەن ئەدەبىي ئەسەرلەر ئۆزلىرىنىڭ ئىجتىمائىي رولىنى، تەسىرىنى كىتابخانلارغا زوقلاندۇرۇش كۈچى، بېغىشلىغان ئېستېتىك تۇيغۇسى ئارقىلىق جارى قىلدۇرۇلىدۇ، بىلىندۈرمەي ئۆتكۈزىدۇ. يازغۇچىلارنىڭ ئەسەر يېزىش مۇددىئاسى بىلەن كىتابخانلارنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئوقۇش، ئۇنىڭدىن بەدىئىي زوقلىنىش مۇددىئاسىنىڭ بىردەكلىكى — چوقۇم ئىجتىمائىي ئۇنۇمى يۇقىرى، تەسىرى چوڭقۇر سۈپەتلىك ئەسەرلەرنىڭ يېزىلىشىغا ئىمكانىيەت تۇغدۇرۇپ بېرىدۇ. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا يازغۇچىلار ھېچقانداق سەۋەبلىرىنى تاقاپ ئولتۇرماستىن تۇرمۇشقا چۆكۈشى، زوقلانغۇچىلارنىڭ بەدىئىي زوقلىنىش تەلىپىگە تايىنىش ھەم ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىشى، تەكلىپلىرىنى سەممىي قوبۇل قىلىشى كېرەك. ئەدەبىي ئىجادىيەت مۇددىئايىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، يازغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ بەدىئىي زوقلانغۇچى ئوبيېكتلىرى ئۈچۈن مەنىۋى مەھسۇلات ئىشلەپچىقارغۇچىلاردۇر. ئۇلارنىڭ ياخشى يازدىم، بىر قەدەر مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقاردىم دەپ قارىغان ئەسەرلىرى ئۇنىڭ ئىستېمال قىلغۇچى ئوبيېكتلىرىنىڭ دىلىغا ياقسا، كىتابخانلارنىڭ بەدىئىي زوقلىنىش، ئېستېتىك تونۇش ھاسىل قىلىش ئوبيېكتىغا، مەنىۋى بۇيۇمغا ئايلانسا، ئۇ ھالدا يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ئۆز ئەسەرلىرىگە بەرگەن باھاسى دەل جايىدا بولغان بولىدۇ. بۇنداق ئىجادكارلارنى كىتابخانلارنىڭ

كۆڭلىدىكىنى تاپالايدىغان، كىتابخانلار بىلەن قەلبداش ئىجادكارلار دېيىشكە بولىدۇ. مۇبادا ئۆز ئەسەرلىرىنى ئۆزلىرى داڭلىغىنى بىلەن ئۇنىڭغا خېرىدار چىقمىسا، ئۇنىڭدىن بەدىئىي زوقلانغۇچىلار بولمىسا قانداق قىلغۇلۇق. بۇنداق خېرىدارسىز ئەسەرلەرنىڭ، كېرەكسە كەلمەيدىغان ماللارنىڭ ھېچقانچىلىك قىممىتى، رولى، ئەھمىيىتى بولمايدۇ. خەلقنىڭ تۇرمۇشىدىن، ئېڭىدىن، ھېسسىياتىدىن، قەلبىدىن يىراقلاشقان، ئۇلار چۈشەنگىلى بولمايدىغان، ئۇلارنىڭ قوبۇل قىلىش ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايدىغان ئەسەرلەرنى يېزىشنىڭمۇ زۆرۈرىيىتى يوق.

لۇشۈن ئەپەندى «ھەممىدىن ئاۋۋال ئادەتتىكى كىتابخانلارنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغاش كېرەك، ئۇلار ئەھمىيەت بېرىدىغان بولسۇن، مۇشۇ يولنى كەڭ ئېچىش كېرەك، مۇشۇ يول ئېچىلسا، ھەرىكەت قىلىش كۈچمىز ئاشىدۇ. ئەگەر ئۇنى بىراقلا يەرگە پاتۇرۇۋەتسەك، ئاران بىر قانچىلا ئادەم تۇرۇپ ماختاپ قالىدۇ، بۇ ھەقىقەتەنمۇ ئۆزىنى نابۇت قىلىش سىياسىتى بولۇپ قالىدۇ» دەپ كۆرسەتكەنىدى. لۇشۈننىڭ بۇ دېگەنلىرى بىزگە ئەدەبىي ئەسەرنىڭ تەسىرچانلىق كۈچىنى ئاشۇرۇشتا ئەڭ مۇھىمى كىتابخانلارنىڭ بەدىئىي زوقلىنىشى، بەلگىلىك ئېستېتىك تونۇشقا كېلىشىنى ئالدىنقى شەرت، چىقىش نۇقتىسى قىلىشنىڭ زۆرۈرلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئەدەبىي ئەسەرلەر ھەقىقىي تۇرمۇشنى بەدىئىي زوقلىنىش ئوبيېكتىغا ئايلانغاندىلا ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ئۇنۇمىنى ئاشۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشەلەيدۇ. ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ بەدىئىي زوقلانغۇچىلىرى قانچىلىك كۆپ بولسا، ئۇنىڭ رولى قانچىلىك چوڭ بولسا، تەسىرى قانچىلىك كەڭ، بەدىئىي قىممىتى قانچىلىك يۇقىرى بولسا ھېچقانداق تالاش - تارتىش قىلىپ ئولتۇرمايلا بۇنداق ئەسەرلەرنى قالتىس ياخشى يېزىلغان ئەسەرلەر دەپ مۇئەييەنلەشتۈرسە بولۇۋېرىدۇ. ئەدەبىي ئىجادىيەت

پائالییتی بىلەن بەدئىي زوقلىنىش پائالییتی بىر - بىرىگە زىچ باغلانغان. بۇلارنىڭ ئالدىنقىسى كېيىنكىسىنى تەمىنلەيدۇ، كېيىنكىسى ئالدىنقىسىنى تولۇقلايدۇ. ئەدەبىي ئىجادىيەت پائالییتی بولمىسا، بەدئىي زوقلىنىشتىن ئىبارەت مەنىۋى پائالییەتمۇ بولمايدۇ، بەدئىي زوقلىنىش پائالییتی بولمىسا، ئەدەبىي ئىجادىيەت پائالییتىنىڭ رولى، ئۇنۇمىدىن ئېغىز ئاچقىلى بولمايدۇ.

گوركى: «ئەدىبلەرنىڭ تەجرىبىلىرى بىلەن كىتابخانلارنىڭ تەجرىبىلىرى قوشۇلۇپ بىرلىككە كەلگەندە، ئاندىن سەنئەت چىنلىققا، تىل سەنئىتىگە خاس ئالاھىدە قايىل قىلىش كۈچىگە ئىگە بولىدۇ. ھالبۇكى، ئەدەبىياتنىڭ كىشىلەرنى تەسىرلەندۇرۇش كۈچىمۇ ئەنە شۇنداق قايىل قىلىش كۈچىدىن كېلىدۇ» دەپ كۆرسەتكەن. گوركىي ئوتتۇرىغا قويغان بۇ مەسىلە بىزگە ئەدەبىي ئىجادىيەت قانۇنىيىتى بىلەن بەدئىي زوقلىنىش قانۇنىيىتى ئوتتۇرىسىدىكى بىرلىكتىن، يازغۇچىلار بىلەن كىتابخانلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتىن ئىبارەت ئىلمىي ھەقىقەتنىڭ يارىلىق ئەدەبىي ئەسەرلەرنى بارلىققا كەلتۈرۈشتىكى بەدئىي قۇدرىتىنى تېخىمۇ روشەن ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

بىرەر ئەدەبىي ئەسەرنىڭ ئىجاد قىلىنىپ كىتابخانلار ئاممىسى بىلەن يۈز كۆرۈشكەنلىكى ھەرگىز ئەدەبىيات ئىجادىيىتىنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى كۆرسەتمەيدۇ. ئەدەبىيات ئەمەلىيىتى ئەدەبىي ئەسەرلەر ئىجاد قىلىنغاندىن كېيىنمۇ يەنە داۋاملىشىدۇ. بۇ داۋاملىشىش پەقەت بەدئىي زوقلىنىش، ئېستېتىك تونۇش پەيدا قىلىش پائالییتی ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدۇ، راۋاجلاندۇرۇلىدۇ، ھاياتىي كۈچ - قۇدرەتكە ئىگە قىلىنىدۇ. بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا بەدئىي زوقلىنىش، ئېستېتىك تونۇشقا كېلىش پائالییتی يازغۇچىلارنىڭ بەدئىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش پائالییتىنىڭ كەڭ

كىتابخانلارنىڭ يار-دەمى ئارقىلىق تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا تولۇقلىنىشى، بېيىتىلىشى، چوڭقۇرلاشتۇرۇلۇشى، مۇكەممەللىشىشى دەپ قاراشقا بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەدەبىي ئىجادىيەت پائالییتی بىلەن بەدئىي زوقلىنىش پائالییتی بىر پۈتۈن ئەدەبىيات - سەنئەت پائالییتىنىڭ ئىككى قانىتى بولالايدۇ، بۇلارنىڭ بىرسى كەم بولسا بولمايدۇ. شۇڭا، بەدئىي زوقلىنىش پائالییتی ئاكتىپچانلىقى كۈچلۈك بولغان بەدئىي جەھەتتىكى بىر خىل ئۆزىگە خاس قانۇنىيىتى، ئالاھىدىلىكى بار، تەكرار ئىجادىيەت پائالییتی بولالايدۇ. بەدئىي زوقلانغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ تەپەككۇر كۈچى، پەرق ئېتىش ئىقتىدارى، مەدەنىيەت سەۋىيىسى، سىياسىي ئېڭى، ئىدىيىۋى تونۇشى، تۇرمۇش بىلىمى، تەجرىبىسى قاتارلىقلارغا تايىنىپ ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئوقۇش، ھەزىم قىلىش، مۇلاھىزە يۈرگۈزۈش داۋامىدا بۇ خىل تەكرار ئىجادىيەت پائالییتىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدۇ.

تەكرار ئىجادىيەت پائالییتىنى — زوقلانغۇچىلارنىڭ بەدئىي زوقلىنىشى داۋامىدىكى بىردىنبىر بەدئىي زوقلىنىش ئوبيېكتى بولغان ئەدەبىي ئەسەرلەر ئىجادىيىتىنىڭ رېئال تۇرمۇشنى مەركەزلەشتۈرۈپ، تەسىرلىك، ئىخچام ئىپادىلەش، بەدئىي ئوبراز يارىتىش قانۇنىيىتى بەلگىلىگەن. شۇڭلاشقا، بەدئىي زوقلىنىش، بەلگىلىك ئېستېتىك تۇيغۇ پەيدا قىلىش جەريانىنى — تەكرار ئىجادىيەت جەريانى دېيىشكىمۇ بولىدۇ. بەدئىي زوقلىنىش جەريانى — ئوقۇش، ئاڭلاش، كۆرۈش، ھەۋەس قىلىش، پەرەز قىلىش، ھادىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت ھېسسىي بىلىش باسقۇچىدىن، مۇلاھىزە يۈرگۈزۈش، تاللاشتىن ئۆتكۈزۈش، پەرقلەندۇرۇش، ماھىيىتىگە ئۆتۈشتىن ئىبارەت ئەقلىي بىلىش باسقۇچىدىن ئۆتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بەدئىي زوقلانغۇچىلار ئەدەبىي ئەسەرلەردە ئەكس

ئەتتۇرۇلگەن رېئال تۇرمۇش قانۇنىيىتىنى ھەقمقەتەن چۈشىنىپ، مول بەدئىي تەربىيىگە ئىگە بولىدۇ.

بەدئىي زوقلانغۇچىلار ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئوقۇش ۋە ئۇنىڭدىن ھۇزۇرلىنىش داۋامىدا يەنە بىر خىل ئېستېتىك تونۇش پائالىيىتىنىمۇ بارلىققا كەلتۈرىدۇ. كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ تىرىكچىلىك ھايات‌ىدا ئىككى خىل گۈزەللىكتىن بەھرىمەن بولىدۇ، لەززەتلىنىدۇ. ئۇنىڭ بىرى تەبىئىي ھالەتتىكى گۈزەللىك، يەنە بىرى بەدئىي گۈزەللىكتۇر.

بىزگە مەلۇم: رېئال تۇرمۇشتىكى مەۋجۇت گۈزەل ھادىسىلەر، خىلمۇ خىل شەيئىلەردىكى خىلمۇ خىل گۈزەل ئامىللار، تەبىئەت دۇنياسىدىكى گۈزەللىك، مۇھىتتىكى گۈزەللىك، كىشىلەرنىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتىدىكى، تەققى - تۇرقىدىكى، مېڭىش - تۇرۇشىدىكى، روھىي ھالىتىدىكى، خاراكتېر پەزىلىتىدىكى، ئارزۇ ئۇمىدلىرىدىكى، تىرىكچىلىك پائالىيەتلىرىدىكى، گەپ - سۆزلىرىدىكى گۈزەللىك تۈيغۇلار دېگۈدەك يازغۇچىلار تەرىپىدىن تاللىنىپ، تاسقىلىپ ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، يېغىنچاقلىنىپ، ئوبرازلاشتۇرۇلۇپ ئەدەبىي ئەسەرلەردە ئەكس ئەتتۇرۇلىدۇ. بۇنداق ئەسەرلەرنى ئوقۇغان كىتابخانلار تەبىئىي رەۋىشتە ئۆزلىرىنى گۈزەللىك دۇنياسىغا كىرگەندەك ھېس قىلىدۇ. بۇ جەريان‌دا ئۇلاردا قانداقلا بولمىسۇن بىر خىل گۈزەللىككە ئىنتىلىش، ئىلگىرىلەش ئىشتىياقى قوزغىلىدۇ. تەبىئەتتىن، ھايات‌لىق دۇنياسىدىن سۆيۈنىدۇ. ئۇنىڭغا بولغان مۇھەببىتى تېخىمۇ ئۆركەشلەيدۇ. ئەدەبىي ئەسەرلەردە يارقىن، ھېسسىياتلىق، ئوبرازلىق ئىپادىلەنگەن ئاشۇ گۈزەللىك دۇردانىلىرى كىتابخانلارنىڭ قەلبىدىكى گۈزەللىككە تەلپۈنۇش تۈيغۇسىنى ئويغىتىدۇ، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ۋەتەننى سۆيۈش، خەلقنى سۆيۈش، ھايات‌نى سۆيۈش مۇھەببىتىنى ئۇلغايتىدۇ. ئەدەبىي ئەسەرلەردە پاش قىلىنغان، قامچىلانغان،

ئاچچىق ساۋاق قىلىنغان، ئىبرەت ئېلىش تەشەببۇس قىلىنغان، رەزىللىك، ئىپلاسلىق، ئادالەتسىزلىك، ھىيلە - مىكىرلىك، قارا نىيەتلىك، پەسكەشلىك، سەمىمىيەتسىزلىك، ئالدامچىلىق قىلىش قاتارلىقلارغا ئوخشاش كىشىلەر بىزار بولۇپ كەلگەن يامان ئىللەتلەر كىتابخانلارنى قاتتىق سەسكەندۇرىدۇ. بەدئىي زوقلانغۇچىلار دائىم ئاشۇنداق يوللار ئارقىلىق ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئۆزلىرىگە ئەڭ يېقىن دوست تۇتۇپ ئۇنىڭدىن ئېستېتىك تونۇشقا، بىلىمگە، ئېستېتىك تۈيغۇغا ئىگە بولىدۇ. ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ قىممىتىدىن ئۆمۈرلۈك بەھرىمەن بولالايدۇ.

بەدئىي زوقلىنىش پائالىيىتىنىڭ ئەدەبىي تەنقىدنى قانات يايدۇرۇشتا ئوينايدىغان رولىمۇ خېلى زور. چۈنكى، ئەدەبىي تەنقىدچىلەر، بەدئىي زوقلانغۇچىلارنىڭ ھەرخىل ژانىرلاردا يېزىلغان ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئۇنىڭدىن لەززەتلىنىش جەريانىدىكى تەسىراتلىرىدىن، ئېستېتىك تونۇشلىرىدىن، خىلمۇ خىل ئىنكاس پىكرىلىرىدىن، يىغىنچاق، مېغىزلىق باھالىرىدىن، ئەدەبىي ئىجادىيەت پائالىيەتلىرىدىن، يازغۇچىلارغا قويغان تەلەپلىرىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇلار ئەدەبىيات ئىلمى، ھەر خىل ئەدەبىي ھادىسىلەر، كونكرېت ئەدەبىي ئەسەرلەر، ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالى ھەققىدە، يازغۇچىلارنىڭ ئىجادىيەت يولى، ئىجادىيەت توغرىسىدا ئىزدىنىش، تەنقىد قىلىش، باھالاش ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغاندا ئۆز كۆز قاراشلىرىنىڭ، خۇلاسىلىرىنىڭ، باھالىرىنىڭ، مۇلچەرلىرىنىڭ كەڭ كىتابخانلارنىڭ كۆڭلىگە پۈككەنلىرى بىلەن بىردەكلىككە ئىگە بولۇشى ئۇچۇن تىرىشىدۇ. گەرچە بەدئىي زوقلىنىش بىلەن ئەدەبىي تەنقىد ئوتتۇرىسىدا نۇرغۇن تەرەپلەردىن پەرقلەر بولسىمۇ يەنىلا ئۇلارنىڭ بىر - بىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ناھايىتى قويۇق. يازغۇچىلارنىڭ، بەدئىي

زوقلانغۇچىلارنىڭ، ئەدەبىي تەنقىدچىلەرنىڭ ئېستېتىك ھەۋىسى بىرەك بولغاچقا كۆپ ھاللاردا ئەدەبىي تەنقىدچىلەر بەدىئىي زوقلانغۇچىلارنىڭ ئەمەلىي يارىدەمگە تايىنىدۇ. بەدىئىي زوقلانغۇچىلار ئەدەبىي تەنقىدچىلەرنىڭ باھاسىنىڭ ئۇنۇمىنىڭ، تەسىرىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. نەشر قىلىنغان ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ ياخشى - يامانلىرىنى، يۇقىرى - تۆۋەنلىرىنى ئۇلارغا ۋاقتىدا ئايرىپ بېرىدۇ.

ئەدەبىي ئەسەرلەردىن بەدىئىي زوقلىنىشنىڭ، ئېستېتىك تونۇشقا ئىگە بولۇشنىڭ ئەھمىيىتى، رولى ناھايىتى زور بولۇپ، كىشىلەرنىڭ كۆچلۈك بەدىئىي ھەۋىسىنىڭ قوزغىلىشىنىڭ ئاساسلىق سەۋەبلىرى تۆۋەندىكى نۇقتىلاردا روشەن ئىپادىلىنىدۇ:

بىرىنچى، ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى ئىپادىلەنگەن ئىدىيە، ھېسسىيات بىلەن بەدىئىي زوقلانغۇچىلارنىڭ ئىدىيىسى، ھېسسىياتى بىرەك ياكى ئاساسىي جەھەتتىن بىرەك بولۇپ چىقىدىغان ئەھۋاللار ئۇچرايدۇ. بۇ چاغدا كىتابخانلار شۇ ئەدەبىي ئەسەرلەرنى قىزغىن كەيپىياتتا، چوڭقۇر ھاياجان ئىچىدە تازا بېرىلىپ ئوقۇيدۇ. ئىككىنچى، بەدىئىي زوقلانغۇچىلارنىڭ كەچۈرمىشلىرى، تەقدىرى ئەدەبىي ئەسەرلەردە تەسۋىرلەنگەن تۇرمۇش، پېرسونا‌ژلارنىڭ تەقدىرى بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ ياكى يېقىنلىشىپ قالىدۇ. بۇ ھال زوقلانغۇچىلارنى ئىختىيارسىز ھالدا شۇ ئەسەرلەرنى تەكرار ئوقۇشقا مەجبۇر قىلىدۇ. ئۇچىنچى، بەزى ئەدەبىي ئەسەرلەردە تەسۋىرلەنگەن تۇرمۇش، ئىدىيە، ھېسسىيات بەدىئىي زوقلانغۇچىلارنىڭ تۇرمۇشى، ئىدىيىسى، ھېسسىياتىدىن ئۆزگىچە پەرقلىق بولىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ يازغۇچىنىڭ ئاساسلىق كۆزقارىشى، رېئاللىققا، پېرسونا‌ژلارغا تۇتقان پوزىتسىيىسى كىتابخانلارنىڭ ئارزۇ - ئىستەكلىرى بىلەن يېقىنلىشىپ كېلىدۇ. بۇ مەسىلە كلاسسىك ئەسەرلەرنى، چەت ئەل ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەرنى ئوقۇغاندا

كۆپرەك ئۇچرايدۇ.

يېغىپ كەلگەندە ئەدەبىي ئىجادىيەت ئەمەلىيىتى پائالىيىتى بىلەن بەدىئىي زوقلىنىش ئەمەلىيىتى پائالىيىتى بىرلىكىدە چىڭ تۇرۇپ، سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتنى ئىزچىل تەخمۇ راۋاجلاندۇرۇشتا بىر تەرەپتىن ئىجادكارنىڭ ماھارىتىنى، ئىجادىيەت سۈپىتىنى، يەنە بىر تەرەپتىن بەدىئىي زوقلانغۇچىلارنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسىنى، بەدىئىي قىزىقىشىنى، قوبۇل قىلىش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈشىمىز كېرەك.

«لۇشۇن تەتقىقاتى» ئىلمى ھەققىدە

«لۇشۇن تەتقىقاتى» ئىلمى — ھازىرقى زامان جۇڭگو ئەدەبىياتىنى تەتقىق قىلىش ئىلمىنىڭ بىر مۇھىم تەركىبىي قىسمىدۇر. لۇشۇن ھازىرقى زامان جۇڭگو ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسىنى قۇرغان، ئىدىئولوگىيە، مەدەنىيەت ۋە ئەدەبىيات ساھەسىدە ئالاھىدە كۆزگە كۆرۈنگەن ھەم ئىنسانىيەت تارىخىدا ناھايىتى كەم ئۇچرايدىغان، ئالەمشۇمۇل شۆھرەت قازانغان بۈيۈك تالانت ئىگىسى ھەم مەشھۇر زات. شۇنداقلا ئۇ پۈتۈن دۇنيا ئىدىئولوگىيىسى، مەدەنىيىتى، ئەدەبىياتى سېپىدىمۇ جاھان جامائەتچىلىكى بىردەك ئورتاق ئېتىراپ قىلىشقان ئۇلۇغ شەخسىتۇر. لۇشۇن ئىدىيىسى، ئۇنىڭ ئۇلۇغ ۋەتەنپەرۋەرلىك جۇڭگونىڭ يېڭى مەدەنىيىتىنى بەرپا قىلىش داۋامىدا قوشقان مول تۆھپىلىرى ئېلىمىز مەدەنىيىتى تارىخىدا مۇھىم دەۋر بۆلگۈچ ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپ قالماستىن بەلكى دۇنياۋى ئەھمىيەتكە ئىگىدۇر.

«لۇشۇن تەتقىقاتى» ئىلمى — ئېلىمىز ئىدىئولوگىيىسى ساھەسىدە بارلىققا كەلگەن پەن. ئۇ لۇشۇننىڭ شانلىق ھاياتىغا ئىلمىي ئاساستا دەل، توغرا باھا بېرىشنى، لۇشۇننىڭ ئىدىيىسى ۋە ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى، ئىجادىيەت يولىنى، ئۇسلۇبىنى، ئەسەرلىرىنىڭ مەزمۇن ۋە شەكىل جەھەتتىكى ئۆزگىچىلىكىنى، ئىجادىيىتىنىڭ دۇنياۋى تەسىرلىرىنى نۇقتىلىق تەتقىق قىلىشنى

ئۆزىگە ئوبيېكت قىلىدۇ.

«لۇشۇن تەتقىقاتى» ئىلمى 70 يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە بولۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ تەرەققىياتى جەريانىدا بارغانسېرى كېڭىيىپ، بارغانسېرى چوڭقۇرلىشىپ باردى. «لۇشۇن تەتقىقاتى» ئىلمى ئەسلىي مۇشۇ ئەسىرنىڭ 20 - يىللىرىدىن باشلاپ رەسمىي شەكىللەنگەن. شۇنىڭ بىلەن 30 - ۋە 40 - يىللارغا كەلگەندە بۇ ئىلىم تېخىمۇ ئۇلغىيىپ بارغانسېرى راۋاجلىنىشقا، روناق تېپىشقا قاراپ يۈزلەنگەن ئىدى.

بولۇپمۇ ئېلىمىز ئازاد بولغاندىن كېيىن جۇڭگو جەمئىيىتىنىڭ يېڭىدىن ئورنىتىلغان ئۇستقۇرۇلمىسىنىڭ، يېڭى مەدەنىيەت ۋە ئەدەبىياتىنىڭ گۈللىنىشىگە ئەگىشىپ «لۇشۇن تەتقىقاتى» نىڭمۇ يېڭى باھارى باشلاندى. شۇنداقلا دۇنياۋى تەسىرگە ئىگە بۇ چوڭ ئىلىمگە نۇرغۇن يېڭى، باي مەزمۇنلار كېلىپ قوشۇلدى. ھەم بۇ تەتقىقات پائالىيىتىگە ئىشتىراك قىلغۇچىلارنىڭ سانىمۇ بۇرۇنقىدىن ھەسسىلەپ كۆپەيدى. تەتقىقاتنىڭ ساپاسىمۇ، ئۇنۇمىمۇ، تەلەپلىرىمۇ يۇقىرىلىدى. 1976 - يىلغا كەلگەندە لۇشۇن تەتقىقاتى ئىلمى مۇقىم قېلىپقا چۈشۈرۈلۈپ دۆلەتنىڭ نۆۋەتتىكى چوڭ پەن - تەتقىقات ئىشلىرى كۈن تەرتىپىگە كىرگۈزۈلدى. شۇندىن ئېتىبارەن لۇشۇندىن ئىبارەت ئالەمشۇمۇل شۆھرەتكە ئىگە، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ پەخرى، يېڭى مەدەنىيەتنىڭ ئۇلۇغ بايراقدارىنى چوڭقۇرلاپ تەتقىق قىلىش ۋە ئۇنى كېڭەيتىش، ئومۇملاشتۇرۇش مەسلىسى ئېلىمىزدە ھەقىقىي تۇردە دېڭ شياۋپىڭ نەزەريىسىنى يېتەكچى قىلغان ئىسلاھات، ئىشكىنى ئېچىۋېتىش دولقۇنىنىڭ غايەت زور تۇرتكىسىدە پەن - مەدەنىيىتىمىزنى، ئەدەبىيات - سەنئىتىمىزنى گۈللەندۇرۇشنىڭ بىردىنبىر تەقەززاسى بولۇپ قالدى. 1980 - يىلدىن بۇيان مەملىكىتىمىزدە لۇشۇننى تەتقىق قىلىش قوشۇنى تېخىمۇ زورايدى. سۈپەت جەھەتتىن تېخىمۇ خىللاندى.

پايتەختىمىز بېيجىڭدىن تارتىپ ئېلىمىزنىڭ ھەرقايسى ئۆلكە، ئاپتونوم رايون، مەركەزگە قەدەر مەخسۇس لۇشۇننى تەتقىق قىلىدىغان ئىلمىي جەمئىيەتلەر كەينىدىن قۇرۇلدى. نۇرغۇنلىغان لۇشۇنشۇناس ئالىملار، تەتقىقاتچىلار يېتىشىپ چىقتى.

«لۇشۇن تەتقىقاتى» تېما دائىرىسى كەڭ ئىلىم بولۇپ، ئۇ ئۆز ئىچىگە تۆۋەندىكى مەزمۇنلارنى ئالىدۇ. بۇلار: لۇشۇننىڭ بىر پۈتۈن ھايات كەچۈرمىشلىرى، ناھايىتى مۇشكۈل، جاپالىق شارائىتلاردا ئېلىپ بارغان ئىجادىيەت پائالىيەتلىرى، ئىجادىيەت ئۇسلۇبىنى تەتقىق قىلىش؛ لۇشۇننىڭ ئەدەبىياتىنىڭ ھەر بىر ژانىرلىرىدا يېزىلغان ھەممە ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى مەزمۇن ۋە بەدىئىيلىك جەھەتلەردىكى ئالاھىدىلىكلىرىنى تۇتۇپ تەتقىق قىلىش، «لۇشۇن تەتقىقاتى» ئىلمىنىڭ راۋاجلىنىش، چوڭقۇرلىشىش جەريانىنىڭ قەدىمى - باسقۇچلىرىنى تەتقىق قىلىش، لۇشۇننى تەتقىق قىلىش داۋامىدا يەكۈنلىگەن يېڭى تەجرىبىلەرنى، ئوتتۇرىغا چىققان يېڭى كۆز قاراشلارنى تەتقىق قىلىش، ئېلىمىز تەتقىقاتچىلىرىنىڭ لۇشۇن ھەققىدىكى تەتقىقات مېۋىلىرىنىڭ ئۇنۇمىنى تەتقىق قىلىش، لۇشۇننى تەتقىق قىلىشنىڭ تارىخي ئەھمىيىتىنى، رېئال ئەھمىيىتىنى، ئىلمىي ئەھمىيىتىنى تەتقىق قىلىش، دۇنيادىكى ھەر قايسى مىللەت تەتقىقاتچىلىرىنىڭ لۇشۇن ئوستىدە ئېلىپ بارغان تەتقىقاتلىرىنى، لۇشۇنگە بەرگەن باھالىرىنى تەتقىق قىلىش، لۇشۇننىڭ ئېلىمىز ئىچى - سىرتىدىكى تەسىرىنى ۋە «لۇشۇن تەتقىقاتى» ئىلمىنىڭ كېلىپ چىقىش تارىخىنى تەتقىق قىلىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

«لۇشۇن تەتقىقاتى» - ئېلىمىز چېگرىسىدىن ھالقىپ چىققان، دۇنيا مىقياسىدىكى ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە تەسىرى زور ئىلىم. شۇڭا، بۇ ئىلمىنى تەتقىق قىلىشنىڭ بىر تەرىپى ئېلىمىز جۇڭگونىڭ ھازىرقى زامان ئەدەبىياتى تارىخىنى تېخىمۇ

ئىلگىرلىگەن ھالدا ئىلمىي ئاساستا تەتقىق قىلىش مەسىلىسىگە بېرىپ چېتىلسا، يەنە بىر تەرىپى ھازىرقى زامان دۇنيا مەدەنىيىتى، ھازىرقى زامان دۇنيا ئەدەبىياتى تارىخىنى تەتقىق قىلىش مەسىلىسىگە بېرىپ چېتىلىدۇ. بۇ مەندىن ئېلىپ ئېيتقاندا ھەقىقەتەن ئىلىم - پەننىڭ مەلۇم تەۋەلىكى، چېگرىسى بولمايدىكەن، ئىلىم - پەن تەتقىقاتىنىڭمۇ مۇقەررەر يوسۇندا تەۋەلىكى، چېگرىسى، چەكلەنگەن رايونى بولمايدۇ.

«لۇشۇن تەتقىقاتى» گەرچە مەملىكىتىمىز سىرتىغا چىقىپ خەلقئارا يۈزلەنگەن بولسىمۇ، ئېلىمىز ئاز سانلىق مىللەتلىرى ئارىسىدا تەتقىق قىلىشقا باشلانغانغا تېخى ئۇزۇن بولمىدى. شۇنداق بولسىمۇ لۇشۇننى تەتقىق قىلىشتىن ئىبارەت بۇ ئىلمىي پائالىيەت ئاز سانلىق مىللەتلەر ئولتۇراقلاشقان رايونلارغا قەدەر قانات يايدۇرۇلۇپ، مەخسۇسلاشقان تەتقىقات قوشۇنى بارلىققا كەلمەكتە، جۇملىدىن ئاپتونوم رايونىمىزدىمۇ لۇشۇن تەتقىقاتى قۇرۇلۇپ ئۇيغۇر، قازاق قاتارلىق مىللەتلەر ئىچىدىمۇ لۇشۇننى تەتقىق قىلىش مۇتەخەسسىسلىرى يېتىشىپ چىقتى.

ئەلۋەتتە، مەشھۇر شەخسلەرنى تەتقىق قىلىش ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى تەتقىق قىلىشتىن باشلىنىدۇ. چۈنكى ئۇلار، ئەسەرلىرى ئارقىلىق ئۇلۇغلىنىدۇ.

دېمەك لۇشۇن بۇ ئالەمگە ئۇلۇغ ئەسەرلىرى ئارقىلىق تونۇلغان. ئۇلۇغ ئەسەرلىرى ئارقىلىق ئالەمشۇمۇل تەتقىقات ئوبيېكتىگە ئايلانغان. شۇنداقلا ئۇ، ئاشۇ قىممەتلىك مەنىۋي بايلىقى بىلەن ئېلىمىزدىكى ھەرمىللەت خەلقىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتىگە ئايلاندى.

ئەينى ۋاقىتلاردا ئۇلۇغ يازغۇچى لۇشۇن ئەسەرلىرى ئاتاقلىق تەرجىمەشۇناس توختى باقى، مىللات ئەلەنلەرنىڭ تەرجىمىسى ئارقىلىق ئېلىمىزدىكى ئۇيغۇر، قازاق رېئالىستىك ئەدەبىياتى ئۇچۇن زور تەسىر كۆرسەتكەنگە ئوخشاش «لۇشۇن

تەتقىقاتى» مۇ ئۆز نۆۋىتىدە لۇشۈن تەتقىقات ئىلمىگە زور تەسىر كۆرسەتمەكتە. ھەتتا ئۇيغۇر، قازاق تەتقىقاتچىلارمۇ ئۆز ئانا تىللىرىدا، ئۆز يېزىقلىرىدا بىۋاستە قەلەم تەۋرىتىپ لۇشۈن تەتقىقاتىغا ئاكتىپ قاتناشماقتا. توختى باقىنىڭ «لۇشۈن شىنجاڭدا» ناملىق ماقالىسى، ئىبراي غوجاخمەتنىڭ «AQ نىڭ جەڭگىۋار روھى ۋە ماڭقۇرتلىق» ناملىق ماقالىسى، ئابدۇشۇكۇر موللەكنىڭ «لۇشۈن ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى»، «لۇشۈن ئىجادىيىتىدىكى ئىنسانپەرۋەرلىك روھ توغرىسىدا»، «لۇشۈن گۇمانلىنىشىدىن ئىشەنچ تۇرغۇزۇشقىچە» قاتارلىق ماقالىلىرى يۇقىرىدا دېگەنلىرىمىزگە پاكىت بولالايدۇ. يۇقىرىدەكىلەردىن باشقا سىلىشتۇرما تەتقىقات ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ لۇشۈن يارانقان پېرسوناژلارنىڭ تىپىك ئوبرازىنى لۇشۈن ئىدىيىسى، لۇشۈن روھى، لۇشۈن ئىستىلى ئاساسىدا يورۇتۇپ بەرگەن، يېڭى نۇقتىئىنەزەرلەر بىلەن تويۇندۇرۇلغان ماقالىلارمۇ ئۇيغۇر، قازاق تەتقىقاتچىلىرىنىڭ قەلەملىرىدىن بارلىققا كەلدى. بۇ جەھەتتە مۇختەر ئەبىلقانىنىڭ «ئاباي ۋە لۇشۈن» ناملىق ماقالىسى، ئابدۇشۇكۇر موللەكنىڭ: «گوگول ۋە لۇشۈننىڭ سەۋدائىي خاتىرىسى ھېكايىلىرى ئۇستىدە تەتقىقات» ناملىق ماقالىسىنى ئېغىزغا ئېلىشقا بولىدۇ.

«لۇشۈن تەتقىقاتى» شىنجاڭدا ئۇيغۇر، قازاق ئەدەبىياتىدا مەيدانغا كەلگەن مەشھۇر شەخسلەر ھەققىدە مەخسۇس ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرىنىڭ يولغا قويۇلۇشى ئۇچۇنمۇ يول ئېچىپ ئۇلۇگ كۆرسىتىپ بېرىش رولىنى ئوينىدى. 1996 - يىلى ئېلىمىز قازاقلىرىنىڭ مەشھۇر دېموكرات، ئىنقىلابچى شائىرى تاڭجارىق جولدى (1903 — 1947) ئەسەرلىرى ئۇستىدە ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتى قۇرۇلدى. 1999 - يىلغا كەلگەندە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇلۇغ شائىرى تېيىپجان ئېلىيوف (1930—1989) ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئۇستىدە ئىلمىي مۇھاكىمە پائالىيىتى قانات

يايدۇرۇلۇپ، شىنجاڭدا «تېيىپجان ئېلىيوف تەتقىقاتى جەمئىيىتى» نى قۇرۇشنىڭ مادداى ۋە مەنىۋى ئاساسى تۇرغۇزۇلدى.

مانا بۇلار «لۇشۈن تەتقىقاتى» دىن ئىبارەت ئىلمىنىڭ شىنجاڭدا، بولۇپمۇ ئۇيغۇر، قازاق ئەدەبىياتىدا مەشھۇر شەخسلەر ئۇستىدە ئىلمىي تەتقىقات ئېلىپ بېرىشتا ئەملىي ئۇنۇم بېرىپ، تۇرتكىلىك رول ئوينىغانلىقىنىڭ روشەن ئىپادىسىدۇر.

شېئىرىيەتتىكى ماھارەت ۋە شائىر تەپەككۇرى

ئۆمەر غازى ئايتاننىڭ شېئىرلىرى پىكرىنىڭ تىرەن ۋە ئوراملىقلىقى، شەكىل قۇرۇلمىسىنىڭ ھەيۋەتلىك ۋە زىچلىقى، تەپەككۇرنىڭ كەڭ ۋە ئالەمشۇمۇللىقى، ھېسسىياتىنىڭ گۈزەل ۋە لىرىكىلىقى، ئۇسلۇبىنىڭ ئۆيناق ۋە گارمونىيىلىك بىرلىكى، تىلىنىڭ جانلىق ۋە ئوبرازلىقلىقى، ئاھاڭدارلىقى بىلەن كۆزگە ئۆزگىچە چېلىقىدۇ. مەن تۆۋەندە قېرىنداش ئۇيغۇر مىللىتى جامائەتچىلىكىگە خېلى تولۇق تونۇشلۇق بولغان ھەم ئۇلارنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ كەلگەن بىر نەچچە پارچە شېئىرلىرى ھەققىدە بەزى ھېس قىلغانلىرىمنى ئوتتۇرىغا قويىمەن.

شائىرنىڭ «تۇرپان ناخشىسى»، «ياغماقتا دەسلەپكى قار»، «بىر ساپاق ئۇزۇم»، «تۆگىلەر»، «كۆكلەم كارتىنىسى»، «قەتىرە»، «ئۇلار نېمىشقا چاقىردى»، «چاقناپ تۇرار بۇۋاقنىڭ ئىككى كۆزى»، «رەڭدار كۆڭلەكلەر»، «قىزىل گۈل» قاتارلىق شېئىرلىرى ئۇيغۇر، قازاقتىن ئىبارەت ئىككى مىللەت كىتاپخانلىرى تەرىپىدىن بىردەك ئېتىراپ قىلىنغان، زامانىمىز شېئىرىيەت ئىجادىيىتىنىڭ يۇقىرى تەلەپ، سۈپەت ئۆلچىمىگە يەتكەن ۋە يېڭىچە تەرەققىيات يۇزلىنىشىگە ۋەكىللىك قىلالايدىغان ياخشى شېئىرلاردۇر.

شائىر ئۆمەرغازى ئايتان يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن

شېئىرلىرىنىڭ بىر قىسمىنى ئۆزى بىۋاستە ئۇيغۇر تىلىدا يازغان، بىر قىسمىنى باشقىلار قازاق تىلىدىن ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلغان. گەرچە بۇ ئەسەرلەر شائىر ئىجادىيىتىنىڭ ناھايىتى ئاز بۆلىكىنى تەشكىل قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار يەنىلا شائىرنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە مۇھىم ئەمگەكلىرىگە تېپىك مىسال بولالايدۇ. ئۆز زامانىدا، ئۆز كەسپىداشلىرى ئىچىدە ئالاھىدە تۆھپىلىرى بىلەن نامى چىققان بىرەر شەخسنىڭ ئىككىنچى بىر مىللەت جامائەتچىلىكى تەرىپىدىن شۇنداق قەدىرلىنىشى ناتايىن. لېكىن، مەشھۇر ئالىملار، يازغۇچى، شائىرلارنىڭ كۆرسىتىدىغان تەسىرلىرىنىڭ چېگرىسى، چەكلىمىسى بولمايدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىجادىي ئەمگەك مېۋىلىرى ئارقىلىق ئۆز مىللىتى، ئۆز دۆلىتى چېگرىسىدىن ھالقىغان ھالدا باشقا مىللەت، باشقا دۆلەتلەر ئۇچۇنمۇ كۆچلۈك ۋە چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىدىغان ئەھۋاللار خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ. ھەر تەرەپلىمىلىك ئىقتىدار، مول بىلىم قۇرۇلمىسىغا ئىگە تالانتلىق قازاق شائىرى ئۆمەرغازى ئايتاننىڭ قېرىنداش ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدا، بولۇپمۇ ئۇيغۇر زىيالىلىرى بىلەن قەلەم ئىگىلىرىگە تونۇلىشىمۇ ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ كۆرسەتكەن تەسىرى سەۋەبىدىن بولغانلىقى تۇرغان گەپ. شۇڭا بەزى ئۇيغۇر، قازاق زىيالىيلىرى بىر يەرگە جەم بولۇپ قىزىقارلىق سورۇن تۈزۈشۈپ ئىككى مىللەتنىڭ ئەدەبىياتى ئۇستىدە پاراڭلاشقان چاغلىردا «بىزدىن تېپىچان ئېلىيوف چىقتى، سىلەردىن ئۆمەرغازى ئايتان چىقتى» دېگەن گەپلەرنى پەخىرلىنىش، مۇئەييەنلەشتۈرۈش ھېسسىياتى بىلەن ئېغىزغا ئېلىشلىرىمۇ ئاساسسىز ئەمەس.

50 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا بىر مەزگىل شائىر ئۆمەرغازى ئايتان پۇتۇن ئېلىمىزگە ھەتتا دۇنياغا مەشھۇر ئوت يۈرتى، ئۆزۈم يۈرتى، كارىز يۈرتى تۇرپاندا بولۇپ، ئاددىي ئادەملەرنىڭ

تۇرمۇشىنى بېشىدىن كەچۈردى. بۇ چاغلاردا شائىر ھەر خىل يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن ساددا، جاپاكەش، مېھرىبان ئۇيغۇر دېھقانلىرى بىلەن تەقدىرداش، بىر تۇغقانلاردەك قويۇق ئارىلىشىپ ئۆتتى. بىز تۆۋەندە شائىرنىڭ مۇشۇ تۇرمۇش قاينىمىدىن ئالغان تەسىراتى ئاساسىدا يېزىلغان «تۇرپان ناخشىسى» ناملىق شېئىرىغا قاراپ باقايلى:

«ئاشۇ سالقىن كارىزنىڭ زىلال شەربەت كەۋسىرى،
گويا بولۇپ ئاپپاق سۈت ئاق سايۋانغا قۇيۇلغان.
ماڭلىيىمدىن تۆكۈلگەن ھالال مېھنەت يامغۇرى،
ئۇپۇقلارغا تۇتاشقان ئۈزۈمزارنى گۈل قىلغان.
ھەر تال كىشمىش يۈرەكتە قوزغايدۇ زوق ئىشتىياق،
ھەر بىر ساپاق بەلگىسى بىر تۈپ ئۈكەر يۇلتۇزنىڭ.
كىم بولغىدى ياپراققا بېرىپ يېشىل رەڭ بوياق،
جىلۋىلىنىپ چاقناتقان نۇرلىرىدىن كۈندۈزنىڭ؟!
چۈنچىلەردە قۇرىغان كىشمىش ئۈزۈم تۆكۈلسە،
پارتلاپ ئوتلۇق ئىلھامىم ناخشا تولار دىلىمغا.

«تۇرپان ناخشىسى» نىڭ سېھرىي كۈچى، بەدىئىي قىممىتى شۇنىڭدىن مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتىكى: ئۇنىڭدا شائىرنىڭ سۇبيېكتىپ دۇنياسىدا پارتىلىغان تۇرپان ھەققىدىكى تەسىرات تۇيغۇسى لىرىكا رىتىمىدا تەنتەنىلىك نامايەندە قىلىنىش بىلەن بىر چاغدا گۆھەر زېمىن ئۈزۈم يۇرتى خەلقىنىڭ پاراسەتلىك خىسلىتى، ئۇلۇغۋار تۆھپىلىرى، نۇرانە ۋىجدانى، پىنھانلىق ھالىتى، ئىپتىخارلىق سۆيگۈسى ئوبرازلاشقان مەنىۋىي ھېكمەت پەللىسىگە كۆتۈرۈپ يورۇتۇپ بېرىلگەن.

دېمەك تۇرپاننىڭ تەپتەكشى يەر قاتلاملىرىدىن قېزىلغان كارىز قۇدۇقلىرى بىلەن خۇددى دېڭىز ئاستىدىن سۈزۈۋېلىپ

يىپقا تىزىپ ئېسىپ قويغان ئۈنچە - مارجانلىرىدەك ئۈزۈملىرىدىن ئىبارەت تىپىك ئالاھىدىلىكلىرى شائىر كاللىسىدا بىر پۈتۈن شېئىرىي پىكىر سىستېمىسى، قەلبىدە يارقىن شېئىرىي تۇيغۇ ھاسىل قىلىپ، ئوبيېكتىپ رېئاللىقنىڭ ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرىشكە يول ئاچقان. شۇ گۈزەل مۇنبەت تۇپراق ئۈستىدىكى جىمى ھاياتلىقنىڭ جېنى ۋە قېنى ھېسابلانغان «ئاشۇ سالقىن كارىزنىڭ زىلال شەربەت كەۋسىرى، گويا بولۇپ ئاپپاق سۈت ئاق سايۋانغا قۇيۇلغان» زۇمرەتتەك سۈزۈك سۇلارنى بارلىققا كەلتۈرگەن «ئۇپۇقلارغا تۇتاشقان، ئۈزۈمزارنى گۈل قىلغان» ئۆزلىرىنىڭ «ھالال مېھنەت» تەرى بىلەن باياشادلىق تۇرمۇش مۇھىتىنى ياراتقان، قولى گۈل، يۈرىكى ئوت، ئىجاتچانلىق روھقا باي، دىتلىق تۇرپانلىقلارنىڭ قىممەتلىك ئەمگەك مېۋىلىرى، جاسارىتى شېئىردا يارقىن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

يۇقىرىدا دېيىلگەنلەردىن باشقا «تۇرپان ناخشىسى» دا شائىر ئۆمەر غازىنىڭ ئىجادىي ئىزدىنىش روھى، بەدىئىي ئىپادىلەش ماھارىتى رېئاللىقنى ھەقىقىي سەنئەت رەڭدارلىقى بىلەن بېزەپ كۆرسىتىش جەھەتلەردىمۇ ئۆز كۈچىنى نامايان قىلغان. زېمىنگە جان كىرگۈزۈپ، مۇھىت قىياپىتىنى يېڭىلاپ، كونا ئادەت - كۈچلەرنى ئۆزگەرتىپ، ھازىرقى زامان پەن - تېخنىكا كۈچى بىلەن ۋەتەنگە بايلىق، خەلققە بەخت، ئانا تەبىئەتكە گۈزەللىك ئاتا قىلغان زامان روھىنى روشەن گەۋدىلەندۈرگەن. شائىر بۇ شېئىرىدا يەنە ئەتراپى ئېلېكتر چىرىغىنىڭ نۇرىدا بەئەينى كۈندۈزدەك چاقنىغان باراڭ ئاستىدىكى ھەر بىر ساپاقتىكى ئۈزۈمنى كېچىدە ئاسمان يۈزىدە پەيدا بولغان ئۈكەر يۇلتۇزغا ئوخشۇتۇپ كېلىپ: «كىم بولغىدى ياپراققا بېرىپ يېشىل رەڭ بوياق، جىلۋىلىنىپ چاقناتقان نۇرلىرىنى كۈندۈزنىڭ» دەپ رېتورىك سوئالىنى قويىدۇ ھەمدە ئۇنىڭغا بەدىئىي پاراسەت،

ئۇسۇل، دىت ئىشلىتىپ ئوبيېكتىپ پاكىت ئارقىلىق جاۋاپ بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا شائىر شېئىرغا دوستلۇق كۈيىنى قېتىپ تەسۋىرلەپ، شېئىر مەزمۇنىغا باشقىچە بىر تەم كىرگۈزىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ بىر قازاق يىگىت تۇرۇپ مەشھۇر ئۇزۇم يۇرتىغا بېرىپ جاپاكەش، ئاق كۆڭۈل ئۇيغۇر دېھقانلىرى بىلەن بىللە تۇرمۇش كەچۈرگەنلىكىدىن خۇشاللىنىدۇ. «مەنمۇ ئوخشاش بەئەينى تۇرپانلىق ياش يىگىتكە، قىپقىزىل گۈل چېكىلگەن دوپپا كىيدىم بېشىمغا» دەپ چىن دوستلۇق رىشتىسىدىن تۇغۇلغان قەلب سۆزىنى ئىزھار قىلىدۇ. مېھماندوست، خۇش چاقچاق ئۇيغۇر دوستلىرى بىلەن ئازادە زېمىن - باراڭلىقتا «شاد - خۇرام سورۇن قۇرۇپ» ئىچىشكەن مۇسەللەسكە «شەربىتىدىن جەننەتنىڭ بىلدىم ئەلامەن بۇنى» دەپ يۇقىرى باها بېرىدۇ. مەدھىيىلەيدۇ.

كىشىلەرگە ئېستېتىك زوق بېرىدىغان ياخشى شېئىرلارنىڭ تۇپ نېگىزلىك ئالاھىدىلىكلىرى: قۇرۇلمىسىنىڭ يىغىنچاقلىقى، ئىدىيىۋى مەزمۇنىنىڭ ئەھمىيەتلىكى، ئوبرازلىقلىقى، شېئىرى مۇھىتىنىڭ گۈزەللىكى، تىل سەنئىتىنىڭ رەڭدارلىقى، لىرىك تۇيغۇسىنىڭ ھەقىقىي ۋە گۈزەللىكى، ئۇسلۇبىنىڭ يېڭىلىقى قاتارلىق جەھەتلەردە ئېنىق بايقىلىدۇ. يەنمۇ ئېنىقراق قىلىپ تەرىپلىسەك، ئاشۇنداق ياخشى شېئىرلار جاھان جامائەتچىلىكىگە پىششىق تونۇلغان بۇگۈنكى زامان قىرغىز يازغۇچىسى چىڭغىز ئايتماتوۋ كۆرسىتىپ ئۆتكەنىدەك: «ھەممە ھۆزۈرلىنىشىنىڭ، ھەممە راھەتلىنىشىنىڭ يۇقىرى پەللىسى» دۇر. شائىر ئۆمەر غازى ئايتانىنىڭ «رەڭدار كۆڭلەكلەر» ناملىق ئەسىرى كىشىلەرگە بەدىئىي ھۆزۈر ئاتا قىلىدىغان ئاشۇنداق ياخشى شېئىرلار جۈملىسىگە كىرىدۇ. بۇ شېئىردا شائىر دېمەكچى بولغان ئوي - پىكىرلىرىنى، يەتمەكچى بولغان مۇددىئايىنى ئۇدۇللا، ئاشكارا ئەمەس، بەلكى سىمۋوللۇق

ئەستەر بىلەن پىكىر ئىچىدىن پىكىر، ھېسسىيات ئىچىدىن ھېسسىيات تۇغدۇرۇپ ئوبرازلاشتۇرۇپ ئىپادىلەيدۇ.

ئۆمەرغازى ئايتان شېئىرلىرىدىكى ھېسسىيات يالقۇنلىرى، پەلسەپىۋى ئۇقۇملار ئارقىلىق يۇغۇرۇلغان ئوي ئوراملىرى ئوقۇرمەنلەرنىڭ بىر قېتىم ئوقۇپلا بولدى قىلمۇيتىشىگە، ئەدەبىي ئوبزورچىلار بىلەن تەنقىداتچىلارنىڭ ئاسانلا قولدىن ئۆتكۈزۈۋېتىشىگە كۆنمەيدۇ. چۈنكى، شېئىر قانچىلىك يۇقىرى شائىرلىق قۇدرەت، بەدىئىي كۈچ بىلەن يېزىلغان بولسا، ئوقۇشتىمۇ، تەنقىق قىلىشتىمۇ شۇنداق يۇقىرى ئالىڭ، سەزگۈ ۋە بىلىم - ئىقتىدارنى تەلەپ قىلىدۇ.

«ئون يىل مۇقەددەم،
كۆرگەنمىدىڭسەن.
ئوتتۇرا جۇڭگودىن،
شەرققە ئۆتۈپ.
تۇرغان چاغلىرى ئىدى ئۇ ئادەملەرنىڭ.
ئاچچىق ۋە ئەلەملەر يۇتۇپ.»
«رەڭدار كۆڭلەكلەر» دىن.

كىتابخانلار يۇقىرىدىكى مىسرالارنى ئوقۇغان ھامان ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىغا جاھالەت تۇمانلىرى قاپلىغان ھېلىقى ئىپلاس، شۇم يىللارنىڭ كارتىنىسى كېلىدۇ.

ئەدەبىي ئىجادىيەتتە رېئاللىقنى، تۇرمۇش ھادىسىلىرىنى، مەزمۇننى ئىخچام، مېغىزلىك ئىپادىلەشمۇ بىر خىل ئالاھىدە ماھارەتتۇر. بۇ مەسىلە كۆپرەك شېئىرىي ئىجادىيەتتە ئۆزىنىڭ كارامىتىنى كۆرسىتىدۇ. شائىر ئۆمەر غازى ئايتان بۇ شېئىرىدا ئۇزۇن ئولتۇرمايدۇ. پەقەت «ئون يىل قانداق يىللار بولغىيدى» دېگەن سوئالغا: «تۇرغان چاغلىرى ئىدى ئۇ ئادەملەرنىڭ ئاچچىق

ۋە ئەلەملەر يۇتۇپ» دەپلا جاۋاب بېرىدۇ.

«ئېسىمگە چۈشىدۇ ئەمدى كۆكلەم قۇشلىرى
ئۇچۇپ كېلىشكەن ئالا - چىپار رەڭدە.
ھاۋانى يېرىپ.
شۇلار ئەمەسمۇ هەممىزنى ئۇھ دېگۈزىدىغان
چىرايلىق جۇلا، چىرايلىق رەڭدەك، يەر يۈزىگە ھۆسسن
بېرىپ.»

دەۋر ئالمىشىپ، بۈزۈلغان سىياسەت ئوڭشالدى، ئىچكى ۋەزىيەت تىنچىپ يۆنىلىش توغرىلاندى، بۇلغانغان ئاتموسفېرا سوزۇلۇپ، كىشىلەرنىڭ نەپەس يوللىرى ئېچىلىپ، تىنىقلىرى راۋانلاشتى.

مانا ئېنىق كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، يۇقىرىدىكى مىسرالاردا بىر پۈتۈن دەۋر روھى گەۋدىلەندۈرۈلگەن. خۇددى زىمستان قىشنى قوغلۇۋېتىپ ئىللىق باھار كائىنات دۇنياسىدىكى مەۋجۇدىيەتلەرگە يېڭى ھاياتلىق مەنزىرىسىنى ئېلىپ كەلگىنىدەك، شەپقەتلىك زامانىنىڭ بەرگەن قۇۋۋىتىدە خەلق قەلبى خۇشاللىق تەنتەنىسىگە چۆمدى. ئازابلانغان، خورلانغانلار قەد كۆتۈرۈپ ئورۇنلىرىدىن دەس تۇردى. قامالغان، سۈرگۈن قىلىنغان بىلىم ئىگىلىرى، تۆھپىكارلار پەسىل قۇشلىرىدەك قايتىپ كەلدى. بۇ رېئاللىق، شۇنىڭدەك بۇ ئۆمۈرۋايەت ئۇنتۇلغۇسىز ئەھمىيەتلىك ئىشلار، ئەنە شۇنداق شائىرنىڭ مېڭىسىدىن، شائىرنىڭ قەلبىدىن «چىرايلىق جۇلا، چىرايلىق رەڭدار» شېئىر بولۇپ قۇرۇلۇپ بەدىئىي ئوبرازغا، بەدىئىي رېئاللىققا ئايلاندى.

«كېلىڭلار، شادلىنىڭلار، ئۆلادلار،
قۇشلار،

قۇشلار، قۇشلار،
چىپار قانات كۆكلەم قۇشلىرى،
شادلىنايلى بىز قېرىلار ھەم،
قانداق ياخشى
كۆكلەم كېلىپ
شۇ قۇشلارنىڭ
توپ - توپى بىلەن ئۇچقىنى.»

بۇ مىسرالاردا بىزگە ئانا تەبىئەت ئەركىسى — كۆكلەم مەزگىلى، ئانا تەبىئەتنىڭ يارىشىغى يىل قۇشلىرى تەسۋىرلەنگەندەك تۇيىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە شائىر سىمۋوللاشتۇرۇپ ئىپادىلەش ئۈسۈلىنى قوللىنىپ ئادەمنى، ئادەملەرنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى، ئۇلار ياشىغان ئىجتىمائىي مۇھىتنى تەسۋىرلىگەن.

«تۆگىلەر» ناملىق شېئىر ئۆمەرغازى ئايتاننىڭ يېڭى شەكىلدە يېزىلغان، ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب، مەزمۇن ئۆزگىچىلىكى بار مۇھىم ئەسەرلىرىنىڭ بىرىدۇر. شېئىردا شائىر ئۆزىنىڭ تەسەۋۋۇر تۇيغۇسى بىلەن يارقىن رېئاللىق ئالامەتلىرىنى روشەنلەشتۈرۈپ ئەكس ئەتتۈرگەن.

«ھەيۋەتلىك تۆگىلەر چۈشەر ئېسىمگە،
يىلنىڭ جىمجىت كۈنلىرى،
باھار بۇلۇتلىرى
ئالتاي تاغلىرىغا قونغاندا چۆكۈپ.
تىكىلىمەن خىيال ئىلكىدە
يېشىل قىيا قارىغايزارلارغا
شۇ تۆگىلەر ئېغىنغان ئۇ يەردە تۇتىتلار تۆكۈپ»

بۇ مىسرالاردا لىرىك تەسەۋۋۇر تۇيغۇسى بىلەن قاناتلانغان شائىر تەپەككۇرى ئىنسانىيەت - دۇنياسى رېئاللىقىدىن ھالقىپ گۈزەل تەبىئەتنىڭ مۇھىم ئەزالىرىدىن بىرى ھېسابلانغان

هايۋاناتلار دۇنياسى رېئاللىقىدا پەرۋاز قىلىدۇ. شېئىرىدا نۇقتىلىق تەسۋىرلەنگەن ئوبيېكتىپ - تىرىكچىلىك هاياتى كىشىلەر هاياتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ تەقدىرداش ياشىغان ئاشۇ هايۋاناتلار جامائەتچىلىكىنىڭ سۆلەت تاجىسى - تۆگىلەر كولېكتىپىدۇر.

دېمەك، شائىر شېئىردا ئۆزىگە جىمى خۇسۇسىيەتلىرى پىششىق، چۈشىنىشلىك بولغان چىداملىق، ياۋاش، تولىمۇ ئەمگەكچان، جاسارەتلىك جانۋار تۆگىلەرنى ئەسلەيدۇ. ئەسلىگەنسېرى شائىرنىڭ كۆز ئالدىغا تۆگىلەرنىڭ يېشىل قىيا قارىغايزارلىقلاردا ئېغىنغاندا قالدۇرغان تۇياقلىرى، گىگانت ئادەملەردەك كۆرۈنۈشى، هەيۋەتلىك مېڭىشلىرى كېلىدۇ. مۇشۇنداق ئەسلىمىلەر ئارقىلىق خاسىيەتلىك هايۋان، تۆگىلەر ئوبرازىنى تېخىمۇ مەنىلىك، تېخىمۇ گۈزەللەشتۈرۈپ يارىتىشقا يول ئاچىدۇ. نەتىجىدە شائىر دەسلەپكى تەسەۋۋۇر قىلىشتىن چوڭقۇرلاپ تەپەككۇر يۈرگۈزۈشكە، شەيئىلەرنىڭ تاشقى هادىسىۋي هالىتىنى كۆزىتىشتىن ئىچكى ماهىيىتىنى ئېچىپ بېرىشكە ئۆتىدۇ.

«خۇددى ئاقۇاش قېرى ئاتاندەك،
كېلىدۇ ئالدىمغا بۇغدا چوققىسى.
كۆچ - كۆچ بولغاندا
قالغاندەك بۇ يەردە ئەتەي تارتىنىپ.
كۆرىنەر يەنە تىيانشان چوققىلىرى
شەرقتىن غەربكە قاراپ سەپەر تارتىپ،
كىم يۇگۇرمىگەن شادلىنىپ،
ئوخشاش رەڭدىكى سېرىق ئاتانلار
غازدەك تىزىلىپ
باهار ئاۋلىنى بېسىپ ئۆتكەندە»

دېگەن مىسرالاردىكى جانلىق، سىمۋوللۇق ئوخشىتىشلار ۋاستىسى ئارقىلىق بېرىلگەن كۆركەم كارتىنىلار تەسۋىرى بىلەن يارقىن، نەپس بېرىلگەن هېسسىيات چىنلىقى ئاشۇ «غازدەك تىزىلىپ» كېتىۋاتقان تۆگىلەر ئوبرازىنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن هالدا گەۋدىلەندۈرۈپ كۆرسىتىش رولىنى ئويناغان.

«قايسى يولۇچى
ئېتىدىن چۈشۈپ تىڭشىمىغاندۇ،
قايسى دېھقان
قۇلاق سېلىپ زوقلانمىغاندۇ.
قوڭغۇراقلارنىڭ ساداسى
كەڭ دالانى گۈمبۈرلەتكەندە،
تۆگىلەر، تۆگىلەر،
قايتقان تۇرنىلاردەك تىزىلىپ
چىققان ئەمەسمۇ تىرمىشىپ
تالاي ئىگىز چوققا - بەللەرگە.
داپ چېلىپ، سۇناي چېلىپ،
بارغان ئەمەسمۇ
تالايلىغان ماهىر - چېۋەرلەر
باشقا ئەللەرگە.»

بۇ يەردە شائىر شېئىرىي تۇيغۇ، سەنئەتلىك پىكىرنىڭ قۇدرىتى ئارقىلىق تۆگىلەرنىڭ جەمئىيەت تەرەققىياتىدىكى، كىشىلەر مۇناسىۋىتىدىكى ئويناغان مۇهىم رولىنى تارىخىي چىنلىق ئاساسىدا نۇرلاندۇرۇپ كۆرسىتىدۇ.

مەيلى قايسى بىر مىللەت ئەدەبىياتىدا بولمىسۇن، ئۇنىڭدا پروزا شەكلىدە ياكى شېئىرىيەت شەكلىدە مەخسۇس هايۋاناتلار هاياتى ۋە ئۇلارنىڭ ئىنسانلار ئۇچۇن يەتكۈزگەن پايدىسىنى تېما قىلىپ يېزىلغان ئەدەبىي ئەسەرلەر ئانچە كۆپ ئەمەس. بولۇپمۇ تۆگە هەققىدە يېزىلغان ئەسەرلەر يوق دېيەرلىك. تالانتلىق شائىر

ئۆمەر غازى ئېيتقان بۇ بىر رومانغا تېتىغۇدەك ياخشى شېئىرى بىلەن بۇ بوشلۇقنى تولدۇردى. ئۇنىڭ «تۆگىلەر» ناملىق شېئىرىدا كېتىۋاتقان يولۇچىلارنى «ئېتىدىن چۈشۈپ تىڭشاش» قا، ئېتىزدا ئىشلەۋاتقان دېھقانلارنى «قۇلاق سېلىپ زوقلىنىش» قا مەجبۇر قىلغان ئاشۇ جاراڭلىق قوڭغۇراق ساداسى بىلەن جىمجىتلىقنى ئۈيقۇسىدىن ئويغىتىپ هاياتلىق دۇنياسىنى لەرزىگە سالغان دالا كارۋىنى تۆگىلەردىن ئىبارەت قەيسەر جانۋارنى رەڭدار، جانلىق بەدىئىي دۇنياغا كىرگۈزۈپ تەسۋىرلىگەن.

دېمەك شېئىردا نۇقتىلىق تەسۋىرلەنگەن ئوبېيېكتنىڭ خاس خاراكتېر، خاس ئالاهىدىلىكىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، گەرچە ئۇ كۈچ ۋە قۇدرەتكە ئىگە بولغىنى بىلەن شەپقەتچى ئىگىسى ئالدىدا تولىمۇ ياۋاش، قايانغا يېتىلسە، شۇ يانغا ماڭىدىغان، «بۇرنىنى تېشىپ چۈلۈۋۇر ئۆتكۈزۈلگەن» تۆگىلەرنىڭ بۇ ئالاهىدىلىكى، خاراكتېرى هەممە هايۋانلار ئىچىدە ناهايىتى كەم تېپىلىدىغان خىسلەتتۇر. مانا بۇ رېئاللىقنى، بۇ هەقىقەتنى شائىر ئۆمەر غازى ئوبرازلاشقان پوئېزىيە تىلىدا روشەن يورۇتۇپ بەردى. هەمدە شېئىرنىڭ كېيىنكى قىسمىدا شائىر رېئاللىقنى تارىخقا ئۇلاپ تۆگىلەرنىڭ ئىنسانلارغا يەتكۈزگەن پايدىسى بىلەن تۆهپىسىنى تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن هالدا گەۋدىلەندۈرگەن. ئالايلى خۇددى شېئىردا تەسۋىرلەنگەندەك، باشقىلار بىلەن مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشتىن، پەن - مەدەنىيەت تەرەققىياتىدىن ئېغىز ئېچىش قىيىن بولغان مۇدهىش كونا دۇنيادا ئېلىمىزدىكى بىر قىسىم بىلىملىك، ماهارەتلىك مەرپىەتپەرۋەر كىشىلەر ئەينى زامانلاردا باشقىلارنىڭ يارانقان ئىلىم - پەن يېڭىلىقلىرىنى ئۆگىنىپ كېلىش مەقسىتىدە ئاشۇ تۆگىلەرگە مىنىپ دۆلەتتىن - دۆلەتلەرگە ئۆتۈپ، شەهەرمۇ شەهەر ئايلىنىپ ساياهەت قىلىشقان، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئىشىنى ئېلىپ بارغان. هايات ئادەملەرنىڭ مۇهىم پائالىيەتلىرى ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۆلۈپ

كەتكەن كىشىلەرنىڭ جەسەتلىرىنىمۇ شۇ تۆگىلەرگە ئارتىپ ئاپىرىپ دەپنە قىلىشقان. شۇڭا شېئىردا شائىرنىڭ: «ئاسىيا، سېنىڭ قايسى يۆكۈڭ بار، تۆگە بالىسى كۆتەرمەي قالغان؟!» دەپ تەسۋىرلىشىنىڭ سەۋەبىمۇ شۇ ئىدى. هەتتا قۇللۇق جەمئىيەتتە ياشىغان، زۇلۇم دەستىدە خورلانغان، هۆرلۈكتىن، ئەمگەك مېۋىلىرىدىن بەهرىمەن بولالمىغان بىچارە قۇللارمۇ تۆگىلەرنى مىنىشىپ قوشۇن تەشكىللەپ، ساداقلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ، ياۋۇز قۇلدارلار ئۈستىدىن ئىسيان كۆتۈرگەن. ياۋروپا ۋە ئاسىيانى ئايلىنىپ تارىخنىڭ گۈۋاهچىسى سۈپىتىدە «يېشىل ئىزلار قالدۇرۇپ ماڭغان»، ئىنسانلار ئۈچۈن قانات بولۇپ مۇهىم قاتناش قورالى رولىنى ئوينىغان بۇ خاسىيەتلىك جانۋارغا شائىر ئەينى «دەۋرىنىڭ بۈيۈك راكېتاسى، ئۇ قورۇقلۇقلار ئارا ئۇچقان» دەپ تەرىپلەپ ئالاهىدە باها بېرىدۇ.

ئىجادكارلىرىمىز ناهايىتى ياقتۇرۇپ دائىم ئاغزىدىن چۈشۈرمەي كەلگەن، مەرهۇم ئابدۇكېرىم خوجايۇۋنىڭ: «ئويلىنىشقا قانچىلىك بەرداشلىق بېرەلىگەن شېئىر ئەڭ ياخشى شېئىر» دېگەن سۆزىنى ئېسىمگە ئالسام ئاتاقلىق شائىر ئۆمەر غازى ئايتاننىڭ شېئىرلىرى كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ. ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ ئۆزگىچە مەزمۇن رەڭدارلىقى، مۇكەممەل پىكىر چوڭقۇرلىقى، يېڭى، ئىجادىي شەكىل بىرلىكىدىن تۇرۇلگەن بىر پۈتۈن قۇرۇلمىسىلا ئەمەس، هەربىر مىسراسى كىشىنى تەكرار ئوقۇشقا، ئويلىنىشقا سالىدۇ. شائىرنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا دائىم مەۋجۇت ئوبېيېكتىپ رېئاللىق ئەمەلىيىتىدىن ئالغان مول تەسىرات ئۇنچىلىرى بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن سۇبېيېكتىپ ئىچكى دۇنياسىنىڭ بەدىئىي سەزگۈ جەۋهەرلىرى كىشىلەر ئېڭىدا بەلگىلىك تونۇش، كىشىلەر قەلبىدە بەلگىلىك ئېستېتىك تۇيغۇ پەيدا قىلماي قالمايدۇ. ئۆمەر غازى كىتابخانلىرى خىللانغان، سەۋىيىلىك خېرىدارلىرى بولۇش سالاهىيىتى بىلەن ئۇنىڭ

شېئىرلىرىدا ئىپادىلەنگەن تەسىرلىك تۇرمۇش مەزمۇنلىرىغا، لەززەتلىك ھېسسىيات دۇردانىلىرىغا چوڭقۇر ئويلىنىش، تەكرار مۇلاھىزە يۈرگۈزۈش ئارقىلىق مۇئامىلە قىلىپ كەلدى.

بىز باشتا تىلغا ئالغان شېئىرلار ئىچىدىكى «قەتىرە»، «كۆكلەم كارتىنىسى»، «بىر ساپاق ئۆزۈم»، «چاقناپ تۇرار بوۋاقنىڭ ئىككى كۆزى»، «ياغماقتا دەسلەپكى قار» قاتارلىق شېئىرلارنى شائىر بىۋاستە ئۇيغۇر تىلىدا يازغان.

«تاڭ بولىقى گىرۋىكىگە،
شۇنچە بالدۇر كەلگەن كىمدۇ؟ . . .
دومولىسا قەتىرە شەبنەم،
شائىر تۆلەپ بېرەلەمدۇ؟
تەنھا قەتىرە ئۇگىدەپ يۇلتۇز
كىرپىكىمدىن چۈشكەنمىكەن؟
ئاسمان چاقماق شۇ بولاقتىن
ئېچىشىپ سۇ ئىچكەنمىكەن؟
يېشى ئەمەس ئۇ كىيىكنىڭ،
يە تۇندىكى ئىنسانىنىڭمۇ؟
مۇھەببەتنىڭ ئوتلىرىدا
چەككەن ئاچچىق پىغانىنىڭمۇ.»

(«قەتىرە» دىن)

شائىر شېئىرىدا تەبىئەتتە مەۋجۇت ھادىسىلەرنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق «قەتىرە» دىن ئىبارەت ئۇقۇمنىڭ ماھىيىتىنى پەلسەپىۋى تۈس ئالغان ئېستېتىك نۇقتىئىينەزەر بىلەن يېڭى بىر بەدىئىي پەللىگە كۆتۈرۈپ يورۇتۇپ بەرگەن. شۇنىڭدەك، شائىر شېئىرىدا يەنە قەلب قاتلىمىدا پارتلىغان كۆپ قاتلاملىق مۇتەسونالىق يەنى ھاياجانلىق تۇيغۇسى ئارقىلىق ئىستىلىستىكا ئىلىمىدىكى رېتورىك سوئال، رېتورىك مۇراجىئەت قىلىشتەك

بەدىئىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىنىڭ يارىمى ئاستىدا پىكرىنى، ھېسسىياتىنى ئوبرازلىق ئىپادىلەشنىڭ ئالدىنقى شەرتى قىلغان. شېئىرنىڭ كېيىنكى كۆپلەتلىرىدە شائىر سىرلىق، مۇرەككەپ ۋە ھېكمەتلىك تەبىئەت دۇنياسى رېئاللىقى ئىچىگە بۆسۈپ كىرگەن.

«نەقەدەر پاك تەبىئەتنىڭ،
ئاشۇ داغسىز سۈزۈكلىكى.
ئەجەب ئەمەس بىر قەترىدىن،
مىڭ قەترىنىڭ كۆرۈنمىكى.
ھېچ قايغۇلۇق ئەمەس شاختا،
تىترىسە بىر شەبنەم بېرىپ،
ئېقىپ چۈشكەن شۇ قەترىدىن
ئۇنەر بىخلار تۇپراق يېرىپ»

يۇقارقىلار شائىرنىڭ تەبىئەت مەنتىقىسىدىن ۋە تەبىئەت تەسىراتلىرىدىن ھاسىل بولغان بەدىئىي چۈشەنچىلىرىدۇر. تەبىئەت قانۇنىيىتى، ھەقىقەت رېئاللىقى بىلەن تۇيۇندۇرۇلغان بۇ چۈشەنچىلەر شېئىردا ئېنىقلىققا، كونكرېتلىققا ئىگە ئىلمىي قاراشنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا سەۋەبچى بولغان.

مەلۇمكى، «نەقەدەر پاك تەبىئەتنىڭ» داغسىز، سۈزۈك يۈزىدە ئاتموسفېرانىڭ ئۆزگىرىشىدىن، شۇنداقلا ئىسسىق - سوغاق ھاۋانىڭ دائىم ئالمىشىپ تۇرۇشىدىن ئاسمان دېڭىز ھاسىل بولىدۇ. ئۇ قىش مەزگىللىرى قارغا، ياز مەزگىللىرى يامغۇرغا ئايلىنىپ يەرگە چۈشىدۇ، نەتىجىدە بۇلار ھەممە ھاياتلىقنىڭ ئانىسى ھېسابلانغان يەر زېمىنىدىكى يەنى تەبىئەتتىكى ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاپ بېرىشنىڭ ھالقىلىق رولىنى ئويناپدۇ.

دېمەك، شائىر ئۆمەر غازى ئەنە شۇنداق تەبىئەت ئىلمى،

تەبىئەت پەلسەپىسى، تەبىئەت قانۇنىيەتىدىن ھېس قىلغانلىرى ئاساسىدا يۇغۇرۇپ «ئەجەب ئەمەس، بىر قەتىردىن مىڭ قەتىرىنىڭ كۆرۈنمىكى»، «ئېقىپ چۈشكەن شۇ قەتىردىن ئۇنەر بىخلار تۇپراق يېرىپ» دەپ خۇلاسىلىغىنىدەك ئاسماندىن يەرگە چۈشكەن شۇ ھېسابسىز سۇ (يامغۇر) تامچىلىرىنىڭ قۇدرىتىدىن بىخلىنىپ مېۋە بەرگەن ھاياتلىق مەنزىرىسىنى جانلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئۇنى بەلگىلىك ئىلمىي قىممەتكە ئىگە قىلغان. بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا «قەترە» ناملىق شېئىرنى تەبىئەت پەلسەپىسىنىڭ بەدىئىي يوسۇندا ئوبرازلاشتۇرۇلغان ئىلمىي ئۇندۇرمىسى دېيىشكە ئەرزىيدۇ.

كېسىپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، بەدىئىي ئەدەبىيات بەدىئىي ئوبرازدىن ئايرىلمايدۇ. جۇملىدىن بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ ئەڭ مۇھىم، ئەڭ ئاساسلىق بىر تەركىبى قىسمى ۋە ئەڭ يۇقىرى شەكلى ھېسابلانغان شېئىرنىمۇ شېئىر قىلغان يەنىلا بەدىئىي ئوبرازدۇر. بەدىئىي ئوبراز ئەدەبىي ئىجادىيەتتە بەدىئىي تەپەككۇرنىڭ ۋاستىسى بىلەن مەيدانغا كېلىدۇ. خۇسۇسەن بەدىئىي تەپەككۇر شېئىرىي ئەسەرلەرگە قارىتىپ ئېيتقاندا، ئۇ شېئىردىكى ئوبرازلىق پىكىر، ئوبرازلىق ھېسسىيات، ئوبرازلىق تىلنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشىگە يول ئاچىدۇ. بۇ مەسىلىنى يەنىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇپ شەرھلىسەك، ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ قېنى بولغان ھېسسىيات، جېنى بولغان بەدىئىي چىنلىق ئەدەبىي ئىجادىيەت جەريانىدا ئوبرازلىق تەپەككۇر يۈرگۈزۈشتىن تۇرۇلۇپ مەيدانغا كېلىدۇ. بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، شائىر شېئىرنى پۈتۈن زېھنىي كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ قانچىلىك ئويلىنىپ، قانچىلىك بەدىئىي ماھارەت ئىشلىتىپ يازسا، ئۇ باشقىلارنىڭ شۇنچىلىك ئويلىنىپ ئوقۇشىغا، يۈرەك قېنىغا سىڭدۈرۈپ ھەزىم قىلىشىغا بەرداشلىق بېرەلەيدۇ. چاينىماي يېگەن تاماقنىڭ تەمى بولمىغىنىدەك، ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل يالىڭاچ گەپلەرنى

قاپىيەلەشتۈرۈپ يازغان شېئىرلارنىڭ قانداقمۇ تەمى، ئىستېتىك لەززىتى بولسۇن؟!

ئەدەبىيات تارىخىمىزدا ئۆتكەن شائىرلىرىمىز تەبىئەت مەنزىرىسىنى، بولۇپمۇ باھار مەنزىرلىرى كارتىنىسىنى سىزىپ بىزگە نۇرغۇن ياخشى شېئىرلارنى يېزىپ قالدۇردى. ئۇيغۇر خەلقىدە «پەسىلنىڭ ياخشىسى باھار...» دېگەن ھېكمەتلىك سۆز بار. بەدىئىي ئەدەبىيات دۇنياسىدا ياشاپ كېلىۋاتقان كىتابخانلىرىمىز ئىلگىرىمۇ، ھازىرمۇ باھار مەنزىرىسى تەسۋىرلەنگەن، باھار كۈيلىرىنى ياڭرىتقان ياخشى يېزىلغان تەبىئەت لىرىكىلىرى (پېزاژ) نى ئوقۇپ ئۇنىڭدىن زوقلىنىپ كېلىۋاتىدۇ. تەبىئەت دۇنياسىدىكى جىمى گۈزەللىكنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن يىل ئەركىسى، يىلنىڭ گۈلتاجى باھار پەيزى، كۆركەم باھار خىسلىتى كىمنىڭمۇ زوقىنى قوزغىماي تۇرالمسۇن؟!

ئاتاقلىق قازاق شائىرى ئۆمەر غازى ئايتانىنىڭ: «كۆكلەم كارتىنىسى» ناملىق شېئىرىدا:

«كۆڭۈل روجەكلىرىنى غىدىقلىغان ياپراقتەك،
تىنىمسىز شاخلارنىڭ تاڭدىكى ئويغۇنىشىدىن.
كىم ئىگە شۇ تولغىنىپ تۇغۇلغان تۇيغۇلارغا،
تەبىئەتنىڭ دەسلەپكى رەڭگە بويىلىشىدىن.
ئالدىرىغان يولۇچىدەك كۆكلەم خەۋەرچىسى،
يېشىل قاناتلىق جەننەت قونغانمۇ كېلىپ.
چەكسىز بوشلۇقتا ئالتۇن نۇرلار ئاقتى سۇ بولۇپ،
زۇمرەت رەڭلىك دېگىزغا ئاپپاق ئىزلارنى سېلىپ.
چاقنىدى كەڭ دالىلار قىزغۇچ رەڭلىك جىلۋىدە،
گۈياكى نەقىش پەردە تاغلارنىڭ ئالدىدىكى
نېمەتكە قاندۇرغان يېشىل قۇچاقلىرىنى،
ياتار ئېدىرلار قاپتاللارمۇ دالىدىكى.»

دەپ باھار ربۇايىتىنى باھار بويىقى بىلەن زىننەتلىگەن، باھار ساداسىنى باھار كۈيى ئارقىلىق لىرىكىلىك تەنتەنە قىلغان. شېئىردا يەنە باھار شادلىقى، باھار مەنزىرىسى گۈزەللىك يۈكسەكلىكىدە نەپس ئوبرازلىق تەسۋىرلەنگەن. باھارنىڭ بەدىئي كارتىنا ئەينىكىدە جىلۋىلەنگەن ئاجايىپ سېھىرلىك كۈچى خۇددى «كۆكلەم روجەكلىرىنى غىدىقلىغان ياپراقتەك» تاڭ نۇرىدا شادلانغان شادىيانە ئوتلۇق يۇرەكنىڭ يالقۇنلۇق ئىزھارىدەك كىتابخانلار قەلبىدە كۈچلۈك ھېسسىيات ئېقىمىنى پەيدا قىلىپ، ئۇلاردا ئاتا تەبىئەتتىن سۆيۈنۈش، ئاتا تەبىئەتكە چوڭقۇر مۇھەببەت باغلاش تۇيغۇسىنى پەيدا قىلىدۇ.

شېئىرنىڭ ئالدىنقى بۆلىكىدە «ئالدىرىغان يولۇچىدەك» پەسىلىنىڭ ئالمىشىشى بىلەن تەڭلا جەنۇپتىن شىمالغا قاراپ يولغا چىققان «كۆكلەم خەۋەرچىسى» كىشىلەر تەشنالىق بىلەن كۈتكەن «يېشىل قاناتلىق جەننەت» قۇشلىرىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكى، «زۇمرەت رەڭلىك دېڭىز» لارغا «ئاپئاق ئىزلارنى» قالدۇرۇپ يەر يۈزىنىڭ چەكسىز بوشلۇقلىرىدا يۈزىگە كۈن شولىسىنى چۈشۈرگەن سۈزۈك سۇلارنىڭ بەئەينى «ئالتۇن نۇر» لارغا ئوخشاپ ئاققانلىقىدىن ئىبارەت مەنزىرە تەسۋىرلەنسە، شېئىرنىڭ كېيىنكى بۆلىكىدە ھاياتلىقنىڭ شەپقەتلىك ئانىسى - خاسىيەتلىك باھار پەسلى گويا كى تاغ - دالىلاردا، مۇنبەت زېمىن ئۈستىدە «نەقىش پەردە» پەيدا قىلغانلىقى، يەنە بىر تەرەپتىن گۈل - چېچەكلەر قاپلىغان زېمىندا جۇلالانغان رەڭگى بىلەن كىشىلەر كۆزىنى چاقنىتىپ ھۆسن ئۈستىگە ھۆسن قوشقانلىقى يېزىلغان. شۇنىڭ بىلەن شائىر ئىشقىدا قوزغالغان ئىلھام، قان - تومۇرلىرىدىن ئۇرغۇپ چىققان ھېسسىيات قاينىمى باھار تىنىقىغا ئايلانغان.

ئۆمەر غازى ئايتاننىڭ ھەر بىر شېئىرى ئۆزىنىڭ يېڭىلىقى، ئىجادىيلىقى، ئوبرازچانلىقى، مەزمۇن چوڭقۇرلىقى، شەكىل

گۈزەللىكى، خاس ئۇسلۇبى بىلەن سەنئەتنىڭ ھاياتىي كۈچىنى نامايان قىلىپ تۇرىدۇ.

بىز تۆۋەندە شائىرنىڭ «چاقناپ تۇرار بۇۋاقنىڭ ئىككى كۆزى» ناملىق شېئىرىغا نەزەر تاشلاپ باقايلى:

«چاقنايدۇ ئىككى يۇلتۇز ئىككى چىراغ،
ياش ئاتا تۇرار پوستا.
تەبىئەت ئويغانماقتا ئۇيقۇسىراپ،
قالمىغان سۇنۇقمۇ ئوغاق ئاينىڭ.
ئىچىدە قاپقاراڭغۇ تىمتاسلىقنىڭ -
يېنىپ تۇرار ئىككى يۇلتۇز -
يېنىپ تۇرار بۇۋاقنىڭ ئىككى كۆزى.
مېھرىبانە قۇچاق ئىچىدە ئۇيقۇسىز،
ئېڭىشىپ ئولتۇرىدۇ ئەزىز ئانا.
ئۇستىدە بۇۋاقنىڭ،
ئاڭا ئېنىق.»

دېمەك، ھەجمى 20 مىسرادىن تەركىب تاپقان «چاقناپ تۇرار بۇۋاقنىڭ ئىككى كۆزى» ناملىق بۇ شېئىرنىڭ ئوقىغان مەزگىللىرىمىزدە كۆز ئالدىمىزغا ژەتىنمىز چېگرالىرىنىڭ گۈزەل خەرىتىسى، خۇددى چاڭبەيشەن، تيانشان قارىغايلىرىدەك قەد كۆتۈرۈپ پوستا تۇرغان قەيسەر جەڭچىلىرىمىز كېلىدۇ. ئانا تۇپراق، ئالتۇن دىيار زېمىننى قوغداش ئۈچۈن كەتكەن ياش جەڭچىنىڭ ئائىلىسىدە ئاسمان يۈزىدە «ئوغاق ئاينىڭ سۇنۇقمۇ قالمىغان، تىمتاسلىق قاراڭغۇ ئېچىلەرنى» ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزۈپ ئىككى كۆزى بۇلاقتەك نارەسىدە بۇۋاقنىڭ بۆشۈكىنىڭ يېنىدا «ئېڭىشىپ ئولتۇرغان» ياش ئانىنىڭ ئوبرازى كېلىدۇ. شۇنىڭدەك ياش ئاتا - ئانىنىڭ ئومىد، ئىستىقبالى بولغان «ئىككى كۆزى ئىككى چىراغتەك چاقناپ» يورۇق دۇنياغا كۆز

ئاچقان نارەسىدە بوۋاقنىڭ ئوبرازى كېلىدۇ.

«بولسىمۇ سىيا كەبى قاراڭغۇلۇق،
بوۋاقنىڭ ئىككى كۆزى تۇرار يېنىپ.
ياش ئاتا چېگىردا . . .
قورالنى كۆكرىكىگە تۇرار بېسىپ،
شۇ تاپتا بىر نارەسىدە
ئۇنىڭمۇ خىيالىدا،
ئۇخلىماي ئولتۇرىدۇ كۆزىنى
ئېچىپ.
چاقنايدۇ
ئىككى يۇلتۇز
ئۆچمەيدۇ ئىككى قارىچۇق - ئىككى چىراغ،
تەبىئەت ئويغانماقتا

ئۇيقۇسىراپ»

ئايرىملىقتىن ئومۇملۇققا، قىسمەنلىكتىن پۈتۈنلۈككە ئۆتۈشتەك بەدىئىي ئىپادىلەش ئۇسۇلى ئارقىلىق جەڭچىلىك ھايات قانۇنىيىتى، جەڭچىلىك تۇرمۇش رېئاللىقىنى ئۆز چىنلىقى، ئۆز مەنىسى، ئۆز مەنتىقىسى، ئۆز قىممىتى بىلەن جىلۋىلەندۇرۇپ گەۋدىلەندۇرۇلگەن شېئىرنىڭ يۇقىرىدىكى مىسرالىرىدىن كىشىلەر ھەقىقىي ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنىڭ يېڭى، يۇكسەك مېتودولوگىيىسىنى بايقاپ ئالالايدۇ.

شۇنى ئېيتىش كېرەككى، ئاتا - بالا، ئانا - بالا، ئەر - خوتۇن مۇھەببىتى، مۇقەددەس زېمىن - ۋەتەن مۇھەببىتى جەڭچى قەلبىدە گىرەلەشتۇرۇلۇپ تەسۋىرلەنگەن بولسىمۇ، شائىر شېئىردا يەنىلا ۋەتەن مۇھەببىتىنى ھەممىسىدىن ئۈستۈن ئورۇنغا قويغان.

«ھېسابسىز ئاق كېپىنەك،
ئاق ئۇچقۇنلار،
ئورىلىپ نەم توپىغا بىر ئالتۇن دان
راھەتلىنەر
ھېسابسىز ئاق كېپىنەك ئۇچۇپ كېلىپ،
تامامەن ئاق قاناتلىق پەرىشتىلەر
ئورىلىپ ئاق گۈللەرگە،
تۇرغاندەك كۆز ئالدىدا جىلۋە قىلىپ،
قونماقتا يىغىپ ھارغىن قانىتىنى
ھېسابسىز ئاق كېپىنەك
گويا بىلدۇرگەندەك ئىنتىزارىنى
قۇدرەتلىك يەر يالىڭاچ تۆشۈكىدە
ئۇگدەپ ئۇخلىماقتا
دەسلەپكى مامۇقىدا تازا قارىنىڭ»
(«ياغماقتا دەسلەپكى قار» دىن)

«ياغماقتا دەسلەپكى قار» ناملىق شېئىرىدىن تاللاپ سىتات ئېلىنغان ئاشۇ مىسرالارنى ئوقىغان كىتابخانلار شۇئىرغان قىش كۈنلىرىنىڭ سۆڭەكتىن ئۆتكۈدەك قاتتىق سوغاقلىقىدىن بىزار بولۇش تۇيغۇسىدا ئەمەس، ئەكسىچە ئۇنىڭ كۈرۈنۈشىنىڭ كۆركەملىكىدىن، پايدىلىق تەرەپلىرىدىن تەسىرلىنىش، لەززەتلىنىش، سۆيۈنۈش ھېسسىياتىغا كېلىدۇ. شېئىردا قىش مەزگىلىنىڭ ئۆزىگە خاس يارىشىغىي ھېسابلانغان ئاسماندىن چۈشۈاتقان قار ئۇچقۇنلىرى «ئاق كېپىنەك» كە، «ئاق قاناتلىق پەرىشتىلەر» گە، دەل - دەرەخلەر شېخىدا ھۇپپىدە ئېچىلغان ئاپپاق گۈل چېچەكلىرىگە ئوخشىتىلغان. بۇلارمۇ شېئىرنىڭ ئىجادىئىي كۈچىنى، بەدىئىي ئۇنۇمىنى ئاشۇرۇش رولىنى ئوينىغان.

«ئولتۇرار دېرىزىدە دېھقان ئاتا

نەقەدەر كۆڭۈللۈك - ھە.
سىلىسا ئاق ساقالنى ئويغا پېتىپ،
تۇرغاندەك مىنۇتسېرى
مول - ھوسۇلنىڭ ئاپپاق قارى
ئۇنىڭمۇ ساقلىنى قويۇقلىتىپ.»

دەپ شائىر دەسلەپكى قار ياغقان مەزگىلىدىكى دېھقان ئاتىنىڭ «نەقەدەر كۆڭۈللۈك» ئۆتۈۋاتقان كۈنلىرىدىن تۇغۇلغان يارقىن ھېسسىياتىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق شېئىردا تەبىئەتنىڭ ئىنسانلارغا كۆرسەتكەن تەسىرى بىلەن، ئىنسانلارنىڭ تەبىئەتكە كۆرسەتكەن تەسىرى ئوتتۇرىسىدىكى دىئالېكتىك بىرلىكنى تېخىمۇ ئوبرازلاشقان نەپىس شېئىرىي تىل بىلەن ناھايىتى مەنىلىك ئىپادىلىگەن. شۇنىڭدەك شېئىردا يەنە «مول ھوسۇلنىڭ ئاپپاق قارى» نىڭ كىشىلەرگە ئۆزگىچە ھاياجانلىق تۇيغۇ، ھۇزۇر بېغىشلىغان نۇرانە مەنزىرىسىنى بېرىش يولى بىلەن ئانا تەبىئەت سىرىنى، گۈزەللىك كۈيىنى، خاس قانۇنىيىتىنى، كىتابخانىلارنىڭ بەدىئىي تۇيغۇسى، پىسخىك ھالىتى، ئېستېتىك ھەۋىسى بىلەن تەبىئىي رەۋىشتە بىرلەشتۇرۇۋەتكەن. «بىر ساپاق ئۈزۈم»، «قىزىل گۈل»، «ئۇلار نېمىشقا چاقىردى» قاتارلىق شېئىرلاردىنمۇ ئۆمەر غازى ئايتانىنىڭ شېئىرىيەت ئىجادىيىتىدىكى ماھارىتىگە، ئۇسلۇبىغا، تالانتىغا مۇناسىۋەتلىك يېڭى، ئىجادىي پىكىر، ھېسسىيات، تىل ئۆزگىچىلىكلىرىنى تاپقىلى بولىدۇ.

ئاتاقلىق ئالىملىقتىن ئاتاقلىق يازغۇچىلىققىچە

كۆكتىكى سان - ساناقسىز يۇلتۇزلارنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە نۇرلىنىپ كۆرۈنىدىغان چولپان يۇلتۇز بولغىنىغا ئوخشاش ھەرقايسى ئەل، ھەر قايسى مىللەتنىڭ ھەر بىر دەۋردە يېتىشىپ چىققان تۆھپىكارلىرى ئىچىدىمۇ ئۆزىگە خاس تالانت - بىلىم ماھارىتى بىلەن گەۋدىلىنىپ تۇرىدىغان بۆسۈش خاراكتېرلىك يېڭىلىق يارىتقان بىرسى بولىدۇ.

سۇلتان جانبولاتوف ئېلىمىز قازاقلىرىنىڭ بۈگۈنكى زامان مائارىپى ۋە ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتى مۇساپىسىدا يېڭى يول ئېچىپ كۆپ تەرەپلىمىلىك نەتىجىلىرى بىلەن ئوتتۇرىغا چىققان تۇنجى دوتسېنت، تۇنجى پروفېسسور، تۇنجى تەبىئىي پەندىن ئەدەبىي ئىجادىيەتكە قەدەم قويغۇچى، زامانىمىز قازاق ئەدەبىياتىدىكى تۇنجى فانتاستىك يازغۇچى، قازاق پروزا ئىجادىيىتىدىكى تۇنجى مىكرو ھېكايە يازغۇچىسى، تۇنجى قېتىم مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى ئاتا تارىخىمىزدىن تېما تاللاپ قەلەم تەۋرەتكۈچى، شۇنىڭدەك ئېلىمىز قازاق ئەدەبىياتى تارىخىدا تۇنجى رىلوگىيە يازغۇچىسى.

سۇلتاننىڭ ئۆز ئاتىسى رامازان، جانبولاتوف بولسا بوۋىسى. سۇلتان رامازان ئوغلى جانبولاتوف 1936 - يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭ تارباغاتاي ۋىلايىتىگە قاراشلىق چاغانتوقاي

ناھيىسىده ئاددي چارۋىچى ئائىلىسىده دۇنياغا كەلگەن. ئائىلىسى ۋىلايەت مەركىزى چۆچەك شەھىرىگە كۆچۈپ بارغاندىن كېيىن سۇلتان 1946 - يىلىدىن 1952 - يىلىغىچە چۆچەك شەھىرىدىكى بالتا بايىق مەكتىپىده يەنى ئۇيغۇر ئوغۇللار مەكتىپىده باشلانغۇچ، تولۇقسىز ئوتتۇرىنى ئەلا نەتىجىلەر بىلەن پۈتتۈرۈپ چۆچەك گېمنازىيىسى (ھازىرقى تارباغاتاي ۋىلايىتىگە بىۋاستە قاراشلىق 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ) ده بىر يىل ئوقۇتقۇچى بولىدۇ. ئاندىن ئۇرۇمچىگە بېرىپ 1953 - يىلىدىن 1956 - يىلىغىچە سابىق شىنجاڭ ئىنىستىتۇتىنىڭ فىزىكا فاكۇلتېتىدا ئوقۇپ ئوقۇشنى يۇقىرى نەتىجە بىلەن ئاخىرلاشتۇرۇپ فاكۇلتېتىنىڭ ئۆزىگە ئوقۇتقۇچى بولىدۇ. سۇلتان جانبولاتوف ئالىي مەكتەپ ئوقۇتۇش مۇنبىرىگە چىققاندىن كېيىن 1957 - يىلى جىلىن ئۇنىۋېرسىتېتى فىزىكا فاكۇلتېتىغا كىرىپ بىلىم ئاشۇرىدۇ. ئاندىن چاڭچۇن ئۇنىۋېرسىتېتىگە بېرىپ، يەنە ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرىدۇ. 1961 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئوقۇشنى غەلىبىلىك تاماملاپ رەسمىي ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرگەنلىك دىپلومىنى ئېلىپ خىزمەت ئورنىغا قايتىپ كېلىدۇ. ئۇ 1961 - يىلىدىن تارتىپ 1986 - يىلىغا قەدەر ئادەتتىكى ئوقۇتقۇچى، كافېدرا مۇدىرى، فاكۇلتېت مۇدىرى، ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۇستىگە ئېلىپ ئىشلىگەن؛ 1986 - يىلىدىن 1996 - يىلىغا قەدەر ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولۇپ ئىشلەپ پېنسىيىگە چىققان.

ئۇ ھازىر مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، مەملىكەتلىك مىللىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ چەت ئەلدىكى ئەزاسى.

دېمەك سۇلتان جانبولاتوفنىڭ باسقان مەنىلىك ھايات

مۇساپىسى، ئانا تەبىئەت ئاتا قىلغان ئالاھىده تالانتى، تىرىشچانلىق مېھنەتكەشلىك جاسارىتى، يېڭىلىققا ئىنتىلىش، ئېھتىياتچانلىق روھى ئۇنى ئۇنىۋېرسال بىلىملىك ئىنسان، يۇكسەك ئىقتىدارلىق ئالىم، ئاتاقلىق يازغۇچى، چېچەن پېداگوگ، چېۋەر جەمئىيەت ئەربابى قىلىپ يېتىشتۇردى.

سۇلتان جانبولاتوف ئىسمى - جىسمىغا مۇناسىپ ھالدا تەبىئىي پەن ۋە ئىجتىمائىي پەنگە ئائىت كەسىپي بىلىملەرنى ئەتراپلىق، مۇكەممەل ئىگىلەشته تۆۋەندىكى بىر قانچە سىناقلاردىن مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۆتكەن. بىرىنچى، ئۇ كۆڭۈل قويۇپ كۆپ تىللارنى بولۇپمۇ ئۆز مىللىتىنىڭ تىلىگە قوشۇمچە خەنزۇ، ئۇيغۇر تىللىرىنى پىششىق ئۆگەنگەن. شۇنى ئېيتىش كېرەككى: سۇلتان جانبولاتوف ئالىي مەكتەپ قۇچىقىدىكى ۋاقتىدا ئالىي دەرىجىلىك بىلىملەرنىڭ ھەممىسىنى خەنزۇ تىلىنىڭ يارىمى ئارقىلىق ئىگىلىگەن. ئەمدى ئالىي بىلىم يۇرتىدا ئۇستازلىق قىلىش جەريانىدا ستودېنتلارغا بىلىملەرنى ئۇيغۇر تىلى ئارقىلىق ئىگىلەتكەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىلمىي تەتقىقات، ئىجادىيەت پائالىيەتلىرىنى ئۆز ئانا تىلى يەنى قازاق تىلى ئارقىلىق ئېلىپ بارغان. بۇلاردىن باشقا س. جانبولاتوف رۇس، قىرغىز، ئۆزبېك تىللىرىنىمۇ ئۆگىنىپ بۇ تىللاردا بىۋاسىتە ماتېرىياللاردىنمۇ بىمالال پايدىلانغان. ئىككىنچى، كۆپ خىل ماتېرىياللاردىن مول، سەرخىل بىلىم خورىنى جۇغلاش ئارقىلىق ئۆزىنى تېخىمۇ قۇدرەت تاپقۇزغان. ئۈچىنچى، ۋاقىتنى، پۇرسەتنى قولدىن بەرمىگەن. س. جانبولاتوف ئالىي ئوقۇتۇش خىزمىتى بىلەن مەشغۇل بولغان دەسلەپكى مەزگىللەردە مەكتەپنىڭ ياش ئوقۇتقۇچىلارنى نۇقتىدا تۇرغۇزۇپ تەربىيىلەش، ئىچكىرىدىكى نۇقتىلىق ئالىي مەكتەپلەرگە بىلىم ئاشۇرۇشقا ئەۋەتىپ تەربىيىلەش، مەقسەتلىك، پىلانلىق ئېكسكۇرسىيە قىلدۇرۇش، تۇرلۇك

ئىلمىي پائالىيەتلەرگە قاتناشتۇرۇش قاتارلىق خىزمەتلىرىدە پۈرسەت چىقىپ قالغان ھامان س. جانبولاتوف ھازىر بولۇپ تۇردى. بۇ ھەقتە ئۇ: «شۇ چاغلاردا ئىچكىرىدىكى داڭلىق ئالىي مەكتەپلەرگە بېرىپ بىلىم ئاشۇرغانلىقىم، مەملىكەت ئىچىدە نۇرغۇن قېتىم، مەملىكەت سىرتىدا ئامېرىكا، ياپونىيە، قازاقىستان، ئۆزبېكىستان، قىرغىزىستان قاتارلىق دۆلەتلەردە ئېكسكۇرسىيەدە بولغانلىقىم ئۆمرۈمدىكى ئۇنتۇلغۇسىز ناھايىتى ئەھمىيەتلىك زور ئىشلاردۇر. ئۇلار مېنىڭ نەزەر دائىرەمنى كېڭەيتتى. ئىلگىرىلىگەنسېرى - ئىلگىرىلىشىمگە يول ئاچتى» دەيدۇ.

سۇلتان جانبولاتوف مائارىپچىلىق، ئۇستازلىق ھاياتىدا ئاجايىپ جاسارەتلىك روھىنى نامايەن قىلىپ 1977 - يىلى مارتتا قازاقچە يېڭى يېزىقتا: «يېرىم ئۆتكۈزگۈچ رادىئو» ناملىق ئىلمىي كىتابىنى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىدا نەشر قىلدۇرۇپ ئوقۇرمەنلىرى بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردى.

مەخسۇس تەبىئىي پەن ساھەسىدە ئېلىمىز قازاقلىرى مەدەنىيىتى تارىخىدا تۇنجى قېتىم يورۇقلۇققا چىققان بۇ كىتاب ئۇزۇن ئۆتمەي شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە «مۇنەۋۋەر پەن - تېخنىكا نەتىجىسى» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئۇچ يىل ئۆتكەندىن كېيىن س. جانبولاتوف قازاقچە «ئېلېكترونلۇق ھېسابلىغۇچلار» ناملىق ئىلمىي كىتابىنى نەشر قىلدۇردى.

كەسپىي بىلىملەر بىلەن ئۆزىنى تولۇق تۇيۇندۇرغان ھەم شۇ بىلىمنى ئېغىز ئارقىلىقمۇ، قەلەم ئارقىلىقمۇ ئىپادىلەش ئىقتىدارىغا ئىگە س. جانبولاتوف 1985 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى شىنجاڭ ئۇيغۇر، قازاق شۆبىسى تەرىپىدىن «ئېلېكترونلۇق ھېسابلىغۇچ ماشىنىلار»، «رادىئو قوبۇللىغۇچ ماگنىتفون»، «بېسىك تىلى» (باشقىلار بىلەن بىرلىشىپ يازغان) قاتارلىق ئۇچ ئىلمىي كىتابىنى ئوقۇرمەنلەرگە تەقدىم

قىلدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە «ئېلېكترونلۇق ھېسابلىغۇچ ماشىنىلار» ناملىق كىتابى مەملىكەتلىك ئىككىنچى نۆۋەتلىك مۇنەۋۋەر ئاممىباپ ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئۇ يۇقىرىدىكىلەردىن باشقا «ئېلېكترونىكسىيەدىن سوئال - جاۋابلار» قاتارلىق بىرمۇنچە كىتابلارنى خەنزۇتىلىدىن تەرجىمە قىلغان. س. جانبولاتوف ئەپەندى ئالىي بىلىم يۇرتىدا ئۆتكەن ھاياتىدا ئاساسەن فىزىكا ئوقۇتۇشى ھەم مۇشۇ ساھەدىكى مۇھىم يېڭى تېمىلار ئۈستىدە ئىلمىي تەتقىقات بىلەن نۇقتىلىق شۇغۇللىنىپ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 5 پارچە ئىلمىي كىتابنى نەشر قىلدۇردى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ جۇڭگو قازاقلىرىنىڭ بىر پۈتۈن مەدەنىيەت تارىخىدا تەبىئىي پەن تەتقىقاتىدا ئاق قېلىپ كەلگەن بوشلۇقنى تولتۇردى ھەم باشقىلارغا ئۈلگە كۆرسەتتى. س. جانبولاتوفنىڭ تەبىئىي پەن تەتقىقاتى ساھەسىدىكى ئەڭ چوڭ تەسىر قوزغىغان، ئەڭ كۆزگە كۆرىنەرلىك نەتىجىسى مىكرو ھېسابلاش ماشىنىلىرىنى ھەر خىل تىل - يېزىقتا ئىشلىتىش تەرتىپى ھەققىدىكى مول مەزمۇنلۇق يېڭى تەتقىقات مېۋىلىرى بولدى. ئۇنىڭ بۇ جەھەتتىكى دەسلەپكى نەتىجىلىرى 1980 - يىلى «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» نىڭ ئۇيغۇرچە سانلىرىدا ئېلان قىلغان بىر نەچچە پارچە ماقالىلىرىدا نامايان بولدى. ئۇ ئۆزى باش بولۇپ ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ قوللىشى ئارقىلىق ۋۇزۇڭيەن، ھۇشۇر ئىسلام قاتارلىق يولداشلاردىن تەركىب تاپقان ئىلمىي تەتقىقات گۇرۇپپىسىنى تەشكىللەپ ئىشنى رەسمىي باشلىۋەتكەن. 1986 - يىلىغا كەلگەندە ئۇلارنىڭ «كۆپ خىل يېزىقلارنى 113MDCLX7 مىكرو ھېسابلاش ماشىنىسىدا بىر تەرەپ قىلىش سىستېمىسى» دېگەن تېمىدىكى تەتقىقات نەتىجىسى ئاپتونوم رايوننىڭ «پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتى» غا مۇيەسسەر بولغان. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن شۇ يىلى مەركەز،

س. جانبولاتوف ئۆزى باش بولۇپ تەشكىللەپ ۋۇجۇدقا چىقارغان ۋە يېتەكلىگەن بۇ ئىلمىي تەنقىقات گۇرۇپپىسىغا مەخسۇس ماگىستىر تەربىيىلەش هوقۇقىنى بەرگەن ئىدى. ئەمما، ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىپ چېچەكلەپ مېۋە بەرگەن مۇقەددەس خىزمەت ئورنى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىن ئايرىلىپ خىزمەت ئېھتىياجى، يۇقىرى دەرىجىلىك هۆكۈمەتنىڭ قارارى بويىچە ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ كومىتېتىگە يۆتكىلىپ كېلىپ مۇئاۋىن مۇدىرلىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغاندىن كېيىن خۇددى بىر قۇتۇپتىن ئىككىنچى بىر قۇتۇپقا ئۆتكەندەك ئالمىلىقتىن يازغۇچىلىققا قەدەم تاشلىدى.

س. جانبولاتوف تەبئىي پەن تەتقىقاتىدىن ئىجتىمائىي پەن ساهەسىگە - بەدئىي ئىجادىيەت مەيدانىغا كىردى. كىرگەندىمۇ باشقىلارنىڭ دىققىتىنى كۆچلۈك قوزغاپ مۇستەهكەم ئاساس، پۇختا تەييارلىق بىلەن كىردى.

ئەلۋەتتە تەييارلىقسىز جەڭ مەيدانىغا كىرىشكە بولمايدۇ. تەييارلىق بولغان تەقدىردىمۇ چوقۇم غەلىبە قىلىمەن، دەپ هۆكۈم قىلغىلى بولمايدۇ. شۇڭا جەڭدە غەلىبە قىلىشتا جەزمەن پۇختا، كۈچلۈك تەييارلىق بولۇشى كېرەك. سۇلتان جانبولاتوف ئەدەبىيات ساهەسىگە ئەنە شۇنداق كۈچلۈك، پۇختا تەييارلىق بىلەن كىرگەن. دېگەندەك ئۇ يازغۇچىلىقتا هەقىقەتەن بوش كەلمىدى. ئۇ يۇقىرى بەدئىي سەۋىيىدىكى رومانلارنى كەينى - كەينىدىن ئېلان قىلىپ جامائەتكە تونۇلدى. فىزىكا ئالىمى، پروفېسسور، يازغۇچى سۇلتان جانبولاتوف ئەدەبىي ئىجادىيەت مەيدانىغا تاسادىپىي كىرىپ قالغان ئەمەس. ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت پائالىيىتى بۇنىڭدىن 40 يىل ئىلگىرى «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان «دومبىرا فىزىكىسى» ناملىق ئىلمىي ئوچېركى بىلەن باشلانغان. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن سۇلتان جانبولاتوف فانتازىيىلىك هېكايىلەرنى يېزىش بىلەن شۇغۇللىنىپ

ئاخىرى ئوقۇرمەنلەرگە، جامائەتچىلىككە تونۇلغان بىردىنبىر فانتازىيىلىك يازغۇچى بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ «ئەرۋاهلار ئارىسىدا»، «ياشلىق»، «تۇمار»، «نومۇسچىلار يېزىسى»، «ئەۋلادلار ئارىسىدا» قاتارلىق بىر يۇرۇش ئىلمىي فانتازىيىلىك هېكايىلىرى ئۆز ۋاقتىدا ئوقۇرمەنلەرنىڭ هەم ئەدەبىي ئوبزورچىلارنىڭ يۇقىرى باهاسىغا ئېرىشكەن. شۇنداقلا جەمئىيەتتە زور تەسىر پەيدا قىلغان. بۇلاردىن باشقا «خاس ساقچىلار» ناملىق تۇنجى هېكايىلەر توپلىمى 1985 - يىلى بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. ئارىدىن ئون يىل ئۆتكەندىن كېيىن يەنى 1995 - يىلى مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن سۇلتان جانبولاتوفنىڭ «ئوچېركلار، مىكرو هېكايىلەر، شېئىرلار» ناملىق كىتابى نەشر قىلىنىپ ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشتى. مۇئەييەنلەشتۇرۇشكە بولىدۇكى، يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىككى توپلام، بەدئىي ئەدەبىياتنىڭ مۇنبەت ئېتىزىغا فانتازىيىلىك هېكايىلەر بىلەن مىكرو هېكايىلەرنىڭ ئۇرۇقىنى چاچتى هەم سۇلتان جانبولاتوف قەلىمى ئاستىدا فانتازىيىلىك هېكايىلەر بىلەن مىكرو هېكايە ئىجادىيىتىنىڭ يولى ئېچىلىپ ياخشى ئۇلگە تىكلەندى.

شەك - شۇبهىسىزكى، ئىلمىي فانتازىيىلىك هېكايىلەر، زامانىۋى ۋە ئالەملىك ئىلىم - پەن تەرەققىياتىنىڭ زامانىمىزدىكى تەرەققىي قىلىۋاتقان بەدئىي ئەدەبىياتتىكى ئىنكاسىنىڭ مەهسۇلىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇۋەپپەقىيەتلىك چىققان ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ مەيدانىغا كەلگەنلىكىگە چىن قەلبىمىزدىن بارىكاللا ئېيتماي تۇرالمايمىز.

سۇلتان جانبولاتوفنىڭ «ئەرۋاهلار ئارىسىدا»، «ئەۋلادلار ئارىسىدا» ناملىق ئىككى پارچە نىسبەتەن چوڭراق هەجمىدىكى ئىلمىي فانتازىيىلىك هېكايىلىرى هەقىقەتەن ياخشى يېزىلغان. بۇ ئىككى پارچە هېكايە هەرقانداق ئادەمنى، تاريختا ئۆتكەن

ئۇلۇغۋار ئىشلار ھەققىدە، كىچىك‌تىكى ئىشلار ھەققىدە چوڭقۇر ئويلىنىشقا، تەپسىلىي مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشكە مەجبۇرلايدۇ.

گەرچە ھەر ئىككى ھېكايە ئاجايىپ باي تەسەۋۋۇرغا تايىنىپ يېزىلغان بولسىمۇ بۇ ئەسەرلەردىكى ۋەقە، تەپسىلاتلار ئۆتكەن رېئاللىقتا بولغان، كەلگۈسى رېئاللىقتا بولۇشقا تېگىشلىك ھەم بولۇش ئېھتىماللىقى بار ھەقىقىي نۇقتىنىزەر بىلەن تويۇندۇرۇلغانلىقى تۈپەيلىدىن قۇيۇق ئىلمىي فانتازىيىلىك تۈسكە كىرىپ تولىمۇ تەسىرلىك يېزىلغان. مەسىلەن:

ئىلمىي فانتازىيىلىك ھېكايە «ئەرۋاھلار ئارىسىدا» دە خىيال قۇشنىڭ قانىتلاندۇرۇپ لوگىكىلىق تەپەككۇرنى ئوبرازلىق تەپەككۇر بىلەن ئەستەرلەپ پىكىر يۈرگۈزۈپ، تارىخ ھەققىدە، تارىختا ئۆتكەن ئاتا - بوۋىلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشكە، ئۇلارنىڭ ئىلمىي پائالىيەتلىرىنى تەسەۋۋۇر قىلىشقا يول ئاچىدۇ. بۇنىڭ بىلەن تارىخنى تونۇش، تارىخىي رېئاللىقنى چۈشىنىشتىمۇ ئىلىم - پەننىڭ قۇدرىتىگە تايىنىشنىڭ زۆرۈرلىكىنى، ھەرگىز خۇراپىيلارچە قاراش بىلەن قارىغۇلارچە ئىش كۆرۈشكە بولمايدىغانلىقى ھەققىدىكى ئىلمىي تەسەۋۋۇرنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ.

بىز بۇ ئىلمىي فانتاستىك ھېكايە ئىچىدە ئىلمىي تەسەۋۋۇر كۈچى بىلەن جۇلالاندۇرۇلغان بىباھا كەڭ تارىخ ياتقانلىقىنى ھېس قىلىمىز. شۇنىڭدەك ھېكايىنى ئوقۇغان چېغىمىزدا ئۆزىمىزنى خۇددى شۇ تارىختا ئۆتكەن ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئەرۋاھلىرى ئارىسىدا يۈرگەندەك سېزىمىز.

«ئەرۋاھلار ئارىسىدا» ناملىق ھېكايىدە باشتا دېگەنلىرىمىزدىن بۆلەك، يازغۇچى ئەسەردە زامانىمىزدىكى پەن - تېخنىكىنىڭ كىيىنكى مۇۋەپپەقىيەتلىرى بىلەن، ئىلمىنىڭ يېڭىلىقلىرىغا نەزەر تاشلاش ئارقىلىق ئەۋلادلارنىڭ ئىجاتچانلىق روھىنى فانتاستىكىلىق ئىپادىلەش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ بەدىئىي

يۇكسەكلىك دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ گەۋدىلەندۈرىدۇ.

«ئەۋلادلار ئارىسىدا» ناملىق فانتاستىك ھېكايىگە كەلسەك ئۇنىڭدا يازغۇچى تەسەۋۋۇرنى قانىتلاندۇرۇپ، ئاجايىپ ئىلىم - پەن يېڭىلىقلىرى بىلەن جەۋلان قىلىدىغان كەلگۈسى دۇنيادا ئىلىم - پەن كۈچىگە تايىنىپ تىرىكچىلىك قىلغان ئاڭلىق، ئىجاتچان ئەۋلادلار پائالىيىتىنى ئوبرازلاشتۇرۇپ تەسۋىرلىدى. نەتىجىدە س. جانبولاتوف باي فانتاستىك تەسەۋۋۇرغا تايىنىپ ئوقۇرمەنلەرنى كەلگۈسىدە بارلىققا كېلىدىغان ئىلىم - پەن ئىگىلىرى بىلەن ئاتاقلىق ئالىملار بىلەن ئۇچراشتۇرىدۇ.

پروفېسسور، يېتۈك فانتاستىك يازغۇچى سۇلتان جانبولاتوف 1994 - يىلىدىن 2001 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا «ئىلى خەلق نەشرىياتى»، ئاساسلىقى «بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى» تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان، بۇنىڭدىن 2200 يىل ئىلگىرىكى ئۇيسۇن دۆلىتىنى ئىلگىرى - كېيىن باشقۇرغان ئۇچ ئەۋلاد كىشىلىرىنىڭ ھاكىمىيەت تۈتۇش جەريانى خېلى تەپسىلىي تەسۋىرلەنگەن، يۇكسەك مەزمۇن كەڭلىكى بىلەن مۇكەممەل زىچ قۇرۇلمىغا ئىگە «ئېلجاۋكۇنبېي»، «سەنچوراكۇنبېي»، «ئوڭغاي كۇنبېي» قاتارلىق بىر مىليون خەتتىن ئارتۇق كېلىدىغان «ئۇيسۇن ھېكايەتلىرى» ناملىق تېرىلوگىيىسى سۆيۈملۈك ئوقۇرمەنلىرى بىلەن يۈز كۆرۈشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئېلىمىز قازاقلىرى ئەدەبىي ئىجادىيىتىدە سۈپەت ۋە بەدئىي سەۋىيە جەھەتتە دۇنياغا يۈزلىنىشتەك بۆسۈش ۋەزىيىتىنى بارلىققا كەلتۈردى. شۇنداقلا ھازىرقى رومانچىلىق ئىجادىيىتىمىزگە قويۇلىدىغان تەلەپنى ۋە ئۆلچەمنى يۇقىرىلىتىۋەتتى. يەنە بىر تەرەپتىن «ئۇيسۇن ھېكايەتلىرى» تېرىلوگىيىسىنىڭ بىرىنچى قىسمىنى تەشكىل قىلغان «ئېلجاۋ كۇنبېي» رومانى 1995 - يىلى مەملىكەتلىك ئىككىنچى نۆۋەتلىك مۇنەۋۋەر كىتاب مۇكاپاتىغا، يەنە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى

بويىچه پروزا ژانىرىدا يېزىلغان مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. بۇ رومان 2000 - يىلى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە «ئانا يۇرت» نەشرىياتىدا سلاۋيان يېزىقىدا نەشر قىلىنغان. 2001 - يىلى ئېلىمىزدە خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتىدا نەشر قىلىندى. بۇ رومان ھەققىدە مەملىكەت سىرتىدا قازاقستان ئوبزورچىلىرى بىلەن تەنقىداتچىلىرى ئالتە پارچە ئىلمىي تەنقىدات ماقالىلىرىنى يېزىپ ئېلان قىلغان. مەملىكىتىمىزدە خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز تىللىرىدا 12 پارچە ماقالە ئېلان قىلىنغان.

راستىنى ئېيتقاندا مۇشۇنداق زور تەسىر قوزغىغان، يۇقىرى ھەم كۆپ باھالارغا ئېرىشكەن ئەدەبىي ئەسەرلەر مەدەنىيەت تارىخىمىزدا ناھايىتى كەم ئۇچرايدۇ. مەن ئويلايمەنكى، «ئېلچاۋ كۇنبېي» رومانى يالغۇز ئېلىمىز قازاق ئەدەبىياتىدىلا ئەمەس، بىر پۈتۈن جۇڭگو ئەدەبىياتىدىمۇ زور تەسىر قوزغىغان نادىر ئەسەرلەرنىڭ بىرى بولسا كېرەك. ئۇنىڭدا قەدىمكى دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولغان ئۇيسۇن ئېلىنىڭ تۇنجى ئەۋلاد دۆلەت قۇرغۇچى داھىيسى ئېلچاۋ كۇنبېينىڭ ئاجايىپ - غارايىپ ئەپسانىۋى رېئاللىق شارائىتىدا ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانى قىزىقارلىق ھېكايە قىلىنىدۇ. ئەسەردە ئەڭ مۇھىمى، ئەڭ گەۋدىلىك بولغىنى ئۇنىڭ تولىمۇ ئەقىللىق، بىلىملىك، تەدبىرلىك، چېچەن ۋە چېۋەر زات سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئىچكى جەھەتتە خەلقنى زىچ ئۇيۇشتۇرۇپ ئۇلارنىڭ جاسارىتىنى ئاشۇرۇپ، تاشقى جەھەتتە خەن ئېلى بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ ئىناق دوستلۇق ئورنىتىش ئارقىلىق تاشقى تاجاۋۇزچى كۈچلەرگە تاقابىل تۇرۇپ زەربە بەرگەنلىكى ھەم مەغلۇپ قىلغانلىقى، ئېلچاۋ كۇنبېيدىن ئىبارەت بۇ زاتنىڭ ھاكىمىيىتىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەپ، دۆلەتنى گۈللەندۇرۇش، كۈچەيتىش، ئىگىلىكنى راۋاجلاندۇرۇپ خەلقنى رونىق تاپقۇزۇش جەھەتتىكى

ئۇلۇغۋار ئىشلىرى تەپسىلىي بايان قىلىنغان. «ئۇيسۇن ھېكايەتلىرى» نىڭ ئىككىنچى قىسمى «سەنچورا كۇنبېي» دە يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا قەدىمىي دۆلەت ئۇيسۇن ئېلىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى، كونكرېتلاشتۇرۇپ ئېيتقاندا قوشنا ئەللەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرى، ئوتتۇرا ئاسىيادا تۇنجان ئورنى، ئۆرپ - ئادەتلىرى، ئىقتىسادىي، مەدەنىيىتى قاتارلىقلار بەدىئىي ئۇسۇلدا گەۋدىلەندۇرۇلۇپ ئەكس ئەتتۇرۇلگەن. ئەسەرنىڭ باش قەھرىمانى ئېلچاۋ كۇنبېينىڭ نەۋرىسى سەنچورا كۇنبېي ئوبرازى خېلى مۇكەممەل، خېلى ئەتراپلىق يارىتىلغان.

سەنچورا كۇنبېي ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن مەزگىلدە خەلق ئاساسەن تىنچ - خاتىرجەم شارائىتتا تۇرمۇش كەچۈرىدۇ. ئۇيسۇن ئېلى بىلەن خەن ئېلى ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق قۇدا - باجىلىق مۇناسىۋەتلىرى توختاپ قالماي ئۆزلۇكسىز داۋاملىشىدۇ. ئۆزئارا بېرىش - كېلىش ئىشلىرى بارغانسېرى قويۇقلىشىدۇ. لېكىن ئۇ ھاكىمىيەت باشقۇرۇش ۋاقتىنىڭ قىسقىلىقىدىن ئاران ئون يىل ھاكىمىيەت بېشىدا ئولتۇرىدۇ.

«ئۇيسۇن ھېكايەتلىرى» نىڭ ئۈچىنچى قىسمى «ئوڭغاي كۇنبېي» گە كەلسەك بۇ ئەسەردە يەنىلا ئېلچاۋ كۇنبېينىڭ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈپ خەلقنى بېيىتىپ ئۇيسۇن دۆلىتى بىلەن خەن ئېلىنىڭ دوستلۇق مۇناسىۋىتىنى كۈچەيتكەنلىكى، ئىچكى - تاشقى ئۇرۇشلار، ئۇيسۇن دۆلىتىنىڭ پارچىلىنىشقا قاراپ يۈزلەنگەنلىكى ۋە باشقىلار تەسۋىرلىنىدۇ.

ئومۇمەن، قازاق ئەدەبىياتىدا تارىخىي تېرىلوگىيىنى دۇنياغا كۆز ئاچتۇرغان بۇ ئۇچ كىتاب، مەشھۇر ئۇچ تارىخىي شەخسنى ئۆزىگە باش قەھرىمان قىلغان بۇ تومۇرداش ئۇچ رومان، بىر - بىرىدىن روشەن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ئۇسلۇبلاردا ئىجاد قىلىنغان. شۇنداقلا تۇركىي تىلداش خەلقلەرنىڭ ئورتاقلىقىنى ئۆزىدە مۇجەسسەملىگەن، ئۇيسۇندىن ئىبارەت قەدىمىي دۆلەتلەرنىڭ 150

يىللىق تارىخىنى، دۆلەت قۇرۇلمىسىنى، ئەسكىرىي ئىشلىرىنى، شۇ مەزگىلدىكى ئىچكى - تاشقى مۇناسىۋەتلىرى، تىركىشىش، كۈرەشلەرنى تارىخىي چىنلىق ئاساسىدا توغرا ئىپادىلىگەن.

بۇ ئەسەردىكى تارىخىي چىنلىقنى يازغۇچى «خەنئامە» بىلەن «تارىخىي خاتىرىلەر» دىن، «دىۋان لۇغەت تۈرك» بىلەن «قۇتادغۇبىلىك» تىن تاپقان. شۇنىڭ بىلەن تېرىلوگىيىنىڭ چىنلىقىنى تېخىمۇ پۇختىلاش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشكەن. سۇلتان جانبولاتوف ئەدەبىياتنى، ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى پىششىق چۈشىنىدىغان، ئۇنى پۇختا ئىگىلىگەن، ئەدەبىياتنىڭ ھەممە ژانىرلىرى بويىچە قەلەم تەۋرەتكەن ئۇنىۋېرسال ئىجادكار. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىجادىي ھاياتىدا پۈتۈنلەي پروزىچىلىق بىلەن ئۆتمىگەن. سۇلتان جانبولاتوفنىڭ ئەدەبىياتنىڭ باشقا ژانىرلىرى كوچىسىغىمۇ كىرگەن تەرەپلىرىنىمۇ ئوچرىتىمىز. مەسىلەن، ئۇ ئارىلاپ - ئارىلاپ «ئوقۇغۇچىلىرىمغا»، «ئاكامغا»، «مۇئەللىملىك قىلىۋېرىمەن»، «ئائىلە بەختى»، «پەم»، «يەتتە قاتلام» دېگەنلەرگە ئوخشاش نۇرغۇن شېئىرلارنىمۇ يېزىپ كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردى. ئۇنىڭ يېقىنقى يىللاردا يازغان «جەڭچى ناخشىسى» ناملىق سىناريىسى سۈرەتكە ئېلىنىپ ئالدى بىلەن ئاپتونوم رايون دائىرىسىدە، ئاندىن مەملىكەت ۋە دۇنيا سەھنىلىرىدە قويۇلۇپ يۇقىرى باھالارغا، تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى. بۇ يازغۇچىغا زور شۆھرەت، شان - شەرەپ ئېلىپ كەلدى.

سۇلتان جانبولاتوف بەدىئىي ئەسەرلىرىدىن تۆۋەندىكىدەك ئاساسلىق ئۆزگىچىلىكلەرنى بايقاشقا بولىدۇ.

1. سۇلتان جانبولاتوف ئەسەرلىرىدە يارقىن رېئال فانتازىيىلىك ئامىللار، رومانتىكىلىق ساداسالماقلىق ئورۇندا تۇرىدۇ.

2. سۇلتان جانبولاتوفنىڭ ئىجادىيەت مېۋىلىرى مۇستەھكەم ئىلمىي ئاساسقا ئىگە بولۇپ مەنىسى چوڭقۇر، ئوبرازلىق ئىپادىلىنىپ تۇرىدۇ.

3. سۇلتان جانبولاتوفنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ بەدىئىي سەۋىيىسى يۇقىرى بولۇپ، ئۇ زامانىمىز قازاق ئەدەبىياتىنى تەرەققىياتىنىڭ يېڭى ئۆرلەش پەللىسىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ.

4. سۇلتان جانبولاتوف ئەسەرلىرى تىلى جانلىق، ھېسسىياتلىق.

ئۇلۇغ گورکىينىڭ «ئەدەبىياتچى بولغان ئادەم ھەممىنى ئۆگىنىش كېرەك» دېگىنىدەك، سۇلتان جانبولاتوفمۇ چامىسى يەتكەن بىلىملەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆگىنىشكە ئۇزلۇكسىز تۇرىدە ئۇرۇنۇپ كەلدى. ئۇ، تا ھازىرغىچە ئۆگىنىش، ئىجاد قىلىشنى، تەتقىق قىلىشنى توختىتىپ قويغىنى يوق.

«ئارىلىقتا قېپقالغان مائارىپ تارىخىمىز ھەققىدە»، «ئۇستازدىن نەپ ئالالمىغان مىللەت ھامان زىيان تارتىدۇ»، «مائارىپ ئىشلىرىمىزنىڭ تۈنۈگۈنى بىلەن بۈگۈنى»، «پاكىتلارنى سانلىق مەلۇماتلار سۆزلەيدۇ» قاتارلىقلار ئەمەلىي ۋە ئىلمىي ئاساسى، نەزەرىيىۋى ئاساسى كۈچلۈك، كىشىنى چوڭقۇر ئويغا سالىدىغان ماقالىلەردۇر. ئۇ خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاق تىللىرىدا 20 پارچىدىن ئارتۇق مائارىپ ئىشلىرىغا ئائىت ئىلمىي ماقالىلەرنى ئېلان قىلغان. يەنە «تەپەككۇر، تىل ۋە سۆز ھەققىدە ئازراق گەپ»، «قوش تىللىق مائارىپ ھەققىدە ئويلىغانلىرىم»، «فونېتىكا ھەققىدىكى كۆز قاراشلىرىم»، «دەۋرىمىز ئەۋلادلىرىغا تىل ئۆگىنىش ھەققىدە قويغان ۋەزىپىلەر» قاتارلىق، مەخسۇس تىل ھەققىدە 30 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلدى. بۇلاردىن باشقا سۇلتان جانبولاتوفنىڭ «قورقۇت ئاتا كىتابى ھەققىدە ئازراق سۆز»، «يۇز يىلدىن كېيىن قايتا تىرىلىش»، «تارىخىي رومان ئىجادىيىتى ھەققىدە ئويلىغانلىرىم» قاتارلىق ئوقۇرمەنلەر ئىچىدە زور تەسىر قوزغاپ يېتەكچىلىك رول ئوينىغان ماقالىلىرىمۇ بار.

دېمەك، بۇيۇك ئالىم، ئاتاقلىق پروفېسسور يازغۇچىمىزنىڭ ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكى تەتقىقاتلىرىمۇ چوڭ ھەجىملىك ئىككى توپلام قىلىنىپ نەشر قىلىنىش ئارقىلىق ئوقۇرمەنلەرنىڭ قولىغا ئۆتتى.

سۇلتان جانبولاتوفنىڭ تەبئىي پەنلەر تەتقىقاتى، ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى، ئەدەبىي ئىجادىيەتتىن ئىبارەت ئۇچ ساھەنى بويلاپ ئەمگەك قىلىپ چىقارغان ئىلمىي تەتقىقات، ئەدەبىي كىتابلىرى ھازىر 16 پارچىغا يەتتى.

خەلق ئىزدىنىش روھىغا باي، جاپاكەش، تولىمۇ تىرىشچان ھارماس تۇلپار بۇ ئوغلانىنى چىن دىلىدىن ئالقىشلايدۇ.

ئەدەبىي مۇنبەر، مەنىلىك رەقەملەر

بىرەر مىللەتنىڭ ئۆز ئانا تىلىدا نەشر قىلىنىدىغان ئەدەبىي كىتاب، ئەدەبىي ژۇرناللار شۇ مىللەت ئەدەبىياتى تەرەققىياتىنىڭ قانداقلىقىنى كۆرسىتىدىغان مۇھىم پاكىتتۇر. مەتبۇئاتسىز ئەدەبىياتنىڭ تەرققىي قىلىشى مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا مەتبۇئاتچىلىق تەرەققىياتى — پەن ـ مەدەنىيەت تەرەققىياتى، ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەرەققىياتى دېمەكتۇر.

ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ باشقا ئوبلاست، ژىلايەتلىرىگە ئوخشاشلا قەشقەر رايونىنىڭ يېقىنقى يىللاردىن بۇيانقى ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرىنىڭ گۈللىنىشى، ئەلۋەتتە «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ بېسىپ ئۆتكەن يېگىرمە يىللىق شانلىق مۇساپىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئۇ ئۆزىنىڭ مۇشۇنداق بىر ئىللىق باھارى قويىنىدا رەڭگا ـ رەڭ گۈل ـ چېچەكلەر بىلەن بېزەلگەن، دەۋرىمىزنىڭ ئاساسىي ئېقىمى كۈيلەنگەن، ئىجتىمائىي رېئاللىقنىڭ بەدىئىي كارتىنىسى جۇلالاندۇرۇلۇپ سىزىلغان يۇزىنچى سانىنى كەڭ كىتابخانىلار بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردى. بۇ رەقەملەرنى ساناپ بېرىش ناھايىتى ئاسان. ئەمما ئۇنىڭ ھەر بىر سانىغا سىڭگەن مەزمۇننى، تەھرىرلەر بىلەن ئاپتورلارنىڭ ھەر بىر بېتى ئۈچۈن تۆككەن قان ـ تەرنىڭ قىممىتىنى شەرھلەپ چىقىش، خۇلاسىلاپ بېرىش ئۇنچىلا ئوڭايغا توختىمىسا كېرەك. مانا بۇ «1» بىلەن «00» دىن تەركىب تاپقان رەقەملەر تىزمىسى

بىر - بىرىنى قوغلىشىپ ئۆتكەن ئاشۇ خاسىيەتلىك يىللار، ئاشۇ مەنىلىك ئاي، كۈنلەردە تىرىشچان ئىجادكارلىرىمىز ۋە تەلەپچان باغۋەن - تەھرىرلىرىمىزنىڭ جاپالىق ئەجرى، بەدىئىي ماھارەت كۈچى، مول، ماھىيەتلىك تۈرمۇش مەزمۇنلىرى جۈغلانمىسىدىن ھاسىل بولغان «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ يۈز سانىدۇر.

مەن ئاددىي بىر ئاپتور ۋە بەدىئىي زوقلانغۇچى بولۇش سۈپىتىم بىلەن كەڭ كىتابخانلار جامائەتچىلىكى قاتارىدا يىگىرمە يىل مابەينىدە «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ ھەر قېتىم چىققان يېڭى سانلىرىنى دېگۈدەك قالدۇرماي ئوقۇپ، ئۇنى ئۆز ھاياتىمدا كەم بولسا بولمايدىغان مەنىۋى مۇلۇك، بەدىئىي ئوزۇق قىلىپ ساقلاپ كەلدىم، شۇنداقلا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا قەدەم قويۇپ تەتقىقات ۋە ئەدەبىي ئوبزورچىلىق ئىشىمنى باشلىغان چېغىمدا «تارىم» ژۇرنىلىدىن قالسا دەسلەپ قولۇمغا ئېلىپ ئىشتىياق بىلەن ئوقۇغان ئەدەبىي ژۇرنىلىم «قەشقەر ئەدەبىياتى» بولدى. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۇستىدە ئىزدىنىشكە كىرىشىپ يازغان بىرىنچى ماقالەم مۇشۇ ژۇرنالدا بېسىلدى. شۇنىڭدىن باشلاپ «قەشقەر ئەدەبىياتى» قەشقەر رايونىدىكى كونا - يېڭى قەلەمكەشلەرنىڭ بەدىئىي ماھارەت كۆرسىتىش زېمىنى، ئىجادىيەت مۇنبىرىگە ئايلانغىنىغا ئوخشاش، بۇ ژۇرنال مېنىڭمۇ ياخشى بەدىئىي دەرسخانام، ئەڭ يېقىن دوستۇم، بەدىئىي دەسمايە تېپىش مەنبەئىم، ئىقتىدارىمنى نامايان قىلىش مەيدانىم بولۇپ قالدى. چۈنكى مېنىڭ كۆپ ساندىكى ماقالىلىرىم «قەشقەر ئەدەبىياتى» دا ئېلان قىلىندى. مەن ئىلمىي تەتقىقات، ئەدەبىي ئوبزورچىلىق پائالىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىش داۋامىدا بۇ ژۇرنالدا بېسىلغان ئەسەرلەرنى دائىملىق ئوقۇپ، مۇلاھىزە قىلىپلا قالماستىن، ژۇرنال خادىملىرى بىلەنمۇ يېقىن، يار - يۆلەكتە بولۇپ ئۆتتۇم. شۇڭا ژۇرنالنىڭ تەرەققىيات قەدىمى ماڭا

نىسبەتەن ناھايىتى ئېنىق، بەش قولدەك بەلگىلىك بولۇپ كەلدى.

«قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ دۇنياغا كېلىپ، قول بىلەن يېزىلىپ، شاپىگرافتا كۆپەيتىلگەن تۇنجى سانى 1971 - يىلى خەلق ئاممىسى بىلەن يۈز كۆرۈشتى. زۇلمەتلىك يىللارنىڭ كەلتۈرۈپ چىقارغان ئېغىر بۇزغۇنچىلىقى نەتىجىسىدە مەنىۋى بايلىقتىن، بەدىئىي زوقلىنىشتىن مەھرۇم قېلىپ، قاغجىراپ كەتكەن خەلقىمىز بۇ ژۇرنالنى خۇشاللىق بىلەن قوللىرىغا ئېلىپ كۆزلىرىگە سۈرتكۈدەك بولدى. گەرچە ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەر شۇ دەۋردە ئوتتۇرىغا چىققان سىياسىي شۇئارلار مەزمۇننىڭ تەلىپى، قېلىپى بويىچە يېزىلغان بولسىمۇ، سەنئەت خۇمار خەلقىمىزنىڭ قىزىققىنى باشقا ئەمەس «قەشقەر ئەدەبىياتى» دەپ ئاتالغان بۇ ژۇرنالنىڭ مۇقەددەس نامى ھەمدە ئۆزلىرى چىن دىلىدىن سۆيۈنۈپ ئوقۇيدىغان ياخشى ئەسەرلەر بۇنىڭدىن كېيىنكى مەزگىللەردە ئىجاد قىلىنارمۇ، بۇنداق ئەسەرلەرنى بەس - بەس بىلەن تالىشىپ ئوقۇيدىغان كۈنلەر كېلەرمۇ؟ دېگەندىن ئىبارەت ئىدى. 1975 - يىلىغا قەدەم قويغاندا، ژۇرنال قولدا كۆچۈرۈلۈپ تارقىتىلىشتىن يېڭى يېزىقتا، مىخ مەتبەئەدە نەشر قىلىنىشقا كۆچتى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنىپ زامانىنىڭ ئۆز ئەسلىگە كېلىشىگە ئەگىشىپ، ئەدەبىيات - سەنئەت سېپىمۇ ئوڭۇشلىشىقا باشلىدى. تارىخ چاقى يەنە ئۆز ئوقىدا چۆرگىلىدى. ناھايىتى نامرات ھالدا بەدىئىي ئەدەبىيات دۇنياسىغا كىرگەن «قەشقەر ئەدەبىياتى» مۇ رەسمىي ئەدەبىي ژۇرنال شەكلىگە كىردى، ھەجىمىمۇ چوڭىيىشقا باشلاپ، دەسلەپكى ئەللىك بەتتىن يەتمىش سەككىز بەتكە يەتتى.

1979 - يىلىنىڭ كىرىشى بىلەن بۇ ژۇرنال كونا يېزىقتا نەشر قىلىندى. بەت سانى يەتمىش سەككىز بەتتىن بىر يۈز ئون

ئىككىگە كۆپەيدى. مەزمۇن، شەكىل جەھەتلەردە بارغانسېرى ئۇلغىيىپ بېيىشقا، يېڭىلىنىشقا، كېڭىيىشكە قاراپ يۈزلەندى. ژۇرنالنىڭ سۈپىتىمۇ ياخشىلاندى. ژۇرنالغا بېرىلگەن ئەسەرلەرنىڭ بەدئىي سەۋىيىسىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. بولۇپمۇ ئۆزىگە خاس مىللىي ئالاھىدىلىكى ۋە يەرلىك ئالاھىدىلىكى ئارقىلىق ئەدەبىيات - سەنئەت بېغىدا چېچەكلەپ مېۋە بېرىپ كىشىلەرنى جەلب قىلىشقا باشلىدى. بۇ ھال يۇقىرى دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىكى رەھبەرلىرى خادىملار ئارىسىدىمۇ، تۆۋەندە كىتابخانلار جامائەتچىلىكى ئارىسىدىمۇ، قەشقەر رايونىمىز ھەتتا ئاپتونوم رايونىمىز، دائىرىسىدىكى كەڭ ئەدەبىيات - سەنئەت خادىملىرى ئىچىدىمۇ خېلى زور تەسىر قوزغىدى.

1981 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى مەخسۇس ھۆججەت چۈشۈرۈپ «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنى مەملىكەت ئىچىگە ئوچۇق - ئاشكارا تارقىتىشنى تەستىقلىدى.

1984 - يىلغا كەلگەندە ژۇرنالنىڭ باشقۇرۇش تۈزۈمى، تەھرىر ھەيئىتى بىرەڭ تەرتىپكە سېلىنىپ، خادىملارنىڭ شتاتى، بېرىلىدىغان خىراجەت رەسمىي بەلگىلىنىپ، ژۇرنالنىڭ داۋاملىق چىقىرىلىشى تولۇق قانۇنلاشتۇرۇلدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى يەنمۇ كېڭىيىپ ۋە مۇكەممەللىشىپ، پەسىللىك ژۇرنالدىن قوش ئايلىق ژۇرنالغا ئۆزگەردى، بەت سانى بىر يۈز يىگىرمە سەككىزگە يەتتى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاپتونوم رايونىمىز ئىچىدە چىقىۋاتقان ژۇرناللار ئىچىدە مۇشتىرى سانى جەھەتتىن سېلىشتۇرغاندا «تارىم» ژۇرنىلىدىن قالسا خېلى تەسىرلىك ۋە خېرىدارلىق ئەدەبىي ژۇرنالغا ئايلاندى.

قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتى ۋە مەمۇرىي مەھكىمە رەھبەرلىكى «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ بۈگۈنكى

دەۋرىدىكى رولى ۋە كەلگۈسى تەرەققىيات ئىستىقبالىغا نىسبەتەن ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ، ئۇنىڭ تەسىرىنى تېخىمۇ ئۆستۈرۈش ئۈچۈن مادىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن ساغلام باشقۇرۇلۇشنى تولۇق كاپالەتلەندۈردى. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا يەنە «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ ئاممىۋى خاراكتېرىنى، خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش، سوتسىيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلىش يۆنىلىشىدە، تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇپ، سەنئەتنىڭ ئۆزىگە خاس ئېچىكى قانۇنىيەتلىرىگە قەتئىي ئەمەل قىلىپ، سوتسىيالىستىك ۋەتەنىمىزنىڭ ھەر قايسى سەپ، ھەر قايسى ساھەلىرىدە، چوڭقۇر، داغدۇغىلىق قانات يايدۇرىۋاتقان ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ئىسلاھات دولقۇنىغا زىچ ماسلىشىپ، دەۋر ئېقىمىغا، خەلقنىڭ ئارزۇ ئۇمىدلىرىگە بېقىپ ئىش كۆرۈش، ئېلىمىزنىڭ تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى غەلىبىلىك ئېلىپ بېرىش يولىدا قەھرىمانلارچە كۈرەش قىلىۋاتقان زامانىمىز كىشىلىرىنىڭ تىپىك ئوبرازى يارىتىلغان مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى خەلقگە تەقدىم قىلىپ، ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئۈچۈن تېگىشلىك ھەسسە قوشۇش، تىرىشچان، ئىقتىدارلىق، ئىجادچان ئاپتورلار قوشۇنىنى ئۆز ئەتراپىغا ئۇيۇشتۇرۇش ئارقىلىق قەشقەر رايونىمىزنىڭ ئەدەبىيات - سەنئىتىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسىنى مەملىكىتىمىزنىڭ ۋە دۇنيانىڭ يۇقىرى سەۋىيىسىگە يۈزلەندۈرۈشتىن ئىبارەت كونكرېت ۋەزىپىسىنى، تىرىشىش نىشانىسىنى كۆرسىتىپ بەردى.

مۇشكۇل ۋە شەرەپلىك ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئېلىپ، جاسارەتكە كەلگەن مۇھەررىرلەر ئىجادىي يوسۇندا ئىش تۇتۇشقا، خەلققە سەنئەت كۈچى ئارقىلىق بەدئىي نەپ بېرىشكە بەل باغلاپ، ژۇرنال بەتلىرىنى «شېئىرىيەت گۈلزارى»، «نەسرىي ئەسەرلەر»، «مارت چېچەكلىرى»، «ئۇمىد غۇنچىلىرى»،

«ياش هەۋەسكار»، «بەش مىنۇتلۇق ھېكايىلەر»، «خەزىنە»، «قەبرىنداش مىللەتلەر ئەدەبىياتى»، «بىزنىڭ ئەدىبلىرىمىز»، «شەبنەم»، «ساتىرا ۋە يۇمۇر»، «ئەدەبىي ئىجادىيەت ھەققىدە مۇلاھىزىلەر»، «مەدەنىي يادىكارلىق ۋە تارىخ» قاتارلىق سەھىپىلەرگە بۆلۈپ، كەڭ كىتابخانلارنى ھەر خىل بەدىئىي شەكىلدە رەڭدار، جۇلالىق ئىپادىلەنگەن مەنىۋى بايلىق بىلەن تەمىن ئەتتى.

بىر ژۇرنالنىڭ ياخشى باشقۇرۇلۇشى، ھەر بىر سانىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقىرىلىشى مۇنداق ئۈچ تەرەپلىمىلىك ئامىلنىڭ تولۇق ھازىرلىنىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك: ئۇ بولسىمۇ، ژۇرنال چىقىرىشنىڭ ئاساسىنى يارىتىشقا بۇاستە تەسىر كۆرسەتكەن ۋە يارىدەم، مەدەت بېرىش رولىنى ئويناغان ياخشى شارائىت، جامائەت ئىنكاسى، ئىقتىدارلىق، تەجرىبىلىك، تىرىشچان تەھرىرلەر، كۇچلۇك تايانچى ئاپتورلار قوشۇنىدىن ئىبارەت.

دۆلەتكە بايلىق، خەلققە بەخت، شادلىق ئېلىپ كەلگەن پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىغا ئوخشاشلا قەشقەر رايونىنىڭ قىياپىتىدىمۇ يېڭىچە گۈللەپ - ياشناش مەنزىرىسى بارلىققا كەلدى. خەلق تۇرمۇشىنىڭ ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، ئۇلارنىڭ مەنىۋى جەھەتتىكى ئارزۇ - ئىستەكلىرىمۇ كۈچىيىشكە قاراپ قەدەم قويدى. مانا بۇ ھال «قەشقەر ئەدەبىياتى» دىن ئىبارەت بۇ ژۇرنالنىڭ تېخىمۇ ياخشى باشقۇرۇلۇشى ئۈچۈن تېخىمۇ يېتەرلىك شەرت ھازىرلاپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى ئۆزىنىڭ بۇگۈنكىدەك روناق تېپىشى ئۈچۈن بەدىئىي زېمىن ھازىرلاپ بەرگەن، ياخشى دەۋرنى ۋە ئۇنى ئالاھىدە قوللاپ، كۆڭۈل

بۆلگەن، يار - يۆلەكتە بولغان رەھبەرلەرنى ھېلىمۇ ئۇنتۇپ قالمايدۇ. بۇ رەھبىرىي يولداشلارنىڭ بەزىلىرى گەرچە تۇرغان ئورۇنلىرى يىراق بولسىمۇ، ژۇرنال تەھرىر بۆلۈمىگە خەت يېزىپ، سىرتتىن تۇرۇپ قىزغىن قوللىدى، مەدەت بەردى. بەزىلىرى بولسا ژۇرنال باشقۇرۇش خىزمىتىگە بىۋاستە قول تىقىپ يېتەكچىلىك قىلدى. دۇچ كەلگەن قىيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىپ بەردى. ئەقىل كۆرسەتتى. ئىلھامچى بولدى.

بىناكارلىق قۇرۇلۇشلىرىنىڭ پۇختا، كۆركەم، ياخشى سىلىنىشى بىناكارلىق تېخنىك خادىملىرىنىڭ ماھارىتىگە، تېخنىكىسىغا باغلىق بولغىنىغا ئوخشاش، بىرەر ئەدەبىي ژۇرنالنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقىرىلىشىمۇ تەھرىرلەرنىڭ ماھارىتى، ئىقتىدارى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. تەھرىرلەر قانچىلىك خىللانغان، تەلەپچان، مەسئۇلىيەتچان بولسا، ژۇرنالنىڭ سۈپەتلىك چىقىرىلىشىدا گەپ يوق. «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى 1980 - يىلدىن باشلاپ تەھرىرلىك خىزمىتىنى جاسارەت بىلەن قولغا ئالغان تۇرسۇن نىياز، ھاجى ئەخمەت، ئۇچقۇنجان ئۆمەر، دىلبەر قېيۇم قاتارلىق تەھرىر يولداشلارنىڭ كۆپ كۈچ سەرپ قىلىشى، قېتىرقىنىپ ئەجىر سىڭدۈرۈشى ئارقىلىق خەلق ئارىسىدا قەدىرلىنىپ، ئابرۇي تاپتى. باشقىلارنىڭ «سۈپەتلىك، ياخشى باشقۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان خېرىدارلىق ژۇرنال» دېگەن سەممىي، ئادىل باھاسىغا ئېرىشتى.

كەڭ كىتابخانلار جامائەتچىلىكى ژۇرنالنىڭ قەدىرلىك خېرىدارلىرى بولسا، كەڭ ئاپتورلار قوشۇنى ژۇرنالنىڭ بىردىنبىر تايانچى كۈچلىرىدۇر. تەھرىرلەر ئاپتورلارنىڭ يارىدەمگە تاينىپ ژۇرنال چىقىرىدۇ. ئاپتورلار تەھرىرلەرنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىدىن ئۆتكۈزۈپ ژۇرنالدا ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلىدۇ، كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرىدۇ. دېمەك ئاپتورلار

ماهارەت مەيدانى قىلىشى ئۇچۇن ئەدەبىي ژۇرنالغا قانچىلىك ئېھتىياجلىق بولسا، ژۇرنالمۇ ئۆزى ئۇچۇن بەدئىي دەسمايە هازىرلاپ بېرىدىغان ئاپتورلار قوشۇنىغا ئېھتىياجلىقتۇر. ئاپتورلارنىڭ كۆچى، ياردىمى بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا باشقا تەرەپلەردىكى شەرت - شارائىتلار تولۇق پىشىپ يېتىشتى، دېيىلگەن تەقدىردىمۇ ژۇرنالنى چىقىرىش زادىلا مۇمكىن ئەمەس. بۇ جەھەتتىن ئالغاندا «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى باشتىن - ئاخىرى ئۆز ئەتراپىغا ئاپتورلارنى كۆپلەپ جەلب قىلىشقا، ئۇيۇشتۇرۇشقا، ئىقتىدارلىق ئاپتورلار قوشۇنىنى يېتىشتۇرۇشكە ئەھمىيەت بېرىپ كەلدى.

«قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى ئۆزىنىڭ قەرەللىك سانلىرىنى يۇزگە يەتكۈزگىچە بولغان ئارىلىقتا هەر خىل توسالغۇلارغىمۇ يولۇقتى، ئەگرى - توقاي يوللارنىمۇ باستى. ئۇنىڭ بۇ جەريانىدىكى شانلىق مۇساپىلىرىنى ئەسلىگەن ۋاقىتلىرىمىزدا ژۇرنال ئۇچۇن بىر قاتار ئەمگەكچى كۆپرەك سىڭگەن سۆزۈك، نۇرمۇھەممەت ئېركى، هامۇت مەخمۇدى، ئابدۇرېهىم توختى، سىيىت زۇنۇن، ئابلا ئەخمىدى، ئابلىمىت هاجى، ئابدۇسەمەت خېلىل، هوشۇر ئىبراهىم، ئابلىمىت سابىر، مۇهەممەتسىدىق تۆمۈرى، تاهىر تالىپ، مۇكەررەم ئەبەيدۇللا، ئاتىكە زەمىر، مايگۈل پەخرىدىن، ئابلىكىم روزى، ئابلەت ئىسمايىل، ئابلىمىت قۇربان، ۋاهىتجان غوپۇر، يالقۇنجان ئىسلام، ئەختەم ئۆمەر، تۇرسۇنبەگ ئىبراهىم قاتارلىق ئاپتورلار كۆز ئالدىمىزغا كېلىدۇ.

«قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ ئاپتورلىرى ئىلگىرى پەقەت قەشقەر رايونى دائىرىسى بىلەن چەكلەنسە، كېيىنكى مەزگىللەردە ژۇرنال ئاپتورلىرى رايونىمىزنىڭ هەرقايسى ئورۇنلىرىغا قەدەر تارقىلىپ بارغانسېرى كۆپەيدى. ئاپتورلار

سانى دەسلەپكى يىللاردا ئارانلا ئەللىك - ئاتمىشقا يەتسە، هازىر نەچچە هەسسە ئۆرلەپ، بەش - ئالته يۈزگە يەتتى. مۇشۇ ئاپتورلار قوشۇنىنىڭ ئىجادىي كۈچى، قوشقان تۆهپىسى بىلەن تەھرىرلەر ئۆزلىرىنىڭ نامسىز قەهرىمانلىق جاسارىتى، قان - تەرى بەدىلىگە تاپىنىپ ژۇرنالىنىڭ قەرەللىك يۈزسانىنى غەلىبىلىك هالدا خەلققە تەقدىم قىلىش بىلەن بىر چاغدا، ئۆزلىرى بىۋاسىته ئەسەر توپلاپ ۋە ئۇنى تەھرىرلەپ «قەشقەر ناۋاسى»، «سۆزۈك بۇلاق» ناملىق ئىككى پارچە شېئىرلار توپلىمىنى، «تۇمەن دەريا سى» ناملىق بىر پارچە هېكايىلەر توپلىمىنى، «خەزىنە» ناملىق خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا تەئەللۇق ئەسەرلەر توپلىمىنى نەشر قىلدۇردى.

«قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى رەسمىي مەخ مەتبەئىدە نەشر قىلىنىپ، يەرلىك نوپۇزلۇق ژۇرناللار قاتارىغا كىرىش بىلەنلا، تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇش، ئەدەبىيات - سەنئەتنى خەلق ئۇچۇن، سوتسىيالىزم ئۇچۇن خىزمەت قىلدۇرۇشتەك نۇرلۇق نىشانىنى بويلاپ ساغلام تەرەققىي قىلدى. بۇرۇندىن تارتىپ يېزىپ كېلىۋاتقان ۋە يېڭىدىن ئوتتۇرىغا چىقىۋاتقان شائىرلارنىڭ ئىجادچانلىق روهىنى ئۇرغۇتۇپ، قەرەللىك نەشر قىلىنغان سانلىرىنىڭ كۆپرەك سەهىپىلىرىنى شېئىرىيەت مېۋىلىرىگە بېغىشلىدى. ژۇرنالغا بېسىلغان بۇ شېئىرلارنىڭ كۆپ قىسمى مەزمۇننىڭ چوڭقۇرلۇقى، مۇهىم تەربىيەۋى ئەهمىيىتى، قەدەممۇ قەدەم يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشكە باشلىغان بەدئىي قىممىتى، ئۇسلۇبتىكى رەڭدارلىقى، يەرلىك پۇرىقى، مىللىي ئالاهىدىلىكى، يەڭگىل ئىپادىلىنىش سەنئىتى بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ.

شۇنى قەيت قىلىشىمىز كېرەككى، «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى ئۆزىنىڭ تەرەققىيات مۇساپىسى داۋامىدا كەڭ شائىرلار

جامائەتچىلىكىنى پايدىلىق ئامىللار، پايدىلىق شەرت - شارائىتلار بىلەن تەمىنلەپ، شېئىرىيەت ئىجادىيىتىدە ساقلىنىپ كېلىۋاتقان تېما تاللاش جەھەتتىكى رامكىچىلىق، مەزمۇن جەھەتتىكى شۇئارۋازلىق، ئىپادىلەش ئۇسۇلى جەھەتتىكى قېلىپۋازلىق، ئىلگىرىلەش يۆنىلىشى، يەنى ئىجادىيەت ئادىتىدىكى تەقلىدچىلىك، دورىمچىلىق قاتارلىق ئىللەتلەرگە خاتىمە بېرىشتە بەلگىلىك ئاكتىپ رولىلارنى ئويناندى. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا ئۆز ئەتراپىغا توپلانغان شائىرلارنى ئىستېقبالىلىق ئىزدىنىش، يېڭىلاش، يېڭىلىق يارىتىش يولىغا باشلاپ، ھەر بىر شائىرنى ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب شەكىللەندۈرۈشكە، شېئىرىيەت مۇنبىرىدە مۇستەقىل ئىش تۇتۇپ، ئۆز ئەجرى ئارقىلىق شۆھرەت قازىنىشقا ئىلھاملاندۇردى. شۇڭا «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان شېئىرلار ئىچىدە ياخشى ۋە بىر قەدەر ياخشى يېزىلغان شېئىرلار ئاساسلىق سالماقنى ئىگىلەيدۇ. «سايرا، قەشقەر بۇلبۇلى» (سەيپىدىن ئەزىزى)، «تەڭرىتاغ ناخشىلىرى» (تۆمۈر داۋامەت)، «تەلۈچۈك» (تېيىپجان ئېلىيوپ)، «گۈزەل» (قۇربان ئىمىن)، «ئۆمۈر ھەققىدە مۇخەممەس» (ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر)، «قەلب سوۋغىسى» (تۇردى سامساق)، «سالام، ئەزىزانە قەشقەر» (مۇھەممەتجان سادىق)، «قەلب سوۋغىسى» (ھوشۇر ئىبراھىم)، «ئانا ۋەتەن» (ھامۇت مەخمۇدى)، «مەكتىتە تۇغۇلغان مىسرالار» (مۇھەممەت رېھىم)، «سۆيگەن ۋە سۆيۈلگەن يىللار» (ئىمىن ئەخمىدى)، «شامىللار غۇرۇلداپ سوققىن، توختىما» (مىرزاھىدكېرىمى)، «پەخىرلەن، دۇنياغا مەھمۇت ۋەتىنى» (نۇرمۇھەممەت ئېركى)، «ئېھتىرام گۈلدەستىسى» (مەمتىلى زۇنۇن)، «چۈنكى مەن ئادەم» (تاھىر تالىپ)، «نان» (ئوسمانجان ساۋۇت)، «باھار نەزمىلىرى» (ئەسقەر ھوسېين)، «ھۆرمەت چاچقۇلىرى»

(ئەزىم ناسىر) قاتارلىق نۇرغۇن شېئىرلار بۇنىڭغا روشەن پاكىت بولالايدۇ. ئىلگىرى - ئاخىرى بولۇپ «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ ئۆز كىتابخانلىرىغا تەقدىم قىلغان شېئىرلىرى ئۇچ مىڭ ئۇچ يۈز پارچىغا يېتىدۇ. بۇلار قەلىمى پىشقان، بەدىئىي ماھارىتى، ئىجادىيەت تەجرىبىسى تاكامۇللىشىپ، بېيىپ ۋايىغا يەتكەن پىشقەدەم شائىرلىرىمىز بىلەن ئۆزلىرىنىڭ سۆيىپكتىپ ئىنتىلىشىگە، بەدىئىي دىتىغا يارىشا قەلىمى ئەمدى - ئەمدى شەكىللىنىشكە باشلىغان ياش شائىرلىرىمىزنىڭ ھەقىقىي ۋۇجۇدىدىن ئۆز بويىقى ئارقىلىق تۇرەلگەن شېئىرلاردۇر.

«قەشقەر ئەدەبىياتى» ئۆزىنىڭ چەكلىك سەھىپىلىرىدە يەنە بۇ شېئىرلاردىن باشقا، خەلقىمىزنىڭ مول تۇرمۇش ئەمەلىيىتىنى قاينىق ھېس - تۇيغۇلىرى ئىپادىلىگەن يىرىك شېئىرىي ئەسەرلەرنى، يەنى داستانلارنىمۇ ئېلان قىلدى. «ئۆمۈر داستانى» (سەيپىدىن ئەزىزى)، «سېمونت ئىشچىسى» (قۇربان ئىمىن)، «تۇتاش قەلبلەر» (ئابلىمىت ھاجى)، «ھېيتگاھتا ھېيت كۈنى» (مىرزاھىد كېرىمى)، «قۇياش قىزى»، (مەمتىلى زۇنۇن)، «مۇقام ئوغلى ھەققىدە داستان» (سەمەت دۇگايلى)، «مەرىپەت يولتۇزى» (ئۇچقۇنجان ئۆمەر)، «كەچۈر مېنى مۇھەببەت» (يالقۇنجان ئىسلام)، «بىر مۇھەببەتنىڭ تارىخى» (ۋاھىتجان غوپۇر)، «رىزۋانگۈل» (دىلبەر قېيۇم) قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئون نەچچە پارچە داستان كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

«قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى بۈگۈنكى زامان سوتسىيالىستىك ئۇيغۇر ئەدەبىياتى زېمىنىدا بىر گۈلنى ئېچىلدۇرۇش بىلەنلا جامائەتچىلىكىنىڭ نەزەرىگە چۈشمىگەن. ئۇ ئۆز سەھىپىلىرىدە بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ پۈتۈن ژانىرلىرىدا ھەممە گۈللەرنى تېخىمۇ رەڭدار، تېخىمۇ خۇش پۇراق

ئېچىلدۇرۇشقا بىرەك كۈچ سەرپ قىلدى. بۇنىڭ بىلەن «قەشقەر ئەدەبىياتى» دىن ئىبارەت بۇ ئىجادىيەت سەھنىسىدە شېئىرىيەت ژانىرىدىن باشقا، پروزا ئىجادىيىتىنى ئىلگىرى سۈرگۈچى زور بىر تۈركۈم خېلى كۈچلۈك، ھوسۇلى مول، نەتىجىسى كۆزگە كۆرۈنەرلىك بولغان يازغۇچىلار قوشۇنى ئوتتۇرىغا چىقتى. نەتىجىدە كەڭ كىتابخانلار «قەشقەر ئەدەبىياتى» نى قىزغىن ۋاراقلاپ، ئۇنىڭ ئىچىدىن نۇرغۇن ھېكايىلەرنى ئوقۇش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتى. بۇنىڭغا پاكىت قىلىپ: «قەشقەر گۈزىلى» (تۇردى سامساق)، «ئونتۇلغان بىر ئىش» (ئابلىمىت ھاجى)، «خەيرىلىك كېچە» (ئابلىمىت سابىر)، «چىلىم» (مەمتىلى زۇنۇن)، «ئالماس ئېپەندى» (سېيىت زۇنۇن)، «ئېپى بولمىسا سېپى بولمايدۇ» (نۇر روزى)، «ئۇيقۇلۇق سەھەر» (ئەختەم ئۆمەر)، «ئالمىچى» (مۇھەممەت باغراش)، «تەكلىماكان گىرۋىكىگىچە» (زوردۇن سابىر)، «ئانا» (دىلبەر قېيۇم)، «سېزىك» (مايگۈل پەخرىدىن)، «تاختا كۆۋرۈك» (تۇرسۇنجان سادىق)، «قوش قەبرە» (تۇرسۇن نىياز)، «كاسىپ» (ئەبەيدۇللا ئىبراھىم)، «گۈلسۇمنىڭ ئېرى نەگە كەتتى» (مۇھەممەت ئىمىن) قاتارلىق ھېكايىلەرنى كۆرسىتىشكە بولىدۇ. بۇ ژۇرنال نەشر قىلىنغان ۋاقىتتىن تا ھازىرغىچە ئۇچ يۈز پارچىغا يېقىن ھېكايىنى ئاممىا بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردى.

«قەشقەر ئەدەبىياتى» بارغانسېرى ئۆزگىچە ئېچىلىۋاتقان خۇش پۇراق گۈلدەك كىشىلەرنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلغان، سان ۋە سۈپەت جەھەتتىن رونۇق تاپقان تەرەققىيات مۇساپىسى داۋامىدا، يۇقىرىدا ئېغىزغا ئېلىنغان ھېكايىلەردىن باشقا، تۇرمۇش رېئاللىقى، زامان قىياپىتىدىكى ئۆزگىرىشلەر، كىشىلەر مۇناسىۋىتىدىكى، كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى يېڭى بۇرۇلۇشلار نىسبەتەن كەڭرەك دائىرىدە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن

ياراملىق پوۋېستلار مەيدانغا چىقتى. «قۇمغا كۆمۈلگەن جەسەت» (سېيىت زۇنۇن)، «يۇلتۇزلارنىڭ بىرى» (ئابلىمىت ھاجى)، «سەبىيلەر پاجىئەسى» (سېيىت زۇنۇن)، «گۈلجامال» ھاجى ئەخمەت)، «ئاھ، رەھىمسىز دەريا» (ئەختەم ئۆمەر)، «ھالاكەت» (نۇر روزى)، «قېقنوس، نىڭ تويى» (تىلىۋالدى ئەيسا، ئادالەت ھېبىبۇللا)، «ئۇنتۇلغان زېمىن» (ئەخمەت مۇساق) قاتارلىق پوۋېستلار بۇگۈنكى زامان ئۇيغۇر پروزىچىلىقىدا تۇتقان بەلگىلىك ئورنى، ھاياتىي كۈچى بار، تەسىرى بىر قەدەر چوڭقۇر، بەدىئىي قىممىتى بىر قەدەر يۇقىرى بولغان دەۋرىمىزدىكى يىرىك پروزا ئەسەرلىرى جۈملىسىگە كىرىدۇ.

ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغان ھېكايە، پوۋېستلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك يېڭى زامان تېمىلىرىدا، يېڭى زامان كىشىلىرىنىڭ رېئال تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ يېزىلغان ئەسەرلەر بولۇپ، ئۇلار دەۋر ئارقا كۆرۈنۈشى، مەزمۇنى ۋە شەكىل جەھەتتىن ئۆزلىرىگە تەئەللۇق ئۆزگىچە خۇسۇسىيەتلىرى ئارقىلىق بۇگۈنكى دەۋر ئەدەبىياتىمىزغا ۋەكىللىك قىلالايدۇ. يۇقىرىدا دېيىلگەن چوڭ - كىچىك ھەجمىدىكى ۋەقەلىك كەڭ، يېغىنچاق بايان قىلىنغان پروزا ئەسەرلىرىنىڭ بەزىلىرىدە تارىخىمىزدا ئېچىنىشلىق ئاچچىق ساۋاق خاتىرىسىنى قالدۇرغان زۇلمەتلىك يىللاردىكى قاراڭغۇلۇق، مالىمانچىلىق بىلەن تولغان رېئاللىق مەركەزلىك پاش قىلىنىپ، غەزەپلىك لەنەت ياغدۇرۇلغان. كۆپ سانلىق تەشكىل قىلغان پروزا ئەسەرلىرىدە پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيانقى ھاياتلىق زېمىنىمىز - مۇقەددەس ئانا تۇپرىقىمىزدا مەيدانغا كەلگەن بۆسۈش خاراكتېرىدىكى تېز ئىلگىرىلەش قەدەملىرى، ئۇلۇغ، قۇدرەتلىك ئىسلاھات دولقۇنىنىڭ سوتسىيالىستىك ۋەتىنىمىز قىياپىتىنى يېڭىلاش، گۈللەندۇرۇش يولىدا ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن

ئۆزگىرىشلىرى، ئىشكىنى ئېچىۋېتىشنىڭ ھاياتىي كۆچكە ئىگە پارلاق مۇۋەپپەقىيەتلىرى، تەنچ ـ ئىتتىپاق بولۇش، مۇقەملىقنى ھەممىدىن ئەلا بىلىش ۋەزىيىتىنىڭ ئەۋزەللىكى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، قەھرىمان، جاسارەتلىك خەلقىمىزنىڭ غايىۋى ئىزدىنىشلىرى، سوتسىيالىزم يولىنى بويلاپ ماڭغان ئىستىقباللىق ئىلگىرىلەشلىرى، تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بېرىش جەريانىدىكى باتۇرانە كۆرەشلىرى جانلىق، يارقىن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

ئەدەبىيات تەنقىقاتى بىلەن ئەدەبىي تەنقىد ـ ئەدەبىيات ئىلمى، ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىياتىدا مۇھىم ئورۇننى تۇتىدۇ، شۇنداقلا ئەدەبىي ئەسەر ۋە ئەدەبىي ژۇرناللارنىڭ سۈپىتىنى ئۆستۈرۈشتە، قەلەم ئىگىلىرىنىڭ ئىجادىيەت ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈشتە ئالاھىدە يېتەكلەش، ئىلگىرى سۈرۈش رولىنى ئويناپدىغان ئاممىلارنىڭ بىرىدۇر. بۇ ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغان «ئىپتىخارلىق قەلبىنىڭ لىرىك ساداسى» (مۇھەممەت پولات)، «خەلق داستانلىرى ۋە ئۇنىڭ پوئېتىك قۇرۇلمىسى» (ئابدۇكېرىم راخمان)، «گۈللىنىۋاتقان ئەدەبىيات گۈلىستانى» (ئابلىمىت ھاجى)، «ماقال ـ تەمسىللەر ۋە ئۇنىڭ يازما ئەدەبىياتتىكى رولى» (ھاجى ئەخمەت)، «مىكرو ھېكايە ھەققىدە» (مۇھەممەتسىدىق تۆمۈرى)، «سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ھەققىدە» (ئۇچقۇنجان ئۆمەر)، «ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتى ھەققىدە ئويلىغانلىرىم» (يارمۇھەممەت تاھىر)، «ئورۇنسىز گومانخورلۇق، پەزىلەتسىز يېزىقچىلىق» (كېرىمجان ئابدۇرېھىم) قاتارلىق ئەسەرلەر كىتابخانىلارنىڭ خېلى قىزغىن قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولدى.

دېمەك، «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ مەيدانغا كەلگەن مەزگىلىدىن تارتىپ تاكى ھازىرغىچە ئۇنىڭدا ئېلان قىلىنغان

ئەدەبىيات تەنقىقاتىغا تەئەللۇق ئىلمىي ماقالىلەر، ئەدەبىي ئوبزورلار، مۇھاكىمە، مۇلاھىزىلەر يەتمىش بىر پارچىغا، «مەسلىھەت چېيى» (مەتىلى زۇنۇن)، «ئامانىسا» (سەمەت دۇگايلى) قاتارلىق سەھنە ئەسەرلەر يەتتە پارچىغا، نۇقتىلىق تونۇشتۇرۇلغان پېشقەدەم، ئوتتۇرا ياش، ياش سەنئەتچىلەر، ئەدىبلەر، يازغۇچى، شائىر بىر يۈز بەش كىشىگە، بالىلار ئەدەبىياتىغا دائىر ئەسەرلەر توقسان پارچىغا، ساتىرا ۋە يۇمۇرلار بىر يۈز سەكسەن تۆت پارچىغا، كلاسسىك ئەدەبىياتىغا دائىر ئەسەرلەر ئەللىك بەش پارچىغا، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا تەئەللۇق ئەسەرلەر بىر يۈز ئاتمىش سەككىز پارچىغا، ئېلىمىزدىكى قېرىنداش مىللەتلەر ئەدەبىياتىدىن تاللاپ تونۇشتۇرۇلغان ئەسەرلەر بىر يۈز ئوتتۇز ئىككى پارچىغا، چەت ئەل ئەدەبىياتىدىن تاللانغان نەمۇنىلار بىر يۈز قىرىق ئالتە پارچىغا يەتتى.

ئاخبارات ئەدەبىياتى بەدىئىي ئەدەبىيات بىلەن ئوخشاش ئورۇندا تۇرىدىغان، خەلقنىڭ مەنىۋى ھاياتىدا كەم بولسا بولمايدىغان، ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى، ئۆزىگە خاس قانۇنىيىتى بار بىر ساھە، خەلقىمىز ئۇچۇن بەدىئىي ئەدەبىياتقا تەئەللۇق ئەسەرلەر قانچىلىك كېرەك، قانچىلىك زۆرۈر بولسا، ئاخبارات ئەدەبىياتى دائىرىسىگە كىرىدىغان ئەسەرلەرمۇ شۇنچىلىك كېرەك ھەم شۇنچىلىك زۆرۈردۇر. «قەشقەر ئەدەبىياتى» ئاخبارات ئەدەبىياتى دائىرىسىگە كىرىدىغان ئەسەرلەرنىمۇ داۋاملىق ئىشلىتىپ، بۇ ئاجىز ھالىقىنى كۈچەيتىش، جانلاندۇرۇش، راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۇن خېلى كۈچ سەرپ قىلىپ كەلمەكتە.

ئەدەبىي ژۇرنالارنىڭ ئۆزئارا بىر ـ بىرىنى قوللاش ئىستىلى، ئۇنۇملۇك تەجرىبىلىرى خەلقنى سۆيۈندۇرگەن مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرى ئارقىلىق بىر ـ بىرىگە تەسىر كۆرسىتىشى،

ئارتۇقچىلىق، ئالاھىدىلىكلەرنى قوبۇل قىلىش ئىشلىرى بۇرۇندىن تارتىپ داۋاملىشىپ كەلگەن ئەنئەنىدۇر. «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى ئۆزىنىڭ دۇنياغا كەلگەن كۈنىدىن تارتىپ ئاجىز ھالەتتىن كۈچىيىش، سان - سۈپەت جەھەتلەردە قەدەممۇ قەدەم يۇقىرى ئۆرلەش مەنزىلىگە قاراپ يۈزلىنىش داۋامىدا باشقىلارنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى سەمىمىي قوبۇل قىلىش، مۇستەقىل ئىجادىي ئىزدىنىش يولىدا مېڭىش بىلەن بىر چاغدا، ئۆزىدە ئىلان قىلىنغان بەزى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر ئارقىلىق قېرىنداش ئەدەبىي ژۇرناللار ئۈچۈنمۇ بەلگىلىك تەسىر كۆرسىتىپ كەلدى، ئۇ ژۇرنالدىن بىر پوۋېست، بىر ئاخبارات ئەدەبىياتى، بىر سەھنە ئەسىرى، ئالتە پارچە ھېكايە، ئون نەچچە پارچە شېئىر خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنىپ، كەڭ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشتى. ئون ئىككى پارچە ھېكايە، بىر پوۋېست، يىگىرمە ئۈچ پارچە شېئىر، بىر پارچە ئەدەبىي ئوبزورنى ئاپتونوم رايونىمىز مىقياسىدا نەشر قىلىنىپ كېلىۋاتقان «تارىم» ۋە قېرىنداش ۋىلايەتلەرنىڭ يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللىرى كۆچۈرۈپ باستى. يەنە بۇ ژۇرنالدا ئىلان قىلىنغان «ئاھ، رەھىمسىز دەريا» پوۋېستى (ئەختەم ئۆمەر) 1990 - يىل 11 - ئاينىڭ 16 - كۈنى بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن 3 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتى نەمۇنىلىرىنى باھالاپ مۇكاپاتلاش يىغىنىدا ياش تالانت ئىگىلىرىنىڭ يېڭى ئەسەرلىرى ئىچىدىن تاللىنىپ مۇكاپاتقا ئېرىشتى. «سەلەي چاققان لەتىپلىرى ھەققىدە» ناملىق ئىلمىي ماماله (ئۇچقۇنجان ئۆمەر) 1989 - يىل ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقاتى بويىچە مەملىكەتلىك «مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى. «ساداقەت»، «ئامانىنسا»، «شامالىلار گۈرۈلدەپ سوققىن، توختىما»، «ئېپى بولمىسا، سېپى بولمايدۇ»، «مارالبېشى»، «مەرىپەت يۇلتۇزى

ھەققىدە قىسسە»، «تاختا كۆۋرۈك» قاتارلىق ئەسەرلەر ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئاپتونوم رايونىمىز دائىرىسىدە مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھالاپ - مۇكاپاتلاش يىغىنلىرىدا مۇكاپاتقا ئېرىشتى. «قەشقەر ئەدەبىياتى» نىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن قېرىنداش مىللەتلەردىن جۇگۇنخۇا، نۇرمۇھەممەت ئېركى، ئاتىكە زەمىر، مونى تاۋلدى، ئادالەت ھېبىبىللا قاتارلىق خەنزۇ، تاجىك، ئۆزبېك يازغۇچى، شائىرلىرىمۇ بەلگىلىك ھەسسىلىرىنى قوشۇپ، ئۆز ئىجادىيەتلىرى ئارقىلىق ژۇرنال بېتىدىن ئورۇن ئېلىپ كېلىشتى.

تەرەققىيات جەريانى — ئىلگىرىلەش، كېڭىيىش، چوڭقۇرلىشىش جەريانى، ساندىن سۈپەتكە ئۆتۈش، دەۋردىن - دەۋرگە كۆچۈش جەريانى، ئىدىيىۋىلىك، بەدىئىيلىك جەھەتلەردە يۇقىرى سەۋىيىگە، زامانىۋىلىشىشقا يۈزلىنىش جەريانىدۇر. «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىمۇ مۇشۇ نىشاننى بويلاپ تەرەققىي قىلىپ، شېرىن مېۋىلەرنى بېرىپ بىر قاتار كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. ئۇنىڭدا يەنە ئاساسلىق ئېقىمغا ئەگەشكەن ھالدا سالمىقى ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدىكى نۇقسانلىقلارمۇ سادىر بولۇپ كەلمەكتە، قوبۇل قىلىشنى كۈتۈپ تۇرغان ساۋاقداشلارمۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرماقتا. بۇ نۇقسانلار ئاساسەن ژۇرنالغا كېلىۋاتقان ئەسەرلەرنىڭ سۈپىتىنىڭ تۆۋەنلىكىدە كۆرۈلمەكتە. تەھرىرلەرنىڭ ئېتىشچە، ئادەتتىكى نورمالنى ئۆلچەم بىلەن تاللىغاندا، كېلىۋاتقان شېئىرىي ئەسەرلەرنىڭ ژۇرنالغا ئىشلىتىش ئۈچۈن ئارانلا ئون بەش پىرسەنتى كارغا كېلىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ژۇرنالنىڭ ھەر بىر سانلىرىنى ئىنچىكىلەپ ۋاراقلاپ ئاختۇرىدىغان بولساق، مەلۇم نىسبەتنى تەشكىل قىلغان مەزمۇنى چېچىلاڭغۇ، بەدىئىي قۇرۇلمىسى مۇكەممەل بولمىغان، تىلى قوپال، خام يېزىلغان

سۈپەتسىز ئەسەرلەرنىمۇ ئۇچرىتىمىز.

بىرەر ئەدەبىي ژۇرنالنىڭ سۈپىتىنى، ئابرۇيىنى ئۆستۈرۈش مەسىلىسى ئىككى تەرەپتىكى ئامىلغا ۋە ئىككى تەرەپتىكى ئورتاق تىرىشچانلىققا باغلىقتۇر. ئۇنىڭ بىرى، كەڭ ئاپتورلار جامائەتچىلىكىنىڭ بەدئىي دىتى، ئىجادىي كۈچى بولسا، يەنە بىرى، تەھرىرلەرنىڭ تەلەپچانلىقى، يۈكسەك مەسئۇلىيەتچانلىقى، مول، ئۇنۇملۇك تەجرىبىلەر بىلەن يۇغۇرۇلغان ژۇرنال باشقۇرۇش ئۇسۇلى، تەھرىرلىك ئىقتىدارىدىن ئىبارەت. بۇلارنىڭ ئىچىدە يەنىلا ئاپتورلارنىڭ ئىجادىي كۈچى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدۇ ھەم ھەل قىلغۇچ رولىنى ئويناپدۇ. چۈنكى تەھرىرلەر قانچىلىك ئىقتىدارلىق، قانچىلىك مەسئۇلىيەتچان، قانچىلىك تەجرىبىلىك بولغىنى بىلەن كۆچلۈك، ماھارەتلىك ئاپتورلار قوشۇنىغا، سۈپەتلىك ياخشى ئەسەرلەرگە ئىگە بولالمىسا ژۇرنالنى ياخشى چىقىرىشتىن ئىبغىز ئىچىش مۇمكىن ئەمەس.

ئەدەبىي ژۇرنال — ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ بىردىنبىر مۇھىم بازىسى، ئىجادكارلارنىڭ بەدئىي ماھارەت كۆرسىتىش مەيدانى، بەزى يېتەرسىزلىكلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى بەدئىي تۇرمۇش زېمىنىدا جەۋلان قىلىپ يۈز سانىنى كىتابخانلار ئاممىسى بىلەن يۈز كۆرۈشتۇرۇش بىلەن بەدئىي ھايات مۇساپىسىدا ئۆز بۇرچىنى غەلىبىلىك ئادا قىلىپ، مەرىپەتچى، سەنئەتخۇمار خەلقىمىزگە ھەر تەرەپلىمىلىك بەدئىي نەپ بېرىپ كەلدى.

قانائەتلىنىشتىن ساقلىنىش، يېتەرسىزلىك، نۇقسانلارنى تۇگىتىش، ساۋاقلارنى قوبۇل قىلىش، ئارتۇقچىلىقلارنى جارى قىلدۇرۇش — بىزنىڭ ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن ئىبسىل ئەنئەنىمىز. دەۋرنىڭ ئىلگىرىلىشى، جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى

ئىجتىمائىي تۇرمۇش مەزمۇنلىرىنى بارغانسېرى بېيىتىپ، سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات — سەنئىتىمىز ئۇچۇن تۇگىمەس ماتېرىيال مەنبەسىنى ئېچىپ بەرمەكتە. كوممۇنىستىك پارتىيىمىز رەھبەرلىكىدە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان بۇيۇك ئىسلاھات دولقۇنى پارلاق نۇر چېچىپ، مۇقەددەس دىيارىمىزغا غايەت زور ئۆزگىرىشلەرنى، ئاجايىپ يېڭىلىقلارنى ئېلىپ كەلمەكتە. كەڭ ئىجادكارلىرىمىز ئۇچۇن ئىلھام كۆچ، بەدئىي ماھارەت، بۆسۇش، جاپالىق ئىزدىنىش، تىرىشىپ يېڭىنى ئىجاد قىلىش روھىنى بېغىشلىماقتا. ماددىي ۋە مەنىۋى تۇرمۇشنى ياخشىلاش بىلەن روناق تاپقان خەلقىمىزنىڭ ئېھتىياجى يېزىلغان سەۋىيىلىك ئەدەبىيات — سەنئەت ئەسەرلىرىگە چۇشمەكتە.

سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات — سەنئەت غايەت زور ئىجتىمائىي ھاياتىي كۆچكە، مۇھىم ئىستېتىكىلىق ئالاھىدىلىككە ئىگىدۇر. ئۇنىڭ جەڭگىۋار ۋەزىپىسىنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنلىرى رېئال تۇرمۇشنىڭ ئىجتىمائىي ماھىيىتى بىلەن گۈزەللىك قىممىتىنى رېئالىستىك ئۇسۇلدا جانلىق، كونكرېت يورۇتۇپ بېرىشتىن ئىبارەت ئىككى تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، شۇنداقلا سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات — سەنئەت يۈكسەك چىنلىققا ۋە ئەڭ ئالىي غايىگە ئىگە بولۇشتەك ئالاھىدىلىكى بىلەن كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان ھەمدە ئۇلارنىڭ بىردىنبىر قىممەتلىك مەنىۋى بايلىقىغا ئايلانغان ئەدەبىيات — سەنئەتتۇر.

يولداش دېڭ شياۋپىڭ ناھايىتى ئېنىق قىلىپ: «بىزنىڭ سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات — سەنئىتىمىز جانلىق ۋە تەسىرلىك بەدئىي ئوبرازلار ئارقىلىق مول ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى، كىشىلەرنىڭ تۇرلۇك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلىرىدىكى ماھىيەتنى ئەينەن ئەكس ئەتتۇرۇشى، دەۋرنىڭ ئالغا ئىلگىرىلەش تەلىپىنى

ۋە تارىخنىڭ يۈزلىنىشىنى ئىپادىلەپ بېرىشى، شۇنىڭدەك تىرىشىپ خەلقنى سوتسىيالىستىك ئىدىيە بىلەن تەربىيىلەپ، ئۇلارنى پائال ئالغا ئىنتىلىش، جاسارەت بىلەن ئىشلەش روھىغا ئىگە قىلىش لازىم» دەپ كۆرسەتكەنىدى.

بىزنىڭ سوتسىيالىزم ئىشىغا سادىق يېڭى زامان ئىجادكارلىرىمىز چوڭقۇرلۇق دەرىجىسىگە يەتكەن، رېئاللىق ھەقىقىتى بىلەن يۇغۇرۇلغان، ئالاھىدە جەلب قىلىش كۈچىگە ئىگە، يېڭى كىشىلەرنىڭ يارقىن، تىپىك بەدىئىي ئوبرازىنى يارىتىش، ئۇلارنىڭ خاراكتېرىدىكى يۈكسەكلىكنى گەۋدىلەندۇرۇش، ئىچكى دۇنياسىدىكى گۈزەللىكنى ئېچىپ بېرىش ئارقىلىق خەلقنى سوتسىيالىستىك ئىدىيىدە تەربىيىلەش، ئۇلارنىڭ زامانىۋىلىشىشقا يۈرۈش قىلىشتەك ئاكتىپچانلىق روھىغا كۈچلۈك ئىلھام بېرىشتەك ۋەزىپىسىنى زىممىسىگە ئالغان. جۇملىدىن «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ تەھرىرلىرىنىڭ، ئاپتورلار قوشۇنىنىڭ ئۈستىگىمۇ بۇ شەرەپلىك ۋەزىپە يۈكلەنگەن.

دېمەك، بىرەر پارچە ئەسەرنىڭ ھاياتىي كۈچكە ئىگە بولۇشى ئالاھىدە شۆھرەت قازىنىش، ئەدەبىيات تارىخىدىن مىللەت، دۆلەت چېگرىسىدىن ھالقىپ ئورۇن ئېلىش، ئالەمىلىك تەسىر كۆرسىتىش - نەچچە ھەسسىلەپ كۈچ سەرپ قىلىنغان بەدىئىي ماھارەتكە، ناھايىتى زور دەرىجىدىكى تىرىشچانلىققا باغلىقتۇر. شۇڭا ئۆز ئىجادىيەتلىرىنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشىنى كۆڭلىگە پۈككەن ئاپتورلىرىمىزدا تېما تاللاش، بەدىئىي ماھارەت، دەۋرىمىز روھىنى گەۋدىلەندۇرۇش، مۇكەممەل بەدىئىي خاراكتېرنى بارلىققا كەلتۈرۈش جەھەتلەردە دادىل ئىزدىنىش، يېڭىلىق يارىتىش، بەدىئىي ئىجادىيەت پەللىسىگە ئۆرلەش روھى بولۇش كېرەك.

خەلقنىڭ تۇرمۇشى، خەلقنىڭ كۈرىشى، خەلقنىڭ ئارزۇسى، ئەدەبىياتنىڭ پۈتمەس - تۈگىمەس، باي ماتېرىيال كانىدۇر. خۇددى ۋ. گ. بېلىنسكىي كۆرسەتكەندەك: «ئەدەبىيات خەلقنىڭ سەزگۈسى، ئۇنىڭ روھىي تۇرمۇشىنىڭ نۇرى ۋە مېۋىسى» دۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن خەلق ئەدەبىياتىنى ئايرىلمايدۇ، ئەدەبىيات خەلقىنى ئايرىلمايدۇ، بۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت دېئالېكتىك مۇناسىۋەتتۇر.

پارتىيەمىز ئوتتۇرىغا قويغان «ئەدەبىيات - سەنئەتنى خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش، سوتسىيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش» يۆنىلىشى - بىزنىڭ سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات - سەنئىتىمىزنىڭ ئېغىشماي ماڭىدىغان بىردىنبىر ئىستىقباللىق تەرەققىيات يولى. ئۆزىنى مۇشۇ دەۋرنىڭ ۋىجدانلىق ۋەكىلى دەپ ھېسابلىغان يازغۇچى، شائىرلىرىمىز خەلقنىڭ ئۇمىدىنى قەلبىگە پۈكۈپ، ئۇلارنىڭ دىلىغا ياقىدىغان ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلىشتا ئالدى بىلەن پۈتۈن زېھنىي كۈچىنى چوقۇم خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ئۆگىنىشكە، خەلقنىڭ تىلىنى ئۆگىنىشكە، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئېسىل ئىپادىلەش سەنئىتىنى، ئۇسۇللىرىنى ئۆگىنىشكە، سوتسىيالىستىك رېئاللىقنىڭ ماھىيەتلىك يېڭى ئۆزگىرىشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە، سوتسىيالىستىك تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بېرىش، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش شارائىتىدىكى قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلەرنى، كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى يېڭىچە مۇناسىۋەتلەرنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە، مۇقىملىقنى، يېڭى ئىش، يېڭى كىشىلەرنى، ئىتتىپاقلىقنى، بولۇپمۇ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قىزغىن مەدھىيىلەشكە قارىتىشى لازىم.

مەشھۇر روس يازغۇچىسى ن. ۋ. گوگول: «يازغۇچىلارنىڭ بىرلا ئۇستازى بولىدۇ، ئۇ، ئۇنىڭ ئوقۇرمەنلىرى» دەپ

كۆرسەتكەندەك، يازغۇچى - شائىرلارنى ئەدەبىي ئەسەردىن ئىبارەت ئەڭ ئېسىل، ئەڭ قىممەتلىك مەنىۋى بۇيۇملارنى ئىشلەپچىقىرىدىغان زاۋۇت دېسەك، كىتابخانلار ئاممىسى ئەنە شۇ مەنىۋى بۇيۇملارنىڭ ئەڭ ئېھتىياجلىق خېرىدارلىرىدۇر. ئەدەبىي ژۇرناللار بولسا يازغۇچى، شائىرلارنىڭ كاللىسىدىن تۆرەلگەن گۆھەرلەرنى كىتابخانلارنىڭ قەلبىگە يەتكۈزۈپ بېرىدىغان بىردىنبىر قاتناش قورالىدۇر. كىتابخانلار ئاممىسى بىلەن يازغۇچىلار، يازغۇچىلار بىلەن تەھرىرلەر ئۆزئارا ئۇستازلىق، دوستلۇق مۇناسىۋەتنى ئەدەبىي ژۇرنالنىڭ ۋاستىسى ئارقىلىق ئورنىتىدۇ. مانا بۇنىڭدىن بىز ئەدەبىي ژۇرنالنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش رولىنىڭ نەقەدەر كۈچلۈك، ئاممىۋى ئاساسىنىڭ نەقەدەر كەڭ، ئەھمىيىتىنىڭ نەقەدەر مۇھىم ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ئالالايمىز.

«قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى نەشر قىلىنغانلىقىنىڭ يۈز سانغا تولغانلىقىنى خاتىرىلەش - يالغۇز ژۇرنال تەھرىرلىرىنىڭ ئىشى بولمىسا كېرەك. ئۇ پۈتۈن قەشقەر ۋىلايىتىمىزدىكى مەرىپەتچى، سەنئەتخۇمار خەلقىمىزنىڭ، جاسارەتلىك، ئىجادچان كەڭ ئاپتورلىرىمىزنىڭ ئورتاق ئىشىدۇر، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ بىر پۈتۈن ئەدەبىيات - سەنئەت تارىخىدىكى، باي مەنىۋى ھايات دۇنياسىدىكى چوڭ ئىشتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ تەسىرى بىر قەدەر چوڭ ھەم چوڭقۇر بولغان خاتىرىلەش پائالىيىتىنى داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈش مەزگىلىدە خەلقىمىز قەلبى، ئاپتورلار قەلبى ئىپتىخارلىق ئىشەنچىگە تولۇپ، سۆيۈنۈش، شادلىق تەنتەنىسىگە چۆمۈلمەي قالمايدۇ.

ئىشىنىمىزكى، «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى قەشقەر رايونى ئەدەبىياتىنىڭ گۈللىنىشى، تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ كۆرۈنەرلىك تۆھپىسىنى قوشۇپلا قالماستىن، بىر پۈتۈن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىيات قەدىمىنى ئىلگىرى سۈرۈش جەھەتلەردىمۇ تۈرتكىلىك رول ئوينايدۇ.

«لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى» ناملىق كىتاب ھەققىدە

بۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل ئىلگىرى پېشقەدەم يازغۇچى ئابدۇللا تالىپ «قاينام ئۆركىشى» ناملىق بئوگرافىيىلىك رومانىنى يېزىپ، لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ مەشھۇر نامىنى، ئۇلۇغۋار تۆھپىسىنى، ئۆچمەس ئىش - ئىزلىرىنى رېئاللىقتىن بەدىئىي ئەدەبىيات دۇنياسىغا كۆتۈرۈپ چىقىپ، خەلق قەلبىگە ئورناپ كەتكەن شانلىق ئوبرازنى خېلى مۇۋەپپەقىيەتلىك گەۋدىلەندۈرۈپ بەرگەنىدى. ئارىدىن ئون نەچچە يىل ئۆتۈپ، تەتقىقاتچى تۇرسۇن ئەرشىدىننىڭ قەلىمى ئارقىلىق يەنە بىر ياخشى كىتاب — «لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى» ئامما بىلەن يۈز كۆرۈشتى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى يولداش ئابلەت ئابدۇرېشىت بۇ كىتابقا ئۆز قەلىمى بىلەن: «لۇتپۇللا مۇتەللىپ ھەر تەرەپلىمە ئىقتىدارغا ئىگە تالانتلىق سەنئەتكار، جۈملىدىن يالقۇنلۇق شائىر ۋە يازغۇچى، مەشھۇر دراماتورگ ۋە رېژىسسور، ئىقتىدارلىق ئەدەبىي ئوبزورچى ۋە ئەدەبىي تەرجىمان، شۇنداقلا كۆزگە كۆرۈنگەن رەسسام بولۇپ يېتىشىپ چىقىپ، ئۆزىنىڭ مول ئەدەبىي ئىجادىيەت مېۋىلىرى بىلەن ئەينى زاماندا ئاسىيا ئاسمىنىدا بىر يورۇق يۇلتۇز بولۇپ چاقنىدى» دەپ بېغىشلىما يېزىپ بەردى.

تۇرسۇن ئەرشىدىن لۇتپۇللا مۇتەللىپتىن ئىبارەت ئالاھىدە تالانت ئىگىسى ئۇستىدە پىداكارلىق بىلەن ئىزدىنىپ تالاي يىللارنى ئۆتكۈزدى. بۇ جەريانىدا ئىچكى - تاشقى ئوبيېكتىپ سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن نۇرغۇنلىغان توسقۇنلۇقلارغا يولۇقسىمۇ، ئەقلىي كۈچىنى ئايماستىن كەينى - كەينىدىن «لۇتپۇللا مۇتەللىپ ھەققىدە ھېكايىلەر»، «لۇتۇن»، «لۇتپۇللا مۇتەللىپ»، «تەڭرىتاغ دىيارىدىكى ئۆچمەس يۇلتۇز»، «لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى» قاتارلىق بەش كىتابنى ئوقۇرمەنلەرگە تەقدىم قىلدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە «لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى» تۇرسۇن ئەرشىدىنىڭ خېلى سىستېمىلىق يېزىلغان كىتابى بولۇپ، كۆپ تەرەپلىمىلىك، كۆپ قاتلاملىق، مول مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، پايدىلىنىش قىممىتى يۇقىرى، ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە مۇھىم ئەسىرى ھەم ئۇنىڭ ئۇزۇن يىللىق جاپالىق ئەجرىنىڭ جەۋھىرىدۇر. شۇنداقلا بۇ كىتاب زامانىمىزدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئاتاقلىق شەخسلەر تەتقىقاتىدا سالماق ئورۇن تۇتقان يىرىك ئەسەرلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

تەتقىقاتچى تۇرسۇن ئەرشىدىن بۇ كىتابنى يېزىپ بولغاندىن كېيىنكى يۇرەك سۆزىنى ئوقۇرمەنلەرگە سەممىيەتلىك بىلەن ئىزھار قىلىپ: «مەن بۇ قېتىم يازغان ‹لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى› ناملىق بۇ ئەسىرىمدە كىشىلەرگە لۇتپۇللا مۇتەللىپ ھەققىدە بىر قەدەر ئەتراپلىق ھەمدە تارىخىي ھەقىقەتكە ئۇيغۇن چۈشەنچە بېرىشنى ئارزۇ قىلىمەن، ئەمما ئارزۇ - ئۈمىد ھامان بىر خىل ھېسسىيات بولۇپ، مېنىڭ بۇ ئەسىرىم مەن ئارزۇ قىلغان ئاشۇ نەتىجىنى بېرەلەمدۇ - يوق، بىلمەيمەن» دەيدۇ. بىزنىڭ بېرىدىغان جاۋابىمىز جەزمەن بېرەلەيدۇ، بۇنىڭغا ئىشەنچىمىز كامىل.

«لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى» ناملىق كىتابنىڭ ئۆزگىچىلىكلىرىنىڭ تۆۋەندىكى نۇقتىلارغا مەركەزلەشتۈرۈپ كۆرسىتىشكە بولىدۇ.

تېما دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى ۋە مەزمۇنىنىڭ موللۇقى

«لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى» ناملىق كىتاب تېما دائىرىسى كەڭ، مەزمۇنى باي، رەڭدار بولۇشتەك ئالاھىدىلىكى بىلەن ئوقۇرمەنلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلماقتا. تۇرسۇن ئەرشىدىن ئەھمىيەتلىك تېما، ماھىيەتلىك ماتېرىياللار بىلەن ئىلمىي نۇقتىئىنەزەرنىڭ بىرلىكى ئاساسىدا ئەسەرنى بەش چوڭ بۆلەككە بۆلۈپ، ئالدىنقى تۆت بۆلەكنى شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ دۇنياغا كۆز ئاچقان كۈنىدىن تارتىپ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان جەريانلارنى تۈجۈبىلەپ، ئىنچىكە تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئوقۇرمەنلەرنى قايىل قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشكەن. ئالايلى، ئاپتور ئۇزلۇكسىز ئىزدىنىش، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش داۋامىدا كونكرېت ئوبيېكتىنىڭ ئايرىم تەرىپىنى تۈتۈش بىلەن قانائەتلىنىپ قالمىغان. مۇنداق بولۇشتىكى سەۋەب ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا لۇتپۇللا مۇتەللىپ چوڭ تېما. بۇ تېمىنى تەتقىق قىلىش دائىرىسى مىللەت، دۆلەت مىقياسىدىن ئالىلىبۇرۇن ھالقىپ كەتكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاپتور نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، ئىنچىكىلىك بىلەن ئىش كۆرگەن. جاسارەتلىك ئۈمىدۋار تەتقىقاتچى تۇرسۇن ئەرشىدىن مۇتەللىپنىڭ ئائىلىۋى كېلىپ چىقىش تارىخىنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلغاندا بەش ئەۋلادنى مۇنداق فورمۇلادا يېغىنچاقلاپ: «ماناپ ← مۇرات ← مۇتەللىپ ← ھېزىمئاخۇن ← لۇتپۇللادىن ئىبارەت دەپ كۆرسەتكەن.

ئىلگىرى مەخسۇس لۇتپۇللا مۇتەللىپ ھەققىدە يېزىلغان

ماقالىلەرنىڭ ھەممىسىدە شائىرنى نىلقا ناھىيىسىدە دۇنياغا كەلگەن، دېيىلگەنىدى. تۇرسۇن ئەرشىدىن دۆلەت چېگرىسىدىن ئاتلاپ، ئېلىپ بارغان تەتقىقاتى ئارقىلىق لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ئۆز تۇغقانلىرىنىڭ يازما ماتېرىياللىرى، ئاغزاكى بەرگەن ئەڭ ئىشەنچىلىك پاكىتلار ئاساسىدا شائىرنىڭ قازاقىستانىنىڭ ئالمۇتا ئوبلاستى ئۇيغۇر رايونى چۇنجى يېزىسىنىڭ ساي بويى مەھەللىسىدە دۇنياغا كەلگەنلىكىنى، ھازىر ئۇ مەھەللە «مۇتەللىپ كوچىسى» دەپ ئاتالغانلىقىنى، شائىرنىڭ نەق تۇغۇلغان ۋاقتى 1922 - يىلى 11 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئىكەنلىكىنى، كېيىن دادىسى ھېزىمئاخۇن بىلەن بىللە ئىلى تەۋەسىگە ئۆتۈپ ئولتۇراقلىشىپ قالغانلىقىنى تولۇق مۇئەييەنلەشتۇرگەن.

تەتقىقات تېمىسىنىڭ كەڭلىكى مۇقەررەر يوسۇندا تەتقىقات ئوبيېكتىنىڭ مەزمۇن بايلىقىنى، خىلمۇخىللىقىنى، رەڭدارلىقىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدۇ. «لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى» ناملىق كىتابنىڭ تېما دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، مەزمۇنىنىڭ ئەتراپلىق، مول ھەم چوڭقۇرلۇقى بۇ نۇقتىنى ناھايىتى روشەن ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ سۆيۈملۈك خەلقىنىڭ قايغۇ - ھەسرىتىگە، دەرد - ئەلىمگە ئورتاقلىشىپ، ھېسداشلىق قىلىپ ياشىدى. ئادالەت مەيدانىدا چىڭ تۇرۇپ زۇلۇمغا، تېررورلۇققا قارشى باتۇرلارچە كۈرەش قىلىپ ياشىدى. پەقەت 22 يىل سەككىز ئايلا ئۆمۈر كۆرگەن يىگىتنىڭ شۇنچىلىك قىسقا ئۆمرىدە، شۇنچىلىك ئالەمشۇمۇل، ئۇلۇغۋار ئىشلارنى قىلىپ، مەملىكىتىمىز ئىچى ۋە سىرتىدا ئورتاق ئېتىراپ قىلىنغان مەشھۇر شەخسكە ئايلىنىشى كىمنى ھەيران قالدۇرماي تۇرالمسۇن؟!

لۇتپۇللا مۇتەللىپ — ئىنسانىيەت تارىخىدا مەيدانغا چىققان مەشھۇر شەخسلەر ئىچىدە ئەڭ قىيىن شارائىتتا ياشىغان، ئەڭ قىسقا ئۆمۈر كۆرگەن شەخستۇر.

ئىقتىدارلىق تەتقىقاتچى تۇرسۇن ئەرشىدىن ئۇلۇغ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شانلىق مەدەنىيەت تارىخىدا ئۆتكەن نۇرلۇق يۇلتۇز لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ 1930 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن تارتىپ 1940 - يىللارنىڭ بىرىنچى يېرىمغىچە بولغان ئارىلىقتا مەركەزلەشكەن ئوقۇش، خىزمەت، ئىجادىيەت پائالىيەتلىرىنى ۋە نىلقا، غۇلجا، ئۈرۈمچى، ئاقسۇدىكى پۇتۇن كەچۈرمىشلىرىنى ناھايىتى پۇختا، ئىنچىكىلىك بىلەن مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ، مەزمۇن جەھەتتىن خۇددى چېۋىر ئوقۇتقۇچىنىڭ رەتلىك، سىستېمىلىق، تەسىرلىك، چۈشىنىشلىك تۈزۈلگەن تىزىسىدەك تېخىمۇ بېيىتىپ ئىپادىلىگەن. بۇ جەريانداا ئايرىم، ئۇششاق ماۋزۇلارغا بۆلۈپ تەھلىل قىلىنىپ يېزىلغان «لۇتپۇللا مۇتەللىپ كىچىكىدە ياشىغان نىلقا ناھىيىسى»، «غۇلجا شەھىرىگە كىرىپ ئوقۇش»، «‹ئۆركەشلىمىسەم تۇرالمايمەن›»، «‹شىنجاڭ گېزىتى› دە قالدۇرغان ئىزلار»، «تۆتىنچى قېتىم داۋان ئېشىش» قاتارلىقلار ھەقىقەتەن ئۆزىنىڭ چىن مەنىسى بىلەن ئوقۇرمەنلەر قەلبىدە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىر قالدۇرىدۇ.

يېڭى ۋە ئىجادىيلىكى

تۇرسۇن ئەرشىدىن «لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى» ناملىق ئەسىرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش داۋامىدا باشقىلار ئىزدىنىپ بارالمىغان يەرگە باردى. باشقىلار تاپالمىغان نەرسىلەرنى تاپتى. باشقىلارنىڭ قەلىمى تەگمىگەن تېمىلارنى يورۇتتى. شۇنىڭدەك لۇتپۇللا مۇتەللىپ ھەققىدە خېلى

ئەھمىيەتلىك، ۋەزىنى بار، يېڭى، ئىجادىي كۆز قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، بۇ مەشھۇر شەخسنىڭ رېئال ئوبرازىنى تولۇق گەۋدىلەندۈرۈش ئىمكانىيىتىنى يارatتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن تارتىپ، بۈگۈنكى كۈنگە كەلگىچە مەخسۇس لۇتپۇللا مۇتەللىپ ھەققىدە نۇرغۇن ئىلمىي مۇھاكىمە پائالىيەتلىرى ئېلىپ بېرىلدى. بۇ تېمىنى دەۋر قىلىپ يېزىلغان ئىلمىي تەتقىقات ماقالىلىرىمۇ ئاز ئەمەس. بۇ ئىلمىي مۇھاكىمە ماقالىلىرىدىمۇ شائىر ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيىتى ھەققىدە نۇرغۇن يېڭى مەسىلىلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان. ئەگەر ئاشۇ ماقالىلەرنى بىر باشتىن توپلايدىغان بولساق، بىر ئەمەس، بىرنەچچە توپلام يورۇقلۇققا چىقىشى مۇمكىن. ئەمما بۇ ماقالىلەرنىڭ كۆپىنچىسىدە تېيىزلىك، ئوخشاشلىق ئەھۋاللىرى مەۋجۇت بولۇپ كەلدى. ئۇلاردا كۆپرەك يالىڭاچ ھادىسىلەر سۆزلىنىپ، ئىچكى ماھىيەت ئېچىپ بېرىلمىدى، قەلەم تەۋرەتكۈچى تەتقىقاتچىلىرىمىز ئارىسىدا لۇتپۇللا مۇتەللىپ ھەققىدە كۆپ ئىزدەندى، كۆپ يازدى دېگەنلەرنىڭ يازغان ماقالىلىرىنىڭ سانى ئىككى، ئۈچ پارچىدىن ئاشمىدى.

ئۇمىدۋار تەتقىقاتچى تۇرسۇن ئەرشىدىن غەلىبە قىلىشتا ئالدى بىلەن ئۆزىگە ئىشەندى. ئىشلەۋاتقان ئىشىنىڭ ئۆلمەسلىكىگە، تەتقىقات ئوبيېكتىنىڭ مۇھىملىقىغا ئىشەندى. ئۇ ئىزچىل تۇرده زېھىن - كۈچىنى باشقا ئىشلارغا چېچىۋەتمەستىن يېغىپ، مەخسۇس لۇتپۇللا مۇتەللىپنى نۇقتىلىق تەتقىق قىلىشقا قارatتى. بۇ جەريانda ئۇ، لىپمۇ لىق 12 دەپتەرنى تولدۇرۇپ بىرىنچى قول مول، يېڭى ماتېرىياللارغا ئىگە بولدى.

شۇنى مۇئەييەنلەشتۇرۇش لازىمكى، «لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى» ناملىق كىتاب ئەتراپلىق، ئۇنىۋېرسال مەزمۇننى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن بولۇپ، ئۇ نۆۋەتتە ھازىرقى

زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەتقىقاتىنىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى ھېسابلانغان لۇتپۇللا مۇتەللىپ تېما دائىرىسىنى كېڭەيتتى، مەزمۇننى بېيىتتى.

سۆيۈملۈك شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ كۆز ئېچىپ كۆرگەن تۇنجى پەرزەنتى (شائىرنىڭ مەھبۇبى سوفىيە «ئۇنىڭ چىرايلىقلىقىدىن ‹يۇسۇپ ئەلەيھىسسالام› دەپ ئەركىلىتەتتۇق، دادىسىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايتتى» دەپ تونۇشتۇرغان)، نارەسىدە كەشپۇللا بىلەن بىللە ھاياتىنى ئىنتايىن پاجىئەلىك ئاخىرلاشتۇرۇپ ئالەمدىن ئۆتكىنىگە يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك (55 يىل) بولدى.

نۇرغۇن ئوقۇرمەنلەر لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ پەرزەنت كۆرگەنلىكىدىن بىخەۋەر ئىدى. ئۇلار كىتابنى ئوقۇغاندىن كېيىن، بۇ ئىشنىڭمۇ تېگى - تەكتىنى تەپسىلىي ئۇقتى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئۇنىۋېرسال تالانت ئىگىسى، شۇنداقلا ئۇ ھەقىقەتەن قانچىلىك تەرىپلىسە ئەرزىيدىغان، ئانا تەبىئەت ئالاھىدە يارatقان خاسىيەتلىك ئىنساندۇر. تەتقىقاتچى تۇرسۇن ئەرشىدىن ئۆز ئەسىرىدە شائىرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت پائالىيەتلىرى، ئەدەبىيات ئىلمى ساھەسىدىكى نەزەرىيىۋى تەتقىقات پائالىيەتلىرى ۋە باشقىلار ھەققىدىمۇ خېلى ئىچكىرىلەپ ئىزدەنگەن. شائىرنىڭ بەزى ئەسەرلىرىنىڭ دەۋر ئارقا كۆرۈنۈشى - ئالايلى «مىشچان قىز»، «ئوغلۇمغا مەرسىيە»، «بۇيۇك مايا»، «دۆلەت ئەلا، مىللەت ئەلا» قاتارلىق شېئىرلىرى ئۇستىدە ئوقۇرمەنلەرنىڭ نەزىرىنى تارتىدىغان يېڭىچە پىكىرلەرنى يۈرگۈزۈپ، بۇ شېئىرلارنىڭ قايسى ۋاقىتتا، قانداق شارائىتتا، نېمىگە قارىتىپ، نېمە مەقسەت بىلەن يېزىلغانلىقىنى ناھايىتى ئېنىق يورۇتۇپ بەرگەن.

پايدىلىنىش قىممىتى ۋە ئىلمىيلىكى

مەملىكىتىمىز ئىچى ۋە سىرتىدا مەخسۇس بەدئىي ئەدەبىيات تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشلىرىدا، ئەدەبىيات ئوقۇتۇش خىزمىتىدە، ياش ئەۋلادلار تەربىيىسىدە، كىشىلىك مۇناسىۋەت، ئىنسانىي مۇھەببەت، ئادالەتپەرۋەرلىك، ۋەتەنپەرۋەرلىك، غايە، ئىستىبتىك لەززەت، جاسارەت، ئىشەنچ تەربىيىسىدە يالقۇنلۇق ياشلىقنىڭ ئالەملىك نۇرىنى چاقنىتىقان مەشھۇر شەخس لۇتپۇللا مۇتەللىپكە ۋە ئۇنىڭ جەڭگىۋار نادىر ئەسەرلىرىگە چىن دىلىدىن سۆيۈنۈپ مۇراجىئەت قىلىدىغانلار، ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇنىڭدىن ئۆگىنىدىغانلار، ئۇنىڭدىن ئۆرنەك ئالىدىغانلار، ئۇنى تەتقىق قىلىشقا قىزىقىپ يۈرگەنلەر خېلى كۆپ. ئېلىمىزدىن ئېلىپ ئېيتساق، لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئۇستىدىكى تەتقىقات، ئىزدىنىش ئىشلىرى 20 - ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىنىڭ بېشىدىن تارتىپ تاكى ھازىرغىچە داۋام قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. مەملىكىتىمىز سىرتىدىمۇ شۇنداق بولۇۋاتىدۇ. لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ئەسەرلىرى مەملىكىتىمىزدە تىل - يېزىقى بار مىللەتلەرنىڭ تىل - يېزىقىدا ئىشلەنگەن ئوتتۇرا مەكتەپ، تېخنىكۇم، ئالىي مەكتەپلەرنىڭ دەرسلىكلىرىنىڭ ھەممىسىگە دېگۈدەك كىرگۈزۈلگەن. مانا مۇشۇنداق ئەھۋاللار ئاستىدا ئەدەبىيات تەتقىقاتچىلىرىمىز، ھەر دەرىجىلىك مەكتەپلەرنىڭ ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىلىرى ۋە جەمئىيەتتىكى ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرى ئۈچۈن «لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى» ناملىق كىتاب ئۆزىنىڭ تېما دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، مەزمۇن قاتلاملىرىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، يېڭىلىقى، ئۆزگىچىلىكلىرى ئارقىلىق بىزگە ئىشەنچلىك پايدىلىنىش ماتېرىيالى بولالايدۇ.

بىزگە مەلۇم، بىرەر مەشھۇر شەخسنى چۈشىنىش، چۈشەندۈرۈش، ھەرگىز ئاسانغا توختىمايدۇ ياكى ئۇنى بىر ياكى بىر نەچچە پارچە ماقالە يېزىش بىلەن بولدى قىلىۋەتكىلى تېخىمۇ بولمايدۇ. تۇرسۇن ئەرشىدىن چارەك ئەسىرگە يېقىن ۋەقتىنى سەرپ قىلىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئىزچىل تۇرده ئىزدىنىش ئارقىلىق نەچچە پارچە كىتاب، نەچچە - نەچچە پارچە ماقالە يازسىمۇ، يەنىلا «لۇتپۇللا مۇتەللىپتىن ئىبارەت مەشھۇر شائىرنى چوڭقۇرلاپ تەتقىق قىلىشنىڭ بوسۇغىسىغا ئەمدى يېقىنلاشتىم» دەپ يۈرۈيدۇ. بۇنىڭدىن قارىغاندا، ئىلمىي ئىشنىڭ ناھايىتى مۇشكۈل ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالايمىز. بىزده بولمىغىنى بىلەن تەرەققىي تاپقان مىللەتلەرده، تەرەققىي تاپقان ئەللەرده پۈتۈن ئۆمرىنى، پۈتۈن زېھنىي كۈچىنى چېچىۋەتمەستىن پەقەت بىرلا مەشھۇر شەخسكە مەركەزلەشتۈرۈپ، ئىلمىي تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىپ، نەتىجە قازانغانلار ئاز ئەمەس.

بىزده تۇرسۇن ئەرشىدىن باشقا - ئاخىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنى تەتقىق قىلىش، تەشۋىق قىلىشتەك ئۇلۇغۋار ئىلمىي ئىش بىلەن مەشغۇل بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ تەتقىق قىلىپ يازغانلىرى بەلگىلىك قىممىتى بار، ئىلمىيلىكى يۇقىرى نەرسىلەردۇر.

مەسىلىلەرگە قىممەت قارىشى بويىچە پىكىر يۈرگۈزسەك، پايدىلىنىش، ئىشلىتىش قىممىتى بار نەرسىلەر مۇقەررەر يوسۇندا ئىلمىي بولىدۇ. ئىلمىيلىكى بار نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى يەرده قالمايدۇ.

ئەدەبىيات ئىلمى تەتقىقاتچىلىرىمىز بىلەن ئالىي، ئوتتۇرا مەكتەپ ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىلىرى مەلۇم ئېھتىياج تۇپەيلىدىن لۇتپۇللا مۇتەللىپ شېئىرلىرى ئۇستىده توختالغاندا ياكى ئۇنىڭ شېئىرلىرىنى دەرسلىككە كىرگۈزۈپ، ئوقۇغۇچىلارغا ئۆتكەنده،

پەقەت شائىرنىڭ بىر قىسىم ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئەسەرلىرى ئۈستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ، يۇزەكى بولسىمۇ تەھلىل قىلدى. ئەمما، شائىرنىڭ يەنە مۇشۇنداق تەنقىق قىلىشقا تېگىشلىك نۇرغۇن نادىر ئەسەرلىرى تۇرىدۇ. بۇلار ھەققىدە ھازىرغىچە ھېچكىم، ھېچنېمە دېمىدى. تۇرسۇن ئەرشىدىن «لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى» ناملىق كىتابىنىڭ بەشىنچى بۆلۈمىدە شائىرنىڭ شېئىرىي ئىجادىيىتى، نەسرىي ئەسەر ئىجادىيىتى، رەسىم ئىجادىيىتى ھەققىدە ۋە باشقا ئىجادىي ئەمگەكلىرى ئۈستىدە ئايرىم - ئايرىم ئىزدىنىپ، ئۆزىنىڭ مەشھۇر شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى تەرەققىياتىغا قوشقان تۆھپىسى ھېسابلانغان ئەدەبىي ئىجادىيەت مېۋىلىرىنى ئىنچىكىلەپ تەنقىق قىلىشقا كىرىشكەنلىكىدىن دېرەك بەردى.

تۇرسۇن ئەرشىدىن «لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى» ناملىق كىتابىنىڭ مۇشۇ ئاخىرقى بۆلىكىدە شائىرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ھېلەن شۇغۇللىنىش داۋامىدىكى كەچۈرمىشلىرىگە يانداشتۇرۇپ، باشقىلار تەرىپىدىن تەھلىل قىلىنمىغان «كۆرەش ئىلھامى»، «بۇ، مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى»، «يانار تاغلار»، «كۆرەش دولقۇنلىرى» قاتارلىق شېئىرلارنىڭ يېزىلغان دەۋر ئارقا كۆرۈنۈشى، ئۇلارنىڭ مەزمۇن، شەكىل جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ئۈستىدە بەلگىلىك سەۋىيىگە ئىگە ئىلمىي مۇلاھىزىلەرنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يۈرگۈزدى ھەم شائىرنىڭ باشقا ساھەلەردىكى، مەسىلەن، دراماتورگىيە، رەسىم، نەسىر ئىجادىيىتى ۋە ئەدەبىيات نەزەرىيىسى تەتقىقاتى جەھەتتىكى ئەمگەكلىرىنىمۇ ئىلمىي يوسۇندا يورۇتۇپ بەردى.

يېغىنچاقلىغاندا «لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ

كەچۈرمىشلىرى» ناملىق كىتاب — تېما كەڭلىكى بىلەن مەزمۇن تەرەنلىكىنىڭ بىرلىكىدە، يېڭىلىق بىلەن ئىجادىيلىكنىڭ بىرلىكىدە، ئەمەلىيلىك بىلەن ئىلمىيلىقنىڭ بىرلىكىدە مەلۇم نەزەرىيىۋى سەۋىيە يۇكسەكلىكىگە كۆتۈرۈپ يېزىلغان، پايدىلىنىش قىممىتى زور ئەسەر بولۇپ، كۆز ئالدىمىزدىكى مۇھىم ئىشلارنىڭ بىرى.

خەلق، داهي، ئىنقىلاب

«كۆزلۈك يىغىم قوزغىلىڭى» فىلىمىدە خەلق بىلەن داهىينىڭ ۋە خەلق، داهي بىلەن ئىنقىلابنىڭ مۇناسىۋىتى تارىخي چىنلىق ئاساسىدا مۇرەككەپ زىددىيەت، كەسكىن ۋەزىيەت، قانلىق ئېلىشىش مۇھىتىدا روشەن يورۇتۇپ بېرىلگەن. شۇنداقلا جۇڭگو دېھقانلىرىنىڭ جۇڭگو ئىنقىلابىدا تۇتقان مۇھىم ئورنى، تايانچلىق رولى خېلى مۇكەممەل گەۋدىلەندۈرۈلگەن. ماۋزېدۇڭ ئوبرازى ئىلاھىيلاشتۇرۇۋېتىلمىگەن بەلكى ئۇنىڭ پىسخىك تەسۋىرى، پورتىرت تەسۋىرى ۋە تەسىرلىك مۇھىم ئىجتىمائىي پائالىيەت تەسۋىرى قاتارلىقلار تەبىئىي سۈرەتلەنگەن. شۇنىڭدەك مەملىكىتىمىزنىڭ بىپايان زېمىنىگە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى قوراللىق كۈرەشنىڭ ئوت - يالقۇنىنى تۇتاشتۇرغان كۆزلۈك يىغىم قوزغىلىڭىنىڭ ھەيۋەتلىك مەنزىرىسى جانلىق، تەنتەنىلىك سىزىلغان.

فىلىم يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ بىۋاسىتە رەھبەرلىكىدە 1927 - يىلى خونەن، جياڭشى ئۆلكىلىرىنىڭ چېگرا رايونىدا كۆتۈرۈلگەن كۆلىمى بىر قەدەر چوڭ، قاتناشقان ئادەم سانىمۇ كۆپ، تەسىرىمۇ زور بولغان كۆزلۈك يىغىم قوزغىلىڭىنىڭ جەريانىنى دەۋر ئارقا كۆرۈنۈشى قىلغان.

فىلىمدە تەرەپ - تەرەپتىن ئۈيۇشۇپ، تۇڭگۇ، ئەنيۇەن،

شيۇشۇي قاتارلىق جايلاردىن چاڭشاغا ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن يۇرۇش قىلغان ئىشچى - دېھقان ئىنقىلابي ئارمىيىسىنىڭ جەڭچىلىرى ۋە باش قوماندان لۇدېمىڭ، دۆنزىيە باشلىقى يوشادۇ قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى خەلق ئارىسىدىن چىققان قەھرىمانلار بولغاچقا، ئۇلار قوپال ھەم ساددا، چۈس ھەم كەسكىن قىلىپ تەسۋىرلەنگەن.

ئىنقىلابنىڭ مەقسىتى بىلەن خەلقنىڭ ئارزۇسى بىردەك بولغاچقا، خەلق ئىنقىلابنى ھىمايە قىلىدۇ ھەم ئىنقىلابقا ئاكتىپ قاتنىشىدۇ، ھاياتىغا، جانجان مەنپەئەتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان داهىيغا سادىق بولىدۇ. لېكىن دۈشمەن كۈچلۈك، يېڭىدىن تەشكىللەنگەن قوشۇن ئاجىز بولغاچقا، ئىنقىلاب ۋاقىتلىق مەغلۇبىيەتكە، ئوڭۇشسىزلىقلارغا ئۇچرايدۇ. 5000 كىشىلىك قوشۇننىڭ 2000 ى قۇربان بولىدۇ. شۇ قاتاردا ئىنقىلابنىڭ مۇھىم باشلامچىسى لۇدېمىڭمۇ قۇربان بولىدۇ. بۇ ئۇرۇش تراگېدىيىسى، ئېچىنىشلىق رېئاللىق قوشۇندىكىلەرنى ئۈمىدسىزلەندۈرۈپ قويىدۇ. ئەمما گومىنداڭنىڭ رەھىمسىزلەرچە زۇلۇمىدىن غەزەپلەنگەن جەڭچىلەر، قوشۇندىن چېكىنمەستىن، ماۋزېدۇڭغا تېخىمۇ يېقىن ئەگىشىپ، مەغلۇبىيەتنى چوقۇم غەلىبىگە ئايلاندۇرۇش ئىرادىسىگە كېلىدۇ. بۇ كۆرۈنۈشلەر چىنلىقى، تەسىرلىكلىكى ۋە بەدىئي كۈچى ئارقىلىق تاماشىبىنلارنىڭ ئىدىيىسىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ، ھاياجانلاندۇرىدۇ. جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ قانداق يوللارنى بېسىپ ئۆتكەنلىكىنى، ئىنقىلابي ئەجدادلارنىڭ قانداق كۈنلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەنلىكىنى ئەسلەشكە، ئۆتمۈش بىلەن بۈگۈنكى رېئاللىق ئوستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشكە ئۈندەيدۇ. فىلىمنىڭ ئەڭ مۇھىم مۇۋەپپەقىيەتلىرىنىڭ بىرى شۇكى ئىنسانىيەت مەدەنىيەت تارىخىنىڭ ئەسىرىمىزدىكى مەشھۇر شەخسلەرنىڭ بىرى

هېسابلىنىدىغان يولداش ماۋزېدۇڭ ئوبرازى تاللانغان ۋەقەلەر بايانى، تەپسىلاتلار تەسۋىرى ئارقىلىق ئۇنىڭ ماركسىزم - لېنىنىزمنى جۇڭگونىڭ ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈشتەك شانلىق ئىدىيىسى، ھەربىي ستراتېگىيىسى، ئۇرۇش تاكتىكىسىنى ناھايىتى روشەن گەۋدىلەندۈرۈلگەن. فىلىمنىڭ ئەھمىيەتلىك ۋەقەلەر بىرلىكىدىن تەركىب تاپقان بىر پۈتۈن بەدىئىي گەۋدىسىدىن ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسىگە ناھايىتى زور تەسىر كۆرسەتكەن، لېنىن رەھبەرلىكىدە ئېلىپ بېرىلغان ئۆكتەبىر ئىنقىلابى شەھەر ئارقىلىق يېزىنى قورشاش يولى بىلەن غەلىبىگە ئېرىشكەن بولسا، ماۋزېدۇڭ جۇڭگو يېزىلىرىدىكى دېھقانلار ئاممىسىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، يېزىلار ئارقىلىق شەھەرلەرنى قورشاش تاكتىكىسىنى قوللىنىپ، ئىنقىلابنى غەلىبىگە ئېرىشتۈرگەن. بۇنىڭدىكى ئاساسلىق سەۋەب فېئودالىزم ئاسارىتىدە تۇرغان كونا جۇڭگونىڭ ئەمەلىيىتى ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا كاپىتالىزم باسقۇچىغا ئۆتكەن چارروسىيىنىڭ ئەمەلىيىتىگە ئوخشمايتتى. چۈنكى، چارروسىيە دەۋرىدە شەھەرلەردە زاۋۇت كۆپ بولغاچقا ئىشچىلار قوشۇنىدىن تەشكىللەنگەن ھەم ئىشچىلارنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان ئىنقىلاب ئارقىلىق غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ شەرت - شارائىتى پىشىپ يېتىلگەن. كونا جۇڭگودا بولسا سانائەت تەرەققىي قىلمىغاچقا، شەھەرلەردە زاۋۇت ئاز ھەم يوق ھېسابىدا، ئىشچىلارنىڭ سانى ئاز ھەم كۆچى ئاز ئىدى. شۇڭا، يولداش ماۋزېدۇڭ ئىنقىلابنى غەلىبىگە ئېرىشتۈرۈشتە جۇڭگو نوپۇسىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى تەشكىل قىلغان دېھقانلارغا تايىنىش ستراتېگىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. شۇنىڭ بىلەن كۆزلۈك يېغىم قوزغىلىڭىغا رەھبەرلىك قىلىش ئارقىلىق جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ داغدام يولىنى ئېچىشتىن ئىبارەن خەلقنىڭ

ئازادلىق، ئەركىنلىكىنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا بارلىقىنى ئاتا قىلغان ماۋزېدۇڭ 22 يىللىق ھاياتىنى قوراللىق كۈرەش قىلىش بىلەن ئۆتكۈزدى. بۇ جەريانىدا ئۇ خۇددى «كۆزلۈك يېغىم قوزغىلىڭى» دا تەسۋىرلەنگەندەك نى - نى خەتەرلىك كۈنلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ، نى - نى ئازابلارنى تارتتى.

فىلىمنىڭ يەنە بىر مۇھىم مۇۋەپپەقىيىتى: ماۋزېدۇڭ نوقۇل ھەربىي قوماندان، ئۇرۇش قەھرىمانى سۈپىتىدە تەسۋىرلىنىپلا قالماي، ئىقتىدارلىق زىيالىي، ئاتاقلىق نەزەرىيىچى، سىياسەتچى، ھەربىي مۇتەخەسسىس سۈپىتىدە تەسۋىرلەنگەن.

ھەممىمىزگە مەلۇم، ماۋزېدۇڭ ئەمەلىيەت نەزەرىيىنىڭ، ھەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى قىلىنغان نۇرغۇن نەزەرىيىۋى ئەسەرلەرنى يازغان. فىلىمدە بايان قىلىنغان ۋەقەلىك ئىچىگە سىڭدۈرۈۋېتىلگەندەك، دېھقانلار ئاممىسى ماۋزېدۇڭ بىلەن ئۇچراشقاندا «خوتەن دېھقانلار ھەرىكىتىنى تەكشۈرۈشتىن دوكلات» نامىلىق مەشھۇر ئەسەرنى يادىغا ئېلىپ، ئۇنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى تونۇشتۇرۇشسىزلا بىلىۋالىدۇ. رېئالىستىك ئەدەبىياتنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇنىڭدا رېئاللىق رېئالىستىك ئۇسۇلدا ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ، ھەقىقەت بۇرمىلانمايدۇ، پاكىت، ماتېرىيال ئاساس قىلىنىدۇ. «كۆزلۈك يېغىم قوزغىلىڭى» نامىلىق فىلىمدە بۇ ئىجادىيەت پرىنسىپى، سەنئەت قانۇنىيىتى ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان.

ئىنقىلاب مەغلۇب بولغاندىن كېيىن، يولداش ماۋزېدۇڭ ئۇرۇش قىلىش يۆنىلىشى، ستراتېگىيىسى، ئۇسۇلى جەھەتتىكى كۆرۈلگەن خاتالىقلارنى تۈزىتىپ، ئاچچىق تەجرىبە - ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ، چاڭشاغا ھۇجۇم قىلىش پىلانىنى ئۆزگەرتىپ، نىشانىنى دۇشمەن كۈچى ئاجىز ئورۇنلارغا بېرىشقا، سوۋېت

رايونلىرى بەرپا قىلىشقا، يەنە داۋاملىق قوراللىق كۈرەشنى ئېلىپ بېرىشقا بۇرايدۇ. نەتىجىدە، ئىنقىلاب قوشۇنىدىكى جەڭچىلەر قىزغىن قانات يايدۇرۇلغان بەس - مۇنازىرە ئارقىلىق ئىدىيىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، ماۋزېدۇڭ ئوتتۇرىغا قويغان پىلان، ماۋزېدۇڭ كۆرسەتكەن يۆنىلىش بويىچە ئىش كۆرۈپ، جەڭگاھىغا قاراپ يولغا چىقىدۇ. فىلىمدە خەلقنىڭ جاسارىتى، ئىرادىسى، ھىمايىسى، ئىشەنچىسى؛ داھىينىڭ ئاقىلانە تەدبىرى، داھىيانە پاراسىتى، ئۇلۇغۋار ئەمەلىيىتى يەككە - يېگانە، ئابستراكت ئەمەس، مەلۇم كونكرېت ئىنقىلابىي ھەرىكەت بىلەن زىچ بىرلەشتۈرۈلۈپ تەسۋىرلەنگەن.

شۇنى ئېيتىش كېرەككى، ئىلگىرى ئىنقىلاب تېمىسىغا بېغىشلانغان ئەسەرلىرىمىزدە بىر نەپەر جەڭچىمىز دۇشمەننىڭ نەچچە ئون، ھەتتا نەچچە يۈز ئادىمىگە، بىر تال ئوقى دۇشمەننىڭ نەچچە دېسكا ئوقىغا تەڭ كېلەلەيدىغان قىلىپ تەسۋىرلىنىدىغان، رېئاللىققىتىن تولىمۇ چەتنەپ كېتىدىغان ئەھۋاللار كۆپرەك ئۇچرايتتى، ئەمما «كۇزلۇك يىغىم قوزغىلىڭى» فىلىمىدە ئۇرۇش مەنتىقىسىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلگەن. فىلىم ئاپتونوم رايونىمىز تەۋەسىدىكى ھەر مىللەت جامائەتچىلىكى بىلەن يۈز كۆرۈشكەندە تاماشىبىنلار فىلىمنىڭ تەربىيىۋى ئەھمىيىتى، ئىجتىمائىي ئۇنۇمىدىن، بەدئىي كۈچى، ئېستېتىك قىممىتىدىن چوڭقۇر تەسىرلەندى. بۇ نۇقتا فىلىمنىڭ مەزمۇن ھەم شەكىل، ئىدىيىۋىلىك ھەم بەدئىيىلىك جەھەتتىن مۇۋەپپەقىيەتلىك چىققانلىقىنى، تاللانغان ماتېرىياللارنىڭ پىششىقلىنىش، ئەكس ئەتتۈرۈلۈش جەريانىدا تۇرمۇش مەنتىقىسى ھەم سەنئەت قانۇنىيىتىگە ھۆرمەت قىلىنغان ئاساستا ئىشلەنگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىنتىپاقلىق ناخشىسى — «چىپار ئاتلىق قازاق» ھەققىدە

ئېلىمىز مىللەتلەر ئىنتىپاقلىقى، مىللەتلەر دوستلۇقى، مىللەتلەر مۇناسىۋىتى — ھەر قايسى مىللەتلەر ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسلىق ئەكس ئەتتۈرۈش - تېمىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ كەلدى. ئېلىمىز ئەدەبىياتىدا بولۇپمۇ ئۇيغۇر، قازاق ئەدەبىياتىدا بۇ تېمىنى نۇرلاندۇرۇپ، تېپىك پېرسوناژلار ئوبرازىنى يارىتىپ مۇۋەپپەقىيەتلىك يېزىلغان ئەسەرلەر خېلى بار. ئەنە شۇلارنىڭ بىرى شائىر، يازغۇچى، ژۇرنالىست جۇمەدىل مامانىنىڭ «چىپار ئاتلىق قازاق»[1] ناملىق پوۋېستىدۇر. بۇ ئەسەر 1990 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە مەخسۇس مىللەتلەر ئىنتىپاقى، مىللەتلەر دوستلۇقىدىن تېما تاللاپ يېزىلغان ئەسەرلەرنى سېلىشتۇرۇپ مۇكاپاتلاش پائالىيىتىدە 1 - دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

تېما ئالاھىدىلىكى ياكى شۇنداق ئالاھىدىلىككە ئىگە دەپ تاللانغان ياخشى تېمىنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئەكس ئەتتۈرگەن نادىر ئەسەرلەردە مەزمۇندىكى چوڭقۇرلۇق، بەدئىي قۇرۇلمىسىدىكى پۇختىلىق، ئىپادىلەش سەنئىتىدىكى يۇكسەكلىكتىن باشقا ئۇنىڭدا

① بۇ ئەسەر- ئاپتونۇرنىڭ 1992 - يىلى «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى» تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «ئالتا قوچقىدىكى بالا» ناملىق توپلىمىغا كىرگۈزۈلگەن.

ئىنسانىيەت تەرەققىياتىغا، جەمئىيەتكە، زامان، ماكانغا، كىشىلەرنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى دۇنياسىغا كۆرسەتكەن تەسىرى، ئوقۇرمەنلەرگە بەخش ئەتكەن ئېستېتىك لەززىتى قاتارلىق ئامىللارمۇ ئۆز ئىپادىسىنى نامايان قىلىشى كېرەك.

بۈگۈنكى زامان ئەدەبىياتىمىزدا مىللەتلەر دوستلۇقى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، مىللەتلەر مۇناسىۋىتىگە ئائىت تارىخىي ۋەقەلەردىن، رېئال ۋەقە، تەپسىلاتلاردىن ماتېرىيال تاللىنىپ نۇرغۇن ئەدەبىي ئەسەرلەر يېزىلدى، بۇلارنىڭ ئىچىدىن مەملىكەت سەۋىيىسىگە يەتكەن، دۇنياغا يۈزلەنگەن نى - نى ياخشى ئەسەرلەرنى تېپىشقا بولىدۇ. شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ ئىچىدە قىممىتىنى ئالىبۇرۇن يوقىتىپ بولغان، ئەرزىمەس، ناچار ئەسەرلەرمۇ يوق ئەمەس. مەسىلەن ئالايلى: مىللەتلەر مۇناسىۋىتى ھەققىدە يېزىلغان بەزى ئەسەرلەردە خۇددى بىر قېلىپقا چۈشۈرۈپ، قويۇلغاندەك ۋەقەلىك جەھەتتىن، مەزمۇن جەھەتتىن، ئىپادىلىنىش ئۇسۇلى جەھەتتىن يېقىنلىشىپ كېتىدىغان ئەھۋاللار كۆپرەك ئۇچراپ تۇرىدۇ. راستىنى ئېيتقاندا بۇ ئەسەرلەرنىڭ تولىسى ئاپتورنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى مۇددىئاسى چىقىش قىلىنىپ، ئۇنىڭ تېزرەك ئىلان قىلىنىشىنى كۆزلەپ نۆۋەتتىكى تەشۋىقات قورالىغا ئايلاندۇرۇلۇپ يېزىلغان. بۇنىڭغا پاكىت: گېزىتلىرىمىزدە، رادىئو، تېلېۋىزورلىرىمىزدا مىللەتلەر مۇناسىۋىتىگە، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا دائىر بىرەر تەپسىلىي خەۋەر بېرىلسە نېرى - بېرىسى بىرەر ئاي، بىرەر يىل ئۆتكەندىن كېيىن ئەدەبىي ئەسەرگە ئايلىنىپ ئوقۇرمەنلەر بىلەن قايتا يۈز كۆرۈشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۆمرىنى ئاخىرلاشتۇرىدۇ. ئەدەبىي ئىجادىيەتتە مۇشۇنداقمۇ ئاسان ئىش بولامدۇ؟! بۇنداق يېزىلغان ئەسەرلەرنىڭ قانچىلىك قىممىتى بولسۇن؟! شۇنى قەيت قىلىش كېرەككى: مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، مىللەتلەر

مۇناسىۋىتى، مىللەتلەر دوستلۇقى مەڭگۈلۈك تېما، تارىخىي تېما ھەم ئالىي تېما. تېخىمۇ ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا دۇنياۋى ئورتاقلىققا ئىگە مۇقەددەس تېما، ئۇلۇغ تېما.

جۇمەدىل مامانىڭ «چىپار ئاتلىق قازاق» ناملىق پوۋېستى ئۆزىنىڭ چىن مەنىسى بىلەن ئىسمى - جىسمىغا لايىق ئۇستىخىنى چىققان، قۇدرەتلىك يېزىلغان نادىر ئەسەر. ئۇ بەدىئىي ئەدەبىياتىمىز دىيارىدا بەكمۇ كەم ئۇچرايدىغان، ھەقىقەتەنمۇ مىللەتلەر دوستلۇقىغا ئوقۇلغان جاراڭلىق مەدھىيە ناخشىسى بولۇشقا مۇناسىپ ئەسەردۇر.

«چىپار ئاتلىق قازاق» ناملىق پوۋېست — مەخسۇس ئېلىمىزدىكى كۆپ مىللەتلىك رايونلارنىڭ بىرى ھېسابلانغان شىنجاڭدىكى مىللەتلەر تۇرمۇشىدىن، كونكېرت مىللەتلەر مۇناسىۋىتى ئەمەلىيەتتىدىن ماتېرىيال تاللاپ يېزىلغان، شۇنىڭ بىلەن بىرچاغدا ئۆزگىچە مىللىي ئالاھىدىلىك، يەرلىك پۇراق، دەۋر روھى بىلەن يۇغۇرۇلغان. پوۋېست ۋەقەلىكى تەرەققىياتى ئۇنىڭدىكى ئاساسلىق روللارنى ئوينىغان تۆت پېرسونا‌ژنىڭ پائالىيەت كەچۈرمىشلىرىگە مەركەزلەشتۇرۇلگەن. بۇ پېرسونا‌ژلار: خەنزۇ بوۋاي يەنى پېنسىيىگە چىققان پېشقەدەم كادىر سى ۋېي، ئۇنى قازاقلارنىڭ شۇ ناھىيىدىكى ياش بالىلىرى: «ئاكىم دادا» دېيىشىپ ئالاھىدە ھۆرمەت بىلەن ئاتاشسا، چوڭلىرى «سىقاك» دەپ ئاتىشىپ كەتكەن. شۇنىڭدەك يازغۇچى تەرىپىدىن پوۋېستتا كۆڭۈل قويۇپ تەسۋىرلەنگەن پېرسونا‌ژنىڭ بىرى ئۇيغۇر مىللىتىدىن بولغان كۆمۈركان ئىشچىسى مۇھەممەتنىمۇ قازاقلار بىردەك ھۆرمەتلىشىپ ئۆزلىرىنىڭ يېقىملىق مۇئامىلە، مىللىي ئادەتلىرى بويىچە «مەكەك» دەپ ئاتاشسا، ئەمدى مۇھەممەت ھېلىقى خەنزۇ بوۋاي سى ۋېينى ئۆزىنىڭ ئىسمىنى ئاتىماي دائىم ئۇنى «چىپار ئاتلىق قازاق» دەپ

ئاتاپ بۇ نامنى (لەقەمنى) كەڭ جامائەتچىلىك ئارىسىغا تارقىتىۋەتكەن. نەتىجىدە «چىپار ئاتلىق قازاق» دەپ ئاتلىپ كەلگەن بۇ ئىسىم ھەم پوۋېستنىڭ ماۋزۇسى قىلىپ تاللاپ قويۇلغان ھەم ئەسەر ۋەقەلىكىنىڭ تۈگىنىگە ئايلىنىپ كەتكەن.

مۇۋەپپەقىيەت قازانغان بىر پارچە ئەسەردىكى سېھرىي كۈچ - ئاساسەن شۇ ئەسەرنىڭ تارقاتقان ئىدىيىسى بىلەن پىششىق تاللانغان، پۈختا ئورۇنلاشتۇرغان ماتېرىيالدىن كېلىدۇ. پوۋېستتا كەڭ ئوقۇرمەنلەرنى ئۆزىگە تەكرار ئويلىنىپ جاۋاب تېپىشقا جەلب قىلغان مۇنداق - بىر سوئال بار: ئۇ بولسىمۇ بىر خەنزۇ ئادەمگە قانداق قىلىپ «چىپار ئاتلىق قازاق» دەپ باشقا بىر مىللەتنىڭ نامى قويۇلۇپ قالدى؟!

چۈنكى، پوۋېستنىڭ بېشىدا تەسۋىرلەنگەندەك، چىرايى قارامتۇل كەلگەن سى ۋېي سۇزۇك سۆزلىگەن قازاقچە تىلى، قازاقلىشىپ كەتكەن مىجەز - خۇلقى ئارقىلىق رايونلۇق گېزىتنىڭ قازاق مۇخبىرى ئەخمەتنىڭ كۆزىگىمۇ قازاقتەك كۆرۈنگەنىدى. يەنە كېلىپ سى ۋېينىڭ ئايالى جاڭلەننىڭ ئىسمى «جاڭلىقان» دەپ قازاق ئايالىرىغا قويۇلىدىغان ئىسىم بىلەن ئاتىلىشى، قازاق شوپۇر يىگىتنىڭ تۇغۇلغان چېغىدا كىندىكىنى كەسكەنلىكى ئۈچۈن جاڭلەننى «كىندىك ئانا» دەپ ئاتىشىدەك نەق مەيداندىكى بىر قاتار ئىشەنچىلىك پاكىتلارغا قاراپ سى ۋېينى قازاق چالىرىنىڭ (بوۋايلىرىنىڭ) بىرى بولسا كېرەك دەپ مۇقىملاشتۇرىدۇ. يۇقىرىدا دېگىنىمىزدەك ئۇيغۇر كان ئىشچىسى مۇھەممەتنىڭ سى ۋېينى «چىپار ئاتلىق قازاق» دەپ ئاتىشىنىڭمۇ بەلگىلىك رېئال ئاساسى بار ئىدى. قازاقلاردا «ئات ئادىمنىڭ قانىتى» دېگەن دانا گەپ بار. ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق، مەسىلەن، جانلىق مەۋجۇدىيەتلەر ئىچىدە قۇش قانىتىنىڭ يارىدىمى ئارقىلىق، زېمىننىڭ ھەر قانداق يېرىق ھەم قىيىن يەرلىرىگە

ھېچقانداق توسالغۇسىز ئۇچۇپ بارالايدۇ. ئايرىم ئەھۋالنى ھېسابقا ئالمىغاندا ئادەملەرمۇ ئاتقا مىنىپ شۇنداق قىلالايدۇ. دېمەك چارۋىچىلىق رايونلاردا قازاق مالچىلىرى ئاتتىن ئايرىلمايدۇ. گەپنىڭ قىسقىسى جېنى بار، ماغدۇرى بار قازاقتا بىردىن ئات بولىدۇ. ئۇلار ئاتنى شۇنداق قەدىرلەيدۇ. قازاق خەلقىنىڭ ئارىسىدا يۇرۇپ ئۇلارنىڭ پسىخىكىسىنى ئۆزىگە سىڭدۇرۇۋالغان سى ۋېي بىر زامانلاردا ئانىسىنىڭ قورسىقىدا ياتقاندا دۇچكەلگەن ئۇلۇم خەۋپىدىن قۇتقۇزۇپ قېلىنغان چىپار قۇلۇننى مىڭ بىر جاپادا بېقىپ چوڭ قىلىپ قاتارغا قوشىدۇ. قازاقلارغا ئوخشاش ئۆزىدە ئاتخۇمارلىق ئادىتىنى يېتىلدۇرگەن سى ۋېي ئۆزىنىڭ خوسۇسىي ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتكۈزۈپ ئالغان چىپار ئاتنى نەگە بارسا مىنىپلا بارىدۇ. ئۇنىڭدىن بىرەممۇ ئايرىلمايدۇ. ئۇ ھەمىشە يىراق - يېقىن يەرلەردە ئۆتكۈزۈلگەن نەزىر - چىراغلاردا قازاقلارنىڭ يېشى چوڭلىرى بىلەن بىللە بولىدۇ. ئويۇن - تاماشا، كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرى ئۇيۇشتۇرۇلغان ئورۇنلاردا قازاق ياشلىرى بىلەن بىللە بولىدۇ. مۇھەممەتنىڭ سى ۋېينى ئەنە شۇنچىلىك دەرىجىدە قازاق مىللىتىنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولۇپ ئۇلار بىلەن دوست، ئىناق، ئىتتىپاق ئۆتكەن ئەمەلىيىتىگە ئاساسلىنىپ تۇرۇپ ئۇنى «چىپار ئاتلىق خەنزۇ» دېمەستىن «چىپار ئاتلىق قازاق» دېيىشىنىڭ سەۋەبىمۇ شۇ بولسا كېرەك.

«چىپار ئاتلىق قازاق» ناملىق پوۋېستنىڭ مەركىزىي سۈژىت لىنىيىسى دەۋر روھى شۇنداقلا ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تەلىپىگە يانداشقان ھالدا راۋاجلاندۇرۇلۇپ سى ۋېي، ئالتۇنبېك، مۇھەممەت، سەمەتاي قاتارلىق تۆت مىللەتتىن بولغان پىرسوناژلارنى يادرو قىلغان بىر يۆلىنىش بويىچە تەسۋىرلەنگەن. مەلۇمكى، ھەرقانداق دەۋر ئەدەبىياتى ئىمكانىيىتىنىڭ

باربچه ئۆز زامانى رېئاللىقىنىڭ ناغرىسىنى سەلتەنەتلىك چالىدۇ. ئۆز زامان، ماكانى رېئاللىقىنىڭ تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي مۇھىت كارتىنىسىنى سىزىدۇ. ئالەم مىقياسىدا، جەمئىي كائىنات دۇنياسىدا يالغۇز بىرلا مىللەتتىن تەركىب تاپقان ئەل يەنى دۆلەت بولمىسا كېرەك. مۇبادا بولسىمۇ ئىنتايىن ئاز ئۇچرايدۇ. بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا يەر شارىدىمۇ، ئېلىمىزدىمۇ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، مىللەتلەرنىڭ قەلبىداش - تەقدىرداشلىقى - قەدىرلەشكە تېگىشلىك ئەڭ مۇقەددەس ئىش، پۈتۈن مەملىكەت خەلقىمىز ئۈچۈن ئېلىپ ئېيتقاندا، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى - بىر گۆھەردۇر. شۇڭا، ئېلىمىز خەلقى بۇ گۆھەردىن مەڭگۈ ئايرىلمايدۇ. مىللەتلەرنىڭ ئۆز ئارا پايدا يەتكۈزۈش، ياردەم بېرىش، يار - يۆلەكتە بولۇش، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش، بىر - بىرىدىن ئۆگىنىشى دائىم داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئۇلۇغۋار ئىشلاردۇر. پۈۋېستتا سۈرەتلەنگەن قازاق بوۋاي ئالتۇنبېك بىلەن قىرغىز بوۋاي سەمەتاي پايتەختىمىز بېيجىڭدىكى خىزمەت ئىشلەۋاتقان بالىلىرىنى ئۆيلۈك - ئوچاقلىق قىلىپ، ئۇلارغا بەختلىك ئائىلە قۇرۇپ بېرىدۇ. ئىككى مىللەتتىن بولغان ئىككى شەخسنىڭ بۇ ئىشلىرىنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشىدا مەلۇم شەخسنىڭ سوزغان ياردەم قولى ئالاھىدە رول ئوينىغان. ئەينى چاغلاردا سى ۋېي ئەسىردىكى پېرسوناژلار تىلى بىلەن ئېيتقاندا قازاقنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ كەلگەن «سىقاڭ» ئاساسى قاتلام رەھبەرلىك خىزمىتىنى ئىشلەۋاتقان مەزگىللەردە جانجىگەر دوستلىرى ئالتۇنبېك بىلەن سەمەتاينىڭ بالىلىرىنىڭ مەركەزدىكى نۇقتىلىق ئالىي مەكتەپلەرگە چىقىپ ئوقۇپ، ئوقۇشتا كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرنى قازىنىپ، بېيجىڭدا خىزمەتكە ئورۇنلىشىپ قېلىشى ئۈچۈن ئالاھىدە كۈچ چىقارغانىدى.

يازغۇچى جۇمەدىل مامان ئۆزىنىڭ ئۆزگىچە مىللىي ئۇسلۇب

بىلەن ،يېزىلغان «چىپار ئاتلىق قازاق» ناملىق بۇ نادىر ئەسىرىدە، ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ مەنتىقىلىق قانۇنىيىتى بويىچە زامانىمىزدىكى كىشىلەر ئورتاق كۆڭۈل بۆلگەن مىللىي مۇناسىۋەتنىڭ تەسىرلىك جانلىق ئىپادىسىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنىڭ يارقىن، تەنتەنىلىك ساداسىنى ئوبرازلىق گەۋدىلەندۈرۈشتە يالاڭ، يۈزەكى تەپسىلاتلار تەسۋىرى ياكى تۇرلۇك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان ھادىسىلەر جەريانىنى بايان قىلىشنىڭ كەينىگە كىرىپ كەتمىگەن. ئاساسلىقى ھەقىقىي تۇرمۇش چىنلىقىنى رېئالىستىك ئۇسۇلدا سادىقلىق بىلەن يورۇتۇپ بېرىش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، ۋەقەلىكنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشىنى، مەسىلەرنىڭ ئىچكى ماھىيىتىنى ئاشكارىلاپ، كونكېرت پېرسوناژلار ئوبرازىنى يارىتىش يولى بىلەن ئەسەردە كۆتۈرۈپ چىققان تېمىنى، تۈپ نىگىزلىك نۇقتىنەزەرنى، مىللىي ئالاھىدىلىك، قويۇق مىللىي تۇسكە كىرگۈزۈلگەن يەرلىك پۇراق، ئىنسانىي پەزىلەت، ئادەمىيلىك سۈپەت، ئىناقلىق، ساداقەتمەنلىك ئالامەتلىرى بىلەن تويۇندۇرغان.

تالانتلىق قازاق شائىرى، يازغۇچى جۇمەدىل مامان «چىپار ئاتلىق قازاق» ناملىق پوۋېستىدا سى ۋېي، ئالتۇنبېك، جاڭلەن، كۇلانلارنىڭ ناھايىتى تەبىئىي ھالدا تېپىشقان ھەقىقىي دوستلۇق مۇناسىۋەتلىرىگە مەدھىيە ئوقۇيدۇ. يازغۇچى بۇ نادىر ئەسەرنى ئاساسەن تەتۇر بايان قىلىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ يازغان، زۇرۇرىيەت تۈپەيلىدىن بەزى ۋەقەلەرنى ئارىلىققا كىرىشتۇرۇپ قوشۇۋەتكەن. بەزى ۋەقەلىكنىڭ جەريانىنى قىسقارتىپ، ئۇنى پېرسوناژلارنىڭ ئايرىم ئىزھار قىلغان مونولوگلىرى ئارقىلىق چۈشەندۈرگەن. نەتىجىدە ئەسەرنى يېغىنچاقلىققا، چوڭقۇرلۇققا، ئوبرازچانلىققا ئىگە قىلغان.

«. . . ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا ھېرىپ -

چارچاش يىگىت ئۇچۇن شەرەپلىك ۋەزىپە. سېنىڭ مۇشۇ قېتىملىق سەپىرىڭ ئالدىنقىلارنىڭ ئېچىپ بەرگەن ئىنقىلاب قىلىش يولىنىڭ داۋامى. مۇبادا سېنىڭ تەم - تۇز ھەيدەپ شىنجاڭغا بېرىپ قالساڭ ئىلىنى كۆرمەي قايتما. ئۇ يەر بىپايان كەڭ تۇزلاڭلىكتىن تەركىب تاپقان، ھۆل - يېغىنى كۆپ، ھاۋاسى سوغۇق كېلىدۇ. تاغلىرى پۈتۈنلەي قارىغايلار بىلەن قاپلانغان. شۇنىڭدەك بۇ يەردە تىرىكچىلىك قىلغان خەلقتە يىلقى (ئات) ناھايىتى كۆپ بولىدۇ. ھەتتا باي دېگەنلىرىدە 4 — 5 مىڭدىن ئارتۇق تۇلپار نەسىللىك يىلقى بولىدۇ. خەلقى تولىمۇ قەيسەر، باتۇر كېلىدۇ. ئىشەنچسىزلىك قىلغانلارنى قاتتىق ئۆچ كۆرىدۇ». مانا بۇ سى ۋې شىنجاڭغا خىزمەتكە كېلىش ئالدىدا دادىسىنىڭ ئېيتقانلىرى.

يۇقىرىدا بېرىلگەن مونولوگنىڭ مەنىسى چوڭقۇر، رېئال ئەھمىيىتى، تەربىيەۋى رولى ناھايىتى زور بولۇپ كىشى قەلبىنى ھاياجانغا سالىدىغان دوستلۇق، ئىتتىپاقلىق تۇيغۇسى بىلەن يۇغۇرۇلغان، ئېنىقكى پېرسوناژ ئاغزىدىن بېرىلگەن بۇ گەپنى ئاپتور تارىخنىڭ قېلىن قاتلاملىرى ئىچىدىن ئاقتۇرۇپ تېپىپ، ئەسەرنىڭ تۇپ ئىدىيىسىنى كۇچەيتكەن.

يېغىپ كەلگەندە تېما ئۆزگىچىلىكى، يازغۇچىنىڭ ئىشلەتكەن تىلى، ماھارەت ئالاھىدىلىكى بىلەن «چىپار ئاتلىق قازاق» ناملىق پوۋېست بۇگۈنكى دەۋر ئېلىمىز قازاق ئەدەبىياتىدا بەلگىلىك ئورۇن ئېلىشقا مۇناسىپ نادىر ئەسەرگە ئايلانغان.

ئاچچىق مەسخىرە، شىپالىق دورا

ياش شائىر ئابابەكرى ئەمەتنىڭ «تۇرپان» ژۇرنىلىنىڭ 1988 - يىلى 2 - سانىغا بېسىلغان ساتىرىلىرىنى ئوقۇپ چىقتىم. بۇ شېئىرلاردا رېئال تۇرمۇشتا سادىر بولۇپ كەلگەن بىر قىسىم يىرگىنچلىك ھادىسىلەر، ئىجتىمائىي ھاياتتىكى چاكىنىلىقلار، كىشىلەر خاراكتېرىدىكى يارىماس، ناچار قىلىقلار ئاچچىق ھەجۋى، ئۆتكۈر تىل ۋاستىسى ئارقىلىق قامچىلانغان.

رېئالىستىك بەدىئىي ئەدەبىياتىمىز ئەزەلدىن تارتىپ رېئال تۇرمۇشنىڭ ئىجابى ۋە سەلبى تەرەپلىرىنى ئوخشاشلا ئۆزىنىڭ بىردىنبىر ئەكس ئەتتۈرۈش ئوبيېكتى قىلىپ كەلدى. مەلۇمكى، ياخشىلىق بىلەن يامانلىق ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ، كىشىلىك ھاياتنىڭ ئىجابىي ۋە سەلبىي تەرەپلىرىنىڭ روشەن سىلىشتۇرمىسىدىن ھاسىل بولغان. سىلىشتۇرۇش، پەرقلەندۈرۈش، دادىل ئاشكارىلاش، چوڭقۇر قېزىش، ئەتراپلىق مۇلاھىزە قىلىش، كەڭ دائىرىلىك ئويلۇنۇش كىشىلەرنىڭ شەيئىلەرنىڭ ماھىيىتىنى، ھاياتنىڭ مەنىسىنى، قىممىتىنى تولۇق تونۇپ يېتىشىنىڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇلى. ئەدەبىي ئىجادكارلارمۇ رېئال تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرگەندە بۇ قانۇنىيەتنىڭ سىرتىغا چىقىپ كېتەلمەيدۇ. ياش شائىر ئابابەكرى ئەمەت ئالاھىدە پەم ۋە بەدىئىي دىت ئىشلىتىپ يازغان بۇ ساتىرىك شېئىرلىرىدا خېلى ياخشى ئىزدەنگەن، كىتابخانلاردا بەلگىلىك

تەسىر قالدۇرغۇدەك بەدئىي مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش ئۈچۈن تىرىشقان. ئۇ ئۆزى ياشاۋاتقان مۇھىت ئىچىدە تۇرمۇش ھادىسىلىرىنى ئىنچىكە كۆزىتىپ ئۇنىڭدىكى گۈزەللىكنى، ئىجابىيلىكىنى مەدھىيىلەش بىلەن بىر چاغدا يەنە كىشىلەر مۇناسىۋىتىدىكى، روھىي دۇنياسىدىكى ئاشكارا، يوشۇرۇن ئىپادىلىنىپ كەلگەن ئىللەتلەرنى ئاچچىق مەسخىرە قامچىسى ئاستىغا ئېلىشتىنمۇ ئۆزىنى قاچۇرمىغان.

«ئويغىتار بىزنى ھەركۈنى تۇندە،
ئاشۇ مەس «خوراز» ئەنسىز سەت «چىللاپ»
بىزگە ئۈيقۇ يوق، بەرمىدى ئاڭا،
رەھىمسىز كېلىپ خۇدامۇ ئىنساپ.
قالار قېرىلار بېشىنى چايقاپ،
(ئىچ ـ ئىچىدىن كەتكەندۇ قارغاپ)
ھەممىلا كۈنلەر بولسىدى رامزان
شۇنداق چىللىسا» ئالاتتى ساۋاب.
(«يېرىم كېچىدە چىللىغان «خوراز» دىن)

دەپ تەسۋىرلەنگەندەك شائىر شېئىرىدا ئاشكارا مەسخىرە، يوشۇرۇن كىنايە قىلىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، بۇزۇلۇش يولىدا ماڭغان بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئۆز قېلىپىدىن چىقىپ كېتىشتەك روھىي پسىخىكىسىنى ماھىرلىق بىلەن ئوپېراتسىيە قىلغان. شېئىرنى ئوقۇغان چېغىمىزدا كۈندۈزى ھاراقنى بولۇشىغا ئىچىپ يېرىم كېچە بولغاندا دەلدەڭشىپ ئۆيىگە كېلىپ، دەرۋازىنى ئۇرۇپ، كارنىيى يىرتىلغۇدەك ۋارقىراپ ـ جارقىراپ يۇرگەن، ھەر كۈنى دېگۈدەك يا خوتۇن بالىلىرىغا، يا قۇلۇم ـ قوشنىلىرىغا ئۈيقۇ، ئارام بەرمىگەن بىر مەستنىڭ خۇنۇكلەشكەن ئوبرازى كۆز ئالدىمىزغا كېلىدۇ. ئاپتور مەستنىڭ سەتلەشكەن

قىلىقلىرىنى، كەيپىياتىنى قاتتىق مەسخىرىلەپ، سۆكۈپلا قالماستىن بەلكى ئۇنى يېرىم كېچىدە چىللىغان خورازغا ئوخشاتقان.

ئەلۋەتتە، يېرىم كېچىدە مەزگىلسىز چىللىغان خورازنى ھېچكىم ياخشى كۆرمەيدۇ. ئەمدى ئەقلىنى ھاراقتا سېتىپ يېرىم كېچىدە سەت ۋارقىرىغان ئادەم خورازنىڭ ئاۋازى كىمنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرمەي تۇرالىسۇن!؟ بۇنداق «خورازلار» قانچىلىغان كېچىلەرنىڭ جىمجىتلىقىنى بۇزدى، قانچىلىغان ئادەملەرنىڭ تاتلىق، شېرىن ئۇيقۇلىرىنى بۇزدى؟ بىز گەپ قىلمىساقمۇ بۇ تامامەن چۈشىنىشلىك ئەھۋال.

رېئالىستىك ئەدەبىيات رېئاللىقنىڭ ئىنكاسى. ئۇ چىنلىققا ھۆرمەت قىلىدۇ.

رېئالىستىك ئەدەبىياتنىڭ مۇھىم بەلگىسى چىنلىق. تۇرمۇشنىڭ ئىجابىي تەرەپلىرى بولسۇن، سەلبىي تەرەپلىرى بولسۇن بۇلارنى چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرگەن ئەدەبىي ئەسەرلەر كىتابخانلارنىڭ مەڭگۈلۈك قەدىرلەيدىغان مەنىۋى بۇيۇملىرىدۇر. شائىر ئاببەكرى ئەمەت شېئىرىدا يىرگىنىشلىك ئىشلار يۈز بەرگەن سورۇن، مۇھىتتىكى، جامائەتچىلىكىنىڭ ئىنكاس تەسۋىرىنى جانلاندۇرۇپ بېرىش ئارقىلىق مەستنىڭ نەپرەتلىك ھەرىكەتلىرىگە بولغان باشقىلارنىڭ غەزەپ ئوتىنىمۇ جايىدا تۇتاشتۇرغان. رېئاللىقتىكى مەۋجۇدىيەتلەر، خىلمۇ خىل تەپسىلات ھادىسىلەر كىشىلەر چۈشەنچىسىدىن ھالقىغان، كىشىلەر ئېڭىدىن تاشقىرى نەرسە ئەمەس. رېئاللىقتا بارلىققا كەلگەن مەۋجۇدىيەتلەر ئۆزگىرىشكە ياندىشىدۇ. شائىر ئۆزىنى ئوراپ تۇرغان مۇھىت ئىچىدە ياشاۋاتقان كىشىلەر پائالىيىتىنى، مۇناسىۋىتىنى ئىنچىكە كۆزىتكەن. شۇنىڭدەك ئۇنى قانداق ئىپادىلەش شەكلى، ئۇسۇلى مەسىلىسى ئۇستىدە ئوبدان

ئويلانغان، ئىزدەنگەن، نەتىجىدە شېئىر مەزمۇنىنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى، تەسىرچانلىقىنى ئاشۇرۇشنىڭ مەنبەسىنى ئاچقان. ھەددىدىن تاشقىرى ھاراقلا بېرىلىش نېرۋىنىڭ نورمال ئىشلەش ئىقتىدارىنى ئاجىزلاشتۇرۇش ياكى سېزىمچانلىقىنى، ئۆتكۈرلۈكىنى تۆۋەنلىتىش، ئويلاش، پەرق ئېتىش ئىقتىدارىنى يوقىتىش، ئۆزىگىمۇ، ئۆزگىگىمۇ زىيان يەتكۈزۈش مەسىلىسى — مىللەت ئىستىلىغا، مىللەتنىڭ شانلىق ئەنئەنىسىگە پۈتۈنلەي قارىمۇ قارشى بولۇپلا قالماستىن يەنە ئىسان پەزىلىتىگە، ئىنسانىي سۈپەتكە يات بىر ئىللەت، ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا كەلتۇرۇپ چىقىرىدىغان زىيىنىنى مۆلچەرلەش تەس بولغان بالايىئاپەت، ئىلگىرى ھاراق ۋە ئۇنىڭ كەلتۇرگەن زىيىنى ھەققىدە نۇرغۇن ئالاھىدە شېئىرلار يېزىلدى. لېكىن نۆقۇل ھالدا ھادىسىنىڭ ئۆزىلا بايان قىلىنىپ، ئۇنىڭ ماھىيىتى ئېچىپ تاشلىنىپ ئاقىۋىتى كۆرسىتىلمىگەچكە قالدۇرغان تەسىرى ئانچە چوڭقۇر بولمايۋاتىدۇ. بىز «بىر ئائىلە» ناملىق شېئىرنى ئوقۇغان چاغلىرىمىزدا باشقىچە تەسىراتقا كېلىمىز. بۇ شېئىرنىڭ مەزمۇنى، ئالدىدا توختۇلۇپ ئۆتكەن «يېرىم كېچىدە چىللىغان خوراز» ناملىق شېئىرنىڭ مەزمۇنىنى كېڭەيتىش، چوڭقۇرلاشتۇرۇش، بېيىتىش رولىنى ئويناغان.

«ھاراق دېسە مەردلىك تۆتۈپ ئوينار كۆزىنىڭ قارىسى،
شاراقلىتىپ ئون سومىلۇقتىن ئايىمايدۇ دادىسى.
بوتولكىنى يېغىپ سېتىپ دەپتەر ئالار بالىسى،
كىيىم ـ كېچەك كىيىمەن دەپ غەلۋە قىلار ئانىسى.

ئاي ئاخىرى يەتمەي كەلدى سۇ، توك پۇلىغا چامىسى،
قوچاقتىكى سەبىگە سۈت ئېلىشقا يوق ئاقچىسى.
كۈندە ماجرا، كۈندە غوۋغا، بولاركىن قازىسى،

شۇنداق ئۆتسە ئاز كۈندە چاك ـ چاك بولار ئارىسى.»

بۇ شېئىردا ھاراقنىڭ كاساپىتىدىن كېلىپ چىققان بىر ئائىلە كىشىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى غوۋغا، ماجرا يېغىنچاق، قىزغىنلىق تەسۋىرلەنگەن.

بىز ھەرقانداق ئەدەبىي ئەسەرنىڭ سۈپىتىگە، ئىدىيىۋى مەزمۇنىغا قارىتا تەنقىق قىلىش ئېلىپ بارغاندا يەنىلا رېئاللىقنى، ھەقىقەتنى ئاساس قىلىمىز. شائىرنىڭ شېئىردا مەسخىرە قىلىپ تەسۋىرلەنگەنلىرىنىڭ ھەممىسى ئەمەلىيەت. كۆيۈمچانلىق، ژاپادارلىق، ئىناقلىق مۇناسىۋەت زىمىنىدە روناق تاپقان ئاتا ـ بالا مۇھەببىتى، ئەر خوتۇن مۇھەببىتى، بەختلىك ئائىلە تۇرمۇشى كىشىلەرنىڭ ئۆمۈرۋايەت قەدىرلەيدىغان بىباھا گۆھىرىدۇر. ۋىجدانىنى بىر بوتۇلكا، يۇز بوتولكا، مىڭ بوتۇلكا ... ھاراقلا سېتىپ بۇ گۆھەرنى تاشقا ئۇرۇپ يۇرگەنلەرنى قانداقمۇ ئىسنان دېگىلى بولسۇن؟ بىر ئائىلىنىڭ باشلىقى، باش ـ پاناھى ھېسابلىنىپ كەلگەن دادىنىڭ پۇتۇن كۈنى تاپقىنىنى ھاراقلا دەسمايە قىلىپ بىر ئائىلىنىڭ كەلگۈسى ئۈمىدى، ئىستىقبالى بولغان بالىسىنىڭ چوڭى دەپتەر ـ قەلەم ئېلىش ئۈچۈن دادىسى بىكارلىغان ھاراق بوتۇلكىلىرىنى سېتىپ، پۇل يىغىش بىلەن كۈن ئۆتكۈزسە، قۇچاقتىن تېخى چۈشمىگەن سەبىي پەرزەنتى قورسىقى ئېچىپ «سۈت، سۈت ...» دەپ يىغلايدۇ. بىر ئائىلىنىڭ تۇڭرۇكى، گۈلى، غەمگۇزارى ھېسابلانغان بىچارە ئانا ھاراقكەش ئەرنىڭ، يوقچىلىقنىڭ دەردىدە، ئائىلىنىڭ، بالىلىرىنىڭ غېمىدە زار قاقشاپ ئۆتىدۇ.

ھەرقانداق ئىنسان بالىسىنىڭ بېشىغا كېلىدىغان بىر ئائىلىنىڭ ئەھۋالى شېئىردا ئىخچام تەسۋىرلەنگەندەك ھالغا چۈشۈپ قالسا، ئۇنداقتا بۇ كۈنلەرنىڭ، بۇ ھاياتنىڭ، بۇ

تۇرمۇشنىڭ نېمە ئەھمىيىتى، نېمە تەمى، نېمە لەززىتى بولسۇن؟ مانا مۇشۇنداق ھاراقنا بېرىلىش تۇپەيلىدىن كېلىپ چىققان بىر ئائىلە كىشىلىرىنىڭ ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىلىرى ھەقىقەتەن كىشىلەرنى ئويلاندۇرىدۇ، سەسكەندۇرىدۇ، غەزەپلەندۇرىدۇ.

«سەۋەب» ناملىق شېئىرنىڭ كەلسەك، شائىر بۇنىڭدا كۆكسى - قارنىنى راسا كەڭ ئېچىپ ئۆزىنىڭ دېمەكچى بولغان ئوي - پىكرىنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا تولۇقلايدۇ، چوڭقۇرلاشتۇرىدۇ.

ھەممىمىزگە ئايانكى، ئۇزۇن يىللىق مەدەنىيەت تارىخىغا ئىگە مىللىتىمىزنىڭ ئېسىل مىللىي ئەنئەنىلىرىگە تۇپتىن خىلاپ ھالدا ئوتتۇرىغا چىققان ھاراقنا بېرىلىش خېلى بازار تېپىپ قالدى. بولۇپمۇ دۆلەت ۋەزىيىتى ئوڭۇشلۇق، خەلق تۇرمۇشى زور دەرىجىدە ياخشىلىنىشقا باشلىغان يېقىنقى ئون يىلدىن بۇيان ھاراق ئىچىدىغانلارنىڭ سانى كۆپىيىپ قالدى. تۇرمۇشتىكى كىچىك ئىشلاردىن تارتىپ چوڭ ئىشلارغا قەدەر بۇنىڭدىن قاراپ تۇرۇپ تارتىۋاتقان زىيانلىرىمۇ ئاز ئەمەس. بۇ مەسىلىنىڭ تەسىرى ياشلىرىمىز ئىچىدە تېخىمۇ ئېغىر بولماقتا. ياش شائىر ئاتابەكرى ئەمەتنىڭ «سەۋەب» ناملىق ساتىرىك شېئىرىدا دائىم ئاغزى - بۇرنىنى ھاراق بىلەن ھۆلدەپ، كوچىلاردا ئۇسسۇل ئويناپ كۆن ئۆتكۈزگەن بىر ياشنىڭ چۈشكۈنلەشكەن روھىي - ھالىتى، ئازابلانغان قەلب سەرگۈزەشتىلىرىنى ئەپچىل، قىزىقارلىق ئەكس ئەتتۈرگەن.

ناھايىتى قىسقا يۇمۇرلۇق ۋەقەلەر بىرىكمىسىدىن تەركىب تاپقان شېئىر مەزمۇن جەھەتتىن ئۇچ بۆلەككە بۆلۈپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان.

شېئىرنىڭ بىرىنچى بۆلىكىدە شاكىرجاننىڭ بىكارچىلىقتىن، زېرىكىشتىن - ئىچ پۇشۇقىدىن ھاراق ئىچىپ

كەيىپ بولغان ۋاقتىدىكى كۆرسەتكەن كومېدىيىسى تەسۋىرلەنسە؛ ئىككىنچى بۆلىكىدە پەردەك گۈزەل قىز تېپىپ، مەقسەتكە يەتكەن شادلىق تەنتەنىسى ئىچىدە ھاراق ئىچىپ ئويىنىغان خۇشاللىق كومېدىيىسى تەسۋىرلىنىدۇ؛ شېئىرنىڭ ئۇچىنچى بۆلىكىدە شاكىرجاننىڭ بېشىغا قونغان بەخت قۇشىدىن ئايرىلىپ تارتقان دەرد - ھەسرىتىنىڭ دەستىدە ھاراق ئىچىپ كۆرسەتكەن كومېدىيىسى تەسۋىرلىنىدۇ.

شائىر شېئىردا ئەنە شۇنداق ئۆز - ئارا زىچ باغلانغان كومېدىيىلىك تەپسىلاتلار بايانى، يۇمۇرىستىك شېئىرى تىلدا بېرىلگەن دىئالوگلار تەسۋىرى ئارقىلىق پېرسوناژ خاراكتېرىنى خېلى مۇۋەپپەقىيەتلىك يورۇتۇپ بەرگەن. شېئىرنىڭ ئاخىرىدا:

«قىسقىسى شاكىرجاننىڭ سۆزلىرى مۇنداق:
‹زېرىكىش›، ‹شادلىق›، ‹دەرد› دورىسى ھاراق.
مەن دەيمەن: شېشىگە دوست بولساڭ شۇنداق،
تىرىكلا كۆرسەن ۋەيلۇنۇ - دەۋزاق»

دەپ ھاراق كومېدىيىسىنى ئوينىغۇچىنىڭ ئاقىۋىتى، تەقدىرى ئۇستىدە ئاقىلانە يەكۈن چىقارغان. دەرۋەقە شائىر ساتىرىلىرى ئىچىدە ھاراقكەشلەر مەسخىرە قىلىنىپ يېزىلغان شېئىرلار يېرىمىغا يېقىنراقنى ئىگىلەيدۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ، خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇش ھەرىكىتىدە ئېپادىلەنگەن روھىي دۇنياسىغا ئازدۇر - كۆپتۇر سىڭىپ قالغان باشقا ئىللەتلەرگىمۇ دادىل ئوت ئاچقان. «يۇقىرى ئۆرلەش» ناملىق شېئىردا ئوتتۇرىغا قويولغان، پاش قىلىنغان، قامچىلانغان مەسىلەرمۇ بىزنىڭ كۈچلۈك دىققەتتىمىزنى قوزغايدۇ. ھەم خېلى ئويلىنىشقا سالىدۇ. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا ئۇزلۇكسىز يۇقىرى ئۆرلەش روھى، يۇقىرى ئۆرلەش جاسارىتى، يۇقىرى ئۆرلەش ئارزۇ -

ئىستىكى كىشىلەرنىڭ قانائەت ھاسىل قىلىپ بىر ئىزىدا توختاپ قالماستىن، ئۇمىدسىزلەنمەستىن، ئىزچىل تۇرده داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلىشىده، پارلاق كەلگۈسىگە ئىنتىلىشىده بولۇشقا تېگىشلىك خىسلەت. بۇ ئەلۋەتته قىزغىن قوللاشقا، قەدىرلەشكە، تەشەببۇس قىلىشقا ئەرزىيدىغان مۇھىم ئىش. لېكىن، بىزنىڭ ئارىمىزدا ياكى ئەتراپىمىزدا بەزى كىشىلەرنىڭ يۇقىرى ئۆرلەش مۇددىئاسى، ئىستىلى بۇنىڭ ئەكسىچە بولۇۋاتىدۇ. بۇ ئېنىق ئاشكارىلىنىپ تۇرغان رېئاللىق. ئۆز نەپسىگە چوغ تارتقان بىر قىسىم كىشىلەر جاپالىق تەر تۆكۈش، ئۆزىنىڭ جاپالىق ھالال ئەمگەك مېۋىسىگە تايىنىش، تالانت، تىرىشچانلىق، جاسارەتنىڭ ئورنىغا تەخسىكەشلىك قىلىش، خۇشامەتچىلىك قىلىش، ئۆزىنى پەردازلاپ ياخشى كۆرۈنۈش، ئەمەل - مەرتىۋىگە ئىگە بولۇشنى دەسسەتمەكتە، بۇنداق ئۇسۇللار بىلەن يۇقىرى ئۆرلەش ھەقىقەتەنمۇ بەزى كىشىلەرنىڭ مىزانىغا ئايلانماقتا.

يۇقىرىدا دېيىلگىنىدەك ئىجتىمائىي رېئاللىقنىڭ زېمىنىدە مەۋجۇت بولۇپ كېلىۋاتقان، ئىنتايىن يامان تەسىرلەرنىڭ بېرىۋاتقان، خەلقىمىز تولىمۇ بىزار بولۇۋاتقان ئىللەتلەرنى كۆزى بىلەن كۆرگەن، ئاڭلىغان ۋە ھېس قىلغان شائىر:

«مەنسەپ ئاخۇن ئۆرلەش ئۈچۈن قىلاتتى ھەرىكەت،
لېكىن قىلغان خۇشامەتتىن يوقتى بەرىكەت.
باشلىق يوقلاپ ھەم چاقىرىپ ھالى قالمىدى،
ماختاپ سۆزلەپ جاۋغاي كۆيۈپ ئېچەك تالمىدى.»

دەپ ئاشۇ خىل كېسەللىككە گىرىپتار بولغان كىشىلەرنىڭ پەسكەش روھىي - دۇنياسىنى ئېچىپ خاراكتېرىسكىسىنى سىزىدۇ. راستچىللىق ھامان يالغانچىلىق ئۈستىدىن غەلىبە قىلىدۇ. «يالغانچىنىڭ قۇيرۇقى بىر تۇتام» دېگەندەك ساختا

ۋاستىلارنى ئىشقا سېلىپ ئۆزلىرىنى پەردازلاپ، ئۆرلەش كوچىسىغا كىرگەنلەر بەربىر مەغلۇپ بولۇش ھالاكىتىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. مانا بۇنىڭغا شېئىرداكى:

«بىر كېچىسى «يۇقىرىغا ئۆرلەش» چۈشىده،
ياستۇقتىنمۇ ئېشىپ كەتتى لېۋى كۆلكىده.
ئۆرلەۋېرىپ يېقىلدى ئۇ يانقان سۇپىدىن،
بېشى چۈشكەچ ئوتلار چاقناپ كەتتى كۆزىدىن.
شۇ قېتىمقى يېقىلىشتا چايقالغاچ بېشى،
مەجنۇن سۈپەت يۇرمەكته ئۇ يالجىماي ئىشى.»

دەپ تەسۋىرلەنگەن رېئاللىق تولۇق پاكىت بولالايدۇ.

ئەدىبلەر ئەسەرلىرىده كىشىلەرنىڭ مەنۋي پائالىيىتىنى، ئېچكى دۇنياسىنى ئەكس ئەتتۇرگەن چاغلاردا كۆپرەك ئۇلارنىڭ روھىي قاتلىمىدىكى يورۇقلۇقنى، گۈزەللىكنى، ئالىيجانابلىقنى، ساغلاملىقنى كۆيلەش، مەدھىيىلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە قاراڭغۇلۇقنى، رەزىللىكنى، پەسكەشلىكنى، بۇزۇقلۇقنى پاش قىلىدۇ، تەنقىد قىلىدۇ.

ئۆزلىرىنىڭ مۇنەۋۋەر ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ كۈچ - قۇدرىتى ئارقىلىق كەڭ خەلق ئاممىسىنى گۈزەللىكتىن لەززەتلەندۇرۇش، رەزىللىكتىن سەسكەندۇرۇش، نەپرەتلەندۇرۇش يارىملىق خەلق سەنئەتكارلىرىنىڭ، ئەدىبلەرنىڭ مۇقەددەس بۇرچىدۇر. چۈنكى، مۇنەۋۋەر ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرى تارىخ تەرەققىياتىغا، جەمئىيەتكە، كىشىلەرنىڭ مۇناسىۋىتىگە، كىشىلەرنىڭ ئېڭىغا، ھېسسىياتىغا، ئىدىيىسىگە، ئالاھىده تەسىر كۆرسىتىش رولىنى ئويناپلا قالماستىن يەنە تۇرتكە بولۇش، ئۆزگەرتىش، يېڭىلاش، يېتەكلەش رولىنىمۇ ئويناىدۇ.

كىشىلەرنى پاسسىپ، قالاق، ئىدىيىسىزى قاراشلاردىن، خاتا خاھىشلاردىن، ناتوغرا ئىستىللاردىن، ساختا قىلىقلاردىن خالىي بولۇشقا، ھوشيار بولۇشقا رىغبەتلەندۈرىدۇ. شۇنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈش كېرەككى، مۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ مۇھىم بەلگىلىرى ئاساسەن ئۇنىڭ چىنلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. مەيلى مەدھىيىلەنسۇن، مەيلى تەنقىدلەنسۇن رېئاللىق چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئەسەرلەرلا كىشىلەرنىڭ دىلىغا ياقىدۇ. ياش شائىر ئابابەكرى ئەمەتنىڭ «يۇقىرى ئۆرلەش» ناملىق شېئىرىدا ئىپادىلەنگەن رېئاللىقنىڭ كىتابخانلارنىڭ كۆڭلىگە يېقىشتىكى ئاساسىي سەۋەبلەر ئۇنىڭدا راست گەپلەرنىڭ قىلىنغانلىقىدا، چىن نەرسىلەرنىڭ تەسۋىرلەنگەنلىكىدۇر.

مەدھىيە تۇسىنى ئالغان جىلۋىلىك، يېقىملىق، لىرىك شېئىرلاردا شائىرنىڭ چوڭقۇر روھىي قاتلىمىدىن پارتىلغان يالقۇنلۇق ھېسسىيات ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن مەزمۇنلار، ھادىسىلەر بەزى چاغلاردا قانداق يوشۇرۇن بېرىلگەن بولسا، ئاشۇ لىرىك شېئىرلارنىڭ بىر خىل تۇرى ھېسابلانغان ساتىرىك شېئىرلاردىمۇ ئىپادىلەنگەن بەزى مەزمۇنلار شائىرنىڭ مۇددىئاسى - يالىڭاچ، ئاشكارا ئەمەس، مەنىلىك، يوشۇرۇن بېرىلىدىغان ئەھۋاللارمۇ بولىدۇ.

«شائىرنى سۆيۈڭ» ناملىق بۇ شېئىردا، ماۋزۇسىدىن قارىغاندا كىتابخانلارغا ئۇنىڭدا تاللانغان، نىشان قىلىنغان ئوبيېكت مەدھىيىلەنگەندەك تۇيۇلىدۇ. ھەتتا ئۇلارنى: «ياخشى شېئىرلارنى يازغان شائىرنى كىم سۆيمەيدۇ، كىم ياخشى كۆرمەيدۇ» دېگەن تۇيغۇغىمۇ كەلتۈرىدۇ. بىراق، شېئىرنى ئوقۇغان ھامان كىتابخانلارنىڭ ھاياجانلىق ھېسسىياتى كۆلكىگە ئالمىشىدۇ.

«‹خاتىچى يىگىت سېنى سۆيىمەن›
دېگەن ناخشا ئاخىرلاشقاندا:
ئۆز ئورنىغا ئەمدى يانغاندا،
ئېيتىپ كەلدى بىر بەختلىك يىگىت ،
دېدى:
— سىزنى مەنمۇ سۆيىمەن.
ھاڭ - تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالغان قىز،
دېدى:
— سىزنى نە كۆردۈممەن؟
— سىز ھازىرلا سۆيۈمەن دېگەن،
مەدھىيىلەنگەن خاتىچى يىگىت مەن.
قېشىڭىزنى ئاتتىڭىز قالتىس،
مەيلىڭىزنى شۇندا بىلگەن مەن.»

ئەپ دېگالوگ شەكلىدە، يۇمۇرلۇق رېتىمدا تۇزۇلگەن بۇ مىسرالاردا ئاشكارە ئىپادىلەنگەن خاتىچى يىگىتنىڭ قۇرۇق ئىشقى مۇھەببەت ھېسسىياتىغا بېرىلىپ، چوتنى پۈتۈنلەي خاتا سوقۇپ باشقىلارنىڭ قاتتىق مەسخىرىسىگە ئۇچرىغان كۆلكىلىك ھەرىكىتى، نەق مەيدانda داۋراڭ سېلىپ، چۇقان كۆتۈرگەن ئەدەپسىز قىلىقلىرى كىمنىڭمۇ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتسۇن؟!

ئەسەردە قىزىقارلىق تەسۋىرلەنگەن بۇ كومېدىيىلىك تەپسىلات كىشىلەرنىڭ ھەم كۈلدۈرىدۇ، ھەم ئويلاندۇرىدۇ. شېئىرنى ئوقۇغان بەزىڭ كىشىلەر بۇ كۆلكىلىك ئىشلارنىڭ يىگىتنىڭ دۆتلىكى، نادانلىقى بىر نەرسىنى پەرق ئېتەلمەيدىغان ئەخمەقلىقىدىن، مېڭىسىنىڭ بىرەر ژېنتىسىنىڭ كەملىكىدىن كېلىپ چىققان دېيىش مۇمكىن. بىر ھېسابتا بۇ قاراشمۇ ئەمەلىيەتتىن ئانچە يىراق، ئەمەستەك كۆرۈنىدۇ. بىراق خاتىچى يىگىتنىڭ ناخشىچى قىزغا توساتتىن كۆيۈپ قېلىشى، ئەمدى «سۆيىمەن» دېگەن گەپكە ئالدىراپ نەق مەيدانda ئىپادە

بىلدۇرۇشمۇ، ئۇنىڭ ئەقىل ھوشىنىڭ كەمتۈك ئىكەنلىكىگە ئىشەنچىلىك ئىسپات بېرەلمىسە كېرەك. بۇ يەردە شائىر قىزىقچىلىق چىقىرىپ، كىتابخانىلارنى كۈلدۇرۇش يولى بىلەن بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ تىلمىزدىكى سۆزلەرنىڭ ئىشلىتىلىش تەلىپىگە ئاساسەن خىلمۇ خىل مەنىنى ئىپادىلەيدىغانلىقىنى پەرق ئېتەلمەيدىغان تونۇشىدىكى، چۈشەنچىسىدىكى نۇقسانلارنى مەلۇم تەپسىلات ئىچىگە كىرگۈزۈپ تۇرۇپ سۆككەن، مەسخىرە قىلغان.

دەرۋەقە «خاڭچى يىگىت سېنى سۆيىمەن» دېگەن مىسرادىكى «سۆيىمەن» دېگەن سۆز بىر شەخسكە قارىتىلغانلىقى ئېنىق. لېكىن، شائىرنىڭ ئەسلى ئويى، جۈملىدە بۇ سۆزنى قوللىنىشتىكى مۇددىئاسى بويىچە مۇلاھىزە يۈرگۈزىدىغان بولساق ھەرگىز ئۇنداق مەنە چىقمايدۇ. چۈنكى، شېئىرنىڭ تۈپ مەركىزىي ئىدىيىسىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن «سۆيىمەن» سۆزى نوقۇل ھالدا ئىشقى ـ مۇھەببەتنى ئىپادىلىمەستىن، دەۋرىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇش قەدىمىنى تېزلىتىش يولىدا خەلقىمىزنىڭ بەخت ـ سائادىتى ئۈچۈن بايلىق يارىتىۋاتقان قەھرىمان خاڭ ئىشچىلىرىغا بولغان سۆيگۈسىنى، مېھرى ـ مۇھەببىتىنى ئىپادىلەيدۇ.

شېئىردىكى بۇ نۇقتا ناخشىچى قىزنىڭ:

«بۇ ناخشىنى ئاڭلاپ بىرەر دەم،
كۆڭلىڭىزنى خۇش قىلىپ كۈلۈڭ.
سۆيۈش توغرا كەلسە ئەگەردە،
تېكىست يازغان شائىرنى سۆيۈڭ! . . .»

دەپ بەرگەن جاۋابىدا تېخىمۇ روشەن نامايان قىلىنغان. بىزگە مەلۇم، ناخشا تېكىستىنى شائىر ئىجاد قىلسا مۇزىكىسىنى

مۇزىكانت ئىجاد قىلىدۇ. ناخشىچى پەقەت ئۇنىڭ ئورۇنلاش رولىنى، شائىر بىلەن مۇزىكانت قەلبىنى كەڭ تاماشىبىنلارغا يەتكۈزۈش رولىنى ئارتقۇزىدۇ.

ناخشا تېكىستىدىكى «خاڭچى يىگىت سېنى سۆيىمەن» دېگەن ياڭراق يۇرەك ساداسى، ناخشىچى قىز قەلبىدىن ئەمەس، ئۆز ئوبيېكتىنى سۆيۈندۇرگەن، چوڭقۇر ھاياجانغا سالغان شائىر قەلبىدىن چىققان. دېمەك شېئىرنىڭ ئاخىرىدا ھوشيار، ئەقىللىق قىزنىڭ يىگىتنىڭ تولىمۇ كۈلكىلىك، ئورۇنسىز قويۇلغان تەلىپىگە دەرھال جاۋاب قايتۇرۇپ، ئەگەردە چىن دىلىدىن سۆيىمەكچى بولسا‌ڭ مەندەك يۈزلىگەن، مىڭلىغان خاڭ ئىشچىلىرىنىڭ تۆھپىسىگە جاراڭلىق مەدھىيە ئوقۇپ شېئىر يازغان «شائىرنى سۆيۈڭ» دېگەن سۆزى نېمە دېگەن جانلىق، نېمە دېگەن ئوبرازلىق بىرىلگەن ـ ھە؟! ياش شائىر ئاتابەكرى ئەمەت كىتابخانىلارنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلغان ياخشى ساتىرىك شېئىرلارنى قانداق ۋۇجۇدقا كەلتۈردى؟

بىزنىڭچە شائىر ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى، كىشىلەرنىڭ روھىي ـ ھالىتىنى، ئىچكى دۇنياسىنى رېئالىستىك ئۇسۇلدا، بەدىئىي نۇقتىدا، ئىسلاھاتچىلارغا خاس يېڭىچە روھتا ئىنچىكە، سىنچىلاپ كۆزەتكەن. مۇرەككەپ شەيئىلەر، ھەرخىل ھادىسىلەر ئۈستىدە بىرقەدەر چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق تەھلىل يۈرگۈزگەن. ئۆزىدە ھەقىقىي ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىجادكارلىرىغا خاس ئوتتەك قىزغىن ھەۋەسنى قوزغاپ تۇرمۇش قوينىغا، خەلق ئاممىسى ئارسىغا بارغانسېرى ئىچكىرىلەپ كىرگەن. بۇنىڭ بىلەن بايقالمىغان نەرسىلەرنى بايقاش، سېزىلمىگەن نەرسىلەرنى سېزىش، كۆرەلمىگەن نەرسىلەرنى كۆرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولغان. يەنە بىر تەرەپتىن تەنقىدى نۇقتىنەزەر بىلەن ھادىسىلەر ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزۈش جەريانىدا كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ،

كىشىلىك مۇناسىۋەتنىڭ، ئىنسانىي ئەخلاق - پەزىلەتنىڭ پاك زېمىنىگە ئۇنگەن زەھەرلىك ئوتلارنى يۇلۇپ تاشلاپ، كىشىلەر خاراكتېرىدىكى، تۇرمۇش ئىستىلىدىكى، دۇنيا قارىشىدىكى، تونۇشىدىكى نۇقسانلىقلارنى توگىتىش (تۈزىتىش) ئۈچۈن بەدىئي ئەدەبىياتنىڭ ساتىرا قورالىدىن قانداق پايدىلىنىش مەسىلىسى ھەققىدە كەڭ دائىرىلىك ئىزدەنگەن، چوڭقۇر ئويلانغان. نەتىجىدە ئۇنىڭ ساتىرىك شېئىرلىرىغا تېما بولغان كىشىلەر قەلبىنى تىترىتىدىغان سەلبىي دېتاللارنى، ئاچچىق ھەجۋى شېپالىق دورىلارنى رېئال تۇرمۇشنىڭ ئۆزى تەمىنلىگەن.

ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيىتى ئادىتى، ئىجادىيەت پسىخولوگىيىسى بويىچە مۇلاھىزە، مۇھاكىمە ئېلىپ بارغان چېغىمىزدا شۇنى روشەن ھېس قىلالايمىزكى: سەنئەتكارلار ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ كىشىلەرگە نىسبەتەن پۈتمەس - تۈگىمەس مەنىۋى كۈچ، روھىي ئىلھام، گۈزەللىك تۈيغۇ، پارلاق ئارزۇ - ئىستەك، غەيرەت - جاسارەت بېغىشلايدىغان ئىجابىي تەرەپلىرىدىن تەسىرلىنىپ كۆچلۈك ھاياجان ئىچىدە قولىغا قەلەم ئېلىشقا قانداق مەجبۇر بولغان بولسا، ئىجتىمائى تۇرمۇشنىڭ كىشىلەرنى بىزار قىلىدىغان، سەسكەندۈرىدىغان، نەپرەتلەندۈرىدىغان، روھىي جەھەتتىن چۈشكۈنلەشتۈرىدىغان، يىرگىنىشلىك سەلبىي تەرەپلىرىنى كۆرۈپ قالتىس غەزەپلەنگەنلىكىدىن قولىغا قەلەمنى شۇنداق مەقسەتتە ئېلىشقا مەجبۇر بولىدۇ.

تەلەيچان ياش شائىر ئاباباكرى ئەمەت كۆپ ئەجىر سىڭدۈرۈپ، ئالاھىدە بەدىئي دىت، بەدىئي ماھارەت ئىشلىتىپ يازغان ساتىرلىرىدا ھەجۋى قامچىسى ئاستىغا ئېلىنغان كونكرېت ئادەم، كونكرېت ئىشلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئومۇملاشتۇرۇلغان، تىپىكلەشتۈرۈلگەن رېئاللىق، ئىجتىمائىي

تۇرمۇشنىڭ ئەينەن ھەقىقىتىدىن تۇرەلگەن توقۇلما ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلگەن بەدىئي ھەقىقەت. شۇڭا، شائىرنىڭ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ساتىرىك شېئىرلىرىنى ئوقۇغان كىشىلەر ئىنسان پەزىلىتىگە خىلاپ پاسكىنا قىلىقلارنى، زىيانلىق ئىللەتلەرنى، خەتەرلىك كېسەللەرنى كۈرۈپ ئىختىيارسىز قەھرى - غەزەپكە كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن ئاچچىق ساۋاق ئالىدۇ. ئەمدى بۇ ئىللەت، كېسەللىكلەرنىڭ مىكروپلىرىنى ئۆزلىرىگە يۇقتۇرۇۋالغانلار ھېچقانداق نەسىھەت، چۈشەندۈرۈشلەرنى تەلەپ قىلمايلا ماڭغان خەتەرلىك يوللىرىدىن كەينىگە داجىپ ئېسىگە كېلىپ، توۋا قىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. مانا بۇلار ئەدەبىياتنىكى ساتىرىنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشقا، كىشىلەرنىڭ ئېڭىغا، ئىدىيىۋى ھالىتىگە نىسبەتەن ئاكتىپ تەسىر كۆرسىتىش رولىنىڭ ناھايىتى زور ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

ساتىرا — ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ھازىرقى دەۋردىكى مەھسۇلى ئەمەس، ئۇ بۇرۇندىن تارتىپ بار ژانىردۇر. جەڭگىۋار ساتىرىنىڭ نۇرلۇق تەرەققىيات يولىنى ئەجدادلىرىمىز، پىشقەدەملىرىمىز ئاللىبۇرۇن ئېچىپ، ئۇنىڭ تەمىنى خەلقىمىزگە تېتىتقان، پايدىسىنى كۆرسەتكەن. ھازىرمۇ ساتىرىمىز ئۆزىنىڭ قۇدرەتلىك كۈچىنى قىلچىلىق ئاجىزلاشتۇرغىنى يوق، ئەپسۇسكى شېئىرىيەت گۈلزارىدا مەخسۇسلاشقان لىرىك شېئىرلار، ئېپىك شائىرلار كۆپلەپ مەيدانغا كەلگەن بولسىمۇ ئەمما، تىلغا ئالغۇدەك ساتىرىك شائىرلار چىقمايۋاتىدۇ. بۇ مەسىلە خەلقىمىزنىڭ ساتىرىنى ياخشى كۆرمىگەنلىكىدىن بولۇۋاتقان ئىش ئەمەس. خەلقىمىز ساتىرىدىن بەكمۇ سۆيىنىدۇ. ساتىرىلارنى بەكمۇ ياقتۇرۇپ ئوقۇيدۇ. ھېلىھەم شۇنداق.

پرولېتارىيات ئەدەبىياتىنىڭ جاھانغا مەشھۇر قەدىرلىك

بايراقدارى ماكسىم گوركىي: «سەنئەتنىڭ ماھىيىتى قوللاش ياكى قارشى تۇرۇشتىن ئىبارەت كۆرەشتۇر. ھېچ نەرسە بىلەن كارى بولمايدىغان سەنئەت يوق ۋە بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس.» دەپ ئېنىق كۆرسەتكەن.

ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ ھەقىقىي كۇچ ـ قۇدرىتىنى كۆرسىتىشتە ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ يورۇقلۇق تەرەپلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈشلا كۇپايە قىلمايدۇ. تۇرمۇشنىڭ قاراڭغۇ تەرەپلىرىنىمۇ دادىل پاش قىلىش كېرەك، قالاقلىقتىن ئىلغارلىققا، يامانلىقتىن ياخشىلىققا ئۆزگەرتىشتە كۇچلۇك ياردەم بېرىش رولىنى ئويناشى لازىم. شۇنداق ئىكەن بىزگە ساتىرا كېرەك. بىر مەھەل تومۇرىنىڭ سوقۇشىي پەسلەپ قالغان ساتىرىمىزنى يەنىمۇ يۆلەپ ئۆتكۈرلەشتۈرۈشىمىز، جانلاندۇرۇشىمىز كېرەك.

مەن بۇ ماقالىدە ئەدەبىياتىمىزنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى ئىچىدە كۆزگە كۆرۈنگەن ياش شائىرلارنىڭ بىرى يولداش ئابابەكرى ئەمەتنىڭ بىر نەچچە ساتىرىك شېئىرلىرىنى ئوقۇپ، بۇ ئەسەرلەر ئۈستىدە بەدىئى نۇقتىدا ئەمەس، ئەدەبىياتنىڭ رېئال تۇرمۇش بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى، ئەدەبىياتنىڭ ئىجتىمائىي رولى نۇقتىسىنى چىقىش قىلىپ تەھلىل قىلىش ئارقىلىق شائىرنىڭ ساتىرىك ئەسەرلەر ئىجادىيىتىدە مۇۋەپپەقىيەتلىك باسقان قەدىمىگە ئاپىرىن ئوقۇدۇم.

ياش شائىرنىڭ خەلقىمىزگە يەنىمۇ ياخشى ساتىرىلارنى تەقدىم قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەدەبىيات ۋە ئۇنىڭ رولى

بارغانسېرى تەرەققىي قىلىۋاتقان فانتازىيىلىك ئەدەبىيات ئەدەبىياتنىڭ بىر تۈرى سۈپىتىدە كىشىلەرنى كۆچلۈك جەلپ قىلماقتا. ئۇ زامانىمىزدا ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ يەنىمۇ گۈللەنگەنلىكى ۋە ئىلىم ـ پەن تەرەققىياتىنىڭ يېڭى باسقۇچقا قەدەم قويغانلىقىنىڭ مەھسۇلى، كىشىلەرنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى ئېشىپ، نەزەر دائىرىسى كېڭىيىۋاتقانلىقىنىڭ، ئۇلارنىڭ گۈزەل كەلگۈسى توغرىسىدىكى ئارزۇ ـ تەلەپلىرىنىڭ ئەدەبىي شەكىلدە ئىپادىلىنىشى. ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەدەبىيات ئۆزىنىڭ ئىلمىي ئاساسىنىڭ كۈچلۈكلىكى، نەزەرىيىۋى سىستېمىسىنىڭ پۇختىلىقى، قويۇق فانتازىيىلىك تۈسكە ئىگە ئىكەنلىكى بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ.

ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەسەرلەردە كىشىلەرنىڭ تەبىئەت دۇنياسىنىڭ تېخىچە ئېچىلمىغان سىرلىرى توغرىسىدىكى مۆلچەر، قىياسلىرى، ئىنسانىيەتنىڭ ئالەم بوشلۇقىغا يۈرۈش قىلىش يولىدىكى ئىزدىنىشلىرى، تۈرلۈك ئىلمىي فانتازىيىلىك ھالدا ئەكس ئەتتۈرۈلۈپ، كەلگۈسى دۇنيادا مەيدانغا كېلىدىغان ھەم كېلىش ئېھتىمالى بولغان يۈكسەك دەرىجىدە تەرەققىي تاپقان جەمئىيەت رېئاللىقىنىڭ كارتىنىسى سىزىلىدۇ. بۇ جەھەتتىن

قارىغاندا، ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەسەر يازغۇچىلىرى ماتېرىيال توپلاش، پىكىر يۈرگۈزۈش، قىياس قىلىش جەريانىدا ئالىم سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئىلمىي فانتازىيىلىك تەسەۋۋۇر، مۇلاھىزىلەر ئارقىلىق ئاجايىپ - غارايىپ ۋەقەلەر، ھادىسىلەر، ئالەمدىكى مەۋجۇداتلار ئۈستىدە تەتقىقات ئېلىپ بارىدۇ. ئەسەرنىڭ قۇرۇلمىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇش، بىر پۈتۈن بەدىئىي گەۋدىسىنى تۇرغۇزۇشتا بولسا ئەدەبىي ئەسەرلەردە قوللىنىلىدىغان بەدىئىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىدىن، ئىستىلىستىك ۋاستىلەردىن، ئومۇملاشتۇرۇش، يىغىنچاقلاش، ئوبرازلاشتۇرۇش، تىپ يارىتىش قانۇنىيەتلىرىدىن بىمالال پايدىلىنىپ، رەسمىي يازغۇچى سۈپىتىدە ئىش كۆرىدۇ. بۇ ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەدەبىياتنىڭ نەزەرىيىۋى ئاساسى، ئەكس ئەتتۇرۇش ئوبيېكتى جەھەتلەردە بەدىئىي ئەدەبىياتتىن روشەن پەرقلىنىدۇ، لېكىن ۋەقەلىك بايانى، پېرسونا‌ژلار تەسۋىرى، ھەر خىل ئىپادىلەش شەكىللىرىدىن پايدىلىنىش، تىل ئىشلىتىش ۋە باشقا تەرەپلەردە ئۇنىڭ بىلەن بەلگىلىك بىرلىك ۋە ئورتاقلىققا ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەسەرلەردە فانتازىيىلىك ۋەقەلەر كىتابخانلارنى ھەيران قالدۇرغۇدەك دەرىجىدە ئاجايىپ - غارايىپ ھەم قىزىقارلىق بايان قىلىنىدۇ. پۈتۈن سۈژېت لېنىيىسىگە كىشىنى ئويلاندۇرىدىغان، مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشكە مەجبۇرلايدىغان، ئىلىم - پەن ساھەسىدە تالاش - تارتىش بولۇۋاتقان سىرلىق تېپىشماقلار يوشۇرۇنغان بولىدۇ. ۋەقەلىك گەرچە خىيالىي قۇراشتۇرۇلسىمۇ، لېكىن ئۇ مەلۇم ئىلمىي ئاساسقا ئىگە بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەسەرلەردە بېرىلگەن پېرسونا‌ژلار تەسۋىرى بىلەن مۇھىت تەسۋىرلىرىمۇ كەلگۈسىدە رېئاللىققا ئايلىنىش ئېھتىمالى

بولغان چىنلىققا ئۇيغۇنلاشتۇرىلىدۇ.

بۇ يەردە ئالاھىدە تەكىتلەشكە تېگىشلىك بىر مەسىلە شۇكى، ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەدەبىيات ئىجادىيىتى شەكىل بىلەن مەزمۇننىڭ يۇكسەك دەرىجىدىكى بىرلىكىگە، سەنئەتنىڭ ئېچىكى قانۇنىيەتلىرى، ئىجادىيەت پرىنسىپلىرىغا خىلاپ بولمايلا قالماستىن، بەلكى بەدىئىي ئەدەبىيات ئىجادىيىتىنىڭ ئورتاق قائىدىلىرىگە ئەمەل قىلىدۇ.

ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەسەر يازغۇچىلىرى ئىلىم - پەننىڭ قۇدرىتى بىلەن روناق تاپىدىغان كەلگۈسى دۇنيا رېئاللىقىدىن تېما تاللاپ، پاكىت ئاساسىدا قىياس قىلىپ، تىلسىماتلاشتۇرۇلغان ئاجايىپ - غارايىپ ۋەقەلەرنى بايان قىلىپ، ئىلمىي تۈس ئالغان نۇقتىئىنەزەرلەرنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ، كىتابخانلارنىڭ خىيالىنى كۆپ قاتلاملىق توقۇنۇشلار بىلەن تولغان دولقۇنسىمان فانتازىيىلىك تىركىشىشلەر زېمىنىگە باشلاپ كىرىدۇ، شۇنداق قىلىپ ئۇلارنىڭ قەلبىنى ئىلىم - پەننىڭ كۈچى بىلەن ئويغىتىدۇ، ئۇلارنىڭ كۆزىنى بىلىم نۇرى بىلەن روشەنلەشتۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ دىققەت ئېتىبارىنى ئىلىم - پەن تەرەققىياتىنىڭ كەلگۈسى مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە جەلپ قىلىدۇ، ئۇلارنى ئىلمىي ساۋاتلارنى ئىگىلەشكە، پەن - مەدەنىيەتنى راۋاجلاندۇرۇشقا، ئىلىم - پەن بىلەن قۇدرەت تېپىشقا، پەن - تېخنىكىغا تايىنىپ دۇنيانى ئۆزگەرتىشكە رىغبەتلەندۇرىدۇ. بۇنىڭدىن ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەدەبىياتنىڭ رولىنىڭ نەقەدەر چوڭ ئىكەنلىكىنى كۆرەلەيمىز.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا، ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەدەبىيات ئەپسانە، رىۋايەتلەرنىڭ ۋە يېقىنقى زامان بەدىئىي ئەدەبىياتىدا مەيدانغا كەلگەن ئاكتىپ رومانتىزمنىڭ غايىۋى تۇرمۇشنى ئىپادىلەشتىكى ئېسىل ئەنئەنىلىرىگە ئىجادىي يوسۇندا ۋارىسلىق

قىلدى ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلاندى. بىراق، ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەسەرلەر ئەپسانە، رىۋايەتلەرگە، رومانتىك ئەسەرلەرگە ئوخشىمايدۇ. ئەپسانە، رىۋايەتلەردە قەدىمكى زامان كىشىلىرىنىڭ يىرتقۇچ ھايۋانلار ئۈستىدىن غالىب كېلىش، تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇش يولىدىكى ئارزۇ - ئارمانلىرى فانتازىيىلىك ھالدا ئىپادىلەنسە، رومانتىك ئەسەرلەردە كىشىلەرنىڭ تەڭسىزلىك، زۇلۇم ۋە ئازاب - ئوقۇبەتتىن قۇتۇلۇپ، ئەركىن، بەختىيار تۇرمۇش كەچۈرىدىغان ئادىل جەمئىيەت قۇرۇش توغرىسىدىكى ئۇلۇغۋار ئۈمىد - تىلەكلىرى ئەكس ئەتتۈرىلىدۇ. ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەسەرلەر ئۆتكۈر ئىلمىي خىيال قۇدرىتىدىن تۆرىلىدۇ، فانتازىيە كۈچى بىلەن ئىجاد قىلىنىدۇ. كىشىلەرنىڭ ئېڭىغا، جەمئىيەت تەرەققىياتىغا ئۆزىنىڭ ئەمەلىيلىكى ئارقىلىق تەسىر كۆرسىتىدۇ.

ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلىش ھەممە كىشىنىڭ قولىدىن كېلىۋەرمەيدۇ. ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەسەر يازغۇچىلىرى ئىلىم - پەننىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدىن، بولۇپمۇ تەبئىي پەنلەردىن، ئالىملارنىڭ تەتقىقات، ئىزدىنىش پائالىيەتلىرىدىن پىششىق ۋە تولۇق خەۋەردار بولۇشى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، بەدىئىي ماھارەت جەھەتتە ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇشى كېرەك، چۈنكى، ئۇلار ئىلمىي ئۇسۇلدا خىيالىي تۇرمۇش يارىتىدۇ، فانتازىيىلىك گۈزەل دۇنيانى كېزىدۇ.

بىزدە ئىلمىي فانتازىيىلىك ئەدەبىيات تېخى بىخ ھالەتتە تۇرماقتا. بۇ ھەقتىكى بىلىم، تەجرىبىلىرىمىز تېخى يېتەرسىز، زامانىمىز ئەدەبىيات گۈلىستانىدا تۇرۇپ، ئىلىم - پەننىڭ كەلگۈسى تەرەققىياتى، مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە نەزەر تاشلايمىز دېسەك، بۇ بىخنى ئوبدان پەرۋىش قىلىپ ئۆستۈرۈشىمىز لازىم.

يەرلىك ئەدەبىي ژۇرنال ۋە ئەدەبىياتنىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىكى

بۇنىڭدىن قىرىق نەچچە يىل ئىلگىرى يېڭى جۇڭگونىڭ يېڭى ھاكىمىيىتى تىكلىنىپ يېڭى ئىقتىسادىي بازىسى ۋە يېڭى ئۈستقۇرۇلمىسى ئورنىتىلغان مەزگىلدە، ئاربلىقتا بىرەر يىل ئۆتمەيلا ئۇيغۇرلارنىڭ بىردىنبىر ئەدەبىي ژۇرنىلى بولغان «شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى» يەنى ھازىرقى «تارىم» ژۇرنىلى دۇنياغا كېلىپ ئاچتى. بۇ چاغدا «يەرلىك ژۇرنال» دېگەن ئاتالغۇ ئوتتۇرىغا چىقمىسىمۇ ئەمەلىيەتتە «تارىم» ژۇرنىلى پۈتۈن مەملىكىتىمىزگە نىسبەتەن ئېيتقاندا يەرلىك ژۇرنال ھېسابلىناتتى. ئېلىمىز تېررىتورىيىسىنىڭ ئالتىدىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلغان شىنجاڭ رايونىغا ئولتۇراقلاشقان ئاساسلىق مىللەت ۋە مەملىكىتىمىزدىكى ئۇزۇن يىللىق مەدەنىيەت تارىخىغا ئىگە مىللەتلەرنىڭ بىرسى بولغان ئۇيغۇرلار ئىچىدە «يەرلىك ژۇرنال» دېگەن ئاتالغۇمۇ يوق ئىدى.

پەقەت پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنى روھىنىڭ قۇدرەتلىك تۇرتكىسى ئاستىدا دەۋرنىڭ تەرەققىي قىلىشى، «ئىسلاھات، ئىشىكنى ئېچىۋېتىش» نىڭ چوڭقۇرلىشى، ئىجتىمائىي تۇرمۇش رېئاللىقىنىڭ ئۇزلۇكسىز ئۆزگىرىشى، زامانىۋىلىشىشنىڭ تېزلىتىلىشى، بازار

ئىگىلىكىنىڭ جانلىنىشى، كىشىلەرنىڭ ماددى ۋە مەنىۋى
ھاياتىنىڭ يېڭىلىنىشىغا ئەگىشىپ بەدىئىي ئۇقۇمنىڭ مەزمۇن
دائىرىسىمۇ، چېتىلىش دائىرىسىمۇ كېڭەيدى. بۇ ھال
ئېلىمىزنىڭ باشقا جايلىرىغا ئوخشاشلا ئۇيغۇرلار ماكانلاشقان
زېمىنىدىمۇ يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللارنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە
ئاساس يارىتتى. جۇملىدىن نەشر قىلىش تارىخى بىر قەدەر ئۇزۇن
بولغان «تارىم» ژۇرنىلىمۇ ئۆز ئاپتورلىرى ئولتۇراقلاشقان
ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەردە يەرلىك ئەدەبىي
ژۇرناللارنىڭ ئارقا - ئارقىدىن نەشر قىلىنىشى ئۇچۇن بەلگىلىك
تەسىر كۆرسەتتى. ئۆرنەك بولدى. نەتىجىدە ئارىلىقلىرى ئانچە
ئۇزۇن بولمىغان ۋاقىتلار ئىچىدە «قەشقەر ئەدەبىياتى»، «ئىلى
دەريا سى»، «يېڭى قاشتېشى»، «تۇرپان»، «ئاقسۇ ئەدەبىياتى»،
«تەڭرىتاغ»، «قۇمۇل ئەدەبىياتى»، «مايبۇلاق»، «بوستان»
«قىزىلسۇ ئەدەبىياتى» قاتارلىق ئەدەبىي ژۇرناللار نەشر
قىلىندى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇيغۇر كىتابخانلىرى ياشىغان
مەنىۋى مۇھىتتىمۇ «يەرلىك ژۇرنال» دېگەن ئاتالغۇ،
ئەدەبىياتنىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىكى ھەققىدىكى ئۇقۇم،
چۈشەنچىلەرمۇ كەڭ تۇردە ئومۇملاشتى. شۇنداقلا بۇ مەسىلە
ئەدەبىي ئىجادىيەت ئەملىيىتىدە ئالاھىدە ئورۇنغا قويۇلۇپ
كۆچلۈك تەكىتلىنىشكە باشلىدى. چۈنكى، ئەدەبىياتنىڭ يەرلىك
ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۇرگەندىلا، ئۇنىڭ مىللىي
ئالاھىدىلىكىنى نامايانە قىلىشقا تولۇق كاپالەتلىك قىلغىلى
بولىدۇ.

ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ يەرلىك مۇنبەت تۇپرىقىدىن
ئۆندۇرۇلگەن ئاشۇ ئەدەبىي ژۇرناللار سالمىقى ئوخشىمىغان
دەرىجىدە يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا يەرلىك ئالاھىدىلىكنى
گەۋدىلەندۇرۇشنى، مىللىي تۇس، مىللىي پۇراقنى

قويۇقلاشتۇرۇشنى يەنمۇ يۇقىرى كۆتۇرۇشتە كۆچلۈك ئارقا
سەپلىك رول ئوينىدى.

ئەلۋەتتە بىر مىللەتنىڭ ئۆز تىل - يېزىقىدا كۆپلەپ
كىتابلارنىڭ، ژۇرناللارنىڭ نەشر قىلىنغانلىقى، شۇ مىللەت
مەتبۇئاتچىلىق ئىشلىرىدا زور يۇكسىلىش بولۇۋاتقانلىقنىڭ، شۇ
مىللەتنىڭ پەن - مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە، ئەدەبىيات -
سەنئەت ئىشلىرىنىڭ بىردەك ئۆرلەش دەۋرىگە كىرگەنلىكىنى
كۆرسىتىپ بېرىدىغان پاكىتتۇر. دېمەك يېڭى دەۋر ئۇيغۇر
ئەدەبىياتىدا بۇگۈنكىدەك گۈللىنىش، بۇگۈنكىدەك كۆزگە
كۆرۈنەرلىك تەرەققىياتنىڭ بارلىققا كەلگەنلىكىنى بەس - بەس
بىلەن يەرلىك ژۇرناللارنىڭ نەشر قىلىنغانلىقىدىن ئايرىپ
قاراشقا بولمايدۇ. شۇنىڭدەك ئەدەبىياتخۇمار خەلق ئاممىسىنىڭ
بەدىئىي زوقلىنىش تەلىپىنى قاندۇرۇشنىڭ زۆرۈرىيىتى،
ئەدەبىيات - سەنئەت تەرەققىياتىنى تېخىمۇ ئىلگىرى سۈرۈشنىڭ
ئېھتىياجى يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللاردىن ئىبارەت بەدىئىي
ھادىسىنىڭ دىيارىمىزدا ۋۇجۇدقا كېلىشىگە سەۋەبچى بولدى.
بۇنىڭ بىلەن ئەدەبىيات بېغىغا ئەينى چاغلاردا تىكىلگەن بىر تال
كۆچەت «تارىم» ئەمدىلىكتە تەرەپ - تەرەپكە يىلتىز تارتىپ ھەر
تەرەپتىن بىخ چىقارغان مول مېۋىلىك دەرەخكە ئايلاندى. ئەدەبىي
ئەسەرلەرنىڭ مەزمۇنىدىن تارتىپ شەكىلگىچە مىللىي ۋە يەرلىك
ئالاھىدىلىكنى سىڭدۇرۇش، ئەدەبىي ئىجادىيەتتە مىللىي
ئۇسلۇبنى ۋە يەرلىك ئۇسلۇبنى شەكىللەندۇرۇش ئۇچۇن بىر
ئامىلنىڭ، بىرلا شەرت - شارائىتنىڭ بولۇشى كۇپايە قىلمايدۇ.
ھەممە تەرەپتىكى ئامىللار، ھەممە تەرەپتىكى شەرت - شارائىتلار
پىشىپ - يېتىلگەن بولۇشى كېرەك.

ھەممىزگە مەلۇم زېمىنىمىزدا رەڭدار گۈللەردەك
ئۆزگىچە پۇراق چاچقان يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللارنىڭ نەشر

قىلىنىشى، نەشر قىلىنغاندىمۇ داۋاملىق نەشر قىلىنىشى، تۆۋەندىن - يۇقىرىغا، ساندىن - سۇپىتكە، مىللەتتىن دۆلەتكە، دۆلەتتىن دۇنياغا قاراپ يۇزلىنىشىنى قولغا كەلتۈرۈش ئاسان ئىش ئەمەس. شۇنىڭدەك بۇ ئىشنىڭ قىيىنلىقىدىن قورقۇپ، تەلەپنى يەڭگىللىتىپ، ئۆلچەمنى تۆۋەنلىتىپ يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللارنىڭ «يەرلىك» دېيىلگەن قالپىقىنى كىيگۈزگەن پېتىچە ئۇنىڭ ئىلگىرىلەش قەدىمىنى بىر ئىزدا توختىتىپ قويۇشقا تېخىمۇ بولمايدۇ. يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللارنىڭمۇ تەدرىجىي ھالدا بەدئىي سەۋىيىسىنى كۆتۈرۈپ، سۇپىتىنى ئۆستۈرۈشكە، ئۇنى تېخىمۇ ياخشى باشقۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىلىشى لازىم. ئۇنداق بولمىغاندا ئۇ جەمئىيەت تەرەققىياتىغا ئەگىشەلمەيدۇ. خەلق ئاممىسىنىڭ تەلىپىگە جاۋاب بېرەلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللارنىڭ ياخشى باشقۇرۇلۇشىدا، ئۇزلۇكسىز روناق تېپىشىدا شۇ ئورۇن، شۇ جايلارنىڭ ماددىي جەھەتتىكى شارائىتىنىڭ يېتەرلىك بولۇشى، پىشقان، تەجرىبىلىك، ئىقتىدارلىق تەھرىرلەرنىڭ بولۇشى، ئۇيۇشقان بىر قەدەر ماھارەتلىك ئاپتورلار قوشۇننىڭ بولۇشى، يەرلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىنىڭ كۆچلۈك قوللىشى ۋە ياردەمنىڭ بولۇشى زۆرۈر. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللاردا ئازدۇر - كۆپتۇر مۇشۇنداق پايدىلىق ئامىللار، ئوخشىلىق شارائىتلار ھازىرلانغانلىقى ئۈچۈن ئۇ تەرەققىي قىلىپ بۈگۈنكى گۈللىنىش ھالىتىگە يەتتى ۋە ئەسەرلەرنى تۇر، ئالاھىدىلىكى بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇش جەھەتتىكى سەھىپىسى تولۇقلىنىپ ھەجمى چوڭايدى، تارقىلىش دائىرىسى، تەسىرى كېڭەيدى. بۇنىڭ بىلەن خەلق ئاممىسىنىڭ نەزىرىدىكى ئەدەبىياتنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكى، يەرلىك ئالاھىدىلىكى ۋە خەلقچىللىقى زىچ بىرلەشتۈرۈلگەن بىردىنبىر

يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللار بولۇپ قالدى.

شۇنى قەيت قىلىش كېرەككى، گەرچە بىر پۈتۈن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا «يەرلىك ئەدەبىيات»، «ئەدەبىياتنىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىكى» دېگەن ئۇقۇملار بەلگىلىك تۇراقلىق ئاتالغۇ سۈپىتىدە قېلىپلاشمىغان ياكى ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ ئۇمۇملاشمىغان بولسىمۇ ئەمەلىيەتتە ئۇ ئەزەلدىن بار مەۋجۇت نەرسە. بۇ مەسىلىدە ئۇيغۇر ئېغىز ئەدەبىياتى ئۈلگىلىرىنى ئاختۇرۇپ كۆرسەكمۇ ناھايىتى پاكىتلىق مىساللارنى تېپىشقا بولىدۇ. «قەشقەر قوشاقلىرى»، «ئىلى خەلق قوشاقلىرى»، «قۇمۇل خەلق قوشاقلىرى»، «ئاقسۇ نەزمىلىرى»، «ئاتۇش خەلق قوشاقلىرى» ۋە باشقىلارنى مىسالغا ئالساق بۇلارنىڭ ھەممىسىدە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىكى خېلى مۇكەممەل گەۋدىلەندۈرۈلگەن. بۇنداق پاكىتلارنى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى نەمۇنىلىرى ئىچىدىنمۇ كۆپلەپ تاپقىلى بولىدۇ.

خۇددى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ تىل يېزىقى، ئۆرپ - ئادەتلىرى، پىسخىك خۇسۇسىيەتلىرى، ياشىغان مۇھىتى قاتارلىقلارنىڭ ئوخشىماسلىقى ئۇلارنىڭ ئەدەبىياتىدا زور پەرقلەرنى كەلتۈرۈپ چىقارغانلىقىغا ئوخشاش، بىر مىللەتكە تەۋە ئەدەبىياتنىڭمۇ ئاساسلىق گەۋدىسى ئوخشاش، بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە بولغىنى بىلەن يەنە ئۆز ئىچىدىن بەزى پەرقلەرنىڭ، بەزى ئۆزگىچىلىكلەرنىڭ بارلىقىمۇ كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. مانا بۇلار بىز سۆزلەۋاتقان ئەدەبىياتنىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىكىدۇر.

مەملىكىتىمىزدىكى ئۇيغۇر مىللىتى شىنجاڭ رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىگە دېگۈدەك تارقىلىپ ماكانلاشقان. ئۇنىڭ ئوستىگە شىمالىي شىنجاڭ بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ تەبىئىي شارائىتىنىڭ ئالساق، تەبىئەت مەنزىرىسى، ھاۋا كىلىماتى، يەر تۈزۈلىشىدە زور دەرىجىدە ئوخشىماسلىقلار بار. شۇنداقلا

ئارىلىقى ناھايىتى يىراق ئولتۇراقلاشقان يەرلىك ئۇيغۇرلار ئىچىدىمۇ قىسمەن پىسخىك ئادەتلىرىدىكى بەزى پەرقلەر روشەن بايقىلىپلا تۇرىدۇ. ئەگەر ئىلىدىن باشلاپ تۇرپان، كورلا، ئاقسۇ، ئاتۇش، قەشقەر، خوتەن، قۇمۇللارنى ئايلىنىپ چىقساقلا يۇقىرىدا دېيىلگەن پەرقلەرنى ئېنىق كۆرۈۋالالايمىز، شۇنىڭدەك مۇشۇ روشەنلەشكەن ئۆزگىچىلىكلەر، پەرقلەر يەرلىك ئىجادكارلارنىڭ ئېڭىغا، تەپەككۇرىغا سىڭىپ كىرمەي، بەلگىلىك تەسىر كۆرسەتمەي قالمىشى، يازغان ئەسەرلىرىدە ئەكس ئەتتۈرۈلمەي قالمىشى مۇمكىن ئەمەس. بۇ رېئاللىقنى ھېچكىممۇ ئىنكار قىلالمايدۇ. شۇڭا، ئەدەبىي ئەسەرلەردە كونكرېت ئىپادىلىنىپ كەلگەن يەرلىك ئالاھىدىلىكنى يەرلىك خەلقلەرنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇش ئالامەتلىرىنىڭ ئۆزگىچە ئۇندۇرمىسى دېيىشكە بولىدۇ.

يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللار ئۆزىنىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن خاراكتېرلەنگەن بىر بەدىئىي دۇنيا. ئۇلارنىڭ بىر - بىرىدىن پەرقلىنىشى، بۇ ژۇرناللارنىڭ نەشر قىلىنغان ئورۇنلىرىنىڭ، قويۇلغان نامىلىرىنىڭ ئوخشىماسلىقىدىن ئەمەس، بەلكى ئايرىم يەرلىك تۇرمۇش مەزمۇنلىرى، يەرلىك ئۇسلۇبى جەھەتتىكى ئوخشىماسلىقىدىن شەكىللەنگەن. ئەدەبىياتنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىگە جان كىرگۈزۈش، بېيىتىش ئۈچۈن ئەدەبىياتنىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈشكە، ئەدەبىي ئەسەرلەرنى يەرلىك تۇسكە كىرگۈزۈشكە ئەھمىيەت بېرىش مەسىلىسى — ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ تۈپ پرىنسىپلىرىنىڭ بىرىدۇر. يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللار باشتىن - ئاخىرى بۇ نۇقتىغا ئەمەل قىلىپ ئەدەبىياتنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكى بىلەن يەرلىك ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرگەن يارىملىق ئەدەبىي ئەسەرلەرنى خەلق ئاممىسىغا

تەقدىم قىلىشتىن ئىبارەت ئېغىر ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئېلىپ ئورۇنلاش ئارقىلىق كىتابخانلارنىڭ بەدىئىي زوقلىنىش تەلىپىنى قاندۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا ئۇيغۇرلارنىڭ بىردىنبىر نوپۇزلۇق مەركىزىي ئەدەبىي ژۇرنىلى ھېسابلانغان «تارىم» نىڭ بۇ جەھەتتىكى يۈكىنى كۆپ يەڭگىللەتتى. چۈنكى «تارىم» ژۇرنىلى بىلەن ھەر قايسى يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللارنىڭ ئوتتۇرىسىدا زىچ مۇناسىۋەت، قويۇق باغلىنىش بار. ئۇلار مەقسەتتە، نىشاندا بىرەدەكلىككە ئىگە. مەيلى «تارىم» ژۇرنىلى بولسۇن، مەيلى يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللار بولسۇن ھەممىسى ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ بىر پۈتۈن ئەدەبىياتىنى تېخىمۇ گۈللەندۈرۈش، تېخىمۇ تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ ۋە ۋاستىلىك رول ئوينايدۇ.

ئەدەبىيات تەرەققىياتىنىڭ يولى كەڭرى ئېچىلغان، يازغۇچى، شائىرلىرىمىز تولۇق ئىجادىيەت ئەركىنلىكىگە ئىگە بولغان ھەم ئۇلار بىرەدەك ئۆز ئەجىرلىرىنىڭ مېغىزىنى چېقىش پۇرسىتىگە ھەقىقىي ئېرىشكەن ئون نەچچە يىل ئىچىدە ھەر قايسى يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللار ئارقىلىق كىتابخانلار ئاممىسى بىلەن يۈز كۆرۈشكەن ئەسەرلەر يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسلىق گەۋدىسىنى تەشكىل قىلىدۇ، شۇنىڭدەك مۇشۇ مەزگىللەردىكى خېلى مۇۋەپپەقىيەتلىك يېزىلغان دەپ قارىلىپ كەلگەن ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ زور كۆپچىلىكىنى يەنىلا ئاشۇ يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەر تەشكىل قىلىدۇ.

سان سۈپەتنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. سۈپەتسىز سانىنىڭ ئەھمىيىتىمۇ، قىممىتىمۇ بولمايدۇ، سۈپەت ئۆزگىرىش تۇسىنى ئالغان نەرسىلەردە ئاسان تەرەققىيات، ئىلگىرىلەش بولىدۇ. بۇ جەريانداا تەبىئىي تۇرده ياخشىنىڭ ئىچىدىن ياخشى، يېڭىنىڭ ئىچىدىن يېڭى نەرسىلەر خىلمىنىپ بارلىققا كېلىدۇ، جۇملىدىن

ئەدەبىيات تەرەققىياتى جەريانىدا ۋۇجۇدقا چىققان ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ ئەھۋالىمۇ مۇشۇنداق بولىدۇ، ئىلىم سۆيەر، مەدەنىيەتخۇمار، يېڭى كەشپىياتلارغا تەشنا خەلقىمىز ياخشى كۆرگەن ئەسەرلەر ھامان تارىخ تەرەققىياتىغا، رېئاللىققا جاۋاب بېرىدۇ، ئۇيغۇنلىشىدۇ، تۇرتكە بولىدۇ. دەسلەپكى ئاجىز، نامراتلىق ھالىتىدىن قۇتۇلۇپ، كۆچىيىشكە، گۈللىنىشكە يۈزلەنگەن، ئۆزىنى ئىسمى - جىسمىغا ماس كېلىدىغان يەرلىك پۇراق، يەرلىك ئالاھىدىلىك بىلەن تويۇندۇرغان ئەدەبىي ژۇرناللىرىمىز كىتابخانلار جامائەتچىلىكى بىلەن يۈز كۆرۈشۈش دائىرىسىنى، تەسىرىنى ئۆز ئورنى، ئۆز رايونى تەۋەلىكىدە كېڭەيتىش بىلەن چەكلىنىپ قالماستىن بەلكى مەملىكەت ئىچىگىمۇ كېڭەيتتى، ئايرىملىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا بۇلارنىڭ كۆپچىلىكى ئىچكى تەرەپتىن تارقىلىشتىن ئاشكارا تارقىتىلىدىغان يەرلىك ئەدەبىي ژۇرنالغا ئايلاندى. بەزىلىرى بەلگىلىك نوپۇزنىمۇ تىكلەپ بولدى. ھەتتا «قەشقەر ئەدەبىياتى»، «تەكرىتاغ»، «يېڭى قاشتېشى» قاتارلىق يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللار جۈڭگو خەلقئارا نەشرىيات باش شىركىتى ئارقىلىق چەت ئەللەرگىمۇ تارقىتىلدى.

دېمەك تىلغا ئېلىنىپ مۇلاھىزە يۈرگۈزۈلگەن يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللار خۇددى ھەر خىل پۇراقتا ئىگە رەڭدار گۈلگە ئوخشايدۇ، بىز تىرىكچىلىك قىلغان زېمىندا، ماددىي بايلىقنى، دانالىقنى يارالقان ئۇلۇغ خەلق ئۆزلىرىگە گۈزەللىك تۈيغۇ، مەنىۋى زوق، بەدىئىي ئارام بېرىدىغان ئەنە شۇنداق يەرلىك ئەدەبىي ژۇرنالنى يارالتتى ھەم ئۇنى پەرۋىش قىلىدىغان تەھرىرلەرنى، ئۇنىڭ تولىمۇ جاپاكەش، ئىجادچان ئەمگەك كۈچلىرى - ماھارەتلىك قەلەم ئىگىلىرىنى يېتىشتۈردى. خەلق بار يەردە ئەدەبىيات بار. ئەدەبىيات خەلقتىن نەپ ئالىدۇ، خەلق

ئەدەبىياتتىن نەپ ئالىدۇ، خەلقە ئەدەبىيات كېرەك، ئەدەبىياتقا خەلق كېرەك، ئەدەبىياتسىز خەلق بولمايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن خەلق ئۆز ئەدەبىياتىنى ئۆز ھۈنىرى، ئۆز ئۇسلۇبى، ئۆز تىل سەنئىتى ۋە ئۆزلىرى ياخشى كۆرىدىغان تەمى بىلەن يارىتىدۇ.

ھەممىمىزگە مەلۇم، قەشقەر - ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئەڭ چوڭ ۋىلايەت، ئۇ ئون بىر ناھىيە بىر شەھەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان جۇغراپىيىلىك شارائىتى، ھاۋا كىلىماتى، كىشىلەرنىڭ بەزى تۇرمۇش ئادەتلىرى، تىرىكچىلىك پائالىيەتلىرى بىلەن خاراكتېرلەنگەن ئېلىمىزغا، دۇنياغا مەشھۇر جاي. قەشقەر ئۇيغۇرلىرى ئەمگەكچان، تىرىشچان، ئۇمىدۋار، مۇناسىۋەتتە مۇلايىم، خاراكتېرى يېقىملىق، ھۈنەر - سەنئەتكە باي، مېھماندوست بولۇشتىن تاشقىرى يەنە ئۇلار ئەدەبىيات - سەنئەتنىمۇ ياخشى كۆرىدۇ. مەيلى بىپايان يېزا ئېتىزلىرىدا بولسۇن، مەيلى گۈزەل، ھاۋالىق باغ - ۋارانلىرىدا بولسۇن، مەيلى شەھەرنىڭ ئاۋات كوچىلىرىدا بولسۇن ئۇزۇلمەي ياڭراۋاتقان ناخشىلارنى، لەرزان چېلىنغان سازلارنى ئاڭلايسىز، مۇشۇ مۇھىتنىڭ بەدىئىي ھاۋاسىدىن ئەركىن نەپەس ئېلىپ، شوخ كۆڭلىنى ئېچىپ كەلگەن خەلق ئۆزلىرىنىڭ ئىجادچان روھىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئۆز قەلەمكەشلىرىنىڭ بەدىئىي دىتى، ماھارىتىگە تايىنىپ ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدا تۇنجى كۆرۈلگەن يەرلىك ئەدەبىي ژۇرنال «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنى بارلىققا كەلتۈردى.

بىر پۈتۈن دىئالېكتىك بىرلىكنى تەشكىل قىلغان يەرلىك ئالاھىدىلىك، يەرلىك ژۇرنال، يەرلىك ئاپتورلار يەرلىك ئەدەبىياتنى يارىتىش، يەرلىك ئەدەبىياتنى راۋاجلاندۇرۇشتىكى ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان ئامىللار. بۇلار بىرلىكتە بىر خىل ئەدەبىي ھادىسە سۈپىتىدە مەۋجۇت بولۇپ بىر - بىرىنى

تولۇقلايدۇ، ئىلگىرى سۈرىدۇ. لېكىن ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئاپتورلار قوشۇنى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىغانلىقىنى نەزەردىن ساقىت قىلىشقا بولمايدۇ، بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا ئەدەبىي ژۇرناللارغا جان بېرىدىغان كۈچ باشقا ئەمەس، ئاپتورلارنىڭ قان - تەر بەدىلى دېيىشكە بولىدۇ. ئابدۇرېھىم توختى، سىيىت زۇنۇن، ئابلائەخمىدى، ھوشۇر ئىبراھىم، ئابلىمىت سابىر، ھاجى ئەخمەت، ھاجى مىرزاھىد كىرىمى، تۇرسۇن نىياز، ئابلىز ئۆمەر، ئابدۇسەمەت خېلىل، ئابلىمىت ھاجىي، يالقۇنجان ئىسلام، ئۇچقۇنجان ئۆمەر، مايگۈل پەخرىدىن، جېلىلى، تاھىر تالىپ، ئابلەت ئىسمايىل، ئابلىمىت قۇربان، ئەختەم ئۆمەر، تۇراپ ھەسەن، تېلىۋالدى ئەيسا، ئادالەت ھېبىبۇللا، كېرىمجان ئابدۇرېھىم، تۇرسۇنبەگ ئىبراھىم ۋە باشقىلار «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ ئۇلىنى قۇردى، تەرەققىي تاپقۇزدى. ئىلىمىزنىڭ داڭدار ئالما يۇرتى ئاتالغان ئىلى ئۇيغۇرلىرى ھەم چارۋىچىلىقىنى ھەم دېھقانچىلىقىنى ئىككى قولىدا تەڭ تۇتقان خەلق. ئىلى ۋادىسى ھەممە گۈزەللىكىنى، ھەممە بايلىقىنى مۇجەسسەم قىلغان خاسىيەتلىك جاي، ئەنە شۇ زېمىندا يىلتىز تارتىپ ماكانلاشقان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يارقىن تۇرمۇش كارتىنىسى، جانلىق ئىجتىمائىي پائالىيەتلىرى ئۆزگىچە يەرلىك پۇرىقى بىلەن زىننەتلىنىپ «ئىلى دەريا‌سى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەردە ئەكس ئەتتۈرۈلدى.

مەلۇمكى، شىنجاڭ رايونىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ كۆپ قىسمى ئىلى ۋىلايىتىگە ئورۇنلاشقان، بۇلارنىڭ قېلىپلاشقا تۇرمۇش ئادەتلىرى ، قائىدە - يوسۇنلىرى بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭغا ئولتۇراقلاشقان ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرى، يەرلىك قائىدە - يوسۇنلىرى ئوتتۇرىسىدا بەزى پەرقلەر بار. بىز مۇشۇ يەرلىك ئالاھىدىلىكلەرنى ئۆزىگە

سىڭدۈرگەن «ئىلى دەريا‌سى» ژۇرنىلىنى ۋاراقلاپ كۆرسەك ئۇنىڭدىن: مۆمىن سەپىرى، كېۋىر نىياز، مۆمىن مۇھەممىدى، مۇھەممەتجان سادىق، مالىك كېۋىر، مەسۇم باسىت، مۇھەممەتجان راشىدىن، مەتىمىن ھوشۇر، ئابدۇساتتار ناسىر، ئابلىز ھوشۇر، توختاش بەكرى، ئابدۇۋۇبلى كېرىم، ئابلەت ئابدۇللا، نۇرىيە ئىلاخۇن، قېيۇم سوپى، ماخمۇت مۇھەممەت، زۇنۇن تاھىر، قاسىم سىدىق، مۇتەللىپ پالتاجى، غەيرەت ئاسىم قاتارلىق يازغۇچى، شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن يۈز كۆرۈشىمىز.

«تەڭرىتاغ» بۇ «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ يېقىندىن يىلتىز تارتىپ چېچەكلەپ بارلىققا كەلگەن ۋە ئۇرۇمچى شەھىرىنى مەركەز قىلىپ نەشر قىلىنغان يەرلىك ئەدەبىي ژۇرنال. ئۇنىڭ مەزمۇن، شەكلىدە، ئۇسلۇبىدا روشەن يەرلىك ئالاھىدىلىك، يېڭىچە يۈكسىلىش ساداسى ۋە دەۋر ئۆزگىچىلىكى پارلاپ تۇرىدۇ، «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلىنىڭ مۇشۇنداق ھالەتكە كېلىشىنى يەرلىك ئەمەلىيەت، يەرلىك كىشىلەرنىڭ زامانىۋى ئېڭى، ئېستېتىك تەلىپى، بەدىئىي ھەۋىسى بەلگىلىگەن. ئۇرۇمچى شىنجاڭنىڭ باشقا جايلىرى بىلەن سېلىشتۇرغاندا ھەممە تەرەپتىن تەرەققىي تاپقان شەھەر ھەم زىيالىيلار، ئىجادكارلار نىسبەتەن توپلاشقان جاي، ئۇ مەدەنىيەت جەھەتتە مىللىتىمىزنىڭ ھەممە جايلىرى ھەم سىرتىنكىمۇ تەسىرىگە كۆپرەك ئۇچراپ تۇرىدىغان مۇھىم ئورۇن. يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللار — يەرلىك ئەدەبىياتنىڭ ئوچىقى.

بىر خىلدىكى نەرسىلەرنىڭ ئىچىدىمۇ پەرقلىنىدىغان يەرلىرى بولغىنىغا ئوخشاش، يەرلىك ژۇرناللىرىمىز ئىچىدە «تەڭرىتاغ» نىڭمۇ پەرقلىنىدىغان تەرەپلىرى بار، ئۇنىڭ باشقا يەرلىك ژۇرناللارغا نىسبەتەن تارقىلىش دائىرىسى، ئەسەر مەنبەسى كەڭرەك. ئۇنىڭدا سەھىپىلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا،

ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ ئىخچاملىقىغا، مەزمۇنىنىڭ رەڭدار، مېغىزلىق، يېڭى بولۇشىغا، سۈژىت، پېكىر، ھېسسىياتنىڭ مىكرولۇق قورۇلمىغا ئىگە بولۇشىغا كۆپرەك ئەھمىيەت بېرىلگەن. بۇ ژۇرنال يەنە يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ياشلار ئەدەبىياتىغا، ياش كۆچىلەرنى يېتىشتۇرۇش ئىشلىرىغا ئېتىبار بىلەن قاراپ، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىگە كۆپرەك ئورۇن بېرىپ كەلدى. كىشىلەر بۇ يەرلىك ژۇرنالنىڭ خاراكتېرى، ئۇسلۇبى، باشقۇرۇش ئىستىلىغا قاراپ «مىكرو ئەسەرلەر ژۇرنىلى»، «ياشلار ژۇرنىلى» دېيىشىدۇ. ئۇ نۇرغۇن ئاپتورلارنى، بولۇپمۇ تايانچ كۆچىلەرنى ئەگەشتۇرۇپ، ئۆز ئالدىغا سەپ تارتىپ خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان، ئىسلاھات قەدىمىگە تۇرتكە بولىدىغان، ياراملىق ئەسەرلەرنى مەيدانغا كەلتۈرۈشكە جۇرئەت قىلىپ، ئەمەلىي ئۇنۇمىنىمۇ كۆرسىتىۋاتىدۇ.

ئىجادىيلىقى، يېڭىلىقى بولمىغان ئىشلاردا ئىلگىرىلەش بولمايدۇ، «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى تەھرىرلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى ژانىرلاردا يېزىلغان ئەسەرلەر بىلەن بىللە مىكرو ھېكايە، شېئىر، ئوبزورلارنىمۇ ئېلان قىلىشى ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ مەزمۇن، شەكىل، ئۇسلۇبىغىچە يېڭى، ئىجادىي بولۇشىنى كۈچلۈك تەكىتلىشى، يۇقىرى تەلەپ قويۇشى، دەۋر تەلىپىگە ھەم ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ ئۆزىگە خاس قانۇنىيىتىگىمۇ ئۇيغۇندۇر. «تەڭرىتاغ» ئۆز تەۋەلىكىدىكى ئاپتورلارنىڭ ۋە يىراق ـ يېقىن رايونلاردىكى ئاپتورلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلىپلا قالماستىن، ئېلىمىزدىكى ۋە چەت ئەللەردىكى ئۆزگىچىلىكى بار يېڭى شەكىلدە، يېڭى ئۇسلۇبتا يېزىلغان ئەسەرلەرنىمۇ، ئەدەبىي ئىجادىيەت ھەققىدىكى يېڭى قاراش، ئىلمىي مۇلاھىزىلەرنىمۇ تەرجىمە ئارقىلىق كىتابخانلار جامائەتچىلىكىنى بىلەن يۈز كۆرۈشتۇرۇپ كەلدى، بۇنىڭ بىلەن بۇ ژۇرنال ئۆزىنىڭ يېڭى

دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەرەققىيات مۇساپىسىدىكى نوپۇزىنى تېخىمۇ مۇستەھكەم تىكلەش، بىمالال ئەسەر قوبۇل قىلىش، ياخشىلىرىنىڭ ئىچىدىن ياخشىلىرىنى تاللاپ ئېلان قىلىش شارائىتىنى يارىتتى.

ئابدۇللا سۇلايمان، ماموت زايىت، روزى سايىت، مەتقاسىم ئابدۇراخمان، نۇر مۇھەممەت توختى، ئامىنە تۇردى، ئابدۇغېنى سىيىت، مەتتوختى ئەخمەت، ئابدۇقادىر سادىر، مۇھەممەتئەيسا قۇربان، ئۆمەر رەجەپ، مەتقۇربان ئىسمايىل، مەتقاسىم مەتنىياز، ئوبۇلقاسىم مەتنىياز قاتارلىق تارىم ۋادىسىنىڭ ئەڭ يىراق گىرۋىكىدىكى بىر جايغا ئورۇنلاشقان، يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەرەققىياتى ئۈچۈن بىر ئۇلۇش ھەسسىلىرىنى قوشۇپ كېلىۋاتقان بۇ بىر ئەۋلاد ئاپتورلار قوشۇننى ئەسلىگىنىمىزدە كۆز ئالدىمىزغا ئىختىيارسىز «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلى كېلىدۇ، شۇبھىسىزكى مۇشۇ بىر ئەۋلاد ئاپتورلار ئارقىمۇ ئارقا يېتىشىپ چىققانلىقى ئۈچۈن ئېلىمىزگە، دۇنياغا داڭلىق ئاشۇ يىپەك يۇرتى خوتەن دىيارىدا بەدىئىي ئۇستىخىنى چىڭ، تۆتى تەل، مەھسۇلاتى مول، تەسىرىمۇ خېلى چوڭقۇر، يەرلىك پۇرىقىمۇ قويۇق ئەدەبىي ژۇرنال «يېڭى قاشتېشى» بارلىققا كەلدى، ئۇ يەرلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى ۋە پايدىلىق بولغان ئىمكانىيەتلەرنى تولدۇرۇپ بېرىشى نەتىجىسىدە تەدرىجىي رونىق تېپىپ خوتەن خەلقىنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى ئۆزىگە خاس يەرلىك ئالاھىدىلىكى سىڭدۈرۈلگەن، ئۆزىگە تەئەللۇق يەرلىك ئۇسلۇبنى شەكىللەندۈرگەن خىلمۇ خىل ژانىرلاردىكى ئەدەبىي ئەسەرلەر ئارقىلىق جانلاندۇردى. خەلقنىڭ دىتىغا يېقىپ، دىلىنى سۆيۈندۈرگەن بۇ ژۇرنال ئۆزگىچە ئېستېتىك تەمى، بەدىئىي تەسىرى بىلەن خوتەندىكى يەرلىك ئاپتورلارنىڭ بىردىنبىر ماھارەت كۆرسىتىش مۇنبىرى بولۇپ

قالدى.

ئۇلۇغ شائىر نەم شېھىتنىڭ شېئىرلىرىنى بېسىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ دەسلەپكى سانىنى خەلقە تەقدىم قىلىش بىلەن تارقىلىش، تەرەققىي قىلىش يولىنى ئاچقان «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» مۇ ئون نەچچە يىل نەشر قىلىنىش جەريانىنى بېشىدىن كەچۈرۈپ بۈگۈنكى كۈنگە يەتتى. بىز ھەيۋەتلىك، گۈزەل تاغلارنىڭ گۈلتاجى ھېسابلانغان تيانشاننىڭ جەنۇبىدىكى بەدئىي ئەدەبىيات دۇنياسىغا نەزەر تاشلىساق، تارىم ۋادىسىنىڭ غەرب تەرىپىگە توپلاشقان ئېزىز ساۋۇت، ئىمىر ھېزىم، ھېيىبۇللا روزى، نىياز ماخمۇت، كېرەك مىجىت، تۇنىياز مەتنىياز، ئەھەد ئامان، لىتىپ رازىق، ئىسلام سادىق، ئىبراھىم قۇربان، سالى ئىبراھىم، ئەخمەت ۋاھىدى، روزى ھاپىز، ئىمام مەھەممەت، ئابدۇقادىر ھەسەن، قاسىمجان يۇنۇس، غوپۇر راخمان، ئابدۇرېھىم سىدىق، قەيۇم مەمتىمىن، زوردۇن ئېمىر، ئابلىز ئوسمان، غايىبە ئابدۇراخمان، ئابدۇساتتار ھامىدىن، زاھىر ئابدۇراخمان، بۇۋىھەجەر ئارمىيە، ئامانگۇل ماموت، تۇرسۇن تۇردى، مۇقارىپ يەھيا، ئىبراھىم ئىزاقى، مۇتەللىپ خۇرسەندى، تۇرسۇن ياقۇپ سايرامى، تاھىر قاسىم، مەمتىمىن غوپۇر شەيدائى، كېرەم ئەۋجى، مۇتەللىپ سامساق، قەھرىمان روزى، جىلىل خىلىل، ئېزىز ئىمىر قاتارلىق ئاپتورلاردىن تەركىب تاپقان قەلەمكەشلەر توپىغا كۆزىمىز چۈشىدۇ، مانا بۇلار «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» دىن ئىبارەت ئاشۇ يەرلىك ئەدەبىي ژۇرنالىرىنىڭ ئاساسلىق ئاپتورلىرىدۇر. مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇكى، بۇ ئاپتورلار قوشۇنى جاپالىق تەر ئاققۇزۇپ، تارىم ۋادىسىدا ئەدەبىيات گۈلىستانىنى بەرپا قىلدى ھەم ئۇزۇلدۇرمەي قەلەم تەۋرىتىپ بەدئىي مېۋە بەردى. «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» نى ئاقسۇچە بەدئىي بويالار بىلەن رەڭدار زىننەتلىدى. «ئاقسۇ

ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىمۇ ئاقسۇلۇق ئاپتورلارنىڭ ئەسەرلىرىنى يورۇقلا چىقىرىش، پۈتۈن مىللەتكە تارقىتىش، تونۇشتۇرۇشتا ئاچقۇچلۇق رول ئوينىدى، باشقا يۇرت خەلقلىرىمۇ بۇ ژۇرنالنى زوقلىنىپ ئوقۇپ، ئاقسۇ رايونىنىڭ بەدئىي كارتىنىسىنى كۆرۈشكە، ئاقسۇ خەلقىنىڭ يەرلىك تۇرمۇش ئادەتلىرىنى، پسىخىك ھالەتلىرىنى بىلىشكە، چۈشىنىشكە مۇيەسسەر بولدى. بۇ جەريانداا «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى ئاقسۇ زېمىنىدىمۇ مول ئەدەبىيات كانى بارلىقىنى، ئاقسۇ خەلقىدىنمۇ ياخشى ئەدەبىيات چىقىدىغانلىقىنى نامايان قىلدى.

ئۇيغۇر ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىنىڭ بۈيۈك ئاساسچىسى، شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ كىندىك قېنى تۆكۈلگەن مۇقەددەس جاي — ئوت يۇرتىنىڭ يەرلىك ئەدەبىي ژۇرنىلى «تۇرپان» نىڭمۇ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەر قايسى ئورۇنلىرىدا نەشر قىلىنغان يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللار ئىچىدىكى تۇنجان ئورنى، ئوينىغان رولى، تەسىر كۆچىنىمۇ تۆۋەن مۆلچەرلىگىلى بولمايدۇ. ئەمگەكچان ئىككى قولى، يۈكسەك ئەقىل - پاراسىتى بىلەن بىپايان يالقۇنتاغ ۋادىسىدا قىممەتلىك كەشپىياتلارنى يارانقان تۇرپان خەلقى «تۇرپان» نامى بىلەن ئوت يۇرتى ئەدەبىي ژۇرنىلىنى يارانتى. ئاتاقلىق يازغۇچى زوردۇن سابىر مۇشۇ ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغان «بوش كەلمە، تۇرپانلىق» نامىلىق ھېكايىسىدە تەسۋىرلەنگەندەك، ئىسلاھات، ئىشىكنى ئېچىۋېتىش دولقۇنىنىڭ غايەت زور تۇرتكىسى ئاستىدا، بازار ئىگىلىكىنى جانلاندۇرۇش، سودا كەسپىنى راۋاجلاندۇرۇشتا بوش كەلمىگەن جاسارەتلىك تۇرپان خەلقى ئۆز يۇرتىنىڭ ئەدەبىيات - سانئىتىنى گۈللەندۇرۇشتىمۇ بوش كەلمىدى. ئۇلار دەۋر ئاتا قىلغان ياخشى شارائىت، ئۇنۇملۇك پەيتنى قولدىن بەرمىدى. مۇھەممەت شانىياز، رىشىت مەخسۇت، ھېلىمنىياز قادىر، لېتىپ سەمەت،

ئەخمەت ھۇسۇيۇن، ئابابەكرى ئەمەت، توختى نەمدۇل، مۇھەممەت خېۋىر، ئىمىن سەيپۇل، ياسىن نىياز، ساتتار ئەمەت، خەلچەم رىشىت، ئەخەت مەتنىياز، ئايمخان ئاۋامسلىم، گاھىت مۇھەممەت، ئىسھاق ئىبراھىم، مۇھەممەت قادىر، مۇھەممەت ئىمىن، مەخسۇم ۋەلى، ھېببۇللا رەجەپ قاتارلىق يازغۇچى، شائىرلارنى، يېڭىدىن ئۆسۈپ - يېتىلىۋاتقان ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرىنى ئىزدىسەك، ئوت يۈرتى قۇچقىدىن تاپىمىز، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن تونۇشماقچى بولساق «تۇرپان» ژۇرنىلىنى ۋاراقلاپ تاپىمىز. يۇقىرىدىكى ئىسمى تىلغا ئېلىنغان ئاپتورلارنىڭ زور كۆپچىلىكىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۇرگەن، قەلەملىرىنى ئۇچلىغان، ئۇلارنى جەمئىيەتكە تونۇتقان بەدئىي مەكتەپ — «تۇرپان» ژۇرنىلىدۇر. بۇ ژۇرنال ئۆز ئەتراپىدا تەشكىللەنگەن ئاپتورلىرىنىڭ قەلەم كۈچى بىلەن قويۇق يەرلىك پۇراق سىڭگەن مەزمۇنى باي، تەمى باشقىچە ئىجتىمائىي تۇرمۇش رېئاللىقىنى، ئىسلاھات قايىنىمغا چۆمگەن دەۋر رېئاللىقىنى ئەكس ئەتتۇرگەن ئەسەرلىرى ئارقىلىق كىتابخانلارنىڭ پسىخىك تەلىپىنى قاندۇرۇشنىڭ يوشۇرۇن بەدئىي سىرىنى ئاشكارىلىدى.

يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىدا تېگىشلىك تۆھپىسىنى قوشۇپ كېلىۋاتقان شىنجاڭ رايونىنىڭ شەرق تەرىپىدە يەنە بىر مۇھىم بازا بار، ئۇ مۇشۇ زېمىندا تۆرەلگەن، ھەممىمىزگە تونۇشلۇق «قۇمۇل ئەدەبىياتى» دۇر. ئايشەم ئەخمەت، ئابدۇللا تۇرسۇن، ئەخمەت ئابدۇللا، شاھىدىن گۆھەر، ئاتاۋۇللا تۇرسۇن، بەگمەت يۇسۇپ، ئەسئەت سۇلايمان، مۇھەممەت كىچىك، نەمەت ناسىر، ئۆتكۇر يونۇس، ئەخمەت سەيدللا، مۇھەممەت ئەخمەت، ئەنۋەر غولام، ئابدۇكېرىم ۋاھىت، مۇھەممەت ئابدۇللا، ھۆرىيەت راخمان، ئۆمەر تالىپ، مۇھەممەت

ھەمدۇللا، سەمەت ئابدۇراخمان، غالىپ غولام قاتارلىقلار قۇمۇل خەلقى ئىچىدىن يېتىشىپ چىققان كۈچلۈك بەدئىي ئىشتىياقى، ئىجادىي ئەمگىكى بىلەن «قۇمۇل ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنى بارلىققا كەلتۈرگەن قومۇل قەلەمكەشلىرىدۇر. مۇبادا بۇ كۈچ، بۇ قوشۇن بولمىسا، «قۇمۇل ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىمۇ مەۋجۇت بولمىغان بولاتتى. «قۇمۇل ئەدەبىياتى» ژورنىلى نەشر قىلىنمىغان بولسا، يۇقىرىدا ئىسمى ئاتالغان ئىجادكارلارنىڭ بىرەك يېتىلىشى، بىرەك مېۋە بېرىشى، كۆزگە كۆرۈنۈشمۇ قىيىنغا چۈشەتتى. ئاشۇلارنى ئويلىغاندا يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ «قەھرىمانلارغا ماھارەت كۆرسىتىش مەيدانى بولۇش كېرەك» دېگەن تەلىمى ئېسىمىزگە كېلىدۇ. دېگەندەك، قۇمۇل دىيارىدا نۇرلىنىپ ۋوجۇدقا كەلگەن يەرلىك ئەدەبىي ژۇرنال «قۇمۇل ئەدەبىياتى» قۇمۇل يازغۇچى، شائىرلىرىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەتتە ماھارەت كۆرسىتىش مەيدانى بولۇپ قالدى.

«بوستان» بىلەن «ماي بۇلاق» ژۇرنىلىمۇ باشقا يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللار بىلەن بىللە بەسلىشىپ نەشر قىلىنىپ كېلىۋاتىدۇ. بۇ ئىككى ژۇرنالنىڭمۇ ئۆزىگە خاس بەدئىي تەمى، قويۇق يەرلىك پۇرىقى، يەرلىك ئالاھىدىلىكى بار، ھەتتا كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشتۇرگەن بەزى ئەسەرلىرىنىڭ سۈپىتى نوپۇزلۇق ئورۇنغا ئۆتكەن يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللاردىكى ياخشى دەپ قارالغان ئەدەبىي ئەسەرلەردىنمۇ قېلىشمايدۇ. دېمەك نەشرىيات يۇرتىنىڭ بوستانلىقلىرىدىكى، ماي يۇرتىنىڭ نېفىت قۇدۇقلىرىدىكى زور تۇركۈمدىكى يازغۇچى، شائىرلار مۇشۇ ژۇرناللار ئارقىلىق ئەدەبىي ئىجادىيەت مەيدانىغا بىمالال كىرگەن. مۇشۇ ئىككى ئەدەبىي ژۇرنالنىڭ قۇچقىدا قاناتلانغان . «بوستان» ۋە «ماي بۇلاق» تىن ئىبارەت بۇ يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللارمۇ شەرت - شارائىتلىرىنىڭ پىشىپ يېتىلمىگەنلىكىگە قارىماستىن،

زىممىسىگە يۈكلەنگەن ئېغىر يۈكنى دەس كۆتۈرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ تەرەققىيات مۇساپىسى داۋامىدا خېلى كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈش ئارقىلىق ئۆز ئوبيېكتلىرىنىڭ ئىشەنچ ۋە ئالقىشىغا ئېرىشتى. ئەمدى قىزىلسۇ قىرغىز ئوبلاستى تەۋەسىدىكى ئۇچ ناھىيە، بىر شەھەردىكى قەلەمكەشلەرنى ئۆز ئەتراپىغا ئۈيۈشتۇرغان ئەنجۇر يۇرتى ـ ئاتۇشتا نەشر قىلىنغان «قىزىلسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىمۇ ئون نەچچە يىلدىن بۇيان، يېڭى زامان ئۈيغۇر ئەدەبىياتى ئۈچۈن تېگىشلىك تۆھپىسىنى قوشۇپ كېلىۋاتىدۇ.

شۇنى ئېيتىش كېرەككى، يۇقىرىدىكى مۇلاھىزىلىرىمىزدىن يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللاردا نوقۇل ھالدا يەرلىك تېمىلاردا يېزىلغان ئەسەرلەر ياكى يەرلىك بويىقى قېنىق بولغان ئەسەرلەر ئېلان قىلىنىدۇ دېگەن ئۇقۇم چىقمايدۇ. ئەمەلىيەتتىمۇ ئۇنداق نەرسىلەر مەۋجۇت ئەمەس. يەرلىك ژۇرناللاردا مۇھىم ئىجتىمائىي تېمىلار يورۇتۇپ بېرىلگەن، دەۋر روھىي، ئىسلاھات مېۋىلىرى، ئەخلاق ـ پەزىلەت، ساغلام كىشىلىك مۇناسىۋەت، مۇھەببەت، تەبىئەت مەنزىرىسى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، چىرىكلىك، ھەر خىل جىنايى ئىشلار، پاسكىنا ئىللەتلەر پاش قىلىنغان، قامچىلانغان ئەدەبىي ئەسەرلەرمۇ خېلى كۆپ ئېلان قىلىندى.

مەلۇمكى، يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللار — يەرلىك ئەمەلىيەتكە، يەرلىك رېئاللىققا ماسلىشىش، يەرلىك ئوبيېكتلىرىنىڭ ئېستېتىك تەلىپىگە، قوبۇل قىلىش ئىقتىدارىغا ئۈيغۇنلىشىشتەك ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ. شۇنداق بولغاچقا، يەرلىك ئاپتورلار تېما تاللاشتا ھېچقانداق چەكلىمىگە ئۇچرىمىغان ھالدا ئەسەر يېزىشىپ، ئۆز تەۋەلىكىدىكى ئەدەبىي ژۇرناللاردا ئېلان قىلغاچقا، يەرلىك

كىتابخانىلار ئۇنىڭدىن ئەركىن بەھرىمەن بولالىدى. بۇنىڭدىن يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللارنىڭ بىر مىللەت خەلقىنىڭ مەنىۋى ھاياتىنى جانلاندۇرۇشتا كۆپ تەرەپلىمىلىك ئەۋزەللىككە ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بىر پۈتۈن ئىنسانىيەت ئەدەبىياتىنى ئۆز ئىچىدىن پەرقلەندۇرۇپ تۇرىدىغان ئاساسلىق بەلگە مىللىي ئالاھىدىلىك بولسا، بىر مىللەت ئەدەبىياتىنى پەرقلەندۇرىدىغان ئامىل يەرلىك ئاپتورلارنىڭ ئەسەرلىرىدە روشەن ئىپادىلىنىدۇ. ئالايلى، يەرلىك يازغۇچىلاردىن قەشقەردىكى ئابلا ئەخمىدى بىلەن ئىلىدىكى مەتتىمىن ھوشۇر، ماخمۇت مۇھەممەتنىڭ، خوتەندىكى نۇر مۇھەممەت توختى بىلەن قۇمۇللۇق ئايشەم ئەخمەتنىڭ، تۇرپاندىكى مۇھەممەت شانىياز بىلەن ئاقسۇدىكى ئېزىز ساۋۇتنىڭ، كورلىلىق ئابدۇللا ئېلى بىلەن قارامايدىكى ئارسلان تالىپنىڭ ھېكايە، پوۋېستلىرىنىڭ مەزمۇن پۇرىقىدىن، شەكىل، ئۇسلۇب ئۆزگىچىلىكلىرىدىن، مۇھىت، مەنزىرە تەسۋىرلىرىدىن قايسى زېمىندا تۇرۇپ يازغانلىقلىرى بىلىنىپ تۇرىدۇ، بۇلاردىن باشقا ئاتاقلىق لىرىك شائىر مۇھەممەتجان سادىقنىڭ «ئىلى دەرياسى» دا ئېلان قىلىنغان «قىزىلگۈل ۋە بۇلبۇل» ناملىق داستانى، شائىر مىرزاھىد كېرىمنىڭ «قەشقەر ئەدەبىياتى» دا ئېلان قىلىنغان «ھېيتگاھتا ھېيىت كۈنى» ناملىق داستانى، تالانتلىق ياش شائىر ئابدۇللا سۇلايماننىڭ «يېڭى قاشتېشى» دا ئېلان قىلىنغان «يۇرتۇمنىڭ كىشىلىرى» ناملىق داستانى قاتارلىقلارنى ئۇقۇپ يەرلىك ئالاھىدىلىكلەرنىڭ بۇ يېرىك شېئىرىي ئەسەرلەرنىڭ سۈزۈت قۇرۇلمىسىغا، ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىغا قانچىلىك سىڭدۈرۈلگەنلىكىنى ئېنىق ھېس قىلىمىز. «ماي بۇلاق» ژۇرنىلىنى ۋاراقلاپ ئوقۇيدىغان بولساق، ئۇنىڭدا ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ كۆپىنچىسىدە تەسۋىرلەنگەن پېرسونا ژلار

خاراكتېرىدىن، ۋەقەلەر بايانىدىن قويۇق يەرلىك پۇراق دىمىغىمىزغا ئۇرۇلىدۇ. بۇ ژۇرنالنى قولىمىزغا ئالغان هامان خۇددى ئۆزىمىز ماي تۆكۈلۈرىنىڭ قېشىغا بېرىپ قالغاندەك سېزىمىز، كۆز ئالدىمىزغا قاراماي شەھىرىنىڭ بەدئىي سۈرىتى، قەھرىمان نېفىت ئىشچىلىرىنىڭ ئوبرازى كېلىدۇ. ئابابەكرى ئەمەتنىڭ «يېزامدا كۆز» ناملىق شېئىرىنى، ئابدۇساتتار ناسىرنىڭ «دالا چېچەكلىرى» ناملىق شېئىرىنى سېلىشتۇرۇپ مۇھاكىمە يۈرگۈزسەك، هەر ئىككىلىسىدىن بىر - بىرسىگە ئوخشىمىغان دەرىجىدە بېرىلگەن تەنتەنىلىك ئەمگەك قايىنىمى تەسۋىرى، گۈزەل تەبىئەت مەنزىرىسى تەسۋىرىنى كۆرىمىز، چۈنكى بۇ شېئىرلارنىڭ بىرسىدە ئىلى يېزىلىرىنىڭ كارتىنىسى ئوبرازلىق سىزىلسا، يەنە بىرسىدە ئوت يۈرتى تۇرپان يېزىلىرىنىڭ كارتىنىسى ئوبرازلىق سىزىلغان. ئىزدىسەك بۇنداق پاكىتلىق مىساللارنى هەممە يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللىرىمىزدىن يەنە كۆپلەپ تېپىشىمىز مۇمكىن.

يەرلىك ئەدەبىي ژۇرنال ئاپتورلىرى ئەسەرلىرىدە بىر تەرەپتىن زامان ئېقىمى بىلەن ماكان رېئاللىقىنى بىرلەشتۇرۇپ، يەنە بىر تەرەپتىن ئۆتكەن ئىشلارنى هازىرقى ئىشلارغا گىرەلەشتۇرۇپ، تۇرمۇشنىڭ مىللىي ئالاهىدىلىكىگە يەرلىك ئالاهىدىلىكىنى يۇغۇرۇپ تەسۋىرلەش يولى ئارقىلىق كۆپ قاتلاملىق تارىخىي هەقىقەتنى، كۆپ قاتلاملىق ئۆزگىرىشچان ئىجتىمائىي رېئاللىقنىڭ ماهىيەتلىك سىرلىرىنى ئېچىپ، كىشىلەرنىڭ ستىرولۇق تۈيغۇ هاسىل قىلىشىغا ياردەم بېرىپ، مەنىۋى هاياتىنىڭ يەرلىك خۇسۇسىيەتلىرىنى بېيىتىپ، ئەدەبىياتنىڭ يەرلىك ئاممىلىرىنى كۆپەيتىش. دېمەك، يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللارنىڭ گەۋدىلىك بولغان نەتىجىلىرىنى تۆۋەندىكى بىر قانچە نۇقتىلارغا قىسقىچە يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ:

بىرىنچى، تولۇق مۇئەييەنلەشتۇرۇشمىز لازىمكى، يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللار بىر قەدەر ياخشى مەھسۇلات، مول مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئارقىلىق ئەدەبىي ئىجادىيەتتە «بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، هەممە ئېقىملار بەس - بەستە سايراش» فاكتورىنى ئىزچىللاشتۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلدى. يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى گۈللەندۈرۈش ۋە ئۇنى يەنمۇ يېڭى تەرەققىياتلارغا ئېرىشتۇرۇشتە ئاز بولمىغان تۆھپىلەرنى قوشتى. ئۆزلىرىگە يۈكلەنگەن مۇقەددەس بۇرچىنى داۋاملىق ئادا قىلىپ كەلدى.

ئىككىنچى، يەرلىك ئورۇنلارنىڭ ماددى ياردىمى ۋە مەنىۋى كۈچىگە تايىنىپ نەشر قىلدۇرۇلغان بۇ ژۇرناللار ئاپتورلار قوشۇنىنى ئۈيۈشتۇرۇش، تەربىيىلەش مەسلىسىگە كۆپرەك ئەھمىيەت بەردى. ئۇلارنىڭ بەدئىي ئىزدىنىشتىكى ئاكتىپچانلىقىنى قوزغىدى. ئىشەنچىسىنى چىڭىتىپ، غەيرىتىنى ئاشۇردى، ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى نۇرغۇن يوشۇرۇن كۈچلەرنى جارى قىلدۇردى.

ئۈچىنچى، ئۆز ئورۇنلىرىنى مەركەز قىلغان هالدا چېچىلىپ يۈرگەن، چوڭقۇر كۆمۈلۈپ قالغان، يوقىلىپ كېتىش ئالدىدا تۇرغان ئېسىل ئەدەبىيات - سەنئەت مىراسلىرى بايلىقىنى قېزىش، توپلاش، رەتلەش، ئېلان قىلىش ئىشلىرىدىمۇ كۆرۈنەرلىك خىزمەت كۆرسەتتى.

تۆتىنچى، يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللار خەلق ئاممىسى بىلەن ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادكارلىرىنىڭ مۇناسىۋىتىنى قويۇقلاشتۇردى. خەلقنىڭ مەنىۋى ئېهتىياجىنى قاندۇرۇش، خەلقنى ئۆزلىرى ياخشى كۆرىدىغان ئەسەرلەر بىلەن تەمىنلەش، ئەدەبىياتنى خەلقنىڭ قەلبىنى گۈزەللەشتۈرىدىغان، ئالغا ئىلگىرىلەش روهىغا، ئىجتىمائىي غايىسىگە ئىلهام بېرىدىغان،

ئەقىل - پاراسىتىنى يېتىلدۇرىدىغان، مەدەنىيەت ساپاسىنى ئۆزلۈكسىز ئۆستۈرىدىغان ھەقىقىي ئەدەبىياتقا ئايلاندۇرۇش رولىنى ئويناىدى.

بەشىنچى، يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللار ئۆزئارا زىچ مۇناسىۋەت ئورنىتىپ، ئۆزئارا قوللىشىپ، ئۆزئارا تەجرىبىلەر ئالماشتۇرۇپ، ئۆگىنىش، يارىدەم بېرىش، بەسلىشىپ ئەسەر ئىجاد قىلىشتەك ياخشى ئىستىلىنى ئەۋج ئالدۇردى، ئىتتىپاقلىقنى ئىلگىرى سۈردى.

ئالتىنچى، ئىجادكارلارغا خەلقنىڭ تىل بايلىقىنى ئۆگىنىش ۋە ئىگىلەشنىڭ، ئەدەبىي ئەسەرلەردە تىلنى تاللاپ ئىشلىتىشنىڭ ۋە ئۇنى تۇرلەندۇرۇپ قوللىنىشنىڭ زۆرۈرلىكىنى تونۇتتى. نەتىجىدە خەلق تىلىنىڭ جانلىقلىق، مەنىدارلىق، ئوبرازلىق كۈچىنى ئاشۇرۇش ئارقىلىق ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنى بېيىتىش جەھەتلەردىمۇ بەلگىلىك ھەسسىسىنى قوشتى.

بىز يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللىرىمىزنىڭ تەرەققىيات مۇساپىسى ئۈستىدە توختالغىنىمىزدا، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە خاس ماڭغان يوللىرىنىڭ راۋانلىقىدىن، نەشر قىلىش، تارقىتىش جەھەتتىكى ئەپچىللىكىدىن، يارانقان تۆھپىلىرىدىن، ئويىنىغان رولىدىن، كۆرسەتكەن تەسىرىدىن، ئىجتىمائىي ئۇنۇمىدىن چىن دىلىمىزدىن رازى بولىمىز ھەم خۇش بولماي تۇرالمايمىز، ئەلۋەتتە شۇنداق بولۇشقا ئەرزىيدۇ. بۇنىڭدىن قارىغاندا ھازىرقى ئەدەبىيات ئىلىمى، ئەدەبىي ئىجادىيەت ھادىسىلىرى ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان تەتقىقاتلاردا — يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللارمۇ تەتقىق قىلىشقا تېگىشلىك مۇھىم تېمىلارنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. ئەپسۇس، ھازىرغىچە بۇ ھەقتە ھېچكىم ھېچقانداق گەپ قىلماي كېلىۋاتىدۇ. ھەتتا دىيارىمىزدا بىرەر قېتىممۇ يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللار ئەمەلىيىتى مەزمۇن قىلىنغان ئىلمىي

مۇھاكىمە ياكى تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئېچىلىپ باقمىدى، بۇلارنى ئويلىغاندا خىجىل بولىمىز. مەركىزىي ئەدەبىي ژۇرنال «تارىم» بىلەن يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللار ئوتتۇرىسىدا دىئالېكتىك بىرلىك مۇناسىۋەت باشتىن - ئاخىر ئۆزىنىڭ ئىزچىللىقىنى چىڭ ساقلاپ كەلدى. بۇ مۇناسىۋەت، بۇ بىرلىك «تارىم» ژۇرنىلىنى يادور قىلغان ھالدا يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى مىللىي ئالاھىدىلىك بىلەن يەرلىك ئالاھىدىلىكنى گەۋدىلەندۇرۇش، تەرەققىيات نىشانىنى مەملىكەتكە، دۇنياغا يۈزلەندۇرۇش، ئىلمىيلىك بىلەن بەدئىيلىكنى بىرلەشتۇرۇش پرىنسىپى ئۈستىگە قۇرۇلغان. بىز ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا «تارىم» ژۇرنىلىنى ئۆركەشلەپ ئاققان بىر ئەزىم دەريا دېسەك، ھەرقايسى ئورۇنلار ئۆز ئالدىغا نەشر قىلدۇرغان يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللارنى ئۇنىڭغا تەرەپ - تەرەپلەردىن ئېقىپ كېلىپ قوشۇلغان بۇلاقلار دېيىشكە بولىدۇ. بۇلاق سۇيى قانچىلىك سۈزۈك بولسا، ئۇنىڭ سۈپىتىمۇ شۇنچىلىك يۇقىرى بولىدۇ. يەرلىك ئەدەبىي ژۇرناللارمۇ شۇنىڭغا ئوخشايدۇ.

تارىخىي تېمىدا ئەسەر يېزىش ھەققىدە ئويلىغانلىرىم

خىلمۇ خىل سىياسىي رامكا ۋە بېكىنمىچىلىكتىن قۇتۇلۇپ، يېڭى تەرەققىيات دەۋرىگە قەدەم قويغان ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا تارىخىي تېمىدىكى ئەسەرلەرنى يېزىش ئەمدى باشلانغىنىغا قارىماي، قولغا كەلتۈرۈلگەن نەتىجىلەر خېلى كۆزگە كۆرۈنەرلىك بولماقتا. بۇ نەتىجىلەرنى يېقىنقى يىللاردا يېزىلغان پىروزا ئەسەرلىرى ئىچىدىنمۇ، پوئېزىيە ئەسەرلىرى ئىچىدىنمۇ، سەھنە ئەسەرلىرى ۋە كىنو - تېلېۋىزىيە ئەسەرلىرى ئىچىدىنمۇ ئىزدەپ تاپالايمىز. تارىخىي تېمىدا ئەسەر يېزىش ھەممە مىللەت ئەدەبىياتىدا بار، بولۇپمۇ تەرەققىي تاپقان مىللەتلەر ئەدەبىياتىدا خېلى گەۋدىلىك. بەزى مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىياتىدا تارىخىي تېمىدا ئەسەر يېزىشنىڭ دۇنياۋى ئۇلگىلىرى يارىتىلغانلىقى بىزگە ئايان. تارىخىي يېزىش، تارىخىي چۈشىنىش، ئەسلەش، قەدىرلەش، تارىخىي تەجرىبە - ساۋاقلارنى يەكۈنلەش، تارىخىي رېئاللىقنى، تارىخىي ھەقىقەتنى ئەدەبىي ئەسەرلەردە ئىپادىلەش بىر مىللەت خەلقىنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى، بىلىم ساپاسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

تارىخىي تېما - تارىخ رېئاللىقىنىڭ تەبىئي ھالەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان تېمىك ۋەقەلىرى، ھادىسىلىرى يىغىندىسىنىڭ مەھسۇلى. چۈنكى، ئەدەبىي ئىجادىيەت قانۇنىيىتى بويىچە

قارىغاندا، ئۆتكەن دەۋرلەر رېئاللىقىدا يۈز بەرگەن ئادەتتىكى تارىخىي ۋەقە، ھادىسىلەرنىڭ ھەممىسى تارىخىي تېما بولۇۋەرمەيدۇ. يازغۇچىلار تارىختىكى تەسىرلىك، تېپىك ۋەقەلەر، ئىجتىمائىي ئەھمىيىتى زور تارىخىي ھادىسىلەردىن، ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە تۆھپىكار شەخسلەرنىڭ تۇرمۇشىدىن ماتېرىيال ئالىدۇ، مۇشۇ ئاساستا ئەسەر سۈژېتىنى راۋاجلاندۇرىدۇ، پېرسۇناژلار ئوبرازىنى يارىتىدۇ، تارىخىي ھەقىقەتنى بەدىئىي ئۇسۇلدا مۇۋەپپەقىيەتلىك يورۇتۇپ بېرىدۇ.

تارىخىي تېمىدا يېزىلغان ئەسەرلەردە يازغۇچىلار ئەسلى يۈز بەرگەن ئورنى، ۋاقتى قاتارلىق مەسىلىلەر بىلەن ئىنچىكە ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايدۇ، ئۇلار پۈتۈن زېھنىي كۈچىنى شۇ تارىخىي تۇرمۇش ۋەقەلىكلىرىنى، تەسۋىرلىگەن باش قەھرىمانلىرىنىڭ ھايات - سەرگۈزەشتىلىرىنى ھەقىقىي يوسۇندا يورۇتۇپ بېرىشكە، تارىخىي چىنلىق ئاساسىنىڭ مۇستەھكەم ئورنىتىلىشىغا قارىتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، تارىخىي تېمىدا يېزىلغان ئەسەرلەردىمۇ ئومۇملاشتۇرۇش، يېڭىچاقلاش، مەركەزلەشتۈرۈش، تىپىكلەشتۈرۈش قاتارلىق بەدىئىي ئۇسۇللار ۋايىغا يەتكۈزۈلۈپ قوللىنىلىدۇ. ئۇنداق بولمىسا، ئۇ تارىخىي تېمىدا يېزىلغان ئەدەبىي ئەسەرلەر ئەمەس، بەلكى تارىخىي خاتىرە بولۇپ قالىدۇ. تارىخىي تېمىدا ئەسەر يېزىشقا كىرىشكەن يازغۇچىلار تارىخىي رېئاللىقنى مەنبە ۋە تەسۋىرلەش، ئەكس ئەتتۈرۈش ئوبيېكتى قىلىپ، ئۇنى تارىخىي ماتېرىيالىزملىق نۇقتىئىنەزەر بىلەن كۆزىتىدۇ.

دېمەك، تارىخنى ئەسلەش، تارىخنى قايتا يورۇتۇش، تەنقىد قىلىش تارىخچىلارنىڭلا مەجبۇرىيىتى ئەمەس، تارىخنى بەدىئىي ئۇسۇلدا گۈزەللەشتۈرۈش، نۇرلاندۇرۇش، تارىخقا جان كىرگۈزۈپ ئۇنىڭ قىممىتىنى ئاشۇرۇش، مۇھىملىقىنى تونۇتۇش يازغۇچىلارنىڭمۇ مۇقەددەس مەجبۇرىيىتى. بىراق بۇ مەسىلىدە

تارىخچىلار بىلەن يازغۇچىلارنىڭ ماتېرىيال تاللاش، تەتقىق قىلىش، ئىپادىلەش ئۇسۇلى ئوخشىمايدۇ. ئالايلۇق، تارىخچىلار تارىخنى يېزىش جەريانىدا ئىلمىي تەپەككۇرغا تايىنىپ، ۋاقتىنىڭ ئېنىقلىقى، پاكىتلارنىڭ دەللىلىكى، ئەينەنلىكى، ھەققانىيلىكىگە ئەھمىيەت بەرسە، يازغۇچىلار تارىخىي رېئاللىقنىڭ ماھىيەتلىك ئالامەتلىرىنى ئوبرازلىق تەپەككۇر ئارقىلىق ئوبېيېكتىپ ھەم سۇبېيېكتىپ جەھەتتىن ئېچىپ بېرىدۇ. ئۇلار پاراسەتلىك پىكىر، ئىجادچانلىق روھ، جانلىق ۋە ئوبرازلىق تىل ۋاستىسىدىن پايدىلىنىپ، تارىخنى بەدىئىي ئۇسۇلدا سۆزلىتىدۇ، مۇرەككەپ، كۆپ قاتلاملىق، زىددىيەتلىك كۆرەشلەر ئىچىدە راۋاجلانغان تارىخىي ۋەقەلەرنىڭ ماھىيىتى ۋە سىرىدىن كىتابخانلارنى ھۇزۇرلاندۇرىدۇ.

تارىخىي تېمىدا ئەسەر يېزىش، يازغاندىمۇ ياخشى يېزىش ئاسان ئەمەس. ئۇنداق بولسا، تارىخىي تېمىغا يېقىن يولماسلىق كېرەكمۇ؟ ياق، ئۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ. تارىخىي تېمىنى تاشلىۋېتىش تارىخنى تاشلىۋەتكەنلىك بولىدۇ.

دۇنيانىڭ، ھەر بىر دۆلەتنىڭ، ھەر بىر مىللەتنىڭ، ھەر بىر ئائىلىنىڭ، ھەتتا ھەر بىر شەخسنىڭ ئۆزىگە تەئەللۇق تارىخى بولىدۇ. تارىخ — بىلىم، تارىخ — ئەينەك، تارىخ — ئانا، كىم ئۆز ئانىسىدىن، بىلىمدىن ۋاز كېچىدۇ؟ نۇرغۇن يازغۇچىلار ئۆز مىللىتىنىڭ تارىخىنى قېزىپ، تارىخىي تېمىدا ئەسەر يېزىپ ئۇلۇگە تىكلىدى. خەنزۇلارنىڭ «ئۇچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە»، «سۇ بويىدا» قاتارلىق تارىخىي تېمىدىكى كلاسسىك رومانلىرى ھازىرغىچە ئۆز قىممىتىنى ساقلاپ، دۆلىتىمىزدە ۋە چەت ئەللەردە قەدىرلىنىپ كېلىۋاتىدۇ.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىمۇ يېقىنقى يىللار مابەينىدە «سۇتۇق بۇغراخان»، «ئىز»، «ئويغانغان زېمىن»، «قاينام ئۆركەشى»، «ئاخىرەتتىن كەلگەنلەر»، «ئىلى دولقۇنلىرى»، «موللا زەيدىن

ھەققىدە قىسسە»، «ئۇنتۇلغان كىشىلەر»، «تۇندىكى چاقماق»، «رابىيە - سەئىدىن»، «مۇقام ئۇستازى»، «مۆلچەر تاغ بورانلىرى»، «مەلىكە ئاماننىسا» قاتارلىق ئەسەرلەر ئارقا - ئارقىدىن ئىجاد قىلىنىپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا بەلگىلىك تەسىر كۆرسەتتى. بۇ ئەسەرلەرنىڭ بەزىلىرىدە تارىختا يۈز بەرگەن مۇھىم ئەھمىيەتلىك ۋەقەلەر ئاساسىي گەۋدە قىلىنغان، بەزىلىرىدە تارىخىي شەخسلەر مەركەزلىك تەسۋىرلەنگەن، قانداقلا بولسۇن، يۇقىرىقى ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورلىرى تارىخىي تېمىدىكى ئەسەرنى قانداق يېزىش كېرەك؟ دېگەن مەسىلىگە ئەمەلىي جاۋاب بەردى. ئۇلار تارىخقا چوڭقۇر مۇھەببەت باغلاپ، تارىخىي ۋەقەلەرنى، تارىخىي شەخسلەرنى كەڭلىك ۋە تېپىكلىك دەرىجىسىگە يەتكۈزۈپ ئەكس ئەتتۈرۈشكە تىرىشتى. ئۇلار تارىخىي رېئاللىق ئۇستىدە جاپالىق ئىزدىنىپ، ئەستايىدىل تەتقىق قىلىپ ۋە چوڭقۇر ئويلىنىپ، خەلقنىڭ تارىختىكى قەھرىمانلىق جاسارىتىنى، ئۇلۇغۋار تۆھپىسىنى، ئەقىل - پاراسىتىنى ئەكس ئەتتۈردى. ئۇلار جۈرئەت ۋە تەلەپچانلىق بىلەن قەلەم تەۋرىتىپ، تارىخىي تېمىدا ئەسەر يېزىشنىڭ دەسلەپكى يولىنى ئېچىپ بەردى ۋە تارىخىي تېمىلارغا يۈرۈش قىلىشقا چاقىردى. بۇ يولنى داۋاملاشتۇرۇش ھەممىمىزنىڭ مەجبۇرىيىتى.

تەمى ئۆزگىچە يېڭى مېۋە

يېڭىدىن بىخلىنىپ، باراقسان ئۆسۈپ يېتىلىۋاتقان ياشلار ئەدەبىياتىنىڭ مېۋىسى سۈپىتىدە، بىر تۈركۈم ئىزدىنىۋاتقان ياش ئاپتورلارنىڭ توپلاملىرى ئايرىم - ئايرىم نەشر قىلىنىپ كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشۈشكە باشلىدى. شۇنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن 1992 - يىلى نەشر قىلىنغان «سۆيۈپ قالسام سېنى ناۋادا» ناملىق شېئىرلار توپلىمى ياش، ئۈمىدلىك شائىر ئادىل تۇنىيازنىڭ تۇنجى شېئىرلار توپلىمى، شۇنداقلا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىدە نەشر قىلدۇرغان تۇنجى توپلام.

قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ يىراق يېزىلىرىنىڭ بىرىدىن كەلگەن بۇ ياشنىڭ ئالىي مەكتەپ قوچقىدا ئوقۇۋېتىپ، ئاساسلىق ۋەزىپىسى بولغان ئۆگىنىشكە ۋە تۇرلۇك ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە تەسىر يەتكۈزمىگەن ئاساستا ئەدەبىي ئىجادىيەت جەھەتتە بىر قەدەر كۆرۈنەرلىك نەتىجىگە ئېرىشەلىشى ئاسانغا چۈشمىسە كېرەك، بۇنى ئۇنىڭ تەبئىي تالانتى، تىرىشچانلىقىدىن باشقا ئانا مەكتىپىنىڭ، ئوقۇتقۇچى، ئۇستازلىرىنىڭ تەربىيىسىدىن، يارىدىمىدىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ، ئەلۋەتتە.

مەن بۇنىڭدىن ئىلگىرى مەتبۇئاتلاردىن ئادىل تۇنىيازنىڭ شېئىرلىرىنى خېلى كۆپ ئوقۇغانىدىم. ئۇنىڭ يېڭى شېئىرىي مۇھىت ئىچىدە تۇغۇلغان شېئىرلىرىدىكى جۇشقۇن تەپەككۇرى، چىن، گۈزەل ياشلىق تۇيغۇلىرى، ئوبرازلىق پىكىر قاتلاملىرى، زامانىۋى ئېڭى، تىل ئىشلىتىش جەھەتتىكى ماھارىتى مېنى

كۆچلۈك جەلپ قىلغانىدى. توپلامدىكى تېخىمۇ كۆپ ياخشى شېئىرلار مېنى تېخىمۇ زوقلاندۇردى ۋە سۆيۈندۈردى:

«ئانام تىكىپ بەرگەن شاپاق دوپپامنى
كالا باققان يەرلەردە
يىتىتۇرىۋەتكەندەك.
ئاناڭ توقۇپ بەرگەن گۈل ياغلىقنى
ئوت ئالغاندا ئېتىزدا
ئۇنتۇپ كەتكەندەك،
ئۇنتالىشىمىز مۇمكىن قانچە رەت،
بىرلا قېتىم كۆرگەن شۇ چۈشنى؟!»
(«چۈشكە قايتىش» تىن)

ياشلارنىڭ قەلبىدە پارتىلىغان ھەقىقىي ئىشقى - مۇھەببەت ئوتى تەسۋىرلەنگەن بۇ لىرىك مىسرالار ھەر قانداق كىشىنى ئۆزىگە رام قىلىپ ئالىدۇ. چۈنكى شېئىردا تەسۋىرلەنگەن رېئاللىق ھەممە ئادەمنىڭ ئۆز كەچۈرمىشى، چۈش ۋاستە قىلىنىپ ئەسلىتىلگەن تۇنجى مۇھەببەت كۈيىدۇر. بۇ شېئىردا نامايان قىلىنغان مۇھەببەت يالدامسى - «شاپاق دوپپا» بىلەن «گۈللۈك ياغلىق» دېھقان قىز - يىگىتىنىڭ چۈشىگە سىڭدۈرۈلگەن. شېرىن خىياللار ۋە ئاجايىپ، چىن مۇھەببەت تۇيغۇسى ئۆزئارا بىرلىشىپ يېڭىچە، لىرىك شېئىرىي قاتلام ھاسىل قىلغان، شۇنداقلا شېئىردىكى پېرسونازلارنىڭ خاراكتېرىدىنمۇ ئۇيغۇر دېھقان ياشلىرىنىڭ پىسخىك ئالاھىدىلىكى چىقىپ تۇرىدۇ.

توپلامدىكى پارچە - پۈرات تۇرمۇش دىتاللىرى بىرىكمىسىدىن تۇزۇلگەن «كىچىككىنە كەنت بازىرى» ناملىق شېئىرنىڭ مەزمۇنى قويۇق مىللىي تۇس، يەرلىك ئالاھىدىلىك بىلەن تويۇندۇرۇلغان، شېئىردا ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە تۇرمۇش ماتېرىيالى ئارقىلىق جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىنىڭ تىپىك كارتىنىسى مۇۋەپپەقىيەتلىك سىزىپ چىقىلغان. شۇڭا بۇ

شېئىر كىتابخانىلارنى ئۆزلىرىنىڭ ئېڭىدا مەۋجۇت، ئۆزلىرىگە پىششىق تونۇش بولغان تۈرمۇش تەسىراتلىرى تەسۋىرى بىلەن هاياجانغا سالىدۇ.

ئادىل تۇنىياز شېئىرلىرىدا مەندار پىكىرلەر، هايات هېكمەتلىرى، كىشىلەرنىڭ گۈزەللىككە تەلپۈنۈش تۇيغۇسى بەلگىلىك بەدىئىي ماهارەت يۈكسەكلىكىدە يورۇتۇلۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەلۇم پەلسەپىۋى قاراشلارمۇ ئىپادىلەنگەن.

«بارچە يول تۈتاشتۇر دوقمۇشلار بىلەن،
دوقمۇشلار يوللارنىڭ بېشى هەم چېكى.
دەل مانا شۇ يەردە ئايرىقلىق هامان،
ئۆلۈم ۋە هاياتنىڭ چېگرا سىزىقى.»
(«دوقمۇش» تىن)

شائىر بۇ شېئىردا يوشۇرۇن ئوخشىتىش ئارقىلىق هايات هەققىدە چوڭقۇر پەلسەپىۋىلىك پىكىر يۈرگۈزىدۇ هەمدە ئۇنى شېئىرنىڭ بىر پۈتۈن قۇرۇلما هەم قاتلاملىرىغا سىڭدۈرۈپتىدۇ.

ئەپسانىلاردىكى ئىپادىلەش سەنئىتىدىن پايدىلىنىش، شېئىرغا رەڭ بېرىش، رېئاللىققا ئەپسانىنى يانداشتۇرۇپ تەسۋىرلەش، رېئاللىق بىلەن ئەپسانىۋى تۇيغۇلارنى، هەرىكەتچان تەسەۋۋۇر بىلەن سۈبيېكتىپ ئېستېتىك سادانى پۈختا بەدىئىي قۇرۇلما ئۈستىدە گىرەلەشتۇرۇپ تەسۋىرلەش ئادىل تۇنىياز شېئىرلىرىدىكى يەنە بىر مۇهىم ئالاهىدىلىك. «چۆچەكلىرىم» ناملىق شېئىردا ناهايىتى چۈچۈك هەم قىزىقارلىق چۆچەكلەشتۈرۈلگەن تەپسىلاتلار تەسۋىرلەنگەن. شېئىرنىڭ پوئېتىك مەزمۇنى پېرسوناژلار هەرىكىتىنىڭ بايانى ئارقىلىق چوڭقۇرلىشىدۇ، «مەن» شېئىردا ئاساسلىق پېرسوناژ سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ:

«بۇرۇن بۇرۇندا،
نۇرغۇن - نۇرغۇن چۆچىكىم بولغان،
چۆچەكلەردە،
توخۇ، توشقان، ئۆردەكىم بولغان،
چۆچىكىم ئىچىدىكى چىرايلىق چۆچەك،
باش - ئاخىرى يوق بالىلىق ئىدى.
ئانا،
ئۇنتۇپ قاپتىمەن بېشى نېمىدى؟
دادا، چۆچىكىمنىڭ ئاخىرى قېنى؟

بالىلىق هېسسىيات، بالىلىق ئوي، بالىلىق پائالىيەت تەبىئىي رەۋىشتە گەۋدىلەندۈرۈلگەن بۇ شېئىرنى بالىلار ئەدەبىياتىمىزغا ئۆرنەك قىلىشقا ئەرزىيدۇ.

«مەن» چۆچەك ئېيتىشنى ئۆزىنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان ئادىتىگە ئايلاندۇرىدۇ. ئۇ مەسچىتكە جۈمە نامىزىغا كەلگەن بوۋايلارغا چۆچەك ئېيتىپ بېرىپ ئۇلارنىڭ دۇئاسىنى ئالىدۇ. جاڭگالدىكى پادىچىغا، قۇملۇقتىكى ئوۋچىغا چۆچەك ئېيتىپ بېرىپ ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدۇ. نەتىجىدە ئەل ئارىسىدا چۆچەكچى بالا دېگەن نامغا ئېرىشىدۇ. شېئىردا بايان قىلىنغان ئىشلار چوڭلار ئۈچۈن ئەرزىمەس ئىشلاردەك تۇيۇلسىمۇ، قەلبى ئەپسانە ۋە چۆچەكلەر بىلەن تولغان بالىلار ئۈچۈن تېپىلماس مەنىۋى گۆھەردۇر، ئۇلار بۇ شېئىرنىڭ سۆيۈنۈپ ئوقۇمايتۇرالمايدۇ.

«ۋاقىتنىڭ سىرتىدا» ناملىق شېئىردا شائىر ئۇقۇم، پىكىر هېسسىياتنى ئىنتايىن مەنتىقىلىقتىن مەنتىقىسىزلىققا، مەنتىقىسىزلىقتىن، مەنتىقىلىققا ئۆزگەرتىپ تەسۋىرلەش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، كىشىلەرنى شېئىر ئۈستىدە ئويلىنىشقا، مۇهاكىمە يۈرگۈزۈشكە ئۈندەيدۇ. توپلامدىن مۇشۇنداق ئۇسلۇبتا

يېزىلغان شېئىرلارنى كۆپ ئۇچرىتىشقا بولىدۇ. يۇقىرىقىلاردىن باشقا، توپلامدىكى «يولۇچى»، «پەردە كەينىدە»، «كۈن شەرقتىن پاتار غەربكە»، «تاغلىق شەھەر» قاتارلىق شېئىرلاردىمۇ لىرىك ئوبرازلارنىڭ ئىچكى دۇنياسى بىر قەدەر مۇرەككەپ بەدىئىي توقۇلمىلار ئارقىلىق يورۇتۇلغان. بۇ شېئىرلاردا ئاپتورنىڭ شائىرانە قەلب دۇنياسىدا تاۋلانغان بەدىئىي تۇيغۇ، بەدىئىي پىكىر بەزىدە غۇۋالىشىپ، بەزىدە ياقۇنلىنىپ تەسۋىرلىنىش ئارقىلىق يۇقىرى ئىدىيىۋى ۋە بەدىئىي قىممەت يارىتىلغان.

ياش شائىر ئانا تىلىنى تۇرلەندۇرۇپ ئىشلىتىش جەھەتلەردىمۇ قۇربىتىنىڭ يېتىشچە تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن. بۇ نۇقتا ئۇنىڭ «ئۆمۈچۈك ناخشىلىرى» ناملىق داستانىدا گەۋدىلىك ئىپادىلىنىدۇ، داستان سۈژىت تەرەققىياتى تەدرىجىي راۋاجلاندۇرۇلۇپ، رېئاللىقتىن ئەپسانىغا، ئەپسانىدىن رېئاللىققا كۆچۈش يولى بىلەن خېلى مۇۋەپپەقىيەتلىك يېزىلغان. بولۇپمۇ شائىرنىڭ داستان تىلىنى پىشۇرۇپ، تىلنىڭ مەنتىقىلىق قۇدرىتىنى، تەسىرچانلىق كۈچىنى ئاشۇرۇش جەھەتتىكى چېۋەرلىكىنى ئالقىشلاشقا بولىدۇ:

«مېنىپ يۈرگەن بالا مەن ئىدىم،
پەرىشتىنىڭ قانىتلىرىغا.»
«قۇياش گويا ئۆمۈچۈك،
گىرۋىكىدە ئۇيۇقنىڭ.»
«يۇلتۇزلارنىڭ يۈمران بارمىقى،
مەڭزىمنى قويىدۇ سىلاپ»
«نۇر ئېرىقى تاڭدىكى يوللار،
گۈل بازىرى تاڭدا ئېتىزلار.
سۇ پەرىسى تاڭدىكى قىزلار،
ناخشىچىدۇر ئىتلارمۇ ھەتتا.»

«قار ئۈستىگە سىزغان دەرىخىم،
قەلبىمىنى ئۇچلاپ بولغۇچە
ياپراقلايدۇ كەلدى دەپ باھار.»

دېگەنگە ئوخشاش تەسۋىرلەردە ئىشلىتىلگەن تىلنىڭ گۈزەللىكى، ئوبرازچانلىقى، قوللانغان سۈپەتلەش، ئوخشىتىش، جانلاندۇرۇش مۇبالىغىلەشتۇرۇشلارنىڭ ئۈستىلىق بىلەن جايىغا چۈشۈرۈلگەنلىكى روشەن گەۋدىلىنىپ تۇرۇپتۇ، ئۇنىڭغا ئارتۇقچە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز.

شۇنى ئەسكەرتىپ قويۇش لازىمكى، ئېسىل ئەنئەنىلەرگە ۋارىسلىق قىلىش، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ مۇنەۋۋەر جەۋھەرلىرىنى قوبۇل قىلىش ئارقىلىق ئۆز ئالدىغا يول تېپىپ، ئىجادىي يېڭىلىق بىلەن كۆزگە كۆرۈنۈۋاتقان ئادىل تۇنىيازدەك ياش كۇچلىرىمىزنىڭ ئىجادىيەتلىرىدە ئەدەبىيات - سەنئەت ئەنئەنىلىرىمىزگە خىلاپلىق قىلىدىغان ياكى ئۇنى ئىنكار قىلىدىغان خاھىشلار كۆرۈلمەيدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ئالغاندا، ۋارىسلىق قىلىشنىڭ مەقسىتى قوبۇل قىلىش، ئۆزلەشتۇرۇشلا ئەمەس. ئىلگىرىكىلەردىن پەرقى، ئۆزگىچىلىكى بولغان يېڭى ئىجادىي باسقۇچقا ئۆتۈش بولىسا، ئەدەبىياتنا تەرەققىيات، گۈللىنىش بولمايدۇ، ئادىل تۇنىياز بۇ جەھەتتە كۆتكەن يېرىمىزدىن چىقتى.

بۇ توپلامدا يەنە ھېسسىيات سۈيۇقلىشىپ، پىكىر يالىڭاچلىنىپ قالغان بەزى شېئىرلارمۇ بار. بىز شائىرنىڭ كېيىنكى توپلاملىرىدا ئۇنداق شېئىرلارنى ئۇچراتماسمىز، دەپ ئويلايمىز.

ياش شائىرنىڭ ئىلگىرىلەش قەدەملىرىگە ئاقىبول تىلەيمەن.

ئۇمىد ياشلاردا

بۇ يىلنىڭ بېشىدا شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «تەتۇر چېقىن» ناملىق شېئىرلار توپلىمى ھەۋەسكارلار ۋە تەنقىدچىلەرنىڭ دىققەت - ئېتىبارىغا ۋە ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. بۇنىڭدىكى سەۋەبلەرنىڭ بىرى توپلام ئاپتورىنىڭ تېخى ئالىي مەكتەپ قويىنىدىكى ئوقۇغۇچى ئىكەنلىكى بولسا، تېخىمۇ مۇھىمى توپلامدىكى شېئىرلارنىڭ سېھرىي كۈچىدۇر.

ئەدەبىي ئىجادىيەت تەجرىبىلىرىدىن قارىغاندا، ئىجادىيەت مېۋىلىرىنىڭ ساپاسى ئۇنىڭ سانىنىڭ ئاز - كۆپلۈكى ياكى ئاپتورنىڭ قەلەم ستاژىنىڭ ئۇزۇن - قىسقىلىقى بىلەن ئۆلچەنمەيدۇ. «تەتۇر چېقىن» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنىڭ ئاپتورى چىمەنگۈل ئاۋۇت ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان مەزگىللىدىلا مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنغان چوڭچوڭ شېئىرلىرى بىلەن كۆزگە كۆرۈنگەنىدى. قەشقەر سىفەن شۆيۈەننىڭ تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا بىلىم ئېلىش پۇرسىتىگە ئېرىشكەن چىمەنگۈل ئاۋۇت ھەقىقىي شېئىرىي ئىجادىيەتكە نازۇك ھەم لەرزان لىرىك تۇيغۇ، يېڭى پىكىر، يۇكسەك غايىۋى ئىنتىلىش جاسارىتى بىلەن كىرىپ كەلدى. ئوبرازلىق ئويلار، جانلىق، يېقىملىق تىل ۋە ھېسسىيات، يارقىن شېئىرىي تەپەككۇر كۆچى ئارقىلىق كىشىلىك ھايات مۇساپىسىنىڭ مەنىۋى قىممىتىنى

ئاشۇرۇشقا، جانلاندۇرۇشقا ئىنتىلگەن بۇ تەلەپچان قىزنىڭ قەلبىدىن قىسقىغىنە بىر نەچچە يىلدا خۇش پۇراق شېئىرىيەت گۈللىرى چېچەكلەپ، شېئىرن مېۋە بەردى. كىتابخانلار بۇ ياش ئاپتورنىڭ شېئىرلىرىدىن ئۇنىڭ يېڭى بەدىئىي يۇكسەكلىككە، ئەقلىي بىلىش كەڭلىكىگە ۋە پەلسەپىۋى چوڭقۇرلۇققا قاراپ تەرەققىي قىلىۋاتقانلىقىنى روشەن بايقاپ ئالالايدۇ.

كىشىلىك ھايات ۋە تەبىئەت دۇنياسىدىكى تەبىئىي گۈزەللىكلەرنى شائىرانە دىت بىلەن بايقاپ ۋە ئۇنى شېئىرىي ھېسسىيات، شېئىرىي پىكىر، شېئىرىي تىل بىلەن ئوبرازلاشتۇرۇپ ھەقىقىي بەدىئىي گۈزەللىك يارىتالىغان شېئىرلارلا كۈچلۈك ئىستېتىك تەسىرچانلىققا ئىگە بولالايدۇ. بىز چىمەنگۈلنىڭ شېئىرلىرىدىن بەدىئىي يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈلگەن تەبىئىي ۋە چىن گۈزەللىكنى ھېس قىلىمىز. چىمەنگۈلنىڭ شېئىرلىرى جۈددى ياشلىقنىڭ ئۆزىگە ئوخشاش قايناق، پاك ۋە يارقىن، ئۇنىڭ شېئىرىي مىسرالىرىدىن ياشلارغا خاس دادىللىق، يېڭىلىق ۋە كۈچلۈك لىرىك ھېسسىيات تېمىپ تۇرىدۇ.

كۈلەلمىدىم، كۈلەلمىدىڭ ھەم،
يۇرۇشمىز شۇ قەدەر غەمكىن.
خىيالىمىز تىپىرلايدۇ گاھ
بوشلۇقلارغا تىكىلىپ غەمكىن.

بىلەلمىدىم، بىلەلمىدىڭ ھەم،
سۆزۈك ھېسلار بوپ كەتتى سەرسان.
مەغرۇرلۇقتىن تۆرەلگەن كۆيلەر
كۆز يېشىدىن سۆزۈشتى ئارمان.
سۆيەلمىدىم، سۆيەلمىدىڭ ھەم،
يۇرىكىمدەك ئەي پاك پەرىشتە.

تىنىقىڭدەك ئوتلۇق ئەقىدەم،
چۈشلىرىنى ئىزدەر ئەرىشتە.
«سۆيەلمىدىم، سۆيەلمىدىڭ ھەم» دىن

بۇ شېئىردا ئۆزئارا زەنجىرسىمان باغلانغان پىكىر ۋە ھېسسىيات ئىزچىللىقىدىن كۆپلىپت، مىسرالارنىڭ ئارىسىغا ئارتۇقچە سۆزلەرنىڭ كىرىپ قېلىشىغا بوشلۇق قالدۇرالمىغان، ھېسسىيات رېتىمى دولقۇنسىمان راۋاجلاندۇرۇلۇپ، رومانتىك تۇگۈنىڭ يېشىلىشىگە يول ئېچىلغان. «تەتۇر چېقىن» ناملىق بۇ توپلامدىن بىز يەنە كىشىنى ئۆزىگە ئالاھىدە جەلپ قىلىدىغان «داغلانغان كۆڭۈل»، «ئەقىدەڭنى ئۇزاتمىغىن بولدىلا»، «يۈگۈرۈپ بېرىپ توسالمىدىم يولۇڭنى» قاتارلىق ئىشىق - مۇھەببەت لىرىكىلىرىنى ئۆچرىتىمىز. بۇ شېئىرلاردا ئىزھار قىلىنغان ھېسسىيات يەنى ئىشىق - مۇھەببەت تۈيغۇلىرىدىكى جەلپكارلىق ۋە تەسىرچانلىق يەنىلا چىنلىقتىن كەلگەن.

توپلامدىكى شېئىرلارنىڭ كىشىلەر قەلبىنى ئۆزىگە رام قىلىۋېلىشتىكى سېھرىي كۈچى ئۇنىڭ رېئاللىقنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئۇسۇلىنىڭ يېڭىلىقى، ئەسەر مەزمۇنىنى ئىپادىلەش جەھەتتىكى ئىجادىيلىقىدا. چىمەنگۈل ئاۋۇت بەزى شېئىرلىرىدا خۇددى قۇمدىن ئالتۇن تاسقىغاندەك ماھارەت بىلەن كىتابخانلارنى تۇرمۇش دىتاللىرىدىن ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن بەدىئىي ئوبرازلار بىلەن ئۇچراشتۇرسا، بەزى شېئىرلىرىدا چوڭقۇر پىكىر ۋە يارقىن ئىپادىلەش ئۇسۇلى ئارقىلىق كىتابخانلارنى مەلۇم زىددىيەتلىك مەسىلىلەر ئۈستىدە ئويلىنىشقا، پىكىر يۈرگۈزۈشكە ئۈندەيدۇ.

ئەسەبىي كۆلكەمدىن تۆرەلمەس شادلىق،
كۆز يېشىم ئازابىنىڭ بەلگىسى ئەمەس.

مۇھەببەت ئۇچۇنلا سوقىغان يۈرىكىم،
ساماۋى خىيالغا قىلمايدۇ ھەۋەس.

روھىمدا ئەركىلەپ كۈلگەن پەرىشتە،
قولۇمدا ئىڭىلەر قۇياش بالىسى.
گۈزەللىك ئاشىقى - مەن شۇنداق ئىنسان،
دىلكەشىم ئۇمىدنىڭ ئاتەش ئانىسى.
«مەن شۇنداق ئىنسان» دىن

ئاپتور بۇ شېئىردا لىرىك سەزگۈ بىلەن پەلسەپىۋى نۇقتىئىنەزەرنى گىرەلەشتۈرۈپ ئىزھار قىلىش يولى بىلەن كىشىلەرنى ئاجايىپ ماھىرلىق بىلەن مۇبالىغىلەشتۈرۈلگەن رومانتىك دۇنياغا باشلاپ كىرىدۇ. «ئۇزۇلمەس كۈي» كىشىلەرنى ئاغزىدا شېئىر تەم قالدۇرىدىغان تولىمۇ ئىخچام، چۈچۈك شېئىر، ئاپتور شېئىرىدا ناھايىتى ئىخچام ھەم مېغىزلىق تەپسىلاتلار تەسۋىرى ئارقىلىق ئۇچ ئەۋلادتىن تەركىب تاپقان ساددا، جاپاكەش، سەممىي بىر ئائىلە كىشىلىرىنىڭ خاراكتېرىنى خېلى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېچىپ بەرگەن:

«جان موما تەڭلەڭنى بەرگىنە ماڭا،
ئولتۇرۇپ ئاسمانغا چىقىپ باقمەن.
ئوخشامدۇ سەن ياققان تاتلىق توقاچقا
قۇياشنىڭ تەمىنى تېتىپ باقمەن.
ئوچاققا كۆمۈلگەن ئامراق جىگدەمنى
ئاق سامان يولىغا چېچىپ باقمەن.
بۇلۇتنىڭ كۆزىدىن ئاققان ياشلارنى
ئوچۇملاپ - ئوچۇملاپ ئىچىپ باقمەن.
ئېگىرگەن يىپىڭنى ئاق لېچەك قىلىپ،
جىراسىز تاغلارغا ئارتىپ باقمەن،
مەسۇمە بوۋاقنى باغرىمغا بېسىپ

هىلالنىڭ قولىنى تارتىپ باقمەن.
«سەبىي ئۇن» دىن

شېئىردا قاناتلىق خىيال، مول تەسەۋۋۇر ئارقىسىغا يوشۇرۇنغان يالقۇنلۇق ۋە ئىزگۈ ئارمانلار جانلىق قوللىنىلغان ئېستېتىك ۋاستىلەرنىڭ ياردىمى ئارقىلىق تەسىرلىك ئىپادىلەنگەن. توپلامدىكى «ئاچا يول»، «ئۇنتۇلغان كوچا»، «غالىپلىق ئىلكىدە ياپيېشىل چىراغ»، «قۇياش ئۇۋىسى بوپ قالسۇن دۇنيا»، «كەل يۇرىكىم»، «دوقمۇشتىكى بىلەيچى بوۋاي»، «ئۇزىتىش» قاتارلىق شېئىرلىرىنىڭ بەزىلىرىدە پىكىر، ھېسسىيات سىمۋوللاشتۇرۇلۇپ ئىزھار قىلىنغان بولسا، بەزىلىرىدە تەبىئىي كۆرۈنۈش تەسۋىرلەنگەن، بەزىلىرىدە ئەھمىيەتلىك تۇرمۇش تەپسىلاتلىرى ئارقىلىق چوڭقۇر شېئىرىي ھېسسىيات ئىپادىلەنگەن.

ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى ئىخچاملىق بەدىئىي چېۋەرلىكنىڭ ئىپادىسى. چىمەنگۈل ئاۋۇت شېئىرلىرى ئىككى، ئۈچ كۇپلېتتىن ئېشىپ كەتمەيدۇ. بىز ئۇنىڭ باللادا، داستانلىرىنىڭمۇ ماھىرلىق بىلەن يىغىنچاق يېزىلغانلىقىنى كۆرىمىز. «تەتۈر چېقىن»، «نۇر ۋە گۈگۈم»، «ئارمان ۋە قۇياش» قاتارلىق داستان، باللادالىرى بۇنىڭغا مىسال بولالايدۇ. «تەتۈر چېقىن» دا ئەما يىگىت بىلەن گاچا قىزنىڭ مۇھەببىتى تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، ئۇ ئۆزگىچە ئۇسلۇبتا يېزىلغان باللادا، ئۇنىڭدا ھېسسىيات تەسۋىرى بىلەن ۋەقە بايانى ئوخشاش نىسبەتتە يانداشتۇرۇلۇپ بېرىلگەن يەنە كېلىپ ھېسسىيات ناھايىتى چوڭچوڭ، ۋەقەلىك قىزىقارلىق بايان قىلىنغان. ئەسەر ۋەقەلىكىنىڭ يېشىمى كىتابخانلارغا تاپشۇرۇلۇش ئارقىلىق ئەسەرنىڭ تەسىرچانلىقى ئاشۇرۇلغان.

«نۇر ۋە گۈگۈم» داستانىنى ئاپتور ئوتتۇرا مەكتەپتە

ئوقۇۋاتقان مەزگىلىدە يازغان، شۇنداق بولسىمۇ بۇ داستانىنىڭ قىممىتىنى تۆۋەن مۆلچەرلىگىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭدا قىمارۋازلىققا، ھاراقنى بېرىلگەن ئەركە چوڭ بولغان بىر يىگىتنىڭ ئېيتقان ئەقلىگە كۆنمەي، بەرگەن تەربىيىنى قوبۇل قىلماي ئاخىرى مېھرىبان ئانىسى، ۋاپادار ئايالىنى، چۆچۈرىدەك ئىككى بالىسىنى تاشلاپ، بۇ دۇنيادىن ئايرىلغانلىقىدىن ئىبارەت پاجىئە بايان قىلىنغان. بۇ ئەسەرنىڭ ئەھمىيىتى ئاپتورنىڭ ناھايىتى زىل شېئىرىي شەكىلدە نەپس، رەڭدار شېئىرىي تىل بىلەن سۈژېتلىق يىرىك ئەسەرلەرنى يېزىش جەھەتتىمۇ خېلى پىشىپ قالغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

چىمەنگۈل ئاۋۇتنىڭ «تەتۈر چېقىن» ناملىق شېئىرلار توپلىمى شېئىرىيەتتىمىزنىڭ تەرەققىيات ئىستىقبالىغا بولغان ئىشەنچىمىزنى ئاشۇردى. ئۇمىد يەنىلا چىمەنگۈل ئاۋۇتقا ئوخشاش ياشلىرىمىزدا.

قەلبلەر كۆكىدە چاقنىغان چولپان

مەنىلىك ئۆتكەن كىشىلىك ياھاتنىڭ ئۆزى ـ ئەڭ ياخشى شېئىرىدۇر. پەقەت شائىر ئۇنى مۇئەييەن بەدىئىي شەكىلدە ئەقلىي يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈپ، ئېستېتىك تۇيغۇ، يۇقىرى بەدىئىي ماھارەت كۈچى بىلەن ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئىپادىلەپ بەرسىلا بولدى. بۇنداق شېئىرلار چوقۇم كىشىلەرنىڭ ھاياتقا بولغان مۇھەببىتىنى كۈچەيتىدۇ. ھاجى مىرزاھىد كېرىمنىڭ «دېرىزە ئەينىكى سۈرتىدۇ ئانا» («ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» نىڭ 89 ـ يىل، دېكابىر سانىغا بېسىلغان) ناملىق باللادىسى ئاشۇنداق ياخشى يېزىلغان ئەسەرلەر جۈملىسىگە كىرىدۇ.

شائىر بۇ ئەسىرىدە ئەدەبىي ئىجادىيەت «زېمىن» نىزىنىڭ مۇنبەت «ئېتىزى» دىن تاپقان تېمىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يورۇتۇپ، ئۆزگىچە سېھرىي كۈچ بىلەن بەدىئىي قىممەتكە ئىگە تەپسىلاتلارنىڭ پوئېتىك مەزمۇنىنى يارقىن، جانلىق ئىپادىلىگەن. ئالىيجاناب ئادەمىيلىك خىسلەت بىلەن نۇرلۇق ئوپتىمىستىك روھنىڭ بىرلىكىدە تارىخىي ھەقىقەتنى، مەشھۇر شەخس تۆھپىسىنى جىلۋىلەندۇرۇپ ئەكس ئەتتۈرگەن چىن ئىنسانىي خىسلەتنى، دانالىقنى، سېخىيلىقنى، پاراسەتلىكنى چېۋەرلىك بىلەن گەۋدىلەندۈرگەن.

شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، باللادىدىكى مەركەزلەشتۈرۈلگەن، بەدىئىي توقۇلما قىلىنغان ئىشلار ھايات ـ

ماماتلىق تىركىشىش رېئاللىقىدا يۈز بەرگەن ۋەقەلەر ئىچىدىن سۈزۈپ ئېلىنغان چىنلىق. شۇنىڭدەك ئەسەردە تەسۋىرلەنگەن پېرسوناژلار تارىختا ئۆتكەن ھەم بۈگۈنكى كۈندە بىز بىلەن زامانداش، تەقدىرداش بولۇپ بىللە ياشاۋاتقان رېئال ئادەملەردۇر.

بىزگە مەلۇمكى، ئېلىمىزنىڭ، جۈملىدىن مىللىتىمىزنىڭ تارىخىدا مۇھىم ۋە ئەھمىيەتلىك ۋەقەلەر، جاھالەتكە، زۇلۇمغا قارشى خەلق قوزغىلاڭلىرى پارتىلىغان. بۇ جەريانىدا نۇرغۇن قەھرىمان، ئىسيانكار شەخسلەر ئادالەت يولىدا كۈرەش قىلىپ، مۇتەھەملىككە قارشى جان تىكىپ ئېلىشىش ئارقىلىق كېيىنكىلەرنىڭ بەختىيار ياشىشىغا يول ئاچقان. ئۇلارنىڭ جەڭگىۋار ھاياتى، تەرەققىيپەرۋەر ئىدىيىسى كېيىنكىلەر ئۈچۈن غايەت زور تەسىرلەرنى كۆرسىتىپ كەلدى. ئەجدادلار روھىنى قەدىرلەش بىزنىڭ مۇقەددەس بۇرچىمىز. شائىر ھاجى مىرزاھىد كېرىمى يۇقىرىدا قەيت قىلىنغان باللادىسىدا خەلقىمىز چىن قەلبىدىن ئىخلاس قىلىپ كەلگەن ئېزىز ئوغلانى ئەخمەتجان قاسىمنىڭ ئوبرازىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىپ كىتابخانلارنىڭ قەلب دۇنياسىنى لەرزىگە سالدى. ئەسەردە شائىر بۇاستە ھەم نۇقتىلىق تەسۋىرلەنگەن پېرسوناژ — «ئاھ، سۈزۈك بولسا ئىدى. مۇشۇ ئەينەكتەك ھەممىلا ئادەم داغسىز بىغۇبار. . . » دەپ ئويلىغان، ياد ئەتكەن ۋە ئارزۇ قىلغان تەمكىن، زېرەك، خىيالچان ئانا ـ تارىخنىڭ ھايات گۈۋاھچىسى، سۈزۈك ئەينىكى ۋە تەشۋىقاتچىسى سۈپىتىدە مەردانە كەيپىياتتا ئىپتىخارلىق تۇيغۇ بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. ئۇ ئۆزى سۈرتكەن سۈزۈك دېرىزە ئەينىكىدىن ئۆچمەس سېيماسىنى كۆرىدۇ. شۇنداقلا ئاشۇ «قارىقاش، غەمخور، ئويچان» تەدبىرلىك ئەقىل ئىگىسىنىڭ بۇيۇك ئوبرازىنى كۆز ئالدىغا ئەكىلىپ، ئۇنى چوڭقۇر سېغىنىش تۇيغۇسى ئىچىدە ئەسلەش بىلەن بەنت بولۇپ ئۆتىدۇ.

باللادا:

«يېڭىلا پۈتكەنده ئۆي، شۇ مەرد ـ ئەزىمەت
بەرگەنتى ئەينەك سېلىپ، ئاقلاپ نۇرلىتىپ.
كېيىن ئۇ قىلىچ تۇتۇپ ماڭغاندا ھەيۋەت،
ياشا! — دەپ توۋلىغانتى ئانا روھلىنىپ.»

دەپ روشەنلەشتۈرۈلۈپ تەسۋىرلەنگەندەك ۋاپادار، كۆيۈمچان ئانا سۆيۈملۈك جورىسىنىڭ ۋەتەننىڭ ئازادلىقى، خەلقنىڭ ئەركىنلىك، بەخت ـ سائادىتىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن قانلىق ئېلىشىش مەيدانلىرىغا ئاتلانغان ھەربىر قەدەملىرىگە غەلبە تىلەيدۇ، باتۇرانە جاسارىتىگە تەنتەنە قىلىدۇ.

دېمەك شۇ كۈن، شۇ سائەت، شۇ مىنۇتلاردىن باشلاپ ئەڭ مۇقەددەس قۇتلۇق يادنامە سۈپىتىدە ئالاھىدە ئەتىۋارلىنىپ كەلگەن «دېرىزە ئەينىكى» خەلق سۆيەر ئىنقلابچىلار قوشۇنىنىڭ سەركەردىسى ئەخمەتجان قاسىمى ئۇبرازىنى نۇرلاندۇرۇپ ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئېكرانغا ئايلانغان. ئەنە شۇ چاغلاردا ئىنقىلاب ئوتىدا تاۋلىنىپ خەلق ئەقىدىسىنى قان ـ تەر بەدىلى بىلەن ئاقلىغان قەھرىمان ئەزىمەتنىڭ نەسلىدىن قالغان چۆچۈرىدەك بىر ئوغۇل، بىر قىزىنى مېھرىبان ئانىلىق باغرىغا بېسىپ تۇل قالغان ئانا:

«قارايدۇ ئاھ قايرىپ ئاپئاق پەردىنى،
قارىغايلار ياشناپ تۇرغان قارلىق تاغلارغا.
كۆرەرمۇ چوققىلاردا قار لەيلىسىنى
قاراپ شۇ دېرىزىدىن ئەلگە ـ جاھانغا.»

دەپ نەپىس، گۈزەل شېئىرىي تىلىدا ئىزھار قىلىنغاندەك، بۈگۈنكى يېڭى دەۋرگە كەلگەندە سۈمبۈل چاچلىرىغا قىروۋ

قونغان، خەلقنىڭ ۋە پۈتۈن جەمئىيەتنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىگە سازاۋەر يۈقىرى ئابرۇيغا ئىگە باشلامچى، پېشقەدەم تۆھپىكار ئانىلاردىن بولۇپ قالدى.

ماتېرىياللاردىكى دەللىك، تەسۋىرلەنگەن پېرسوناژلار خاراكتېرىدىكى تىپىكلىك، تەپسىلاتلاردىكى چىنلىق، ئىپادىلەش سەنئىتىدىكى يېڭى ئىزدىنىشلەر مانا مۇشۇنداق يارىملىق ئەسەرلەرنى بارلىققا كەلتۈرۈشىنى تۇرغان گەپ. «دېرىزە ئەينىكىنى سۈرتىدۇ ئانا» ناملىق باللادا ئاشۇنداق تەلەپنىڭ ئەھدىسىدىن خېلى ياخشى چىققان. ئۇنىڭدا تەنتەنىلىك بەدىئىي ئىپادىلەش ۋاستىلىرىنىمۇ ئىشلەتمەگەن. پەقەت يالقۇنلۇق لىرىك قەلب سادالىسى بىلەن ئىپىك تەپسىلاتلار ئۇستىگە يىغىنچاقلانغان ئاپتور بايانى ئەسەردىكى ئىككىنچى بىر پېرسوناژ ئانىنىڭ ھاياجانلىق ئەسلىمىسى ئارقىلىق قەھرىمان ئوبرازى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىلگەن.

شېئىرىي تىل، شېئىرىي پىكىر ۋە شېئىرىي تۇيغۇ

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1989 - يىلى شائىر تاھىر تالىپنىڭ «خەير، ياشلىقىم» ناملىق تۇنجى شېئىرلار توپلىمىنى نەشر قىلدى. شائىرنىڭ بۇ توپلامغا كىرگۈزۈلگەن بىر قىسىم شېئىرلىرىدا مىللىي پىسخىك تۇيغۇ، مىللىي پۇراق، مىللىي خاراكتېر، زامانىۋى ئاڭ، ئالىيجاناب ئىنسان پەزىلىتى، جاسارەت بىلەن ئىلگىرىلەش روھى پارلاپ تۇرىدۇ.

دەستە گۈلنى پۇراپ بېقىڭ! دەپ،
بېرىپقىنا ئۈيۈلۈپ كەتتى.
تۇنقىنىمدا بىردىن قولىنى،
مەڭزى قىزىل بويۇلۇپ كەتتى.
شۇڭاغ ماڭا شۇ قول ئارقىلىق
توك ئۆتكەندەك تۇيۇلۇپ كەتتى.
پۇرىغاندا ئۇنىڭ گۈلىنى
يۈرەككە ئوت قويۇلۇپ كەتتى.

بۇ شائىر تاھىر تالىپنىڭ 1961 - يىلى بالىلىق دەۋرىدە يازغان «گۈل تۇتۇپ» ناملىق شېئىرى. بۇ شېئىرنىڭ ئۆزىلا ئۇنىڭ كىچىك چاغلىرىدىن تارتىپ شېئىر يېزىش ماھارىتىنى مەلۇم دەرىجىدە ئىگىلەپ ئالغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. بۇ شېئىرنىڭ قۇرۇلمىسى ئاددىي بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدا سەممىيەت بىلەن ئىزھار قىلىنغان ئىشقى - مۇھەببەت

كۈيلىرىدەك مەلۇم لىرىك سادا، شېئىرىي تۇيغۇ، شېئىرىي پىكىر، ھېسسىيات ئىزچىللىقى بار.

شائىرنىڭ «يۇرتۇمدا كۆز» ناملىق سىكىلىنىڭ بېشىدا مۇنداق بىر كۈپلېت شېئىر بار:

ئالتۇن رەڭ تون كىيىپ كۆز كەلدى،
يۇرتۇمغا شان - شەرەپ يۇز كەلدى.
مول ھوسۇل يارىتتى ئەجرىمىز،
تىلىمغا شېكەردەك سۆز كەلدى.

بۇ مىسرالاردا شائىر تەرىپىدىن بەكمۇ زورۇقۇپ، زورلاپ كىرگۈزۈلگەن يالتىراق، ھەشەمەتلىك ئىبارىلەرمۇ كۆرۈنمەيدۇ ياكى كىشىلەرنى نارازى قىلمىدىغان بىرەر مۇجمەل مەزمۇن، سىرلىق پىكىر ئالامەتلىرىمۇ بايقالمايدۇ. بىراق، ئىچكى قاتلىمىغا چوڭقۇرلاپ كىرگەنسېرى ئۇنىڭ تەمى تېتىشقا باشلايدۇ. شېئىردىكى «كۆز كەلدى»، «يۇز كەلدى»، «سۆز كەلدى» دېگەن قاپىيىلەر بىلەن ئاياقلاشقان مىسرالارنىڭ مەزمۇنى ئوتتۇرىسىدا قويۇق ھەم زىچ باغلىنىش بار. بۇلار كۆز سۈرىتىنى ئوبرازلىق سىزىشتا، بۇ مەزگىلدە ئېلىنغان مول ھوسۇلنى، ئەل - يۇرتنىڭ شان - شەرىپىنى مەركەزلەشتۈرۈپ ئىخچام تەسۋىرلەشتە بەلگىلىك رول ئوينىغان.

يەنە «‹شېرىن ئاي› دا» ناملىق شېئىرىدا شائىر دېھقان قىز - يىگىتلىرىنىڭ مۇھەببەتلىك كۆڭۈل رىشتىنى قۇرۇق ئىپادىلىمەي، بەلكى ئۇنى قىزغىن ئەمگەك قاينىمىغا جانلىق، گۈزەل تەبىئەت مەنزىرىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ تەسۋىرلىگەن.

شائىر تاھىر تالىپ ئۆز شېئىرلىرىدا تۇرمۇش تەسىراتلىرىنى، ھېس - تۇيغۇسىنى ئوبيېكتىپ ئادەملەرنىڭ تىلىغا، ھېسسىياتىغا سىڭدۈرۈپ، روشەن خاسلىققا ئىگە خاراكتېر يارىتىشقا تىرىشىدۇ، لىرىك قەھرىمانلىرىغا ئىچكى

دۇنياسىنى ئاشكارىلىتىدۇ. شۇ ئارقىلىق كىتابخانلارنى كىشىلىك خىسلەت، كىشىلىك ئىززەت - ھۆرمەتنى قەدىرلەشكە ئۇندەيدۇ. ئۇلارنىڭ قەلبىگە جەسۇرلۇق، ئۇمىدۋارلىق ئوتىنى تۇتاشتۇرىدۇ.

تاھىر تالىپ ھېسسىياتلىق، ئۆتكۈر تىللىق، سۆزلەرنى جايىدا ئىشلىتىدىغان شائىر. شائىرنىڭ شېئىرلىرىدا پىكىر كۆپرەك يوشۇرۇن بېرىلىدۇ. شائىر شېئىرلىرىنىڭ تېمىتىك مەزمۇن دائىرىسى كەڭ، ئىپادىلەش ئۇسۇلى كۆپ خىل. ئۇ ئۆز شېئىرلىرىدا خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى، ئۇمىد ئىشەنچىسىنى، زامانىنىڭ ياخشى ساداسىنى، سوتسىيالىستىك ۋەتەننى، سوتسىيالىستىك تۇزۇمىنىڭ ئىلغارلىقىنى ئەكس ئەتتۇردى. دەۋرنىڭ ئاساسىي ئېقىمىنى كۆيلىدى، يېڭى كىشىلەرنى مەدھىيىلىدى. «يۇرەك ۋە تۇپراق» ناملىق شېئىرىدا شائىر:

ئالما پىشىپ غول تۇۋىگە چۈشكەندەك،
يۇرىكىمۇ سىكىر ئانا دىيارىغا.
شۇنداق يەنە مىليونلىغان يۇرەك بار
بىز ياشىغان مۇشۇ تۇپراق - ئىپاردا.
شۇڭا ياۋنىڭ پۈتى تەگسە يۈرتۇمغا،
شۇركىنىمەن قەھرىم تېشىپ پەلەكتىن.
ياۋنى قىرىپ يۇرىكىمدە - بومبىدا
نۇر ئىچىدە تۇغۇلىمەن بۆلەكتىن.

دەپ يېزىپ، ئادەم ھاياتىنىڭ ماتورى ھېسابلانغان يۇرەك بىلەن كىندىك قېنىمىز تامغان ئانا تۇپراقنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئوبرازلىق تەسۋىرلەش ئارقىلىق مىليونلىغان يۇرەكلەرنىڭ ۋەتەنگە بولغان قىزغىن مۇھەببىتىنى ماھىرلىق بىلەن ئىزھار قىلغان.

ئىشقى بارغا قىشمۇ ھەم باھار،
كۈچ ۋە ئۇمىد كۆكلەيدۇ قىشتا.
ئاشۇ كۆچتىن ئىشقىۋاز زېمىن،
قار پەسلىدە مەززىلىك ئىشتا.
ياستۇق قىلىپ قاشتەك ئۇپۇقنى،
ئاق يوتقاندا ئۇخلايدۇ دالا.
ياق - ياق جەڭدە تەۋەللۇتتا ئۇ،
قورسىقىدا تەۋرەيدۇ بالا.

پىكىرنىڭ تېنىز - چوڭقۇرلۇقى كىشىلەر ئېڭىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك، لېكىن شېئىرىي پىكىر، شېئىرىي ھېكمەت ھەممە ئادەمنىڭ ئېڭىدا شەكىللەنمەيدۇ. «ئىشقى بارغا قىشمۇ ھەم باھار» دېگەن شېئىرنىڭ ماۋزۇسىمۇ ھېكمەتلىك ئىبارە بولۇپ، ئۇنىڭدا يەنە ئەڭ ياخشى شېئىرىي پىكىر، شېئىرىي تۇيغۇمۇ بار. «ياستۇق قىلىپ قاشتەك ئۇپۇقنى، ئاق يوتقاندا ئۇخلايدۇ دالا» دېگەن مىسرالاردىكى جانلاندۇرۇش ھەم ئوخشىتىشلار شائىرنىڭ شېئىرىي تەپەككۇرىنى ئۆتكۈرلەشتۈرۈش، شېئىرىي پىكىرنى، ھېسسىياتنى، تەسەۋۋۇرنى يارقىنلاشتۇرۇش، شېئىرنىڭ سېھرىي كۈچىنى ئاشۇرۇش رولىنى ئوينىغان. «ياق - ياق جەڭدە تەۋەللۇتتا ئۇ، قورسىقىدا تەۋرەيدۇ بالا» دېگەن مىسرالاردا قىشتا ئاق قار ئۇستىدە ياتقان دالا ئېغىر ئاياغ ئاننغا، ئەتىياز مەزگىلىدە زېمىننى يېشىللىققا پۈركىگەن مەۋجۇداتلار ئانا قورسىقىدا تەۋرىگەن بالىغا ئوخشىتىلغان.

شېئىر - ھېسسىياتنىڭ مەھسۇلى. شېئىر ئىجادىيىتىدە شائىرلار ھېسسىياتنى بەزىدە بىۋاسىتە، بەزىدە ۋاستىلىك، بەزىدە ئاشكارە، بەزىدە يوشۇرۇن، بەزىدە ئۇدۇل، بەزىدە ئەگىتىپ ئىپادىلەپ كەلدى. ھېسسىياتنى قانداق ئۇسۇلدا تۇرلەندۇرۇپ بېرىش شائىرلارنىڭ ئۆز ئىلكىدىكى ئىش. ئېستېتىك تۇيغۇ،

جانلىق روھىي ھالەت، ئۇلۇغ ئارزۇلار كائىنات دۇنياسىدا شەيئىلەرنىڭ ئوبيېكتىپ مەزمۇن دائىرىسىدىن ھالقىپ كېتەلمەيدۇ.

شائىر «مەن ئۆلدۈم» ناملىق شېئىرىدا يەنە بىر مۇلاھىزە مەيدانىغا باشلاپ كىرىدۇ.

ئاڭلاپ قېلىپ «شائىر ئۆلمەس» دەپ،
«ئۆلگەندىمۇ گۆرگە كۆممەس» دەپ؛
(گۆردىن قورقار ئىدىم ئەزەلدىن)
«شېئىر» يازدىم شۇ دۇرۇتلىرىم
تۇمار بولسا ھېچ گەپ ئەمەس دەپ.
لېكىن ئۇنىڭ ئۆلگىنى تولا
دەل يورۇقلۇق كۆرگەن كۈنىلا.
توخۇچىلىك بىر ياشقا تولماي،
قازا تاپتى خەستە جان - «بالا».
«شېئىر ئۆلدى» مەنمۇ چىن ئۆلدۈم،
قارغىش ئېلىپ تارتماي تىن ئۆلدۈم.
مەرد ئادەملەر بىرلا ئۆلەتتى،
ئەپسۇسكى مەن كۈندە مىڭ ئۆلدۈم.

سۈپەتسىز ئىشلەپچىقىرىلغان بۇيۇملارنىڭ قىممىتى بولمايدۇ. سۈپەتسىز ياشىغان ھاياتنىڭ مەنىسى بولمايدۇ. خەلقىمىز ئارىسىدا «شائىرنىڭ ئۆزى ئۆلسىمۇ، سۆزى ئۆلمەيدۇ» دېگەن ھېكمەتلىك سۆز بار. «مەن ئۆلدۈم» ناملىق شېئىرنىڭ روھى بۇ ھېكمەتلىك سۆزگە قارشى ئەمەس، ئەكسىچە بۇ ھەقىقەتنىڭ داناللىقىنى تېخىمۇ گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدۇ. «شائىرنىڭ ئۆزى ئۆلسىمۇ، سۆزى ئۆلمەيدۇ» دېگەن گەپنىڭ مەنىسى ئۆلمەس، ئۆچمەس شېئىرلارنى يېزىشقا قارىتىلغان. شېئىر يازغانلارنىڭ ھەممىسىنىڭ تارىخ بېتىدە نامى قېلىشى ناتايىن. كېسىپ ئېيتىشقا بولمىدۇكى، سۈپەتسىز شېئىرلارنىڭ

ئۆمرى ئۇزۇن بولمايدۇ. شۇڭا بۇ شېئىرنى شېئىرىي شەكىلدە يېزىلغان بىر ياخشى ئەدەبىي تەنقىد دېيىشكە بولىدۇ.

كۆڭۈل دېسەم، بالىمەن - ياشىمەن،
شوخلۇقۇم بار، تەنتەكلىكىم بار.
(تەنتەكلىققۇ ياشتىن ئەمەسكەن)
ياشلار بىلەن ئۇلپەتلىكىم بار.
خىياللىرىم گاھ قىلار ھەيران،
ئارزۇلىرىم ئۇندىن زىيادە.
قۇچسام دەيمەن بار گۈزەللىكتىن
شا مەشرەپتەك يۇرۇپ پىيادە.
شامالدىنغۇ قىلىمەن ھەسەت،
كېپىنەكمۇ گويا كۈشەندەم.
باغدا بۇلبۇل سايرىسا ھەتتا
كۈنچىلىكتىن يوقىلار كۈلكەم.
ئەلدىن بۇرۇن تۇرىمەن تاڭدا،
تۇنجى نۇرنى قىزغانغان كەبى.
ھەم ئەڭ كېيىن قايتىمەن كەچتە،
(ئاخىرقى نۇر كەتتى، دەپ دەردىتە)
نېچۈندۇرمەن شۇنچىلا «سەبىي»!

«خەير، ياشلىقىم» دېگى بۇ لىرىك مىسرالار كىشىلەرنى لەززەتلىك ياشلىقنىڭ شېرىن خىياللىرى دۇنياسىغا باشلاپ كىرىدۇ، ئۇلارنىڭ قەلبىنى ھاياجانلاندۇرۇپ، ئۇلارغا كىشىلىك ھاياتنىڭ كۆپ قاتلاملىق ھەم مۇرەككەپ مۇساپىسىنى، شۇنىڭدەك ئېسىل ياشلىق ھاياتنىڭ قىممەتلىك مىنۇتلىرىنى ئەسلىتىدۇ.

ھايات ئۆزىنىڭ مەنىسى، مېۋىسى بىلەن قەدىرلىك، ئەھمىيەتلىك. ھاياتنىڭ ئالتۇن دەۋرى دەپ تەرىپلەنگەن ياشلىق مەزگىلى تېخىمۇ شۇنداق. قىممەتى بولمىغان ھاياتنىڭ

مەنىسىمۇ، ئەھمىيىتىمۇ، قەدرىمۇ، لەززىتىمۇ بولمايدۇ. ياشلىق مەزگىلى بىلەن خوشلىشىش ھايات قىممىتىنىڭ تۆۋەنلىگەنلىكىدىن، جاسارەتنىڭ ئاجىزلاشقانلىقىدىن، ئۈمىد يۇلتۇزلىرىنىڭ ئۆچۈشكە باشلىغانلىقىدىن دېرەك بەرمەيدۇ. مانا بۇ قىممەتلىك پەلسەپىۋى پىكىر يۇقىرىقى شېئىردا ئوبرازلىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

كېتەتتىم ـ دە، كېلەتتىم يەنە،
«گۈل» سىز ياشاش ھار ئىدى ماڭا.
سېنى «جانسىز» قالدۇرسام ئەگەر،
بەش قىتئەمۇ تار ئىدى ماڭا.
يەنە كەلدىم، ئەي گۈل مەشۇقۇم،
يۈرىكىڭگە ئېڭىشمەك بولۇپ،
يەنە كەلدىم («گۈل» سىز كەتمەيمەن)
جاننى گۈلگە تېگىشمەك بولۇپ.

بىز بۇ شېئىرنىڭ قۇرۇلمىسىدىن، بەدىئىي سەۋىيىسىدىن قۇسۇر چىقرالمايمىز. ئەمما شېئىردا تەسۋىرلەنگەن نازۇك ئىشق ـ مۇھەببەت تۇيغۇسى ئوبرازلاشتۇرۇش دائىرىسىدىن ھالقىغان ھالدا بەكمۇ كۆپتۈرۈۋېتىلگەندەك تۇرىدۇ. «سېنى ‹جان› سىز قالدۇرسام ئەگەر، بەش قىتىئەمۇ تار ئىدى ماڭا»، «يەنە كەلدىم، ‹گۈل› سىز كەتمەيمەن، جاننى گۈلگە تېگىشمەك بولۇپ» دېگەن مىسرالارنى ئوقۇپ «جان» سىز قالدۇرماق شۇنچە ئاسان بولامدۇ؟ «جان» نى تېگىشمەك شۇنچىمۇ ئەرزانغا توختامدۇ؟ دېگەن ئويغا كېلىمىز.

ئىشق ـ مۇھەببەت تۇيغۇسىنى تىپىكلەشتۈرۈش، گۈزەللەشتۈرۈش، غايىۋىلاشتۇرۇش ئۆز يولىدا بولمىسا، ئۇ ئۆز قىممىتىنى چۈشۈرۈۋېتىدۇ.

شائىرنىڭ تۆۋەندىكى مىسرالىرىنى ئوقۇپ كۆڭلىمىز غەش

بولىدۇ:

رەنالىقمۇ گۇناھمۇ،
دەنالىقمۇ گۇناھمۇ؟
ئاغزى مايماق، دۆت بولساڭ
خەقنىڭ كۆڭلى تىنارمۇ؟

ئېچىلمايلا توزۇدۇڭ لالەم،
كۆك گۈمبەزگە سىغمىدى نالەم.
كۈتكىن، ئەگەر گۆردە تىرىلسەڭ،
ئايىغىڭدا مېنىڭ ئاستەنەم.

بۇ شېئىر بىر قەبرىگە ئويۇلغان يادنامە تەرىقىسىدە يېزىلغان.

كىتابخان يۇقىرىدىكى ئىككى شېئىرنى ئوقۇپ ھېچقانداق لەززەت ئالالمايدۇ، چۈنكى بۇ شېئىرلار كىشىلەرگە بەدىئىي زوق بېغىشلىيالمايدۇ. ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ ۋەدىنامىسى، مۇھەببەت قەسەمنامىسى تەرىقىسىدە يېزىلغان بۇ شېئىرلاردا پىكىر چوڭقۇرلۇقىمۇ، ھېسسىيات يارقىنلىقىمۇ يوق. بىز شائىر تاھىر تالىپنىڭ بۇندىن كېيىنكى ئىجادىيىتىگە تېخىمۇ زور مۇۋەپپەقىيەت تىلەيمىز.

ئىككى پارچە چاتما شېئىر ھەققىدە ئويلىغانلىرىم

سىز ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ پۈتۈن مەملىكىتىمىزگە مەشھۇر نېپىت بازىلىرىنىڭ بىرى بولغان قارامای نېپىت رايونىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىنىڭ تېخىمۇ چېچەكلەپ مول مېۋىلىرىنى بېرىشكە غايەت تۇرتكە بولۇش ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ ئالاھىدە نەزىرىگە چۈشكەن «قارامای ئەدەبىيات - سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1983 - يىلى 4 - سانىنى قولىڭىزغا ئېلىپ ئوقۇيدىغان بولسىڭىز، كۆزىڭىزگە ئالدى بىلەن «قارامای ئىلھاملىرى» بىلەن «پەزىلەت ناخشىلىرى» نامىلىق چاتما شېئىرلار چۈشىدۇ. بۇ شېئىرلار ئۆزىنىڭ ھەقىقىي، يارقىن رېئال ئاساسى، ساغلام، روشەن نۇقتىئىنەزەرلىرى، يېڭى، ماھىيەتلىك ئىخچام ۋەقەلەر تەسۋىرى، كۈچلۈك دەۋر روھى، ئوبرازلىق لىرىك تۇيغۇسى، گۈزەل تىلى، نەپىس جۈلالىنىپ تۇرغان بەدىئىي كۈچى بىلەن سىزنى ئۆزىگە بىردىنلا جەلپ قىلىدۇ.

«قارامای ئىلھاملىرى» ۋە «پەزىلەت ناخشىلىرى» نى دەۋرىمىز رېئاللىقتىن، زامانىمىز كىشىلىرىنىڭ سەلتەنەتلىك بەختىيار تۇرمۇشىنى رېئالىستىك ئۇسۇلدا ئەكس ئەتتۈرگەن، قويۇق دەۋر روھى بىلەن يۇغۇرۇلغان ياخشى شېئىرى ئەسەرلەرنىڭ تىپىك مىسالى دېيىشكە بولىدۇ. بۇ ئىككى پارچە

چاتما شېئىرنى مەدھىيلىشىمىزدىكى سەۋەب شۇكى:

بۇ شېئىرلاردا ھازىرقى رېئاللىقىمىز، بۈگۈنكى دەۋرىمىز روھى ئۆزىگە خاس بەدىئىي ئۇسلۇبتا ئوبرازلىق يېڭى شېئىرى پىكىر، يېڭى ھېسسىيات، تەسىرلىك تۇرمۇش دېتاللىرى، گۈزەل شېئىرى تەسۋىر ئارقىلىق جانلىق يورۇتۇپ بېرىلگەن.

«قارامای ئىلھاملىرى» سايامەت خاتىرىسى شەكلىدە يېزىلغان، گۈزەل لىرىك تۇيغۇلار بىلەن جىلۋىلەنگەن دەۋرىمىزنىڭ يۈكسەك مەدھىيە ناخشىسىدۇر. شائىر جېلىلى بۇ جاراڭلىق چاتما شېئىرنى يېزىش داۋامىدا ئاز كۈچ سەرپ قىلمىغان. بۇ شېئىر شائىرنىڭ كاللىسىدا، دەپتەرنىڭ بېتىدە توپتوغرا بىر يىل پىشۇرۇلۇپ، نۇرغۇن قېتىم ئۆزگەرتىشلەردىن ئۆتكۈزۈلۈپ، يېڭىلىنىپ تازا ۋايىغا يېتىپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن كىتابخانلار جامائەتچىلىكى بىلەن غەلىبىلىك يۈز كۆرۈشكەن.

سالام ساڭا ئەي قارامای — گۈل شەھەر،
بايلىقلىرىڭ بىباھا زەپ مول شەھەر.
سېنى كۆرۈش ئارزۇسىدا ئوت بولۇپ،
بىر كۆرمەككە ئىككى كۆزۈم تۆت بولۇپ.
تېيانشاندىن ھالقىپ كەلدىم ھەۋەستە،
ئۆز قولۇمدا تۇتتۇم ساڭا گۈل دەستە.
سوغىتى ئۇ، بىلىكىڭ قەشقەر خەلقىنىڭ،
ئىزھارىدۇر سېنى سۆيگەن قەلبىنىڭ.
ئەي قارامای سالامىمنى ئىلىك ئال،
شۇ سالامدىن دىل مېھرىمنى بىلىپ قال!
(«سالام قارامای» دىن)

ئادەمنى خېلى چوڭقۇر ھاياجانغا سالىدىغان گۈزەل تۇيغۇ، سەمىمىي، يېقىملىق ھېسسىيات، جاراڭلىق شېئىرىي پىكىرلەر

بىلەن مۇجەسسەملەنگەن شائىرنىڭ بۇ يۇرەك ساداسى جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقىنىڭ، بولۇپمۇ قەدىمكى شەھەر قەشقەر خەلقىنىڭ كۆركەم نېفىت شەھىرى قارامايدىكى قەھرىمان نېفىتچىلىرىغا بولغان ھۆرمىتىنى، سۆيۈنۈش سالىمىنى مەركەزلىك ئىپادىلەپ بەرگەن.

ئېھتىمال ئاپتورنىڭ ئىلگىرى قاراماي نېفىتلىكىنىڭ قاچان، قانداق بارلىققا كەلگەنلىكى، ئۇنىڭ كېيىنكى ئاجايىپ تەرەققىياتى توغرىسىدا ئاڭلىغانلىرىمۇ خېلى كۆپ بولۇشى مۇمكىن. شۇنداق بولسىمۇ، مىڭ قېتىم ئاڭلىغاندىن بىر قېتىم كۆرگەن ئەۋزەل دېگەندەك قىزغىن ھەۋەستە بۇ نېفىت كانىنى كۆرۈشكە ئىشتىياق باغلاپ، ھەيۋەتلىك تىيانشان تېغىدىن ھالقىپ كەلگەن شائىر ئەمەلىيەتنى بىۋاستە كۆرۈپ نۇرغۇن تۇرمۇش ماتېرىياللىرىغا ئىگە بولىدۇ. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن نېفىت شەھىرىنىڭ تارىخى ۋە ھازىرقى كارتىنىسى سىزىلىپ ئۆتۈشكە باشلايدۇ. بۇ تارىخىي رېئاللىقنى شائىر يۇكسەك دەرىجىدە يىغىنچاقلاش ئۇسۇلى بىلەن شېئىردا:

ئەسكە ئالدىم ئۆتمۈشۈڭنى قاراماي،
ئىدىك بۇرۇن پايانسىز چۆل قاقاس ساي.
باسقان ئۇ چاغ سېنى غەپلەت ئۇيقۇسى،
يوقتى سەندە ھاياتلىقنىڭ بەلگىسى.
قۇچمىدا بۆرى - قاۋان ھۆۋلايتتى،
قۇيۇنتاز ۋە جۇت - شۇرغان ئوينايتتى.
ئارام يوقتى كولدۇرمىلىق كارۋانغا،
يەم بولاتتى سەندە يىرتقۇچ، بورانغا.
يانقان ئىدى نېفىتلىرىڭ بولۇپ سىر،
ئېچىلماستىن ئۆتۈپ كەتتى كۆپ ئەسىر.

دەپ تەسۋىرلەش ئارقىلىق شائىر نېفىت شەھىرىنىڭ غەپلەت

ئۇيقۇسى باسقان ئۆتمۈشكە نەزەر تاشلىسا،

قۇدۇق كولاپ كۆزلىرىڭنى ئېچىپتۇ،
نېفىتلىرىڭ ئۆركەش ياساپ ئېقىپتۇ.
ۋەتەن ئۈچۈن بۇيۇك تۆھپە قوشۇپسەن،
مەنزىلسىزى جەۋلان قىلىپ ئۇچۇپسەن.
كۆرۈپ گۈزەل جامالىڭنى زوقلاندىم،
كۆچكە تولۇپ ۋۇجۇدۇم بەك روھلاندىم.

دېگەن مىسرالاردا يوقلۇقتىن بارلىققا كەلگەن، كىچىكلىكتىن كېڭەيگەن، قاقاسلىقتىن بوستانلىققا ئايلانغان نېفىت شەھىرىنىڭ بۈگۈنكى ئاۋاتلاشقان يېڭى كارتىنىسى سىزىلغان. شۇنىڭدەك ئازادە، بايىاشادلىق تۇرمۇش مۇھىتى ئىچىدە، جاپالىق نېفىت چىقىرىش كۇرىشى قاينامىلىرىدا غايەت زور كۈچ بىلەن جەڭ قىلغان نېفىتچىلارنىڭ ياراتقان تۆھپىلىرىگە مەدھىيە ئوقۇلغان.

شېئىردا نېفىت رايونىدىكى تۆھپىنىكارلارنىڭ ئۇلۇغ سوتسىيالىستىك ۋەتەنمىزنىڭ گۈللىنىش، تەرەققىي قىلىش يولىدا قوشقان ھەسسىلىرى مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن.

ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھازىرقى تەرەققىياتىدا قولغا كەلتۈرۈلگەن نەتىجىلەر ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تىرىشچانلىقى، جاسارىتىنىڭ مەھسۇلى. شۇ قاتاردا قاراماي نېفىتلىكىنىڭ بارلىققا كېلىش جەريانلىرىغىمۇ ھەر مىللەت ئىشچىلىرىنىڭ، تېخنىك خادىملىرىنىڭ ئورتاق قان - تەرى سىڭگەن.

قاراماي زور نېفىت كانى بولۇش بىلەن بىر چاغدا يەنە ئۇلۇغ، شەرەپلىك، توغرا جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ دانا رەھبەرلىكىدە ئۇيۇلتاشتەك زىچ ئۇيۇشقان ھەر مىللەت نېفىت ئىشچىلىرىنىڭ ئىناقلىق، ئىتتىپاقلىق ماكانىغا ئايلانغان. بۇ ھەقتە بۇ رېئاللىق «ئىتتىپاقلىق - كۈچ» ناملىق شېئىردا مۇنداق شوخ مىسرالار بىلەن كۇيلىنىدۇ.

ئۇيغۇر، قازاق، خەنزۇ . . . ساڭا ئېھتىرام،
سەن ياشايسەن بەكمۇ ئىناق شاد ـ خۇرام.
بىر گۈزەل باغ بولسا ئەگەر قاراماي،
سەن ئۇنىڭدىكى بۇك ـ باراقسان قارىغاي.

باش ئېگىپتۇ ساڭا جۇڭغار دالاسى،
كۆككە ياڭراپ غەلبە ـ زەپەر ناۋاسى.
سەن بولمىساڭ ئۇيۇلتاشتەك ئىتتېپاق،
زەپەر ساڭا ئاچارمىدى كەڭ قۇچاق؟!

يۇقىرىدىكى مىسرالاردا شائىر سىمۋوللۇق ئوخشىتىش، رېتورىك سوئال، سۈپەتلەش قاتارلىق ئىستىلىستىكىلىق ئىپادىلەش ۋاستىلىرىنىڭ كۆچلۈك ياردىمى ئاستىدا ئىناق، شاد ـ خۇراملىق تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان ھەرمىللەت نېپىت ئىشچىلىرىنى بۇك ـ باراقسان قارىغايلارغا ئوخشاتسا، ئۇلار ياشاۋاتقان مۇھىتنى گۈزەل باغقا ئوخشىتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن شېئىرغا ئىدىيەۋىلىك، بەدئىيلىك جەھەتتىن كۈچەيتمە مەزمۇن، گۈزەل تۇس كىرگۈزىدۇ. ئەمدى ئۇلارنىڭ ئۇيۇلتاشتەك زىچ ئۇيۇشۇپ جۇڭغار دالاسىدىكى قاقاسلىقنى بويسۇندۇرۇش ئارقىلىق نېپىت كۆزىنى ئاچقان قەيسەرلىك روھىغا ئاپىرىن ئوقۇيدۇ. شۇنىڭ بىلەن رېئال تۇرمۇشنىڭ تاشقى دۇنيادىن ئالغان مول تەسىراتى ۋە ئۆزىنىڭ ئىلھام دېڭىزىدا، تۇرمۇش قاينىمىدا پەيدا بولغان سۇبيېكتىپ ھېس ـ تۇيغۇلىرى ئۆزئارا زىچ بىرلەشتۇرۇلۇپ، شېئىرنىڭ ئىجتىمائىي تەسىرىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، بەدئىي كۈچىنى يەنمۇ ئاشۇرغان. بۇنىڭدىن باشقا شائىر ئۆزى تەسۋىرلەۋاتقان ئوبيېكتلىرىنىڭ جاسارىتى، قازانغان زور نەتىجىلىرىنى:

جەڭ قىلىپسەن بىر نېپەت بىر دىل بىلەن،

يۇرۇشۇپتۇ ئىشىڭ ھەرخىل تىل بىلەن.
غەيرەت قىلىپ مۇشكۈللەرنى يېڭىپسەن،
مەنزىل بويلاپ قول تۇتۇشۇپ مېڭىپسەن.

دەپ خۇلاسىلايدۇ.

بۇ شېئىرنىڭ ئەمەلىيەتتىدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشىمىز مۇمكىنكى، گەرچە شائىر بۇ نېپىت بازىسىدا ئانچە ئۇزۇن مەزگىل تۇرالمىغان بولسىمۇ، ئەمما تۇرمۇشنىڭ قاينىملىرىغا ئىچكىرىلەپ كىرگەن. نېپىت ئىشچىلىرىنىڭ جەڭگىۋار ھايات رېئاللىقىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى، ماھىيەتلىك ئالاھىدىلىكلىرىنى تۇجۇپلەپ كۆزەتكەن. ئورتاق نىشانىنى بويلاپ، مەنزىلىرى ئىلگىرىلەپ، ھەرخىل تىللاردا ئالاقلىشىپ، بىر نىيەت، بىر دىلدا ئۆز ئىشلىرىنى يۈرۈشتۇرۇپ كېتىۋاتقان ھەر مىللەت ئىشچىلىرىنىڭ ئالىيجاناب روھىدىن، قەيسەرلىكىدىن چوڭقۇر تەسىرلەنگەن. شائىر جېلىلى «قاراماي ئىلھاملىرى» نى ئىجاد قىلىش جەريانىدا ئەدەبىياتنىڭ خاسلىق قانۇنىيىتىگە تولۇق ئېتىبار بەرگەن ئاساستا نېپىت بازىسىدا مەيدانغا كەلگەن يېڭى ئىشلار، يېڭى ئادەملەر بىلەن بىۋاستە ئۇچرىشىش داۋامىدا ئۆزىنىڭ ھېس قىلغان تۇرمۇش تەسىراتلىرىنى يېڭى، ئىجادىي ئومۇملاشتۇرۇلغان بەدئىي قۇرۇلما ئارقىلىق كونكرېتلاشقان يېڭى ئىدىيىۋى مەزمۇنلارغا ئىگە قىلىپ ئىپادىلەشكە تىرىشقان. «قاراماي ئىلھاملىرى» شائىر جىلپىنىڭ شىمالىي شىنجاڭنى، بولۇپمۇ قاراماي نېپىت رايونىنى زىيارەت قىلىش داۋامىدا ئېلىپ بارغان بەدئىي ئىجادىيەت پائالىيىتىنىڭ يۇقىرى سۈپەتلىك مەھسۇلاتىدۇر.

بىز يۇقىرىدا بۇ چاچما شېئىرنىڭ كىتابخانلار ئاممىسى ئورتاق ئېتىراپ قىلغان مۇۋەپپەقىيەتلىك تەرەپلىرى ئۈستىدە ھېس قىلغانلىرىمىزنى ئوتتۇرىغا قويدۇق.

لېكىن شائىر شېئىردا دەققەت قىلمىسا بولمايدىغان بەزى

يېتەرسىزلىكلەرنىمۇ سادىر قىلغان. ئالايلى:

مەشغۇلاتنى شۇنچە ئېچىل باشقۇرۇپ،
ۋەزىپىنى پىلاندىن كۆپ ئاشۇرۇپ.
(«نېفىتلىكنى سۆيگەن قىز» دىن)

بۇ مىسرالارنىڭ، گېزىتتىكى خەۋەر ماقالىلاردا قوللىنىلغان جۈملىلەردىن نېمە پەرقى بار؟ بۇ مىسرالارغا بەدئىيلىك جەھەتتىن تۆۋەن تەلەپ قويۇپ قارىغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭدىن شېئىرىي پۇراق تېپىش تەس. مۇبادا بىز ئۇنىڭدىكى قاپىيەلەرنىڭ بىرسىنى بۇزۇۋەتسەكلا ئۇ، ھېچقانداق ئۆزگەرتىشسىزلا «ئۇ مەشغۇلات تۈزۈمىنى ئېچىل باشقۇرۇش ئارقىلىق ۋەزىپىنى پىلاندىن كۆپ ئاشۇرۇپ ئورۇنلاش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشكەن» دېگەنگە ئوخشاش ئادەتتىكى گەپكە ئايلىنىپ قالىدۇ.

خېلى پىشقان ماھارەتلىك دەپ قارالغان شائىرلىرىمىزنىڭ قەلىمىدىن بۇنداق مىسرالار كۆرۈلسە، كىشىنىڭ شېئىر يېزىشقا كىرىشكەن ھەۋەسكارلىرىمىزغا نېمە دەيمىز؟! يەنە بىر تەرەپتىن «مەشغۇلاتنى شۇنچە ئېچىل باشقۇرۇپ» دېگەن مىسرا شېئىردا تەسۋىرلەنگەن ئوبيېكتنىڭ ئەمەلىيىتىگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. چۈنكى شېئىر مەزمۇنىنىڭ روھىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭدا تەسۋىرلەنگەن نېفىتلىكنى سۆيگەن قىز مەشغۇلاتنى ئېچىل، ماھىرلىق بىلەن باشقۇرۇپ، ۋەزىپىنىڭ ئاشۇرۇپ ئورۇنلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە تۇرتكە بولغان رەھبەرلىك ئورنىدىكى خادىم ئەمەس، پەقەت ۋاقىتنى چاڭ ئىگىلەپ، پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي تىرىشىپ ئىشلەپ ۋەزىپىنى دائىم ئاشۇرۇپ ئورۇنلاپ كەلگەن زەربىدار نېفىت ئىشچىلىرىنىڭ بىرى. بۇنىڭدىن باشقا شائىر جېلىلى «نېفىتچى دوستۇمغا» ناملىق شېئىرىدىمۇ تۆۋەندىكى نۇقسانلارنى كەلتۈرۈپ چىقارغان.

ئەل، ۋەتەننى رازى قىپسەن تۆھپەڭ بىلەن،
تۆتلىشىشكە قوشقان بۈيۈك ھەسسەڭ بىلەن.

ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، بۇ ئىككى مىسرادا ئىپادىلەنگەن «تۆھپەڭ» بىلەن «ھەسسەڭ»، ئوخشاش بىرگەپ. شېئىرنىڭ بۇ مىسرالىرىدا نېفىتچى يىگىتنىڭ سوتسىيالىستىك تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى ئىلىپ بېرىش يولىدا ۋەتەن، خەلقنى رازى قىلغان مول نەتىجىلىرى، ئالدىنقى مىسرادا «تۆھپىسى» دەپ ئىپادىلەنسە، كېيىنكى مىسرادا «ھەسسىسى» دەپ ئىپادىلەنگەن. ئۇقۇمدىكى بۇنداق تەكرارلىنىشلارنى شېئىرنىڭ باشقا قىسىملىرىدىنمۇ ئۇچراتقىلى بولىدۇ.

مەن بۇنىڭدىن بىر ھەقىقەت چۈشەندىم،
«ئىتتىپاقلىق - كۈچ» دېگەنگە ئىشەندىم.
(«ئىتتىپاقلىق - كۈچ» دىن)

بۇ مىسرالاردا ئىپادىلەنگەن مەزمۇندىمۇ ھېچقانداق يېڭىلىق يوق. ئۇنىڭدا كىتابخانلارغا ئەزەلدىن تارتىپ ناھايىتى پىششىق ھەم چۈشىنىشلىك بولۇپ كەلگەن ئۇقۇملار شېئىرىي قاپىيەلەرگە چۈشۈرۈلۈپ قايتىدىن تەكرارلانغان. تېخىمۇ ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا، شائىر جېلىلى شېئىرنىڭ ئاخىرقى خۇلاسىسى سۈپىتىدە يەكۈنلەپ بەرگەن مۇشۇ ئىككى مىسرادا «مەن» «ئىتتىپاقلىق - كۈچ» دېگەن بۇ ھۆكۈمنىڭ ھەقىقەت ئىكەنلىكىنى قاراماي نېفىت رايونىدىكى ھەر مىللەت نېفىت ئىشچىلىرىنىڭ بۈيۈك ئىتتىپاقلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ئىشەندىم، ھەم چۈشەندىم دەيدۇ.

مېنىڭچە شائىر بۇ ئۇقۇمنىڭ مەزمۇن دائىرىسىنى بەكمۇ تارايتىۋەتكەن. پارتىيە 3 - ئومۇمىي يىغىن روھىنىڭ غايەت زور

تۇرتكىسى ئاستىدا بارلىققا كەلگەن ئىتتىپاق بولۇش، تىنچ بولۇش ۋەزىيىتى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىپ، ئۆزىنىڭ چەكسىز كۈچ - قۇدرىتىنى ۋەتىنىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا نامايەندە قىلدى. پۈتۈن ئېلىمىزنىڭ، پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ، جۈملىدىن شائىر جېلىلى تۇرغان قەشقەر رايونىدىمۇ ئىتتىپاقلىق گۈللىرى چېچەكلەپ مول مېۋىلەرنى بەرگەنلىكى ھەممىزگە تولۇق ئايان بولسا كېرەك.

ياڭراق ئىكەن ناخشاڭ موتۇر ئاۋازىدىن،
سۇرئىتىڭ تېز ئىكەن تۇلپار پەرۋازىدىن.
(«نېفىتچى دوستۇمغا» دىن)

بۇنىڭدا سېلىشتۇرما جايىدا بولمىغان، بەزى ئۇقۇملار خاتا قوللانغان. مەسىلەن، بىرىنچى مىسرادا ناخشا ئاۋازىنىڭ ياڭراقلىقى، موتۇر ئاۋازىنىڭ ياڭراقلىقى بىلەن سېلىشتۇرۇلسا، ئىككىنچى مىسرادا ئىش سۈرئىتىنىڭ تېزلىكى، تۇلپارنىڭ پەرۋاز قىلىش تېزلىكى بىلەن سېلىشتۇرۇلغان. ئەمەلىيەتكە كەلسەك، ناخشا ئاۋازىنىڭ ياڭراق بولىدىغانلىقى راست، موتۇر ئاۋازى ياڭراق بولمايدۇ. تۇلپارنىڭ تېزلىكىنىڭ يۇقىرى بولىدىغانلىقى راست، لېكىن تۇلپار پەرۋاز قىلمايدۇ. بۇ يەردە پەرۋاز دېگەن سۆز توغرا ئىشلىتىلمىگەن، ئەسلى ئۇ، ئاسماندا ئۇچىدىغان نەرسىلەرگە كۆچەيتمە مەزمۇن بېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلەتتى. مەسىلەن، «ئايروپىلان ئاسماندا پەرۋاز قىلماقتا»، «راكېتىلار ئالەم بوشلۇقىدا پەرۋاز قىلماقتا». ئابستراكت ئۇقۇملارنى ئىپادىلەشكە كەلسەك «شائىر جېلىلىنىڭ خىيالى قاراماي ئاسمىندا پەرۋاز قىلماقتا» دېگەنگە ئوخشاشلا، بىراق «پەرۋاز» دېگەن بۇ سۆزنى ھەرگىزمۇ يەردە ماڭىدىغان نەرسىلەرگە قارىتىپ ئىشلىتىشكە بولمايدۇ. چۈنكى «پويىز يەردە پەرۋاز قىلماقتا»، «تۇلپار بىپايان يايلاقلاردا پەرۋاز قىلماقتا»

، ئابستراكت ئۇقۇملارنى ئىپادىلەشتە «شائىرنىڭ خىيالى قاراماي كوچىلىردا، نېفت قۇدۇقلىردا پەرۋاز قىلماقتا» دېگىلى بولمايدۇ.

ژۇرنالنىڭ مۇشۇ سانىدىكى بىزنىڭ دىققەت ئېتىبارىمىزنى قوزغىغان ياخشى ئەسەرلەرنىڭ بىرى: «پەزىلەت ناخشىلىرى» ناملىق چاتما شېئىر بولدى. ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىزدىكى يېڭىلىق، ئىجادىيلىك ئالدى بىلەن شۇ ئەسەرنىڭ تېمىسى، ئاپتورنىڭ پىكىر، ھېسسىياتى، ئىپادىلەش شەكىللىرىدە، ئۇسلۇبدا كۆرىلىدۇ. تېما مۇۋاپىقىيەتلىك ياخشى تاللىنىدىكەن، ئۇ يېڭى بولىدىكەن، ھامان ئۇنىڭغا ماس ھالدا قوللىنىلغان شەكىلنىڭ، يۇرگۈزۈلگەن پىكىرنىڭ، سىڭدۈرۈلگەن ھېسسىياتنىڭ يېڭى بولۇشى، تەسىرلىك بولۇشى تۇرغان گەپ. «پەزىلەت ناخشىلىرى» دا جۇشقۇن، ئىرادىلىك، ئۇمىدۋار، ئاڭلىق، كۆيۈمچان نېفتچى ياشلارنىڭ جەڭگىۋار تۇرمۇشى، قەھرىمانلىق ھاياتى، تەسىرلىك ئىش - ئىزلىرى، گۈزەل پەزىلىتى، يېقىملىق مۇئامىلىسى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

ياش شائىر مەتتوختى ئەخمەت «پەزىلەت ناخشىلىرى» دا سەلتەنەتلىك لېرىك ھېسسىيات تەسۋىرىنى قوللىنىپ تۇرمۇش رېئاللىقىنى يورۇتۇپ بېرىش يولى بىلەن ئەمەس، زامانىمىز رېئاللىقىنىڭ جەڭگىۋار تېمىلىرىنى چۆرىدىگەن ئاساستا، ئىخچام، ماھىيەتلىك رېئال تۇرمۇش پارچىلىرىنى تاللىۋېلىپ تەسۋىرلەش ئارقىلىق ئىجتىمائىي تۇرمۇش رېئاللىقىدىكى يۈكسىلىشلەر، كىشىلەر مۇناسىۋىتىدىكى تەسىرلىك ئىشلارنى، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش، خىزمەت ئىستىلىدىكى ساغلاملىقىنى، كۆيۈمچانلىقىنى، پىسخولوگىيىلىك خاراكتېرىدىكى ئاق كۆڭۈل، مۇلايىملىقىنى روشەن ئەكس ئەتتۈرۈپ بەردى.

«پەزىلەت ناخشىلىرى» تەركىبىدىكى 4 پارچە شېئىرنىڭ ھەممىسى ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل سۈژىت ئۇستىگە قۇرۇلغان.

دەرۋەقە رېئاللىقتا مەۋجۇت بولغان ھادىسىلەرنى، ۋەقەلەرنى شېئىرىي تىلدا ئىپادىلەش مەسىلىسى ئاسانغا چۇشمەيدۇ. ئۇ تېخىمۇ يۇكسەك دەرىجىدە ئومۇملاشتۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئاپتور «پەزىلەت ناخشىلىرى» نى ئىجاد قىلىش جەھەتتە زېھنىي كۈچىنى سەرپ قىلىپ كۆپ ئىزلەنگەن. بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ تەلىپى، قانۇنىيىتىگە ئۇيغۇن ھالدا چوڭقۇر، ئەتراپلىق پىكىر يۇرگۈزگەن. ئۆزى ياشاۋاتقان ئىجتىمائىي مۇھىتتىكى ئۆزگىرىشلەرنى، تۇرمۇشنىڭ ماھىيەتلىك تەرەپلىرىنى جاسارەت بىلەن ئىنچىكە كۆزەتكەن. قېتىرقىنىپ ئۆگەنگەن، پىرسوناژلار خاراكتېرىنى گۈزەل شېئىرى شەكلىدە ئىپادىلەش ماھارىتى بىلەن ئەپچىل ئېچىپ بەرگەن. مەسىلەن: ئاپتور «قەيسەر يىگىت» ناملىق شېئىرىدا ئىپادىلەنگەن مۇنداق بىر ۋەقەلىك بىزنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىدۇ.

ئەلۋەتتە دەۋرىمىزنىڭ بەدىئىي ئەدەبىياتىمىزدىن كۆتكەن تەلىپى بويىچە ياخشى ئادەملەرنى خەتەرلىك ئىشلاردىن قۇتقۇزۇش، ئۇلارنى قوغداش، يامان ئادەملەرنى تۇتۇش، ئۇلارنىڭ ئەدىپىنى بېرىشتەك ئالىيجاناب روھنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلەردە ئەكس ئەتتۈرۈلۈشى كىمنى تەسىرلەندۈرمەي تۇرالمسۇن؟!

نېفتچى قەيسەر يىگىت پەرھات كېچىلىك ئىشتىن يېنىپ ئۆيىگە كېلىۋېتىپ، يول چېتىدە بىر ئادەمنىڭ ئۇنىنى ئاڭلاپ قالىدۇ. ئۇ دەرھال ھېلىقى ئادەمنىڭ ئۇنى چىققان يەرگە كەلسە، ئىككى لۇكچەك بىر قىزنى تۇتۇۋېلىپ، سائىتىنى، پۇلىنى ئىككى تەرەپتىن چاڭ سېلىپ بولاۋاتقان، بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن پەرھات شۇ مەيداندا ئۆزىنىڭ ئالىيجاناب روھىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئىنسانىي بۇرچىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن ئۆزىنى ئۇنۇتقان ھالدا ئوقتەك ئېتىلىپ بېرىپ بۇلاڭچىلار بىلەن ئېلىشىدۇ. نەتىجىدە ئۇلارنىڭ بىرسىنى تۇتۇۋېلىپ قىزنى

قۇتۇلدۇرۇپ قالىدۇ، بىرسى قېچىپ كېتىدۇ. ئاندىن تورغا چۈشكەن بۇيرۇقى شۇ كېچىدە قانۇن ئورنىغا تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن شېئىردا:

تەشەككۈرغا ياخشى سۆز ئىزلەپ،
«رەھمەت سىزگە دېيىلدى قىز.
ھاياجانلىق كۆز يېشى بىرلە،
بارماقتىكى قانىنى يۇدى قىز.
تېڭىپ قويدى قولياغلىق بىلەن،
پەرھاتجاننىڭ يارىسىنى ئۇ.
تاڭدى بەلكى سەممىيەتتە،
يۈرىكىنىڭ پارىسىنى ئۇ.

دەپ ئاپتور قىزنىڭ ئۆزىنى ۋەھشىي بۇزۇق ئادەملەرنىڭ چاڭگىلىدىن باتۇرلۇق بىلەن قۇتۇلدۇرۇپ قالغان قەيسەر يىگىتكە بولغان پاك قەلبىنى، چوڭقۇر مەنگە ئىگە ھاياجانلىق ھېسسىياتىنى تەبىئىي، تەسىرلىك ئىزھار قىلىدۇ.

دېمەك بۇ شېئىرنى ئوقۇغان كىتابخانلار، بولۇپمۇ شائىرلىرىمىز ئىجتىمائىي تۇرمۇش رېئاللىقىمىزدا بولغان ۋە بولۇشقا تېگىشلىك مۇرەككەپ ھەم تولىمۇ نازۇك ئىشلارنى، ھادىسىلەرنى يۇكسەك، بەدىئىي ئىپادىلەش ماھارىتىنى ئىشقا سېلىپ چېخوپقا ئوخشاش قىسقا ھېكايىلەر ئارقىلىق ئىپادىلەشكە مۇمكىن بولغان ۋەقەلەرنى داستان، باللادا شەكلىدە ئەمەس، ھەجمى كىچىك، سىغىمچانلىقى تار قىسقا شېئىرلار بىلەنمۇ ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىشكە بولىدىكەن دېگەن قاراشقا كەلتۈرىدۇ.

كۈندۈزنى كېچىگە ئۇلاپ جەددىي كېتىۋاتقان ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىيىتىنىڭ تەقەززاسى بويىچە كۈندۈزلۈك ئىسمىنىدا ئىشلەپ كەچتە ئۆيىگە كېلىپ ئارام ئېلىپ ئۆخلاۋاتقان قادىر بىر ھويلىنىڭ ئىچىدە ئولتۇرغان خۇشنىسى — كېچىلىك

ئىسمىنغا كەتكەن يەنە بىر ئىشچىنىڭ ئۆيىدە قىزى بىلەن بىللە قالغان ئىككى قات ئايالنىڭ كېچىدە تولغاق تۇتۇپ ئىڭىرغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالىدۇ. ئۇ، شۇ زامات ئورنىدىن قوپۇپلا ئىشىكنى چېكىپ ھېلىقى ئايالنىڭ قېشىغا كىرىدۇ. ئەمدى ئۇنى دەرھال دوختۇرخانىغا ئاپارمىسا بولمايدىغانلىقىنى، ئەھۋال ناھايىتى خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىدۇ. شۇ تاپتا قادىر قەيەردىندۇ ئۇچقاندەك بىرىپ قول ھارۋىدىن بىرنى تەييار قىلىدۇ - دە، ئۆزى يالغۇز سۆرەپ مىڭ تەسلىكتە ئايالنى دوختۇرخانىغا يەتكۈزىدۇ.

قادىرنىڭ جان كۆيدۈرۈپ ياردەم بېرىشى، دوختۇرلارنىڭ ئۇنۇملۇك چارىلارنى قوللىنىپ داۋالىشى بىلەن ئايالنىڭ ھاياتى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇلۇپ، تاڭ سۈزۈلۈشكە يېقىن بالىمۇ ساق - سالامەت يەرگە چۈشىدۇ. بۇنىڭدىن چەكسىز مىننەتدار بولغان ئايال ئۆزىنىڭ ئېرى بىلەن بىللە رەھبەرلىككە كۆيۈمچان قوشنىسى بولغان قادىرنىڭ ئالىيجاناب روھى، ئەمەلىي ياردىمىنى ئىنكاس قىلىدۇ. رەھبەرلىك قادىرنىڭ ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى مەزگىللەردىكى ئۇلگىلىك ئىش - ئىزلىرىگە ئاساسەن ئۇنى شۇ ئورۇندىكى پۈتۈن نېپىت ئىشچىلىرىنىڭ ئۆگىنىش ئۇلگىسى قىلىپ بەلگىلەيدۇ.

مانا بۇ 9 كۆبلېتتىن تەركىب تاپقان «غەمخورلۇق» ناملىق شېئىرىدىكى بايان قىلىنغان ۋەقەلىك.

بىز بۇ يەردە ئارتۇقچە گەپ قىلىپ ئولتۇرمىساقمۇ ئۆزلىكىدىن نامايەندە بولۇپ تۇرۇپتۇكى، چوڭقۇر ئىدىيىۋى مەزمۇن بىلەن مۇكەممەل بەدىئىي شەكىلنىڭ بىرلىكىدە ئىپادىلەنگەن دەۋرىمىز ئىشچىلىرىنىڭ ئۆزئارا غەمخورلۇقى، سۆيۈنۈش پەزىلىتى نېمىدىگەن تەسىرلىك - ھە؟!

تۆۋەندە «كوچىدا» ناملىق شېئىرغا كەلسەك، ئۇنىڭدا مۇنداق ۋەقەلىك تەسۋىرلەنگەن.

ئىتتىك كېلىۋاتقان ۋېلىسىپىت يولىنىڭ چېتىگە ئۆتۈپلا يىقىلىپ چۈشىدۇ. بۇنىڭ بىلەن باشقىلارنىڭ كۆزىگە يىقىلغان ۋېلىسىپىتنىڭ تېگىدە بىر ئەمەس، ئىككى ئادەمنىڭ ياتقانلىقى چۈشىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرسى ياشانغان پېشقەدەم نېپىت ئىشچىسى، يەنە بىرسى ياش نېپتچى يېگىت ئىدى. بۇ ۋەقەنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ تۇرغانلار: (مەن) «يېگىت ئەمدى بوۋايغا دوق قىلىدىغان بولدى» دەپ ئويلايدۇ. لېكىن ئەمەلىيەتتە باشقىچە بولۇپ چىقىدۇ. خېلى ئېغىر زەخمىلەنگەن يېگىت پوزىتسىيىسىنى قىلچىلىك ئۆزگەرتمەي قەددىنى تەسلىكتە رۇسلاپ ئورنىدىن قوپۇپ، ۋېلىسىپىتنى يىقىتىشقا سەۋەبچى بولغانلىقىدىن بەكمۇ خجالەت بولۇپ تۇرغان بوۋايغا سوغاق گەپ قىلىش ئۇيانداپ تۇرسۇن، ئۇنىڭ «ھۆرمەت قىلساڭ، ھۆرمەت كۆرسەن» دېگەندەك ئېسىل ئىستىلىدىن بوۋايمۇ، كۆرگۈچىلەرمۇ چوڭقۇر تەسىرلىنىدۇ. يېگىتكە چىن قەلبىدىن سۆيۈنۈپ ئاپىرىن ئوقۇيدۇ.

ياش شائىرلىرىمىزنىڭ بىرى مەتتوختىنى ئەخمەت ئۆز زاماناداشلىرىنىڭ، بولۇپمۇ ياش نېپىت ئىشچىلىرىنىڭ كىشىلەر قەلبىدە ئالاھىدە تەسىر قوزغىغان ئېسىل خىسلىتىنى، كوممۇنىستىك ئەخلاق - پەزىلىتىنى لىرىك ھېس - تۇيغۇلار ئارقىلىق ئەمەس، ئەنە شۇنداق ئىجتىمائىي تۇرمۇش قاينىمى ئىچىدىن پىششىق تاللانغان ۋەقەلەر تەسۋىرى بىلەن يورۇتۇپ بەردى.

ئادەتتە ھېكايىلەر ئىچىدىمۇ بىر قېتىم ئوقىغان ھامان ئۇنىڭدىكى ۋەقەلىكنىڭ كىشىلەرنىڭ ئاسانلا ئېسىدە قالمىغانلىرى ئاز ئۇچرايدۇ. سۈژېتلىك شېئىرلاردا تېخىمۇ ئاز ئۇچرايدۇ. «پەزىلەت ناخشىلىرى» دا بولسا ئۇنىڭدا تەسۋىرلەنگەن ۋەقەلەر ئوقۇغان ھامان كىتابخانلارنىڭ ئېسىدە قالىدۇ.

مەيلى قانداق ژانىردا يېزىلىشىدىن قەتئىينەزەر، ئومۇمەن ئىپتىك ئەسەرلەرنىڭ كىشىلەرنى جەلپ قىلىشىدىكى ئورتاق ئالاھىدىلىك: شۇ ئەسەردىكى ۋەقەلەرنىڭ تەسىرلىك، قىزىقارلىق بولغانلىقى، ئۇنىڭ پۈتۈنلۈكى، سىستېمىلىقى، گۈزەل ئامما باب بەدىئىي تىل ۋاستىسى ئارقىلىق چۈشىنىشلىك، راۋان بايان قىلىنغانلىقى، پېرسونا ژلار خاراكتېرىنىڭ ئۆز مەنتىقىسىغا ماس ئىندىۋىدۇئاللىققا ئىگە بېكى، ئىجادىي يوسۇندا جانلىق، روشەن ئېچىپ بېرىلگەنلىكى گەۋدىلىنىدۇ.

مەتتوختى ئەخمەت «پەزىلەت ناخشىلىرى» دا ئىپىك ئەدەبىي ئەسەرلەردە ۋەقەلىكنى شېئىرىي تىلدا بايان قىلىش ئۇسۇلىدىن ماھىرلىق بىلەن پايدىلىنىپ رېئال تۇرمۇشىمىزدىكى بىر قاتار ماھىيەتلىك مەسىلىلەرنى يۇكسەك دەرىجىدە يورۇتۇپ بېرىش بىلەن بىر چاغدا يەنە ئۇنىڭدا قىسمەن نۇقسانلاردىنمۇ خالىي بولالمىغان. مەسىلەن، «ئاپتور ئېسىل قەلبلەر» نامىلىق شېئىرىدا پېرسونا ژلار ئوتتۇرىسىدا ئۇقۇشماسلىق تۇپەيلىدىن كېلىپ چىققان زىددىيەت - توقۇنۇشلارنى ئوڭايلا ئوتتۇرىغا چىقارغان، ئۇنى ئاسانلا ھەل قىلغان. ئالايلى شېئىردا نۇقتىلىق تەسۋىرلەنگەن نېفىتچى يىگىت غۇلامجاننىڭ ھاراق ئىچىپ ئازراق مەست بولۇپ قېلىشى، سىستىرا رەيھانگۈلنىڭ كېچىلىك دېجورنىلىك ۋەزىپىسىنى ۋاقتىدا بېرىپ ئادا قىلىش ئۈچۈن ئالدىراپ مېڭىشى، يولدا بۇلار ئۇچرىشىپ قېلىپ غۇلامنىڭ ئۆزىنى باشقۇرالماي رەيھانگۈلغا سوقۇلۇپ كېتىشى، رەيھانگۈلنىڭ شۇ زامات ئاچچىقلىنىپ غۇلامجانغا تىل سىلىشى قاتارلىق ۋەقە جەريانى ئاددىي ھەم سۈنئىي بولۇپ قالغان. بۇنىڭدىن تاشقىرى شېئىردا يەنە ئاساسلىق قەھرىمان غۇلامجاننىڭ ئىش ئۈستىدە يارىدار بولۇپ قېلىش جەريانى يەنى قەھرىمانىنىڭ تازا ماھارەت كۆرسىتىش جەريانى ئېنىق بايان قىلىنمايى، بىر ئېغىز گەپ بىلەن تومتاقلا چۈشۈرۈلگەن. بۇنىڭ بىلەن پېرسوناژ

خاراكتېرى ياخشى ئېچىلماي قالغان.

يىغىپ ئېيتقاندا، مۇۋەپپەقىيەتلىك تەرەپلىرى كۆزگە كۆرۈنەرلىك بولغان يۇقىرىدىكى ئىككى پارچە چاتما شېئىردىن كىتابخانلار تەسىرلەنمەي، ھۇزۇرلانماي تۇرالمايدۇ. بىز دەۋرىمىز قەلەم ئىگىلىرىدىن مۇشۇنداق ئەسەرلەرنى يەنىمۇ كۆپلەپ مەيدانغا كەلتۈرۈشىنى تەشنالىق بىلەن كۈتىمىز ۋە سەمىمىيلىك بىلەن ئۈمىد قىلىمىز.

ئىلمىي ئەسەر — «دېڭىز ئۇنچىلىرى» توغرىسىدا

1983 - يىلى قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «دېڭىز ئۇنچىلىرى» ھاجى ئەخمەتنىڭ كەڭ كىتابخانىلار ئاممىسىنىڭ دىلىغا ياققان، ماختىشىغا سازاۋەر بولغان ئىككىنچى كىتابىدۇر.

بۇ كىتاب ھەجمى جەھەتتىن ئىخچامراق يېزىلغان بولسىمۇ، ئىلمىيلىكى، مەزمۇننىڭ كەڭ ھەم چوڭقۇرلۇقى، تۇتقان ئورنىنىڭ مۇھىملىقى، تەسىرىنىڭ كۆچلۈكلىكىگە قاراپ، ئۇنى پارلاق ئۇيغۇر مەدەنىيىتى، ئۇيغۇر ئەدەبىيات - سەنئىتى ھەققىدە يېزىلغان ئىلمىي كىتابلار، تەزكىرە كىتابلار ئىچىدە قەدىرلەشكە تېگىشلىك ئاساسلىق ئەسەرلەرنىڭ بىرى دېيىش شۇبھىسىزدۇر.

ھەر بىر مىللەت خەلقى ئۆز تارىخىنى، ئۆز مەدەنىيىتىنى ئۆزلىرى ياراتقان ھەمدە بۇ شانلىق تارىخىي مەدەنىيەتنى يارىتىشقا يول ئاچقان، قان - تەرىنى تۆككەن، ئۆز تۆھپىلىرىنى قوشۇپ شۆھرەت قازانغان ئەجدادلارنىڭ ئىجادچانلىق روھى شۇ مىللەت ئاممىسىنىڭ داۋاملىق ئالغا چامدىشىغا غايەت زور ئىلھام ۋە تۇرتكە بولۇپ كەلگەن، بۇ بىر مۇقەررەرلىكتۇر.

پۈتۈن بىر گەۋدىدىن ھاسىل بولغان بىر مىللەت تارىخى شۇ مىللەتنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىكى پائالىيەتلىرىنىڭ

ئومۇمىي مەزمۇنىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

تارىخ — ئەينەك، تارىخ ئىلھامچى، تارىخ — مەسئۇل، تارىخ — ئۇستاز، تارىخ - ئانا. ھەر بىر مىللەت ئۆزلىرىنىڭ شانلىق تارىخى، پارلاق پەن - مەدەنىيىتى ۋە ئۇنى يارىتىشقا ئاساس سالغان، يول ئاچقان، بايراقدارلىق رول ئوينىغان ھەمدە ئىز، ئۇلگە، ئېسىل مىراسلارنى قالدۇرغان، تۆھپىكار ئەجدادلىرى بىلەن پەخىرلىنىدۇ. تارىخى بولمىغان مىللەت، خوددى ئاتا - ئانىسىدىن ئايرىلغان بىچارە يېتىم بالىغا ئوخشايدۇ. ئاپتور - كۆپ ئەجىر سىڭدۈرۈپ يازغان بۇ كىتابنى خەلقە تەقدىم قىلىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ «قەدىمكى دۇنيانىڭ ئەڭ يىرىك مەدەنىيەت ئوچاقلىرىدىن بىرى بولغان ئوتتۇرا ئاسىيا، جۈملىدىن شىنجاڭ رايونى كىشىلىك مەدەنىيىتى تارىخىدا غايەت زور ئورۇننى تۇتىدۇ. بۇ زېمىندا ئولتۇراقلاشقان ئۇيغۇر خەلقى نەچچە مىڭ يىللىق ئۇزۇن تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا ئۆزلىرىنىڭ ئاجايىپ ئەقىل - پاراسىتى، ئىجادكارلىق روھىنى جارى قىلدۇرۇپ، چەكسىز، مول ۋە پارلاق مەدەنىيەت مىراسلىرىنى يارىتىپ، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مەدەنىيىتىگە ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشتى» دېگەن لەۋزىگە ئەمەل قىلدى ھەم پاكىت بىلەن چىنلىق، دەللىك بىلەن توغرىلىق، ئىلمىيلىك بىلەن تارىخلىكنىڭ بىرلىكى ئاساسىدا ئىسپاتلاپ كۆرسەتتى. «دېڭىز ئۇنچىلىرى» دە دېڭىزدىن مەرۋايىت سۈرگەندەك ئۇيغۇر پەن - مەدەنىيىتى تارىخىدا مىلادىدىن بۇرۇنقى 4 - ئەسىردىن تاكى 20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىغىچە بولغان مەزگىللەردە ئۆتكەن شائىر - يازغۇچىلار، رەسساملار، ئەدىپلەر، پەيلاسوپلار، مۇزىكانتلار، مۇتەپپەككۇرلار، ئالىملار قاتارلىق پەن - مەدەنىيەتنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدە شۆھرەت قازانغان، ھەتتا ئالەمگە داڭ چىقارغان نۇرغۇن مەشھۇر شەخسلەر تونۇشتۇرۇلغان. ئۇلارنىڭ ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئۇزۇن يىللىق مەدەنىيەت

تارىخىدا تۇنقان ئورنى، كېيىنكىسى دەۋرلەرگە كۆرسەتكەن تەسىرى، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئەۋلادلاردىن ئەۋلادلارغا ئۇزۇلۇپ قالماي داۋاملىشىپ كەلگەن، ۋارىسچانلىق دىئالېكتىك بىرلىك، تارىخىي ماتېرىيالىزملىق ئۇسۇلدا، ئىلمىي يوسۇندا يورۇتۇلغان.

مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇكى، «دېڭىز ئۇنچىلىرى» ناملىق بۇ كىتابنى پەن - مەدەنىيىتىمىز بىلەن بەدىئىي ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرىدىكى قىممەتلىك، ئېھتىياجلىق، خېرىدارلىق مالغا ئايلاندۇرۇشتا، ئاپتور يۇقىرى تەلەپ بىلەن كەڭ دائىرىلىك، پۇختا، ئىنچىكە ئىزدەنگەن. تارىخنىڭ يىراق، چوڭقۇر قاتلاملىرىغا بۆسۈپ كىرگەن. ئويلىنىش، ماتېرىيال توپلاش، تەتقىق قىلىش، ئىپادىلەش، ئەسەرنىڭ مەزمۇن، شەكىل قۇرۇلمىسىنى رەتلىك، چۈشىنىشلىك قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇشتا يۇكسەك مەسئۇلىيەتچانلىق پوزىتسىيەسىنى قوللانغان. تارىخىي پاكىتلارغا مۇراجىئەت قىلىش، ھۆرمەت قىلىش ئاساسىدا ئىش كۆرگەن. خەلق ئۇچۇن، مىللەت ئۇچۇن مەنىۋى بايلىق يارىتقان، شان - شۆھرەت ئەكەلگەن، ئۆچمەس ئىز قالدۇرغان، ئۇلگە تىكلىگەن نۇرلۇق چولپانلار ۋە ئۇلارنىڭ ئالەمشۇمۇل تۆھپىلىرىدىن پەخىرلىنىش، سۆيۈنىش ھېسسىياتىدا بولغان.

زامانىمىزدىكى يۇقىرى سەۋىيىدە تەرەققىي تاپقان ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش تېخنىكىسىنىڭ كۈچى بىلەن تېپىلغان قەدىمكى دەۋرلەردە مەيدانغا كەلگەن ئاجايىپ ھۈنەر - سەنئەت يادىكارلىقلىرى، ئىلىم - پەن خادىملىرىنىڭ تەتقىق قىلىش نەتىجىسىدە ئىسپاتلانغان ھەرخىل مەزمۇنلاردىكى ئىجتىمائىي پەن، تەبىئىي پەنگە ئائىت ماتېرىياللار ۋە ئۇلارنىڭ ئىجادچىلىرى كېيىنكىلەر ئۈچۈن قانداقمۇ ئۆرنەك ۋە ئەينەك بولماي تۇرالىسۇن؟! مىللەت تارىخىنىڭ ياقۇت كۆزى، بۈيۈك ئەجگۈشتەرلىرى ھېسابلانغان ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت،

ئەدەبىيات - سەنئەت يادىكارلىقلىرىدا ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ مەنىۋى كۈچ - قۇۋۋىتىنىڭ مېۋىلىرى، ئەقىل - ئىدىرىكىنىڭ، ئىنسانىي خىسلىتىنىڭ، ئىجادچانلىق روھىنىڭ مەشئىلى پارلاپ تۇرىدۇ.

ھاجى ئەخمەت «دېڭىز ئۇنچىلىرى» دە مىلادىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىن باشلىنىپ تەرەققىي قىلىپ، كونا دېموكراتىك ئىنقىلابنىڭ تارىخىي ۋەزىپىنى تاماملىغان دەۋرگە ئۇلاشقان مەدەنىيەت تارىخىمىزدىكى نۇرلۇق يۇلتۇزلارنىڭ ھاياتى، تەسىرلىك ئىلمىي پائالىيەتلىرى، ئۇلۇغۋار تۆھپىلىرىنى نامايەندە قىلىدۇ. كۇمىراجۇا، مەھمۇد قەشقىرى، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، ئەھمەد يۈكنەكى، سەككاكى، نەسىردىن راپخوزى، لۇتفى، ئاتايى، ئەلىشىر ناۋايى، خىرقىتى، زەلىلى، نوۋبىتى، تاشۋاي، موللامۇسا سايرامى، تەجەللى، قۇتلۇق ھاجى شەۋقى، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر قاتارلىق ئەجدادلىرىمىزنىڭ شانلىق ئوبرازىنى ئەسلىتىدۇ. بۇ كىتاب سەنئەت نۇقتىسىدىن، ئىلىم - پەن نۇقتىسىدىن قارىغاندىمۇ ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم نۇقتىئىنەزىرى بويىچە قارىغاندىمۇ ھەم تارىخىي ئەھمىيەتكە، ھەم مۇھىم ئىلمىي قىممەتكە، ھەم رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە ئىخچام يېزىلغان كىچىك قامۇستۇر. «دېڭىز ئۇنچىلىرى» خەلقىمىزنى ئۆز تارىخىنىڭ ئالتۇن ۋاراقلىرىدىن ئورۇن ئالغان ئىلىم - پەن، ھۈنەر - سەنئەت ئىگىلىرىنىڭ يارىتقان مول مەنىۋى بايلىقلىرىنى جۇلالاندۇرۇپ كۆرسىتىش ئارقىلىق ئۇزلۇكسىز ئىلگىرىلەشكە ئىلھاملاندۇرۇپ، ئۇلارنى بۈگۈنكى كۈندە جاسارەتكە كېلىپ، مىللىي غۇرۇرىنى ئۇرغۇتۇپ، سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەتنى بەرپا قىلىش كۈرىشىگە ئاكتىپ قاتنىشىشقا، ئۇيغۇر مەدەنىيىتى، ئىلىم - پەن ئىشلىرىنى يېڭى بىر پەللىگە كۆتۈرۈشكە يېتەكلەيدۇ، تۇرتكە بولىدۇ.

«دېڭىز ئۇنچىلىرى» ناملىق بۇ كىتاب يالغۇز مەملىكەت

ئىچىدىلا ئەمەس. چەت ئەللەردىمۇ بەلگىلىك تەسىر قوزغاپ، چەت ئەللىك دوستلارنىڭمۇ ياخشى ئىنكاسلىرىنى پەيدا قىلدى.

سوۋېت ئىتتىپاقى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدە ئۇيغۇر تىلىدا چىقىدىغان «يېڭى ھايات» گېزىتى «مەدەنىيىتىمىزنىڭ ئۆچمەس يۇلتۇزى» دېگەن سەھىپە ئاستىدا بۇ كىتابنى ماۋزۇلار بويىچە بۆلۈپ - بۆلۈپ ئېلان قىلىشنى يولغا قويغان. بۇ گېزىتتە ھاجى ئەخمەتنىڭ «دېڭىز ئۇنچىلىرى» ناملىق ئىلمىي كىتابنى پارچىلاپ ئېلان قىلىش مۇناسىۋىتى بىلەن بېرىلگەن تەسىر ئىلاۋىسىدا: «ئۆزىنىڭ ئاز - كۆپلۈكىدىن قەتئىينەزەر، ھەر بىر خەلق ئۆزىنىڭ قەدىمىي، باي مەدەنىيەت مىراسلىرىغا ۋە ئەنە شۇ مەدەنىيەت دۇردانىلىرى خەزىنىسىگە تۆھپە قوشقان ئىلىم - پەن سەھىپىلىرىگە ۋارىسلىق قىلىدۇ ھەم ھەقلىق رەۋىشتە پەخىرلىنىدۇ. دۇنيا مەدەنىيىتى رونىقىغا سالماقلىق ئۈلۈش قوشقان شەرق خەلقلىرى جۇملىسىدىكى ئۇيغۇر خەلقىمىز ئۆتمۈشتە ياشاپ ئىجاد قىلغان ئىستېداتلىق پەرزەنتلىرى بىلەن پەخىرلىنىشكە ۋە ئۈلارنىڭ ئىجادىيەت مىراسلىرىغا ۋارىسلىق قىلىشقا ھەقلىق . . . بىز كەڭ كىتابخانىلارنىڭ تەلەپ - ئىستەكلىرىنى ئىناۋەتكە ئالغان ھالدا ئەدەبىياتشۇناس ھاجى ئەخمەتنىڭ 1983 - يىلى ‹قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى› تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان ‹دېڭىز ئۇنچىلىرى› ناملىق كىتابقا كىرگەن ئالىم، رەسسام، كومپوزىتور ۋە ئەدىب، شائىرلارنىڭ ھاياتى، پائالىيىتى ھەققىدىكى قىسقىچە ماقالىلىرىدىن ئىزچىل ئېلان قىلىپ بېرىشنى مۇۋاپىق كۆردۇق» دەپ يېزىلغان.

بىرەر ئەدەبىي ئەسەرنىڭ، بىرەر كىتابنىڭ بىر دۆلەتتىن چىقىپ، ئىككىنچى بىر دۆلەتتە نەشر قىلىنىشى، تونۇشتۇرۇلۇشى، شۇ ئەسەر، شۇ كىتابنىڭ قىممىتىنىڭ، تەسىر كۈچىنىڭ قانچىلىك دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنلىكىنى دەلىللەپ بېرىدۇ.

سوۋېت ئىتتىپاقى قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئەزاسى، پروفېسور ئېزىز نارىنبايوف 1988 - يىلى فرونزىدا رۇس تىلىدا نەشر قىلىنغان «19 - ئەسىردىكى ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ ئىلغار پەلسەپىسى ۋە ئىجتىمائىي ئىدىيىلىرى توغرىسىدا» ناملىق ئىلمىي كىتابىنى يېزىش جەريانىدىكى پايدىلىنىش ماتېرىياللىرى قاتارىدا ئەدەب ھاجى ئەخمەتنىڭ «دېڭىز ئۇنچىلىرى» ناملىق كىتابىنى ئالاھىدە تىلغا ئالغان.

يۇقىرىدىكىلەر «دېڭىز ئۇنچىلىرى» ناملىق كىتابنىڭ يالغۇز ئېلىمىزدىكى ئۇيغۇر مىللىتى ئىچىدىلا تەسىرى زور بولغان پايدىلىنىش ماتېرىيالى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى دۆلەتلەر ئارا، مىللەتلەر ئارا مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشتا پايدىلىنىش قىممىتى بار ماتېرىيالغا ئايلانغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

بىر مىللەتنىڭ پەن - مەدەنىيىتى، ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىدا مىراس قالدۇرۇش، ۋارىسلىق قىلىش، يېڭىلاش ئىشلىرىلا كۆپايە قىلمايدۇ. شۇ مىللەتنىڭ پەن - مەدەنىيىتى، ئەدەبىياتىنىڭ تارىخىي كاتېگورىيىسى ئىچىدە يەنە نۇرغۇن ئىلمىي تەتقىقات بۇبۇملىرى بولۇشىمۇ زۆرۈر. ئىمكانىيىتى بار تارىخىي مىراس، ۋارىسلىق قىلىش ئىشلىرى، ئىجادىيەت، ئىلمىي تەتقىقات بىرلەشكەن بىر گەۋدىگە ئايلىنىش لازىم. «دېڭىز ئۇنچىلىرى» دە قىسقىچە تونۇشتۇرۇلغان ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ پەن - مەدەنىيەت، ئەدەبىيات - سەنئەت تارىخىنىڭ تۆھپىكارلىرى ھېسابلانغان مەشھۇر تارىخىي شەخسلەر ۋە ئۈلارنىڭ شانلىق پائالىيەتلىرىدە شۇنداق بىر ئىلمىي ھەقىقەت ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، ئاشۇ مەشھۇر ئىلىم ئىگىلىرىنىڭ جىسمىنى ئانا تۇپراق ئۆز قوينىغا ئاللىبۇرۇن ئالغان بولسىمۇ، قانچىلىك ئەسىرلەرنىڭ ئۆتىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۈلارنىڭ روھى خەلق قەلبىدە مەڭگۈ ياشايدۇ.

بۇ كىتابقا كىرگۈزۈلگەن يازغۇچى - شائىرلارنىڭ

ئەسەرلىرىدە ئەكس ئەتتۇرۇلگەن تارىخىي رېئاللىق، ئىپادىلەنگەن ۋەتەنپەرۋەرلىك، خەلقپەرۋەرلىك روھ، گۈزەل ئەخلاق - پەزىلەت، ئېسىل - خىسلەتلەر، جاسارەت، ئۈمىد، ئىشەنچ، نۇرلانغان غايىۋى دۇنيا، ھۆرلۈكنى، كىشىلىك ھاياتنى، ئادالەتنى سۆيۈش، ئىجادچانلىقنى، تىرىشچانلىقنى قەدىرلەش ئىدىيىسى بۇگۈنكى دەۋرىمىزدىمۇ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

«دېڭىز ئۈنچىلىرى» نى ئوقۇپ ئۈنگىدىن لەززەتلەنگەن، بەھرىمەن بولغان كىتابخانلار ئاممىسى ھەقلىق رەۋىشتە خۇشاللىنىش، پەخىرلىنىش ھېسسىياتى بىلەن ئەنە شۇنداق نەچچە ئەسىرلىك پەن - مەدەنىيەت ۋە ئەدەبىيات - سەنئەت چەۋەندازلىرىنىڭ يارقان باي مەنىۋى بايلىقلىرىنى ئىخچام يورۇتۇپ بەرگەن ئاپتوردىن چەكسىز مىننەتدار بولماي تۇرالمايدۇ، ئەلۋەتتە.

مىللەت ئۈچۈن، دۆلەت ئۈچۈن، ئىنسان ئۈچۈن پايدا يەتكۈزۈشتىن ئىبارەت چوڭ شۆھرەت ۋە ئابرۇي ئۈچۈن ھېچقانداق شەرەپلىك، پەخىرلىنەرلىك ئىش بولمىسا كېرەك. ھاجى ئەخمەت ئاشۇنداق ئۈلۈغۋار ئىشنى قىلدى. ئۇ، سۆيۈملۈك دىيار - ئانا يۇرتىنىڭ، شەۋكەتلىك تارىخى بار پاراسەتلىك مىللەتنىڭ ئالەمگە مەشھۇر دانالىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ پارلاق ئىلىم - مەرىپەت نۇرلىرىنى چاچقان پائالىيەتلىرىنى تونۇشتۇرۇش يولى بىلەن خەلق قەلبىنى شادلاندۇردى.

«قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى» كەڭ كىتابخانلار ئاممىسىنىڭ، بولۇپمۇ ياش ئوقۇتقۇچىلار ۋە ھەۋەسكارلارنىڭ خەت - ئالاقىلىرى ئارقىلىق ئىزھار قىلىشقان تەلەپ - ئېھتىياجىغا ئاساسەن مەزكۇر كىتابنى 1989 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا يەنە قايتىدىن نەشرگە بەردى. «دېڭىز ئۈنچىلىرى» ئىككىنچى قېتىم نەشر قىلىنىش ئالدىدا ئاپتور تەرىپىدىن ئاز - تولا نۇقسانلىقلىرى تۈزۈتۈلۈپ، بىر قىسىم يېڭى مەزمۇنلار بىلەن بېيىتىلدى. مۇشۇ مۇناسىۋەت

بىلەن تالانتلىق شائىر، مۆتىۋەر ئالىم ئەھمەت زىيائى: «قامۇسىمىزنىڭ باشلانغۇچ تومى» دېگەن ماۋزۇدا كىرىش سۆزى يېزىپ، ئۈنگىدا: «ھازىر ئىلىم دۇنياسىدا ئىلمىي تەرەققىياتقا پايدىلىق ئىختىرا ۋە ئىجتىھاتلار ۋۇجۇتقا چىقىپ، ئۆز ساھەلىرىمىزنى يورۇتۇپ بارماقتا. شۇ ئىشلار جۇملىسىدىن بىرى ئىسىملار قامۇسى تۈزۈشتىن ئىبارەتتۇر. بۇ ساھەدىكى ئىش باشقا خەلقلەردە خېلى بالدۇر باشلىنىپ، ئىجتىھاتلىق كىشىلەر تەرىپىدىن تۈزۈلگەن قامۇسلار نۇرغۇن توپلاملاردىن ئاشقاندۇر. بىزدە بولسا بۇ ئۇلۇغ ئىش ئەمدىلا باشلىنىپ ۋۇجۇتقا چىقىش ئالدىدا. ئۇ بولسىمۇ قولىڭىزلاردىكى مۇشۇ كىتابچىدىن ئىبارەت» دەپ كۆرسەتتى. يەنە ئۇ «بۇنى («دېڭىز ئۈنچىلىرى» نى دېمەكچى) ئۇقۇغان ھەر بىر كىشى بىلىم گۈللىرىدىن ئۆزمەي قايتىمايدۇ.» دەپ كىتابنىڭ مۇھىملىقى بىلەن ئىلمىي قىممىتىنى ناھايىتى ئىخچام قىلىپ ئوبرازلىق تەرىپلىدى.

ئوخشىمىغان تارىخىي دەۋرلەردە، ئوخشاش بولمىغان ئىجتىمائىي شارائىتلاردا مەيدانغا كەلگەن، ئۇيغۇر زېمىنىدا، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە ئۇيغۇر رېئاللىقىدا يېتىشىپ چىققان ئالىم، يازغۇچى، سەنئەتكارلار ۋە ئۇلارنىڭ شۆھرەت قازانغان ئەمگەك مېۋىلىرى ئۇيغۇر تارىخىي تەرەققىياتىنىڭ مەھسۇلىدۇر. مەشھۇر شەخسلەر تارىخىنىڭ ۋەكىلى، دەۋرنىڭ ۋەكىلى، خەلقنىڭ ۋەكىلى، مىللەتنىڭ ۋەكىلى. ئۇلارنىڭ تەقدىرى، پۈتۈن ئىجادىيەت پائالىيەتلىرى خەلقنىڭ، مىللەتنىڭ تەقدىرى، ئارزۇ - ئارمانلىرى بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان.

«دېڭىز ئۈنچىلىرى» دا مەشھۇر شەخسلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئىجادىيەت پائالىيەتلىرى، ئىلمىي ئەمگەكلىرى تونۇشتۇرۇلۇپلا قالماستىن، ئەڭ مۇھىمى، ئۈنگىدا ئۇيغۇرلارنىڭ دۇنيادىكى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە مەدەنىيەتلىك مىللەتلەرنىڭ بىرى ئىكەنلىكى تونۇشتۇرۇلىدۇ.

قەدىمكى دەۋرلەردىن باشلاپ ھازىرغىچە بولغان بىر پۈتۈن تارىخىي جەريانىنى نەزەردە تۇتۇپ قارىغاندا، بىر مىللەتنىڭ ئىلغار ياكى قالاق مىللەت ئىكەنلىكى، مەدەنىيەتلىك ياكى مەدەنىيەتسىز ئىكەنلىكى شۇ مىللەتنىڭ تارىخىدا قانچىلىك ئالىملار، ئاتاقلىق مەرىپەتپەرۋەر، تەرەققىيپەرۋەر كىشىلەر، مەشھۇر ئىلىم - پەن خادىملىرى ئۆتكەن ۋە ئۆتمىگەنلىكى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. ئەدەب ھاجى ئەخمەت بۇ كىتابنى يېزىش ئارقىلىق ئۆز مىللىتىنىڭ تارىخىدا ئۆتكەن 150 نەپەر مەشھۇر شەخسنى، ئۇلارنىڭ تۆھپىلىرىنى تونۇشتۇرۇپ، خەلق ئالدىدىكى شەرەپلىك بۇرچىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئادا قىلدى.

كىشىلىك ھاياتنىڭ گۈزەللىك كۈيى

1996 - يىلنىڭ ئاخىرلىرىدا «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى» تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان پىشقەدەم شائىر غەنىزات غەيۇرانىنىڭ «ھايات قوشىقى» ناملىق شېئىرلار توپلىمى ئوقۇرمەنلەر ئارىسىدا خېلى ياخشى ئىنكاس قوزغىدى. مەن توپلامنى قىزىقىش ئىچىدە ئوقۇپ چىقتىم.

شائىر توپلامنىڭ بېشىغا مۇنداق بىر تۆتلۈكنى كىرگۈزگەن:

ھاياتلىقتا قالىدۇ ھەر بىر قەدەمنىڭ ئىزى،
شۇ ئىز سېنىڭ ھاياتلىق تارىخىڭنىڭ دەل ئۆزى.
خام ئويلىما ئۆزگىلەر بىلمەيدۇ دەپ سىرىمنى،
بار ساڭا قارايدىغان ھەتتا تامىنىڭمۇ كۆزى.

«ھايات قوشىقى» ناملىق شېئىرلار توپلىمى خۇددى بۇ تۆتلۈككە ئوخشاش چوڭقۇر ئىدىيىۋى مەزمۇن، يۇقىرى بەدىئىي قىممەتنىڭ بىرلىكىدە ئۆزىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى نامايان قىلغان، پەلسەپىۋى نۇقتىئىنەزەرلەر سىڭدۈرۈلگەن ھەقىقىي دۇرادانىلەر يېغىندىسىدۇر. توپلامدىكى شېئىرلاردا ئاپتور شېئىرىي پىكىرنى رېئاللىققا مەركەزلەشتۈرۈپ، جۇشقۇن، جانلىق ھايات مەنزىرىسىنىڭ گۈزەللىك كۈيىنى ياڭرىتىپ، ئوقۇرمەنلەرگە باشقىچە بەدىئىي زوق ئاتا قىلغان. كىشىلىك ھايات مۇھەببەت

بىلەن نەپرەت، ياخشىلىق بىلەن يامانلىق، باشاتلىق بىلەن يوقسۇزلۇق، ۋاپادارلىق بىلەن رەھىمسىزلىك، پاكلىق بىلەن رەزىللىك، گۈزەللىك بىلەن سەتلىكنىڭ بىرىكمىسىدۇر. ئاپتور ھاياتنىڭ ھەر تەرەپلىمە مەزمۇنىنى بەدىئىي تەپەككۇرنىڭ كۈچى بىلەن يېغىنچاقلاپ، جۈلالاندۇرۇپ ئىپادىلىگەن.

شائىرنىڭ قەلبى ھايات سۆيگۈسى بىلەن تولغان، شائىرنىڭ تەپەككۇرى - ۋەتەن، خەلق، مىللەتكە بولغان چىن مۇھەببەت بىلەن چېچەكلەپ مېۋە بەرگەن.

«كىم چىنار دەر بويىنى چىنارچە قامەت بولمىسا،
كىممۇ ئادەم دەر مېنى مەندە دىيانەت بولمىسا.
مەن ۋەتەن ئوغلى دېيىشكە نېمە ھەددىم بار مېنىڭ،
مىللىتىم، خەلقىم، ۋەتەنگە چىن مۇھەببەت بولمىسا.
تۆت ئىياغدىن نېمە پەرقىم سۆز قىلىپ يۈرگەن بىلەن،
مەندە ئىنسانىي پەزىلەت، ياخشى خىسلەت بولمىسا.»
(«بولمىسا» دىن)

شائىرنىڭ «پۇل»، «ئۇمىد»، «يۈرتۇم»، «يىراقتىكى دوستلارغا»، «پىغان»، «ئورنىسۇن، گۈللىسۇن، پاكلىق، دىيانەت»، «ئەل ئۈنتۇمايدۇ سېنى»، «سالام ساڭا لۇئانلىق ئانا»، «سېنىڭ ناخشاڭ» قاتارلىق شېئىرلىرىدىمۇ ئىنسانپەرۋەرلىك، ۋەتەنپەرۋەرلىك روھ، ھەققانىي، پاك كىشىلىك ھايات ئەقىدىسى جارانلايدۇ.

ھايات گۈزەللىكى — كىشىلەر ياشىغان ئىجتىمائىي ۋە تەبئىي مۇھىتنىڭ گۈزەللىكىدىن، كىشىلەرنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى دۇنياسىنىڭ گۈزەللىكىدىن تەركىب تاپىدۇ. توپلامدىكى شېئىرلاردا بۇ گۈزەللىك گەۋدىلىك ئىپادىلەنگەن.

«ئاي دېسەم - ئايدىن تولۇنراق يۈزلىرىڭ تۇرسا سېنىڭ،

جان دېسەم - جاندىنمۇ شېرىن سۆزلىرىڭ تۇرسا سېنىڭ.
گۈل دېسەم - تۆت پەسىل ئوخشاش ئېچىلىپ تۇرساڭ كۆلۈپ،
نېمە دەيمەن سېنى دىلبەر، سۆيگىنىم سەن - سەن مېنىڭ.
سەن مېنىڭ - سۆيگۈم مېنىڭ.

بەسلىشىپ ئەرلەر بىلەن ئىشتا ئۇلاردىن قالمىساڭ،
ھەم ئوقۇپ، ئىشلەپ كېچە - كۈندۈز دېمەي يا تالمىساڭ.
ئىشلىسەڭ ۋىجدان بىلەن ھېچكىمگىمۇ بەس سالمىساڭ،
سېنى سۆيمەستىن بولامدۇ، سۆيگىنىم سەن - سەن مېنىڭ.
سەن مېنىڭ - سۆيگۈم مېنىڭ.»
(«سۆيگۈم مېنىڭ» دىن)

بۇ پاك، گۈزەل مۇھەببەتنىڭ ئوبرازلىق بەدىئىي ئىزھاردۇر.

ھاياتنىڭ قىممەتىنى كىشىلەرنىڭ بىلىمى، يارانقان تۆھپىسى، پەزىلىتى، كېيىنكىلەرگە قالدۇرغان ئىزى بىلەن ئۆلچىگەن تەلەپچان شائىر ھايات مەزمۇنلىرىنىڭ مەنىلىك، نۇرلۇق، گۈزەل تەرەپلىرىنى يارقىن ئەكس ئەتتۈرۈش، مەدھىيىلەش بىلەن بىر چاغدا ئۇنىڭ قاراڭغۇ، رەزىل، يىرگىنچلىك تەرەپلىرىنىمۇ كۆردى. توپلامغا كىرگۈزۈلگەن «مەن»، «ئەيلىدى»، «خۇشامەتچان»، «خەلق سەسكەندى، ھۆ بولدى»، «مەننىڭ شىكايىتى»، «باشلىق بىلەن شوپۇر»، «يۇرىكىڭنى تۇتۇپ باق»، «مۇمكىنمۇ؟»، «خىزمەت تەقسىماتى»، «ئادىل سودىيە» قاتارلىق ساتىرالىرىدا شائىر ئۆزىنىڭ تۇرمۇشقا، خەلققە، ھاياتقا سادىق، سەمىمىي، ھەققانىيەتچىل پەزىلىتىنى نامايان قىلدى. بۇ يەردە شائىرنىڭ ئوبيېكتىپ رېئاللىقتىكى، كىشىلەر روھىي دۇنياسىدىكى ناچار ئىللەتلەرنى ئاشكارىلاپ قاتتىق قامچىلىشىمۇ ماھىيەتتە ھاياتنىڭ ساپلىقىنى قوغداش، ھاياتنىڭ قىممىتىنى، گۈزەللىكىنى تېخىمۇ

ئاشۇرۇش ۋە يوكسەك دەرىجىدە گەۋدىلەندۈرۈش ئۈچۈندۇر.

شۇنى ئېنىق هېس قىلىمىزكى، شائىر غەنىزات غەيۇرانىنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشىنىڭ ماهىيەتلىك ئىجابىي تەرەپلىرى، دەۋرنىڭ ئاساسىي ئېقىمى مەدهىيىلەنگەن، كىشىلەرنىڭ گۈزەل ئىچكى دۇنياسى، كىشىلىك مۇناسىۋەتلىرى، تىرىكچىلىك پائالىيەتلىرى نۇرلاندۇرۇلغان لىرىك شېئىرلىرى خەلق ئېڭىغا، دەۋر رېئاللىقىغا قانچىلىك يېقىن، راۋان، ئۇقۇمۇشلۇق، يارقىن يېزىلغان بولسا، شائىرنىڭ ساتىرىك شېئىرلىرىمۇ ئوبيېكتىپ تۇرمۇش رېئاللىقىغا شۇنچە يېقىن، قارا تەملىقى كۈچلۈك، ئۆتكۈر يېزىلغان.

«ئارقا ئىشىك» ناملىق ساتىرىدا شائىر «ئالدى ئىشكىتىن يېڭىنە پاتمايدۇ، ئارقا ئىشكىتىن پويىز قاتنايدۇ» دېگەن خەلق تەمسىلىنى مىسال كەلتۈرۈپ، كادىرلارنى چىرىتكەن، پۇقرالارنى قاقشاتقان «ئارقا ئىشىك» تىن ئىبارەت مەرەزنى بولۇشىغا سۆكىدۇ.

«خىزمەت تەقسىماتى» ناملىق ساتىرىدا دۆلەتلىك ئىمتىهاندىن ئۆتەلمىگەن تۇرۇقلۇق ئاسانلا ئالىي مەكتەپكە چىققان، دىپلوم ئالالمىغان بولسىمۇ ئەلا ئوقۇغانلاردىن بۇرۇن شەهەردە ئىلمىي تەتقىقات ئورنىغا خىزمەتكە تەقسىم قىلىنغان، پۇلنىڭ كۈچى بىلەن غالىب كەلگەن بىر قىزنىڭ ماڭغان يولىنى تەنقىد قىلىدۇ. بۇنداق رەزىل ئىشلارغا هەم ئۇنىڭغا يول ئاچقانلارغا:

«ئاممىنىڭ ئارزۇسى: ئۇنسە تىكەنلەر،
گۆر، خەندەك قېزىلسا ئاشۇنداق يولغا.
ساقايماس مەرەزۇ كۆيدۇرگە چىقسا،
شۇ پۇلنى ئالغان هەم بەرگەن شۇم قولغا.»

دەپ نەپرەت ئوقۇيدۇ، قارغىش ياغدۇرىدۇ.

ئومۇمەن، «هايات قوشىقى» هەجمى ئىخچام، ئەمما مەزمۇنلۇق، هايات رېئاللىقى ۋە هايات هەقىقىتى سۈزۈك شېئىرىي تۇيغۇ، جانلىق، گۈزەل شېئىرىي تىل ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، بەدىئىي قىممىتى يۇقىرى، ئىجتىمائىي رولى زور بولغان شېئىرلار توپلىمىدۇر.

هەسرەت قىسسىسى

ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرى كىشىلەرنىڭ پاك، گۈزەل ئۈمىد ـ ئىشەنچ بىلەن تولغان روھىي دۇنياسىنى ئىپادىلەش بىلەن بىرگە، كىشىلەرنىڭ بۇزۇلغان، بۇلغانغان، ئۈمىدسىزلىك تۇمانى قاپلىغان، چۈشكۈن روھىي دۇنياسىنى تازىلاش، ساغلاملاشتۇرۇش رولىنى ئويناپدۇ.

شائىر مامۇت زايىت «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ «ئەدەبىيات گۈلزارى» بېتىدە ئېلان قىلىنغان «ھەسرەتنامە» ناملىق شېئىرىدا تالانتلىق ياش سەنئەتكارىمىزنىڭ پاجىئەلىك تراگېدىيىسىنىڭ بەدئىي كارتىنىسىنى مۇڭەپپەقىيەتلىك سىزىپ، ئۇنىڭ ئۇ دۇنياغا بېرىپ ئوقۇغان ھەسرەتلىك قىسسىنى بۇ دۇنيادىكى تىرىكلەرگە بەدئىي يول ئارقىلىق تەقدىم قىلدى. كىشىنى چوڭقۇر ئويغا سالىدىغان مول مەزمۇن، يارقىن تۇيغۇلار بىلەن تويۇندۇرۇلغان بۇ شېئىر مۇھىم تەربىيىۋى ئەھمىيىتى ۋە تەسىرلەندۇرۇش كۈچى ئارقىلىق جەمئىيەتتە خېلى زور تەسىر قوزغىدى.

ئەسەردە باقىي دۇنياغا كەتكەن ياش سەنئەتكارنىڭ بۇ دۇنيادا ئۆتكۈزگەن ئېغىر سەۋەنلىكىگە قىلغان پۇشايمانلىرى خېلى سىستېمىلىق، تەسىرلىك بايان قىلىنغان. شېئىردا:

«ئەمەسمىدىم ئاراڭلاردا گىتار چولپىنى،
جۇش ئۇراتتى تومۇرۇمدا يېگىتلىك قېنى.

يۈرىكىم ئوت، كۈي ـ ناخشىنىڭ دەرياسى ئىدىم،
سەھنە، بەزمە، مەشرەپلەرنىڭ بەرناسى ئىدىم.
ئەسلى پاك ۋە سەبىي ئىدىم، يوقتى ئىللىتىم،
ئىقبالىمغا كۆز تىكەتتى خەلقىم، مىللىتىم.
ئۈستازلىرىم كۈتكەن مەندىن زور ئۈمىد ـ تىلەك،
قۇچاق يايغان ماڭا گۈزەل ھايات ـ كېلەچەك.»

دەپ تەسۋىرلەنگەندەك، «يېگىتلىك قېنى» تومۇرلىرىغا پاتماي ئۇرغۇپ تۇرغان، ئۆمرىنىڭ دەسلەپكى ئالتۇن دەۋرلىرىدىلا ئۆزىنىڭ سەنئەت ماھارىتىنى كۆرسىتىپ كۆزگە كۆرۈنگەن «مەن» ئۈمىدۋار، تىرىشچان ياش ئىدى. ئەپسۇس ھېچكىم ئويلىمىغان يەردىن ئۇنى خىروئىندىن ئىبارەت «ئاق ئالۋاستى» يالماپ يۇتۇپ كەتتى. بۇ پاجىئە ئالدىدا كىمنىڭمۇ ئىچى سېرىلماي تۇرالمسۇن؟!

«ئاھ، مەن نىتەي ئەمدى يوقتۇر تەن ـ جىسىمدا جان،
مېنىڭدە نە تۆھپە ئىزى، نە نەپەس، زۇۋان.
كۈلدەك توزۇپ ئايلاندىم بىر ئۈچۈم تۈپراققا،
روھ ـ ۋىجدانىم تارتار مېنى سوراققا.
يۈزۈم يوقتۇر مەھشەردىكى ئەجداد ئالدىدا،
قېچىپ يۈرەر خىجىللىقتىن روھىم دالدىدا.»

مانا بۇ، زەھەرلىك چېكىملىك چېكىپ ھاياتىنى نابۇت قىلغان بىر ياش روھىنىڭ ھەسرەتلىك نالىسى.

نۆۋەتتە زەھەرلىك چېكىملىكلەر كەلتۈرۈپ چىقىرىۋاتقان ئېچىنىشلىق پاجىئەلەر، خەلقنىڭ ئاھۇ ـ زارى ئېتىراپ قىلماي بولمايدىغان رەھىمسىز رېئاللىقتۇر. ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشىكنى ئېچىۋېتىش بەرپا قىلغان گۈللىنىش ۋەزىيىتىدە خەلقىمىزنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ھاياتىدا، تۇرمۇشىدا زور ئۆزگىرىش، ئىلگىرىلەش بولدى. بىراق خىروئىندىن ئىبارەت

«ئاق ئالۋاستى» نامى بىر قىسىم ياشلىرىمىزنىڭ كاردىن چىقىرىۋاتقانلىقى، يەنە كېلىپ بۇ نەچچە بىلەن ھەپىلەشكۈچىلەرنىڭ بارغانسېرى كۆپىيىۋاتقانلىقى خەلقنى ئەندىشىگە سالماقتا. بۇ ۋەزىيەتكە سۈكۈت قىلىپ تۇرۇشقا بولمايدۇ. مۇبادا پۈتۈن جەمئىيەت، قانۇن ئورۇنلىرى ھەرىكەتكە كېلىپ زەھەرلىك چېكىملىكنى قەتئىي چەكلىمىسە، ئۇنىڭغا قەتئىي قارشى تۇرۇلمىسا، ئۇنىڭ كەلتۈرۈپ چىقارغان زىيىنى ئاشكارىلانمىسا ئۇ ھالدا «ھەسرەتنامە» دە:

«ئەمەسمىدى مۇسىبىتىم چوڭ قانلىق ساۋاق،
بەزى ياشلار ئالماي مەندىن ئىبرەتنى بىراق،
ئازغۇنلۇقتا پېتىپ قاپتۇ چوڭقۇر پاتقاقتا،
ئۆزى ئۆلۈپ روھى كەلدى ۋەيلۇن دوزاختا.
زامىن بولسا ياش ئەۋلادلار ئاقتىن جېنىغا،
ئۆلۈۋەرسە، كېلىۋەرسە تاۋۇت يېنىغا.»

دەپ نىدا قىلىنغاندەك پاجىئەلىك ئاقىۋەتلەرنىڭ كېلىپ چىقىشى مۇقەررەر.

شۇنى ئېيتىش كېرەككى، خىروئىن چېكىپ زەھەرلىنىش، ئەقىل - ھوشىدىن ئايرىلىش، ئىپپەت - نومۇسىنى سېتىپ ئىنسانىي قېلىپتىن چىقىپ كېتىش، جەمئىيەت تەرتىپىنى قالايمىقانلاشتۇرۇش ئىللىتىنىڭ يامراپ كېتىشى، خەلقىمىزنىڭ ئارىسىدا بىلىمسىز، ئەقىلسىز، ۋىجدانسىز كىشىلەرنىڭ خېلى كۆپ نىسبەتنى ئىگىلەيدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ.

يۇقىرىدا دېيىلگەن مەسىلەرنى تېخىمۇ ئېنىق ئايدىڭلاشتۇرۇپ بېرىش مەقسىتىدە شائىر مامۇت زايىت «ھەسرەتنامە» ناملىق ئەسەردە مۇنداق خىتاب قىلغان:

«ھەي بولدىلا، دۆڭگىمەيلى ھەممىنى خەققە،

تارىخچىلار ھۆكۈمنى ئېيتار بۇ ھەقتە.

خىروئىننى پۇلغا ئېلىپ چەككەن ئۆزىمىز،
جېنىمىزنى خار ۋە زەبۇن ئەتكەن ئۆزىمىز.

ئەي تىرىكلەر، ئەس - ھوشۇڭلار كەتتى قەيەرگە؟
تېگىشمەڭلار ئاق زەھەرنى جانغا - گۆھەرگە.
قول ئۇزۇڭلار، دىل ئۇزۇڭلار رەزىل ئىللەتتىن،
قۇتۇلۇڭلار، ئەل قۇتۇلسۇن ماتەم - كۈلپەتتىن.»

بۇ مىسرالاردا رېئاللىققا بولغان بەدىئىي چۈشەنچە تېخىمۇ چوڭقۇرلاشقان، تېخىمۇ كونكرېتلاشقان ۋە پېرسوناژ تۇيغۇسى، ئەسلىمىسى ئارقىلىق گەۋدىلەنگەن شېئىرىي تەپەككۇر ئومۇمىيلىقتىن ھالقىپ ئايرىملىقنى ئىپادىلەشكە كۆچكەن. شېئىردا ئېيتىلغاندەك، جەمئىيىتىمىزدە ئاڭسىز ۋە ئاڭلىق ھالدا، بىۋاستە ۋە ۋاستىلىك ھالدا زەھەرلىك چېكىملىككە ھەدەپ ئۆزىنى ئۇرۇۋاتقانلار، ئۇنىڭ تراگېدىيىلىك ئاقىۋىتىنى بىلىپ تۇرۇپ، يەنە ئۇنىڭدىن مېھرىنى ئۈزەلمەيۋاتقانلار ئاشۇ بىر قىسىم ئازغان ياشلاردۇر.

ئادەم قاراپ تۇرۇپ ئۆزىنىڭ گۈلدەك ھاياتىنى نابۇت قىلسا، ئۇنىڭغا نېمە دېگۈلۈك، ھايۋانلارمۇ ئۆزىنىڭ جېنىغا خەۋپ يەتكۈزۈدىغان نەرسىنى كۆرسە قاچىدۇ. ئەپسۇسكى، زەھەرلىك چېكىملىككە بېرىلگەن ياشلىرىمىز خىروئىندىن ئىبارەت ئاق نەجىسنى كۆرگەن ھامان ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئۇرۇۋاتىدۇ. بۇ نېمە دېگەن خەتەرلىك ئەھۋال - ھە؟! تارىختا نى ئېغىر قىسمەتلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن، نامراتلىق، قالاقلىقنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتقان خەلقىمىز ۋىجدانىنى ساتمىغان، روھىي دۇنياسىنى زەئىپلەشتۈرمىگەن، ئىمانىنى بولغىمىغاندى. بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، ياشلىرىمىز ئىچىدىن بەزىلىرىنىڭ شۇنچىلا

بۇزۇلۇپ، تاپتىن چىقىپ كېتىشىنى كىم ئويلىغان. «ئاق ئالۋاستى» غا يەم بولۇپ ھالاكەت گىردابىغا قاراپ كېتىۋاتقانلار ۋە كەتكەنلەر يالغۇز ئۆزلىرى بىلەنلا كەتسە، كاشكى. ئۇلار باشقىلارغىمۇ يامان تەسىرىنى يۇقتۇرىدۇ. كەلگۈسىدىن گۈزەل ئارزۇلارنى كۆتكەن خەلقنى قايغۇ دېڭىزىغا غەرق قىلىدۇ. بىچارە ئاتا ـ ئانىلارنى ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز دەردكە مۇپتىلا قىلىدۇ.

روشەنكى، «ھەسرەتنامە» ئازغان ياشلارنىڭ بېشىغا كەلگەن بالايىئاپەتنىڭ پاجىئەلىك ئاقىۋىتىنى كۆرسىتىپ بېرىش جەھەتتە خېلى ياخشى ئىجتىمائىي ئۇنۇم يارىتتى.

ئۇيغۇر خەلق ماقال ـ تەمسىللىرىدە ئىپادىلەنگەن گۈزەللىك تەربىيىسى

كىشىلەرنىڭ گۈزەللىككە ئىنتىلىش، گۈزەللىكنى تەشەببۇس قىلىش تۇيغۇسى، ئارزۇسى بۇگۈنكى دەۋردىلا شەكىللەنمىگەن. ئۇنىڭ ئۇزۇن ئەسىرلەردىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان چوڭقۇر تارىخى ۋە ئېسىل ئەنئەنىۋى يىلتىزى بار. ئىنسانلار ئەزەلدىن تارتىپ ئۆزلىرىنىڭ پۈتۈن تەرەققىيات دەۋرلىرىدە گۈزەل ھاياتنى، گۈزەل ئەخلاق ـ پەزىلەتنى، گۈزەل غايىنى ئەڭ يۇكسەك دەرىجىدە قەدىرلەپ كەلگەنلىكى ھەممىمىزگە مەلۇم. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسانىيەتنىڭ پۈتۈن تارىخى ئېستېتىك تۇيغۇ، ئېستېتىك غايىدىن ھاسىل بولغان ئوبيېكتىپ ۋە سۇبيېكتىپ جەھەتتىكى ئامىللارنىڭ تۇرتكىسىدە، گۈزەل دۇنيانى يارىتىش يولىدىكى مادىي ۋە مەنىۋى بايلىقنى بارلىققا كەلتۈرۈش ھەم ئۇنى تېخىمۇ راۋاجلاندۇرۇش كۈرىشى بىلەن تولغان. بۇ كۈرەش داۋامىدا ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز بىزگە گۈزەللىك كاتېگورىيىسىگە كىرىدىغان نۇرغۇن قىممەتلىك مىراسلارنى قالدۇرۇپ كەتكەن. بۇنىڭ ئىچىدە، ھەممىدىن مۇھىمى، گۈزەللىك ھەققىدىكى ھېكمەتلىك سۆزلەر، ماقال ـ تەمسىللەردە ئىپادىلەنگەن ئەنئەنىۋى گۈزەللىك تەربىيىسىدىن ئىبارەت.

ئۇيغۇر خەلق ماقال ـ تەمسىللىرىنىڭ ئاجايىپ زور تەسىر كۈچىگە ئىگە تەربىيىۋى ئەھمىيىتى بار. ئۇنىڭدا ئىپادىلەنگەن مەزمۇنلار ئورتاق ئېتىراپ قىلىپ كەلگەن مەزمۇنلار ھازىرقى

مەزگىلدىمۇ ئۆز قىممىتىنى ساقلاپ كەلمەكتە، بەلكى ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، يېڭىدىن قوشۇلۇۋاتقان ماقال ـ تەمسىللەر گۈزەللىك تەربىيىسىنى يېڭى مەزمۇنلار بىلەن بېيىتماقتا.

پىكرىمىزنى دەللىلەش ئۈچۈن، بىر قانچە مىسال كەلتۈرۈپ ئۆتەيلى:

«مەدەنىيەتسىز ئەل چۆل كۆرۈنەر،
مەدەنىيەتلىك ئەل كۆل كۆرۈنەر.»
«ئەدەپلىك ئەلنى گۈل قىلىدۇ،
ئەدەپسىز ئەلنى كۈل قىلىدۇ.»

بۇ ماقالىلاردا ئىپادىلەنگەن ئوي ـ پىكىرلەرنىڭ مەزمۇنى، دائىرىسى كەڭ ۋە چوڭقۇر بولۇپ، بۇلار ھازىر ئۇچۇنمۇ، يىراق كەلگۈسى ئۇچۇنمۇ تەڭداشسىز تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئالدىنقى ماقالىدىكى «چۆل» بىلەن «كۆل»، كېيىنكى ماقالىدىكى «گۈل» بىلەن «كۈل» دىن ئىبارەت روشەن سىلىشتۇرما قىلىپ كۆرسىتىلگەن، بىر ـ بىرىگە ماھىيەت جەھەتتىن تۇپتىن قارىمۇ قارشى بولغان ئۇقۇملاردىن ھاسىل بولغان ئىسىملار قىممىتى يۇقىرى مول ئىدىيىۋى مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، مۇستەھكەم ئەمەلىي ئاساسقا، ئىشەنچىلىك ئىلمىي ئاساسقا ئىگە. بىزگە مەلۇمكى، جەمئىيەتنىڭ گۈللىنىشى ۋە گۈزەللىشىشى، ئىنسانلار ھاياتىنىڭ ياخشىلىنىشى ۋە گۈزەللىشىشىنىڭ تومۇرى يەنىلا پەن ـ مەدەنىيەتكە، ئالىيجاناب ئەخلاق ـ پەزىلەتكە باغلىنىدۇ. شۇڭا، پەن ـ مەدەنىيەت ۋە ئەدەب ـ ئەخلاقنى تەرەققىي تاپقان جەمئىيەتنىڭ ۋە تەرەققىي تاپقان خەلقنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى، گۈزەللىك سۈپىتىنى كۆرسىتىشنىڭ ئاساسى ۋە نامايەندىسى دېيىشكە بولىدۇ. يۇقىرىدا مىسال كەلتۈرۈلگەن ئىككى ماقالىدا بۇ خۇلاسە ناھايىتى ئىخچام سۆزلەر

بىلەن مەزمۇنلۇق ئىپادىلەپ بېرىلگەن.

ئەدەب ـ ئىنسانلارنىڭ ھەقىقىي ئىنسانىي ماھىيىتىنى، سۈپىتىنى كۆرسىتىدىغان ۋە ئۆلچەيدىغان تۈپ ئامىل. ئەخلاق، پەزىلەت، ئىنتىزام قاتارلىق ئۇقۇملارنىڭ ئومۇمىي مەزمۇنى يەنە كېلىپ ئەدەبكە مەركەزلەشىدۇ. شۇڭلاشقا، ئەدەبنى ئىنسانلارنىڭ تارىختىن ـ تارىخقا داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن ئېسىل ئىستىلىنىڭ گۆھىرى دېيىشكە بولىدۇ. ئۇيغۇر خەلق ماقال ـ تەمسىللىرىدە ئەدەبلىك بولۇشنىڭ مۇھىملىقى كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ قانۇنىيىتى ئارقىلىق يەكۈنلەنگەن تەجرىبىلەرگە ئاساسەن دانا پىكرلەر بىلەن مېغىزلىق ئىپادىلەنگەن. مەسىلەن:

«ئەدەبلىك ئەدەب بىلەن تاش يارار،
ئەدەبسىز مۇشتۇم بىلەن باش يارار.»
«ئەدەبلىك بالىسىنى توغرا قىلىدۇ،
ئەدەبسىز بالىسىنى ئوغرى قىلىدۇ.»
«ئەدەبلىك ئېتىپ يەيدۇ،
ئەدەبسىز يېتىپ يەيدۇ.»

بىز بۇ ماقالىلارنى ئوقۇغىنىمىزدا، ئەدەب ئارقىلىق ئۆلچەنگەن كىشىلەر خاراكتېرىنىڭ ماھىيىتىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلالايمىز، ئەدەبلىك بولۇشنىڭ كىشىلەرنى تەربىيىلەشتىكى رولىنى تېخىمۇ روشەن كۆرۈۋالالايمىز. تۇرمۇش مەنتىقىسىدىن ئېلىنغان نۇرغۇنلىغان تەجرىبىلەر شۇنى ئىسپاتلاپ بەردىكى، ياخشى ئەخلاق، ئېسىل خىسلەت، بىلىم، پەم ـ پاراسەت، مەدەنىيەت، ئىنتىزام، ئىرادە، ئىشەنچ، قەيسەر روھ، ھەقىقىي ئىنسانىي مۇناسىۋەت ئەدەپلىك كىشىلەرگىلا خاس. جەمئىيەتنىڭ ياكى كىشىلەرنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانىدىكى تەقدىرىنى ھەل قىلىش، بەلگىلەش مەسىلىسىمۇ گۈزەللىك تەربىيىسىنىڭ مۇھىم ئاساسى بولغان

ئەدەب - ئەخلاق، مەدەنىيەت تەربىيىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىش. ئەۋلادلارنىڭ ساغلام تەربىيىلىنىپ، ياراملىق ئادەملەرگە ئايلىنىشى ياكى ئۇنىڭ ئەكسىچە خارابلىشىپ كېرەكسىز ئادەملەردىن بولۇپ قېلىشى — ئەدەپلىك - ئەدەپسىزلىكنىڭ، مەدەنىيەتلىك - مەدەنىيەتسىزلىكنىڭ نەتىجىسى. شۇڭا ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئەسىرلەر داۋامىدىكى ئەمەلىيەت تەجرىبىلىرىدىن چىقارغان خۇلاسىسى «ئەدەبلىك بولاي دېسەڭ، ئەدەبسىزدىن ئىبرەت ئال» دەپ يېغىنچاقلىغان.

تىل — قەلبنىڭ خەۋەرچىسى، شۇڭا ئۇ قەلبتىكى ھېسسىياتنى ئىپادىلەيدۇ. خۇددى بىلىنىسكى ئېيتقاندەك، «ئادەمنىڭ تاشقى گۈزەللىكى ۋە پاكلىقى ئۇنىڭ ئىچكى گۈزەللىكى ۋە پاكلىقىنىڭ ئىپادىسى بولۇش لازىم». بۇ نۇقتا ئۇيغۇر خەلق ماقال - تەمسىللىرىدە روشەن ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن:

«دىلى يۇمشاقنىڭ سۆزى يۇمشاق،»
«قەلبى يۇمشاقنىڭ سۆزى گۈزەل.»

بۇ ماقالىلارنى ئوقۇغان ۋاقتىمىزدا، كىشىلەرنىڭ روھىي ھالىتى، خاراكتېرىستىكىسى، ئىچكى - تاشقى دۇنياسى كۆز ئالدىمىزدا ئېنىق گەۋدىلىنىدۇ.

بىز يۇقىرىقىلاردىن ئۇيغۇر خەلق ماقال - تەمسىللىرىدە ئىپادىلەنگەن گۈزەللىك تەربىيىسىنىڭ كىشىلەرنى تەربىيىلەپ، جەمئىيەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتىكى مۇھىم ئەھمىيىتىنى روشەن كۆرۈۋالالايمىز. بىز ھازىر مەملىكىتىمىز بويىچە قانات يايدۇرۇلۇۋاتقان «5 بولۇش، 4 تە گۈزەل بولۇش» پائالىيىتى داۋامىدا ئۇيغۇر خەلق ماقال - تەمسىللىرىدە ئىپادىلەنگەن گۈزەللىك تەربىيىسىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىشىمىز لازىم.

«پەرۋاز قىل تۇرپان» ئۇستىدە مۇلاھىزە

ئاخباراتچىلىق كەسپى، ئاخبارات ئەدەبىياتى دۆلەت، خەلق، مىللەت ئۈچۈن ئەڭ كېرەكلىك، ئەڭ مۇھىم، ئەڭ ئىستىقبالىلىق ساھە. ئۇ ئىقتىسادىي بازىنى مۇستەھكەملەش، گۈللەندۈرۈش، پەن - مەدەنىيەتنى راۋاجلاندۇرۇشتىكى مۇھىم كۈچ. بۇ مەسىلىنى نۇرغۇن ئەمەلىي پاكىتلار بىلەن ئىسپاتلاپ كۆرسىتىشكە بولىدۇ.

1995 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن يولداش رازاق تۆمۇر بىلەن ئۆمەرجان سىدىق تۈزگەن «پەرۋاز قىل تۇرپان» ناملىق تاللانغان ئاخبارات ئەسەرلىرى توپلىمى نەشر قىلىنىپ، بازىرى ئىتتىك كىتابقا ئايلاندى. بۇنداق بولۇشقا تۆۋەندىكى ئامىللار تۈرتكە بولدى . . .

بىرىنچى، ئەسەرلەر مەزمۇن ھەم شەكىل جەھەتتىن يەرلىك پۇراق، مىللىي تۇسكە ئىگە قىلىنغان. ئىككىنچى، ئەسەرلەردە تەبئىي ۋە ئىجتىمائىي مۇھىت ئەمەلىيىتىنىڭ نەق مەيدان كۆرۈنۈشلىرى تەنتەنىلىك تەسۋىرلەنگەن. ئۈچىنچى، توپلامدىكى ئەسەرلەردە رېئال شەخسلەر ۋە ئۇلارنىڭ تېپىك ئىش ئىزلىرى، رېئال ھەم ئەھمىيەتلىك تەپسىلاتلار راستچىللىق، سەممىيلىك بىلەن ئىنكاس قىلىنغان. تۆتىنچى، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ دىلىغا ياقىدىغان ھەم ئۇلار ئورتاق كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان مەسىلىلەر

ئۇستىده كىشىنى مەپتۇن قىلغۇدەك، ئەتراپلىق مۇلاھىزە يۈرگۈزۈلگەن. تەربىيۇى ئەھمىيىتى زور، ئىلمىي قىممىتى بار ماقالىلەرگىمۇ توپلامدىن مۇۋاپىق ئورۇن بېرىلگەن. بەشىنچى، بۇ توپلامغا مول ئىشلەپچىقىرىش تەجرىبىلىرى، ئىلاھات نەتىجىلىرى نامايەندە قىلىنغان ئەسەرلەر كىرگۈزۈلۈپ پايدىلىنىش قىممىتى ئاشۇرۇلغان.

ئاخبارات ۋە ئاخبارات ئەدەبىياتى ئۆزىنىڭ ئەينەنلىكى، دەۋرچانلىقى، راستچىللىقى، يېتەكلەش ۋە تەربىيىلەش رولىنىڭ زورلۇقى، ئاممىۋىلىقى قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرى ئارقىلىق خەلق ئاممىسىغا بەك يېقىن تۇرىدۇ. «پەرۋاز قىل تۇرپان» دىن يۇقىرىدىكى ئۆزگىچىلىكلەرنى تاپقىلى بولىدۇ.

«پەرۋاز قىل تۇرپان» ناملىق توپلامغا ئەدەبىي ئاخبارات، ئوچېرك، بىر قىسىم ئىلمىي قىممىتى، تەربىيۇى ئەھمىيىتى زور ماقالىلەر كىرگۈزۈلگەن. «توپلامدىكى شان - شەرەپكە تولغان سەككىز يىل»، «سايقىرلىقلار كۆلمەكتە»، «ئىدىقۇت باغرىدىكى نۇرلۇق چىراغ»، «يۇكسەلگىن يەنە چاتقال، يار ساڭا گۈزەل ئىقبال»، «مۇزنى ئېرىتكەن مۇھەببەت»، «مەن كۆرگەن كىشىلەر ئارىسىدا» قاتارلىق ئەسەرلەردە ئاددىي خەلقنىڭ ئېسىل خىسلەتلىرى، ئۇلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇللىرى بىلەن زامانىۋى ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇللىرىنى بىرلەشتۈرۈپ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش يولىدىكى ئىجادىي ئىزدىنىشلىرى، بازار ئىگىلىكىنى جانلاندۇرۇش، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ، ھاللىق سەۋىيىگە يېتىشكە تىرىشىش جاسارىتى، ئەنئەنىۋى ئاڭدىن زامانىۋى ئاڭغا يۈزلىنىپ، جۈشگۈچە سوتسىيالىزم قۇرۇش داغدام يولىدا تەۋرەنمەي مېڭىپ ئىلاھات، ئېچىۋېتىش داۋامىدا قولغا كەلتۈرگەن مول نەتىجىلىرى ئەتراپلىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

توپلام ئۆزىنىڭ بىرىنچى بېتىنى يولداش مۇھەممەت

رەجەپنىڭ تۇرپان رايونىنىڭ جۇغراپىيىلىك تۈزۈلۈشى، ھاۋا كېلىماتى، بايلىقى، خەلقى، ئىقتىسادىي ئەھۋالى، سانائىتى، يېزا ئىگىلىكى، سەھىيە، مائارىپ، پەن - مەدەنىيىتى ۋە باشقا ئۆزگىچىلىكلىرى سىستېمىلىق، يىغىنچاق تونۇشتۇرۇلغان «گۆھەر زېمىن - تۇرپان» ناملىق ئۇنىۋېرسال مەزمۇندا يېزىلغان ماقالىسى بىلەن يەرلىك ئالاھىدىلىكىنى تېخىمۇ روشەن گەۋدىلەندۈرۈشكە شەرت ھازىرلىغان.

سىز «پەرۋاز قىل تۇرپان» ناملىق توپلامدىكى رازاق تۆمۇر بىلەن ئىلھام سەيدۇللا يازغان «ئۇيقۇدا ياتقان مەھەللە» ناملىق ئەدەبىي ئوچېركنى ئوقۇسىڭىز، خۇددى چۆچۈك، ئىخچام يېزىلغان بىر پارچە ھېكايىنى ئوقۇغاندەك ھېسسىياتقا كېلىسىز. بۇنىڭغا قاراپ، بەدىئىي ئىپادىلەش ۋاستىلىرىنى قوللىنىپ، تۇرمۇش ئەمەلىيىتىدىن ئېلىنغان ماتېرىياللارنى تەكرار پىششىقلاپ ئىشلەش ئارقىلىق يارىملىق، ياخشى ئەدەبىي ئەسەرلەر ئىجاد قىلىنغىنىغا ئوخشاش، رېئال تۇرمۇش ئەمەلىيىتىنىڭ ئۆزىدىن ماتېرىياللار ئېلىپمۇ، شۇنداق ياخشى ئاخبارات ئەسەرلىرىنى يېزىشقا بولىدىكەن، دېگەن چۈشەنچىگە كېلىسىز.

ئۆمەرجان سىدىق يازغان «مەنىلىك كۈنلەر» تاللانغان تېمىسىنىڭ ئەھمىيەتلىكلىكى، ۋەقە، تەپسىلاتلىرىنىڭ تەسىرلىكلىكى، ئىپادىلەش سەنئىتى، تىل ئىشلىتىش ماھارىتى جەھەتلەردىن خېلى مۇۋەپپەقىيەتلىك چىققان ئوچېرك. ئۇنىڭدا ئۆز كەسىپلىرىگە قىزغىن ئىشتىياق باغلاپ بىلىم ئېلىش، بىلىم بېرىش مۇددىئاسىدا جەم بولغان كىشىلەرنىڭ تەنتەنىلىك كۈنلىرى تەسۋىرلەنگەن. «پەرۋاز قىل تۇرپان» غا كىشىلەرنىڭ قەلب دۇنياسىنى ئۆزىنىڭ ھەقىقىي مەنىسى بىلەن لەرزىگە سالىدىغان بىر يۈرۈش تاللانغان ئاخبارات ئەسەرلىرى كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە كىتابخانىلارغا ئۆزگىچە تەسىر كۆرسەتكەن ئەسەر «ئۇزۇم بايرىمىدىن كارتىنىلار»

بولدى. يولداش ئەخمەت راخمان تەسىرلىك بايرام پائالىيەتلىرىنى خېلى جەلبدارلىق بىلەن ئورۇنلاشتۇرغان. ئەسەردە يۇرت ئالاھىدىلىكى، ئىقتىسادىي تەرەققىياتى، زامانىۋىلىشىشقا يۈزلەنگەن يېڭى قىياپىتى، خەلقنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى، ئۆرپ - ئادەتلىرى ئومۇملاشتۇرۇلۇپ گەۋدىلەندۈرۈلگەن. شۇنىڭ بىلەن بىللە بۇ ئەسەر تۇرپان خەلقىنىڭ ئۆزلىرىنى دۇنياغا تونۇتۇش، ئىجادچانلىق روھىنى ئۇرغۇتۇش، جاسارەتلىك ياخشى خىسلەتلىرىنى ئۇزلۇكسىز جارى قىلدۇرۇش جەھەتلەردە تۇرتكە بولۇش، يېتەكلەش رولىنى ئويناغان. «باركاللا، قارا ئالتۇن قازغۇچىلار» دا يولداش رازاق تۆمۇر بىلەن ساتتار رېۋېپ ئۆزگىچىلىكى بار تېمىنى تۇتقان. بىر قەدەر ئومۇملاشقان ماھىيەتلىك يېڭى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەجرىبە خاراكتېرلىك بۇ ماقالىدە يەرلىك ئورۇنلار باشقۇرغان بىر كۆمۈر كانىنىڭ 26 يىللىق تەرەققىيات مۇساپىسىدە خەلق ئاممىسىنىڭ مۇھىم تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش، يەرلىك سانائەت ئىشلىرىنىڭ ئارقا - ئارقىدىن بەرپا قىلىنىش جەھەتتىكى ئەۋزەللىكى روشەن يورۇتۇپ بېرىلىپ، تۇرپانلىق كان - كارخانىچىلارنىڭ روھىغا مەدھىيە ئوقۇلغان.

«پەرۋاز قىل تۇرپان» دا نۆۋەتتىكى ۋەزىيەت ۋە ۋەزىپىلەرنى خەلق ئاممىسىغا تونۇتۇشتا، خەلقنىڭ ئىدىيىۋى ئېڭىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ، مەدەنىيەت ساپاسىنى ئاشۇرۇشتا، خەلق ئاممىسىنى مەرپىەتپەرۋەرلىك روھ بىلەن تەربىيىلەشتە زۆرۈر بولغان مۇھىم، ھالقىلىق، ئەھمىيەتلىك مەسىلىلەر كونكرېت مۇھاكىمە قىلىنغان. يولداش مۇھەممەت راخمانىنىڭ توپلامغا كىرگۈزۈلگەن «تاۋار تۇرى تاختىيىدىن خەلقنىڭ تىجارەت ئېڭىغا نەزەر» ناملىق ماقالىسىدە پۇختا تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش داۋامىدا، كونكرېت مەسىلە كونكرېت مۇھاكىمە قىلىنغان، خېلى جېنى، كۆچى بار، مۇھىم پايدىلىنىش، تەسىر كۆرسىتىش قىممىتىگە ئىگە

ئەسەردۇر.

تۇرمۇشمىزدا، ياشاۋاتقان جەمئىيىتىمىزدە پەخرلىنىشكە، ماختاشقا تېگىشلىك نۇرغۇن ئىجابىي مەسىلىلەر، ئۇلۇگە، ئۆرنەك بولالايدىغان رېئال تىپلار، ئىشلار، مۇنەۋۋەر شەخسلەر مەۋجۇت بولغاندەك، بەزى سەلبىي ئىشلار، ناچار ئىللەتلەرمۇ سائەت، مىنۇت ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ئىلگىرى ئاخباراتچىلىق ساھەسىدە خاتا ھەرىكەت، جىنايى ئىشلارنى، ناچار ئىللەتلەرنى ئاشكارىلاشتىن، تەنقىد قىلىشتىن قورقىدىغان كەيپىيات خېلى ئېغىر ئىدى. ئەمدىلىكتە ئىش ئۇنىڭ ئەكسىچە بولدى. «تاۋار تۇرى تاختىيىدىن خەلقنىڭ تىجارەت ئېڭىغا نەزەر» ناملىق ماقالىسىنىڭ ئاپتورى مۇھەممەت راخمان ھازىرقى كۈنسېرى روناق تېپىپ راۋاجلىنىۋاتقان بازار ئىگىلىكىگە تۇپتىن خىلاپ خاتا خاھىش، پاسسىپ ھەرىكەتلەرنى دادىل پاش قىلغان. شۇنىڭدەك ئۇنىڭ كەلتۈرۈپ چىقارغان زىيىنى، يامان تەسىرى ئۈستىدە چوڭقۇرلاپ مۇلاھىزە يۈرگۈزگەن. غوپۇر جاپپار يازغان «ئۆرپ - ئادەتلىرىمىزدىن ئىككى كەلىمە» ناملىق ماقالىنىڭ تەسىر كۈچىنىمۇ تۆۋەن مۆلچەرلىگىلى بولمايدۇ.

ئەسەردە ئوتتۇرىغا قويۇلغان كۆزقاراشلار ئاددىي، ھەممە ئادەمگە چۈشىنىشلىك ئىشلاردەك تۇيىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئاپتور ئۇنى كىشىلەر ئوبدان ئويلىنىپ، توغرا بىر تەرەپ قىلمىسا بولمايدىغان مەسىلە دەرىجىسىگە كۆتۈرگەن.

بىز يۇقىرىدا توختىلىپ ئۆتكىنىمىزدەك، ئاخبارات كەسپى، ئاخبارات ئەدەبىياتى زامان ئېقىمىغا، دەۋر تومۇرىنىڭ سوقۇشىغا، رېئاللىققا بەكمۇ ياندىشىدۇ. ئۇنىڭدىن دەۋرنىڭ، تارىخىي تەرەققىياتىنىڭ ئۆزگىرىشىنى ئەينەن كۆرگىلى بولىدۇ. «پەرۋاز قىل تۇرپان» دا ماھىيەتلىك رېئال تەپسىلاتلار تەسۋىرلىنىش، تەسىرلىك ئۆزگىرىشلەر، قىزىقارلىق چىن ۋەقەلەر جەريانى بايان قىلىنىش، مۇھىم ئاچقۇچلۇق رولى بار

مەسىلىەر مۇھاكىمە قىلىنىشتىن تاشقىرى، يەنە بىر مۇنچە زاماناداش، تەقدىرداش، مۇنەۋۋەر، تۆھپىكار شەخسلەرمۇ توپلام ئىچىدىن كۆرۈنەرلىك ئورۇن ئالغان. مەسىلەن، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش جەريانىدا يېتىشىپ چىققان ئۇلگىلىك كارخانىچى ئىلياز ئالماس، ئىدىقۇت باغرىنى چىراغ نۇرى بىلەن يورۇتقان تېخنىك، نەمۇنچى شەخس خالىق ئىبراھىم، كېسەللەرنىڭ شەپقەتچىسى پېشقەدەم دېھقان تۇنىياز، «8 - مارت قىزىلبايراقدارى» ئايىمخان قاتارلىقلار.

«پەرۋاز قىل تۇرپان» نى چۆرىدەپ يۈرگۈزگەن مۇلاھىزىنىڭ مەقسىتى ئاخبارات، نەشرىيات ئورۇنلىرىمۇ بۇ ساھەگە ئەھمىيەت بېرىپ تۇرۇشنى سەممىي ئۇمىد قىلىشتىن ئىبارەت.

مۇھەممەتئىلى زۇنۇن دراملىرى ھەققىدە

مۇھەممەتئىلى زۇنۇن تۆتى تەل ئەتراپلىق يېتىلگەن مول ھوسۇللۇق ئىجادىتكار. ئۇ دەسلەپتە شېئىرىي ئىجادىيەت بىلەن كۆزگە كۆرۈنگەنىدى. بىر مەزگىل پروزا ئىجادىيىتى بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ بىر مۇنچە ياخشى ھېكايە، پوۋېستلارنى ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردى. كېيىن قەلەم كۈچىنى سەھنە ئەسەرلىرى ئىجادىيىتىگە قارىتىپ ھازىر ئۇيغۇر بۇگۈنكى زامان دراماتورگىيىسىنىڭ ئالدىنقى قاتاردىكى بىرىدىنبىر ۋەكىلى بولۇپ قالدى.

مەلۇمكى دراما ئىجادىيىتى ھەرقايسى مىللەت ئەدەبىيات - سەنئەت تارىخىدا ئىنتايىن مۇھىم ۋە ئاساسلىق ئورۇننى تۇتۇپ كەلگەن بىر ساھە، جۈملىدىن ئۇيغۇر ئەدەبىيات - سەنئەت تارىخىدىمۇ شۇنداق بولۇپ كەلدى.

سەنئەتخۇمار، پاراسەتلىك ئۇيغۇر خەلقى ئۆزلىرىنىڭ پارلاق ئەدەبىيات - سەنئەت تارىخىدا شېئىرىيەت، مۇزىكا، ناخشا - ئۇسسۇل قاتارلىق سەنئەت تۈرلىرىدە بۈيۈك شۆھرەت قازىنىپ، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى خەزىنىسىگە ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان بولسا، ئەمدىلىكتە ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ باشقا ساھەلىرىنىڭمۇ خىلمۇ خىل سەھىپىلىرىنى ئېچىشنىڭ ياخشى دەۋرىگە قەدەم قويدى.

مەلۇم بىر مىللەتتە ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ھەممە تۈرلىرى تەكشى تەرەققىي قىلىشى ناتايىن. بىخ ئۇرۇش ھالىتىدە تۇرغان بولسا، بەزىلىرى تەرەققىيات قەدىمنى يېڭىدىن باشلىغان بولىدۇ. بەزىلىرى رەسمىي شەكىللىنىشكە قاراپ يۈزلەنگەن بولسا، بەزىلىرى ۋاينغا يېتىپ گۈللىنىش دەۋرىگە كىرگەن بولىدۇ. ھەتتا تەرەققىي تاپقان مىللەتلەر ئەدەبىيات - سەنئىتىدىمۇ مۇشۇنداق ئەھۋاللار ئۇچرايدۇ.

ئالدىنقىلارنىڭ يارانقان باي، ئېسىل ئەدەبىيات - سەنئەت مىراسلىرىغا ۋارىسلىق قىلىش، توپلاش، ئۆزگەرتىش، كونىدىن يېڭىنى ئىجاد قىلىش داۋامىدا بارلىققا كەلگەن زامانىمىز ئەدەبىياتىنىڭ ھەرقايسى تۈر - ژانىرلىرىنىڭمۇ تەرەققىيات سۈرئىتى، سۈپىتى، سانى تەكشى بولماي كەلدى. بىز بۇ مەسىلە ئۈستىدە پاكىتنى ئانچە يىراقتىن ئىزدەپ يۈرمەسەكمۇ، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە ئۇنىڭ كېيىنكى دەۋرلەردىكى تەرەققىياتى جەريانىدا ئوخشاشلا باشتىن ئاخىر شېئىرىيەت ئىجادىيىتىنىڭ تەرەققىياتى بىرىنچى ئورۇننى، پروزا ئىجادىيىتىنىڭ تەرەققىياتى ئىككىنچى ئورۇننى ئىگىلەپ كەلدى. ئۇنداق بولسا، دراماتورگىيە ئىجادىيىتىنىڭ تەرەققىياتىنى قايسى ئورۇنغا قويۇشىمىز كېرەك؟

ئەسلىدە دراما ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا خېلى ئۇزۇن زامانلاردىن بۇيان مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن ئەنئەنىۋى ژانىرلارنىڭ بىرى. يېڭى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىيات تارىخىنىڭ مۇساپىسىدە دراماتورگىيە ئىجادىيىتىدە كۆپ ئىزدەنگەن ھەم بۇ ساھەدە داۋاملىق قەلەم تەۋرىتىپ كەلگەنلەرمۇ ئاز ئەمەس. شۇنداق بولسىمۇ ئۇلارنىڭ يازغان سەھنە ئەسەرلىرى سان ۋە سالماق جەھەتتىن كۆرىنەرلىك ئورۇننى ئىگىلەپ كېتەلمىدى ياكى «بار» بىلەن «يوق» نىڭ ئارىلىقىدا تۇرۇپ كەلدى. بۇ رېئاللىقنى نەزەردە تۇتقاندا سەھنە ئەسەرلىرى ئىجادىيىتىنىڭ تەرەققىياتى بەلەك

ژانىرلاردا يېزىلغان ئەسەرلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا كۆپ كېيىن قالغان بولۇپ، تېخى ئەمدىلا ئۇچىنچى ئورۇنغا ئۆتتى.

دەۋرىمىز ئۇيغۇر دراماتورگىيىسىنىڭ 40 - ۋە 50 - يىللىرىدىكى تەرەققىياتىنىڭ نامايەندىسى سۈپىتىدە بارلىققا كەلگەن «غۇنچەم»، «گۈلنىسا»، «توي» قاتارلىق مەشھۇر سەھنە ئەسەرلىرىنىڭ ئاپتورى زۇنۇن قادىرنى تاماشىبىنلار قەلبىنى سۆيۈندۈرگەن ھەم بۇ ساھەنىڭ مىللەت دائىرىسىدىن ھالقىپ ئىلمىز كىتابخانلىرى جامائەتچىلىكىگە پىششىق تونۇلغان سەركەردىسى، بۇۋىسى، گىگانت تۆھپىكارى دېسەك، يولداش مۇھەممەد ئېلى زۇنۇنىنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر دراماتورگىيىسىنىڭ 20 - ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدىكى تەرەققىيات يولىنى ئۆزىنىڭ مەزمۇنى چوڭقۇر، تەسىرچانلىقى كۈچلۈك، قويۇق مىللىي تۇس، مىللىي ئۇسلۇبقا ئىگە مول ئىجادىيەت مېۋىلىرى ئارقىلىق نۇرلاندۇرغان چولپىنى دېيىشكە تامامەن ھەقلىقمىز.

دراماتورگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن ئەدەبىي ئىجادىيەتتە كۆپ قىرلىق، قابىل، ماھارەتلىك، ئەتراپلىق تەرەققىي قىلىپ يېتىشكەن. ئەدەبىي ئىجادىيەت دۇنياسىنىڭ مۇشكۈل سىناقلىرىدىن ئۆتۈپ پىشقان، ئۆزىگە خاس ئالاھىدە ئۇسلۇب شەكىللەندۈرگەن دىتلىق ئىجادكار.

ئۇنىڭ چارەك ئەسىرلىك ئەدەبىي ئىجادىيەت پائالىيىتىدە شېئىرىي ئىجادىيەت ئاساسلىق ئورۇننى ئىگىلەپ كەلگەن ئىدى. بۇ ئىجادكارىمىزنىڭ كېيىنكى ئون يىلدىن بۇيانقى ئىجادىي ئەمگەكلىرىدە دراما ئەسەرلىرى ئالدىنقى ئورۇنغا ئۆتتى. بۇنىڭ بىلەن يولداش مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن ھازىر مول ھوسۇللۇق ئىقتىدارلىق شائىرلىقتىن ئۆتۈپ مول ھوسۇللۇق ئىقتىدارلىق دراماتورگ بولۇپ قالدى.

ئۇنىڭ دىرامىلىرى يالغۇز ئۆزى تۇرۇشلۇق قەشقەر ۋىلايىتى

سەھنىلىرىدىلا ئەمەس، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى ۋىلايەت، شەھەر، ناھىيەلىرىدىمۇ كەڭ - كۇشادە ئويلىنىپ كەلمەكتە. شۇنىڭدەك مۇھەممەد ئېلى زۇنۇننىڭ دىرامىلىرى «تارىم»، «شىنجاڭ سەنئىتى»، «قەشقەر ئەدەبىياتى»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» قاتارلىق ئەدەبىي ژۇرناللاردا ئارقا - ئارقىدىن ئېلان قىلىنىپ كىتابخانلار، تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن كۆرۈشىگە، ماختىشىغا سازاۋەر بولدى. بۇ ئارقىلىق يولداش مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن يېڭى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا تولىمۇ ئارقىدا قېلىپ كېلىۋاتقان ئاجىز ھالقىنى جانلاندۇرۇپ، بۇ جەھەتتىكى بوشلۇقنى تولدۇرۇش رولىنى ئويناپلا قالماستىن بەلكى ھازىرقى ئەدەبىي ئىجادكارلار سېپىمىزدە مەخسۇسلاشقان دراماتورگلار قوشۇنىنىڭ ئۆز ئالدىغا سەپ تارتىپ ئوتتۇرىغا چىقىشىغا يول ئاچتى. ئۇلگە كۆرسەتتى. باشلامچى بولدى. ئۇنىڭ يېقىنقى بىر نەچچە يىللار مابەينىدە يازغان: «ھەسىنىكام ئاچچىق ئامۇتى تاتلىقمۇ؟»، «مەسلىھەت چېيى»، «رابىيە - سەئىدىن»، «ھېيتكاھ تۇمانلىرى»، «ئۇچ نەۋقىران»، «مۇقام ئۇستازى»، «ھىجران»، «يەتتە قىزلىرىم»، «كۇن تۇغدى»، (يازغۇچى ئەخمەت تۇردى بىلەن بىللە يازغان)، «جەنۇبتىكى جەڭ مارشى»، «قايچا قۇدا»، «كېچىككەن تۇي»، «كۆمۈلمەس ئىزلار» قاتارلىق دىرامىلار، تراگېدىيە، كومېدىيە، تېلېۋىزىيە تىياتىرى، تېلېۋىزىيە فىلىملىرى بىزگە خېلى قېنىق تونۇشلۇق بولغان ئەسەرلىرىدۇر. ئۇنىڭ ئۇستىگە مۇھەممەد ئېلى زۇنۇننىڭ 1988 - يىلى قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن «جەنۇبتىكى جەڭ مارشى» ناملىق چوڭ ھەجىمدىكى سەھنە ئەسەرلىرى توپلىمى نەشر قىلىندى.

ئەدەبىياتنىڭ ھەر بىر ژانىرىغا تەئەللۇق ئىجاد قىلىنغان ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ ئۆزلىرىگە خاس ئالاھىدىلىكى، قانۇنىيىتى، پرىنسىپى بولىدۇ. ئۇلار ئەشۇ ئالاھىدىلىك، ئاشۇ

قانۇنىيەت، پرىنسىپلىرى بويىچە ئىجاد قىلىنىپ، ئۆز ئوبيېكتلىرى بىلەن يۈز كۆرۈشىدۇ. لېكىن قايسى ژانىردىكى بولمىسۇن ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ ھەممىسى ئاساسلىق بىلەن قولغا كەلمەيدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە سەھنە ئەسەرلىرى ئىجادىيىتى تېخىمۇ تەسكە توختايدۇ. چۈنكى، ئۇ ئۆزىنىڭ كوللېكتىپلىقى، ئۇنۇمۇبرساللىقى، كونكرېتلىقى ۋە بىۋاستىتلىقى بىلەن ئالاھىدە خاراكتېرلىنىدۇ. ئۇ يەنە ئىجاد قىلىنىش داۋامىدا ناھايىتى قىيىن، ناھايىتى زىل ئۆتكەللەردىن ئۆتىدۇ ھەم ئىختىيارسىز ھالدا سەھنىگە، ۋاقىتقا مەركەزلەشكەن چەكلىمىلىكلەرگە ئۇچرايدۇ. مانا بۇلار سەھنە ئەسەرلىرى ئىجادىيىتى ئۇچۇن قىيىنچىلىق ۋە باش قېتىنچىلىقى ئېلىپ كېلىدۇ.

- دېمەك 19 - ئەسىردە ئەنگلىيە جەمئىيىتىدىن چىققان شېكسپىر دىرامىلىرى، 20 - ئەسىردە ئېلىمىزدىن چىققان مەشھۇر دراماتورگلار ساۋجۇ، زۇنۇن قادىر دىرامىلىرى ئەينى زامانلاردا قانداق زېھنىي كۇچ، پاراسەت، بەدىئىي يۇكسەك ماھارەت، يۇقىرى تەلەپ، جاپالىق تىرىشچانلىق روھ بىلەن يېزىلىپ سەھنىگە چىققان بولسا، بۇگۇنكى كۇندە يولداش مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن دىرامىلىرىمۇ خۇددى شۇنداق تىرىشچانلىق، تەلەپچانلىق بىلەن ئىزدىنىش، ئىجاد قىلىش نەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن.

بەدىئىي تالانت، بەدىئىي ماھارەت، بەلگىلىك سەنئەت قارشى ئەدەبىي ئىجادكارلاردا پەقەت ئىجادىيەت ئەمەلىيىتى جەريانىدا شەكىللىنىدۇ ۋە بارغانسېرى تولۇقلىنىپ ۋايىغا يېتىپ تاكامۇللىشىدۇ.

يولداش مۇھەممەد ئېلى زۇنۇندىكى شائىرانە تالانت، يازغۇچىلىق تالانت، ۋە دراماتورگلىك تالانت ۋە بەدىئىي ماھارەت قاتارلىقلارنىڭ پەيدا بولۇشى، مۇكەممەللىشىش جەريانلىرىمۇ شۇنداق بولغان. ئۇ دراماتورگىيە ئىجادىيىتى ساھەسىگە قەدەم

قويۇپلا تۇنجى قېتىم يازغان سەھنە ئەسىرى «ھەسىنكام ئاچچىق، ئامۇتى تاتلىقمۇ؟» بىلەن دەسلەپكى غەلىبىنى قولغا كەلتۈردى. ئۇ، شېئىر، پروزا ئەسەرلىرىدىلا ئەمەس، دراماتۇرگىيە ئىجادىيىتىدىمۇ ئۆزىنىڭ تالانت، بەدىئىي دىت، قەلەم كۈچىنى باشقىلارغا بايقاتتى. ئۇزۇلدۇرمەي ئۇلاپ ئىجاد قىلغان «مەسلىھەت چېيى»، «رابىيە - سەئىدىن» ناملىق سەھنە ئەسەرلىرى مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنىپ، سەھنىلەردە نەتىجىلىك ئوينىلىپ كەڭ تاماشىبىنلارنىڭ كۈچلۈك دىققىتىنى قوزغىۋەتتى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن تارىخ، تارىخىي رېئاللىق، تارىخىي شەخسلەرنىڭ ئۇلۇغۋار تۆھپىلىرى، تىپىك ئىش - ئىزلىرى، بۇگۈنكى دەۋر روھى، بۇگۈنكى دەۋر رېئاللىقىدا يۈز بەرگەن خىلمۇ خىل ھادىسىلەر، ماھىيەتلىك ۋەقەلەر ئۇنىڭ سەھنە ئەسەرلىرىنىڭ مۇھىم تېمىسى بولۇپ قالدى.

«مەسلىھەت چېيى» - دراماتورگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇننىڭ ئەڭ دەسلەپ سەھنىلەشتۈرۈلگەن ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە ئىجادىيەت مېۋىلىرىنىڭ بىرىدۇر.

ئاپتور دىرامىدا مىللىي ئالاھىدىلىك بىلەن يەرلىك پۇراقتىن، ھادىسە بىلەن ماھىيەتتىن، جەمئىيەتتىكى ھەقىقىي ئىستىقباللىق يۈزلىنىش بىلەن غەلىبىلىك ئىلگىرىلەشتىن تارىخ تەرەققىياتى بىلەن دەۋر روھىنى، مىللىي ئەنئەنىۋى ئۆرپ - ئادەتلەر بىلەن يۈكسەك ئىنسانىي پەزىلەتنى زىچ بىرلەشتۈرگەن ۋە ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى نۇقتىلىق باغلىنىشنى بەدىئىي ئوبراز ئارقىلىق روشەن يورۇتۇپ بەرگەن.

دراميدا پېرسوناژلارنىڭ جانلىق ھەرىكىتى، تەسىرلىك مەنىۋى پائالىيەتلىرى، ئىچكى كەچۈرمىشلىرى ئۆتكۈر تىل ۋاستىسىنىڭ ياردىمى بىلەن جانلىق ئىپادىلىنىپ، كەسكىن دراماتىك توقۇنۇشنىڭ يېشىمى دەل جايىدا چىقىرىلغان. نەتىجىدە بۇ درامانىڭ مۇھىتىدىن ئېلىنغان ئىجتىمائىي تۇرمۇش

تەپسىلاتلىرىنى، كىشىلەرنىڭ رېئالىنى مۇناسىۋەتلىرىنى يارقىن گەۋدىلەندۈرۈپ، تاماشىبىنلارنىڭ كۆرۈش، ئاڭلاش، ھېس قىلىش سېزىمىغا بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىش، ئۇلارغا نىسبەتەن كۈچلۈك ئېستېتىك تۇيغۇ بېغىشلاپ قەلبىدە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىر قالدۇرۇش سەۋىيىسىگە يەتكەن.

«مەسلىھەت چېيى» نىڭ جامائەتچىلىكنى رازى قىلغان ئاساسلىق مۇۋەپپەقىيەتلىرىنىڭ بىرى شۇكى: ئەسەردىكى تاللاپ ئېلىنغان تېما خەلق ئاممىسى ئورتاق كۆڭۈل بۆلۈپ كەلگەن مۇھىم مەسىلىلەرنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇنىڭ تۈپ ماھىيىتى ئاپتور تەرىپىدىن رېئالىستىك ئۇسۇلدا ئېچىپ بېرىلگەن، شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا ئەسەردە دراماتىك توقۇنۇشنى تېپىكلەشتۈرۈپ زىچ ئورۇنلاشتۇرۇش يولى بىلەن تاماشىبىنلارنىڭ دىققىتىنى قارمۇ قارشى كۈچلەرنىڭ كەسكىن ئېلىشىش مەيدانىغا مەركەزلەشتۈرۈپ، ئاپتور ئۆز مۇددىئايىنى تىركىشىش مۇھىتى ئىچىدە ئاشكارىلىغان.

ئەسەرگە قاتناشتۇرۇلغان پېرسوناژلار بىر - بىرسىدىن پەرقلەندۈرۈلگەن ھالدا ئوتتۇرىغا چىقىرىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇلار تاماشىبىنلارنىڭ كۆز ئالدىدا ئۆزلىرىنىڭ ئېنىق مەلۇم بولغان خاسلىق خاراكتېرى ئارقىلىق ئۆزگىچە ئۇسلۇبتا گەۋدىلىنىدۇ ھەم روشەن سېلىشتۇرما قىلىنىدۇ. ئادەتتە كىشىلەرگە ئەسەردە ئىككى ياشىنىڭ ساپ مۇھەببەت سەرگۈزەشتىلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلۈشتىن باشقا ئۇلارنىڭ نەزىرىنى ئۆزىگە ئالاھىدە تارتقۇدەك بىر نەرسە ئىپادىلەنمىگەندەك سېزىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە بولسا دراماتورگ بۇ دىرامىسىدا ئەينى ۋاقىتلاردا بىر مەھەل دۆلەتنى ۋەيران قىلىپ، ھۆكۈمرانلىق ئورنىنى ئىگىلىۋالغان غالجىرلاشقان قارا كۈچلەرنىڭ ئاق تەررورلىقىنى ۋە شۇ يىللاردا ئېسىل مىللىي ئۆرپ - ئادەتلەر ئىچىگە كىرىپ قالغان ناچار ئىللەتلەرنى پاش قىلىش ئارقىلىق ئاپەتلىك يىللار كەلتۈرۈپ

چىقارغان يامان ئاقىۋەتلەرگە، فېئودالىلىق قائىدە - يوسۇنلارگە كۆچلۈك رەددىيە بەرگەن. يەنە بىر تەرەپتىن ئاپتور بۇ ئەسەردە باھار نۇرىدا جىلۋىلەنگەن يېڭى ھايات رېئاللىقىنىڭ ئۇلۇغۋار ئېقىمى بەخش ئەتكەن خاتىرجەملىك ۋەزىيەتنىڭ ياخشى كۆنلەرنىڭ ساداسى ئىچىدە ئۆز بەختىگە ئېرىشىپ ئارزۇ - ئىستەكلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرغان ۋىجدانلىق، ئىرادىلىك شەھەر قىزى ئاينۇر بىلەن شەھەر يىگىتى ئەزىزدىن ئىبارەت ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ خۇشاللىق، بەخت تەنتەنىسىنى ئىپادىلەش يولى بىلەن خەلقىمىزنىڭ، مىللىتىمىزنىڭ فېئودالىلىق نىكاھ سودىسى ئۈستىدىن ئېلىپ بارغان باتۇرانە كۈرىشىگە، ئىسلاھات روھىغا مەدھىيە ئوقۇغان.

بىز «مەسلىھەت چېيى» ناملىق بۇ سەھنە ئەسىرىدىن خاراكتېرلىرى تەبىئىي تۇرده خاسلىق بىلەن ئورتاقلىقنىڭ بىرلىك مەركىزىدە ئاشكارىلانغان ئۇچ خىل ئادەملەرنى ئۇچرىتىمىز. ئۇلارنىڭ بىرى — ئاينۇر، ئەزىزدۇر، بۇلار ھايات - ماماتلىق ئېلىشىش، يېڭا - زارە، قايغۇ - ھەسرەت بىلەن تولغان تۇمانلىق يىللاردا تېپىشقان مېھرىبان، ساددا، ئۇمىدۋار، ئۆز ئىرادىلىرىگە سادىق، فېئودالىلىق قائىدە - يوسۇنلارغا چىش - تىرنىقى بىلەن قارشى تۇرغۇچى، يېڭىلىققا ئىنتىلىش ھەۋىسى كۈچلۈك، پەزىلەتلىك، چىن - ھەقىقىي قەلب گۈزەللىكى نۇرى ۋۇجۇدىدا پارلىغان زامانىمىز ياشلىرىنىڭ ۋەكىللىرىدۇر. يەنە بىرى — خۇراپاتلىقنى ساقلىغۇچى، ئاتاق ئابرۇيغا بېرىلگەن، ئۆز نەپسىلىرىدىن ۋاز كېچىشنى خالىمايدىغان بىر قىسىم جاھىل كۈچلەرنىڭ مۇرىتى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىققان شاراپەتخان، سائادەتخان ئوبرازىدۇر، ئەمدى چۆيۈن مەخسۇم، ھاشىم ياپسالارغا كەلسەك، بۇلار كىشىلەر ئارىسىدا قاقتى - سوقتى قىلىپ نەپ ئېلىپ كەلگەن، دەللاللىقنى ئۆزلىرىگە كەسىپ قىلغان مۇتئەسسىپ كۈچلەرنىڭ ۋەكىلىدۇر.

دراماتورگ سەھنىدە جانلىق، ھەرىكەتچان پېرسوناژلار ئوبرازىنى يارىتىش ئۈچۈن ئەسەردە يۇقىرىدىكى ئۇچ خىل كىشىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا بېقىندىلىق ۋە قارمۇ قارشىلىق مۇناسىۋەت ئۈستىگە مەركەزلەشكەن كونكرېت پائالىيەتلىرىنى ئۈستىلىق بىلەن ئورۇنلاشتۇرغان ھەم پېرسوناژلار خاراكتېرىنىڭ چىن، ھەقىقىي بولۇشىغا ئوڭۇشلۇق شارائىت ھازىرلىغان.

بەدىئىي ئىجادىيەتتە تېمىنىڭ قانداق مۇددىئا ئاستىدا تاللىنىشى، ئەسەر قۇرۇلمىسىنىڭ قانداق پرىنسىپتا تەشكىللىنىشى، تەپسىلاتلار تەسۋىرىنىڭ قانداق ئۆسۈلدا چىنلىق، دەللىك ئۆلچىمىگە يەتكۈزۈلۈشى، ئىجادىي ئۆزلەشتۇرۇلگەن جانلىق بەدىئىي ئىپادىلەش ۋاستىلىرىنىڭ قانداق قوللىنىلىشى، ئەسەر تەقدىرىنى بەلگىلەشتە ئاچقۇچلۇق رول ئويناىدۇ، شۇنداقلا مۇھىم شەرت بولالايدۇ.

«مەسلىھەت چېيى» دىكى تىغمۇ تىغ تىركىشىشتىن ۋۇجۇدقا چىققان ھەم جىددىي ھالەتتە ئىپادىلەنگەن بىر قەدەر مۇرەككەپ زىددىيەت - توقۇنۇشلار ئەنە شۇنداق بىر - بىرى بىلەن گىرەلەشتۇرۇلۇپ بېرىلگەن، شۇنىڭدەك ئاپتورنىڭ بەدىئىي تەپەككۇر قاينىمىدا پىشۇرۇلغان ئەھمىيەتلىك تۇرمۇش ھادىسىلىرىدىن ھاسىل بولغان مۇكەممەل سۈژىت لېنىيىسى ئەسەردىكى مەركىزىي ئىدىيەنى ئېچىپ بېرىشنىڭ زۆرۈر ئېھتىياجىغا تەبئىي يوسۇندا بېقىندۇرۇلۇپ بىر يۆنىلىش بويىچە راۋاجلاندۇرۇلغان.

ئەسەرگە قاتناشتۇرۇلغان پېرسوناژلارنىڭ سانىمۇ خېلى بار. لېكىن ئاپتور يۇزمۇ يۈز ئېلىشىش بىلەن مەيدانغا چۈشكەن ئىجابىي، سەلبىي تەرەپتىكى پېرسوناژلار كوللېكتىپىنىڭ كۈچ سېلىشتۇرمىسىنى نىسبەتلەشتۇرۇپ قويۇشتىن ساقلانغان. شۇڭا، ئۇلارنىڭ ئىدىئولوگىيە سىستېمىسىمۇ، تۇرمۇش يولى

هەرىكىتى، خاراكتېرى ئۆز مەنتىقىسىغا تامامەن ئۇيغۇنلاشقان.

بىز دىرامىنى سەھنىدىن كۆرۈپ زىددىيەت، توقۇنۇشنىڭ تازا ئەۋج ئېلىپ كەسكىنلەشكەن يەرگە كەلگەن چاغلىرىمىزدا قانداقتۇر قەلبىمىزدە جىددىيلىك تۇيغۇسى پەيدا بولىدۇ. قارمۇ قارشى مەيدان، مەقسەتتە ئوتتۇرىغا چىققان پېرسوناژلارنىڭ كۈچ سېلىشتۇرمىسىدا ئىجابىي كۈچلەر ئاجىز ھالەتكە چۈشۈپ قالغاندەك ھېس قىلىنىدۇ، لېكىن ئاپتورنىڭ مۇرەككەپ زىددىيەتنى ھەل قىلىش نەتىجىسىنى چىقىرىشتىكى مۇددىئاسى ئەسەردە ناھايىتى ئېنىق گەۋدىلەندۈرۈلگەن.

دېمەك دراماتورگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن دىرامىدا قارشى مەيدانداىكىلەرنى بىر يەرگە جەم قىلىپ ئۇلارنىڭ شۇ ماكان، شۇ مەزگىل، شۇ سورۇندا ئۇستۇنلۇك ئورنىغا ئۆتىشگە ئىمكانىيەت تۇغدۇرۇپ، تېخىمۇ غالجىرلىشىشقا يول قويۇشتىكى مەقسىدى — ئۇلارنىڭ قەلبلىرىدىكى رەزىللىكىنى ئاشكارىلاش ئۈچۈندۇر. ئۇلارنىڭ ئويلىغان ئويلىرىنىڭ، قىلغان - ئەتكەنلىرىنىڭ ماھىيىتىنى تاماشىبىنلار ئاممىسىغا چوڭقۇر تونۇتۇش، ئۇلارنىڭ ئىپلاس ھەرىكەتلىرىدىن خەلق ئاممىسىنى نەق مەيداننىڭ ئۆزىدىلا قاتتىق سەسكەندۇرۇش، كۆچلۈك نەپرەتلەندۈرۈش تۇيغۇسىغا كەلتۈرۈش ئۈچۈندۇر. رېئاللىق ئۆزى گۆۋاھ بولالايدۇكى: جەمئىيىتىمىزدە، كىشىلەر ئېڭىدا، كىشىلەر تۇرمۇشىدا، كىشىلەر مۇناسىۋىتىدە پاسسىپ خاھىش، بىنورمال ھەرىكەت، يارامسىز ئىدىيىۋى ئىللەت، فېئودالىلىق قالدىسى - يوسۇننىڭ تەسىر كۈچى ئەۋج ئېلىپ يامراپ كەتتى دېيىلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ بەربىر بۇگۈنكى ئۇلۇغ ئىسلاھات دەۋرىدە تۇرغان، يېڭى ئۆزگىرىشلەر ئۈزلۈكسىز مەيدانغا كېلىۋاتقان جەمئىيىتىمىزدە ئاساسلىق ئېقىمغا ئايلىنىشى مۇمكىن ئەمەس، تارىخ ھامان ئۇنى ئېرغىتىپ تاشلايدۇ. سەلبىي كۈچلەر پۈرسەت تېپىپ باش كۆتۈرۈشكە، پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرۇشقا قانچىلىك ئورۇنسىمۇ

ھامان كۈنلەرنىڭ بىرىدە يېڭىلىنىۋاتقان جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئاساسلىق ئېقىمىغا ۋەكىللىك قىلغان ئاكتىۋال كۈچلەرنىڭ تاپىنىدا قېلىۋېرىدۇ خالاس.

مۇبادا دراماتورگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن «مەسلىھەت چېيى» دە زىددىيەت توقۇنۇشنىڭ باشلىنىش قىسمىدىلا سەلبىي كۈچلەرنى قورشاپ ئەكېلىپ بىراقلا ئىجابىي كۈچلەرنىڭ كونترول قىلىشىغا چۈشۈرۈەتسە، ئۇ چاغدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئاساسلىق مەسىلىنىڭ ماھىيىتىنى ئاشكارىلاش قىيىنغا چۈشەتتى ياكى قايىل قىلىش كۈچىگە ئېرىشەلمەيتتى. ئىجابىي قەھرىمانلارنىڭ چىدام ۋە قەتئىي ئىرادىسىنىڭ تۇرتكىسىدە غايىۋى مەنزىلگە ياندىشىپ ئىلگىرىلەش يوللىرىدىكى توسالغۇلار ئۇستىدىن غالىب كېلىپ، ئاخىرقى غەلىبىگە ئېرىشىشى ئۈچۈن زېمىن ھازىرلانمىغان بولاتتى. بولغان تەقدىردىمۇ سۈنئىي، تەسىرسىز، ئىشەنچىسىز بولۇپ قالاتتى.

ئەسەردە پات ئارىدا بولغۇسى توي مۇراسىمىنى ئۆتكۈزۈشنىڭ ئالدىدىكى چىگىش زىددىيەت، ئەگرى - توقايلىقلارنى سۈركىلىش، كۆڭۈل ئاغرىقلىرىنى ئاپتور قولىنىڭ ئۇچىدىلا، ئاددىلا ئۇسۇل ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرمىگەن، ئەكسىچە ئۇنى مىللەتنىڭ، ئەۋلادلارنىڭ تەرەققىيات تەقدىرى، ئىستىقبالىغا بېرىپ تاقىلىدىغان ئىجتىمائىي ئىشلار يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرۈپ ئىپادىلىگەن ھەمدە ئۇنىڭغا مىللىي تۇس، يەرلىك پۇراقنى جۇلالاندۇرۇپ سىڭدۈرۈپ، خەلقنى يېڭىچە ئاڭ، يېڭىچە ئىدىيىۋى مەزمۇن، ئالىيجاناب پەزىلەت بىلەن تەربىيىلەيدىغان دەۋر بۆلگۈچ رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە مۇشۇنداق بىر ياخشى سەھنە ئەسىرىنى مەيدانغا كەلتۈرگەن.

مۇھەممەد ئېلى زۇنۇننىڭ كېيىنكى مەزگىللەردە ئىجاد قىلغان، شۇنداقلا ھازىرقى زامان ئۇيغۇر دراماتورگىيىسى تۆرىدىن كۆرىنەرلىك ئورۇن ئالغان سەھنە ئەسەرلىرىنىڭ بىرى

«كېچىككەن توي» دۇر. بۇ ئەسەر ئاساسي جەھەتتىن دېھقانلار تۈرمۇشىغا بېغىشلىنىپ يېزىلغان. ئەسەردە دېھقان قىزى رەيھان بىلەن دېھقان يىگىت قاۋۇلنىڭ كېچىكتۇرۇپ قىلغان تويىنىڭ جەريانى تەسۋىرلەنگەن. ئاپتور «كېچىككەن توي» مۇھەببەت ۋەقەلىكىنى چۆرىدىگەن ھالدا بىر تەرەپتىن دېھقانلارنى ئازابلاپ، يۇرتىكىنى قان قىلغان زۇلمەتلىك ئون يىلنىڭ جىنايەتلىرىنى پاش قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن باھار نۇرىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىكى يېزىلاردا ئېلىپ بېرىلغان ئۇلۇغ ئىسلاھات دولقۇنى مەيدانغا كەلتۈرگەن مول ۋە يېڭى ئۆزگىرىشلەرنى قىزغىن كۈيلىگەن.

شۇنى ئېيتىش كېرەككى: دراما ئەسەرلىرىدە كۆپرەك كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي مۇناسىۋىتىدە يۈز بەرگەن مۇرەككەپ ھەرىكەتچان زىددىيەت - توقۇنۇشلار، پېرسوناژلارنىڭ ھاياتلىق يوللىرىدا دۇچ كەلگەن ئەگرى - توقايلىقلار تەسۋىرلىنىدۇ، ئۇلارنىڭ تونۇشى، ئىدىيىۋى ھېسسىياتى بولسا دىئالوگلارنىڭ ۋاستىسى ئارقىلىق ياندا‌شتۇرۇپ بېرىلىدۇ، بۇ جەھەتتىن قارىغاندا دىرامىلاردا يارىتىلغان پېرسوناژلار ئوبرازىنىڭ خاراكتېرى ئوخشاشلا ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى ئوبيېكتىپ بىلەن سوبيېكتىپنىڭ بىرلىكىدىن ئايرىلمايدۇ. بۇ جەريانداا ئاپتورنىڭ سەرپ قىلغان زېھنىي كۈچى، بەدىئىي ماھارىتى كونكېرت ئەسەر مەزمۇنىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ ئىپادىلەش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. ئەسەرنىڭ بىر پۈتۈن بەدىئىي قۇرۇلمىسى، ئەسەر مەزمۇنىنى ئىپادىلەشنىڭ تەلىپىگە بېقىپ ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ.

مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن «كېچىككەن توي» دا ئىككى ياشىنىڭ توي مۇراسىمىنىڭ 6 يىل كېچىكىپ كېتىشىنىڭ سەۋەبلىرىنى ئىككى دەۋرگە بۆلۈپ ئورۇنلاشتۇرغان.

ئەسەردە مۇھەببەت راۋاجلاندۇرۇلغان ھەم ئۇ، ئەسەرنىڭ مۇكەممەللىك دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن بىر پۈتۈن بەدىئىي گەۋدىسىنىڭ مەركىزىي قىسمىنى تەشكىل قىلغان. شۇنىڭ بىلەن

بىر ۋاقىتتا ئاتالمىش چوڭ ئىنقىلاب دەۋرلىرىدىكى زىيانكەشلىك قىلغۇچىلار بىلەن زىيانكەشلىككە ئۇچرىغۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى سۈركىلىش، ئېلىشىش مەزمۇنلىرى، چوڭ ئىنقىلابنىڭ ئەبجىقى چىقىرىۋېتىلگەندىن كېيىن ئوتتۇرىغا چىققان ئىسلاھات ئېلىپ بارغۇچىلار بىلەن ئىسلاھاتقا توسقۇنلۇق قىلغۇچىلار ئارىسىدىكى زىددىيەت، تىركىشىشلەر ئەسەر سۈژېتىنىڭ جان تومۇرى بىلەن يۇغۇرۇۋېتىلگەن، بۇ مەزگىلدىكى زىددىيەت، كۈرەش دولقۇنسىمان رېتىمدا تەرەققىي قىلىپ بىردەم پەسەيتىش، بىردەم ئۆرلەش، جىددىيلىشىش جەريانلىرىنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن. ئەسەر ۋەقەلىكىنىڭ ئاخىرلىشىش مىنۇتىدا ھايات - ماماتلىق تىركىشىش ئىچىدە باشلانغۇچ زىددىيەت، توقۇنۇشلاردىن ئادىل ھۆكۈم، توغرا يېشىم چىقىرىلىپ، چىن ئىنسانىي ۋىجداندىن تۆرۈلۈپ، پاك نىيەت، مۇستەھكەم ئىرادە بىرلىكىدە قۇدرەت تاپقان ئىككى ياشنىڭ مۇھەببىتى، قىيىن توسالغۇ، دەھشەتلىك ھۇجۇملار ئۈستىدىن غالىب كېلىدۇ. ئىككى ئاي، ئىككى يىل ئەمەس، ئىككى دەۋرنى كۆرۈپ ئەمەلگە ئاشىدۇ.

مىللەت، دۆلەت ھەتتا دۇنيا ئەدەبىياتى زېمىنىدا شۆھرەت قازانغان باشقا ژانىرلاردا يېزىلغان ئەدەبىي ئەسەرلەرگە ئوخشاش ياخشى يېزىلغان، خەلقنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن سەھنە ئەسەرلىرىنىڭمۇ مەيدانغا كېلىشى ھەر تەرەپلىمىلىك ئاكتىۋال ئامىللار بىلەن باغلىنىشلىق بولىدۇ.

بىزنىڭچە «كېچىككەن توي» نىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىنىڭ بىرى شۇكى: ئۇنىڭدىكى كومپىدىيىلىك تۈس ئالغان تۈرمۇش تەپسىلاتلىرىنىڭ چىن، ماھىيەتلىك بولغانلىقى؛ پېرسوناژلار خاراكتېرىگە سىڭدۈرۈلگەن ھېس - تۇيغۇلارنىڭ تەبىئىي بېرىلگەنلىكى ھەم چوڭقۇر تەسىرلەندۈرۈش كۈچىگە ئىگە بولغانلىقى، پېرسوناژلارنىڭ پائالىيەتلىرى تولىمۇ جانلىق، قىزىقارلىق ئىپادىلەنگەنلىكى، ئۆتكۈر يۇمۇرستىك دىئالوگ -

مونۇلۇگلارنىڭ ئىچچام، مەنىلىك قوللىنىلغانلىقى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك دەپ قاراشقا بولىدۇ.

مەنىلىك ئۆتكەن ھايات، گۈزەل تۇرمۇش، بەخت، ئارزۇ - ئىستەك خەلقنىڭ قەدىرلەپ كەلگەن بۇيۇك ئەڭگۈشتەرىدۇر. مۇبادا بۇلارنىڭ بىرسى كەم بولسا، ئۇ ھالدا باشقىلارنىڭ ھېچقانداق قىممىتى، ئەھمىيىتى بولمايدۇ. بۇلار ئوتتۇرىسىدىكى دىئالېكتىك بىرلىكنى ئېتىراپ قىلىش ياكى ئىنكار قىلىش مەسىلىسى — يەنىلا كىشىلىك دۇنياسىنىڭ پارلاق ئىستىقبالىنىڭ قانداق بولۇشى مەسىلىسىگە بىرىپ تاقىلىدۇ، شۇڭا ئۇ خەلق ئاممىسى ئەزەلدىن تارتىپ ئۆزلىرىنىڭ تۇرمۇش كۆرىشى، ھاياتلىق يولى، بەخت - سائادىتى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. نۇرلۇق ئارزۇ - ئارمانلىرى ئىپادىلەنگەن ئەسەرلەرنى قەدىرلەش، قىزغىن ئوقۇش بىلەن بىر چاغدا ئۇنى ئەڭ يۇقىرى سۇپەتلىك مەڭگۈلۈك ئۆلمەس مەنىۋى بايلىقى ھېسابلاپ كەلگەن.

مۇھەممەد ئىبلى زۇنۇن دراملىرى نېمە ئۈچۈن سەھنىدىن چۈشۈرۈلمەي ئۇزۇن ۋاقىت تەكرار ئويلىنىدۇ؟ ئۇنىڭدا تاماشىبىنلارنى ئۆزىگە رام قىلىۋالىدىغان قانداق تەسىر، قانداق سېھرىي كۈچ بار؟

مۇھەممەد ئىبلى زۇنۇن ئۆز دراملىرىدا تارىخىي ماتېرىيالىنىڭ نۇقتىئىنەزەرى بويىچە تارىخىي ھادىسىلەر، تارىخىي ۋەقەلەرنى كۆزىتىپ بەدىئىي ئىپادىلەش ئۈسۈلى ئارقىلىق خەلقنىڭ، مىللەتنىڭ تارىخىغا جان كىرگۈزدى، رېئالىستىك ئۇسۇلدا دادىل ئويلىنىپ، ئىجادىي تەپەككۇر يۈرگۈزۈپ، يۈكسەك مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئىش تۇتۇپ، خەلقنىڭ، مىللەتنىڭ رېئال تۇرمۇشىنىڭ بەدىئىي كارتىنىسىنى ئۆز مەنتىقىسى، ئۆز ئالاھىدىلىكى، ئۆز قانۇنىيىتى ئاساسىدا، يارقىن، رەڭدار، تەنتەنىلىك سىزدى.

خەلقنىڭ، مىللەتنىڭ جاسارىتىنى، ئىجادچانلىق روھىنى،

ئۇلۇغ تۆھپىسىنى، ۋىجدانىنى، ئىرادىسىنى، ئارزۇ - ئۈمىدىنى سەممىي، ساداقەتلىك بىلەن ئەكس ئەتتۈردى. خەلقنىڭ بەختىنى، خەلقنىڭ دىل شادلىقىنى قىزغىن كۈيلىدى. خەلقنى، مىللەتنى ئۆز تارىخىنى قەدىرلەشتىن ئۆزلىرى ياشىغان مۇھىتنى، ئۆز تۇرمۇشىنى يېڭى، ئىجادىي كۈچنىڭ قودرىتى بىلەن نۇرلاندۇرۇشقا، پارلاق شجائەتلىك ئىستىقبالغا ئىگە بولۇشقا ئىلھاملاندۇردى. خەلقنىڭ ھاياتقا، بەختكە، مەنپەئەتكە، پاك ئىنسانىي مۇناسىۋەتكە زىيان ئۇرۇدىغان، دەخلى - تەرۇز يەتكۈزىدىغان، خەلقنىڭ ئالغا ئىلگىرىلەش يولىغا توسالغۇ بولىدىغان، خەلقنىڭ رايىغا يات، ئىرادىسىگە زىت ھەرىكەت ۋە قاراشلارنى، جەمئىيىتىمىزدىكى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ مەنىۋى دۇنياسىدىكى زەئىپلىكىنى، ئىدىيىسىدىكى كونكرېتلىقنى، خاراكتېرىدىكى مۇتىئەسسىپلىكنى قاتتىق رەھىمسىز قامچىلىغان، خەلقنىڭ ئىجادكارلىرى - خەلقنىڭ ۋەكىلى، خەلقنىڭ كۆيچىسى، خەلقنىڭ تىل سەنئەتكارى، ئۇلار ئۆز ئەسەرلىرىدە ھامان خەلقنىڭ دىلىغا ياقىدىغان ئىشلارنى ئىجاد قىلىشقا تىرىشىدۇ.

مۇھەممەد ئىبلى زۇنۇن دراملىرىدا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن يۇقىرىدىكى مەزمۇنلار خەلقىمىزنى، مىللىتىمىز جامائەتچىلىكىنى ئۆزىگە جەلپ قىلماي تۇرالىسۇن!

بەزىدە كۈتمىگەن، كۈتىلمىگۈ ئەھمىيەتسىز دەپ قارالغان، كۆزگە چېلىقمىغان، چېلىقسىمۇ ئىلىككە ئېلىنمىغان نەرسە ۋە ھادىسىلەر ئىچىدىنمۇ ياخشى، قەدىرلەشكە، مەدھىيىلەشكە ئەرزىيدىغان يارامليق، ماھىيەتلىك نەرسىلەر چىقىپ قالىدىغان ئەھۋاللارمۇ ئەدەبىي ئىجادىيەت ئەمەلىيىتىدە ئۇچراپ تۇرىدۇ.

«قايچا قۇدا» دا تاللانغان تېما - بىزنىڭ دىققىتىمىزنى قوزغايدىغان، مۇھىم ئىجتىمائىي تۇرمۇش مەزمۇنلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، كىشىلىك تۇرمۇش، كىشىلىك مۇناسىۋەتنىڭ

ماهىيەتلىك تەرەپلىرى ئۆزىگە مۇجەسسەملەنگەن، ئەكس ئەتتۇرۇلگەن ھامان زور تەسىر پەيدا قىلغۇدەك تېمىلاردىن ئەمەس، ئەمما لېكىن ئاپتورنىڭ بەدئىي تىرىشچانلىقى، ئىزدىنىشى ئارقىسىدا ئەسەردە كۆتۈرۈپ چىقىلغان بۇ تېما كىشىلەردە بىر خىل ئويلۇنۇش، قىزىقىش تۇيغۇسىنى پەيدا قىلىدىغان، ئېڭىغا نىسبەتەن مەلۇم تەسىر كۆرسىتىدىغان دەرىجىگە يەتكەن.

دراماتورگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن ئەدەبىياتىنىڭ ئەكس ئەتتۇرۇش ئوبيېكتى بولغان دەۋر خەلق ساداسى بىلەن تولغان باي رېئال تۇرمۇش ماتېرىياللىرى كانى قاتلىمى ئىچىدىن قېزىپ «قايچا قۇدا» ناملىق كومېدىيىسىدە كىشىلەرنىڭ نەزىرىگە ئانچە چۈشمەيدىغان بىر تېمىنى تاللاپ ئۇنى بەدئىي ئومۇملاشتۇرۇش ئارقىلىق سەھنىگە ئېلىپ چىققان، ئەسەردە نۇقتىلىق ئىپادىلەنگەن ئىككى ئائىلە كىشىلىرىنىڭ مۇناسىۋىتى بىر قەدەر مۇرەككەپ، كەسكىن زىددىيەت ئىچىدە جىددىي رىتادە يارىتىلغان بىر مەيدان تەكرارلانغان ئېلىشىش جەريانلىرىنى بېسىپ ئۆتىدۇ. سەھنىدىن بۇ ئەھۋاللارنى تەپسىلىي كۆرگەن تاماشىبىنلار، بۇ ئىككى ئائىلە ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدىكى پىراقلىشىپ كەتكەن مۇناسىۋەتنىڭ ياخشىلىنىشىنى تەسەۋۋۇر قىلالمايدۇ.

بەكمۇ يېقىن كۆڭۈل ئىلكىدە ئۆتكەن قوشنىدارچىلىق ئالاقىنىڭ، دوستلۇق ئۇستىدە روناق تاپقان ئائىلىۋى مۇناسىۋەتنىڭ تۈۋرۈكى بولۇپ كەلگەن خۇداۋەردى بىلەن ئىگەمبەردى ئەسلىدە كونا خىزمەتداش، جانجىگەر كونا بۇرادەر، ئايرىلماس مۇستەھكەم ئىراده بىرلىكىنى تېپىشقان كونا دوستلاردىن ئىدى. ھەمدە ئاشۇ قوشنىدارچىلىق، ئائىلىۋى مۇناسىۋەتنىڭ، ئىناق، دىلكەش بولۇپ ياشاشنىڭ گۈلى، كۆۋرۈكى، گۈلتاجى ھېسابلىنىپ كەلگەن. نەۋرىخان بىلەن سەۋرىخانغا كەلسەك، بۇلار ئوتتۇرىسىدا چوڭقۇرلاپ يىلتىز

تارتقان يېقىنلىق، دوستلۇق ئۇستىگە قۇرۇلغان باردى - كەلدى مۇناسىۋەتلەر قىز چاغلىرىدىن باشلانغان. كېيىن تەقدىرنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ھەر ئىككىلىسى خۇددى ئۆزلىرىگە ئوخشاشلا يېقىن ئۆتكەن دوستلار بىلەن جۇپلىشىپ توي قىلىشىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلار ئىشكىلىرى قارىمۇ قارشى ئورۇنلاشقان قوشنىلاردىن بولۇپ قالىدۇ. بىراق، ۋاقىتنىڭ ئۆتىشى بىلەن شۇنچە مۇستەھكەم دوستلۇقنىڭ بۇزۇلۇپ كېتىشى، ھەتتا بىر - بىرى بىلەن دۇشمەنلىشىش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكەنلىكى، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى قويۇق مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئۈزۈلۈپ بارغانسېرى يىراقلىشىپ كېتىدىغانلىقى كىمنىڭ خىيالىغا كىرسۇن!؟

مانا بۇ جانلىق، جاراڭلىق تۇرمۇش تەپسىلاتلىرىدىكى ھەقىقىيلىق، تەبىئىيلىك تاماشىبىنلارنى قانداقمۇ ئۆزىگە جەلپ قىلالماي تۇرالىسۇن؟

ئاپتور يۇقىرىدىكى تەسۋىرلەنگەن بىر قاتار تەپسىلاتلارنىڭ تەسىر كۈچى بىلەن قەلبىنى ئۆزىگە رام قىلىۋالغان تاماشىبىنلارنى كونكېرت، ئوبيېكتىپ ھالدا مەۋجۇت بولغان زىددىيەتلەر قاتلىمى ئارىسىغا باشلاپ كىرىدۇ. بۇ ئارقىلىق پېرسوناژلار خاراكتېرىنىڭ ئۆز يۆنۈلۈشى، ئۆز مەنتىقىسى، ئۆزىنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتى بويىچە تېخىمۇ ئىنچىكە، تېخىمۇ ئېنىقراق ئاشكارىلاشقا يول ئاچىدۇ.

دېمەك - ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلىش داۋامىدا پېرسوناژلار خاراكتېرىنىڭ ئېچىپ بېرىشكە يول ئاچقانلىقى ئەمەلىيەتتە پېرسوناژلار ئوبرازىنى پىششىق، مۇكەممەل يارىتىشقا ئوڭۇشلۇق شارائىت يارىتىپ بەرگەنلىكتۇر.

دراماتىك توقۇنۇش - دراما ئەسەرلىرىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يېزىش مۇددىئايىنى ئەمەلگە ئاشۇرالمايدۇ.

«قايچا قۇدا» دىكى خۇداۋەردى بىلەن ئىگەمبەردى ئوتتۇرىسىدىكى شۇنچە مۇستەھكەم دوستلۇقنىڭ بۇزۇلۇشىغا

هەتتا بۇ ئىككى ئائىلىنىڭ بىر - بىرىگە دۇشمەن بولۇپ قېلىشىغا سەۋەبچى بولغان نەرسە باشقا ئەمەس، سوتسىيالىستىك جەمئىيەتنىڭ خاراكتېرىگە، تۈزۈمىگە ئۈيغۇن كەلمەيدىغان «سىنىپىي كۆرەشنى تۇنجا قىلىش» دېگەن ئاتالمىش ئېزىتقۇ نەزەريىە ۋە ئۇنىڭ كىشىلەر ئىدىيىسىنى قالايمىقانلاشتۇرغان ئىجراسى ئىدى.

ئاشۇ يىللاردا خۇداۋەردى بىلەن ئىگەمبەردىنىڭ بىرى «ئوڭچى» قالپىقىنى كىيىپ كۆرەش قىلىش، زەربە بېرىش ھەتتا يوقۇتۇش ئوبيېكتىگە ئايلانسا، بىرى «سولچى» دېگەن قىزىل تاجىغا ئىگە بولۇپ مالمانچىلىق بىلەن تولغان زامان خوجايىنىغا ئايلىنىدۇ. بۇنداق ئەھۋاللار تۇپەيلىدىن ئۇلار ئارىسىدىكى دوستلۇق مۇناسىۋىتىنىڭ بۇزۇلماي تۇرۇشى، يېقىن كۆڭۈل رىشتىنىڭ ئۈزۈلمەي ساقلىنىپ قېلىشى قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟ بۇلاردىن باشقا بالىلىق چاغلىرىدىن باشلاپ دوستلۇق مۇناسىۋەت ئورنىتىپ ھەممە ئىشتا، ھەممە ۋاقىتتا تەقدىرداش، ھەمنەپەس بولۇپ ياشاپ كەلگەن نەۋرىخان بىلەن سەۋرىخان دىن ئىبارەت ئىككى ئائىلە ئايلىمۇ بىر - بىرىگە دۇشمەن بولۇپ قالىدۇ.

تازا ئۇچىغا چىققان قارمۇ قارشىلىقنىڭ، زىددىيەتنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە ئۆرلىگەن بۇ تىركىشىش باسقۇچىغا يەتكەندە يەنە نېمە چارە قوللىنىش كېرەك؟

ئەلۋەتتە بۇ مەسىلە ئاپتورنى ئىلاجسىز ئويلىنىشقا سالىدىغان، ھەم ئاپتورنى يۆكسەك بەدئىي ماھارىتى ئارقىلىق جاۋاب بېرىشكە تېگىشلىك بىر مۇھىم ئىش.

ھەرقانداق ماھارەتلىك ئىجادكار ئالدىدا يېزىلىۋاتقان ئەدەبىي ئەسەر قۇرۇلمىسى، يېڭىدىن سىلىنىۋاتقان مۇھىم بىناكارلىق قۇرۇلۇشىغا ئوخشايدۇ.

كىشىلەرنى ئۆزىگە كۆركەم كۆرۈنۈشى بىلەن مەپتۇن

قىلغان ۋە شۇنداق سۈپەتلىك، شۇنداق ھەيۋەتلىك سىلىنغان بىرەر بىنانىڭ قەد كۆتۈرۈپ مەيدانغا كېلىشى - ئەلۋەتتە چېۋەر پىلانلىنىپ ياسالغان لايىھىگە، خىللىنىپ تاللانغان ماتېرىيالغا، يۇقىرى ئۆلچەمگە يەتكەن تېخنىكىلىق سەۋىيىگە باغلىق بولىدىغانلىقى ھەممىزگە چۈشىنىشلىك، مۇۋاپىقىيەتلىك چىققان بىرەر پارچە ئەدەبىي ئەسەرنىڭ ئىجاد قىلىنىش، كىتابخانىلار بىلەن يۈز كۆرۈشۈش جەريانىمۇ شۇنداق بولىدۇ.

شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت مۇرەككەپ ھەم كەڭ دائىرىلىك بولىدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش كىشىلەر ئارىسىدا يۈز بەرگەن زىددىيەت، توقۇنۇشلارمۇ كەڭ دائىرىلىك ھەم مۇرەككەپ بولىدۇ. ھەرقانداق شارائىت ئاستىدا ئۇنىڭ تۇنجان ئورنىنىڭ، سالمىقىنىڭ، تەسىرىنىڭ، خاراكتېرىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر زىددىيەتلەرنىڭ، زىددىيەت - توقۇنۇشلارنىڭ توغرا بىر تەرەپ قىلىش سەۋەبلىرى ئىچكى - تاشقى ئامىللارغا چېتىشلىق بولغان ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى زىددىيەت، توقۇنۇشلارنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىشىمۇ بۇ دېيىلگەن قانۇنىيەتنىڭ سىرتىغا چىقىپ كەتمەيدۇ. بۇلار «قايچا قۇدا» دا ئۆز ئىپادىسىنى ئېنىق كۆرسەتتى. مەسىلەن، ئەسەردە تەسۋىرلەنگەن ئىككى ئائىلىنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت بارغانسېرى يىراقلىشىشقا قاراپ يۈزلەنگەن شارائىت ئاستىدا خۇداۋەردىنىڭ ئۇرۇمچىدە ئىشلەيدىغان قىزى مۇھەببەتلىشىپ بۇلارغا قېيىشقاندەك توي قىلىۋالىدۇ.

بۇ ئىشلار يېتەرلىك بولماي قالغاندەك ئىگەمبەردىنىڭ ئىشچى ئوغلى بىلەن خۇداۋەردىنىڭ گىلەمچى قىزى ئوتتۇرىسىدا مۇھەببەت ئوتى تۇتىشىپ قالىدۇ. ئاخىرى ھەر ئىشتا ئۆزىگە چۈشلۈق پەمى، يولى، بىلىمى، تەجرىبىسى بار ئايال ھاجىنىسا خانىنىڭ ياردىمى ۋە كېلىشتۇرۇش ۋاستىسى بىلەن بۇ ئىككى ئائىلە ئوتتۇرىسىدا قايچا قۇدىلىق مۇناسىۋەت ئورنىتىلىدۇ.

نەتىجىدە ئىككى جۈپ ئەر - خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى جانجان دوستلۇق مۇناسىۋەت ئەسلىگە كېلىپلا قالماستىن بەلكى يەنە بىر قەدەم ئىلگىرىلەپ تۇغقانچىلىق، قۇدا - باجىلىق مۇناسىۋەتنى شەكىللەندۈرىدۇ.

«تىنچ بولۇش، ئىتتىپاق بولۇش» تىن ئىبارەت سىياسىي ۋەزىيەت ئىككى ئائىلىدىكى ئاغرىق - ئاداۋەتنىڭ تۈگىشى، «قايچا قۇدا» لىق، تۇغقانچىلىقنىڭ مەيدانغا كېلىشىدە ئاساسەن ھەل قىلغۇچ ئىچكى ئامىللىق رولىنى ئويىنىسا، ھاجىنىساخانىنىڭ ئۇلارنى كېلىشتۈرۈپ، قويغانلىقى تاشقى ئامىللىق رولىنى ئويىنىغان. «قايچا قۇدا» نىڭ ئۇستىلىق بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇلغان سۇئىت تەرەققىياتىغا باشتىن ئاخىرغا قەدەر سىڭدۈرۈلگەن دراماتىك توقۇنۇشنىڭ يېشىمى دوستلۇق تەنتەنىسى بىلەن چىقىرىلغان.

«مەسلىھەت چېيى»، «كېچىككەن توي»، «قايچا قۇدا» دىن ئىبارەت سەھنە ئەسەرلىرىگە ئوخشىمىغان ئەھۋال ئاستىدا مۇھەببەت ۋەقەلىكى كىرگۈزۈلۈپ تەسۋىرلەنگەن بولسىمۇ ئەمما لېكىن بۇلار بىر - بىرىدىن مەزمۇن ۋە شەكىل جەھەتلەردە ئۆزلىرىگە تەئەللۇق بولغان ئىجادىي ئۆزگىچىلىكلىرى بىلەن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ.

ئاپتور بۇ سەھنە ئەسەرلىرىدە ئۇسۇل، ئۇسلۇب جەھەتلەردە ئىجادىي يوسۇندا ئىش كۆرۈپ بۇگۈنكى دەۋر، بۇگۈنكى تۇرمۇش رېئاللىقىمىزنى، دەۋرىمىز كىشىلىرى مۇناسىۋىتىدىكى ئۆزگىرىش، يېڭى يۈزلىنىشىنى قىسمەنلىك بىلەن ئومۇمىيلىقنىڭ بىرلىكىدە كونكرېت، جانلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ بەردى.

بىز باشتىراق توختىلىپ ئۆتكىنىمىزدەك، دراماتورگ مۇھەممەد ئىبلى زۇنۇن ھازىرقى تۇرمۇش رېئاللىقىنى پىششىق كۆزىتىپ، تەكرار تاللاشتىن ئۆتكۈزۈپ ماتېرىيال تاللاپ،

ئۇنىڭدىن خەلقنى سۆيۈندۈرگەن ياخشى - ياخشى سەھنە ئەسەرلىرىنى يېزىش بىلەن چەكلىنىپ قالماستىن، تارىخىي تېمىلار ئۇستىدىمۇ قەلەم تەۋرىتىپ بۇ جەھەتتە مول ھوسۇل ئالدى. ئۇنىڭ «رابىيە - سەئىدىن»، «ھېيتكاھ تۇمانلىرى»، «يەتتە قىزلىرىم»، «جەنۇبتىكى جەڭ مارشى»، ئاتاقلىق پىشقەدەم شائىر، يازغۇچى ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ «ئىز» ناملىق رومانىغا ئاساسەن سەھنىلەشتۈرۈپ ئىجاد قىلغان «كۆمۈلمەس ئىزلار» نى يېزىپ قازانغان بىر قاتار بۇيۇك نەتىجىلىرى بۇنىڭغا تېپىك مىسال بولالايدۇ.

ئەدەبىي ئىجادىيەتتە باشقا ژانىرلاردا يېزىلغان ئەدەبىي ئەسەرلەرگە قارىغاندا، ئاساسلىق تېما سۈپىتىدە تاللانغان تارىخىي ماتېرىياللار، تارىخىي ۋەقەلەر، تارىخىي شەخسلەر ۋە ئۇلارنىڭ تۆھپىسى، شانلىق ئۆچمەس ئىش - ئىزلىرى سەھنە ئەسەرلىرىدە ۋاستىلىق تۇردە ئەمەس بەلكى سەھنە ئۇستىدە بىۋاستە ئىپادىلىنىدۇ. كەڭ تاماشىبىنلارنىڭ كۆز ئالدىدا شۇ تارىخىي رېئاللىقنىڭ ئوبرازلىق كۆرۈنۈشى، مەشھۇر تارىخىي شەخسلەرنىڭ تېپىك ئوبرازى روشەن گەۋدىلىنىدۇ. شۇنداقلا دراماتورگلار تارىخ ھەققىدىكى چۈشەنچىلىرىنى ھېس قىلغانلىرىنى، باھاسىنى، بۇيۇك تۆھپىكار تارىخىي شەخسلەرگە بولغان ھۆرمىتىنى، سۆيۈنۈشىنى، ھېسسىياتىنى پېرسونا‌ژلارنىڭ تىلى، ھەرىكىتى ئارقىلىق ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان خاراكتېرگە يۈغۇرۇپ تاماشىبىنلارغا ئاشكارا كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭدا ھېچ قانداق چۈشەندۈرۈش تەلەپ قىلىنمايدۇ. چۈنكى، بولارنى يېپىدىن - يېڭىسىگىچە كۆرۈش، تەپسىلىي چۈشۈنۈش جەھەتلەردە تاماشىبىنلار چەكلىمىگە ئانچە ئۇچرىمايدۇ. ئىشقىلىپ تاماشىبىنلار ئاممىسى ئۆزلىرىنىڭ سالاھىيىتى، ئىدىيىۋى ئېڭى، مەدەنىيەت سەۋىيىسى، قوبۇل قىلىش، مۇلاھىزە قىلىش ئىقتىدارىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر

ھەممىسى بىر دەك سەھنە ئەسەرلىرىنى سەھنىدىن بىمالال كۆرۈپ ئۇنىڭدىن بەلگىلىك زوق ئېلىشتىن بەھرىمەن بولالايدۇ.

«رابىيە ـ سەئىدىن» ئوپېراسى ـ دراماتورگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇنىڭ تاماشىبىنلارنى، جامائەتچىلىكىنى چىن دىلىدىن رازى قىلغان مۇھىم ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە سەھنە ئەسىرىدۇر. بۇ ئەسەر سەھنىدە كۆپ قېتىم ئويلىنىپ، تېلېۋىزىيىگە ئېلىنىپ تېخىمۇ كەڭ دائىرىلىك تارقىتىلغاندىن كېيىنلا تاماشىبىنلارنىڭ كۆزى مۇھەممەد ئېلى زۇنۇنىڭ قەلىمىگە چۈشكەن ئىدى.

ئاپتور بۇ سەھنە ئەسىرىدە ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ بىر يېرىم ئەسىردىن بۇرۇنقى تارىخىي تۇرمۇش رېئاللىقىنى ئەكس ئەتتۈرۈشنى مەزمۇن قىلغان ۋە ئەينى زامانلاردىكى چىرىك فېئودالىلىق تۈزۈمنىڭ قۇربانى بولغان ئىككى ياشنىڭ مۇھەببەت پاجىئەسىنى، ئېچىنىشلىق تراگېدىيىلىك تەقدىرىنى يورۇتۇپ بېرىشنى ئاساس قىلغان.

ئەسەرنىڭ تېمىسى ـ تارىخىي تېما، ئەسەرگە قاتناشتۇرۇلغان پېرسوناژلار تارىخىي دەۋرده ئۆتكەن رېئالىي شەخسلەردۇر. بۇ تارىخىي ۋەقە، ئاشۇ زامانداا ياشىغان ئۇلۇغ رېئالىست شائىر ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ قەلىمىنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتى بىلەن داستان شەكلىده بەدىئىي ئىپادىلەش ئۇسۇلى بىلەن نۇرلاندۇرۇلۇپ جامائەتچىلىككە تەقدىم قىلىنغان ئىدى. ئارىلىقتا بىر ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن تۆھپىكار ئالىم، مەشھۇر پېشقەدەم شائىر ئەھمەد زىيائى تەرىپىدىن نەتىجىلىك سەھنىلەشتۇرۇلگەن.

ئۆتكەن ئىشلار، ئۆتكەن ئىشلار، ھازىرقى ئىشلار ئۆتكەن ئىشلار بىلەن ھازىرقى ئىشلارنىڭ ئارىلىقىدا پەرقلەرنىڭ بولۇشى تۇرغان گەپ.

ئايلىنىپ ئاساسلىق گېپىمىزگە كەلسەك: مۇھەممەد ئېلى زۇنۇنىڭ «رابىيە ـ سەئىدىن» ئوپېراسىنىڭ ئىجتىمائىي

ئۇنۇمى، بەدىئىي قىممىتى، سېھرىي كۈچى قانچىلىك بولدى؟ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر دراماتورگىيەسىدە تۇتقان ئورنى قانچىلىك سالماقنى ئىگىلەيدۇ؟

بىز بۇ مەسىلىلەرگە سەپ سالغىنىمىز بىلەن بۇ ئوپېراغا خەلقىمىز ئېنىق، ئادىل باھاسىنى ئاللىبۇرۇن بېرىپ بولدى.

ھەممىمىزگە مەلۇم، دراماتوروگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇنىڭ دراماتورگىيە ئىجادىيىتىگە كىرىشكەنلىكىگە ئانچە ئۇزۇن ۋاقىت بولمىسىمۇ ئۇ، ئۆزىنىڭ بۇ ساھەدىكى تەجرىبىسىنىڭ كەملىكىگە قارىماستىن قەدەمنى خېلى مۇۋەپپەقىيەتلىك بېسىپ كېلىۋاتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ سۈبېيكتىپ تىرىشچانلىقىغا تايىنىپ ھازىرقى زامان رېئاللىقىنى ئەكس ئەتتۈرۈش بىلەن ياندىشتۇرۇپ تارىخىي رېئاللىقنىمۇ سەھنىلەردە ئىپادىلەپ بېرىشته ياخشى ئۇلگە تىكلىدى.

مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن «رابىيە ـ سەئىدىن» ناملىق سەھنە ئەسىرىدە رېئالىستىك ئۇسۇل بىلەن گۇمانىستىك ئۇسۇلنى بىرلەشتۇرۇش ئارقىلىق ھەقىقىي ئىنسانلارغا خاس ساپ سۆيگۈ ـ مۇھەببەتنىڭ تەڭداشسىز كۈچ ـ قۇدرىتىنى دەۋرىمىز تىياتىر سەھنىلىرىدە نۇرلاندۇرۇپ، خەلق قەلبىدە مەڭگۈ قەدىرلىنىدىغان پارلاق بەدىئىي تىپقا ئايلاندۇرغان.

رابىيە ـ سەئىدىندىن ئىبارەت ئىككى ياشنىڭ پاك قەلبىگە، مەنۇي دۇنياسىغا سىڭگەن يۈكسەك پەزىلەتنى، ساداقەتنى، سەمىمىيلىكنى يەنمۇ چوڭقۇرلاپ قېزىپ ئۇلارنىڭ ئوبرازىنى تىپىكلىك دەرىجىسىگە كۆتەردى. ئاپتور بۇ سەھنە ئەسىرىنى ئىجاد قىلىش داۋامىدا رابىيە ـ سەئىدىنىنى نوقۇل ھالدا ھەقىقىي ئاشىق ـ مەشۇقلار قىلىپ كۆرسۈتۈش بىلەن چەكلىنىپ قالماستىن ئۇلارنى يەنە ئالاھىدە ۋىجدان ئىگىسى، ئۆز ئىرادىلىرىگە سادىق، زۇلۇم ئالدىدا تېز پۈكمەس كۈرەشچى سۈپىتىده ئوتتۇرىغا چىقارغان. ئەسەرده تارىخىي شەخسلەر

ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى تارىخىي چىنلىققا ئۇيغۇن ھالدا ئىپادىلەشكە، تارىخىي شارائىتتا شەكىللەندۇرگەن زىددىيەت، توقۇنۇشلارنى توغرا، ئىشەنچىلىك بىر تەرەپ قىلىشقا ئەھمىيەت بەرگەن. ئەسەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلغان ۋەقە مەزمۇنىدىن تارتىپ ئىپادىلەش شەكلىگىچە ئىجادىي ئىزدەنگەن. يۇقىرى مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئىش كۆرگەن. مۇبادا بۇ ئەسەرنىڭ دەۋرىمىزدىكى سەھنە ئەسەرلىرى شەكلىگە چۈشۈرۈلۈپ ئىپادىلەنگەن بەدىئىي قۇرۇلمىسى، ئۆز دەۋرىدىكى شېئىرى تىلدا ئىپادىلەنگەن داستان شەكلىدە ئىپادىلەنگەن بەدىئىي قۇرۇلمىسىغا ئەينەن ئوخشۇتۇپ كەتسە، ئۇ چاغدا سەھنە سەنئىتى گۈلزارى ئىچىدە تاماشىبىنلارنىڭ كۆزىدىن نۇر چاقناتقان «رابىيە - سەئىدىن» ئوپېراسىنىڭ تەسىرى، قىممىتى، يېڭىلىقى ئىجادىيلىقى بولمىغان بولاتتى.

دراماتورگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن گەرچە ئوپېرادا يېڭ ئۇچى قىلىنغان تارىخىي دىرەكلەرنى، تارىخىي شەخسلەر ئۇستىگە مەركەزلەشتۇرۇلگەن تارىخىي ۋەقەلەر ئەندىزىنى كۆپرەك ئەينى ۋاقىتتا يېزىلغان ئاشۇ داستان («رابىيە - سەئىدىن») دىن ئالغان بولسىمۇ لېكىن ئۇنى تارىخىي پاكىتقا، تارىخىي چىنلىققا ھۆرمەت قىلىش پرىنسىپى بويىچە قايتىدىن يۇغۇرۇپ باشقىچە شەكىل، باشقىچە ئۇسۇلدا بەدىئىيلىك جەھەتتىن جانلاندۇرۇپ شۇ دەۋر، شۇ ماكان ھەقىقىتىگە ئۇيغۇنلاشتۇرۇپ ئەكس ئەتتۈردى. بۇنىڭ بىلەن «رابىيە - سەئىدىن» داستانى 19 - ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا قانداق مۇھىم ئورۇننى ئىگىلىگەن بولسا، سەھنە ئەسىرىگە ئايلاندۇرۇلغان بۇ «رابىيە - سەئىدىن» ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا جۇملىدىن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر دراماتورگىيەسىدە شۇنداق مۇھىم ئورۇننى ئىگىلەش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتى. ئەسەردە نۇقتىلىق گەۋدىلەندۇرۇلگەن باش قەھرىمان رابىيە بىلەن سەئىدىنىڭ قەھرىمانلىق جاسارىتى،

يالقۇنلۇق ئۇمىد ئەقىدىسىدىن ۋاز كەچمەيدىغان ئىسيانكارلىق روھى، زۇلۇمغا قارشى كۆرىشى، جاھالەت دۇنياسىغا، جەمئىيەتتىكى ئادالەتسىزلىككە، چىرىكلىككە ياغدۇرغان غەزەپ - نەپرىتى، ئىشقى - مۇھەببەت يولىدا تارتقان ئازاب - ئوقۇبەتلىرىنى ئەتراپلىق تەسۋىرلەش ئارقىلىق يارىتىلغان ئوبرازى تېخىمۇ نۇرلىنىپ يەنە بىر قېتىم تارىخىي شەخسلەرنىڭ بەدىئىي ئەدەبىيات دۇنياسىدا تىپىكلەشتۇرۇلۇپ سىزىلغان بەدىئىي سۇرىتىنى سۇپىتىدە خەلقىمىزنىڭ قەلبىگە نەقىش بولۇپ ئورنىدى.

مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن ئىشەنچىلىك پاكىت، ۋاستىلىق ئامىللارنىڭ يارىدىمى بىلەن بولسىمۇ تارىخىي ھادىسىلەرنى تارىخىي ماتېرىيالىزم ۋە دىئالېكتىكىلىق ماتېرىيالىزم نۇقتىسىنەزەرى ئاساسىدا تەھلىل قىلغان، پۇختا تاللىغان. ئۇ، «رابىيە - سەئىدىن» ئوپېراسىدا كۇلپەتلىك دۇنيانىڭ، فېئودالىلىق نىكاھ تۈزۈمىنىڭ، فېئودالىلىق قائىدە - يوسۇنىنىڭ خەلقنى نابۇت قىلىشتەك جىنايەتلىرىنى رەھىمسىز پاش قىلىپ، قەھرىمانلارنىڭ خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىش ئۈچۈن ئۇنۇملۇك خىزمەت قىلدۇرغان.

ئەسەرنىڭ تارىخىي ئاساسى بىلەن ئىجتىمائىي ئاساسىنى مۇستەھكەم تۈرغۇزۇش ئۈچۈن بەدىئىي زېمىن ھازىرلىغان.

سەھنە ئەسەرلىرى - سەنئەتنىڭ يادرولۇق تۈرى. ئۇ، ياشقا سەنئەت ئامىللىرىنىڭ بىر پۈتۈن بەدىئىي گەۋدىسىگە ئايلاندۇرۇلۇپ سەھنە ئۇستىدە ئىپادىلىنىشىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن دراماتورگلار سەنئەتنىڭ ھەممە تۈرلىرىنىڭ قانۇنىيىتىنى، ئالاھىدىلىكىنى بىلىشى ۋە ئۇلاردىن دەل جايىدا پايدىلىنىشقا ماھىر بولۇشى كېرەك.

«رابىيە - سەئىدىن» ئوپېراسىنىڭ بەدىئىيلىك جەھەتتىكى بىزنىڭ كۆزىمىزگە چۈشكەن ئۆزگىچىلىكلىرىنىڭ بىرى - ئاپتور

ئەسەردە سەنئەتنىڭ باشقا تۈرلىرىنىڭ مۇناسىۋەتلىك جەۋھەرلىرىنى تاللاپ قوللىنىپ ئويۇرانىڭ بەدئىي قىممىتىنى ئاشۇرۇشنىڭمۇ ئاساسىنى يارىتقان.

مۇھەممەد ئېلى زۇنۇننىڭ سەھنە ئەسەرلىرى ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىش داۋامىدا بىر قەدەر مول تەجرىبە ھاسىل قىلغاندىن كېيىن يازغان ھەم تەڭرى تاغنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدا بىرەرەك شۆھرەت قازانغان دراماسىرنىڭ بىرى «جەنۇبتىكى جەڭ مارشى» دۇر. سەھنىدە ئوينالغاندىن كېيىن كەڭ تاماشىبىنلارنىڭ قەلبىنى لەرزىگە كەلتۈرگەن بۇ دراما ھازىرقى زامان ئۇيغۇر دراماتورگىيەسى تەرەققىياتىنىڭ ساندىن ـ سۈپەتكە ئۆتۈشنىڭ باشلىنىش ئۇلگىسى بولۇپ قالدى.

روشەنكى 1944 ـ يىللىرى ئېلىمىزنىڭ شىنجاڭ رايونىغا ئولتۇراقلاشقان ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تارىخىدا مەڭگۈ ئۆچمەس ئىز قالدۇرغان دەۋر بۆلگۈچ تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە مۇھىم ئىنقىلابىي ۋەقە — ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتلىدى. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى بىرەرەك ئىتتىپاقلىشىپ، باتۇرانە مەيدانغا ئاتلىنىپ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى شىددەت بىلەن ئوت ئاچتى. گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمىتىنىڭ ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقى ئۈستىدىن يۈرگۈزگەن فاشىستىك ھۆكۈمرانلىقىغا ۋە ياۋۇز ھەربىكەتلەرگە قاقشاتقۇچ زەربە بېرىپ، بىر پۈتۈن ئېلىمىز ئىنقىلابى ئۈچۈن، تېخىمۇ كونكرېتلاشتۇرۇپ ئېيتقاندا ۋەتىنىمىز تېررىتورىيىسىنىڭ $\frac{1}{6}$ قىسمىنى تەشكىل قىلغان شىنجاڭنى ئازات قىلىشتا ئاجايىپ زور تۆھپىلەرنى قوشتى. ھازىر بۈيۈك تارىخىي ۋەقەنىڭ بەدئىي كارتىنىسىنى ھېكايە، داستان، پوۋېستلاردىن ھالقىپ سىزىلىپ، كىشىلەرنىڭ بۇ تېمىنى بەدئىي ئەدەبىيات دۇنياسىدىن قايتا كۆرۈش ھەققىدىكى تەشنالىقىنى

دەسلەپكى قەدەمدە قاندۇرۇشقا باشلىدى. لېكىن ھەر مىللەت خەلقىمىزنىڭ تارىخىدا ئۇنتۇلغۇسز تەسىر قالدۇرغان شۇ ئۇلۇغ ئىنقىلابنىڭ شىنجاڭ رايونىنىڭ باشقا جايلىرىغا بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭغا تەسىرى بولدىمۇ يوق؟ بولسا ئۇنىڭ تەسىرى، نەتىجىسى قانچىلىك دەرىجىدە بولدى؟ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ شىنجاڭنىڭ باشقا جايلىرىغا كۆرسەتكەن تەسىرىدىن ئىبارەت بۇ تېما بەزى يىرىكرەك ئەدەبىي ئەسەرلىرىمىزدە ئەكس ئەتتۈرۈلمىدى ئەمەس ئەكس ئەتتۈرۈلدى. بىراق، بىز كۆتكەن تەلەپتىكىدەك بولماستىن ئاندا ـ ساندا قىستۇرۇلۇپ ئەكس ئەتتۈرۈلۈپ كەلگەن ئىدى.

يولداش مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن «جەنۇبتىكى جەڭ مارشى» ناملىق يەتتە كۆرۈنۇشلۇك تارىخىي دارامىسىدا دەل ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ زەمبىرەك ئاۋازى بىلەن تەڭ پارتلىغان قەھرىمان جەنۇبىي شىنجاڭ ئوغۇل ـ قىزلىرىنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى جاھىل كۆچلىرىگە قارشى ئېلىپ بارغان كۈرىشىنىڭ قۇدرەتلىك جەڭ ساداسىنى يېغىنچاق، ئوبرازلىق، تەسىرلىك ئىپادىلىگەن. شۇنداقلا دراما كۆرۈنەرلىك ئورۇنغا قويۇلۇپ تەسۋىرلەنگەن. مىللىي ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ قوماندانلىرى ۋە تىللاردا داستان بولغىنىدەك شۆھرەت قازانغان باھادىرلىرىنىڭ ھەممىسى خەلقىمىزگە تونۇشلۇق بولغان رېئال تۇرمۇشتا ھەقىقىي مەۋجۇت بولغان ئىشلاردىن تەركىب تاپقان. ھەم بۇلار ئىشەنچلىك مەنبە، ئاساسلىق ماتېرىيال قىلىنىپ قۇراشتۇرۇلغان. ھەمدە بۇ تېمىنىڭ ۋە چوڭقۇر مەنىنى ئىپادىلەيدىغان تارىخىي ماتېرىيال. تارىخىي دەرەكلەر ئاپتورنىڭ بەلگىلىك سەنئەت قارىشىنىڭ يېتەكچىلىكىدە پىششىقلاش، ئومۇملاشتۇرۇش باسقۇچلىرىدىن ئۆتۈپ، تۇرلۇك بەدئىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىنىڭ ياردىمى ئاستىدا مۇشۇنداق ياخشى سەھنە ئەسىرىنى بارلىققا كەلتۈرگەن.

مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن «جەنۇبتىكى جەڭ مارشى» دا تارىخىي تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي يۇزلىنىشىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان تارىخ تەرەققىياتىنىڭ يېڭى بۇرۇلۇش ياساش دەۋرىگە كىرىشىگە سەۋەبچى بولغان ھەم يول ئېچىش، تۇرتكە بولۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان يېڭى ئىنقىلابىي كۈچلەرنىڭ ئوبرازىنى مۇۋەپپەققىيەتلىك يارىتىپ، ئۇلار ھەر بىر باسقان ئىستىقباللىق، غەلىبىلىك قەدەملىرىنى قوراللاندۇرۇپ كۆرسىتىپلا قالماستىن، يەنە ھالاكەتكە يۈز تۇتقان ئىستىقبالسىز چىرىك كۈچلەرنىڭ ۋەكىلى سەلبىي پېرسونا ژلارنىڭ خاراكتېرىنىمۇ تولۇق ئاشكارىلاپ كۆرسەتكەن. ئەسەردە ئەينى زامانلاردىكى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئەڭ ئەشەددىي، ئەڭ ياۋۇز دۈشمەنلىرى ھېسابلانغان گۇەن تۇەنجاڭ، ما تۇەنجاڭ، جۇپاڭگاڭ ۋە ئۇلارنىڭ شەرمەندە يالاقچىلىرى ھەببىللا ئىشان، مەتتۇختى قاتارلىقلارنىڭ ئوبرازى ئەنە شۇنداق نەتىجىلىك يارىتىلىش ئارقىلىق، بۇلارنىڭ ئەمگەكچى خەلقنىڭ قان - تەر بەدىلىگە ياشاۋاتقان چىرىك تۇرمۇشى، ۋەھشىلەرچە ئېلىپ بارغان جىنايى ھەرىكەتلىرى، پەسكەش ئىچكى دۇنياسى شەپقەتسىز پاش قىلىنغان.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى تەسىرىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن «جەنۇبتىكى جەڭ مارشى» دا پېرسونا ژلارنىڭ ھەرىكەتلىرىدىكى چاقماقتەك تېزلىك، مۇناسىۋەتلەردىكى جىددىيلىك، دىئالوگلىرىدىكى كەسكىنلىك، ئۆتكۈرلۈك قاتارلىقلار شۇ مەزگىلدىكى ھايات - ماماتلىق تىركىشىش باسقۇچىدا تۇرغان ۋەزىيەت رېئاللىقىنىڭ ئەمەلىيىتىگە ماسلاشتۇرۇلۇپ بېرىلگەن. بۇنىڭدىن شۇنى بايقاپ ئالالايمىزكى: ئاپتور بۇ مەسىلىدە ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب ئۆزگىچىلىكىگە، بەدىئىي قۇرۇلما ئالاھىدىلىكىگە ئىگە سەھنە ئەسەرلىرىنى مەيدانغا كەلتۈرۈش ماھارىتىنى چېۋەرلىك بىلەن

جارى قىلدۇرغان. چۈنكى، بەدىئىي ئىپادىلەش ماھارىتى تېخنىكىسى ھەر بىر ئىجاتكارنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلىش، ئەدەبىي ئىجادىيەتتە ئۆزىگە خاس يېڭى ئىجادىي يول تېپىشىنىڭ مۇھىم دەسمايىسىدۇر.

سەھنە ئەسەرلىرىدە دراماتورگلارنىڭ ئىجادىيەت ماھىرلىقى ئاساسەن دراماتىك توقۇنۇشنى تاللاش، ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش ۋە ئۇنى بىر تەرەپ قىلىش مەسىلىسىدە كۆرۈلىدۇ.

دراماتىك توقۇنۇشنىڭ قانداق شەرت، قانداق مەقسەتتە، قانداق ئەھۋال ئاستىدا بىرىلىش ھەم ئۇنىڭ چىنلىقىنى چىقىش قىلىپ، كىشىلەرنى قايىل قىلارلىق دەرىجىگە كەلتۈرۈلۈپ ھەل قىلىنىشى سەھنە ئەسەرلىرىنىڭ تەقدىرىگە، ئىجتىمائىي ئۇنۇمىگە، بەدىئىي قىممىتىگە مۇناسىۋەتلىك ئىشتۇر.

باشقا شارائىتلاردىكى بولۇپمۇ تىنچلىق، خاتىرجەملىك، ۋەزىيەت تۇراقلىق رېتىمغا چۈشكەن شارائىتلاردا يۈز بەرگەن زىددىيەت، توقۇنۇش تىركىشىلىرىنى دراماتىك شەكىللەندۈرۈپ، سەھنە ئۇستىگە ئورۇنلاشتۇرۇشقا قارىغاندا، قانلىق ئۇرۇش بولۇۋاتقان ياكى ۋەزىيەت رېتىمى بۇزۇلۇپ داۋالغۇش ھالىتىدە تۇرغان شارائىتتا شۇنداق جىددىي يۈز بېرىۋاتقان ھايات - ماماتلىق ئېلىشىش مۇھىتىدىكى زىددىيەت، توقۇنۇشلارنى دراما شەكلىدە ئىپادىلەپ سەھنىدە ئەكس ئەتتۈرۈش قىيىنغا چۈشىدۇ. شۇنداقتىمۇ يولداش مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن ئالاھىدە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ ئاساسلىق كۆرۈنۈشلەر بىلەن قوشۇمچە كۆرۈنۈشلەرنى، پارالىل كۆرۈنۈشلەر بىلەن سەھنە سىرتىغا قالدۇرۇلۇپ ئىپادىلەنگەن ۋەقەلىكلەر كۆرۈنۈشلىرىنى بىر - بىرىگە بەزىدە گىرەلەشتۈرۈپ بېرىش، بەزىدە يانداشتۇرۇپ بېرىش، بەزىدە يەككە - يېگانە بېرىش ئارقىلىق ئۇرۇش، قوزغىلاڭ، ۋەقەلىكىنى سەھنىلەشتۈرۈشتە مول بەدىئىي ئۇنۇم ھاسىل قىلدى.

مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن، پىشقەدەم يازغۇچى ۋە تارىخچى خېۋىر تۆمۈرنىڭ «ئابدۇقادىر داموللا» ناملىق تارىخىي ئوچېركى ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەن «ھېيتكاھ تۇمانلىرى» نى يېزىپ چىقتى. ئۇزۇنىڭ كىشىلەر قەلبىنى مەپتۇن قىلغان تارىخىي تېمىلاردا يېزىلغان سەھنە ئەسەرلىرىدە تىپىك ئۇلگىلىك ئىش - ئىزلىرى ئىچىدىن ماتېرىيال ئېلىپ ئۇنى يەنمۇ جانلاندۇرۇپ كۆرسىتىش يولى بىلەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ زۇلۇمغا، قاراڭغۇلۇققا قارشى كۈرىشىنى، ئەركىنلىككە، يورۇقلۇققا تەلپۈنۈشتەك تەرەققىيپەرۋەرلىك، ھۆرىيەتپەرۋەرلىك روھىنى، ساغلام كىشىلىك مۇناسىۋەتنى، گۈزەل تىرادىتسىيلىق ئەنئەنىۋى ئەخلاق - پەزىلەتنى، ئېتىقادىنى، مۇھەببەت تۈيغۇلىرىنى، خۇشاللىقىنى نۇرلاندۇرۇپ ئەكس ئەتتۈرۈش ئارقىلىق تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ئالقىشى، ئۈمىد - ئىشەنچىسىگە سازاۋەر بولۇپ كەلگەن ئىدى.

«ھېيتكاھ تۇمانلىرى» ماۋزۇلۇق تراگېدىيىسىدە ئاپتور ئادەتتىكى چۈشەنچە ۋە ئۇقۇم دائىرىسىدىن چوڭقۇر تەپەككۇر يۈرگۈزۈپ پاراسەتلىك خەلقنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى، مەرىپەتپەرۋەرلىك ئىدىيىسىنى، چىدام، جاسارەت ئۇچقۇنلىرى بىلەن يۇغۇرۇلغان ئوپتىمىستىك غايە، ئارزۇ - ئۈمىدلىرىنى يورۇتۇپ بېرىشكە يۇرۇش قىلغان. بۇ سەھنە ئەسىرىدە تەسۋىرلەنگەن ئاساسلىق قەھرىمان ئوخشاشلا تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر شەخسىتۇر. ئۇ ئۆز ئىسمى بىلەن ئېلىنغان. بىز ئەسەرنى ئوقۇغان چاغلىرىمىزدا ئۇنىڭدا ئاپتور تەرىپىدىن توقۇلما قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى، خۇددى ئۆزىمىزگە تونۇش بولغان كونكېرت ئىشلارەك تۇيۇلىدۇ. بۇ جەھەتتىن ئاز تولا مۇلاھىزە يۈرگۈزگەن مەزگىللىرىمىزدە ئەسەر ئوچېرىك تۈسىنى ئالغان تراگېدىيىلىك سەھنە ئەسىرىدەكلا ھېس قىلىنىدۇ.

دېمەك، تراگېدىيەدىكى قەھرىمان خاراكتېرى ئىنتايىن

ئېچىنىشلىق ۋە پاجىئەلىك شارائىت ئاستىدا ئۆتكەن كەسكىن ئېلىشىش، جىددىي توقۇنۇش ئىچىدە بېرىلگەن. ئەسەر مەزمۇنىنى تەملىك، لەززەتلىك، ھاياجانلىق ئىپادىلەشتە ئاپتور كۆپرەك تراگېدىيىلىك ئامىللاردىن پايدىلانغان. شۇنداقلا سەھنە چەكلىمىسىگە كونترول قىلىنىپ ھايات - ماماتلىق تىركىشىش زېمىنىدە راۋاجلاندۇرۇلۇپ، كولمىناتسىيە باسقۇچىغا كۆتۈرۈلگەن دراماتىك توقۇنۇشلار گارمونىيىسى ۋەتەن، خەلقنىڭ ئىستىقبالى، بەخت - سائادىتى ئۈچۈن جان تىكىپ كۈرەش قىلغان ۋە زۇلۇم دۇنياسىغا ئوت ئاچقان ئابدۇقادىر داموللامنىڭ تەقدىرىنى تراگېدىيە بىلەن ئاخىرلىشىش مۇھىتى ئىچىگە ئېلىپ كىرىدۇ.

ئەسەردە ئاپتور مەقسەت - مۇددىئايى، مەنپەئەتى، ھايات ئەقىدىسى ئوخشىمايدىغان ۋە بىر - بىرىگە قارىمۇ قارشى مەيداندا تۇرۇپ ئېلىشقان ئىجابىي پېرسونا‌ژلار بىلەن سەلبىي پېرسونا‌ژلار خاراكتېرىدىكى پەرقنىڭ چەك - چېگرىسىنى ئېنىق ئايرىپ تەسۋىرلىگەن.

ھەقىقىي ۋەتەنپەرۋەر، مەرىپەتپەرۋەر، ئادالەتپەرۋەر كۆچلەرنىڭ ۋەكىلى ئابدۇقادىر داموللام باشلامچىلىقىدا ياكى قۇتلۇق شەۋقى، بارات ئاخۇن، نائىلە خېنىم، زۇمرەتخانلارنىڭ ئوبرازى بىلەن ۋەتەننىڭ، خەلقنىڭ، مىللەتنىڭ بېشىغا بالايىئاپەت ئەكېلىپ بۇلاڭ - تالاڭ قىلىشقا ئۇرۇنغان تاجاۋۇزچى، ساتقىن كۆچلەرنىڭ ۋەكىلى ئىنگلىز كونسۇلى، شۆھرەت كونسۇلى ۋە ھەسەن شۆھرەت، ئىشان مەزىن قاتارلىقلار ئوبرازى روشەن سىلىشتۇرمىلار ئارقىلىق سەھنىگە چىقىرىلغان. بۇنىڭ بىلەن قوراللىنىپ جاھالەت دۇنياسىنى پاچاقلاپ تاشلاش ئۈچۈن كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىققان تەرەققىيپەرۋەر، ۋەتەنپەرۋەر كۆچلەرگە، ئويغىنىۋاتقان خەلق ئاممىسىغا مەدھىيە ئوقۇسا، يەنە بىر تەرەپتىن ۋەتەننى، خەلقنى، مىللەتنى ئازاب -

ئوقۇبەت ئىچىدە قالدۇرغان تاجاۋۇزچىلارنىڭ ئانا تۇپرىقىمىزنى ۋەيران، بايلىقىمىزنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىشقا يول قويغان ياڭ زىڭ شىن، ماتىتەيلەرنىڭ ئەكسىيەتچىل ئەپتى - بەشىرىسىنى ئېچىپ تاشلىغان.

دراماتورگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن «ھېيتكاھ تۇمانلىرى» دا يەنە باتۇر، ئىسيانكار ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ جاھانگىرلارنىڭ تاجاۋۇزچىلىق ھەرىكەتلىرىگە، ئەپيۇن سېتىپ خەلقنى زەھەرلەشتەك مەنىۋىي جەھەتتىكى ۋەھشىيانە ھۇجۇملىرىغا قارشى كۈرىشىنى، ۋەتەن ساتقۇچ خائىنلارنىڭ ئىزچىل تۈردە داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنىڭ جاھالەت دۇنياسىنى تىترەتكەن ئاجايىپ قۇدرىتىنى ئەۋلادلىرىمىزغا نامايەندە قىلدى.

يىرىك پروزا ئەسەرلىرىگە ئوخشاش، يىرىك سەھنە ئەسەرلىرىدىمۇ كىشىلەرنىڭ مۇرەككەپ، چىگىش مەنىۋى پائالىيەتلىرى، ئىچكى - تاشقى كەچۈرمىشلىرى، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلىرى نىسبەتەن ئىنچىكە تەسۋىرلىنىدۇ. بۇ چاغدا يەنىلا پېرسوناژلارنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋىي دۇنياسى ئاشكارىلانغان تەرەپلەر سەھنىنىڭ كۆرۈنەرلىك ئورۇنغا قويۇلۇپ كۆرسىتىلىدۇ. بۇ جەرياندا باش قەھرىماننىڭ پائالىيىتى ئەسەرنىڭ مەركىزىنى ئىگىلەپ، پۈتۈن ئەسەردىكى سۇژىت، توقۇنۇشلارنىڭ راۋاجى ئۈچۈن يېتەكلەش، تۈرتكە بولۇش ھەتتا قوماندانلىق قىلىش رولىنى ئوينايدۇ. شۇنداقلا ئەدەبىي ئەسەردىكى ۋەقەلىكلەرنىڭ تۈگۈنى، زىددىيەت - توقۇنۇشلارنىڭ يىپ ئۇچى، ئەسەردە تەسۋىرلەنگەن ئاساسلىق پېرسوناژلارنىڭ غەلىبە قىلىش ياكى مەغلۇپ بولۇشتىن ئىبارەت تەقدىرىنى بەلگىلەشتە تەسىر كۆرسىتىدىغان مۇھىم ئامىل بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

بىزنىڭ كۆزىمىزگە پۈتۈن ئەسەر قۇرۇلمىسىنىڭ يادرۇ

مەركىزىنى بىرلىك قىلىپ تەسۋىرلەنگەن پېرسوناژلار ئىچىدە ئابدۇقادىر داموللام ئوبرازى ئۆزگىچە قىياپەتتە چېلىقىدۇ. ئاپتور تراگېدىيىدە بۇ ئوبرازنى ئادەتتىكى ئىسيانكار شەخس سۈپىتىدە گەۋدىلەندۈرمەيدۇ. ئۇنى بىر مىللەت تارىخىدا ئالاھىدە ئورۇن تۇتقان، ئۆزى ياشىغان دەۋر، مۇھىتقا نىسبەتەن چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن دانا، جۈرئەتلىك ئىجادكار، تۆھپىكار، ئابرۇيلۇق، سەزگۈر، سەۋىيىلىك تەشكىلاتچى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ. ئەسەردە ئۇنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش داۋامىدىكى ئىنقىلابىي پائالىيىتى، ئىجادىي ئەمگەك مېۋىلىرى ئارقىلىق جەمئىيەتكە، كىشىلەرگە نىسبەتەن بىۋاسىتە ۋە ۋاسىتىلىق قىلغان تەسىرىنى تاماشىبىنلار جامائەتچىلىكىگە ئېنىق تاپشۇرىدۇ. ئاپتور تارىخىي تراگېدىيە «ھېيتكاھ تۇمانلىرى» دا خلېى كونكېرت ۋە بىر قەدەر مۇكەممەل يارىتىلغان پېرسوناژ ئوبرازى ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ئاڭلىق، بىلىملىك، شىجائەتلىك ئىنقىلابىي جەڭچى، ئىقتىدارلىق ئىجادكار، يالقۇنلۇق مەرىپەتپەرۋەر شەخسكە ئايلىنىشىنى ئىشەنچىلىك ئىپادىلەش ئۈچۈن تاشقى تەرەپتىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ سوۋېت بولشىۋىكلار پارتىيىسىنىڭ تەسىرى، ئىچكى تەرەپتىن ئېلىپ ئېيتقاندا ۋەتىنىمىز زېمىنىدا پارتلىغان «4 - ماي ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنىڭ غايەت زور روھىي ئىلھامى ھەققىدە ئىزدىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا قەھرىماننىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇپ گەۋدىلەندۈرۈش جەھەتلەردە بەدىئىي دىت ئىشلەتكەن. بىر قېتىم ئابدۇقادىر داموللام ئەجنەبىيلەر ۋە ئۇلارنىڭ قول چوماقچىلىرى بىلەن يۈزمۇ يۈز تىركىشىشتە، قانداقمۇ تاجاۋۇزچىلارنى «مېھمان» دەپ ئاتىۋالغان خائىنلارنىڭ ساتقۇنلۇق قىلىقلىرىغا رەددىيە بېرىپ، «مېھمان؟ . . .» ئۇلارنى كىم چىللاپ كەپتۇ؟ ئۆزلىرى چىللىغانمۇ؟ قۇدا چۈشۈپ قويدىلىمۇ يا؟ . . . ئۇلار ھازىر

قۇيرۇق شىپاڭشىتىپ كەلگەن بىلەن ئاستا - ئاستا گىلەملىرىمىزنى تاللاپ كېتىپ، بورياني قالدۇرۇپ قويىدىغان بۇلاڭچىلار!»، «ئۇلارنىڭ بىزدىن ئېلىپ كېتىۋاتقىنى ئالتۇن - كۈمۈش، گىلەم، يىپەك، بىرئۇاتقىنى ئەرزىمەس تۇغمە، ئىلگەك، پىسىلداق، پاقىرايدىغان رەڭلىك ئەينەك پارچىلىرى ئەمەسمۇ؟ دەيدۇ.

بۇ يەردە ئېيتىلىۋاتقان گەپ بەكمۇ ئاددىي، لېكىن مەنىلىك ھەم چۈشىنىشلىك، پاكىتلىق، كىشىلەرنى چوڭقۇر ئويلاندۇرۇش، ئويغۇتۇش، بولۇۋاتقان ئىشنىڭ، ھادىسىنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى چۈشەندۈرۈش، توقۇنۇش، قايىل قىلىش كۈچىگە ئىگىدۇر.

مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن ئەسەردە تەسۋىرلىنىۋاتقان باش قەھرىمانىنىڭ ساپ ۋىجدانىدىن قايناپ چىققان يۈرەك سۆزىنى ئۆز تەلەپپۇزىدا، ئۆز ئاغزىدىن بېرىش ئارقىلىق ئۇنىڭ ۋەتەن، خەلقنىڭ غېمىنى، ئىستىقبالىنى ئويلاش، ۋەتەننى سۆيۈش، ۋەتەن بايلىقىنى قوغداش يولىدىكى ئىرادىسىنىڭ نەقەدەر چىڭ، نەقەدەر قەتئىي ئىكەنلىكىنى كۈچلۈك ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

تارىخىي تېمىلاردا يېزىلغان ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسى تارىخنىڭ، تارىخىي رېئاللىقنىڭ بەدىئىي ئىنكاسى، ئۇنداق ئىكەن بارلىق تارىخىي دەرەكلەر، ھادىسىلەر، تارىخىي پاكىتلار بۇ ئەسەرلەرنىڭ پۈتمەس - تۈگىمەس مەنبەسىدۇر. بۇ ئەسەرلەر زامانىمىزدىكى تارىخىي رېئاللىقنى چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرگەنلىكى ئۈچۈن قۇدرەتلىكتۇر. شۇنىڭدەك چوڭقۇر تونۇتۇش قىممىتىگە، مۇھىم رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە تارىخىي ۋەقەلەرمۇ تارىختا ئۆتكەن كىشىلەرنىڭ ماھىيەتلىك، تىپىك پائالىيەتلىرى ئارقىلىق بارلىققا كېلىدۇ. مەشھۇر تارىخىي شەخسلەرمۇ ئۇلارنىڭ شۇ زامانلاردىكى تىپىك ۋەكىللىرىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن تارىخىي ۋەقەلەر، تارىخىي ھادىسىلەر بىلەن

مەشھۇر تارىخىي شەخسلەرنىڭ مۇناسىۋىتى ناھايىتى زىچ باغلانغان بولىدۇ.

ئابدۇقادىر دامۇللام ئوبرازىنى ئادەتتىكى تارىخىي تۇرمۇش زېمىنىدىن بەدىئىي ئەدەبىيات سەھنىسىگە پارقىرىتىپ نەتىجىلىك چىقىرىشنىڭ ئىجتىمائىي ئاساسىنى يارىتقان - شۇ دەۋر ئېقىمىدا كىشىلەر ئېڭىدا شەكىللەنگەن ئىلغار دۇنيا قاراش، ئۇمىدۋارلىق روھ، دېموكراتىك ئىدىيە، تەرەققىيپەرۋەر يېڭى پىكىر بولۇپمۇ يېرىم فېئودالىق، يېرىم مۇستەملىكە تۈزۈمنىڭ يىلتىزى قومۇرۇلۇشقا باشلىغان مەزگىلدىكى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇيغۇنۇپ فېئودالىزىمغا، جاھانگىرلىككە قارشى كۈرەش ئوتىنى تۇتاشتۇرۇشقا كىرىشكەنلىكىدىن ئىبارەت رېئاللىق «ھېيتكاھ تۇمانلىرى» نىڭ مۇھىم مەزمۇنىنى تەشكىل قىلغان.

ئەدەبىياتنىڭ باشقا ژانىرلىرىدا يېزىلغان ئەدەبىي ئەسەرلەرگە ئوخشاشلا سەھنە ئەسەرلىرىدىمۇ ئادەمنى تەسۋىرلەش، ئادەمنى گەۋدىلەندۈرۈش مەركەز قىلىنىدۇ. «ھېيتكاھ تۇمانلىرى» دا ئاپتور، ئەسەرنىڭ بەدىئىي قۇرۇلمىسىنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ، قەھرىمان خاراكتېرىنى مۇكەممەل ئېچىپ بېرىشنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن ئاشكارە كۆرسىتىش، بىۋاسىتە تەسۋىرلەش، قىستۇرۇپ بېرىش، ۋاستىلىق تەسۋىرلەش ئۇسۇللىرىدىن پايدىلانغان. «ئابدۇقادىر دامۇللاممۇ پۈتۈن ئوتتۇرا ئاسىيا بويىچە نامدار ئالىم، ئۇلۇغ پەيلاسوپ، بىزنىڭ قەشقەردىن مۇشۇنداق بىر ئۇلۇغ ئالىم چىقىسىمۇ، بىز پەخىرلەنمەي، ئۇنى بېشىمىزغا ئېلىپ كۆتۈرمەي ھەر يەردە غاجىغىلى تۇرساق، ئۇنىڭ يولىغا چىتىلىق تام - توساقلارنى قۇرساق، زادى قانداق بۇلار؟ بىزنىڭ بۇ پەيلىمىز!... ھەي، بىزنىڭ پەيلىمىز بىزنى يەنە قانداق مەھكۇملىك غارىغا تاشلاركىن...

ئەسەردىكى ئىككىنچى بىر مۇھىم ئىجابىي پېرسوناژ قۇتلۇق شەۋقىنىڭ چەكسىز پەخىرلىنىش، كۈچلۈك غەزەپلىنىش

تۇيغۇسى ئىپادىلەنگەن يۇقۇرىدىكى دىيالوگدا، ئابدۇقادىر داموللامدىن ئىبارەت بۇ مەشھۇر تارىخىي شەخسنىڭ مىللەت مەدەنىيىتى تارىخىدا تۇتقان ئورنى، تۆھپىسى، خەلق قەلبى - قاتلىمىغا چوڭقۇر ئورنىغان شانلىق ئوبرازى ۋاستىلىق ھالدا ناھايىتى يىغىنچاق گەۋدىلەندۈرۈلگەن. شۇنىڭدەك بۇنىڭغا يانداشتۇرۇپ ئەسەردە ئىجابىي كۆچلەر كوللېكتىپى ئىچىدىن مۇھىم ئورۇن بېرىلىپ تەسۋىرلەنگەن ئىككى پېرسوناژنىڭ تۆۋەندىكى دىئالوگلىرىگە قاراپ باقايلى:

زۇمرەتخان: «مۇشۇ ئۆيگە كىرسەم (ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ئۆيىنى دېمەكچى) ئۆز ئاتامنىڭ ئىسىق نەپەسلىرى مەڭزىمگە ئۇرۇلغاندەك قىلىدۇ. ئىلىم - مەرىپەت چىرىغى قەلبىمنى نۇرلاندۇرىدۇ. ياراتقۇچى خۇدا شۇ مېھرىبان ئۇستازىمنىڭ ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلسا، پۈتۈن ھاياتىم بويىچە بېشىدا ناماز ئوقۇپ ئۆتسەم!...»

ئائىلە خېنىم: «ئارزۇ - مۇرادلىرىمىزغا يەتكۈزەر خۇدايىم زۇمرەتخان (ئاقائىد زۆرۈرىيە) نىڭ ئىلمىي ئاساسلىرى يادىلىرىدىمۇ؟ دەپ ئۇنىڭدىن سورايدۇ. بۇ چاغدا زۇمرەتخان بۇ تۈيۇقسىز قويۇلغان سوئال ئالدىدا ھېچقانداق تەمتىرەپ تۇرماستىن «يادىمدا خېنىم» دەپ كېسىپلا جاۋاب قايتۇرىدۇ. ئاندىن ئائىلە خېنىم يەنە ئۇنىڭدىن: «ئىنسانىنىڭ خارۇزەبۇن بولۇشىغا سەۋەبچى نىمىدۇر»، «ئىززەت - ئابرۇي، قۇۋۋەت نېمە بىلەن بولۇر» دەپ سورىغاندا زۇمرەتخان بۇ قېتىن سىناقتىنمۇ توسالغۇسىز ئۆتىدۇ. ھەمدە ئۇ ئالدىدىكى سوئالغا: «ئىككى نەرسە دۇر بىرى جاھىل ۋە نادانلىق، ئىككىنچىسى نەپرەت ۋە ئىختىلاپتۇر» دەپ جاۋاب بېرىدۇ.

يۇقۇرىدىكى دىئالوگلاردا سوئال - جاۋاب شەكلى ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن ئورتاق مۇددىئا ئۇستىگە مۇجەسسەملەنگەن ئىنسانىي خىسلەت، مېھرىبانلىق، قان - قېرىنداشلىق مۇھەببەت

سادالىرى، مەرىپەتپەرۋەرلىك روھ، ئىلمىي نۇقتىئىنەزەر، پەلسەپىۋى ئۇقۇملار ئابدۇقادىر داموللامنىڭ دانالىقىنى، ئۇلۇغۋارلىقىنى، ئىلمىيلىكىنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا كېڭەيتىپ ئەتراپلىق ئەكس ئەتتۈرۈش ئۈچۈن يارىدەم بېرىش، تۇرتكە بولۇش رولىنى ئوينىغان.

تارىخىي شەخسنى پىروتوتىپ قىلىپ يېزىلغان «ھېيتكاھ تۇمانلىرى» ناملىق تارىخىي تراگېدىيىسىدە دراماتورگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن پەقەت تارىخىي رېئاللىق، تارىخىي چىنلىق، تارىخىي ئۇچۇرلاردىن توپلىنىپ بارلىققا كەلگەن بەدىئىي ئاساس بىلەن ئەسەردە كونكېرت ئىلگىرى سۈرۈلگەن بەدىئىي مۇددىئانىڭ بىرلىكىدە ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك، مەرىپەتپەرۋەرلىك روھىنى، خەلقپەرۋەرلىك ئىدىيىسىنى نۇقتىلىق ئىپادىلىگەن. باشقا تەرەپلەردىكى تۆھپىسىنى بولسا ئەسەر ۋەقەلىكى ئىچىگە مۇۋاپىق كىرگۈزۈلۈپ قىستۇرما ئىپادىلەش يولى ئارقىلىق تاماشىبىنلارغا تونۇشتۇرۇلغان. قايسى مىللەت بوبولمىسۇن ئۇلارنىڭ تارىخىدا ئۆچمەس ئىز قالدۇرغان، شۇ مىللەتنىڭ تەرەققىياتى، ھۆرلىكى، بەخت - سائادىتى ئۈچۈن تۆھپە قوشقان، شان - شەرەپ كەلتۈرگەن نامدار مەشھۇر شەخسلىرى، مىللىي قەھرىمانلىرى بولىدۇ. لېكىن ئۇلار ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ. ئەدەبىي ئىجادكارلار تارىخىي تېمىلار ئۇستىدە ئويلۇنۇشقا، ئىزدىنىشكە، قەلەم تەۋرىتىشكە كىرىشىپ، ئۆز مىللىتىنىڭ تارىخىنى ئاختۇرۇپ تېما تاللاشقا باشلىغان مەزگىللىردە ھامان ئۇلارنىڭ كۆزى شۇ ئۆز مىللىتىنىڭ تارىخىدا ئۆتكەن مەشھۇر شەخسلەرگە تىكىلىدۇ. پۈتۈن زېھنىي كۈچى شۇلارغا مەركەزلىشىدۇ. چۈنكى تارىخنى ئادەم يارىتقان، شۇنىڭ ئۈچۈن ئىجادكارلار ئۆز ئەسەرلىرىدە تارىخنى ئەكس ئەتتۈرگەندە يەنىلا ئادەم ۋە ئۇلارنىڭ پائالىيىتىنى، ئىچكى دۇنياسىنى ئەكس ئەتتۈرۈشنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويىدۇ. بەدىئىي

توقۇلما، بەدىئي ئىپادىلەش ۋاستىلىرىنىڭ ياردىمىدە تارىخي شەخسلەر ئوبرازى قانچىلىك مۇكەممەل، قانچىلىك مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلسا، تارىخ، ماھىيەتلىك تارىخي رېئاللىق، تارىخي ھەقىقەت شۇنچىلىك يارقىن ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ. ئەدەبىي ئىجادكارلار تارىخي شەخسلەرنىڭ ئوبرازىنى يارىتىش ۋاستىسى ئارقىلىق شۇ شەخس ياشىغان ئىجتىمائىي ۋە تەبئىي مۇھىتنىڭ، تارىخنىڭ بەدىئي كارتىنىسىنى سىزىدۇ. مىللەت تارىخىدىكى ئىجابىي ۋە سەلبىي جەھەتتىكى تەجرىبە - ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ بېرىدۇ.

تۆمۈر خەلپە خەلقىمىزگە نىسبەتەن پىششىق تونۇشلۇق بولغان، خەلقپەرۋەر، ئادالەتپەرۋەر، جۇرئەتلىك، قورقماس، باتۇر، ئىسيانكار شەخس. ئۇنىڭ باتۇرلۇق تارىخى مىللەتنىڭ تارىخى بىلەن، ئۇنىڭ تىپىك قەھرىمانلىق پائالىيەتلىرى ئېلىمىز شىنخەي ئىنقىلابىنىڭ كۆچلۈك تەسىرى ئاستىدا 1912 - يىلى قومۇل يېزىلىرىدا ياڭزىڭشىن ھۆكۈمرانلىقىغا ۋە ئۇنىڭ قومۇلدىكى يەرلىك خاقانلىرىغا قارشى پارتىلىغان دېھقانلار قوزغىلىڭى بىلەن زىچ باغلانغان، قوماندانسىز ئەسكەرلەرنىڭ بولمىغانلىقىغا ئوخشاش، ئەسكەرسىز قوماندانمۇ بولمايدۇ.

ئەمگەكچى قومۇل دېھقانلىرىنىڭ زۇلۇمغا قارشى باتۇرلارچە كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىشىنى، قومۇل دىيارىدا پۈتۈن ۋۇجۇدى خەلقپەرۋەرلىك روھى بىلەن تولغان، خەلقنىڭ ھەقىقىي ئىشەنچىسىگە ئىگە بولغان تۆمۈر خەلپىدەك تەدبىرلىك تەشكىلاتچى، چېۋەر باشلامچىنىڭ بولغانلىقىدىن بۆلۈپ قاراشقا بولمايدۇ.

باي ئىجادىيەت تەجرىبىسىگە، مول تارىخ بىلىمى، چوڭقۇر تۇرمۇش چۈشەنچىسىگە ئىگە ئىقتىدارلىق پېشقەدەم يازغۇچى، شائىر ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ جەريانىنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ نەتىجىلىك يورۇتۇپ بەرگەن ياخشى

رومان «ئىز» نى يېزىپ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر رومانچىلىق ئىجادىيىتى ۋە ئۇنىڭ ئىستىقبالىلىق تەرەققىياتى ئۈچۈن زور تەسىر كۆرسەتكەنىدى. كېيىن دراماتورگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن بۇ «ئىز» نامىلىق تارىخي تراگېدىيىسىنى يېزىپ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر دراماتورگىيىسىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئالاھىدە تەسىر كۆرسەتتى. بۇلار ئورتاق پەخىرلىنىشىمىزگە تېگىشلىك ئەھمىيەت.

دراماتورگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن ئەينى زامانلاردا پۈتۈن شىنجاڭ زېمىنىنى تىترىتىپ، فېئودال ھۆكۈمرانلار بىلەن ئىستىبدات ھاكىمىيەتكە قارشى ئوت ئېچىشتا زور تەسىر كۆرسىتىش رولىنى ئويناپ تارىختا مەڭگۈ كۆمۈلمەس ئىز قالدۇرغان قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭى ۋە ئۇنىڭ مەيدانغا كېلىشىدىكى ئىجتىمائىي سەۋەبلەر، رېئالىنى ئاممىلار، ماھىيەتلىك تارىخي ھادىسىلەر ئۈستىدە چوڭقۇر قىزىقىش، ئىنچىكە ئىزدىنىش، ئەتراپلىق ئويلۇنۇشلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ، ئىجادي يۇرۇش قىلىش داۋامىدا ئېرىشكەن مۇھىم تارىخي تراگېدىيىسىنى بارلىققا كەلتۈرگەن.

تراگېدىيىدە ئاپتور تارىخي ۋەقەلىك بىلەن، تارىخي شەخسنىڭ تىپىك پائالىيەتلىرىنى ئورگانىك باغلاپ، تارىخي چىنلىقىنى كىشىلەر قەلبىنى سۆيۈندۈرگەن بەدىئي چىنلىققا ئايلاندۇرغان. مىللەت تارىخىنى نۇرلاندۇرغان مىللىي قەھرىمان، خەلقنىڭ ۋەكىلى، خەلقنىڭ غەمگۇزارى، خەلق قوزغىلىڭىنىڭ سەركەردىسى، تارىختا ناھايىتى كەم ئۇچرايدىغان ئادالەتپەرۋەر، خەلقپەرۋەر زات، تۆمۈر خەلپىنىڭ قۇمۇل دىيارىنى قاپلىغان زۇلۇم، زوراۋانلىق ئۈستىدىن ئىسيان كۆتەرگەن باھادىر دېھقانلارنى باشلاپ ياڭزىنشىن، شا مەخسۇتلارغا قارشى ئېلىپ بارغان قوراللىق قوزغىلاڭ ھەرىكىتىنى مەركەزلىك ئەكس ئەتتۈرگەن.

ئەسەر ۋەقەلىكى ئاشكارە - يوشۇرۇن ئېپادىلەنگەن. مۇرەككەپ زىددىيەت، توقۇنۇشلارنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى، ئېھتىياجىغا ياندىشىپ كەسكىنلىشىش، پەسىيىش، يەنە پەسىيىش، كەسكىنلىشىش رىتىمىدا راۋاجلىنىدۇ. ئالداش، ئالدىنىش، يىراقلىشىش، يېقىنلىشىش، قورقۇتۇش، يالۋۇرۇش، چېكىپ ھەيۋە كۆرسىتىش، يۇمشاپ نۇقتا سېلىش قاتارلىق جەريانلارنى بېسىپ ئۆتىدۇ.

دېمەك، پارلاق كۆرەش تارىخىنىڭ چىنلىق، دەللىلىك، ھەقلىق، ئەينەنلىك ئەندىزىسى ئۇيان - بۇيان قىلىپ يىتتۇرۇۋەتمەستىن بەدىئي توقۇلمىنىڭ ياردىمى ئاستىدا ۋۇجۇدقا چىقىرىلغان ئەسەرنىڭ ئۇيۇل قوراشتۇرۇلغان بىر پۈتۈن گەۋدىسى بىزگە مۇھەممەد ئېلى زۇنۇننىڭ دراماتورگىيە ئىجادىيىتىدە كامالەتكە يەتكەن بەدىئي ماھارەتنىڭ قۇدرىتىنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئېنىق تونۇتتى.

«كۆمۈلمەس ئىزلار» نىڭ ئالدىنقى كۆرۈنۈشلىرىدە ئاپتور دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ باشلىنىش، شامەخسۇت ۋەكىللىك قىلغان ئەكسىيەتچىل كۈچلەر بىلەن قانلىق ئېلىشىش جەريانىنى كەڭ دائىرىلىك تەپسىلىي تەسۋىرلىسىمۇ ئەمما لېكىن قوزغىلاڭچىلارنى توسۇپ ئېلىشقا بولمايدىغان تارىخ ئېقىمىغا ئايلانغان كۈچلۈك قوراللىق قوشۇن سۈپىتىدە گەۋدىلەندۇردى. چۈنكى، ئاپتورنىڭ ئەسەر ۋەقەلىكىنى بۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇشىنىڭمۇ رېئال ئاساسى بار ئىدى، دېمەك تۆمۈر خەلپە رەھبەرلىكىدىكى ھەيۋەت بىلەن ئوتتۇرىغا چىققان ئىنقىلابىي قوشۇن مۇستەھكەم ئىرادە بىرلىكىگە ئىگە، ياڭزىڭشىن، شامەخسۇتلارغا ئەسكەر بولۇش تۈپەيلىدىن رەسمىي ئۇرۇش قوراللىرى بىلەن قوراللىنىپ ئاندىن مىلىتسىيىنىڭ ئاغزىنى كەينىگە قارىتىپ قوزغىلاڭچىلار سېپىگە قېتىلغانلار، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇلارنىڭ زور كۆپچىلىكى ئوۋچىلىق كەسپى بىلەن

شۇغۇللىنىپ كەلگەن مەرگەنلەردىن تەركىب تاپقان. يەنە ئۇلار ئۇرۇش قىلىشقا تولىمۇ ئەپلىك، ئىستراتېگىيىلىك ئورنى بەكمۇ مۇھىم بولغان تاغ ئارىسىغا ئورۇنلاشقان. بۇ ئەھۋال خەلق دۈشمەنلىرى گەرچە قوراللىق كۈچ سېلىشتۇرمىسى جەھەتتىن ئۈستۈنلۈكنى، سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتتىن ھۆكۈمرانلىق ئورنىنى ئىگىلىگەن بولسىمۇ، قوزغىلاڭچىلار ئۇلارنى قوراللىق كۈچ بىلەن باستۇرۇشى مۇمكىن بولمايدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى. ئاخىرى تراگېدىيىنىڭ كېيىنكى كۆرۈنۈشلىرىدە تەسۋىرلەنگەندەك ياۋۇز ھۆكۈمران كۈچلەر ئوڭۇشلۇق شارائىتتىن پايدىلىنىپ قۇدرەت تاپقان قوزغىلاڭچىلارنى ھىيلە - مىكىرلىك ئىشلىتىش، ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى نازۇك، ئاجىزلىق تەرەپلەرنى تېپىپ ئالداش ئۇسۇلىنى قوللىنىش ئارقىلىق قولغا كەلتۈرۈشكە مەجبۇر بولدۇ. ياڭزىڭشىن، شامەخسۇتلار ھىيلىگەر تۈلكە لى شۇفۇنى ھەسەلدەك تاتلىق چىرايلىق گەپلەر بىلەن خەت يېزىپ، بېشىغا سەللە ئوراپ، قولىغا قۇرئان كۆتۈرۈپ، نۇرغۇن سوۋغىلار بىلەن تۆمۈر خەلپە باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن دېھقانلارغا ئەلچىلىككە ئەۋەتىدۇ.

نەتىجىدە باتۇر دېھقانلار داھىسى، كەڭ قورساق، ئاق كۆڭۈل تۆمۈر خەلپە بىر تال ئوق، بىر تېمىم قان چىقارمايلا ئالدىنىپ دۈشمەن قولىغا چۈشىدۇ. تەدبىرلىك باشلامچىدىن ئايرىلغان دېھقانلار قوزغىلىڭى مەغلۇب بولۇپ، قوزغىلاڭچىلار ئىنتايىن ئېچىنىشلىق ھالدا قان دېڭىزىغا غەرق قىلىنىدۇ.

خەلق قەھرىمانلىرىنىڭ ئىرادىسى، تەقدىرى ھامان خەلقنىڭ ئىرادىسى، تەقدىرىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئوڭۇشسىزلىق، مەغلۇبىيەت بىلەن ئاخىرلاشقان تراگېدىيىسى ھامان تارىخ تراگېدىيىسى بىلەن زىچ باغلانغان بولىدۇ. بۇ ھەقىقەتەن «كۆمۈلمەس ئىزلار» نامىلىق تارىخىي تراگېدىيىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان، ئاپتور ئەسەردە فېئوداللىق جەمئىيەتتە

هۆكۈم سۈرگەن قاراڭغۇلۇقنى، زۇلۇمنى، ئادالەتسىزلىكنى، رەھىمسىز پاش قىلىش، خەلق كۈچىگە، خەلقنىڭ ئىسيانكار روھىغا مەدھىيە ئوقۇش بىلەن چەكلىنىپ قالمىغان. يەنە تۆمۈر خەلىپىنىڭ ۋەھشي دۈشمەن ئالدىدا ئالدىنىپ مەغلۇب بولۇشىغا سەۋەبچى بولغان ئاجىزلىق، چەكلىملىك تەرەپلەرنى كۆرسىتىش ئارقىلىق خەلقنىڭ، مىللەتنىڭ روھي دۈنياسىنى چىرماپ كەلگەن دىنىي ئېتىقاد، دىنىي ئەقىدىنىڭ كەلتۈرۈپ چىقارغان يامان ئاقىۋىتىنىمۇ ئاشكارىلىغان. تارىخىي قەھرىمان خاراكتېرىدىكى مۈرەككەپلىك، ئەگرى - توقايلىق ئىنقىلابنىڭ مەغلۇبىيىتى ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن. تارىخ تراگېدىيىسىنىڭ ئىجابىي ۋە سەلبىي جەھەتلەردىكى تەجرىبە - ساۋاقلىرىنى ئىلمىي يوسۇندا خۇلاسىلىغان.

شۇنى ئەسكەرتىش لازىمكى؛ تارىختا ئۆتكەن نامدار، مەشھۇر شەخسلەرنىڭ قەھرىمانلىق كۈرەشلىرىنى، پارلاق ئىجادىيەت مېۋىلىرىنى، مىللەت ئۈچۈن، ئىنسانىيەت ئۈچۈن قوشقان تۆھپىلىرىنى رەتلەش، ئۇنى كېيىنكى ئەۋلادلارغا تاپشۇرۇش، ئۇلگە قىلىپ تونۇشتۇرۇش، مۇلاھىزە قىلىش ئىشلىرى تارىخ ئىلمىي تەتقىقاتىدا ئۇنچىۋالا تەسكە توختىمايدىغان ئىش بولغانلىقى بىلەن بۇ مەسىلىنى ئەدەبىي ئەسەرلەردە ئەكس ئەتتۈرۈش ئىشى ئاسانغا توختىمايدۇ. چۈنكى، تۆھپىكار، قەھرىمان مەشھۇر شەخسلەر كۆپىنچە ئەھۋاللاردا ئۆزلىرىگە خىلمۇ خىل ئۆزگىچىلىكلەرنى، كۆپ تەرەپلىمىلىك ئالاھىدىلىكلەرنى مۇجەسسەملىگەن بولىدۇ. بۇلارنى ئىلمىي تەتقىقات ئەسەرلىرىدە تامامەن، تولۇق، ئەتراپلىق ئىپادىلەپ بەرگىلى بولىدۇ. بىراق ئەدەبىي ئەسەرلەردە بىردىن ساناپ ئىنچىكە ئىپادىلەشكە ئىمكانىيەت بولمايدۇ. ئىپادىلەشتە سەھنە چەكلىمىسىگە ئۇچرايدىغان سەھنە ئەسەرلىرىدە ئەكس ئەتتۈرۈش مەسىلىسى تېخىمۇ قىيىن. شۇنداق بولسىمۇ دراماتورگ مۇھەممەد ئېلى

زۇنۇن تارىخىي تېمىلارنى تاللاپ سەھنىلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت مۇشكۈل بەدىئىي ئىجادىيەت سىناقلىرىدىن غەلىبىلىك ئۆتۈپ يۇقۇرىدا مۇلاھىزە قىلىنغان نادىر، مۇنەۋۋەر سەھنە ئەسەرلىرىنى جامائەتچىلىككە تەقدىم قىلدى.

بىز باشتىلا توختۇلۇپ ئۆتكىنىمىزدەك مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن دراما ئىجادىيىتىدىكى پۇختا، سىستېمىلىق ئورۇنلاشتۇرۇلغان سۈژېت بۇلەكلىرىنىڭ بىر - بىرىگە بېقىنغان مەنتىقىلىق راۋاجىدىن كېلىپ چىققان ئەسەر قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆزىگە تەئەللۇق ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكلىرى ھەر بىر سەھنە ئەسىرىدىكى دراماتىك توقۇنۇشلارنىڭ بېرىلىشى ۋە ھەل قىلىنىشىدا قوللۇنۇلغان بەدىئىي ماھارەت جەۋھەرلىرى ھەقىقەتەن ئۆز ھاياتىي كۈچىنى كۆرسەتكەن. ئۇنىڭ دراملىرىدا پېرسونا‌ژلار خاراكتېرىدىكى تاشقا مۇھۇر باسقاندەك پەرقلىنىپ كۆرۈلگەن خاسلىق ئالامەتلەر، قويۇق تۇرمۇش پۇرىقى، رەڭدار بېرىلگەن مىللىي تۇس، پېرسونا‌ژلار تىلىدىكى تەبىئىيلىك، جانلىقلىق، توغرۇلۇق قاتارلىقلارمۇ روشەن ئىپادىسىنى تاپقان.

مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن دراملىرىدا يەنە تۇرلۇك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت، كىشىلىك قاراش، تۇرمۇشقا، ھاياتقا نىسبەتەن تونۇش، ئەخلاق - پەزىلەت، مەنپەئەت، مەقسەت - مۇددىئايى جەھەتلەردىن چەك - چېگرا ئېنىق ئايرىلىپ قارشىلىق، ئېلىشىش مەيدانىغا ئۆتكەن ئىجابىي ۋە سەلبىي پېرسونا‌ژلارنىڭ خاراكتېرى مەيلى ئومۇملۇق جەھەتتە بولسۇن، مەيلى ئايرىملىق جەھەتتىن بولسۇن تۇپتىن پەرقلىنىپ قالماستىن ھەتتا بىر يولدىكى، بىر مەقسەتتىكى تەقدىرداش پېرسونا‌ژلار خاراكتېرىدىكى خاسلىق ئالامەتلەرمۇ بىر - بىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. مەسىلەن، «مەسلىھەت چېيى» دىكى ئاينۇر، ئېزىزلەر بىلەن «كېچىككەن توي» دىكى رەيھان، قاۋۇللارنى ئالساق ئۇلار بىر دەۋر، ئوخشاش ئىجتىمائىي شارائىتتا ئوتتۇرىغاچىققان

تەقدىرى، كەچۈرمىشلىرىمۇ ماھىيەت، خاراكتېرى ئوخشاش تەسۋىرلەنگەن ئاشىق ـ مەشۇقلار بولسىمۇ بىراق ئۇلارنىڭ خاراكتېرلىرىدىن خاسلىق بەلگىلىرى چىقىپ تۇرىدۇ. شۇڭا، تاماشىبىنلار بۇ ئىككى پارچە ئەسەرنى سەھنىدىن كۆرگەن ھامان ئاينۇر بىلەن ئەزىزنىڭ خاراكتېرىدىن شەھەر قىزى، شەھەر يىگىتلىرىدە بولىدىغان ئالاھىدىلىكلەرنى، رەيھان بىلەن قاۋۇلنىڭ خاراكتېرىدىن يېزىلىق قىز ـ يىگىتلەرگە خاس ئالاھىدىلىكلەرنى بايقاپلا قالماستىن بەلكى ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرىدىن ئېنىق پەرقلەنگەن ھەرىكەت، مىجەز خۇلقىدىكى ئۆتكۈرلۈك بىلەن ساددىلىق، چېچەنلىك بىلەن كەم سۆزلۈكتىن ئىبارەت خاسلىق ئالاھىدىلىكلەرنى بايقاپ ئالالايمىز.

مەلۇمكى: دراما ئەسەرلىرىدە بېرىلىدىغان تىلدا پېرسوناژلار تىلى يەنى دىئالوگ ئاساسى ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. چۈنكى، دراما ئەسەرلىرىگە قاتناشتۇرۇلغان پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرى ھەرىكەت ۋە دىئالوگلارنىڭ بىۋاستە ياردىمى ئارقىلىق ئېچىپ بېرىلىدۇ. بۇ جەھەتتىن ئالغاندا ھەرىكەت بىلەن دىئالوگ دراما ئەسەرلىرىنىڭ بىر جۈپ ئەگىشىدەرى.

زامانىمىز ئۇيغۇر دراماتورگىيىسىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن ۋەكىلى ۋە چەۋەنداز مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن دراملىرىنىڭ مۇھىم بەدىئىي مۇۋەپپەقىيەتلىرىنىڭ بىرى تىلدا ئېنىق كۆرىلىدۇ.

ئۇنىڭ قايسى بىر دراملىرىدا بولمىسۇن پېرسوناژلارنىڭ تىلى شۇنداق پۇشۇرۇلۇپ ئۇلارنىڭ ئىچكى، تاشقى دۇنياسى بىلەن ماسلاشتۇرۇلۇپ بېرىلگەن.

ياخشى تاللانغان ئەسەر تىلى ئالاھىدە بەدىئىي ماھارەتنىڭ مەھسۇلى، ئېلىمىزنىڭ مەشھۇر خەنزۇ يازغۇچىسى لاۋشې «يازغۇچى يازماقچى بولغان پېرسوناژلىرىنىڭ خاراكتېرى ھەققىدە تولۇق چۈشەنچىگە كېلىۋالمىي، شۇ ئاساستا پېرسوناژ تىلى توغرۇلۇق ئالاھىدە ئىزدىنىش كېرەك. ئەدەبىي ئەسەردە

تىل ياخشى تاللانغان بولۇش، ئۆز ئورنىدا ئىشلىتىش لازىم. ئۇ، ئەسەرنىڭ ئىددىيىسى بىلەن ھېسسىياتلىق بولۇشىدا گۆش بىلەن قاندەك زىچ مۇناسىۋەتكە ئىگە. مېنىڭ مەسئۇلىيىتىم ـ ئاممىباب تىل بىلەن بەدىئىي ئەسەر يېزىش.» دەپ كۆرسەتكەنىدى.

مۇھەممەد ئېلى زۇنۇننىڭ ياخشى سەھنە ئەسەرلىرىنى يېزىپ ھازىرقى زامان دراماتورگىيىسىدە شۆھرەت قازانىپ، كىتابخانىلار ئالقىشىغا ئېرىشىشىنىڭ مۇھىم سەۋەبلىرىنىڭ بىرى ئۇنىڭ تىلنى تاللاش، پىشۇرۇش، تۇرلەندۇرۇپ قوللىنىش چېۋەرلىكى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىكتۇر.

دراماتۇرگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن دراملىرىنىڭ تىلىدىكى بىزگە چوڭقۇر ھېس قىلىنغان گۈزەللىك، ئوبرازلىق، ئاممىبابلىق، ئېنىقلىق، مەنتىقىلىق قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەر ئاپتورنىڭ ئەسىرىنىڭ مەزمۇنىنى، قۇرۇلمىسىنى، ئىپادىلەش ئۇسۇلى، ماھارىتى مەسىلىسىگە تولۇق ئېتىبار بىلەن قاراپلا قالماستىن يەنە شۇ ئەسەرنىڭ تىلىغا نىسبەتەنمۇ ناھايىتى قېتىرقىنىپ ئەجىر سىڭدۈرىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

دەرۋەقە بارلىق تىل سەنئەتكارلىرىنىڭ ئىشلىتىدىغان تىلى خەلق تىلىدۇر. ئۇلار خەلقنىڭ تارىخىنى، تۇرمۇشىنى، كىشىلىك مۇناسىۋىتىنى، كۆرۈشىنى، ئارزۇسىنى، خەلقنىڭ ئۆز تىلىنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئىپادىلەيدۇ. بەدىئىي ئوبراز يارىتىدۇ. بەدىئىي ئەسەرلەرنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. لېكىن ھەممە ئەسەرلەردە تىلنىڭ ئىشلىتىلىش سۈپىتى ئوخشاشمايدۇ. بۇ پەرق ئاساسەن سەنئەتكارلىرىمىزنىڭ تىل ئىشلىتىش ماھارىتىنىڭ ئوخشىماسلىقىدىن كېلىپ چىققان.

مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن خەلق تىلىنى شۇنداق تەلەپچانلىق بىلەن تاللاپ ھۆسىن ئۇستىگە ھۆسىن قوشقاندەك جانلاندۇرۇپ ئىشلەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭ سەھنە ئەسەرلىرى تاماشىبىنلارغا قىزىقارلىق، تەملىك تۇيۇلىدۇ. مەسىلەن، بىز «مەسلىھەت

چېيى» دا ئەزىز بىلەن جۇسادۇي كاتىۋشىنىڭ تىنغۇ تىغ ئېلىشقان مەزگىلدە قوللىنىلغان تۆۋەندىكى دىئالوگلىرىغا قاراپ باقايلى، «ئېزىز: (كۆچلۈك غەزەپ بىلەن) تارت قولۇڭنى! نېمانچە ھەددىڭدىن ئاشىسەن!؟ جۇسادۇي كاتىۋشى: (ئاينۇرنىڭ قولىنى قويۇۋېتىپ) نېمە سەن نېمە دېمەكچى؟

ئېزىز: «بىگۇناھ خەلققە چېقىلغۇچى بولۇشما!

جۇسادۇي كاتىۋشى: «ھا ـ ھا ـ ھا، . . . مانا بىر قارا ئارقا تېرەك تېپىلدى (ئەلپازىنى بۇزۇپ) سەندەك نېمىنى بىر مۇشت بىلەن يەرگە زاماسكا قىلىۋەتمەيدىغان بولسام!

مانا چېقىلمىغان دېگەن! (غۇلاچلاپ كېلىپ بىر مۇشت سالىدۇ، ئېزىز بېشىنى قاچۇرىدۇ. كاتىۋاش نە ـ نەگىچە دەلدۇگۇنۇپ كېتىدۇ.) بۇ مۇشت، بىلەمسەن سەندەك دوەنلەرنىڭ بېشىدا پىشقان مۇشت جۇمۇ؟ مەن بۇنىڭ تەمىنى بىر تېتىتماي قويمايمەن»

ئەسەردىكى ئىجابىي ۋە سەلبىي پېرسوناژلارنىڭ يۈزمۇ يۈز سۇركۈلۈش، كەسكىن تىركىشىش مەيدانىدا بۇ دىئالوگلار ئۇلارنىڭ روھىي دۇنياسىدا ئايان بولغان ماھىيەتلىك خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىشتە تۇرتكىلىك رول ئويناغان.

ئېزىزنىڭ بىگۇناھ پۇقرالارغا ئورۇنسىز چېقىلغان ھەم ئۇلارنىڭ ئىنسانىي ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلىپ، ئەركىنلىكىنى بوغقان، غالجىرلاشقان بالاخورلار ئالدىدا «تارت قولۇڭنى»، «نېمە دېمەكچى»، «خەلققە چېقىلغۇچى بولۇشما» دەپ مەردانە قىياپەتتە ئېتىلىپ ئوتتۇرىغا چىقىش جەريانىدا بېرىلگەن دىئالوگلار ئۇنىڭ قورقماس روھىنى، ئىنسانىي غۇرۇرىنى ئىپادىلەپ بەرسە، جۇسادۇي كاتىۋشىنىڭ خەلقنى مۇشت كۆتۈرۈپ قورقۇتۇش، ھەيۋە كۆرسىتىپ ئۆزىگە بوي سۇندۇرۇشقا ئۇرۇنغان گەپ ـ سۆزلىرىنى بېرىش يولى بىلەن ئۇنىڭ خاراكتېرىدىكى خۇنۇكلىكنى، قوپاللىقىنى، رەھىمسىزلىكىنى

پاش قىلغان. دەرۋەقە ئاپتورنىڭ مەقسەتلىك ھالدا سەلبىي پېرسوناژلارنىڭ ئېغىزىغا سالغان «بىر مۇشت بىلەن يەرگە زاماسكا قىلىۋەتمەيدىغان بولسام» دېگەن بۇ سۆز قارىماققا بىزگە مەنتىقسىز تۇيۇلغىنى بىلەن ئەمەلىيەتتە پېرسوناژنىڭ ئىچكى دۇنياسىدىكى رەزىللىكىنى دەل بېسىپ ئاشكارىلاپ بەرگەن.

تىل ئىشلىتىش سەنئىتى — ئەدەبىي ئەسەرلەرنى بارلىققا كەلتۈرىدىغان ئاممىلارنىڭ گۈل تاجى.

ئۆز مىللىتىنىڭ دائىم قوللۇنۇپ كېلىۋاتقان جانلىق تىل بايلىقلىرىنى تۇرلەنگەن، ئوبرازلاشقان، پىشقان بەدىئىي تىلغا ئايلاندۇرۇش تىل سەنئەتكارلىرىنىڭ بىردىنبىر مۇقەددەس ۋەزىپىسىدۇر. بىز دائىم بەزى قۇترىغان دوەنلەرنىڭ ياكى باشقا كىشىلەرنىڭ ئېغىزىدىن «بىر مۇشت بىلەنلا يەر بىلەن يەكسان قىلىۋەتمەسەم» دېگەن گەپنى ئاڭلايتتۇق. «مەسلىھەت چېيى» دا يولداش مۇھەممەد ئىلى زۇنۇن سۆزىنىڭ ئىپادىلەيدىغان مەنىسىنى ئۆزگەرتمەسلىك شەرتى ئاستىدا شەكىل جەھەتتىن تۇرلەندۇرۇپ، بېيىتىش ئۇسۇلىنى قوللۇنۇپ: «يەر بىلەن يەكسان قىلىۋېتىش» دېگەننى «يەرگە زاماسكا قىلىۋېتىش» دېگەنگە ئۆزگەرتكەن. ئەمەلىيەتتە ئادەم ۋە باشقا جانلىقلارنى بولسۇن، بىر مۇشتنىڭ كۈچى بىلەن يەر بىلەن يەكسان ياكى يەرگە زاماسكا قىلىۋېتىش مۇمكىن ئەمەس. لېكىن، ئۇيغۇر تىلىدا باشقىلارغا پوپوزا قىلىش، ھەيۋە كۆرسىتىش، قورقۇتۇش مەقسىتىدە كۆپتۈرۈپ مۇبالىغە قىلىپ ئىشلىتىدىغان سۆزلەر كۆپ ئۇچرايدۇ. ئاپتور بۇ ئەسەردە تىلنىڭ ئەسلىي ئىپادىلەپ كەلگەن مەنىسىگە نۇقسان يەتكۈزۈمەسلىك پرىنسىپى بويىچە ئىش كۆرۈپ، ئەسەردە كونكېرت تەسۋىرلىنىۋاتقان پېرسوناژ خاراكتېرىگە بېقىپ «زماسكا» دېگەن سۆزنى ئەقىلغا مۇۋاپىق ھالدا ناھايىتى جايىدا تاللاپ ئىشلەتكەن.

كۆپ قىرلىق بەدىئىي ماھارەتكە، مول ئىجادىيەت

تەجرىبىسىگە ئىگە تالانتلىق دراماتورگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن ئۆزىنىڭ ئىجادىيەت پائالىيەتلىرى جەريانىدا ئۇيغۇر تىلىنى تۇرلەندۇرۇش، مۇكەممەللەشتۈرۈش، ئۇنى تېخىمۇ بېيىتىلغان بەدىئىي تىل تەرەققىياتى پەللىسىگە كۆتۈرۈش يولىدا ئۇنۇملۇك كۈچ سەرپ قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ دراملىرىدا ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ مېغىزىنى چېقىپ قانداق ئىشلەتكەنلىكى ئاساسەن ئالاھىدە تاللاپ ئېلىنغان مۇھىت ئىچىدە پېرسوناژلارنىڭ ھەرىكەت، ھېسسىيات، مەقسەت - مۇددىئاسى بىرلىكىدە بېرىلگەن ئوبرازلىق، يېغىنچاق دىئالوگلىرىدا كۆرىلىدۇ.

«رەيھان: يۇز - كۆزلىرىگە قاراپ بېقىپراق يوغان گەپ قىلسىلا، كىمگە ئوخشاپ قالغانلا شۇ تاپتا.

رازىق: كىمگە بولاتتى، ئۆزلىرىنىڭ يولىدا يۈرۈپ پوستەكچىگە ئوخشاپ قالغاندۇق ھەقاچان.

رەيھان: قارىسىلا، ئون يېرى ھۇررەك - ھۇررەك، يۇز يېرىدە دانىخورەك.

رازىق: سىلە بىلمەيدىكەنلا، رەيھانەم، گۈل ۋايىغا يەتسە پورەك بولىدۇ، يىگىت ۋايىغا يەتسە دانىخورەك،

رەيھان: دانىخورەك ۋايىغا يەتسە چوقۇرەك.

رازىق: دەريانىڭ ئوبدىنى چوڭقۇر بولىدۇ، يىگىتنىڭ ئوبدىنى چوقۇر، ھى - ھى - ھى . . .

رەيھان: راست، چانىقى ئوقۇر بولىدۇ، كۆزلىرى سوقۇر (كۈلكە)

رازىق: ئىككى قىزىقچى تازا تېپىشىپتىكەنمىزدە (كۈلكە) «كېچىككەن توي» كومېدىيىسىدە تېز جاۋاب شەكىلدە بېرىلگەن بۇ دىئالوگلاردا پېرسوناژلارنىڭ خاسلىق خاراكتېرىدىن چەتنەپ كېتىدىغان بىرەر سۆزمۇ كىرگۈزۈلمىگەن. گەپ ئاز بولۇش، ساز بولۇش ئاساسىدا مىسقاللاپ ئىشلىتىلگەن، پېرسوناژلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىدىكىنى تېپىپ سىرتقا چىققان مەنتىقىلىق

ئالامەتلەر ئاشۇ ئىچكى قوللىنىلغان دىئالوگلارغا مۇجەسسەملەنگەن.

بۇ ئەسەردىمۇ ئاپتورنىڭ پىشقان قەلىمى ئاستىدا تاللانغان يارقىن سەھنە تىلى، سەھنە ئەسىرىگە قاتناشتۇرۇلغان پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىش ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇلغان.

دراماتورگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن دراما تىلىغا ئەنە شۇنداق قاتتىق تەلەپچانلىق، يۇكسەك مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ، ئۇنى كۈچلۈك تەسىرچانلىق، جانلىقلىققا ئىگە قىلىپ قوللىنىشتىن تاشقىرى خەلق ئاممىسىنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدا دائىم ئىشلىتىپ كېلىۋاتقان تىللىرى ئىچىدىنمۇ گۈھەر تېپىپ مۇۋاپىق قوللىنىشقىمۇ ئېتىبار بەرگەن، ھەم ئۇنىمىنى كۆرسەتكەن.

ئۇ، ئۆز دراملىرىدا كىشىلەرگە بىر خىل يېقىملىق تۇيغۇ، بەدىئىي زوق، ئېستېتىك لەززەت بېغىشلايدىغان، خەلقنىڭ دىلىنى سۆيۈندۈرىدىغان مەنىلىك، ھېسسىياتلىق، ئوبرازلىق سۆز - ئىبارىلەرنى قوللىنىپ، پېرسوناژلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى گۈزەللەشتۈرۈپ كۆرسىتىشتىن باشقا يەنە كومېدىيىلىك كونكېرت (توقۇنۇش) لارنى ئىسپاتلايدىغان ئاچچىق ھەجۋى، قاتتىق مەسخىرە، كۈلكە ئىچىگە يوشۇرۇنغان كىنايە قىلىش مەنىسىنى بېرىدىغان سۆز - ئىبارىلەرنىڭمۇ پېرسوناژلار خاراكتېرىنى ئاشكارىلاپ بېرىشتىكى كۈچ - قۇدرىتىنىمۇ كۆرسەتتى. بىز بۇ مەسىلىنى ئېنىقراق ئىسپاتلاش ئۈچۈن «كۆمۈلمەس ئىزلار» تراگىكومېدىيىسىدە بېرىلگەن تۆۋەندىكى دىئالوگلار ئوستىدە توختىلىپ باقايلى.

«ئامانقۇل: دادا، ئېيتقىنا، زادى نېمە ئىش بولدى؟

رەۋخان: يەنە شۇ «تۆمۈر چارۋا» سانىقىدىن باشقا نېمە ئىش بولاتتى، بالام؟

سەپەرقۇل: (ئورنىدىن قوزغىلىپ) بۇ تۆمۈر ساناق بويىمىزغا سىرتماق بولدىغۇ؟

خامۇش بەگ: ھەددىدىن ئاشما ئۆلەرمەن قېرى!

ئامانقۇل: (نىياز دورغىغا) چىڭگاك غوجامنىڭ ھەربىر تۈياق مېلى زادى بىر يىلدا ئىككى بولۇش شەرتقۇ؟

نىياز دورغا: ئەلبەتتە، چۈنكى چىڭگاك غوجام ھەزرەتلىرى سەيتزادە. سەيت زادىنىڭ مال ـ چارۋىسى سۈدا ئاقمايدۇ، ئوتتا كۆيمەيدۇ.

خامۇش بەگ: كېسەل تەگمەيدۇ، بۆرە يېمەيدۇ، جۈت ـ شۇنىرغاندا ئۆلمەيدۇ، ھەر بىر يىلدا بىر ھەسسە كۆپىيىۋېرىدۇ.

چوماقچىلار: كۆپىيىۋېرىدۇ! . . . .

ئامانقۇل: چىڭگاك غوجامنىڭ قوشقىرىمۇ قوزىلىشى، ئايغىرلىرى قۇلۇنلىشى، بۇقا ـ ئۆكۈزلىرىمۇ موزايلىشى لازىم، شۇنداقمۇ؟

نىياز دورغا: ئەلبەتتە ياراتقان ئىگىسى ئۇنىڭ مال ـ ۋارانلىرىغا ئەنە شۇنداق خىسلەت ئاتا قىلغاندۇر.

ئامانقۇل: ئۇنداق بولسا چىڭگاك غوجامنىڭ ئوۋ ئىتلىرى نېمىشقا كۆچۈكلىمەيدۇ؟

نىياز دورغا: باس ئۇنى، تىلىنى كېسىپ تاشلا!

خامۇش بەگ: ئېزىقلىرىنى تۆكۈۋەت! (چوماقچىلار دېۋەيلەپ كېلىدۇ).

ئامانقۇل: (مىلتىق كۆتۈرۈپ) تۆت پۇتلۇق مەخلۇققا رەھىم قىلمىغان بۇ جانۋار ئىككى پۇتلۇق يىرتقۇچلارنى ئاياپ قويمايدۇ! قېنى كېلىشە! جاندىن تويغۇنۇڭ كەل»

سەھنە ئەسەرلىرى تىلىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغانلىقىنىڭ ئاساسلىق ئالامەتلىرى ـ پېرسوناژلارنىڭ خاسلىق خاراكتېر تەلەپپۇزىدا ئېنىق گەۋدىلىنىدۇ.

تراگېدىيىدىكى يۇقۇرىدا مىسال كەلتۈرگەن دىئالوگلاردىن

بىز سەلبىي كۆچلەرنىڭ ھەيۋە كۆرسىتىپ، بارغانسېرى ئەسەبىيلىشىپ، قانچىلىك كۆچەپ بېسىم ئىشلەتسىمۇ ئۇلارنىڭ ھۆجۇمى ئالدىدا ئىجابىي كۆچلەر قىلچىلىك ھودۇقۇپ كەتمىگەنلىكىنى، ھەتتا كىنايە، تەنە گەپلەرنى ئىشلىتىپ خۇددى يېغىرنىغا تۇز قۇيىۋەتكەندەك قىلىۋەتكەنلىكىنى كۆرىمىز. ھەر بىر پېرسوناژ ئاغزىدىن بېرىلگەن دىئالوگلار ئۇلارنىڭ خاراكتېرىدىكى روشەن پەرقلەرنى، مۇقىملىقىنى كۆرسىتىپ بېرىش، ساقلاپ قېلىش رولىنى ئوينىغان.

سەھنە ئەسەرلىرى ئىجادىيەتىدە پېرسوناژلارنىڭ مونولوگ تەسۋىرىگىمۇ ئالاھىدە ماھارەت ئىشلىتىش كېرەك. گەرچە سەھنە ئەسەرلىرىدە دىئالوگلار تەسۋىرىگە نىسبەتەن ئالغاندا مونولوگ تەسۋىرىنى مەركەزلەشتۈرۈپ يورۇتۇپ بېرىشتە كۆچلۈك يارىدەم بېرىدۇ.

دراماتورگ مۇھەممەد ئىلى زۇنۇن دراملىرىدا شېئىرى نەزمە شەكلىدە ئېپادىلەنگەن مونولوگ تەسۋىرلىرى پېرسوناژلارنىڭ ئىچكى كەچۈرمىشلىرىنى، مەنىۋي پائالىيەتلىرىنى ئېچىپ بېرىشنىڭ، گەۋدىلەندۈرۈپ كۆرسىتىشنىڭ قۇدرەتلىك كۆچىگە، ئوت ـ يالقۇنىغا ئايلاندۇرغان.

«رابىيە ـ سەئىدىن» ئوبرازىدا ھەسەن ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن جانجىگەر دوستى سەئىدىنىڭ قاتمۇ قات زۇلۇم دەستىدە، خورلۇنۇپ، ئۆز مەقسىدىنى ئەمەلگە ئاشۇرالماي ياشلىق ھاياتىنى ئېچىنىشلىق تراگېدىيە بىلەن ئاخىرلاشتۇرغان قايغۇلۇق خەۋىرىنى رابىيەگە:

«ئەلنىڭ باتۇر ئوغلانىغا،
مەيدان ئارا مەيدانىغا.
پەرىشتىلەر بولدى ھەمراھ،

ئىشق ئوتىدا پەرۋانىغا.
مىنىڭ مەردلىك تۇلپارىغا،
كەتتى خۇدا دەرگاھىغا» . . . . .

دەپ ئۇقتۇرىدۇ.

بۇ يەردە كەڭ تاماشىبىنلارنى ئۆزىگە ئالاھىدە جەلپ قىلغان كۇچ باشقا ئەمەس. ئاشۇ شېئىرىي شەكلىدە تەسىرلىك، راۋان ئىپادىلەپ بېرىلگەن پېرسوناژلار تىلى ھەم ئۆزىگە ئاجايىپ چوڭقۇر ئوبرازلىق مەزمۇننى جۇغلىغان يارقىن مىسرالاردۇر. ئاپتور تەرىپىدىن قالتىس شائىرانە ماھارەت بىلەن نۇرلاندۇرۇپ بېرىلگەن بۇ نەزمىدە ياشلىق جاسارىتىنى ئۇرغۇتۇپ، مەردلىك تۇلپارىغا مىنىپ، پاك مۇھەببەت، ھەقىقىي ۋىجدان، بۇيۇك ئارزۇ - ئىستەك يولىدا جېنىنى پىدا قىلغان قەھرىمانلىك ئۆز ئىرادىسىگە قەتئىي سادىق ئەقىدىسى، ئۆچمەس روھى مېغىزلىق ئەكس ئەتتۇرۇلگەن.

«ھاياتىمنىڭ چىراغى بالام،
جۇپ كۆزۈمنىڭ قاراقى بالام.
پەرياد ئۇرسام يېرىلدى بالام،
يامان يارنىڭ تۇپراقى بالام.
ئاھ، سەئىدىن ئاخۇنۇم - قاناتىم بالام،
زۇلۇم كۇلپەت جەريانىدا بالام.
ئەل يۇرت قالدى ئارماندا بالام،
ۋاپادارلىق دىلدارىڭ بالام.
جۇدالىقتا - ھىجراندا بالام،
ئاھ، سەئىدىن ئاخۇنۇم - شۇڭقارىم بالام.

ئۆيگە كىرسەم راۋابىڭ بالام،
مېنى كىم چالار دەيدۇ بالام.
قىساسكۈنى - ئەنتىكۈنى بالام،

ئەندى كىم ئالار دەيدۇ بالام.
ئاھ، سەئىدىن ئاخۇنۇم ھاياتىم بالام.

قولغا ئالدى گولنارىڭ بالام،
راۋاب بىلەن زەخمەكنى بالام.
قەھرىم بىلەن ئۆرتەيمەن بالام،
بۇ ئادەمخور پەلەكنى بالام.
ئاھ سەئىدىن ئاخۇنۇن مۇرادىم بالام.»

مانا بۇ ئوپېرادا تەسۋىرلەنگەن ئىجابىي پېرسوناژلارنىڭ بىرى گۈلنازخانىمنىڭ يۈرەك باغرى، سۆيۈملۈك ئوغلى سەئىدىنىڭ قەبرىسى ئالدىدا قىلغان خىتابى. ئاپتور بۇ خىتابتا ساددا، ئاق كۆڭۈل ئانىنىڭ ھەسرەتلىك كۆز يېشى بىلەن تولغان ئانىلىق يۈرەك سۆزىنى، ھاياجانلىق ئەسلىمىسىنى، مۇڭلۇق كۆيلىرىنى، شەپقەتسىز زۇلۇم دۇنياسىغا ئوقۇغان غەزەپ - نەپرىتىنى ئاددى شېئىر شەكلىدە چۇشىنىشلىك، مەنىلىك، يارقىن ئوبرازلىق ئىبارىلەر ئارقىلىق راۋان ئىزھار قىلغان.

ئەدەبىي ئىجادىيەتتە بەدىئىي تىلنىڭ كۈچىنى، بەدىئىي تىلنىڭ قۇدرىتىنى باشقا ھەرقانداق نەرسە بىلەن تەڭلەشتۇرۇشكە بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن يازغۇچىلار، شائىرلار، دراماتورگلار پىشقان بەدىئىي تىلنىڭ ياردىمىسىز ئەدەبىي ئىجادىيەتتە ھېچ قانداق ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقالمايدۇ. ھەم كۆزلىگەن نىشانىغا، ئويلىغان مەقسەتكىمۇ يېتەلمەيدۇ.

دراماتورگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن پىروزا ئەسەرلىرىنىڭ تىلىنى بېرىشكىمۇ ماھىر، شېئىرىي ئەسەرلەرنىڭ تىلىنى بېرىشكىمۇ ماھىر، سەھنە ئەسەرلىرىنىڭ تىلىنى بېرىشكىمۇ ماھىر، ئۇنىۋېرسال تالانتقا ماھىر تىل سەنئەتكارىدۇر. ئۇنىڭ مۇشۇنداق كۆپ قىرلىق ھەممىگە كامىل ئىجاتكارلاردىن بولۇپ يېتىشىپ چىققانلىقىنى، مۇھەممەد ئېلى زۇنۇننىڭ ئۆز ئانا

تىلىنى قېتىرقىنىپ ئۆگەنگەنلىكى، پىششىق بىلگەنلىكىى، ئۇستىلىق بىلەن ئىشلەتكەنلىكىدىن بۆلۈپ قاراشقا بولمايدۇ.

ئۆز ئانا تىلىنى ئىشلىتىشكە، تۇرلەندۇرۇپ بېيىتىپ قوللۇنۇشقا ماھىر سەنئەتكارلار، تۇرمۇش رېئاللىقىنى ئەكس ئەتتۇرۇشكىمۇ، كىشىلەر خاراكتېرىنىى بەدئىيى ئۇسۇلدا سىزىشقىمۇ ماھىر بولىدۇ.

ھازىرقى زامان ئۇيغۇر زېمىنىدا ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ مېغىزىنى چېقىپ كىرىۋاتقان بۇ تىل سەنئەتكارى «كېچىككەن توي» ناملىق كومېدىيىسىدە كونكېرت پېرسوناژلارنىڭ مونولوگى ئارقىلىق ئەبجىقى چىققان تۇمانلىق يىللارنىڭ خۇنۇك كارتىنىسىنى مۇشۇنداق سىزىدۇ.

تاملار قىزارىدى،
چىرايلىق سېرىق.
يەلكىلەر يېغىر،
قول - پۇتلار يېرىق.

بۇغداي خۇدادۇر،
پەيغەمبەر - تېرىق.
چۇمۇلە كۆلدە،
چۆللەردە بېلىق.»

بۇ مونولوگدا ئاپتور دېمەكچى بولغان ئوي - پىكرىنى شېئىرىي مۇھىت ئىچىگە يىغىنچاقلاپ، ئۆتكۈر مەسخىرە، ساتىرىك تىلىنىڭ ۋاستىسى ئارقىلىق ھېلىقى «زور ئىنقىلاب» نىڭ خەلقىنىڭ بېشىغا ئېلىپ كەلگەن كۈلپەتلىك كۈنلەرنىڭ ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز دەرد - ئەلەملىرىنى راسا پاش قىلغان. شېئىرنىڭ قۇرۇلمىسى ئاددى، ھەجمى قىسقا بولغىنى بىلەن ئۇنىڭ ھەر بىر مىسرالىرىدا كىشىلەرنى چوڭقۇر ئويلىنىشقا

سالىدىغان ھادىسىلەرنىڭ ماھىيىتى ئېنىق ئاشكارىلانغان، بۇ مىسرالاردا ئاپتور جاھالەت دۇنياسىدا چىرايلىرى ساماندەك سارغىيىپ، يۈز - كۆزلىرىنى توپا باسقان، دۇمبىلىرى يېغىر بولۇپ، قول - پۇتلىرى يېرىلغان، يۈرەكلىرى زىدە بولۇپ بىگۇناھ ئازابلانغان خەلق ئاممىسىنىڭ خورلانغان، دەپسەندە قىلىنغان، چىداپ تۇرغۇسىز ھالەتتىكى ھالىتىنى كۆرسىتىش ئارقىلىق تاماشىبىنلارنىڭ تارىخ بېتىگە، خەلق قەلبىگە قانلىق داغ چۈشۈرگەن شۇم يىللارغا، قارىتا كۈچلۈك نەپرەت تۇيغۇسىنى قوزغىغان.

ئىجتىمائىي تۇرمۇش ئېقىمى ھامان دەۋر ئېقىمى تەرىپىدىن كونترول قىلىنىدۇ. ھەرقايسى دەۋردە قانداقتۇر بولمىسۇن تارىخ بېتىدە مەلۇم تەسىرنى، بەلگىلىك ئىزنى قالدۇرۇپ، كىشىلەرنى ئىجابىي ۋە سەلبىي جەھەتلەردىن ئاچچىق - چۈچۈك ساۋاقلار بىلەن تەمىنلەيدۇ.

ئىجتىمائىي تۇزۇمدە، ئىقتىسادىي بازىستا، دەۋر ئېقىمىدا ئۆزگىرىش بولغان ئىكەن، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كىشىلەرنىڭ ئىچكى - تاشقى دۇنياسىدا، روھىي كەيپىياتىدا، ماددىي ۋە مەنىۋىي ھاياتىدىمۇ ئۆزگىرىش پەيدا بولىدۇ.

پارتىيە 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ئېلىمىز ۋەزىيىتى ئۇلۇغ تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە يېڭى بۇرۇلۇش، ئۆرلەش، گۈللىنىش دەۋرىگە كىردى.

«نۇر ئىچىدە ھەر يانلار،
قىزىل لەيلى رەيھانلار.
ئومۇمىي يىغىن روھىدىن،
يايراپ كەتتى بۇ جانلار.
بەختىڭ كەلدى دېھقانلار.»

يەنە بىر تېكىستتە:

«ئىچ - ئىچىمده بىر شادلىق،
ئۇچسام دەيمەن قاناتلىق.
كەتتى ئەندى كەلمەسكە،
قەرزدارلىق نامراتلىق.
بەختىڭ كەلدى دېھقانلار.»

«كېچىككەن توي» دىكى ھەقمقي دېھقان پسخىكىسى بويىچە ناھايىتى ئىخچام قوشاق شەكلىده بېرىلگەن يۇقىرىقى ئىككى پارچە مەزمۇن جەھەتتىن تومۇرداش ناخشا تېكىستلىرىده دەۋر شادلىقى بىلەن قەھرىمانلارنىڭ قەلب شادلىقى بىرلەشتۇرۇلۇپ بىر رىتمگە چۈشۈرۈلگەن.

ئەدەبىي ئەسەر تىلى ئەدەبىي ئەسەرنىڭ مەزمۇنىنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن تاللىنىلىدۇ. شۇڭا، ئەدەبىي تىلنىڭ قۇدرىتى، ئەدەبىي تىلنى پىششىقلاپ ئىشلىتىشنىڭ ئۇنۇمى، نەتىجىسى ئەسەر مەزمۇنىنى ئىپادىلەش ماھارىتىده كۆرىلىدۇ.

تىل جەھەتتىن مۇلاھىزە قىلغاندا يۇقىرىقى ناخشا تېكىستلىرى بىزگە تولىمۇ ئاددى، ئاپتور ئانچە كاللا قاتۇرمايلا قۇراشتۇرۇپ چىققاندەك ھېس قىلىنىدۇ. ئەمەلىيەتته بۇ ئىش ئانچە ئوڭايغا چۈشمىگەن. دراماتورگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى ئاتا قىلغان ئەنئەنىۋى شەكىللىرىدىن ئىجادىي يوسۇندا پايدىلىنىپ، ئاز ھەم ساز، ئاددىي ھەم يېقىملىق، تەملىك ھەم گۈزەل ئىبارىلەر بىلەن دەۋر ساداسىنى خەلقنىڭ يالقۇنلۇق يۈرەك سۆزىنى شادلىق ۋە ھاياجانلىق ھېسسىياتىنى تەسىرلىك ئىپادىلەش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشكەن. ئۇنىڭ ھەممە سەھنە ئەسەرلىرىده قىستۇرۇپ كىرگۈزگەن ناخشا تېكىستلىرى كومپوزىتورلار تەرىپىدىن ئىجاد قىلىنغان ئاھاڭ بىلەن ئورگانىك ھالدا بىرلىشىپ ئەسەر قەھرىمانلىرىنىڭ خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىشتىكى سەنئەت ماتېرىيالىغا ۋە ئۇلارنىڭ

ئوتلۇق قەلب كۈيلىرىگە، يۈرەك ساداسىغا ئايلانغان. بۇ ھەقته نۇقتىلىق مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ ئولتۇرمىساقمۇ خەلقىمىز سۆيۈنۈپ ئاڭلاپ كېلىۋاتقان «رابىيە - سەئىدىن» دىكى رابىيە بىلەن سەئىدىن ناخشىلىرى، «كۆمۈلمەس ئىزلار» دىكى تۆمۈر خەلىپە ناخشىلىرى ۋە باشقىلار بۇنىڭغا مىسال بولالايدۇ.

يېغىنچاقلىغاندا، مۇھەممەد ئېلى زۇنۇن ئۆزىنىڭ ئاتاقلىق، ئىقتىدارلىق تىل سەنئەتكارى بولۇش سۈپىتى بىلەن دراما ئەسەرلىرىده تىلنى تاللاش، تىلنى پىشۇرۇش، تىلنى ئىشلىتىش، تىلنى تۇرلەندۇرۇش، بەيىتىش مەسلىسىگە ئالاھىده ئىزچىل تۇرده ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن. شۇنداق بولغاچقا ئۇنىڭ دراملىرىدا يېقىمسىز، تۇتۇرۇقسىز، قوپال، مەنتىقسىز، دەبدەبىلىك سۆز - ئىبارىلەر ئۇچرىمايدۇ.

شۇنداقلا ئۇ، ھەر قانداق دراملىرىدا گەپ تەكرارلاشقا يول قويمايدۇ. ھەتتا بىر دراملىدا ئىشلەتكەن سۆز - ئىبارىلەرنى يەنە بىر دراملىدا قەتئىي ئىشلەتمەيدۇ. مۇھەممەد ئېلى زۇنۇنىڭ تىل ئىشلىتىشتىكى بۇ قاتتىق قوللۇق ھەم مەسئۇلىيەتچانلىق، تەلەپچانلىق ئىستىلى - روھىي ئىجاتكارلىرىمىز ئۈچۈن ياخشى ئۆگىنىش ئۆرنىكى بولالايدۇ.

تەلەپكە، ئۆلچەمگە يەتكۈچە ئۆزگەرتىش، ژايىغا يەتكۈچە پىشۇرۇش يالغۇز ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ تىلىغىلا ئەمەس، پۈتۈن ئەسەرنىڭ بەدىئىي قۇرۇلمىسىغا قەدەر كېڭەيتىش، ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇش ئۇسۇلى، ئىستىلى مۇھەممەد ئېلى زۇنۇنىڭ بىر خىل ئىجادىيەت ئادىتىگە ئايلانغان. مەسىلەن، ئالايلى: «مۇقام ئۇستازى» يېزىلىپ بولغاندىن كېيىن 9 قېتىم ئۆزگەرتكەن.

«مەسلىھەت چېيى»، «رابىيە - سەئىدىن»، «جەنۇبتىكى جەڭ مارشى» قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى يېزىلىپ قولدىن چىققاندىن كېيىنمۇ زېرىكمەي ئولتۇرۇپ ئالدىنى 6 قېتىم، كەينىنى 3 قېتىم ئۆزگەرتىپ پىششىقلىغان.

هەتتاكى «هەسىنكام ئاچچىق، ئامۇتى تاتلىقمۇ؟» مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنىپ سەھنىدە ئويىنالغاندىن كېيىن يەنە قايتىدىن چۇۋۇپ ئۆزگەرتكەن. ئۇنىڭ دراملىرىنىڭ شۇنداق بازارلىق، خېرىدارلىق مالغا ئايلىنىشىنىڭ تۈپ سەۋەبلىرىمۇ پۇختا، سۈپەتلىك، يارىملىق چىققانلىقىنىڭ ئالامەتلىرىدىن بولسا كېرەك.

ياخشى، سۈپەتلىك مالنى كىم ئېلىشقا، ياخشى، سۈپەتلىك، قىزىقارلىق ئويۇننى كىم كۆرۈشكە قىزىقمايدۇ.؟!

دراماتورگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇننىڭ «مەسلىھەت چېيى» ناملىق 6 كۆرۈنۈشلۈك ناخشا - مۇزىكىلىق دراممىسى سەھنىلەشتۈرۈلگەندىن كېيىن ئارقا - ئارقىدىن جەمئىي 175 مەيدان، «جەنۇبتىكى جەڭ مارشى» ناملىق 7 كۆرۈنۈشلۈك تارىخىي دراممىسى سەھنىلەشتۈرۈلگەندىن كېيىن ئارقا - ئارقىدىن 150 مەيدان ئويىنالغان.

«رابىيە - سەئىدىن» ناملىق 7 كۆرۈنۈشلۈك تارىخىي ئوپېراسى شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى تەرىپىدىن تېلېۋىزىيىگە ئېلىنغاندىن تارتىپ 8 يىل مابەينىدە ئۆزۈلدۈرۈپ قويماي داۋاملىق بېرىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

ئۇ، ھازىرقى زامان دەۋر روھىنى، زامانىمىز كىشىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلىرىنى، ئارزۇ - ئىستەكلىرىنى، تارىخىي رېئاللىق، تارىخىي ۋەقەلەرنى، مەشھۇر تارىخىي شەخسلەرنىڭ تۆھپىلىرىنى كومپىدىيىلىك شەكىل، تراگىدىيىلىك شەكىل، دراما شەكلىدە ئەكس ئەتتۈرۈپ ئۇيغۇر دراماتورگىيىسى شەكىلدە زور بەدىئىي مۇۋەپپەقىيەت قازاندى، قەدەمنى غەلىبىلىك باستى.

يېقىنقى بىر نەچچە يىل ئىچىدە شىنجاڭنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىدا ئۇنىڭ دراملىرىنى سەھنىدىن كۆرگەن تاماشىبىنلارنىڭ ئالقىش ساداسىنى، مەدھىيە باھاسىنى ئەكس

ئەتتۈرۈپ ھەرقايسى گېزىت - ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان قىسقا ئەدەبىي ئوبزور، خەۋەر ماقالىلار 30 پارچىغا يەتكەن.

مەزكۇر ماقالىدا ھازىرقى زامان ئۇيغۇر دراماتورگىيىسىنىڭ بىر ياخشى بايراقدارى بولۇشقا مۇناسىپ ھالدا ئوتتۇرىغا چىققان، ھەم ئالاھىدە كۆزگە كۆرۈنگەن ۋەكىلى دراماتورگ مۇھەممەد ئېلى زۇنۇننىڭ 50 ياشقا كىرگەن مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇنىڭ دراما ئىجادىيىتىدە قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرى ئۈستىدە توختالدىم. بۇ پەقەت دەسلەپكى ئىزدىنىش جەريانىدىكى مۇلاھىزىلىرىم.

قەشقەر.

1989 - يىل 1 - ئاي

032799

21500000332

مەسئۇل مۇھەررىرى: مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت
مەسئۇل كوررېكتورى: ئارزىگۇل كېرىم
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: غالىپ شاھ

ئەدەبىيات تەرەققىياتى ھەققىدىكى ئويلار

ئاپتورى: قاۋسىلقان قامىجان
مۇھەررىرى: ياسىن زىلال

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
ئۈرۈمچى «جۇنشىڭ» باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 850×1168، مىللىمېتىر، 1/32
باسما تاۋىقى: 15.125، قىستۇرما ۋاراقى: 1
2004 - يىل 1 - ئاي 1 - نەشرى
2004 - يىل 1 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 1 — 3000
ISBN 7-228-08437-3
باھاسى 23.00 يۈەن